

CZU: 343.542.1:343(478)(094)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4570078>

„SEXTING”, „SEXTORSION”, „REVENGE PORN”: FENOMENE REFLECTATE ÎN CODUL PENAL AL REPUBLICII MOLDOVA?

Sergiu BRÎNZA, Vitalie STATI

Universitatea de Stat din Moldova

Impactul tehnologiilor informaționale și al comunicațiilor electronice asupra culturii sexuale a condiționat apariția și dezvoltarea unor fenomene relevante sub aspect penal, desemnate prin englezismele „sexting”, „sextortion” și „revenge porn”. Scopul principal al prezentului studiu se exprimă în identificarea răspunsului la următoarea întrebare: trebuie oare legiuitorul autohton să ofere un cadru legal care să asigure apărarea penală a intimității persoanelor împotriva unor asemenea fenomene sau acest cadru legal deja există? S-a stabilit că legea penală a Republicii Moldova nu conține nicio dispoziție care ar incrimina expres faptele desemnate prin cuvintele „sexting”, „sextortion” și „revenge porn”. Au fost definite noțiunile „sexting”, „pornografie neconsimțită”, „deep fake in revenge porn” și „sextortion”. S-a demonstrat că noțiunea „revenge porn” se referă doar la cazul de pornografie neconsimțită având la bază motivul de răzbunare. Întrucât noțiunile „revenge porn” și „pornografie neconsimțită” se află într-un raport de tip „parte-întreg”, aceste noțiuni nu trebuie confundate. S-a argumentat că faptele desemnate prin cuvintele „sexting”, „sextortion” și „revenge porn” pot atrage răspunderea în baza art.173, 175, 177, 189, 206, 208¹ și/sau 259 din Codul penal și/sau în baza art.70, 78² și/sau 90 din Codul contravențional. În scopul eficientizării apărării ordinii de drept împotriva faptelor desemnate prin cuvintele „sexting”, „sextortion” și „revenge porn”, a fost propusă completarea alin.(2) art.177 din Codul penal cu: litera a¹) care ar avea următorul conținut: „prin intermediul tehnologiilor informaționale sau al comunicațiilor electronice”; litera c) care ar avea următorul conținut: „dacă acestea au fost supuse anterior falsificării pentru a se crea impresia că victima face sau spune ceva ce nu a făcut sau nu a spus de fapt”.

Cuvinte-cheie: „sexting”, „sextortion”, „revenge porn”, pornografie neconsimțită, deep fake, viața intimă, tehnologii informaționale, comunicații electronice, rețea de socializare, amenințare.

“SEXTING”, “SEXTORSION”, “REVENGE PORN”: PHENOMENA REFLECTED IN THE CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA?

The impact of information technologies and electronic communications on sexual culture has conditioned the emergence and development of criminally relevant phenomena, referred to by the English words “sexting”, “sextortion” and “revenge porn”. The main purpose of this study is to identify the answer to the following question: should the Moldovan legislator provide a legal framework to ensure the criminal defence of privacy against such phenomena or does this legal framework already exist? It was established that the criminal law of the Republic of Moldova does not contain any provision that would expressly incriminate the acts designated by the words “sexting”, “sextortion” and “revenge porn”. The terms “sexting”, “non-consensual pornography”, “deep fake in revenge porn” and “sextortion” were defined. It has been shown that the notion of “revenge porn” refers only to the case of non-consensual pornography based on revenge. As the concepts of “revenge porn” and “non-consensual pornography” are in a “whole-part” relationship, those concepts should not be confused. It was argued that the actions designated by the words “sexting”, “sextortion” and “revenge porn” may incur liability under art.173, 175, 177, 189, 206, 208¹ and/or 259 of the Criminal Code and/or art.70, 78² and/or 90 of the Contravention Code. In order to streamline the defence of the rule of law against the actions denoted by the words “sexting”, “sextortion” and “revenge porn”, it was proposed to supplement para.(2) art.177 of the Criminal Code with: letter a¹) which would have the following content: “by means of information technologies or electronic communications”; letter c) which would have the following content: “if they were previously subjected to forgery in order to create the impression that the victim is doing or saying something that they did not do or said in fact”.

Keywords: “sexting”, “sextortion”, “revenge porn”, non-consensual pornography, deep fake, private life, information technologies, electronic communications, social network, threat.

Introducere

În opinia lui A.W.MacKay, „mediul informatic poate fi comparat cu un mare parc de distracție în afara oricărui control, în care participanții fără scrupule pot hărțui, intimida și defăima pe alții, provocându-le, în condiții de relativă impunitate, stres emoțional și psihologic” [1]. Într-adevăr, pe de o parte, anonimatul pe Internet poate contribui la spargerea barierelor de timiditate și de disconfort în comunicarea cu alte persoane. Pe de altă parte, anonimatul pe Internet oferă unora posibilitatea de a-și dezvolta tendințele antisociale. Oferind

oportunități impresionante de informare și de comunicare cu oameni din întreaga lume, tehnologiile informaționale și comunicațiile electronice pot facilita comiterea de infracțiuni.

În viziunea lui S.Guțan, „în esența sa omul este o ființă curioasă, iar satisfacerea acestei necesități este, de multe ori, prejudiciantă pentru cei din jur. Și nu ar fi fost așa de rău acest obicei dacă nu ar fi fost însoțit de tendința de a transmite mai departe informația „prețioasă”” [2]. Această opinie trebuie privită prin prisma unor prevederi legale. Astfel, libertatea opiniei și a exprimării este garantată de art.32 din Constituție. În corespundere cu alin.(2) art.3 din Legea cu privire la libertatea de exprimare, nr.64 din 23.04.2010 (în continuare – Legea nr.64/2010), „libertatea de exprimare protejează atât conținutul, cât și forma informației exprimate, inclusiv a informației care ofensează, șochează sau deranjează”. În același timp, conform art.28 din Constituție, „statul respectă și ocrotește viața intimă, familială și privată”. De asemenea, alin.(1) art.10 din Legea nr.64/2010 prevede: „Orice persoană are dreptul la respectul vieții private și de familie”.

În condițiile reliefate în art.54 din Constituție, exercițiul libertății de exprimare poate fi restrâns în scopul protejării vieții intime, familiale și private a persoanei. Posibilitatea unei astfel de restrângeri rezultă, de asemenea, din alin.2 art.10 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (în continuare – CEDO). Dreptul la respectarea vieții private este garantat de art.8 din CEDO. În hotărârea privind cauza *Karttunen contra Finlandei*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului (în continuare – CtEDO) a stabilit: „Deși libertatea de exprimare și confidențialitatea comunicărilor sunt preocupări primordiale, iar utilizatorii mijloacelor de telecomunicație și ai serviciilor Internet trebuie să aibă garanția că intimitatea lor și libertatea lor de exprimare sunt respectate, această garanție nu trebuie să fie absolută, ci trebuie sacrificată, dacă este cazul, în prezența altor imperative legitime, cum ar fi [...] prevenirea infracțiunilor sau protecția drepturilor și libertăților altora” [3]. Însă, nici libertatea de exprimare și confidențialitatea comunicărilor nu sunt nelimitate. În prezența unor condiții necesare și suficiente, astfel de valori pot fi sacrificate pentru a se respecta intimitatea persoanelor și pentru a se preveni infracțiunile care aduc atingere acesteia.

O astfel de abordare este absolut justificată. Or, permisivitatea din mediul informatic, de care abuzează unii, poate avea ca efect crearea și diseminarea neconsimțită de informații cu privire la viața intimă a altor persoane. În astfel de cazuri, victimă poate fi oricine. Însă, cei mai vulnerabili se dovedesc a fi minorii. Potrivit art.16 din Convenția ONU cu privire la drepturile copilului, „niciun copil nu va fi supus unei imixțiuni arbitrare sau ilegale în viața sa privată [...]” (alin.1); „copilul are dreptul la protecția garantată de lege împotriva unor astfel de imixțiuni [...]” (alin.2) [4]. Totodată, art.3 al Legii nr.30 din 07.03.2013 cu privire la protecția copiilor împotriva impactului negativ al informației (în continuare – Legea nr.30/2013) stabilește, *inter alia*: „Se consideră informație cu impact negativ asupra copiilor¹ informația accesibilă public [...] cu caracter pornografic²” (lit.d) alin.(1)); „Se interzice difuzarea informațiilor [...] cu caracter pornografic care încurajează violența și exploatarea sexuală a copiilor [...]” (alin.(3)). Articolul 8 din Legea nr.30/2013 prevede: „Încălcarea dispozițiilor prezentei legi se sancționează conform prevederilor legislației în vigoare”. Totuși, existența unor asemenea reglementări nu-i descurajează pe unii să creeze și să disemineze informații cu privire la viața intimă a minorilor.

Impactul tehnologiilor informaționale și al comunicațiilor electronice asupra culturii sexuale a condiționat apariția și dezvoltarea unor fenomene relevante sub aspect penal, desemnate prin englezismele „sexting”, „sextortion” și „revenge porn”. Astfel, în pct.68 dintr-un Raport anual al reprezentantului special al Secretarului general al ONU referitor la violența asupra copiilor se relevă: „Cel mai frecvent, imaginile cu caracter de „sexting” sunt create și transmise din propria inițiativă a celui care apare în ele. Ulterior, astfel de imagini pot fi ușor transferate, fără cunoștința celui care apare în ele, de pe o platformă mobilă (e.g. de pe un smartphone – n.a.) pe media de socializare online” [5]. După D.Herinean, „odată cu dezvoltarea tehnologiei, [...] s-au dezvoltat anumite metode de șantaj care derivă din sau au ca scop comportamente sexuale, în SUA inventându-se chiar un termen care desemnează aceste conduite, respectiv *sextortion* (de la *sex* + *extortion*) [...]” [6]. În Proiectul anexei nr.1 la Hotărârea Guvernului României privind aprobarea Strategiei naționale pentru prevenirea și combaterea violenței sexuale „Sinergie” 2020-2030, pornografia din răzbunare (*revenge porn*) este considerată una dintre formele de violență sexuală, alături de: viol; hărțuirea sexuală; traficul de persoane în scopul prostituției

¹ Potrivit art.1 din aceeași lege, informație cu impact negativ asupra copiilor se consideră „informația accesibilă public care poate fi dăunătoare pentru sănătatea psihică și fizică a copiilor, pentru dezvoltarea lor fizică, mintală, spirituală și morală”.

² Conform art.1 din Legea nr.30/2013, prin „pornografie” se are în vedere „prezentarea de manieră vulgară, brutală a contactelor sexuale de orice tip între persoane de sexe diferite sau de același sex, a altor manifestări indecente ale vieții sexuale, precum și prezentarea de o manieră impudică a organelor genitale”.

forțate; expunerea forțată la pornografie etc. [7]. Exercițarea libertății de a primi sau de a transmite informații ori idei, augmentată de modificarea evolutivă a contextului social, a determinat ca fenomene ca „sexting”, „sextorsion” și „revenge porn” să devină o parte a realității sociale autohtone.

Din hotărârea privind cauza *Karttunen contra Finlandei* [3] rezultă că legiuitorul trebuie să ofere un cadru legal care să permită reconcilierea libertății de exprimare și a confidențialității comunicărilor cu intimitatea persoanelor. Articolul 54 din Constituție și alin.2 art.10 din CEDO constituie suportul pentru o asemenea reconciliere. În acest context, întrebarea la care intenționăm să răspundem în cadrul prezentei investigații este următoarea: trebuie oare legiuitorul autohton să ofere un cadru legal care să asigure apărarea penală a intimității persoanelor împotriva unor fenomene ca „sexting”, „sextorsion” și „revenge porn” sau acest cadru legal deja există?

Rezultate și discuții

În virtutea principiului *ultima ratio*, privit ca o extindere a principiului proporționalității, în pct.30 din Decizia Curții Constituționale a României nr.418 din 19.06.2018 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art.29 alin.(1) lit.c) din Legea nr.656/2002 pentru prevenirea și sancționarea spălării banilor, precum și pentru instituirea unor măsuri de prevenire și combatere a finanțării terorismului în interpretarea dată prin Decizia Înaltei Curți de Casație și Justiție nr.16 din 08.06.2016 privind pronunțarea unei hotărâri prealabile pentru dezlegarea unor chestiuni de drept referitoare la infracțiunea de spălare a banilor, se arată că o incriminare: „[...] trebuie să fie strict necesară obiectivului urmărit de legiuitor, iar intruziunea ce vizează drepturile fundamentale restrânse prin aplicarea normei incriminatoare să fie justificată prin raportare la protecția juridică asigurată prin reglementarea acelei infracțiuni” [8].

Din această perspectivă, considerăm că lipsește suportul normativ internațional (întemeiat pe principiul *pacta sunt servanda*) de incriminare a faptelor care derivă din fenomene ca „sexting”, „sextorsion” și „revenge porn”. Incriminarea acestora nu este recomandată expres nici în Convenția Consiliului Europei pentru protecția copiilor împotriva exploatarei sexuale și a abuzurilor sexuale [9], nici în Directiva 2011/93/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 13 decembrie 2011 privind combaterea abuzului sexual asupra copiilor, a exploatarei sexuale a copiilor și a pornografiei infantile și de înlocuire a Deciziei-cadru 2004/68/JAI a Consiliului [10], precum și nici în alte acte de un asemenea calibru.

Un alt aspect nu mai puțin important este evitarea pe cât posibilă a aglomerării legii penale cu norme noi. Din punctul de vedere al lui V.Pășca, „din păcate suntem martorii unui fenomen de suprareglementare penală care ignoră legislația existentă, generând confuzie în practica instanțelor judecătorești și până la urmă la lipsa de eficiență a sistemului judiciar, cu efecte contrare celor urmărite de legiuitor. [...] Excesul de norme penale concurente, conferă redundanță sistemului juridic penal, fiind generator de confuzii în practica judiciară și constituind una dintre modalitățile de „poluare juridică” prin exces de incriminare [...]” [11]. În același registru, C.G. Feșteu subliniază necesitatea unei „redactări coerente și adecvate a normelor din partea specială a Codului penal, [...] încercându-se eliminarea suprapunerilor, repetițiilor și omisiunilor” [12]. În acest plan, consemnăm că, în acord cu lit.d) alin.(2) art.65 din Legea cu privire la actele normative, nr.100 din 22.12.2017, abrogarea constituie sancțiunea aplicată pentru admiterea paralelismelor în legislație. Nu putem trece cu vederea nici Manifestul referitor la politica penală europeană. Referitor la principiul coerenței, în cadrul acestuia se menționează, *inter alia*: „Implicațiile importante ale dreptului penal reclamă în mod particular coerența internă a fiecărui sistem național de drept penal. Doar respectând aceste cerințe pot fi scoase la iveală conceptul de justiție și sistemul de valori caracteristice respectivei societăți, fiind asigurată în cele din urmă și acceptarea dreptului penal. [...] În înțelesul principiului „good governance”, legiuitorul este obligat ca la emiterea unui act normativ penal să studieze efectele pe care emiterea acestuia le poate avea asupra coerenței sistemului legislativ național, precum și asupra ordinii de drept europene și, în baza rezultatelor, să motiveze în mod explicit, din această perspectivă, compatibilitatea sa cu sistemul național” [13].

Din perspectiva celor enunțate mai sus, suntem obligați să fim circumspecți la orice încercare de a extinde sfera de incidență a legii penale. O asemenea extindere s-ar justifica doar în cazul în care normele propuse pentru completarea legii penale ar fi absolut necesare în actuala conjunctură socială. Or, într-un raport al Grupului de experți pentru studiul cuprinzător al criminalității informatice, creat de Comisia ONU pentru prevenirea criminalității și justiție penală, se menționează, printre altele: „În măsura în care nu au făcut-o deocamdată (sublinierea ne aparține – *n.a.*), statele membre ar trebui să ia în considerare incriminarea [...] diseminării informațiilor cu caracter personal și a așa-numitului „revenge porn” [14].”

În eventualitatea completării Codului penal al Republicii Moldova cu norme care ar incrimina faptele derivate din fenomenele „sexting”, „sextorsion” și „revenge porn”, ar putea apărea problema interferării acestor norme cu unele norme penale deja existente. Pentru a înțelege dacă această problemă este reală sau aparentă, în cele ce urmează vom analiza conținutul noțiunilor „sexting”, „sextorsion” și „revenge porn”, precum și conexiunile acestora cu unele noțiuni utilizate în Codul penal al Republicii Moldova.

Înainte de toate va fi analizată noțiunea de „sexting”.

În viziunea lui D.Liakopoulos, termenul „sexting”, creat în mediul jurnalistic la începutul anilor 2000 prin juxtapunerea termenilor anglo-saxoni *sex* și *texting* (mesaje), pentru a ilustra schimbul de mesaje cu fond sexual între adulți, este acum folosit aproape exclusiv pentru a desemna practicile sexuale care implică minorii” [15]. Într-o altă sursă se susține: „„Sexting” reprezintă expedierea și recepționarea de mesaje explicite cu caracter sexual (cuvinte, poze, clipuri video, imagini etc.), de regulă, prin telefon mobil, tablete, laptopuri sau oricare alt asemenea dispozitiv” [16]. După K.Jaishankar, „în termeni simpli, „sexting” este autopozarea corpului nud sau a părților corpului nud și expedierea respectivei poze către alții, precum și expedierea de cuvinte obscene către persoane cunoscute (în majoritatea cazurilor), folosind telefonul mobil. În general, „sexting”-ul se face de către adolescenți, deși există unele cazuri de adulți implicați în acesta” [17]. Într-o altă sursă se explică: „„Sexting” constituie expedierea de poze, mesaje sau clipuri video cu caracter intim, de regulă, utilizând telefonul mobil. Pozele nud sunt de obicei expediate prin intermediul aplicațiilor de mesagerie privată sau pe o rețea de socializare” [18].

Așadar, prin „sexting” trebuie de înțeles fie expedierea de informații (text scris, poze, clipuri video, imagini etc.) cu caracter sexual (dar nu neapărat pornografic), de către cel vizat în această informație sau de către o altă persoană, fie recepționarea unor astfel de informații, prin intermediul tehnologiilor informaționale sau al comunicațiilor electronice.

A.Slane afirmă: „Legea [penală] este, în general, concepută pentru a reglementa conduita deviantă și, prin urmare, se axează pe reacția la „sexting”-ul „rău”. În limbajul juridic, „rău” ar însemna mai exact „illegal”. În alți termeni, se are în vedere „sexting”-ul care implică violarea unor norme, cel mai adesea avându-se în vedere încălcarea drepturilor unei alte persoane” [19]. În această ordine de idei, este util să menționăm că alin.(2) art.10 din Legea nr.64/2010 prevede: „Dreptul la respectul vieții private și de familie nu se extinde asupra informațiilor despre viața privată și de familie răspândite cu acordul expres sau tacit al persoanei sau obținute în locurile publice când persoana nu poate conta, în mod rezonabil, pe intimitate”. *Per a contrario*, dreptul la respectul vieții private și de familie este încălcat (în sensul Legii nr.64/2010) în cazul în care informațiile despre viața privată și de familie fie sunt răspândite fără acordul expres sau tacit al persoanei la care se referă aceste informații, fie sunt obținute în alte locuri decât cele publice când persoana poate conta, în mod rezonabil, pe intimitate.

În contextul prezentului studiu, interesează dacă „sexting”-ul intră sub incidența legii penale.

În SUA, în 26 de state federate, există norme care incriminează „sexting”-ul. P.Kaur relevă: „Începând cu 2008, mai mulți minori din Statele Unite au fost acuzați de recepționarea și expedierea de imagini cu un conținut sexual explicit. Or, legile în vigoare aplicate în Statele Unite nu fac distincție între materialul pornografic creat de minori unul pentru celălalt și materialul pur exploatator creat în timpul săvârșirii violului sau a molestării de copii” [20]. Într-adevăr, de exemplu, §18-7-109 din Codul penal al statului Colorado stabilește: „Comite infracțiunea de postare a unei imagini private persoana minoră care, prin mijloace digitale sau electronice, distribuie, afișează sau publică în vederea informării unei alte persoane o imagine cu caracter sexual explicit a unei alte persoane sau a ei însăși, dacă persoana din imagine are vârsta de cel puțin paisprezece ani sau dacă este cu cel mult patru ani mai mică decât făptuitorul: (I) fără permisiunea persoanei din imagine; sau (II) când destinatarul nu a solicitat sau a solicitat să i se expedieze imaginea și a suportat o suferință emoțională; sau (III) când făptuitorul știa ori ar fi trebuit să știe că persoana din imagine avea o așteptare rezonabilă că imaginea va rămâne privată” [21]. Într-o manieră similară, §81.1.1 din Codul penal al statului Louisiana prevede: „(1) Nicio persoană, care nu a atins vârsta de șaptesprezece ani, nu trebuie să folosească un computer sau un dispozitiv de telecomunicații pentru a transmite către o altă persoană o imagine indecentă cu privire la sine. (2) Nicio persoană, care nu a atins vârsta de șaptesprezece ani, nu trebuie să dețină sau să transmită o imagine care a fost transmisă de o altă persoană, care nu a atins vârsta de șaptesprezece ani, cu încălcarea prevederilor alin.(1) al acestui paragraf” [22]. De asemenea, §61-8C-3b din Codul penal al statului Virginia de Vest stabilește: „Orice minor care, în mod intenționat, fie deține, creează, produce, distribuie, prezintă, transmite, postează, schimbă sau altfel diseminează o portretizare vizuală, într-o manieră sexuală inadecvată,

a unui alt minor, fie distribuie, prezintă, transmite, postează, schimbă sau altfel diseminează o portretizare vizuală a lui însuși, într-o manieră sexuală inadecvată, va fi considerat vinovat de un act de delincvență" [23].

Totuși, incriminarea expresă a „sexting”-ului nu a reușit să depășească frontierele SUA și a altor câteva state (Marea Britanie, Canada și Australia). Explicația acestui fapt ar putea fi cea oferită de K.Jaishankar: „În cadrul Conferinței internaționale „Protecția copiilor împotriva infractorilor sexuali în era tehnologiei informației”, organizată de Consiliul consultativ internațional științific și profesional al Programului ONU de prevenire a criminalității și justiție penală (ISPAC), în cooperare cu Oficiul ONU pentru Droguri și Criminalitate (UNODC) în perioada 11.12.2009-13.12.2009 la Courmeyer (Italia), am ridicat problema „sexting”-ului în cadrul Atelierului de protecție a victimelor. În pofida variatelor opinii cu privire la „sexting”, s-a considerat unanim că „sexting”-ul ar trebui considerat infracțiune fără victime, iar copiii nu ar trebui să fie urmăriți penal pentru această faptă reprobabilă” [17]. Totodată, în pct.7 din Avizul cu privire la imaginile și / sau clipurile video sugestive sau explicite din punct de vedere sexual generate de copii, distribuite și primite de copii, adoptat de Comitetul Lanzarote la 06.06.2019, se arată: „Doar ca ultimă soluție copiii ar trebui să fie urmăriți penal pentru pornografie infantilă. În funcție de circumstanțe, prioritate ar trebui să se acorde metodelor mai adecvate de abordare a comportamentului lor dăunător (e.g., măsuri educative, asistență terapeutică), atunci când, cu bună știință sau intenționat: a) copiii, care au generat inițial imagini și / sau clipuri video sugestive sau explicite din punct de vedere sexual numai pentru propria lor utilizare privată, decid ulterior să ofere, să pună la dispoziție, să distribuie sau să transmită astfel de imagini și / sau clipuri video altora; b) copiii, care primesc imagini și / sau clipuri video sugestive sau explicite generate de alți copii, fără a le cere, decid ulterior să păstreze (adică să stocheze, nu să ștergă) astfel de imagini și / sau clipuri video; c) copiii obțin imagini și / sau clipuri video sugestive sau explicite din punct de vedere sexual generate de alți copii” [24].

Codul penal al Republicii Moldova nu conține nicio dispoziție care ar incrimina expres fie expedierea de informații (text scris, poze, clipuri video, imagini etc.) cu caracter sexual de către cel vizat în această informație sau de către o altă persoană, fie recepționarea unor astfel de informații, prin intermediul tehnologiilor informaționale sau al comunicațiilor electronice. În schimb, art.208¹ CP RM prevede răspunderea pentru pornografia infantilă, adică pentru „producerea, distribuirea, difuzarea, importarea, exportarea, oferirea, vinderea, procurarea, schimbarea, folosirea sau deținerea de imagini sau alte reprezentări ale unui sau mai mulți copii implicați în activități sexuale explicite, reale sau simulate, ori de imagini sau alte reprezentări ale organelor sexuale ale unui copil, reprezentate de manieră lascivă sau obscenă, inclusiv în formă electronică”. Observăm că, în anumite privințe, noțiunea „sexting” se poate intersecta³ cu noțiunea de pornografie infantilă.

Noțiunea „sexting” se poate intersecta⁴, de asemenea, cu noțiunea de încălcare a inviolabilității vieții personale. Astfel, art.177 CP RM prevede răspunderea pentru: „culegerea ilegală sau răspândirea cu bună-știință a informațiilor, ocrotite de lege, despre viața personală ce constituie secret personal sau familial al altei persoane fără consimțământul ei” (alin.(1)); „culegerea ilegală a informațiilor menționate la alin.(1), fără consimțământul persoanei, cu utilizarea mijloacelor tehnice speciale destinate pentru obținerea ascunsă a informației” (alin.(1¹)); „răspândirea informațiilor menționate la alin.(1): a) într-un discurs public, prin mass-media; b) prin folosirea intenționată a situației de serviciu” (alin.(2)).

Din art.21 CP RM deducem că nu poate fi subiect al infracțiunilor prevăzute la art.177 sau 208¹ CP RM persoana care, la momentul săvârșirii faptei, nu a atins vârsta de 16 ani. *Per a contrario*, persoana minoră cu vârsta între 16 și 18 ani, ca și persoana adultă, în cazul în care sunt responsabile, pot fi subiecți ai acestor infracțiuni.

„Sexting”-ul poate intra⁵ sub incidența nu doar a art.177 și/sau 208¹ CP RM, dar și a art.175 CP RM. Aceasta devine posibil în ipoteza în care „sexting”-ul este săvârșit față de o persoană despre care se știa cu certitudine că nu a împlinit vârsta de 16 ani, constând în: exhibare; discuții cu caracter obscen sau cinic purtate cu victima referitor la raporturile sexuale; determinarea victimei să participe ori să asiste la spectacole pornografice; punerea la dispoziția victimei a materialelor cu caracter pornografic; alte acțiuni cu caracter sexual, care nu intră sub incidența art.171-174 și 175¹ CP RM. Atragem atenția că subiect al infracțiunii prevăzute la art.175 CP RM este persoana fizică responsabilă care la momentul comiterii faptei a atins vârsta de 14 ani.

³ Am subliniat cuvintele „se poate intersecta”, întrucât „sexting”-ul nu întotdeauna întrunește condițiile cerute de art.208¹ CP RM.

⁴ Am subliniat cuvintele „se poate intersecta”, deoarece „sexting”-ul nu întotdeauna întrunește condițiile cerute de art.177 CP RM.

⁵ Am subliniat cuvintele „poate intra”, întrucât „sexting”-ul nu întotdeauna întrunește condițiile cerute de art.175 CP RM.

Doar în aparență „sexting”-ul se exprimă în fapta de ademenire a minorului în scopuri sexuale, incriminată la art.175¹ CP RM. Fapta încriminată în acest articol constă în „propunerea, convingerea, manipularea, amenințarea, promisiunea de a oferi avantaje sub orice formă, efectuate inclusiv prin intermediul tehnologiilor informaționale sau comunicațiilor electronice, în vederea stabilirii unei întâlniri cu un minor, cu scopul săvârșirii împotriva acestuia a oricărei infracțiuni privind viața sexuală, dacă aceste acțiuni au fost urmate de fapte materiale care conduc la o astfel de întâlnire”.

Într-o sursă găsim o afirmație caracterizată prin neclaritate: „Conversația cu caracter sexual de pe chat implică schimbul de imagini sau materiale sexuale între un minor și un adult. Conversația în cauză poate constitui primul pas spre ademenirea minorului în scopuri sexuale [...]” [16]. În legătură cu această ipoteză, comportă relevanță opinia exprimată de A.S. Moșarova și D.A. Karabatova: „Spre deosebire de ademenirea minorului în scopuri sexuale, „sexting”-ul nu urmărește stabilirea unei întâlniri personale dintre făptuitor și victima minoră” [25]. Într-adevăr, „sexting”-ul nu poate presupune etapele pe care le parcurge comiterea fetei prevăzute la art.175¹ CP RM: 1) adresarea către victimă a propunerii, inclusiv prin intermediul tehnologiilor de informare și de comunicare, de întâlnire cu aceasta; 2) săvârșirea unor fapte materiale, care obiectivează propunerea adresată anterior și care conduc la o întâlnire cu victima minoră (de exemplu: stabilirea locului și timpului de întâlnire; deplasarea făptuitorului către locul de întâlnire; rezervarea de către făptuitor a unui spațiu în vederea întâlnirii; întreprinderea de către făptuitor a unor acțiuni având scopul asigurării caracterului secret al întâlnirii cu victima minoră etc.); 3) întâlnirea propriu-zisă a făptuitorului cu victima minoră.

În alt context, este oare posibil ca „sexting”-ul să fie însoțit de constrângere? Vorbind despre „sexting”-ul penalmente relevant, consemnăm că infracțiunile specificate la art.175, 177 și 208¹ CP RM nu pot presupune constrângere fizică sau psihică. Însă, aceasta nu înseamnă că ele nu pot fi însoțite de constrângere fizică sau psihică. Într-un astfel de caz, constrângerea fizică sau psihică depășește cadrul infracțiunilor prevăzute la art.175, 177 și 208¹ CP RM, necesitând calificare suplimentară în baza art.151, 152 sau 155 CP RM ori a art.78 din Codul contravențional. În niciun caz această soluție nu poate fi substituită prin aplicarea neîntemeiată a art.171 sau 172 CP RM.

În cazul în care „sexting”-ul este însoțit de constrângerea care nu are un caracter fizic sau psihic, poate fi el oare calificat ca hărțuire sexuală, în conformitate cu art.173 CP RM? Scopul hărțuirii sexuale este de a determina victima la raporturi sexuale ori la alte acțiuni cu caracter sexual nedorite. Doar în prezența unui asemenea scop, „sexting”-ul poate intra sub incidența art.173 CP RM. În afară de aceasta, este obligatoriu ca „sexting”-ul să fie însoțit de constrângere (alta decât cea prevăzută la art.171 sau 172 CP RM).

În viziunea lui E.G.Dozorțeva și A.S.Medvedeva, „sexting”-ul poate fi raportat la noțiunea „exploatare sexuală *on-line* a unui minor” [26]. La lit.a) alin.(1) art.206 CP RM, printre scopurile traficului de copii, se numără scopul exploatarei sexuale comerciale sau necomerciale. Exploatarea sexuală poate implica folosirea victimei, printre altele, în pornografie sau în alte activități sexuale. În opinia lui A.Tănase, pe care o susținem, prin „alte activități sexuale” se înțelege „folosirea victimei pentru masajul erotic, în reprezentări striptease, în reprezentări erotice de alt gen implicând profitarea de sexualitatea victimei” [27]. Așadar, dacă „sexting”-ul urmărește un asemenea scop, fiind săvârșit în contextul fie al recrutării, transportării, transferului, adăpostirii sau primirii victimei minore, fie al dării sau primirii unor plăți ori beneficii pentru obținerea consimțământului unei persoane care deține controlul asupra copilului, este întemeiată reținerea la calificare a lit.a) alin.(1) art.206 CP RM.

Supra am consemnat că, în cazul „sexting”-ului, informațiile expediate sau recepționate au un caracter sexual, dar nu neapărat pornografic. Cu această ocazie precizăm că, în ipoteza în care noțiunea „sexting” se intersectează cu noțiunea de pornografie infantilă, art.208¹ CP RM se aplică în prezența consimțământului victimei minore. În cele ce urmează vom discuta despre pornografia neconsimțită⁶ având ca victimă o persoană minoră sau o persoană adultă.

Unii autori pun semnul egalității între noțiunile „**pornografie neconsimțită**” și „**revenge porn**”: „Pornografia neconsimțită, cunoscută și sub numele de „revenge porn”, este distribuirea de imagini sexuale sau intime ale unor persoane fără consimțământul lor” (A.E.Waldman) [28]; „Noțiunea „revenge porn” se definește ca

⁶ Precizăm că, în acest context, lipsa de consimțământ poate presupune două ipoteze alternative: 1) ipoteza în care imaginile, în care apare victima, sunt obținute fără consimțământul acesteia; 2) ipoteza în care imaginile, în care apare victima, sunt obținute cu consimțământul acesteia, fiind apoi distribuite altora fără consimțământul acesteia.

distribuire de poze sau de clipuri video cu caracter sexual obscen sau explicit al unei persoane, în cazul în care aceasta nu a consimțit la distribuirea imaginilor respective" (S.Bloom) [29]; „Pornografia neconsimțită, denumită adesea „revenge porn”, constituie distribuirea de imagini cu caracter sexual ale altor persoane fără consimțământul acestora” (D.K. Citron și M.A. Franks) [30].

Considerăm mai argumentate punctele de vedere ale autorilor care consideră că noțiunea de pornografie neconsimțită este o noțiune supraordinată în raport cu noțiunea „revenge porn”: „Noțiunea „revenge porn” este utilizată, de regulă, pentru a se referi la cazurile în care un fost partener de cuplu distribuie poze sau clipuri video cu caracter sexual pentru a se răzbuna pe celălalt partener” (L. Durio) [31]; „Noțiunea „revenge porn” este în mod obișnuit asociată cu distribuirea neconsimțită a materialelor intime. [...] Noțiunea de pornografie neconsimțită descrie mai bine fenomenul în cauză” (N. Carter) [32]; „În afară de exemplul familiar de „revenge porn”, pornografia neconsimțită implică o serie de alte comportamente abuzive: photoshopping sexualizat; „sextortion”; „upskirting”, etc.” (C. McGlynn și R. Houghton) [33].

Așadar, prin „pornografie neconsimțită” trebuie de înțeles fie obținerea de imagini sau de alte reprezentări cu caracter pornografic fără consimțământul persoanei care apare în astfel de reprezentări, fie distribuirea de imagini sau de alte reprezentări cu caracter pornografic fără consimțământul persoanei care apare în astfel de reprezentări, în cazul în care acestea au fost obținute cu consimțământul persoanei respective.

Deducem că noțiunea „revenge porn” se referă doar la cazul de pornografie neconsimțită având la bază motivul de răzbunare. Întrucât noțiunile „revenge porn” și „pornografie neconsimțită” se află într-un raport de tip „parte-întreg”, aceste noțiuni nu trebuie confundate.

Cauza *Volodina contra Rusiei* [34], care a fost examinată de CtEDO, a sensibilizat opinia publică de o manieră care ne-a determinat să analizăm oportunitatea incriminării faptei de pornografie neconsimțită. În această cauză s-a stabilit că „la începutul lui 2018, S. a distribuit pozele intime ale reclamantei pe o rețea de socializare, fără a avea consimțământul ei. La 06.03.2018 poliția a inițiat o anchetă penală în temeiul articolului 137 din Codul penal al Federației Ruse („Încălcarea inviolabilității vieții personale”). La data ultimei comunicări a reclamantei din iulie 2018, ancheta nu a dat niciun rezultat. [...] Publicarea de către S. a pozelor intime ale reclamantei a avut ca efect lezarea demnității acesteia, transmițând un mesaj de umilire și de lipsă de respect” [34].

Este de menționat că, în unele state, pornografia neconsimțită este incriminată ca faptă distinctă. Astfel, în art.162.1 din Codul penal al Canadei este incriminată publicarea unei imagini intime fără consimțământ, *i.e.* fapta persoanei care „publică, distribuie, transmite, vinde, pune la dispoziție sau face publicitate unei imagini intime a unei persoane, știind că aceasta nu și-a dat consimțământul pentru acea conduită” [35]. În SUA doar patru state federate nu au în legislațiile lor norme care incriminează pornografia neconsimțită. De exemplu, art.13A-6-240 din Codul penal al statului Alabama prevede: „O persoană săvârșește infracțiunea de distribuire a unei imagini private, dacă, cu bună știință, postează e-mailuri sau texte, transmite sau distribuie în alt mod o imagine privată cu scopul de a hărțui, a amenința, a constrânge sau a intimida o altă persoană care fie nu a consimțit divulgarea informației despre ea, fie a avut un motiv rezonabil să conteze că respectiva informație nu va fi divulgată” [36]. De asemenea, art.13-1425 din Codul penal al statului Arizona stabilește: „Este ilegal ca o persoană să dezvăluie intenționat o imagine a unei alte persoane care este identificabilă din imaginea în care apare aceasta din urmă sau din informațiile afișate în legătură cu imaginea, dacă sunt îndeplinite următoarele condiții: persoana din imagine este nudă sau este angajată în activități sexuale specifice; persoana din imagine are o așteptare rezonabilă de confidențialitate; probele că o persoană a transmis o imagine unei alte persoane utilizând un dispozitiv electronic nu elimină, de la sine, așteptările rezonabile de confidențialitate ale acesteia din urmă în legătură cu acea imagine; imaginea este dezvăluită cu intenția de a cauza suferințe, a hărțui, a intimida, a amenința sau a constrânge persoana din imagine” [37]. Nu în ultimul rând, art.5-26-314 din Codul penal al statului Arkansas prevede: „O persoană comite infracțiunea de distribuire ilegală de imagini sau de înregistrări cu caracter sexual, dacă, având vârsta de cel puțin optsprezece ani, în scopul de a hărțui, a înspăimânta, a intimida, a amenința sau a abuza de o altă persoană, distribuie o imagine, o poză, un clip video sau o înregistrare vocală ori audio a acesteia din urmă către o terță persoană prin orice mijloace, cu condiția că imaginea, poza, clipul video sau înregistrarea vocală ori audio: (1) este de natură sexuală sau descrie victima în

⁷ Se au în vedere obiecte, gravuri, fotografii, holograme, desene, embleme, filme, înregistrări video, spoturi publicitare, programe sau aplicații informatice, precum și orice alte forme de exprimare vizuală.

stare de nuditate; și (2) victima este fie un membru al familiei sau al gospodăriei făptuitorului, fie este sau a fost concubin(ă) cu făptuitorul" [38].

Răspunderea pentru pornografia neconsimțită este prevăzută nu doar în legile penale ale unor state din sistemul de drept anglo-saxon.

Astfel, art.371/1 din Codul penal al Regatului Belgiei prevede răspunderea celui „care arată, face accesibilă sau difuzează înregistrarea video sau audio a unei persoane dezbrăcate sau care este angajată într-un act sexual explicit, fără acordul sau fără știința acesteia, chiar dacă respectiva persoană a consimțit la realizarea înregistrării” [39]. În art.264d din Codul penal al Regatului Danemarcei este incriminată fapta persoanei „care divulgă fără drept mesaje sau imagini referitoare la relația personală a altuia sau, în general, imagini ale persoanei în împrejurări care nu sunt menite a fi cunoscute de public [...]. Fapta constituie infracțiune și în cazul în care mesajul sau imaginea se referă la o persoană decedată” [40]. Articolul 612-ter din Codul penal al Republicii Italia stabilește răspunderea pentru diseminarea ilicită a imaginilor sau a clipurilor video cu caracter sexual explicit, *i.e.* pentru fapta celui care „după ce a creat sau a obținut imaginile sau clipurile video cu conținut sexual explicit, menite să rămână private, le trimite, le livrează, le transferă, le publică sau le difuzează, fără consimțământul persoanelor reprezentate în respectivele imagini [...]” [41]. În art.208E din Codul penal al Republicii Malta este incriminată dezvăluirea neconsensuală a unor fotografii sau filme de natură sexuală privată, adică „fapta persoanei care, cu intenția de a provoca suferință, vătămare emoțională sau o vătămare de orice natură, dezvăluie o fotografie sau un film de natură sexuală privată fără consimțământul persoanei sau al persoanelor prezentate sau înfățișate în respectiva fotografie sau film” [42]. Articolul 191a din Codul penal al Republicii Polone prevede răspunderea persoanei „care înregistrează imaginea unei persoane goale sau în timpul unui act sexual, folosind în acest scop violența, amenințarea ilegală sau înșelăciunea, sau diseminează imaginea unei persoane goale sau în timpul activității sexuale fără consimțământul acesteia” [43].

Este necesar să concretizăm că în statele din sistemul de drept anglo-saxon pornografia neconsimțită este considerată infracțiune privind viața sexuală. Pentru comparație, în statele din sistemul de drept continental pornografia neconsimțită este considerată infracțiune contra drepturilor constituționale ale cetățenilor.

În consecință, în practica judiciară autohtonă pornografia neconsimțită este privită ca un caz particular de încălcare a inviolabilității vieții personale. Astfel, de exemplu, la pornografia neconsimțită în varianta „revenge porn” se referă următoarea speță: B.V. a fost condamnat în baza alin.(1) art.177 CP RM. În fapt, acesta și I.C. s-au aflat într-o relație de concubinaj. În perioada 28.02.2017 - 14.03.2017, fără a avea consimțământul lui I.C., dispunând de poze ale acesteia în ipostaze intime, pe care le-a făcut în perioada concubinajului, recurgând la falsul de identitate, B.V. a creat pe site-ul www.instagram.com o pagină web cu denumirea „y.c.”. B.V. a postat pe această pagină unsprezece poze în care I.C. apărea nudă. Motivul acestei acțiuni l-a constituit faptul că I.C. nu a dorit să continue relațiile cu B.V. Ulterior, B.V. a redenumit pagina web respectivă în „sterva_y” și a postat alte trezeci și una de fotografii în care I.C. apărea nudă și/sau angajată în raporturi sexuale. Pozele în cauză au devenit accesibile unui cerc nedeterminat de persoane. Ulterior, B.V. a expediat pozele respective lui D.I., mătușa lui I.C., precum și lui L.C., sora lui I.C. [44].

Întru asigurarea plenitudinii calificării, în astfel de cazuri, alături de art.177 CP RM, urmează a fi aplicat art.90 din Codul contravențional, care stabilește răspunderea pentru producerea, comercializarea, difuzarea sau păstrarea produselor pornografice pentru a fi comercializate ori difuzate. Această faptă contravențională rezidă în pornografia adultă, având, sub aspectul vârstei victimei, rolul de antiteză în raport cu infracțiunea prevăzută la art.208¹ CP RM.

Nu se exclude ca, în situația analizată, în afară de art.177 CP RM și art.90 din Codul contravențional, să fie aplicabil art.78² din Codul contravențional. O astfel de posibilitate apare în cazul în care victima este persecutată în mod repetat – cauzându-i-se o stare de anxietate, frică pentru siguranța proprie ori a rudelor apropiate, fiind constrânsă să-și modifice conduita de viață prin: a) urmărirea victimei *sau* b) contactarea acesteia sau încercarea de o a contacta prin orice mijloc sau prin intermediul altei persoane.

Dacă imaginile sau alte reprezentări pornografice distribuite sunt însoțite de informații mincinoase ce defăimează cu bună știință victima (de exemplu, de informații în formă scrisă că victima prestează servicii sexuale în schimbul unei remunerații), devine aplicabil, de asemenea, alin.(1) art.70 din Codul contravențional, care prevede răspunderea pentru calomnie.

Nu în ultimul rând, dacă imaginile sau alte reprezentări pornografice sunt obținute în rezultatul accesului ilegal la informația computerizată, devine aplicabil, de asemenea, art.259 CP RM.

La pornografia neconsimțită în varianta „revenge porn”, presupunând ipoteza victimei care la momentul comiterii faptei nu a împlinit vârsta de 16 ani, se referă următoarea speță: Z.I. a fost condamnat în conformitate cu alin.(1) art.174 și lit.a) alin.(2) art.177 CP RM. În fapt, în perioada decembrie 2016 - 11.11.2017, cunoscând cu certitudine că X nu a atins vârsta de 16 ani, acesta a efectuat înregistrarea foto și video a raporturilor sexuale și a actelor oralo-genitale la care o supunea pe X. Ulterior, Z.I. a apelat-o de mai multe ori pe X prin telefon și a amenințat-o că dacă nu va fi împreună cu el, va posta imaginile făcute pe rețeaua de socializare „Instagram” și „ВКонтакте”. Deoarece această amenințare nu și-a produs efectul, Z.I., fără a avea consimțământul victimei, a postat respectivele imagini foto și video pe rețelele de socializare sus-amintite [45].

În primul rând, nu este clar de ce în această speță nu a fost aplicat și art.208¹ CP RM. Or, compararea dispoziției art.208¹ CP RM cu dispozițiile de la alin.(1) art.174 și de la lit.a) alin.(2) art.177 CP RM demonstrează că pornografia infantilă nu poate fi absorbită de infracțiunile prevăzute la alin.(1) art.174 și la lit.a) alin.(2) art.177 CP RM. Infracțiunea prevăzută la art.208¹ CP RM aduce atingere relațiilor sociale cu privire la dezvoltarea socială, spirituală și morală a minorului, nu relațiilor sociale cu privire la inviolabilitatea sexuală a persoanelor care nu au împlinit vârsta de 16 ani (afectate prin infracțiunea prevăzută la art.174 CP RM), nu relațiilor sociale cu privire la realizarea, în conformitate cu art.28 din Constituție, a dreptului la viața intimă, familială și privată (afectate prin infracțiunile prevăzute la art.177 CP RM).

În al doilea rând, considerăm neîntemeiată reținerea la calificare a prevederii de la lit.a) alin.(2) art.177 CP RM. În realitate, ar fi trebuit să se aplice alin.(1) art.177 CP RM. Aceasta rezultă din cele două interpretări legale ale noțiunii „mass-media”: „mass-media – mijloc de informare în masă, tipărit sau electronic, precum și jurnalistul” (art.2 din Legea nr.64/2010); „Spațiu mediatic – spațiu în care operează mass-media tradițională (presa scrisă, radio și TV) și new media (*on-line*) locală, regională, națională și internațională”; „Instituție mediatică – element constitutiv al sistemului mediatic, creat în condițiile legii cu scopul declarat de a realiza și a disemina în spațiul public produse mediatic menite, preponderent, să informeze, să educe și să distreze beneficiarii produselor mediatic”; „Sistem mediatic – totalitatea instituțiilor mass-media, scrise, audiovizuale, *on-line*, care au menirea să satisfacă necesitățile informaționale ale fiecărui cetățean și ale societății în întregime” (anexa la Legea privind aprobarea Concepției naționale de dezvoltare a mass-mediei din Republica Moldova, nr.67 din 26.07.2018).

Rețeaua de socializare nu este mass-media, deoarece: 1) nu presupune ca elemente constitutive obligatorii instituțiile mediatic; 2) nu urmărește scopul de a realiza și a disemina în spațiul public produse mediatic. Menirea unei rețele de socializare o aflăm, de exemplu, din Regulamentul privind utilizarea rețelelor de socializare în instituțiile guvernamentale: „„Mijloacele de socializare” și „Web 2.0” sunt termeni generici și cuprind diverse activități ce integrează tehnologii, interacțiune socială și crearea conținutului. Mijloacele de socializare preiau diverse forme, cum ar fi blogurile, wikis (pagini de grup redactate de utilizatori), schimb de fișiere foto și video, podcasts (distribuire de fișiere multimedia), socializare pe net, aplicații tip mashup și spații virtuale. Mijloacele de socializare reprezintă un set de tehnologii online, pagini, și practici folosite pentru a face schimb de opinii și experiență prin antrenarea utilizatorilor” [46].

Nu trebuie de confundat mass-media cu tehnologiile informaționale sau cu comunicațiile electronice. În dispoziția de la lit.a) alin.(2) art.177 CP RM nu se utilizează nici sintagma „prin intermediul rețelelor de comunicații electronice” (folosită în art.150 CP RM), nici sintagma „prin intermediul tehnologiilor informaționale sau comunicațiilor electronice” (utilizată în art.175¹ CP RM). Sferele acestor sintagme se pot intersecta cu sfera sintagmei „mass-media” (folosită la lit.a) alin.(2) art.177 CP RM), însă nu se confundă cu aceasta.

În același timp, nu putem face abstracție de faptul că în legile penale ale unor state (Republica Franceză, Republica Islanda, Republica Macedonia de Nord etc.) dispozițiile de incriminare a încălcării inviolabilității vieții personale conțin ca agravantă circumstanța de săvârșire a infracțiunii prin intermediul tehnologiilor informaționale sau al comunicațiilor electronice.

Pentru a preveni confundarea noțiunilor „mass-media” și „tehnologiile informaționale sau comunicații electronice”, precum și pentru a consacra pericolul social mai sporit al săvârșirii pornografiei neconsimțite prin intermediul tehnologiilor informaționale sau al comunicațiilor electronice, recomandăm legiuitorului să completeze alin.(2) art.177 CP RM cu litera a¹) care ar avea următorul conținut: „prin intermediul tehnologiilor informaționale sau al comunicațiilor electronice”.

O altă completare a alin.(2) art.177 CP RM este condiționată de ipoteza „deep fake in revenge porn”. În legătură cu ipoteza în cauză, R.A. Delfino susține: „Aceasta se poate întâmpla cu oricine dintre voi. La fel ca

milioane de oameni din întreaga lume, v-ați încărcat pozele în format digital pe Internet prin intermediul unei rețele de socializare. Pozele dvs. nu au un caracter sexual. Ele vă înfățișează viața de zi cu zi, atunci când petreceți timpul cu prietenii sau faceți selfie-uri în vacanță. Însă, apoi cineva decide că nu vă place. Folosind o aplicație disponibilă pe orice smartphone, acest inamic al vostru vă decupează fața din pozele decente și o atașează la corpul unei persoane implicate în scene cu caracter sexual explicit. Fără cunoștința și consimțământul dvs., deveniți „vedeta” unui „deep fake” pornografic realist” [47]. După D.Stevens, „legislația existentă ar trebui utilizată pentru a face față utilizărilor dăunătoare ale tehnologiei „deep fake”. Dacă legislația existentă nu este suficientă, ar trebui creată o nouă legislație, cu un accent specific pe utilizările dăunătoare ale tehnologiei „deep fake”. [...] Cât privește utilizarea tehnologiei „deep fake” pentru crearea de pornografie neconsimțită, aceasta poate duce la lezarea reputației pe calea stigmatizării și a violării vieții private (sexuale) [...]” [48]. Într-o altă sursă se explică: „„Deep fake” (din engleză – „falsificare profundă”) reprezintă imaginea sau clipul video foarte realist, deși fals, în care o persoană reală face sau spune ceva ce nu a făcut sau nu a spus de fapt. „Deep fake”-urile sunt create cu ajutorul unui software care se bazează pe un număr mare de poze sau înregistrări ale unei persoane. „Deep fake”-urile sunt folosite pentru a crea știri false, clipuri pornografice video cu vedete sau pentru a comite escrocherii” [18].

Sintetizând aceste opinii, se poate afirma că prin „*deep fake in revenge porn*” trebuie de înțeles modificarea de imagini sau de alte reprezentări fără consimțământul persoanei reale care apare în astfel de reprezentări, rezultând imagini sau alte reprezentări cu caracter pornografic foarte realiste, deși false, în care persoana respectivă face sau spune ceva ce nu a făcut sau nu a spus de fapt.

Indiferent dacă imaginile sau alte reprezentări cu caracter pornografic sunt obținute cu ajutorul tehnologiei „deep fake” sau nu, dispoziția de la alin.(2) art.177 CP RM ar trebui să fie aplicată. Pe cale de consecință, recomandăm legiuitorului să completeze alin.(2) art.177 CP RM cu litera c) care ar avea următorul conținut: „dacă acestea au fost supuse anterior falsificării pentru a se crea impresia că victima face sau spune ceva ce nu a făcut sau nu a spus de fapt”.

În altă ordine de idei, noțiunea de pornografie neconsimțită este o noțiune supraordinată nu doar în raport cu noțiunea „revenge porn”, dar și cu noțiunea „**sextortion**”.

Într-un Ghid publicat de Centrul Internațional „La Strada”, noțiunea „sextortion” este definită în următorul mod: „acțiunea de solicitare a unor favoruri sexuale în schimbul nepublicării informațiilor sau imaginilor cu conținut sexual ale persoanei” [49]. I.V. Humelnicu consideră că prin „sextortion” se are în vedere „forma de exploatare sexuală prin șantaj în care o persoană amenință că va publica poze cu conținut sexual ale unei alte persoane, dacă cea din urmă nu îndeplinește o listă de cerințe” [50]. Într-o altă sursă se explică: „„Sextortion” (termen creat prin juxtapunerea cuvintelor în limba engleză *sex* și *extortion* (extorcare)) reprezintă forma de șantaj, care presupune că făptuitorul amenință să dezvăluie informațiile cu caracter intim referitoare la victimă, dacă aceasta nu va ceda cerințelor făptuitorului. De regulă, aceste cerințe au ca obiect banii, imaginile intime sau favorurile sexuale” [51]. Dintr-o altă sursă aflăm că în cazul „sextortion” scopul este: „de a obține poze / clipuri video cu conținut sexual din ce în ce mai explicit, în care apare victima; de a întreține raporturi sexuale cu victima; de a obține bani sau bunuri de la victimă”⁸ [18].”

Nu putem fi de acord cu ideea că „sextortion” este o formă de șantaj. În Codul penal al Republicii Moldova noțiunea „șantaj” apare în două accepțiuni: 1) șantaj în sensul infracțiunilor prevăzute la art.189 CP RM; 2) șantaj în sens de amenințare cu răspândirea unor informații defăimătoare (art.173 și alin.(2) art.245⁹ CP RM).

Cât privește cea de-a doua accepțiune, conform art.2 din Legea nr.64/2010, prin „defăimare” se înțelege „răspândirea informației false care lezează onoarea, demnitatea și/sau reputația profesională a persoanei”. Din Decizia Curții Constituționale nr.127 din 15.11.2018 de inadmisibilitate a sesizării nr.153g/2018 privind excepția de neconstituționalitate a unor prevederi din articolul 189 alin.(1) din Codul penal (șantajul comis prin amenințarea cu răspândirea unor știri defăimătoare) reiese că, în cazul șantajului, nu are importanță dacă informațiile defăimătoare au un caracter veridic sau fals.

În ipoteza „sextortion”, făptuitorul amenință cu răspândirea unor informații veridice care nu neapărat lezează onoarea, demnitatea și/sau reputația profesională a victimei. Astfel de informații se referă la viața intimă a victimei. Aceasta (și nu onoarea, demnitatea și/sau reputația profesională a victimei) este valoarea socială care ar fi afectată neîndoios în eventualitatea în care amenințarea respectivă și-ar găsi realizarea. Astfel, noțiunea „sextortion” desemnează o formă de amenințare, nu însă o formă de șantaj.

⁸ Acest scop este principalul criteriu de delimitare dintre faptele desemnate prin termenii „sexting” și „sextortion”.

În concreto, noțiunea „*sextortion*” desemnează amenințarea cu răspândirea de imagini sau de alte reprezentări cu caracter sexual (dar nu neapărat pornografic), dacă persoana care apare în astfel de reprezentări nu va ceda în fața revendicării cu caracter patrimonial (de a transmite făptuitorului bunuri sau dreptul asupra acestora ori de a săvârși alte acțiuni cu caracter patrimonial) sau nepatrimonial (de a transmite făptuitorului reprezentări cu caracter sexual, în care apare victima, cu un conținut mai explicit; de a întreține acte sexuale cu făptuitorul etc.) a făptuitorului.

Codul penal al Republicii Moldova nu conține nicio dispoziție care ar incrimina expres fapta desemnată prin noțiunea „*sextortion*”. Atestăm asemenea dispoziții în legile penale ale unor state federate din componența SUA. De exemplu, art.5-14-113 din Codul penal al statului Arkansas prevede: „O persoană comite infracțiunea de „*sextortion*”, dacă, în scopul de a constrânge o altă persoană să se angajeze într-un contact sexual sau comportament sexual explicit, o amenință cu: (A) deteriorarea bunurilor sau cu lezarea reputației; sau (B) producerea sau distribuirea unei înregistrări în care persoana amenințată are un comportament sexual explicit sau este nudă” [52]. În §3-709 din Codul penal al statului Maryland este incriminată fapta persoanei care „determină o altă persoană să se angajeze într-un act sexual, amenințând că: (i) o va acuza de comiterea unei infracțiuni sau de orice altceva care, dacă este adevărat, ar avea ca efect desconsiderarea sau discreditarea persoanei amenințate; (ii) îi va provoca vătămări fizice; (iii) îi va provoca suferință emoțională; (iv) îi va provoca daune economice; (v) va provoca daune bunurilor care îi aparțin” [53]. De asemenea, art.76-5b-204 din Codul penal al statului Utah stabilește: „O persoană care are vârsta de 18 ani sau mai mult comite infracțiunea de „*sextortion*” dacă, având intenția fie de a constrânge victima să se angajeze într-un contact sexual, într-un comportament sexual explicit sau într-un comportament sexual explicit simulat, fie de a produce, a transmite sau distribui o imagine, un clip video sau orice altă înregistrare a victimei goale sau implicate într-un comportament sexual explicit, amenință personal sau prin mijloace electronice: (i) persoana, bunurile sau reputația victimei; sau (ii) că va distribui o imagine intimă sau un clip video în care apare victima” [54].

Care normă din Codul penal al Republicii Moldova trebuie aplicată pentru fapta desemnată prin noțiunea „*sextortion*”?

Autorul român D.Herinean afirmă: „În varianta asimilată (art.207 alin.(2) C.pen.⁹), se sancționează amenințarea cu darea în vileag a unei fapte reale sau imaginare, compromițătoare pentru persoana amenințată ori pentru un membru de familie al acesteia, însoțită de aceleași pretenții prezentate în cazul variantei de bază. Un caz recurent în practica judiciară de comitere a acestei infracțiuni este cel în care amenințarea privește publicarea sau distribuirea către familie a unor imagini sau filme cu conținut sexual în care apare persoana șantajată, în scopul obținerii de foloase materiale, de natură sexuală sau diverse favoruri personale” [55]. În Codul penal al Republicii Moldova lipsește corespondentul art.207 din Codul penal al României, care prevede răspunderea pentru amenințarea cu darea în vileag a unei fapte reale sau imaginare, compromițătoare pentru persoana amenințată ori pentru un membru de familie al acesteia, în scopul de a dobândi în mod injust un folos nepatrimonial, pentru sine ori pentru altul.

Doar în unele cazuri, în prezența unor condiții suplimentare (stabilite în art.189, 247, 309 sau altele din Codul penal), amenințarea cu darea în vileag a unei fapte compromițătoare pentru persoana amenințată ori pentru un membru de familie al acesteia, în scopul de a dobândi în mod injust un folos nepatrimonial, atrage aplicarea legii penale autohtone. În celelalte cazuri, legea penală autohtonă se aplică nu pentru amenințarea cu darea în vileag a unei fapte compromițătoare pentru persoana amenințată ori pentru un membru de familie al acesteia, în scopul de a dobândi în mod injust un folos nepatrimonial, ci pentru realizarea acestei amenințări (și anume – pentru darea în vileag a unei fapte compromițătoare pentru persoana amenințată ori pentru un membru de familie al acesteia, în scopul de a dobândi în mod injust un folos nepatrimonial). Cu alte cuvinte, în Codul penal al Republicii Moldova lipsește o normă care, în lipsa unor condiții suplimentare, ar permite intervenția mai timpurie, înainte de a se comite darea în vileag a unei fapte compromițătoare pentru persoana amenințată ori pentru un membru de familie al acesteia, în scopul de a dobândi în mod injust un folos nepatrimonial.

Care este norma penală aplicabilă pentru darea în vileag a unei fapte compromițătoare pentru persoana amenințată ori pentru un membru de familie al acesteia, în scopul de a dobândi în mod injust un folos nepatrimonial?

Considerăm că art.177 CP RM reprezintă o asemenea normă. Astfel, într-o speță, B.Ș. a fost învinuit de comiterea infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.177 CP RM. În fapt, în vara anului 2018 acesta a făcut cunoștință,

⁹ Se are în vedere Codul penal al României din 17.07.2009.

prin intermediul rețelei de socializare „Instagram”, cu X. După câteva zile, B.Ș. și X. au început a discuta prin intermediul aplicației de mesagerie „Viber”. În timpul uneia dintre discuții, B.Ș. a rugat-o pe X. să-i transmită o poză intimă. Inițial X. l-a refuzat. Însă, ulterior, X. i-a expedit lui B.Ș. câteva poze intime. După un anumit timp, B.Ș. a rugat-o pe X. să-i transmită o poză care să aibă un conținut mai explicit. Însă, X. l-a refuzat. Drept urmare, B.Ș. a început să o amenințe pe X. că dacă nu-i va expedia o poză cu un conținut mai explicit, atunci cele, pe care deja le deține, le va posta pe rețelele de socializare. La 29.11.2018, între ora 20.00 și 21.00, B.Ș. i-a transmis fratelui său și soției fratelui său două poze intime ale lui X. La 30.11.2018 B.Ș. a creat o pagină web pe rețeaua de socializare „Odnoklasniki”. B.Ș. a postat pe această pagină pozele intime ale lui X., iar pe una dintre aceste poze a scris că X. prestează servicii sexuale în schimbul unei sume de 50 de euro pe oră, indicând numărul de telefon al lui X. [56] Așadar, în această speță alin.(1) art.177 CP RM a fost aplicat pentru răspândirea de imagini cu caracter sexual, în care apare victima care nu a cedat în fața revendicării făptuitorului de a transmite acestuia alte asemenea imagini, însă cu un conținut mai explicit.

În afară de aceasta, la calificare trebuia să fie reținut alin.(1) art.70 din Codul contravențional, care prevede răspunderea pentru calomnie. Or, imaginile răspândite de către făptuitor au fost însoțite de informații mincinoase ce defăimează cu bunăștiință victima (și anume – de informații în formă scrisă că victima prestează servicii sexuale în schimbul unei remunerații).

În ultima speță analizată, revendicarea făptuitorului are un caracter nepatrimonial, iar victima este o persoană adultă. În opoziție, în următoarele două spețe revendicarea făptuitorului are un caracter patrimonial, iar victima este o persoană minoră: C.T. a fost condamnată în baza lit.a) alin.(2) art.177, art.208¹ și lit.e) alin.(3) art.189 CP RM. În fapt, în perioada mai-iunie 2017, deținând imagini ale organelor sexuale ale minorei X, reprezentate de o manieră lascivă și obscenă, aceasta le-a răspândit fără consimțământul victimei prin intermediul rețelei de socializare „ВКонтакте”. Amenințând-o pe X cu răspândirea unor știri defăimătoare prin intermediul sms-urilor de pe telefonul său mobil și al unei pagini web de pe rețeaua de socializare „ВКонтакте”, C.T. a cerut și a primit de la X bani în sumă de 500 de lei [57]; G.N. a fost condamnat conform alin.(1¹) art.177 și alin.(1) art.189 CP RM. În fapt, într-o zi din noiembrie 2013, într-o odaie dintr-un cămin de pe str. Trandafirilor, mun. Chișinău, acesta a programat calculatorul pentru a înregistra raportul sexual pe care l-a întreținut ulterior cu minoră M.B. La 14.02.2015 G.N. a amenințat-o pe M.B. cu publicarea respectivelor imagini înregistrate, dacă aceasta nu-i va achita 200 de euro [58].

Într-adevăr, art.189 CP RM poate fi aplicat în cazul amenințării cu răspândirea de imagini sau de alte reprezentări cu caracter sexual (dar nu neapărat pornografic), dacă persoana care apare în astfel de reprezentări nu va ceda în fața revendicării de a transmite făptuitorului bunuri sau dreptul asupra acestora ori de a săvârși alte acțiuni cu caracter patrimonial. Totuși, în acest caz, este obligatoriu ca imaginile, cu a căror răspândire amenință făptuitorul, să aibă un caracter defăimător (adică, să lezeze onoarea, demnitatea și/sau reputația profesională a victimei).

În ultima speță urma să fie aplicat în mod obligatoriu art.208¹ CP RM. Or, acest articol se aplică nu doar în cazul distribuirii, difuzării, importării, exportării, oferirii, vinderii, procurării, schimbării sau folosirii de imagini sau alte reprezentări ale unui sau mai mulți copii implicați în activități sexuale explicite, reale sau simulate, ori de imagini sau alte reprezentări ale organelor sexuale ale unui copil, reprezentate de manieră lascivă sau obscenă, inclusiv în formă electronică. Art.208¹ CP RM devine aplicabil, de asemenea, în cazul producerii sau deținerii unor astfel de reprezentări.

De asemenea, în ultima speță urma să fie aplicat alin.(1) art.177 CP RM, nu alin.(1¹) art.177 CP RM. Aceasta întrucât nu există niciun indiciu că făptuitorul ar fi recurs la mijloace tehnice speciale destinate pentru obținerea ascunsă a informației, specificate în anexa nr.2 la Hotărârea Guvernului nr.100 din 09.02.2009 privind aprobarea Regulamentului cu privire la importul, exportul, proiectarea, producerea și comercializarea mijloacelor tehnice speciale destinate pentru obținerea ascunsă a informației și a Clasificatorului mijloacelor tehnice speciale destinate pentru obținerea ascunsă a informației.

Finalmente, fără a ne referi la vreuna din spețele reproduse mai sus, menționăm că art.173 CP RM se aplică în ipoteza în care fapta desemnată prin noțiunea „sextortion” presupune amenințarea cu răspândirea de imagini sau de alte reprezentări cu caracter sexual (dar nu neapărat pornografic), dacă persoana care apare în astfel de reprezentări nu va ceda în fața revendicării de a întreține raporturi sexuale ori alte acțiuni cu caracter sexual. Precizăm că, în această ipoteză, prin „alte acțiuni cu caracter sexual” se înțelege homosexualitatea sau satisfacerea poftei sexuale în forme perverse (în sensul art.172 CP RM). De asemenea, concretizăm că, într-o asemenea ipoteză, nu șantajul, dar amenințarea constituie modalitatea normativă a acțiunii adiacente din cadrul

infracțiunii prevăzute la art.173 CP RM. În sensul acestui articol, prin „amenințare” trebuie de înțeles orice amenințare, cu excepția amenințării care se atestă în ipoteza infracțiunilor prevăzute la art.171 și 172 CP RM.

Concluzii

Codul penal al Republicii Moldova nu conține nicio dispoziție care ar incrimina expres faptele desemnate prin cuvintele „sexting”, „sextortion” și „revenge porn”.

Prin „sexting” trebuie de înțeles fie expedierea de informații (text scris, poze, clipuri video, imagini etc.) cu caracter sexual (dar nu neapărat pornografic) de către cel vizat în această informație sau de către o altă persoană, fie recepționarea unor astfel de informații, prin intermediul tehnologiilor informaționale sau al comunicațiilor electronice. Noțiunea „pornografie neconsimțită” se referă fie la obținerea de imagini sau de alte reprezentări cu caracter pornografic fără consimțământul persoanei care apare în astfel de reprezentări, fie la distribuirea de imagini sau de alte reprezentări cu caracter pornografic fără consimțământul persoanei care apare în astfel de reprezentări, în cazul în care acestea au fost obținute cu consimțământul persoanei respective. Prin „deep fake in revenge porn” trebuie de înțeles modificarea de imagini sau de alte reprezentări fără consimțământul persoanei reale care apare în astfel de reprezentări, rezultând imagini sau alte reprezentări cu caracter pornografic foarte realiste, deși false, în care persoana respectivă face sau spune ceva ce nu a făcut sau nu a spus de fapt. Noțiunea „sextortion” desemnează amenințarea cu răspândirea de imagini sau de alte reprezentări cu caracter sexual (dar nu neapărat pornografic), dacă persoana care apare în astfel de reprezentări nu va ceda în fața revendicării cu caracter patrimonial (de a transmite făptuitorului bunuri sau dreptul asupra acestora ori de a săvârși alte acțiuni cu caracter patrimonial) sau nepatrimonial (de a transmite făptuitorului reprezentări cu caracter sexual, în care apare victima, cu un conținut mai explicit; de a întreține acte sexuale cu făptuitorul etc.) a făptuitorului.

Faptele desemnate prin cuvintele „sexting”, „sextortion” și „revenge porn” pot atrage răspunderea în baza art.173, 175, 177, 189, 206, 208¹ și/sau 259 CP RM și/sau în baza art.70, 78² și/sau 90 din Codul contravențional.

În scopul eficientizării apărării ordinii de drept împotriva faptelor desemnate prin cuvintele „sexting”, „sextortion” și „revenge porn”, este oportună completarea alin.(2) art.177 CP RM cu: litera a¹) care ar avea următorul conținut: „prin intermediul tehnologiilor informaționale sau al comunicațiilor electronice”; litera c) care ar avea următorul conținut: „dacă acestea au fost supuse anterior falsificării pentru a se crea impresia că victima face sau spune ceva ce nu a făcut sau nu a spus de fapt”.

Referințe:

1. MACKAY, A.W. *Respectful and Responsible Relationships: There's No App for That (The Report of the Nova Scotia Task Force on Bullying and Cyberbullying)*. [Accesat: 29.01.2021] Disponibil: https://digitalcommons.schulichlaw.dal.ca/scholarly_works/356/
2. GUȚAN, S. *Obținerea și utilizarea de informații cu privire la viața privată*. [Accesat: 29.01.2021] Disponibil: <https://www.armyacademy.ro/biblioteca/anuare/2006/a27.pdf>
3. *Case of Karttunen v. Finland*. [Accesat: 29.01.2021] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104816>
4. *Convention on the Rights of the Child*. [Accesat: 29.01.2021] Disponibil: <https://www.unicef.org/child-rights-convention/convention-text#>
5. *Annual report of the Special Representative of the Secretary General on Violence against Children*. [Accesat: 29.01.2021] Disponibil: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/31/20
6. HERINEAN, D. Relația dintre șantaj și alte infracțiuni. În: *Penalmente Relevant*, 2018, nr.1, p.21-43. ISSN 2501-1367.
7. *Proiect de Hotărâre privind aprobarea Strategiei naționale pentru prevenirea și combaterea violenței sexuale „Sinergie” 2020-2030*. [Accesat: 29.01.2021] Disponibil: www.mmuncii.ro/j33/index.php/ro/transparența/proiecte-in-dezbatere/6104-strategia-nationala-pentru-prevenirea-si-combaterea-violentei-sexuale-„sinergie”-2020-2030
8. Decizia Curții Constituționale a României nr.418 din 19.06.2018 referitoare la excepția de neconstituționalitate a dispozițiilor art.29 alin.(1) lit.c) din Legea nr.656/2002 pentru prevenirea și sancționarea spălării banilor, precum și pentru instituirea unor măsuri de prevenire și combatere a finanțării terorismului în interpretarea dată prin Decizia Înaltei Curți de Casație și Justiție nr.16 din 08.06.2016 privind pronunțarea unei hotărâri prealabile pentru dezlegarea unor chestiuni de drept referitoare la infracțiunea de spălare a banilor. În: *Monitorul Oficial al României*, 2018, nr.625.
9. *Convenția Consiliului Europei pentru protecția copiilor împotriva exploatării sexuale și a abuzurilor sexuale*. [Accesat: 30.01.2021] Disponibil: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168046e1d9>

10. Directiva 2011/93/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 13.12.2011 privind combaterea abuzului sexual asupra copiilor, a exploatării sexuale a copiilor și a pornografiei infantile și de înlocuire a Deciziei-cadru 2004/68/JAI a Consiliului. [Accesat: 30.01.2021] Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=celex%3A32011L0093>
11. PAȘCA, V. Excesul de reglementare penală și consecințele sale. În: *Analele Universității de Vest din Timișoara. Seria Drept*, 2010, nr.2, p.27-32. ISSN 1843-0651
12. FEȘTEU, C.G. Concursul de calificări (II). În: *Penalmente Relevant*, 2016, nr.2, p.144-165. ISSN 2501-1367
13. *The Manifesto on European Criminal Policy*. [Accesat: 30.01.2021] Disponibil: www.crimpol.eu/manifesto/
14. *Report on the meeting of the Expert Group to Conduct a Comprehensive Study on Cybercrime, held in Vienna from 3 to 5 April 2018*. [Accesat: 30.01.2021] Disponibil: <https://undocs.org/E/CN.15/2018/12>
15. LIAKOPOULOS, D. *Cyberbullying and sexting. New open frontiers of criminal law: the case of Spain*. [Accesat: 30.01.2021] Disponibil: <https://centredocumentacioap.diba.cat/cgi-bin/koha/opac-imageviewer.pl?biblionumber=36903>
16. *Parenting in the digital age. Parental guidance for the online protection of children from sexual exploitation and sexual abuse*. [Accesat: 30.01.2021] Disponibil: <https://rm.coe.int/parenting-in-the-digital-age-parental-guidance-for-the-online-protecti/16807670e8>
17. JAISHANKAR, K. Sexting: A new form of Victimless Crime? In: *International Journal of Cyber Criminology*, 2009, vol.3, Is.1, p.21-25. ISSN 0974-2891
18. *Словник термінів з онлайн-безпеки*. [Accesat: 30.01.2021] Disponibil: <https://drive.google.com/file/d/10iCbWk00IdXXOSQCM6PBey5hXPf56APL/view>
19. SLANE, A. Sexting and the Law in Canada. In: *Canadian Journal of Human Sexuality*, 2013, no.22, p.117-122. ISSN 2291-7063
20. KAUR, P. Sexting or pedophilia? In: *Revista Criminalidad*, 2014, vol.56, p.263-272. ISSN 1794-3108
21. *Criminal Law and Procedure*. [Accesat: 30.01.2021] Disponibil: https://leg.colorado.gov/sites/default/files/documents/2017A/bills/sl/2017a_sl_390.pdf
22. *2011 Louisiana Laws Revised Statutes. Title 14 – Criminal law*. [Accesat: 30.01.2021] Disponibil: <https://law.justia.com/codes/louisiana/2011/rs/title14/rs14-81-1-1>
23. *Code of West Virginia*. [Accesat: 30.01.2021] Disponibil: https://www.wvlegislature.gov/Bill_Text_HTML/2013_SESSIONS/rs/pdf_bills/HB2357%20SUB%20ENR.pdf
24. *Opinion on child sexually suggestive or explicit images and/or videos generated, shared and received by children*. [Accesat: 30.01.2021] Disponibil: <https://rm.coe.int/opinion-of-the-lanzarote-committee-on-child-sexually-suggestive-or-exp/168094e72c>
25. МОШАРОВА, А.С., КАРАБАТОВА, Д.А. Проблемы защиты детей от насилия в киберпространстве. В: *Социально-правовая защита детства как приоритетное направление современной государственной политики. Сборник материалов Международной научно-практической конференции*, 2018, с.406-409. ISBN: 978-5-7677-2660-8
26. ДОЗОРЦЕВА, Е.Г., МЕДВЕДЕВА, А.С. Сексуальный онлайн груминг как объект психологического исследования. В: *Психология и право*, 2019, №2, p.250-263. ISSN 2222-5196
27. TĂNASE, A. Latura subiectivă a infracțiunii de trafic de ființe umane (art.165 CP RM). În: *Revista Națională de Drept*, 2011, nr.2, c.10-22. ISSN 1811-0770
28. WALDMAN, A.E. A Breach of Trust: Fighting Nonconsensual Pornography. In: *Iowa Law Review*, 2016, vol.102, p.709-723. ISSN 0021-0552
29. BLOOM, S. No Vengeance for 'Revenge Porn' Victims: Unraveling Why this Latest Female-Centric, Intimate-Partner Offense is Still Legal, and Why We Should Criminalize It. In: *Fordham Urban Law Journal*, 2014, vol.42, no1, p.233-289. ISSN 0199-4646
30. CITRON, D.K., FRANKS, M.A. Criminalizing revenge porn. In: *Wake Forest Law Review*, 2014, vol.49, p.345-391. ISSN 0043-003X
31. DURIO, L. Turn Your Cameras Off in the Bedroom: 'Revenge Porn' Is Now a Felony in Louisiana. In: *Southern University Law Review*, 2016, vol.43.2. p.251-268. ISSN 0099-1465
32. CARTER, N. The Case for the Criminalisation of Revenge Pornography in Australia. In: *SSRN Electronic Journal*, January 2015. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2834668 ISSN 1556-5068.
33. MCGLYNN, C., RACKLEY, E., HOUGHTON, R. Beyond „Revenge Porn”: The Continuum of Image-Based Sexual Abuse. In: *Feminist Legal Studies*, 2017, vol.25, p.25-46. ISSN 1572-8455
34. *Case of Volodina v. Russia*. [Accesat: 01.02.2021] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-194321>
35. *Criminal Code*. [Accesat: 01.02.2021] Disponibil: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/>
36. *Alabama Senate Bill 301*. [Accesat: 01.02.2021] Disponibil: <https://legiscan.com/AL/text/SB301/2017>
37. *Arizona Revised Statutes*. [Accesat: 01.02.2021] Disponibil: <https://www.azleg.gov/viewdocument/?docName=https://www.azleg.gov/ars/13/01425.htm>
38. *2015 Arkansas Code. Title 5 – Criminal Offenses*. [Accesat: 01.02.2021] Disponibil: <https://law.justia.com/codes/arkansas/2015/title-5/subtitle-3/chapter-26/subchapter-3/section-5-26-314/>

39. *Codul penal al Regatului Belgiei*. [Accesat: 01.02.2021] Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Belgia-RO.html
40. *Codul penal al Regatului Danemarcei*. [Accesat: 01.02.2021] Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Danemarca-RO.html
41. *Legge 19 luglio 2019, n. 69. Modifiche al codice penale, al codice di procedura penale e altre disposizioni in materia di tutela delle vittime di violenza domestica e di genere*. [Accesat: 02.02.2021] Disponibil: <https://www.altalex.com/documents/leggi/2019/07/26/codice-rosso#tre>
42. *Codul penal al Republicii Malta*. [Accesat: 02.02.2021] Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Malta-RO.html
43. *Codul penal al Republicii Polone*. [Accesat: 02.02.2021] Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Polonia-RO.html
44. *Sentința Judecătorei Chișinău (sediul Buiucani) din 27.04.2018. Dosarul nr.1-1254/2017*. [Accesat: 02.02.2021] Disponibil: https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/5f082cf6-204a-e811-80d4-0050568b021b
45. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 04.12.2019. Dosarul nr.1ra-2080/2019*. [Accesat: 02.02.2021] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=14821
46. *Regulamentul privind utilizarea rețelelor de socializare în instituțiile guvernamentale*. [Accesat: 02.02.2021] Disponibil: <https://www.egov.md/en/file/1442/download?token=TtfyfhOX>
47. DELFINO, R.A. Pornographic Deepfakes: The Case for Federal Criminalization of Revenge Porn's Next Tragic Act. In: *Fordham Law Review*, 2019, vol.88, Iss.3, p.887-938. ISSN 0015-704X
48. STEVENS, D. Regulating Deepfake Technology. [Accesat: 02.02.2021] Disponibil: <https://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=152071>
49. *Cât de inofensiv este sextingul în rândul copiilor? Ghid pentru profesioniști*. [Accesat: 02.02.2021] Disponibil: <http://lastrada.md/pic/uploaded/brosura%20sexting.pdf>
50. HUMELNICU, I.V. Sextortion – the newest online threat. In: *AGORA International Journal of Administration Science*, 2017, no1, p.7-13. ISSN 2359-800X
51. *Online sexual coercion and extortion as a form of crime affecting children / Law enforcement perspective*. [Accesat: 03.02.2021] Disponibil: https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/documents/online_sexual_coercion_and_extortion_as_a_form_of_crime_affecting_children_0.pdf
52. *A Bill for an act to create the offense of sexual extortion*. [Accesat: 03.02.2021] Disponibil: <https://www.arkleg.state.ar.us/Acts/Document?type=pdf&act=664&ddBienniumSession=2017%2F2017R>
53. *2018 Maryland Code. Criminal Law*. [Accesat: 03.02.2021] Disponibil: <https://law.justia.com/codes/maryland/2018/criminal-law/title-3/subtitle-7/section-3-709/>
54. *Cyber Exploitation Amendments*. [Accesat: 03.02.2021] Disponibil: <https://www.courthousenews.com/wp-content/uploads/2017/04/Utah-Sextort.pdf>
55. HERINEAN, D. *Ce infracțiuni pot fi comise în mediul online și social media?* <https://www.juridice.ro/689627/ce-infracțiuni-pot-fi-comise-in-mediul-online-si-social-media.html>
56. *Sentința Judecătorei Chișinău (sediul Buiucani) din 25.07.2019. Dosarul nr.1-2296/2019*. [Accesat: 03.02.2021] Disponibil: https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/fb2d6146-bef4-4e9f-9bc7-bd66fe358a20
57. *Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 16.07.2019. Dosarul nr.1ra-613/2019*. [Accesat: 03.02.2021] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=14089
58. *Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău din 20.06.2016. Dosarul nr.1ra-1000/2016*. [Accesat: 03.02.2021] Disponibil: https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/077d51fa-1e39-e611-9a6d-005056a5d154

Date despre autori:

Serghei BRÎNZA, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: brinza.serghei@yahoo.com

ORCID: 0000-0001-5937-3926

Vitalie STATI, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: stativitalie71@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1371-4961

Prezentat la 05.02.2021

CZU: 342.4/5:340.13

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4570103>**BLOCUL DE CONSTITUȚIONALITATE – LEGALITATE ȘI LEGITIMITATE***Alexandru ARSENI**Universitatea de Stat din Moldova*

Doctrina juridică în general și cea de drept constituțional operează în fond cu sintagma „izvor de drept”, având în vedere acte juridice cutumiare și scrise. Recent, însă, se recurge și la sintagma „bloc de constituționalitate”, lărgind astfel izvoarele de drept constituțional ca ramură de drept, incluzând, în primul rând, Declarația de Independență a statului, precum și alte acte cu caracter constituțional. În articolul dat vom explica esența și conținutul, precum și legalitatea și legitimitatea sintagmei „bloc de constituționalitate” și locul Declarației de Independență ca izvor de drept constituțional cu forță juridică supremă în sistemul juridic normativ al statului.

Cuvinte-cheie: *Declarație de Independență, Constituție, constituționalism, bloc de constituționalitate, ierarhia actelor juridice, izvor de drept.*

CONSTITUTIONALITY BLOCK – LEGALITY AND LEGITIMACY

Generally, both the legal doctrine and the constitutional law operate with the phrase “source of law”, taking into account customary and written legal acts. However, the phrase “constitutional block” has been used recently, thus broadening the sources of constitutional law as a branch of law, and includes, firstly, the Declaration of Independence of a state and also other constitutional acts.

This article presents the essence, content, the legality and legitimacy of the phrase “constitutional block” and the place of the Declaration of Independence as a source of constitutional law having supreme legal force in the legislative system of a state.

Keywords: *Declaration of Independence, Constitution, constitutionalism, “constitutional block”, hierarchy of legal acts, source of law.*

„Trecutul nu poate fi înțeles prin criteriile morale de azi”

Jean-Cristian Petifils

Introducere

În fond, sursele cutumiare și scrise ce constituie izvoare de drept sunt pe larg expuse atât în Teoria Generală a Dreptului, cât și în ramurile științei juridice în particular (Dreptul constituțional și Instituții politice; Dreptul administrativ; Dreptul civil etc.). În același timp, unele acte din domeniul de reglementare a relațiilor sociale cu caracter constituțional rămân oarecum în afara sferei izvoarelor de drept, doar în calitate de acte istorice, cum ar fi, în cazul Republicii Moldova, Declarația de Suveranitate [1], Decretul cu privire la puterea de stat [2] și Declarația de Independență [3]. Un prim pas de a „repara” această lacună în drept este Hotărârea Curții Constituționale privind interpretarea articolului 13 alin.(1) din Constituție în corelație cu Preambulul Constituției și Declarației de Independență a Republicii Moldova [4], prin care în circuitul juridic a fost inclusă sintagma „bloc de constituționalitate” ca izvor de drept.

Astfel, Curtea a reținut că Declarația de Independență: a) constituie fundamentul juridic și politic primar al Constituției (§88); b) este elementul originar, intangibil și imuabil al blocului de constituționalitate (§90); c) orice interpretare urmează a avea în vedere nu doar textul Constituției, ci și principiile constituționale din blocul de constituționalitate (§91).

În aceste circumstanțe, Curtea a determinat că atunci când există mai multe interpretări, opțiunea conformă Preambulului și, implicit, Declarației de Independență, prevalează (§122). În consecință, niciun act juridic, independent de forța acestuia, inclusiv Legea Fundamentală, nu poate veni în contradicție cu textul Declarației de Independență (§123).

Astfel, a fost stabilită ierarhia actelor juridice în sistemul juridic normativ al Republicii Moldova: 1. Declarația de Independență; 2. Constituția Republicii Moldova; 3. Legile organice; 4. Legile ordinare; 5. Hotărârile Parlamentului; 6. Ordonanțele Guvernului; 7. Hotărârile Guvernului; 8. Decretele Președintelui.

Cu toate acestea, în spațiul juridic și politic al Republicii Moldova rămâne, în unele cazuri, discutabilă problema ce ține de forța juridică a Declarației de Independență și locul ei în ierarhia actelor juridice ca izvor de

drept. Opiniile expuse în spațiul public politic sunt contradictorii, diametral opuse, de la acceptarea legalității și legitimității „blocului de constituționalitate” până la negarea lui.

Scopul cercetării. Pornind de la faptul încetățenirii în concepția științifică și practică a rolului și a forței juridice a blocului de constituționalitate, avem ca scop explicarea esenței, conținutului elementelor blocului de constituționalitate și a ierarhiei acestora prin prisma forței lor juridice în calitate de izvoare de drept, în general, și de drept constituțional, în special.

În acest context trasăm următoarele obiective: 1. Determinarea conceptului de constituționalitate; 2. Identificarea elementelor și definirea blocului de constituționalitate; 3. Argumentarea calității de izvor de drept a elementelor „blocului de constituționalitate”; 4. „Blocul de constituționalitate” izvor de drept constituțional; 5. Determinarea ierarhiei juridice a elementelor blocului de constituționalitate.

1. Determinarea conceptului de constituționalitate. Însăși stabilirea momentului apariției constituției în lumea erei noastre trezește discuții, deoarece la baza fenomenului se pun criterii diferite. Astfel, un grup de doctrinari pornesc de la constituțiile „cutumiare” sau „semicutumiare”, pornind de la Constituția Angliei care cuprinde, pe de o parte, acte scrise, adoptate pe parcursul istoriei și, de pe altă parte, cutume, practici judiciare.

Istoria acestui stat atestă „modul în care s-a trecut de la realizarea conducerii societății de către o putere unică – monarhul, la limitarea puterii lui prin crearea unor noi organe și „partajarea” puterii statale, potrivit principiului separației puterilor în stat. Și tot aici putem urmări procesul de afirmare și de consacrare a drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățeanului, în lupta pentru limitarea puterii monarhului” [5, p.248].

Partea scrisă a Constituției engleze cuprinde următoarele acte, în vigoare și astăzi: 1. Magna Charta Libertatum din 1215; 2. Petiția drepturilor din 1628; 3. Habeas Corpus Act din 1679; 4. Bill-ul drepturilor din 1689. Acte scrise privind reglementarea sistemului electoral au fost adoptate în anii 1832, 1867, 1884 și 1918, iar în anii 1911, 1949 și 1958 „Parlaments Acts” [6, p.205-211].

Astfel, pe calea unor acte scrise și a cutumelor juridice actuala Constituție a Angliei și-a văzut precizate contururile. Într-un cuvânt, ansamblul acelor acte constituie „blocul de constituționalitate” englez, aceasta deoarece ele sunt înzestrate cu forță juridică supremă față de celelalte acte normative din sistemul juridic englez.

Prezintă interes științific aprecierea cristalizării Constituției engleze, în conformitate cu care: „Rezultat al unui îndelungat proces istoric, pe parcursul căruia instituțiile engleze s-au dezvoltat pas cu pas în contextul unor confruntări de interese economice și sociale încheiate de cele mai multe ori cu soluții echilibrate, Constituția Angliei are prin excelență un caracter pragmatic. Ea nu reflectă plâsmuiri ale unei doctrine politice apriorice, ci consacră instituții care s-au afirmat și a căror valoare a fost verificată în practica socială. Ea nu transpune idei abstracte în lumea realităților palpabile, ci transformă aceste realități într-o doctrină juridică” [7, p.18].

Mișcările spre libertate în SUA, Franța și în multe alte țări au fost inspirate în lucrările filosofice ale marilor gânditori ai Secolului Luminilor, cum ar fi: J.-J.Rousseau – contractul social; Ch.Montesquieu – teoria separației puterilor în stat; H.Grotius, S.Pufendorf, J.Locke – teoria drepturilor naturale ale omului. Acești gânditori au pus în circuit noțiunea „constituționalism” sub aspectul de „mișcare de idei vizând organizarea normativă a puterii de stat de așa manieră încât să fie garantate drepturile și libertățile cetățenilor, ale omului în general” [8, p.246].

Astfel, constituționalismul s-a transformat în nevoia „să substituie cutumele existente, adesea vagi și imprecise, care lăseau uneori posibilități de acțiune discreționară suveranilor, constituții scrise, concepute ca primul pas al limitării absolutismului și, adesea, despotismului puterilor monarhice” [9, p.66].

Forma scrisă și sistematică a constituției s-a motivat și prin exigențele statului de drept, în conformitate cu care se impune „respectarea legalității și a ordinii de drept, protecția individului și a cetățeanului în raporturile lui cu puterea, desfășurarea întregii activități statale pe baza și în limitele stricte ale legii, supremația constituției în arhitectura sistemului juridic normativ” [10, p.258].

2. Identificarea elementelor și definirea blocului de constituționalitate

Primele constituții scrise au fost precedate de Declarația de Independență a statelor nord-americane din 4 iulie 1776 și de Declarația franceză a drepturilor omului și ale cetățeanului de la 26 august 1789. Aceste acte „au constituit baza viitoarelor legi fundamentale, înălăuntrul cărora au și fost cuprinse integral” [11, p.248].

Declarația de Independență a Statelor Nord-Americane din 04 iulie 1776 a semnat eliberarea fostelor colonii de sub Guvernul Marii Britanii. Ulterior, cele 13 state independente au constituit un nou stat – Statele Unite ale Americii și la 17 septembrie 1787 au adoptat Constituția scrisă și sistematică de la Filadelfia, cu 27 de amendamente adoptate ulterior, în vigoare și astăzi.

Franța, care era stat independent, are o altă evoluție a constituționalismului. După căderea Bastiliei Adunarea Națională adoptă la 26 august 1789 „Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului”. Preambulul Declarației franceze a drepturilor omului și ale cetățeanului stabilește că „această Declarație să fie prezentă, în mod constant, în memoria fără de sfârșit a tuturor membrilor societății, ca actele puterii legislative și ale puterii executive să fie compatibile în fiecare moment și respectate ...” [12, p.191]. Mai mult ca atât, se cerea „fixarea într-un document scris a normelor care trebuie să fie înzestrate cu stabilitate și superioritate” [13, p.34].

Ulterior, la 3 septembrie 1791, Franța adoptă prima sa constituție scrisă sistematică, care este și prima Constituție pe continentul european.

Anume această Constituție, Preambulul căreia cuprindea integral Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului de la 1789, a devenit model după care cele mai multe state europene au adoptat constituții scrise și sistematice, adică materia constituțională inclusă într-un singur act.

Astfel, în Franța blocul de constituționalitate cuprinde două acte distincte cu forță juridică supremă în sistemul juridic normativ: 1) Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului; 2) Constituția scrisă și sistematică propriu-zisă.

Alte state europene, care, fiind independente, au adoptat constituții scrise și sistematice care cuprindeau ambele universuri ale materiei de drept constituțional: 1) Separarea puterilor în stat; 2. Asigurarea drepturilor și libertăților fundamentale reglementate constituțional.

După cel de-al Doilea Război Mondial coloniile din Africa și Asia și-au adoptat Declarația de Independență și, respectiv, constituții scrise și sistematice. Astfel, blocul de constituționalitate al acestor state cuprinde două acte juridice distincte cu forță juridică supremă în sistemul de drept.

Aceeași practică constituțională, cu elemente specifice, au aplicat și fostele republici sovietice. Primele documente cu caracter constituțional au fost Declarațiile de Suveranitate, după care au urmat Declarațiile de Independență și, în final, Constituțiile scrise.

Fiecare dintre aceste acte juridice cuprinde *în parte și în ansamblu norme de drept cu forță juridică supremă care reglementează relații sociale fundamentale ce se nasc în procesul complex de instaurare, menținere și exercitare a puterii de stat, precum și asigură respectarea drepturilor și libertăților fundamentale garantate, adică materia constituțională*. Astfel, procesul de constituționalitate implică o logică dialectică a actelor cu caracter constituțional.

În acest context, blocul de constituționalitate cuprinde ansamblul regulilor juridice, indiferent de sursa acestora și de procedura lor de adoptare, care au ca obiect reglementarea unor „materii” constituționale” [14, p.108]. Totodată, blocul de constituționalitate este alcătuit „dintr-o varietate de percepțe constituționale sau cu valoare constituțională și, în orice caz, sfera acestuia este mai largă decât cuprinsul Constituției” [15, p.113].

Așadar, blocul de constituționalitate *cuprinde ansamblul regulilor juridice încadrate în acte normative scrise distincte, indiferent de forma lor de adoptare, înzestrate cu forță juridică supremă în cadrul sistemului unitar de drept și care au ca obiect de reglementare relații sociale fundamentale constituționale cu o sferă mai largă decât cuprinsul propriu-zis al Constituției*.

3. Elementele blocului de constituționalitate – veritabile izvoare de drept

În teoria generală a dreptului prin izvor de drept ca sursă de reglementare juridică a relațiilor sociale se subînțelege „materia, elementele care formează substratul regulilor dreptului și diferitelor moduri prin care aceste reguli sunt stabilite și ne sunt cunoscute” [16, p.159]. Adică, „forma de exprimare a regulilor juridice, modalitatea generală prin care dreptul devine cunoscut de cei al căror comportament îl prescrie poartă denumirea de izvor de drept” [17, p.372; 18, p.92].

În acest context, „izvorul formal” se concepe ca „formă de adoptare sau sancționare a normelor juridice, modul de exprimare a normelor, adică sursa în care normele juridice sunt reflectate. Izvorul formal caracterizează mijloacele speciale pe care statul le aplică pentru ca voința guvernanților să capete un veșmânt juridic” [19, p.373; 20, p.120; 21, p.63] și acest rol revine actelor normative care au un caracter general-obligatoriu.

În raport cu dreptul constituțional sunt izvoare formale de drept acele „acte normative care sunt adoptate de autoritățile publice reprezentative, normele cărora reglementează relații sociale fundamentale ce apar în procesul instaurării, menținerii și exercitării puterii statale” [22, p.27].

Astfel, sunt izvoare de drept constituțional următoarele acte juridice: Constituția – legea fundamentală; Legea – ca act juridic al Parlamentului; Ordonanțele Guvernului; Tratatul internațional.

Această enumerare ierarhică are în calitate de criteriu forța juridică a actelor normative. Legile (organice și ordinare); Regulamentele Parlamentului și Ordonanțele Guvernului sunt chemate să reglementeze în detaliu normele și principiile constituționale. Din aceste perspective ele au o forță juridică subordonată Constituției înzestrată cu forță juridică supremă în cadrul sistemului unitar de drept.

Alta este starea elementelor blocului de constituționalitate în raport cu Constituția scrisă și sistematică. Dat fiind că atât Declarația de drepturi (Franța) și Declarația de Independență (SUA, Republica Moldova) după conținut cuprind norme ce reglementează relații sociale fundamentale ce apar în procesul complex de instaurare, menținere și exercitare a puterii de stat și asigură respectarea drepturilor și libertăților fundamentale cetățenești și sunt adoptate de Parlament – organ reprezentativ suprem și unica autoritate legislativă, ele se încadrează plenar în cadrul izvoarelor de drept constituțional.

Mai mult ca atât, însăși Constituția scrisă și sistematică își are izvorul și fundamentul în aceste acte fundamentale, Declarația de Independență fiind „actul de naștere al statului”. Din aceste perspective, *Constituția își confirmă legalitatea și legitimitatea doar în raport cu stricta respectare și dezvoltare a normelor și principiilor cuprinse în Declarația de Independență, aceasta având forță juridică supremă, în raport cu Constituția.*

Pe această cale doctrina constituțională franceză a și introdus în uzul juridic și politic sintagma „bloc constituțional” ca izvor de drept cu forță juridică supremă [23, p.210; 24, p.108].

4. Blocul de constituționalitate – izvor de drept constituțional. Pornind de la relațiile sociale reglementate și a formei scrise, în plan cronologic „blocul de constituționalitate” în Republica Moldova cuprinde: 1. Declarația de Suveranitate din 23 iunie 1990; 2. Decretul cu privire la puterea de stat din 27 iulie 1990; 3. Declarația de Independență din 27 august 1991 și, respectiv, Constituția adoptată la 29 iulie 1994, în vigoare din 27 august 1994.

De menționat că Curtea Constituțională, prin Hotărârea nr.36 din 05.12.2013, în calitate de elemente ale blocului de constituționalitate a inclus doar Declarația de Independență în calitate de fundament juridic și politic primar al Constituției (§88) și Constituția propriu-zisă. Aceasta deoarece obiectul sesizării l-a constituit „concurența dintre două acte fundamentale”, iar după competență Curtea nu poate depăși obiectul sesizării.

1. **Declarația Suveranității** cuprinde următoarele norme ce reglementează relații sociale fundamentale de domeniul dreptului constituțional. Izvorul și purtătorul suveranității este poporul. Suveranitatea este exercitată în interesul întregului popor de către organul reprezentativ suprem al puterii de stat a republicii (art.2); Republica Moldova este un stat unitar indivizibil (art.3); În Republică se instituie cetățenia republicană și se garantează tuturor drepturile și libertățile prevăzute de Constituție și de alte acte legislative, de principiile și normele dreptului internațional unanim recunoscute (art.8); Separarea puterii legislative, executive și a celei judiciare constituie principiul de bază al statului democratic bazat pe drept (art.10).

Declarația a fost adoptată de cei 374 de deputați ai poporului aleși pe circumscriptii uninominale în două tururi de scrutin.

2. **Decretul cu privire la puterea de stat**, pornind de la reglementările anterioare, are ca obiect și dezvoltă doar puterea de stat și principiul separației puterilor. Astfel, textul Decretului cuprinde statuarea conform căreia Parlamentul, pornind de la prevederile Constituției și ale Declarației de Suveranitate, declară: *întreaga putere în republică aparține poporului. Poporul își realizează puterea de stat în mod nemijlocit și prin organele reprezentative.*

În acest context s-a stabilit *supremația Constituției și înfăptuirea neabătută a separației puterii de stat în legislativă, executivă și judiciară.*

Decretul dezvoltă și arată care organe exercită aceste funcții. Astfel, *organul suprem al puterii legislative și unicul exponent al voinței întregului popor este Parlamentul.*

Puterea executivă este exercitată de *organele executive și dispozitive, responsabile în fața organelor puterii de stat și exercită actele lor legislative.*

Puterea judecătorească este *subordonată numai legii* cu asigurarea egalității cetățenilor *în fața legii și a judecării.* În calitate de garant, Decretul a stabilit că *amestecul în înfăptuirea justiției este inadmisibil.*

Toate organele de stat au fost obligate să *asigure drepturile, libertățile egale ale cetățenilor;* astfel, a fost legiferat principiul egalității.

Și Decretul cu privire la Puterea de stat a fost adoptat cu votul a 374 de deputați ai poporului.

3. **Declarația de Independență** prin esență reprezintă actul juridic și politic fundamental de constituire a unui nou stat eliberat de sub guvernământ străin. În același timp, este temelia juridică și politică, pe plan intern, a edificării sistemului de drept, care include actele anterioare ce nu contravin Declarației, precum și izvor al conținutului Constituției acestui stat.

Textul Declarației de Independență cuprinde reglementări clasice ale dreptului constituțional, cu referință și la actele cu caracter și forță juridică supremă. Astfel, în Preambul se accentuează juridicește că *Parlamentul Republicii Moldova, constituit în urma unor alegeri libere și democratice.*

Reamintind că poporul și-a reafirmat aspirațiile de libertate, independență și unitate națională, exprimate prin documentele finale ale Marilor Adunări Naționale de la Chișinău din 27 august 1989, 16 decembrie 1990 și 27 august 1991, prin legile și hotărârile Parlamentului Republicii Moldova privind decretarea limbii române și reintroducerea alfabetului latin, din 31 august 1989, drapelului de stat, din 27 aprilie 1990, stemei de stat, din 3 noiembrie 1990 și schimbarea denumirii oficiale a statului, din 23 mai 1991.

Pornind de la Declarația Suveranității Republicii Moldova, adoptată de Parlament la 23 iunie 1990;

Proclama solemn, în virtutea dreptului popoarelor la autodeterminare, în numele întregii populații a Republicii Moldova și în fața întregii lumi: Republica Moldova este un stat suveran, independent și democratic, liber să-și hotărască prezentul și viitorul, fără niciun amestec din afară, în conformitate cu idealurile și năzuințele sfinte ale poporului în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale.

În calitate de stat suveran și independent Parlamentul a hotărât, prin textul Declarației, că pe întreg teritoriul său să se aplice *Constituția, legile și celelalte acte normative adoptate de organele legal constituite ale Republicii Moldova, garantând totodată exercitarea drepturilor sociale, economice, culturale și a libertăților politice ale tuturor cetățenilor Republicii Moldova, recunoscându-se astfel principiul universalității.*

De remarcat că:

1. Declarația de Independență a fost votată prin vot nominal de către cei 278 de deputați ai poporului prezenți la sesiunea extraordinară. Astfel, a fost asigurată reprezentativitatea votului atât pe criteriul teritorial, al circumscriptiilor uninominale, cât și pe criteriul etnic al deputaților;

2. După adoptarea de către deputați, fiind citită în fața delegaților la Marea Adunare Națională, Declarația a primit legitimitate prin votul unanim de către delegați.

4. **Constituția Republicii Moldova adoptată la 29 iulie 1994 și intrată în vigoare la 27 august 1994** [25]. După conținutul normelor juridice și forța lor, reglementează relații sociale strict determinate ale dreptului constituțional, adică relațiile fundamentale ce se nasc în procesul complex de instaurare, menținere și exercitare a puterii de stat și asigură respectarea drepturilor și libertăților fundamentale garantate [26, p.139; 27, p.236; 28, p.42; 29, p.45; 30, p.232-233; 31, p.15; 32, p.263; 33, p.62].

Astfel, Constituția scrisă și sistematică cuprinde, în ansamblul său, toate normele juridice fundamentale ce reglementează relații sociale de drept constituțional.

Observăm, așadar, că fiecare element al blocului de constituționalitate reprezintă veritabil izvor de drept în sistemul juridic normativ al statului și, datorită valorii relațiilor sociale pe care le reglementează, este înzestrat cu forță juridică supremă în raport cu celelalte izvoare de drept, în general, și cu cele de drept constituțional, în special.

5. Determinarea ierarhiei juridice a elementelor blocului de constituționalitate

După ce am stabilit că toate elementele blocului de constituționalitate sunt veritabile izvoare de drept, în general, și de drept constituțional, în special, cu forță juridică supremă problema care se pune este determinarea ierarhiei acestor elemente. Indubitabil, se impune identificarea unui criteriu științific unic pentru a determina just această ierarhie.

Acest criteriu este, în opinia noastră, nu doar „valoarea juridică a Declarației de Independență” [34], dar și cea istorică, precum și politică pe plan intern și internațional.

Sub aspect istoric, Declarația de Independență întruhidează, ca act juridic fundamental, trecutul istoric al comunității libere, apoi rapturile din 1775, 1802, 23 iunie 1940 și condamnarea lor atât pe plan intern, cât și pe plan extern, inclusiv de către agresor – Uniunea Sovietică în 1989. În același timp, este de menționat și renașterea conștiinței naționale și dorința poporului spre liberate exprimată prin documentele finale ale Marii Adunări Naționale din 27 august 1989, ale Declarației de Suveranitate din 23 iunie 1990, ale Avizului Comisiei privind denunțarea „Pactului Molotov-Ribbentrop și consecințele sale pentru Basarabia” din 28 iunie 1991 și ale Marii Adunări Naționale din 16 decembrie 1990, precum și prin însăși Declarația de Independență din 27 august 1991, adoptată uninominal prin votul a 278 de deputați ai poporului și legitimată în aceeași zi prin votul unanim de către delegații Marii Adunări Naționale.

Sub aspectul dreptului internațional, Declarația de Independență reprezintă actul juridic de autodeterminare națională prin care voința poporului suveran legat „printr-o identitate de aspirații și interese, de limbă, obiceiuri, caracter și tradiții are dreptul de a se elibera din opresiunea unui guvern străin și de a se organiza într-un stat propriu” [35, p.128].

Pe plan politic juridic, în plan extern Declarația înseamnă constituirea unui stat nou suveran și independent cu toate consecințele în conformitate cu principiile și normele dreptului internațional prin care Republica Moldova și-a dobândit recunoașterea și la 2 martie 1990 a fost acceptată în rândurile ONU cu drepturi depline.

Curtea a reținut că, în baza Declarației de Independență, Republica Moldova s-a constituit ca stat suveran și independent. Declarația de Independență constituie temelia politico-juridică a Republicii Moldova ca stat suveran, independent și democratic. Este actul de naștere al Republicii Moldova. Anume în baza Declarației de Independență Republica Moldova a obținut recunoașterea din partea altor state ale lumii, a fost acceptată la 31 ianuarie 1992 în cadrul Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa, iar la 2 martie 1992 – în cadrul Organizației Națiunilor Unite (§47) [36, p.42].

Valoarea juridică a Declarației de Independență este foarte argumentată în Hotărârea Curții Constituționale nr.36 din 05.12.2013, prevederi ale căreia le reiterăm.

Prevederea „*aspirațiile [...] exprimate prin proclamarea independenței*” din Preambulul Constituției face trimitere directă la actul prin care independența a fost proclamată – Declarația de Independență a Republicii Moldova. Acesta este actul juridic prin care independența Republicii Moldova a fost exprimată și în care sunt reflectate aspirațiile care au însoțit acest proces (§82).

Declarația de Independență este un document politico-juridic ce a consacrat crearea noului stat independent Republica Moldova, reprezentând „certificatul de naștere” al noului stat, și stabilește temeliile, principiile și valorile fundamentale ale organizării statale a Republicii Moldova (§49).

În afară de a fi „certificatul de naștere” al noului stat independent, Declarația de Independență rămâne a fi cea mai succintă afirmație a idealurilor constituționale ale Republicii Moldova. În contextul istoric al țării, acest document juridic a proclamat valorile constituționale ale noului stat independent, din care derivă legitimitatea puterii celor care guvernează Republica Moldova (§50).

În niciun alt loc nu este atât de clar reflectată înțelegerea constituțională a părinților fondatori și crezul național, decât în Declarația de Independență. Anume Declarația de Independență, reflectând deciziile politice fundamentale, este conștiința națională și definește „identitatea constituțională” a Republicii Moldova. Astfel, în enumerarea din Declarația de Independență sunt incluse elementele care au fost considerate esențiale în definirea identității constituționale a noului stat și a populației acestuia: *aspirațiile de libertate, independență și unitate națională, identitatea lingvistică, democratizarea, statul de drept, economia de piață, istoria, normele de morală și de drept internațional, orientarea geopolitică europeană, asigurarea drepturilor sociale, economice, culturale și a libertăților politice tuturor cetățenilor Republicii Moldova, inclusiv persoanelor aparținând grupurilor naționale, etnice, lingvistice și religioase* (§86).

În această ordine de idei, prin referința din Preambulul Constituției, Declarația de Independență are, în mod incontestabil, valoare de text constituțional [...], deoarece reprezintă expresia majoră a voinței poporului de a construi și trăi într-un stat liber și independent, voință care predetermină necesitatea adoptării Constituției și îl leagă pe constituent de idealurile, principiile și valorile Declarației (§87) [36, p.42-43].

6. Blocul de constituționalitate și concurența dintre două acte fundamentale

Blocul de constituționalitate

Curtea a reținut că Declarația de Independență constituie fundamentul juridic și politic primar al Constituției. Astfel, nicio prevedere a Constituției, reflectată în textul Declarației de Independență, nu poate încălca limitele (prevederile) Declarației (§88).

Mai mult, fiind actul fondator al statului Republica Moldova, Declarația de Independență este un document juridic care nu poate fi supus niciunui fel de modificări și/sau completări. Astfel, Declarația de Independență beneficiază de statutul de „*clauză de eternitate*”, deoarece definește identitatea constituțională a sistemului politic, principiile cărora nu pot fi schimbate fără a distruge această identitate (§89).

Din acest considerent, Curtea a reținut că Declarația de Independență este elementul originar, intangibil și imuabil al blocului de constituționalitate (§90).

Prin Preambulul Constituției, Declarația de Independență vizează Constituția în integralitatea sa [...]. Prin urmare, orice control de constituționalitate sau orice interpretare urmează a avea în vedere nu doar textul Constituției, ci și principiile constituționale din blocul de constituționalitate (§91).

Concurența dintre două acte fundamentale

Curtea a reținut că, potrivit articolului 13 alin.(1) din Constituție, limba de stat a Republicii Moldova este „limba moldovenească, funcționând pe baza grafiei latine” (§106).

Pe de altă parte, Declarația de Independență operează cu termenul „limba română” ca limbă de stat a statului nou-creat Republica Moldova (§107).

Prin urmare, referința la „limba română” ca limbă de stat este o situație de fapt constatată în însuși textul Declarației de Independență, care este actul fondator al statului Republica Moldova. Indiferent de glotonimele utilizate în legislația de până la proclamarea independenței, Declarația de Independență a operat o distincție clară, optând expres pentru termenul „limba română” (§108).

Valoarea de principiu a Declarației de Independență derivă din consensul popular general care a legitimat-o și din conținutul său definitoriu pentru noul stat. Aceasta îi conferă Declarației de Independență, în ordinea constituțională din Republica Moldova, o funcție transversală [...] prin raportare la celelalte prevederi constituționale (într-un mod similar cu principiile generale referitoare la statul de drept, drepturile și libertățile fundamentale, dreptatea și pluralismul politic etc.), ea fiind nucleul blocului de constituționalitate (§118).

Din interpretarea istorico-teleologică a Preambulului Constituției, Curtea a reținut că Declarația de Independență a stat la baza adoptării Constituției în 1994 [...] (§120).

Prin urmare, în aplicarea principiilor enunțate în Hotărârea nr.4 din 22 aprilie 2013 (§§56, 58, 59), orice interpretare a Constituției urmează să fie operată pornind de la obiectivele originare ale Constituției, care sunt prevăzute în Preambul și, implicit, în Declarația de Independență, și din care derivă textul Constituției în sine. Astfel, atunci când există mai multe interpretări, opțiunea conformă Preambulului și, implicit, Declarației de Independență, prevalează (§122).

Prin urmare, niciun act juridic, indiferent de forța acestuia, inclusiv Legea Fundamentală, nu poate veni în contradicție cu textul Declarației de Independență. Atât timp cât Republica Moldova se află în aceeași ordine politică creată prin Declarația de Independență de la 27 august 1991, legiuitorul constituant nu poate adopta reglementări ce contravin acesteia. Totuși, în cazul în care legiuitorul constituant a admis în Legea Fundamentală anumite contradicții față de textul Declarației de Independență, textul autentic rămâne a fi cel din Declarația de Independență (§123).

În lumina celor expuse, examinând efectul cumulativ al celor două dispoziții privind denumirea limbii de stat, Curtea a constatat că interpretarea coroborată a Preambulului și a articolului 13 din Constituție este în sensul unicității limbii de stat, a cărei denumire este dată de norma primară imperativă din Declarația de Independență. Prin urmare, Curtea a considerat că prevederea conținută în Declarația de Independență referitoare la limba română ca limbă de stat a Republicii Moldova prevalează asupra prevederii referitoare la limba moldovenească conținute în articolul 13 al Constituției (§124) [36, p.42-43].

Concluzii

Sistemul unitar de drept al statului cuprinde norme cu forță juridică diferită: a) supremă și b) ordinară. În principiu, normele cu forță juridică supremă sunt încadrate în legi fundamentale care reglementează relații sociale fundamentale ce se nasc în procesul complex de instaurare, menținere și exercitare a puterii de stat.

Aceste legi fundamentale pot îmbrăca, în funcție de tradiția constituțională a statului:

1. Fie mai multe acte scrise, conexe prin materia constituțională reglementată, adoptate pe parcursul istoriei, care în ansamblul lor formează constituția (Anglia).
2. Fie acte scrise sistematice înglobate într-un singur act cu titlul Constituție (majoritatea absolută a statelor contemporane).
3. În același timp, în funcție de schimbarea formei de guvernământ, fie de momentul nașterii unui nou stat, practica constituțională cunoaște o sferă mai largă a actelor fundamentale și coraportul lor dintre ele. Astfel s-a creat blocul de constituționalitate care cuprinde, de principiu:
 - 1) Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului și, respectiv, însăși Constituția – Franța care a fost stat independent de origine.
 - 2) Declarația de Independență și însăși Constituția – Statele Unite ale Americii care și-au proclamat independența la 4 iulie 1776 și, în calitate de stat independent, a adoptat Constituția la 12 septembrie 1786, la Filadelfia.
 - 3) Declarația de Independență, Declarația Suveranității, Decretul cu privire la Puterea de stat și însăși Constituția – Republica Moldova, într-un context istoric aparte, ca și alte republici din fosta Uniune Sovietică.

Astfel blocul de constituționalitate cuprinde acte juridice cu forță juridică supremă ce reglementează relații sociale fundamentale ce se nasc în procesul complex de instaurare, menținere și exercitare a puterii de stat,

adoptate de către organul reprezentativ suprem al poporului și legitimată prin votul liber exprimat al poporului suveran.

Datorită acestui fapt, Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului (Franța) și Declarația de Independență (a SUA, a Republicii Moldova) constituie fundamentul juridic și politic primar al Constituției.

Referințe:

1. Declarația Suveranității, nr.148-XII din 23.06.1990. În: *Veștile Sovietului Suprem*, 1990, nr.8/192.
2. Decretul cu privire la puterea de stat. Adoptat prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr.201-XII din 27 iulie 1990. În: *Veștile Sovietului Suprem*, 1990, nr.8, art.208.
3. Declarația de Independență. Adoptată prin Legea nr.691 din 27.08.1991. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1991, nr.11-12, nr.103, 118.
4. Hotărârea Curții Constituționale nr.36 din 05.12.2013 privind interpretarea articolului 13 alin.(1) din Constituție în corelație cu Preambulul Constituției și Declarației de Independență a Republicii Moldova (Sesizările nr. 8b/2013 și 41b/2013). În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr.304-310, art.51.
5. GENOVEVA, V. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol.1. Iași: Cugetarea, 1999, p.248.
6. HAURIOU. *Droit constitutionnel et institutions politiques*. Paris, 1970.
7. DRĂGANU, T. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol.1. Târgu Mureș: Lumina Lex, 2000.
8. GENOVEVA, V. *Op.cit.*, vol.1, p.246.
9. PACTET, P. *Institutions politiques. Droit Constitutionnel*. Paris: Armand Colin, 2003, p.66.
10. DELEANU, I. *Dreptul constituțional și instituții politice. Tratat*. Vol.1. București: Europa Nova, 1996, p.258.
11. GENOVEVA, V. *Op.cit.*, p.248.
12. ARSENI, A., IVANOV, V., SUHOLITCO, L. *Drept constituțional comparat*. Chișinău: CE USM, 2003, p.191.
13. GREWE, C., FABRIE, H.R. *Droit Constitutionnels européens*. Paris: P.U.F., 1995, p.34.
14. DELEANU, I. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol.2. București: Europa Nova, 1996, p.108.
15. *Ibidem*, p.113.
16. VĂLLIMĂRESCU, A. *Tratat de enciclopedia dreptului*. București: Lumina Lex, 1999, p.159.
17. NEGRU, B., NEGRU, A. *Teoria generală a dreptului și statului*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2017, p.372.
18. AVORNIC, Gh. *Tratat de teoria generală a statului și dreptului*. Vol.1. Chișinău: CE USM, 2009, p.92.
19. NEGRU, B. NEGRU, A. *Op.cit.*, p.373.
20. DĂNIȘOR, D.C., DOGARU, I., DĂNIȘOR, Gh. *Teoria generală a dreptului*. Ed. a 2-a. București: CH Beck, 2008, p.120.
21. FALYS, J. *Intoruction aux sources et principes du droit*. Bruxelles: Bruylant, 1981, p.63.
22. MURARU, I., TĂNĂSESCU, E.S. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol.1. București: All Beck, 2011, p.27.
23. GICQUEL, J. *Droit constitutionnel et institutions politique*. 10^e ed. Paris: Montchrestien, 1989, p.210.
24. DELEANU, I. *Op.cit.*, p.108.
25. Constituția Republicii Moldova. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1. Republicată în: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.78 art.140.
26. GUCEAC, I. *Curs elementar de drept constituțional*. Vol. 1. Chișinău, 2001, p.139.
27. POPA, V. *Drept public*. Chișinău, 1998, p.236.
28. CĂRNAȚ, T. *Drept constituțional*. Chișinău: CE USM, 2010, p.42.
29. MURARU, I., TĂNĂSESCU, E. S. *Op.cit.*, p.45.
30. GENOVEVA, V. *Op.cit.*, p.232-233.
31. DRĂGANU, T. *Op.cit.*, p.15.
32. DELEANU, I. *Op.cit.*, p.263.
33. ARSENI, Al. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. 1. Ed. a 2-a rev. Chișinău: CEP USM, 2019, p.62.
34. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova, §82.
35. DRĂGANU, T. *Op.cit.*, p.128.
36. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova privind interpretarea articolului 13, alin.(1) din Constituție în corelație cu Preambulul Constituției și Declarația de Independență a Republicii Moldova, nr.36 din 05.12.2013, p.42.

Date despre autor:

Alexandru ARSENI, profesor universitar, doctor habilitat, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

Prezentat la 17.09.2020

CZU: 347.44:[614.2 + 616-082]

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4570117>

CONTRACTUL DE PRESTARE A SERVICIILOR DE SĂNĂTATE: VALENȚE JURIDICE ȘI CARACTERE SPECIFICE

Nicolae SADOVEI

Universitatea de Stat din Moldova

Pentru a beneficia de prestarea unor servicii de sănătate, pacienții pot utiliza următoarele mecanisme juridice: sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală, contractele de prestare a serviciilor de sănătate, asigurările facultative de sănătate sau aplicarea cumulativă a acestor mecanisme. Contractarea directă a serviciilor de sănătate are loc prin intermediul încheierii unor acte juridice civile de natură convențională – a contractelor de prestare a serviciilor de sănătate.

Cuvinte-cheie: *contract de prestare a serviciilor de sănătate, servicii de sănătate, beneficiar de servicii de sănătate, prestator de servicii de sănătate, caractere juridice.*

HEALTH SERVICES CONTRACT: THE LEGAL VALUE AND SPECIFIC CHARACTERISTICS

In order to benefit from health services, patients can use the following legal mechanisms: the system of compulsory health insurance, health service contracts, optional health insurance or the cumulative application of the given mechanisms. The direct contracting of health services takes place through the conclusion of civil legal acts of a conventional nature – health service contracts.

Keywords: *health services contract, health services, health services beneficiary, health service provider, legal characteristics.*

Introducere

În Republica Moldova, beneficiarii de servicii de sănătate (pacienții) se pot bucura de prestarea acestor servicii apelând la mai multe modalități, cele mai uzitate fiind *contractarea indirectă* a serviciilor prin intermediul sistemului asigurărilor obligatorii de asistență medicală și *contractarea directă* prin intermediul încheierii unor acte juridice civile de natură convențională – a contractelor de prestare a serviciilor de sănătate.

Contractarea indirectă prin intermediul sistemului asigurărilor obligatorii de asistență medicală presupune faptul că persoana fizică este obligată să dețină, în condițiile legii, statut de persoană asigurată. Articolul 20 din *Legea ocrotirii sănătății*, nr.411 din 28.03.1995 [1] statuează că tuturor cetățenilor Republicii Moldova, indiferent de veniturile proprii, li se oferă posibilități egale în obținerea de asistență medicală oportună și calitativă în sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală, iar art.8 din *Legea cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului*, nr.263 din 27.10.2005 [2] stabilește că fiecărui pacient i se asigură accesul nelimitat și înscrierea la un medic de familie, iar dacă este posibil, și dreptul de alegere sau schimbare a acestuia. Totodată, nu trebuie confundate două aspecte fundamentale: obligația de a deține statut de persoană asigurată în sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală nu presupune faptul că persoana fizică este și obligată, atunci când are necesitate de a-i fi prestat un serviciu de sănătate, să apeleze la calitatea de persoană asigurată în sistemul respectiv. Altfel spus, persoana fizică este, de regulă, obligată să fie asigurată în sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală, dar nu este obligată să apeleze la prestarea unor servicii de sănătate în acest sistem. Ea poate să apeleze la prestarea serviciilor în cauză și în afara sistemului dat de asigurări, chiar dacă acestea sunt acoperite de Programul unic al asigurărilor obligatorii de asistență medicală (pachetul de asigurări).

Valențele juridice ale contractului de prestare a serviciilor de sănătate

Apelarea la prestarea serviciilor de sănătate în afara sistemului asigurărilor obligatorii se efectuează prin intermediul contractării directe a serviciilor respective. Contractarea directă se efectuează prin intermediul încheierii unor acte juridice civile – a contractelor de prestare a serviciilor de sănătate. De asemenea, persoana fizică este în drept să apeleze la un mecanism juridic complex – la îmbinarea contractării indirecte cu contractarea directă a serviciilor de sănătate. În acest sens, art.8 din *Legea cu privire la asigurarea obligatorie de asistență medicală* precizează că volumul serviciilor prestate în cadrul asigurărilor obligatorii de asistență medicală poate fi extins în temeiul condițiilor asigurării facultative de sănătate sau prin plăți directe prestatorului de servicii medicale pentru serviciile prestate. Efectuarea plăților directe are loc prin intermediul încheierii unor contracte de prestare a serviciilor, în condițiile stabilite de reglementările care se conțin în art.1400–1410

din *Codul civil al Republicii Moldova* nr.1107 din 06.06.2002 [3], potrivit cărora prestatorii de *servicii de tratament* pot încheia contracte prin care se obligă să acorde tratament medical pacienților.

În doctrina rusă de specialitate tratarea contractului respectiv este larg abordată, autorii venind inclusiv cu propriile lor definiții ale acestui contract. După cum menționează Larisa Vișoțkaia, în literatura de specialitate contractele încheiate în legătură cu prestarea serviciilor de sănătate se numesc în mod diferit: «договор оказания платных медицинских услуг»; «договор оказания медицинской помощи гражданам»; «врачебный договор»; «договор на врачебное обслуживание»; «договор по медицинскому обслуживанию граждан» etc., formula cea mai utilizată praxiologic fiind «договор оказания платных медицинских услуг» [4, p.115]. Potrivit autoarei citate, „*contractul pentru furnizarea serviciilor medicale plătite este un acord, în virtutea căruia o parte – executantul, care desfășoară activități medicale în baza unui permis (licență), se obligă să furnizeze către cealaltă parte – consumatorului – servicii medicale sau în numele clientului său să furnizeze servicii medicale consumatorului în conformitate cu cerințele stabilite de legislația privind protecția sănătății cetățenilor, iar consumatorul sau clientul (dacă serviciile medicale sunt furnizate consumatorului în numele clientului) se obligă să plătească pentru servicii medicale*” [5, p.116]. Într-o altă opinie, exprimată în doctrina rusă de specialitate, „*contractul de furnizare de îngrijiri medicale este acel contract prin care instituția medicală se angajează să ofere cetățeanului servicii calificate, alegând pentru aceasta metodele adecvate de tratament și păstrarea confidențialității datelor medicale, iar cetățeanul are dreptul să solicite informații despre diagnosticul, metodele de tratament, posibilele consecințe ale tratamentului, fiind obligat să urmeze instrucțiunile instituției medicale și să plătească îngrijirile medicale, în condițiile legii*” [6, p.32]. În doctrina românească de drept medical o definiție succintă a contractului dat (dar cuprinzând toate elementele fundamentale ale contractului) o putem întâlni la Ionuț Vida-Simiti, potrivit căruia contractul medical este contractul prin care o parte, denumită furnizorul de servicii medicale, se obligă la prestarea serviciului medical (act medical de prevenție, diagnostic, tratament și servicii conexe) față de cealaltă parte, denumită pacient, în schimbul unui onorariu sau cu titlu gratuit [7, p.47].

Este regretabil, dar legislația în vigoare din Republica Moldova – nici reglementările generale din Codul civil, nici cele din legile speciale în domeniul raporturilor juridice medicale – nu definește contractul de prestare a serviciilor de sănătate. În această circumstanță, aplicând concomitent reglementările generale și cele speciale în materie, putem defini contractul de prestare a serviciilor de sănătate drept act juridic civil ce constă în acordul de voință între (de regulă) două părți contractante – beneficiarul de servicii de sănătate și prestatorul de servicii de sănătate – încheiat în scopul de a genera între ele raporturi juridice de drept medical, prin intermediul cărora prestatorul se obligă la prestarea serviciilor de sănătate, iar beneficiarul se obligă să remunereze prestatorul serviciilor respective. Contractul de prestare a serviciilor de sănătate este, după cum menționează și Aurel Teodor Moldovan, un act juridic în sensul de *negotium juris*, adică o manifestare de voință făcută cu intenția de a produce efecte juridice [8, p.321].

Valoarea contractului dat rezidă în faptul că oferă pacienților dreptul de a alege un prestator concret de servicii de sănătate și, totodată, de a beneficia de pe urma alegerii efectuate, fără a fi impus să se subordoneze necondiționat unei proceduri speciale de accedere la prestarea serviciului respectiv, cum este cazul prestării serviciilor de sănătate în sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală. De asemenea, așa cum s-a menționat deja în literatura de specialitate, contractarea serviciilor de sănătate presupune *par excellence* exteriorizarea voinței de a contracta a ambelor părți contractante [9, p.39] și, în special, a beneficiarului de servicii de sănătate, manifestată prin dreptul necondiționat al acestuia de a alege prestatorul de servicii dorit. În cazul contractării indirecte a serviciilor de sănătate prin intermediul sistemului de asigurări obligatorii, beneficiarul este limitat în posibilitatea de a alege prestatorul respectiv, acesta fiind obligat, potrivit regulii generale, să apeleze la prestatorul primar de servicii medicale în sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală, în persoana medicului de familie.

De asemenea, dacă în sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală există un anumit mod de subordonare implicită (*de facto*, dar nu și *de jure*) a persoanei asigurate prestatorului în persoana medicului de familie, manifestată prin necesitatea programării prealabile, imposibilitatea de a solicita prestarea unui serviciu concret, chiar și în cazul în care acesta este acoperit de Programul unic de asigurări, însă medicul nu-l consideră necesar, etc., atunci în cazul contractării directe a serviciilor de sănătate este pusă în valoare autonomia și independența beneficiarului, neexistând nici de jure, nici de facto elemente de subordonare dintre beneficiarul serviciilor de sănătate și prestatorul serviciilor respective.

Chiar dacă legiuitorul a stabilit, prin includerea în Codul civil a unor reglementări aplicabile *contractului de prestare a serviciilor de tratament*, clauze care pot fi considerate drept standardizate, acestea nu pot să excludă sau să înlocuiască etapa negocierii contractului în cauză, chiar și în situațiile când prestarea serviciului contractat se efectuează prin modalitatea de îmbinare a contractării indirecte cu contractarea directă; beneficiarul este în drept – cel puțin teoretic – să solicite ca să poată alege un serviciu concret din mai multe servicii similare care, ipotetic, ar avea același impact asupra stării sale de sănătate. Această situație se înscrie în ceea ce cercetătorul Dorin Cimil a numit suplinire a situației juridice, în care negocierile ar fi suprimate de inegalitatea părților sau de incapacitatea psihologică a beneficiarului de a negocia la același nivel cu profesionistul [10, p.73].

Valențele reglementării contractului de prestare a serviciilor de sănătate sunt indiscutabile, în special în raport cu posibilitățile pe care le oferă beneficiarilor de a valorifica, într-un cadru relativ sigur, posibilitatea de a apela la prestarea unui serviciu de sănătate atunci când starea efectivă a sănătății se înrăutățește, iar posibilitatea de a beneficia într-un regim mai urgent de prestarea serviciului respectiv în sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală este limitată din cauza necesității de programare pentru prestarea serviciului în cauză și, implicit, nevoii de a fi inclus în lista de așteptare pentru a beneficia gratuit de prestarea serviciului dat. De asemenea, prin modificările efectuate și prin includerea în Codul civil a normelor date legiuitorul a oferit un relativ suport de stabilitate nu doar eventualilor beneficiari, dar și, ceea ce este foarte important, prestatorilor serviciilor respective, pentru a se încadra completamente în perimetrul spațiului legal al prestării acestui gen de servicii – a serviciilor de sănătate.

Contractul de prestare a serviciilor de sănătate vizează regularizarea praxiologică a drepturilor și obligațiilor patrimoniale ale părților prin asigurarea intereselor nepatrimoniale ale persoanei fizice în materie de viață și sănătate, fiind o formă legală de exercitare a dreptului constituțional al cetățenilor la ocrotirea sănătății.

Caracterele specifice ale contractului de prestare a serviciilor de sănătate

Caracterul de act bipartit al contractului de prestare a serviciilor de sănătate. Determinând domeniul de aplicare a reglementărilor care fac obiectul modificărilor incluse în Secțiunea a 6-a „Serviciile de tratament” din Capitolul XI „Antrepriza și prestările de servicii”, art.1400 alin.(1) din Codul civil stabilește că dispozițiile din secțiunea respectivă se aplică contractelor în care *o parte* (prestatorul de servicii de tratament) se obligă să acorde tratament medical *celeilalte părți* (pacient). Norma în cauză statuează faptul că contractul de prestare a serviciilor de sănătate este un act juridic bipartit (*a nu se confunda cu caracterul bilateral – N.S.*), având două părți implicate – prestatorul de servicii de sănătate și beneficiarul serviciilor respective (în accepțiunea Codului civil – prestatorul de servicii de tratament și pacientul). Bipartitatea contractului dat presupune faptul că intervenția unui terț în procesul de încheiere a acestuia, ca parte contractantă, este imposibilă. Însă, aceasta nu este o regulă absolută; alin.(3) din același art.1400 din Codul civil stabilește că în cazul în care nu este parte contractantă, pacientul este considerat terțul căruia contractul îi conferă drepturi corelative obligațiilor pe care prestatorul de servicii de tratament le poartă. Altfel spus, legea stabilește că pot fi încheiate contracte de prestare a serviciilor de sănătate fără participarea beneficiarului în calitate de parte contractantă, dar nu stabilește cine este atunci subiectul care, pe lângă prestatorul de servicii de sănătate, participă *în calitate de cea de a doua parte contractantă* la încheierea contractului respectiv. Calificarea pacientului drept persoană terță beneficiară de drepturi induce concluzia ipotetică, deși într-o formă voalată, că acest subiect ar fi solicitantul plătitor al serviciului respectiv, comandat în beneficiul exclusiv al pacientului în calitate de beneficiar de servicii de sănătate.

Chiar dacă normele legale nu menționează acest lucru, bipartitatea nu este o caracteristică cu titlu absolut a contractului de prestare a serviciilor de sănătate. Dacă, de exemplu, potențialul beneficiar de servicii de sănătate nu este apt de a plăti în mod solitar costurile aferente serviciului de sănătate solicitat și, în cazul în care o persoană (fizică sau juridică) terță este de acord să efectueze, cu titlu gratuit, plățile respective în beneficiul pacientului, toate cele trei persoane pot să participe, în calitate de părți contractante, la încheierea contractului respectiv, acesta fiind deja un contract tripartit.

Caracterul de act numit al contractului de prestare a serviciilor de sănătate. Potrivit prevederilor art.994 alin.(1) din Codul civil, contractul este numit dacă legea îl reglementează în mod special. În virtutea faptului că, pentru prima dată în istoria reglementărilor în materie, Codul civil reglementează prin norme juridice separate o subcategorie autonomă a contractelor de prestări servicii – contractele de prestare a serviciilor de

tratament (art.1400–art.1410 din Cod) – contractul de prestare a serviciilor de sănătate se înscrie totalmente în categoria contractelor numite. Totodată, faptul că acesta este un contract numit nu trebuie să inducă concluzia greșită că părțile contractante nu au dreptul să vină cu conținuturi nereglementate legal în aceste acte juridice; este importantă, în acest caz, respectarea condiției de nedepășire a limitelor imperative reglementate. De exemplu, potrivit art.1402 din Codul civil, va fi lovită de nulitate absolută o clauză ipotetică dintr-un contract de acest gen care ar deroga de la obligația prestatorului de servicii de sănătate de a utiliza instrumente, medicamente, materiale, instalații și încăperi care au cel puțin calitatea cerută în cadrul unei practici profesionale acceptate și prudente, ce corespunde dispozițiilor legale în vigoare și care sunt adecvate atingerii scopului concret pentru care vor fi utilizate. Bineînțeles, acest contract nu este și nici nu poate fi asimilat contractelor administrative, poziția unor autori în această privință fiind supusă unei critici solide și bine argumentate în doctrina de specialitate [11].

Caracterul de act sinalagmatic (bilateral) al contractului de prestare a serviciilor de sănătate. Caracteristica principală a unui contract sinalagmatic constă în faptul că părțile contractante se obligă reciproc, astfel încât obligația unei părți este corelativă obligației celeilalte părți. Corelativitatea obligației este, potrivit prevederilor art.779 din Codul civil, de așa natură, operabilă în una dintre următoarele situații: a) executarea obligației se face în schimbul executării celeilalte obligații; b) aceasta constă într-o obligație de a contribui la sau de a accepta executarea celeilalte obligații; c) obligația este atât de clar legată de cealaltă obligație sau de obiectul ei, încât executarea unei obligații poate fi privită în mod rezonabil ca dependentă de executarea celeilalte obligații. După cum subliniază Gheorghe Mîțu, în contractele sinalagmatice obligația ce îi revine unei părți își are cauza juridică în obligația ce îi aparține celeilalte părți, fiecare parte având concomitent calitate dublă: atât de creditor, cât și de debitor [12, p.92].

Chiar dacă reglementările conținute în art.1400-1410 din Codul civil nu menționează caracterul reciproc și corelativ al obligației asumate de prestator și, respectiv, de beneficiarul serviciilor de sănătate, sinalagmaticitatea contractului dat decurge din definiția generală a contractului de prestări servicii. Astfel, potrivit art.1375 din Codul civil, prin contractul de prestări servicii o parte (prestator) se obligă să presteze celeilalte părți (beneficiar) anumite servicii, iar aceasta se obligă să plătească retribuiția convenită. În speță, pacientul, în calitate de beneficiar de servicii de sănătate, trebuie să conștientizeze pe deplin faptul că prin încheierea contractului de prestare a serviciilor de sănătate el are obligația de a efectua plățile necesare pentru prestarea serviciului, în condițiile stabilite de către părțile contractante și, după cum se menționează în doctrină, să nu privească activitatea medicală ca pe un serviciu care i se prestează la cerere [13, p.324]. Însă, reglementarea din Codul civil a obligațiilor corelative ale părților în contractul de prestare a serviciilor de sănătate (de tratament) este una defectuoasă sub acest aspect: din cele unsprezece articole din Cod, care reglementează prestarea acestor servicii, zece articole (art.1401–art.1410), cu excepția art.1400 care are un conținut general și introductiv în materia reglementării acestui tip de servicii, conțin numai obligații care incumbă exclusiv prestatorului de servicii de sănătate: obligația examinării preliminare a pacientului de către prestatorul de servicii; obligațiile privind utilizarea de către prestator a instrumentelor, medicamentelor, materialelor, instalațiilor și încăperilor de calitate necesară; obligația de competență și prudență a prestatorului; obligația de informare a pacientului de către prestator; obligația de informare în cazul tratamentului care nu este necesar sau al tratamentului experimental; obligația de a nu trata fără consimțământ; obligația prestatorului privind protecția datelor; interzicerea pentru prestator de a-și exercita dreptul de a suspenda executarea sau a rezolvi contractul dacă aceasta va expune sănătatea pacientului la un pericol serios; obligația prestatorului de a recomanda pacientului un alt prestator; obligația de identificare a prestatorului de servicii de sănătate. În sarcina beneficiarului Codul civil nu pune nicio obligație concretă și specifică acestui gen de prestări de servicii, decât cele cu caracter general, aplicabile tuturor contractelor de prestări servicii.

Caracterul de act oneros al contractului de prestare a serviciilor de sănătate. Abordat prin prisma reglementărilor conținute în art.310 din Codul civil, contractul de prestare a serviciilor de sănătate face parte din categoria actelor juridice civile cu titlu oneros, deoarece prin încheierea acestui contract se procură unei părți un folos pentru obținerea în schimb a unui alt folos. Cu titlu de reglementări cu conținut general, art.1375 și art.1376 din Codul civil obligă partea beneficiară de pe urma prestării serviciului să plătească retribuiția convenită, stabilind că plata se efectuează după prestarea serviciilor. În cazul contractului de prestare a serviciilor de sănătate beneficiarul serviciilor procură, în schimbul serviciului prestat, prestatorului respectiv un avantaj patrimonial. Acest contract este unul oneros, deoarece, după cum menționează și Ionuț Vida-Simiti, conținutul

său este evaluabil pecuniar, iar valoarea acestuia este cuantificată în onorariul urmărit de prestatorul de servicii [14, p.47]. De menționat că plata pentru serviciul prestat nu poate să fie condiționată de obținerea unui rezultat concret (cu excepțiile de rigoare stabilite), deoarece obligația prestatorului este una de mijloace, dar nu de rezultat. În sarcina prestatorului legea impune obligația de competență și prudență, în temeiul căreia prestatorul de servicii de sănătate trebuie în special să ofere pacientului nivelul de competență și prudență pe care un prestator rezonabil de servicii de acest gen l-ar oferi în circumstanțe asemănătoare. În cazul în care acestuia îi lipsește experiența sau competența pentru tratarea beneficiarului respectiv cu nivelul necesar de competență și prudență, prestatorul trebuie să trimită pacientul unui alt prestator de servicii de acest gen, capabil să ofere acest nivel.

Dacă prestatorul și-a executat obligația cu competență și prudență necesară, dar rezultatul scontat de către pacient (sau chiar și de către prestator) nu a fost atins – fără a fi însă în prezența culpei prestatorului – beneficiarul va fi în continuare obligat să efectueze remunerarea cuvenită a prestatorului în condițiile stabilite de contractul de prestare a serviciilor de sănătate încheiat.

Caracterul de act constitutiv de drepturi al contractului de prestare a serviciilor de sănătate. Caracterul respectiv al contractului de prestare a serviciilor de sănătate rezidă în faptul că încheierea acestuia generează pentru ambele părți contractante unele drepturi subiective. Chiar dacă drepturile respective sunt corelate cu obligațiile asumate de către părți, primează drepturile subiecților, atât ale beneficiarului, cât și ale prestatorului de servicii de sănătate. Această concluzie decurge din faptul că ambii subiecți contractanți se află în raporturi juridice de natură privată, urmăresc realizarea unor interese private proprii și nu sunt impuși (de regulă) să intre în raporturi contractuale, adică pentru ei primează realizarea drepturilor lor subiective, iar executarea obligațiilor, la fel de natură subiectivă, vine drept consecință a intereselor de realizare a drepturilor în cauză.

Și beneficiarul de servicii de sănătate, și prestatorul serviciilor respective urmăresc și sunt conștienți de faptul că drepturile în cauză sunt noi, în sensul că nu au existat anterior între acești subiecți, chiar și în situația când ei s-au mai aflat și în alte raporturi contractuale, care aveau un obiect identic. Mai mult ca atât, subiecții respectivi se pot afla concomitent în două sau (strict ipotetic) chiar în mai multe raporturi contractuale concomitente care se realizează simultan, însă fiecare din contractele respective produce propriile sale efecte juridice. Efectele contractelor de prestare a serviciilor de sănătate sunt, după cum se menționează și în doctrină, de genul *ex nunc*, adică pentru viitor; efectele *ex tunc* nefiind operabile în cazul acestui gen de contracte.

Caracterul de act consensual al contractului de prestare a serviciilor de sănătate. Contractul de prestare a serviciilor de sănătate se supune regulii consensualității, în sensul că pentru încheierea valabilă a acestuia nu este reglementată necesitatea de îndeplinire a unei forme. Și în cazul contractului dat, la fel ca și în cazul altor contracte consensuale, conținutul acestuia ține de modul de încheiere a contractului, fiind determinat, după cum menționează Dorin Cimil cu referință la contractele consensuale, de momentul liberei exprimări a voinței subiecților contractanți [15, p.101]. De regulă, subiectul inițiator al încheierii contractului de prestare a serviciilor de sănătate este potențialul beneficiar de servicii de sănătate, care vine cu oferta sa de încheiere a contractului prin solicitarea de a-i fi prestat unul sau mai multe servicii de sănătate, iar prestatorul reacționează în consecință, acceptând oferta de încheiere a contractului în cauză.

Totodată, regula consensualității contractului nu este cu titlu absolut, aceasta fiind afectată de unele condiționalități reglementate de lege. Astfel, potrivit art.13 din Legea cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului, o condiție obligatorie premergătoare intervenției medicale este consimțământul pacientului, care poate fi oral (consensualitatea este operabilă în cazul acestei forme de consimțământ) sau scris, care se perfectează prin înscrierea în documentația medicală a acestuia, cu semnarea obligatorie de către pacient sau de către reprezentantul său legal (ruda apropiată) și medicul curant. Consimțământul pacientului este necesar pentru orice prestație medicală propusă (profilactică, diagnostică, terapeutică, recuperatorie) și, în lipsa unei opoziții manifeste, *consimțământul se presupune* pentru orice prestație care nu prezintă riscuri importante pentru pacient sau care nu este susceptibilă să-i prejudicieze intimitatea.

Însă, în cazul intervențiilor medicale cu risc sporit (caracter invaziv sau chirurgical), consimțământul se perfectează *obligatoriu în formă scrisă*, prin completarea unui formular special din documentația medicală – a acordului informat. Respectivul acord informat trebuie să conțină în mod obligatoriu informația, expusă într-o formă accesibilă pentru beneficiarul serviciilor de sănătate, cu privire la scopul, efectul scontat, metodele intervenției medicale, riscul potențial legat de ea, posibilele consecințe medico-sociale, psihologice, economice etc., precum și privind variantele alternative de tratament și îngrijire medicală. În cazul în care legea prevede

perfectarea obligatorie a acordului informat în formă scrisă, contractul încheiat nu poate fi considerat drept consensual; acesta devine deja un contract solemn, deoarece simplul consimțământ al pacientului nu este suficient și, pentru a se conforma legii, exteriorizarea voinței pacientului trebuie să fie efectuată în formă scrisă, prin completarea de către beneficiarul de servicii de sănătate a acordului informat. În acest caz, acordul informat în formă scrisă nu este doar o condiție gen *ad probationem*, ci una *ad validitatem*, nerespectarea căreia invalidează contractul în integralitatea lui.

Totodată, nu doar încheierea valabilă a contractului trebuie – în anumite cazuri – să urmeze regula solemnității, ci și încetarea acestuia. Astfel, aceeași normă legală menționată mai sus stabilește că pacientul sau reprezentantul său legal (ruda apropiată) are dreptul de a renunța la intervenția medicală sau de a cere încetarea ei la orice etapă (cu excepțiile cazurilor prevăzute de lege), însă cu asumarea obligatorie a responsabilității pentru o atare decizie. După cum am menționat deja în acest studiu, în acest caz refuzul categoric al pacientului se perfectează prin înscrierea respectivă în documentația medicală, cu indicarea consecințelor posibile, și se semnează în mod obligatoriu de către pacient sau reprezentantul său legal (ruda apropiată), precum și de către medicul curant. Totodată, în caz de eschivare intenționată a pacientului de a-și pune semnătura care certifică faptul că el a fost informat despre riscurile și consecințele posibile ale refuzului la intervenția medicală propusă, documentul se semnează în mod obligatoriu de către director, șeful de secție și medicul curant. Chiar dacă la încheierea contractului nu a fost necesară respectarea obligatorie a formei scrise a consimțământului beneficiarului și *de jure* contractul respectiv era unul consensual, necesitatea de obținere a înscrisului, confirmat prin semnătură de către pacient în caz de încetare înainte de termen, conferă acestuia trăsături de contract supus regulilor solemnității.

De asemenea, este obligatoriu consimțământul scris al pacientului pentru recoltarea, păstrarea și folosirea tuturor produselor biologice prelevate din corpul său, inclusiv a organelor și țesuturilor, ca obiect de transplant. Consimțământul pacientului este necesar în cazul în care aceste produse biologice se folosesc în scopul stabilirii diagnosticului ori a tratamentului cu care bolnavul este de acord. Instituția medicală, la rândul său, își asumă în scris responsabilitatea de a păstra, utiliza și anihila produsele biologice prelevate din corpul pacientului, în conformitate cu modul stabilit de Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale.

Caracterul de act *inter vivos* al contractului de prestare a serviciilor de sănătate. Trăsătura caracteristică în cauză se impune datorită criteriului timpului, în raport cu necesitatea de a determina survenirea (producerea) efectelor juridice ale acestui contract. Sub aspect general, există acte juridice *inter vivos* (între vii) și acte juridice *mortis causa* (pentru cauză de moarte). Actele juridice *inter vivos* sunt încheiate pentru a produce efecte juridice în timpul vieții celor care le generează, contractul de prestare a serviciilor de sănătate integrându-se completamente în această categorie de acte juridice. Unul dintre cele mai importante principii generale ale exercitării profesiei de medic constă în respectarea primatului vieții și a dreptului inerent la viață al ființei umane, care se integrează perfect în caracterul *inter vivos* al oricărei prestații medicale efectuate. Este evident că în cazul tuturor serviciilor medicale prestate pacienților aceștia se așteaptă anume la continuarea sau, în situații grave, la salvarea vieții. În cazul medicului care prestează efectiv serviciul contractat de către pacient acesta, chiar dacă este conștient profesional că, din punctul de vedere al stării de sănătate a pacientului, ultimul nu mai are nicio speranță de viață, primul este obligat să presteze serviciul contractat în sensul depunerii diligenței complete pentru salvarea vieții pacientului. După cum s-a menționat și în doctrină, caracterul *inter vivos* al contractului de prestare a serviciilor de sănătate are conexiuni directe și cu regula generală privind forma contractelor pentru cauză de viață, în sensul că acestea sunt majoritar consensuale [16, p.325].

Caracterul de act principal al contractului de prestare a serviciilor de sănătate. Potrivit doctrinei în materia contractelor civile, se consideră a fi contract principal acel contract care are o existență independentă și soarta căruia nu este legată de soarta altor contracte dintre părți [17, p.117]. În cazul contractului de prestare a serviciilor de sănătate, înțelegerea dintre potențialul beneficiar și, respectiv, potențialul prestator de servicii de sănătate este, în majoritatea cazurilor, sursa primară și principală care, în urma perfectării formalităților cerute de lege, generează raportul juridic de drept medical cu toate drepturile subiective și obligațiile corelative ale părților contractante. Contractul în cauză are existență autonomă și valabilitatea acestuia presupune și implică existența cauzei contractului. Totodată, este necesar de a menționa că această calitate de act principal a contractului de prestare a serviciilor de sănătate nu este cu titlu absolut; în anumite situații, un contract de acest gen ar putea, eventual, să genereze încheierea altui contract și, respectiv, în acest caz cel de al doilea act ar avea calitatea de contract accesoriu. Astfel, în caz dacă, în urma contractării unor servicii de sănătate sub forma

executării unui diagnostic complex al stării de sănătate a beneficiarului, părțile ajung la concluzia că este necesară o intervenție medicală sub formă de tratament chirurgical, acestea vor încheia un nou contract care va avea deja calitatea de act accesoriu în raport cu primul contract.

Caracterul de act confidențial al contractului de prestare a serviciilor de sănătate. De regulă, majoritatea contractelor civile negociabile sunt confidențiale, conținutul acestora putând fi divulgat unor terți doar cu acordul direct al părților contractante. În dreptul contractelor, Codul civil reglementează confidențialitatea în materie contractuală prin intermediul art.1026 „Obligația de confidențialitate”, precum și prin alte norme, care însă sunt aplicabile doar anumitor categorii de contracte. Totodată, caracterul confidențial al contractului de prestare a serviciilor de sănătate nu trebuie confundat cu contractul secret, care, atunci când este încheiat de către părți, acestea din urmă intenționează ca respectivul act aparent să producă efecte juridice diferite de efectele dorite cu adevărat de către părți (simulația relativă).

Potrivit regulii generale aplicabile în material contractelor, stabilită în art.1026 din Codul civil, dacă în cursul negocierilor o persoană oferă o informație confidențială, persoana care a primit-o are obligația de a nu dezvălui acea informație și nici de a o utiliza în scopuri proprii, indiferent dacă contractul a fost sau nu încheiat. Este considerată confidențială informația despre care, reieșind din natura sa sau din circumstanțele în care aceasta a fost obținută, partea care a primit informația cunoștea sau, în mod rezonabil, trebuia să cunoască că este confidențială pentru persoana care a oferit-o.

În materia contractelor de prestare a serviciilor de sănătate confidențialitatea este extrem de importantă în contextul caracterului strict personal al datelor privind sănătatea persoanei fizice [18], aceasta fiind reglementată prin art.12 din Legea cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului și prin art.13 din *Legea cu privire la exercitarea profesiei de medic*, nr.264 din din 27.10.2005 [19]. Prin prisma caracterului absolut al obligației de protecție specială a tuturor datelor privind identitatea și starea pacientului, rezultatele investigațiilor, diagnosticul, pronosticul, tratamentul, precum și alte date cu caracter personal sunt confidențiale și se află sub protecția specială a legii, inclusiv după moartea pacientului. În sarcina prestatorului de servicii de sănătate ca parte contractantă cade obligația de a asigura nu doar caracterul confidențial al acestor date, ci și al contractului în integralitatea sa ca act juridic civil. În acest sens, divulgarea existenței raporturilor contractuale dintre prestator și beneficiar aduce atingere obligației de protejare a datelor respective. Prestatorul de servicii de sănătate este obligat să păstreze confidențialitatea raporturilor contractuale chiar și atunci când beneficiarul de servicii de sănătate divulgă aceste date și confirmă existența raporturilor contractuale respective. În acest caz prestatorul va fi obligat să se abțină de la confirmarea sau infirmarea existenței contractului în cauză, cu excepția cazurilor, strict reglementate de lege, când datele pot fi transmise unor terți.

Concluzii

Contractul de prestare a serviciilor de sănătate este un act juridic civil de natură convențională, supus unor reglementări directe, dar cu conținut general (prin normele respective din Codul civil), precum și unor reglementări indirecte, dar cu conținut special (prin normele respective din legislația medicală). Utilizarea acestui mecanism juridic de prestare a serviciilor de sănătate este opțională și alternativă, primară fiind prestarea serviciilor în cauză prin intermediul sistemului asigurărilor obligatorii de asistență medicală. Chiar dacă are suport normativ direct de reglementare, exprimarea juridică utilizată de către legiuitor – cea de contract de prestare a serviciilor de tratament – este defectuoasă, fiind necesară intervenția legiuitorului în scopul de a modifica conținutul normelor în cauză prin utilizarea unei formulări adecvate, și anume – a celei de contract de prestare a serviciilor de sănătate.

Referințe:

1. Legea ocrotirii sănătății, nr.411 din 28.03.1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr.34.
2. Legea cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului, nr.263 din 27.10.2005. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, nr.176-18.
3. Codul civil al Republicii Moldova, nr.1107 din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr.66-75.
4. ВЫСОЦКАЯ, Л.В. Понятие и юридическая характеристика договора оказания платных медицинских услуг. В: *Журнал «Территория науки»*, 2013, №6, с.115. Publicat pe pagina web: file:///C:/Users/User/Downloads/ponyatie-i-yuridicheskaya-harakteristika-dogovora-okazaniya-platn-h-meditsinskih-uslug.pdf (Accesat: 21.08.2020).
5. *Ibidem*, p.116.
6. МАЛЕЙНА, М.Н. *Человек и медицина в современном праве*. Москва, 1995, с.32.

7. VIDA-SIMITI, I. *Răspunderea civilă a medicului*. București: Hamangiu, 2013, p.47.
8. MOLDOVAN, A.T. *Tratat de drept medical*. București: ALL Beck, 2002, p.321.
9. VIDA-SIMITI, I. *Op. cit.*, p.39.
10. CIMIL, D. *Calificarea raporturilor contractuale*: Studiu monografic. Chișinău: Grafema Libris, 2013, p.73.
11. ШЕВЧУК, С.С. *Механизм договорного регулирования отношений по оказанию медицинских услуг: проблемы и недостатки*, 2008. Publicat pe pagina web: <https://cyberleninka.ru/article/n/mehanizm-dogovornogo-regulirovaniya-otnosheniy-po-okazaniyu-meditsinskih-uslug-probely-i-nedostatki/viewer> (Accesat: 21.08.2020)
12. BAIEȘ, S., MÎȚU, Gh., CAZAC, O. [et al.]. *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015, p.92.
13. MOLDOVAN, A.T. *Op. cit.*, p.324.
14. VIDA-SIMITI, I. *Op. cit.*, p.47.
15. CIMIL, D. *Op. cit.*, p.101.
16. MOLDOVAN, A.T. *Op. cit.*, p.325.
17. BAIEȘ, S., MÎȚU, Gh., CAZAC, O. [et al.]. *Op. cit.*, p.117.
18. ПЛОТНИКОВА, А.В. *Понятие и юридическая характеристика договора возмездного оказания медицинских услуг*, 2019. Publicat pe pagina web: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-i-yuridicheskaya-harakteristika-dogovora-vozmeznogo-okazaniya-meditsinskih-uslug/viewer> (Accesat: 21.08.2020).
19. Legea cu privire la exercitarea profesiei de medic nr.264 din 27.10.2005. În: *Monitorul Oficial* al Republicii Moldova, 2005, nr.172-175.

Notă: Acest articol a fost elaborat în cadrul Proiectului „Protecția consolidată a drepturilor pacientului în sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală” cu cifra 20.80009.0807.30, Program de Stat (2020-2023), realizat în cadrul Centrului Interuniversitar de Drept Medical al Institutului de Cercetare și Inovare, Universitatea de Stat din Moldova.

Date despre autor:

Nicolae SADOVEI, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

Prezentat la 19.11.2020

CZU: 347.92

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4570169>

MODALITĂȚILE ATIPICE DE APĂRARE ALE PĂRĂTULUI ÎN CADRUL PROCESULUI CIVIL

Elena BELEI, Dumitru DUMITRAȘCU

Universitatea de Stat din Moldova

În cadrul procesului civil, pârâtul poate să se apere cu ajutorul obiecțiilor material-juridice, excepțiilor procesuale și al acțiunii reconvenționale. Pe lângă aceste mijloace principale de apărare ale pârâtului, identificăm modalități atipice de apărare care pot contribui la apărarea eficientă a drepturilor și intereselor pârâtului. La categoria mijloacelor atipice de apărare atribuim tranzacția de împăcare și atragerea intervenientului accesoriu în proces. În cadrul prezentului articol examinăm particularitățile, condițiile și efectele apărării pârâtului cu ajutorul mijloacelor atipice de apărare.

Cuvinte-cheie: *drept la apărare, egalitate de arme, principiul contradictorialității, reclamant, pârât, tranzacție de împăcare, atragerea intervenientului accesoriu.*

ATYPICAL MEANS OF DEFENCE OF THE DEFENDANT IN THE CIVIL PROCEEDINGS

In the civil proceedings, the defendant may defend themselves with the help of material objections, procedural exceptions and counterclaim. In addition to these main means of defence, we identified atypical means of defence that can contribute to the effective defence of the rights and interests of the defendant. The category of atypical means of defence encompasses the settlement agreement and the involvement of the accessory intervener in the civil proceeding. In this article, we examine the particularities, conditions and effects of the atypical means of defence.

Keywords: *the right to defence, equality of arms, the adversarial principle, plaintiff, defendant, settlement agreement, involvement of the accessory intervener.*

Introducere

Orice persoană are dreptul la judecarea cauzei civile în mod echitabil. Procesul civil echitabil presupune acordarea părților a posibilităților egale de a susține și dovedi poziția în proces. De regulă, în cadrul procesului civil apar două persoane cu interese contrare: reclamantul – cel care solicită respectarea sau restabilirea dreptului încălcat, și pârâtul – cea persoană în privința căreia se presupune că a încălcat sau a neglijat dreptul subiectiv ori interesul legitim al părții potrivnice. Interesul acestor subiecți, precum și interesul general al întregii societăți, constă în examinarea justă și echitabilă a cauzei deduse judecării, deci este necesar de a asigura un echilibru procedural între drepturile și obligațiile părților în cadrul procesului civil pentru ca acestea să aibă posibilitatea de a dezbate sub toate aspectele fondul cauzei.

Principiul contradictorialității, după cum specifică art.26 alin.(2) din Codul de procedură civilă al Republicii Moldova [1] (în continuare – CPC RM), asigură dreptul părților de a-și formula, argumenta și dovedi poziția în proces, de a alege modalitățile și mijloacele susținerii ei de sine stătător și independent de instanță, de alte organe și persoane, de a-și expune opinia asupra oricărei probleme de fapt și de drept care are legătură cu cauza dată judecării și de a-și expune punctul de vedere asupra inițiativelor instanței. Respectiv, pârâtul are dreptul să se expună asupra pretențiilor formulate de reclamant, legea oferindu-i, în acest sens, anumite mijloace prin care poate obține apărarea intereselor sale în proces.

Legislația procesuală a Republicii Moldova nu stabilește în mod expres ce mijloace pot fi utilizate de pârât pentru apărare, lăsând ca doctrina să identifice aceste modalități. Majoritatea autorilor în domeniu stabilesc că din cadrul mijloacelor de apărare ale pârâtului fac parte obiecțiile material-juridice, excepțiile procesuale și acțiunea reconvențională.

Obiecțiile material-juridice reprezintă principalul și cel mai des utilizat mijloc de apărare al pârâtului în cadrul procesului civil. Obiecția material-juridică reprezintă unica modalitate a pârâtului de a combate fondul dreptului dedus judecării, adică de a demonstra că pretenția reclamantului este nefondată și urmează a fi respinsă. În acest fel, pârâtul invocă faptul că raportul juridic de drept material nu există între părțile litigante, fie că dreptul/interesul reclamantului nu a fost încălcat sau contestat și nu poate interveni protecția judiciară a acestuia. Excepția procesuală reprezintă mijlocul de apărare al pârâtului prin care acesta tinde să oprească examinarea acțiunii reclamantului, invocând iregularități procedurale. Literatura de specialitate [2, p.28-29] a apreciat că

obiectul excepțiilor procesuale îl constituie, în mod general, neregularitățile procedurale, iar scopul excepțiilor procesuale este sancționarea acestor neregularități, cu consecințele pe care legea le prevede, în funcție de încălcarea admisă. De asemenea, pârâtul poate adopta o poziție ofensivă în procesul civil prin depunerea acțiunii reconvenționale. Acțiunea reconvențională reprezintă pretenții materiale ale pârâtului înaintate împotriva acțiunii civile a reclamantului, în scopul excluderii admiterii acțiunii inițiale sau compensării pretențiilor inițiale.

Aceste modalități pot fi considerate ca fiind mijloace fundamentale de apărare, mijloace tipice; pe de altă parte, anumite modalități de acțiune ale pârâtului în cadrul procesului civil pot fi examinate ca mijloace derivate de apărare, atipice sau alternative. Astfel de mijloace de apărare reprezintă tranzacția de împăcare și atragerea intervenientului accesoriu.

Rezultate și discuții

Grație principiului disponibilității, părțile pot încheia acte de dispoziție în cadrul procesului civil. Respectiv, art.60 alin.(2) CPC RM statuează că „reclamantul este în drept să renunțe la acțiune, pârâtul este în drept să recunoască acțiunea, iar părțile pot înceta procesul prin tranzacție de împăcare”. În acest sens, autoarea A.Nicolae menționează că „tranzacția reprezintă, alături de renunțare (la judecată sau drept), de achiesare (totală sau parțială) la pretențiile reclamantului ori achiesare la hotărârea pronunțată, un act de dispoziție procesuală al părții, menit să pună capăt litigiului într-o anumită modalitate” [3, p.1225].

Așadar, tranzacția este tratată ca un act de dispoziție prin care părțile încetează litigiul printr-o înțelegere. Pe lângă faptul că tranzacția reprezintă un act de dispoziție, considerăm că din natura tranzacției pot fi desprinse și caracteristicile unui mijloc de apărare al pârâtului. În general, tranzacția este definită ca „un contract care, în știința dreptului procesual civil, este numit act de dispoziție bilaterală a părților prin care acestea, făcând concesiuni reciproce, aplanează litigiul și sting procesul civil” [4, p.276]. Profesorul I.Leș precizează că tranzacția judiciară reprezintă „un contract făcut sub auspiciile justiției prin care părțile, pe baza unor concesiuni reciproce, convin să pună capăt unui litigiu sau să preîntâmpine declanșarea unui proces civil” [5, p.873].

Din definițiile citate mai sus observăm că pentru tranzacție este caracteristic faptul renunțării sau concesiunilor reciproce ale părților. În acest sens, deși pretențiile reclamantului nu sunt respinse, pârâtul obține o apărare a intereselor sale, având în vedere concesiunile făcute de reclamant. De exemplu, în cadrul acțiunii privind încasarea datoriei și a penalităților, în situația încheierii tranzacției de împăcare, reclamantul, în schimbul recunoașterii datoriei de către pârât, renunță la penalități. Astfel, pârâtul obține respingerea parțială a pretențiilor reclamantului în ceea ce privește încasarea penalităților de întârziere. Deci, în situația încheierii unei tranzacții, în primul rând, sunt micșorate efectele negative care pot apărea ca urmare a admiterii pretențiilor reclamantului, iar, în al doilea rând, conflictul este soluționat de comun acord și benevol de ambele părți, ceea ce va contribui și la executarea benevolă a obligațiilor consfințite prin tranzacție. De asemenea, implicarea reclamantului și a pârâtului în rezolvarea litigiului va exclude și relația de opunere, rezistență dintre părți.

Legislația procesual civilă a Republicii Moldova favorizează aplanarea conflictului prin încheierea tranzacției. Astfel, art.202 CPC RM stabilește că președintele ședinței de judecată explică părților drepturile lor, inclusiv dreptul de a se împăca prin încheierea unei tranzacții. Potrivit art.212 alin.(2) CPC RM, „președintele ședinței trebuie să ia măsuri pentru ca părțile să soluționeze pe cale amiabilă litigiul sau unele probleme litigioase”. În această privință, instanța poate să acorde părților un termen de conciliere sau pentru informare asupra avantajelor procesului de mediere. Judecătorul poate amâna ședința de judecată, dacă părțile solicită aceasta, pentru a decide asupra încheierii unei tranzacții (art.191 alin.(1) lit.b) CPC RM).

În plus, prin Legea nr.31 din 17.03.2017 pentru completarea Codului de procedură civilă al Republicii Moldova nr.225/2003 [6] a fost introdusă procedura obligatorie de mediere judiciară. Scopul medierii judiciare constă în soluționarea amiabilă a pretențiilor adresate instanței judecătorești, cu ajutorul și sub conducerea acesteia. Conform art.182² alin.(3) CPC RM, „scopul ședinței de soluționare amiabilă a litigiului este să ajute părțile să comunice, să negocieze, să identifice interesele lor, să evalueze pozițiile lor și să găsească soluțiile reciproc satisfăcătoare”. Dacă părțile ajung la o înțelegere privind soluționarea litigiului, acest acord se exprimă prin încheierea unei tranzacții.

Tranzacția este reglementată de Codul civil al Republicii Moldova [7] (în continuare – CC RM) în art.1917-1925. Potrivit art.1917 alin.(1) CC RM, „tranzacția este contractul prin care părțile previn un proces ce poate să înceapă, termină un proces început sau rezolvă dificultățile ce apar în procesul executării unei hotărâri judecătorești”. Încheierea tranzacției reprezintă un drept procedural al părților, respectiv tranzacția poate fi încheiată

numai de reclamant, pârât și de intervenientul principal. Reprezentanții părților pot încheia tranzacția de împăcare numai dacă acest drept este expres stipulat în împuternicirea eliberată. Tranzacția poate fi încheiată în orice stadiu al procesului, în căile de atac, chiar și în faza executării silite.

În doctrină s-a apreciat că pentru existența tranzacției este necesar ca părțile să efectueze renunțări sau concesiuni reciproce. Însă, observăm că definiția dată de Codul civil nu stabilește în mod expres necesitatea concesiunilor reciproce. Există anumite opinii [8, p.80-81; 9, p.26; 10, p.20], potrivit cărora concesiunile reciproce nu reprezintă elementul obligatoriu al tranzacției de împăcare. În acest caz, concesiunile reciproce reprezintă conținutul tranzacției, însă ele pot să nu se regăsească în cadrul tranzacției de împăcare, esențial este faptul că prin tranzacție se stinge procesul prin acordul comun al părților. În plus, conform unui punct de vedere [11, p.9], existența concesiunilor reciproce nu este obligatorie reieșind din faptul că fără acestea tranzacția nu-și pierde funcția de a fi un mijloc de soluționare a litigiului. Concesiunile reciproce nu reprezintă o caracteristică care ar distinge tranzacția de renunțarea sau recunoașterea acțiunii, deoarece aceste acte, spre deosebire de tranzacție, au un caracter unilateral și nu presupun activitatea de coordonare cu cealaltă parte. Recunoașterea concesiunilor reciproce ca atribut necesar pentru tranzacție reduce posibilitatea părților de a soluționa litigiul prin aplicarea exactă a prevederii legale la cauză, fără efectuarea renunțărilor reciproce.

Pe de altă parte, alți doctrinari [12, p.110-111; 13, p.154-157] susțin că concesiunile reciproce sunt esențiale pentru tranzacție, opinie la care ne raliem și noi. Anume faptul existenței concesiunilor reciproce distinge tranzacția de renunțare la acțiune și recunoașterea acțiunii. Este greșit să afirmăm că tranzacția presupune fie renunțarea parțială la acțiune efectuată de reclamant, fie recunoașterea totală sau parțială a acțiunii de către pârât. De asemenea, nu poate fi reținut argumentul că în cazul tranzacției prin care se recunoaște sau se renunță la acțiune aceste acte au un caracter bilateral, adică reprezintă acordul de voință al ambelor părți, iar în cazul recunoașterii sau renunțării la acțiune ele poartă un caracter unilateral, în sensul că reprezintă o manifestare unilaterală de voință a reclamantului sau pârâtului. Or, anume existența concesiunilor reciproce este caracteristică și proprie numai tranzacției de împăcare. Considerăm că în situația în care părțile vor încheia o tranzacție prin care reclamantul renunță la acțiune sau pârâtul recunoaște acțiunea, fără ca părțile să facă concesiuni reciproce, instanța de judecată ar trebui să dispună încetarea procesului conform art.265 lit.c) CPC RM, pe motiv că „reclamantul a renunțat la acțiune, renunțul fiind admis de instanță”, iar dacă pârâtul recunoaște acțiunea, atunci instanța ar trebui să pronunțe o hotărâre de admitere a pretențiilor reclamantului.

Prin urmare, chiar dacă părțile vor camufla recunoașterea sau renunțarea la acțiune prin tranzacție de împăcare, instanța trebuie să pronunțe o hotărâre de admitere a pretențiilor reclamantului pe motiv că pârâtul a recunoscut acțiunea sau să dispună încetarea procesului, din considerentul că reclamantul a renunțat la acțiune, iar în niciun caz nu să dispună încetarea procesului din cauza încheierii tranzacției de către părți. Deci, concesiunile reciproce reprezintă un element esențial și indispensabil al tranzacției, deși legislația în vigoare nu îl prevede în mod expres. Din acest punct de vedere, este mai reușită definiția dată tranzacției de către legiuitorul român. Potrivit art.2267 din Noul Cod civil al României [14], „tranzacția este contractul prin care părțile previn sau sting un litigiu, inclusiv în faza executării silite, prin concesiuni sau renunțări reciproce la drepturi ori prin transferul unor drepturi de la una la cealaltă”.

Concesiunile reciproce reprezintă anumite cedări, renunțări în folosul sau în interesul părții potrivnice. Acestea pot consta în renunțarea parțială la pretențiile formulate de reclamant, în micșorarea cuantumului pretențiilor. În acest fel, „fiecare parte sacrifică o parte din avantajele la care putea să spere, pentru a nu suporta toată pierderea ce ar putea să apară” [15, p.2361]. Considerăm că concesiunile reciproce nu neapărat presupun renunțarea sau micșorarea cuantumului pretențiilor, acestea mai pot consta, de exemplu, în eșalonarea achitării unei datorii sau în schimbarea termenului unei obligații.

În esență, concesiunile din partea reclamantului sunt evidente, ele constau în renunțare la o parte din pretenții, micșorarea cuantumului pretențiilor, afectarea obligației pârâtului de un termen. Dar concesiunile trebuie să fie reciproce, respectiv și pârâtul trebuie să facă anumite cedări. În acest sens, apare întrebarea: în ce constau concesiunile pârâtului? Din punctul de vedere al raportului de drept procesual, concesiunile pârâtului presupun renunțarea acestuia la toate mijloacele de apărare în cadrul procesului civil, în schimbul acestei renunțări reclamantul cedează din pretențiile formulate. Deci, tranzacția ca mijloc de apărare al pârâtului este incompatibilă cu alte modalități de apărare. Respectiv, dacă pârâtul înțelege să încheie tranzacția de împăcare, acesta nu poate, totodată, formula obiecții material-juridice sau excepții procesuale.

Dacă reclamantul formulează o acțiune cu mai multe capete de cereri, întrebuintarea tranzacției ca mijloc de apărare de către pârât nu îl lipsește pe acesta de posibilitatea de a formula apărări împotriva pretențiilor care nu au fost soluționate prin tranzacția părților. Întrucât prin tranzacție părțile pot stabili un consens numai în privința anumitor capete de cerere, iar restul pretențiilor să fie soluționate de instanță, legislația procesual civilă permite ca părțile să rezolve numai o parte din pretenții formulate de reclamant, iar celelalte să fie soluționate prin hotărâre judecătorească, deoarece confirmarea tranzacției are ca efect încetarea procesului, respectiv examinarea cauzei va continua asupra pretențiilor nesoluționate.

Din punctul de vedere al raportului de drept material, părțile, prin tranzacție, pot schimba obligația în una nouă. În acest caz, obligația veche (ce formează obiectul litigiului) se stinge, ea fiind înlocuită cu una nouă. „Prin tranzacție se pot naște, modifica sau stinge raporturi juridice diferite de cele ce fac obiectul litigiului între părți, fapt care reconfirmă dinamismul raporturilor de drept material, chiar și în stare litigioasă” [4, p.276]. Numai în cazul novației vom fi în prezența concesiilor de drept material din partea pârâtului, în celelalte cazuri pârâtul va efectua numai concesiile de drepturi procesuale, caracterizate prin renunțarea la utilizarea celorlalte mijloace de apărare și recunoașterea drepturilor reclamantului consfințite prin tranzacție.

Pentru ca tranzacția judiciară să creeze efectele stabilite de părți, ea trebuie să fie confirmată de instanța judecătorească. În acest sens, art.212 alin.(5) CPC RM prevede că instanța judecătorească pronunță o încheiere prin care dispune încetarea procesului numai după ce confirmă tranzacția. Iar potrivit art.60 alin.(5) CPC RM instanța nu va confirma tranzacția dacă aceasta contravine legii ori încalcă drepturile, libertățile și interesele legitime ale persoanei, interesele societății sau ale statului. De asemenea, în conformitate cu art.32 alin.(3) din Legea cu privire la mediere, nr.137 din 03.07.2015 [16], nu se admite includerea în tranzacție a clauzelor care:

1) se referă la drepturi și obligații de care părțile nu pot dispune liber prin tranzacție;

Nu pot face obiectul tranzacției drepturile strict personale ale părților; art.1918 alin.(1) CC RM dispune că „nu se poate face tranzacție cu privire la capacitatea persoanei sau la alte chestiuni care interesează ordinea publică”. O dispoziție asemănătoare întâlnim și în art.2268 alin.(1) din Noul Cod civil al României, care statuează că „nu se poate tranzacționa asupra capacității sau stării civile a persoanelor și nici cu privire la drepturi de care părțile nu pot dispune potrivit legii”. Se apreciază că asemenea situații sunt frecvent întâlnite în materia raporturilor de familie. În jurisprudența României s-a decis că „instanța nu poate lua act de învoiala părților cu privire la renunțarea pentru viitor la obligația de întreținere care revine unui părinte, întrucât o atare tranzacție este contrară legii și intereselor superioare ale copilului” [17, p.663].

2) încalcă normele imperative ale legii, ordinea publică și bunele moravuri;

3) sunt în mod evident inechitabile;

4) prejudiciază interesul superior al copilului;

5) încalcă drepturile unor terțe persoane.

Dacă după verificare instanța stabilește că tranzacția a fost încheiată cu încălcarea condițiilor stabilite și nu o confirmă pe aceasta, atunci va pronunța în acest sens o încheiere motivată nesusceptibilă de atac și va examina cauza în fond. *Per a contrario*, în cazul confirmării tranzacției, instanța va pronunța o încheiere prin care dispune încetarea procesului, încheiere ce poate fi atacată cu recurs. Această încheiere trebuie să conțină condițiile tranzacției confirmate de instanță. În procesul civil din România, potrivit art.440 din Noul Cod de procedură civilă [18], „hotărârea care consfințește tranzacția intervenită între părți poate fi atacată, pentru motive procedurale, numai cu recurs la instanța ierarhic superioară”. În situația în care pârâtul nu respectă prevederile tranzacției, reclamantul are dreptul de a solicita eliberarea titlului executoriu.

Legislația procesual civilă a României stabilește o condiție de formă pentru tranzacție. Astfel, potrivit art.439 din Noul Cod de procedură civilă, „tranzacția va fi încheiată în formă scrisă”. În Republica Moldova tranzacția fie se încheie în formă scrisă de către părți, fie părțile stabilesc condițiile tranzacției în cadrul ședinței de judecată, acestea fiind consemnate în procesul-verbal al ședinței.

După cum am menționat, tranzacția poate fi încheiată oricând în cadrul procesului civil, inclusiv în cadrul executării silite. Dacă tranzacția este încheiată în apel, instanța de apel anulează hotărârea atacată și dispune încetarea procesului (art.375 CPC RM). Pe de altă parte, legiuitorul moldav nu a prevăzut în mod expres posibilitatea părților de a încheia tranzacția în recurs împotriva deciziilor instanțelor de apel. În această privință ne raliem opiniei exprimate în doctrină, conform căreia prin tranzacție poate fi terminat orice proces început, chiar și în recurs, iar „împuternicirea Curții Supreme de Justiție prevăzută de art.445 alin.(1) lit.d) CPC RM să admită recursul și să caseze decizia instanței de apel și hotărârea primei instanțe, dispunând încetarea procesului ori

scoaterea cererii de pe rol dacă există temeiurile prevăzute la art.265 și 267 CPC RM, fortifică această concluzie" [4, p.278].

Observăm că în urma confirmării tranzacției instanța dispune încetarea procesului; prin urmare, nu se admite o nouă adresare în judecată a aceleiași părți cu privire la același obiect și pe aceleași temeiuri. Dacă reclamantul va sesiza, totuși, instanța de judecată cu aceeași cauză civilă, judecătorul trebuie să refuze primirea cererii de chemare în judecată. În cazul în care cererea a fost acceptată și pusă pe rol, pârâtul se va putea apăra prin intermediul excepției procesuale, arătând că între părți a fost încheiată o tranzacție confirmată de instanță.

Utilizarea tranzacției ca mijloc de apărare reprezintă pentru pârât, în anumite situații, avantaje incontestabile. Astfel, încheierea tranzacției presupune realizarea unei apărări cu implicarea reclamantului, ceea ce presupune că părțile în comun vor căuta o soluție reciproc avantajoasă. Având în vedere că tranzacția „emană de la înșiși subiecții implicați, care conștientizează atât problemele cu care se confruntă, cât și soluțiile cele mai potrivite" [4, p.276]. În literatura de specialitate [19, p.166] s-a apreciat că tranzacția reprezintă unica modalitate în care pârâtul se apără prin cooperare cu reclamantul, iar nu prin opunere cu acesta. Acest mijloc de apărare poate fi denumit ca activitate a pârâtului pentru încheierea tranzacției.

Adoptarea de către pârât a unei tactici orientate spre încheierea tranzacției poate duce și la reducerea efectelor negative ale acestui mijloc de apărare în ceea ce privește repartizarea cheltuielilor de judecată. În mod evident, reclamantul va insista ca pârâtul să-i compenseze cheltuielile de judecată suportate, cel puțin să-i întoarcă taxa de stat achitată. În acest caz, pârâtul poate să-l convingă pe reclamant să recurgă la mediere și în cadrul procesului de mediere să încheie tranzacția. În acest caz părțile vor putea beneficia de restituirea taxei de stat. Potrivit art.39 alin.(3) lit.b) din Legea cu privire la mediere, nr.137/2015, „în cazul finalizării procesului de mediere prin tranzacția asupra tuturor pretențiilor, taxa de stat se restituie în proporție de: 100% – pentru împăcarea în instanța de fond; 75% – pentru împăcarea în instanța de apel; 50% – pentru împăcarea în instanța de recurs". Iar art.97 alin.(6) CPC RM prevede că „dacă, după depunerea cererii de chemare în judecată, părțile au recurs la mediere și s-au împăcat parțial, taxa de stat se reduce proporțional valorii pretenției soluționate prin tranzacție". Dar, în aceste cazuri pârâtul trebuie să calculeze ca cheltuielile pentru mediere să nu depășească valoarea taxei de stat ce urmează să fie restituită, pentru că, în caz contrar, recurgerea la procesul de mediere nu prezintă beneficii pentru pârât, în sensul micșorării posibilelor cheltuieli. Însă, acest argument nu este plauzibil în situația în care pârâtul, cu propriile forțe, nu-l poate determina pe reclamant să încheie tranzacția de împăcare, fiind necesară intervenirea mediatorului în acest sens.

Prin urmare, tranzacția judiciară reprezintă un mijloc de apărare al pârâtului ce exclude posibilitatea folosirii celorlalte modalități de apărare în privința pretenției soluționate prin tranzacție, pentru că utilizarea altor mijloace de apărare presupune inexistența concesiilor reciproce și, pe cale de consecință, a tranzacției. Având în vedere circumstanțele concrete ale unei cauze, dacă pârâtul apreciază că nu există posibilitatea de a obține respingerea pretențiilor reclamantului, atunci singura șansă de a micșora efectele negative ale admiterii acțiunii este încheierea tranzacției de împăcare. Reieșind din faptul că tranzacția presupune concesi reciprocă, anume obținerea acestor concesi din partea reclamantului va constitui apărarea pârâtului.

În afară de tranzacția de împăcare, în literatura juridică rusă se considera că atragerea intervenientului accesoriu în proces din partea pârâtului reprezintă o modalitate de apărare a pârâtului în procesul civil. În această privință unii autori [20, p.52] afirmă că participarea intervenientului accesoriu la examinarea cauzei este, incontestabil, în interesele pârâtului. Apărarea pârâtului prin introducerea intervenientului accesoriu este analizată de doctrina rusă reieșind din faptul că autorii ruși analizează posibilitatea examinării concomitente, în cadrul aceluiași proces, a acțiunii reclamantului către pârât și a acțiunii în regres, ce eventual poate fi înaintată de pârât către intervenientul accesoriu. Disputa constă în aceea că, pe de o parte, legislația în vigoare nu reglementează expres această posibilitate, iar, pe de altă parte, în plan teoretic, acest fapt este susținut de către unii doctrinari [21, p.21].

În perioada sovietică exista un caz special când instanța de judecată, soluționând acțiunea principală, putea, totodată, să dispună și obligarea prin regres a intervenientului accesoriu. În acest sens, art.39 din Codul de procedură civilă al Republicii Sovietice Federative Socialiste Ruse [22] prevedea că în acțiunile civile privind restabilirea în funcție a salariaților concediați instanța din oficiu putea trage la răspundere pe funcționarul responsabil de concedierea salariatului; dacă instanța de judecată stabilea că concedierea a fost operată ilegal, atunci stabilea obligația funcționarului responsabil de concedierea ilegală de a repara prejudiciul cauzat angajatorului.

Însă, unii autori [23, p.100] au apreciat că acest caz reprezintă o excepție de la regula comună, conform căreia pentru răspunderea în regres este necesar de a intenta o cauză civilă separată și numai după ce va fi soluționată cauza inițială se va și naște dreptul de regres. Suplimentar, se menționează [24, p.84-85] că examinarea concomitentă a acțiunii inițiale și a acțiunii în regres creează temei pentru ca pârâțul să fie dezinteresat de soarta procesului, având în vedere faptul că hotărârea instanței este într-un fel predeterminată. Așadar, dacă pârâțul pierde acțiunea inițială, aceasta presupune în mod inevitabil că pârâțul va avea câștig de cauză în acțiunea de regres. Mai mult decât atât, prin hotărârea pe care o va pronunța instanța de judecată, în cazul admiterii acțiunii inițiale, va fi obligat nu pârâțul, ci intervenientul accesoriu, deoarece, având în vedere dreptul de regres, acesta este responsabil pentru încălcarea dreptului subiectiv civil al reclamantului.

De asemenea, s-a reținut [25, p.117] că pentru reclamant este important faptul cine va fi obligat să-i repare prejudiciul cauzat. Instanța nu-l poate obliga pe intervenientul accesoriu să răspundă pentru aceasta, dacă reclamantul a ales să introducă acțiunea împotriva altei persoane, împotriva pârâțului. Situația când acțiunea inițială este examinată concomitent cu acțiunea de regres creează o abatere în poziția procesuală a părților: pârâțul ar trebui să se apere împotriva atacului reclamantului și totodată să se îndrepte cu atacul împotriva intervenientului accesoriu, care a intervenit în proces alături de pârât, pentru a ajuta pârâțul împotriva atacului reclamantului; iar intervenientul accesoriu trebuie să-l ajute pe pârât să organizeze o apărare cât mai eficientă, dar, totodată, intervenientul ar fi nevoit să se apere împotriva pretențiilor în regres ale pârâțului [26, p.39]. Așadar, examinarea concomitentă a acțiunii inițiale și a acțiunii în regres complică examinarea cauzelor și creează o anomalie procesuală în poziția părților.

Legislația Republicii Moldova nu definește ce ar însemna dreptul de regres, dar indirect, din dispozițiile legale reiese că dreptul de regres presupune posibilitatea celui obligat împreună cu o altă persoană sau pentru o altă persoană de a pretinde acesteia achitarea datoriei pe care a plătit-o în locul acestuia. În acest sens, art.811 alin.(1) CC RM prevede că „debitorul solidar care a satisfăcut obligația are dreptul să intenteze o acțiune de regres împotriva celorlalți debitori solidari pentru părțile acestora din obligație, împreună cu părțile acestora din cheltuielile rezonabile suportate”. Cu titlu de drept comparat, Noul Cod civil al României stipulează în art.1384 alin.(1) că „cel care răspunde pentru fapta altuia se poate întoarce împotriva aceluia care a cauzat prejudiciul, cu excepția cazului în care acesta din urmă nu este răspunzător pentru prejudiciul cauzat”.

Din reglementările citate observăm că dreptul de regres, respectiv posibilitatea introducerii acțiunii în regres apare numai în situația în care persoana a achitat în locul alteia o datorie. Adică, pe plan procesual, aceasta înseamnă că instanța de judecată va putea fi sesizată cu o cerere de regres numai atunci când persoana a achitat o datorie în locul alteia, fie când a fost obligată printr-o hotărâre judecătorească să răspundă în locul alteia. Până la acel moment nu exista cauză juridică pentru fundamentarea acțiunii de regres. Deci, considerăm că examinarea concomitentă a acțiunii inițiale și a acțiunii de regres nu este posibilă și nici nu este utilă.

Totodată, trebuie să recunoaștem faptul că atragerea intervenientului accesoriu din partea pârâțului în proces poate fi, cu anumite rezerve, considerată ca o modalitate de apărare a pârâțului. Pe de o parte, intervenientul accesoriu are un anumit interes față de soluționarea cauzei civile, pentru că hotărârea judecătorească indirect va crea efecte și pentru acesta. Pe de altă parte, conform art.68 CPC RM, intervenientul accesoriu are drepturile și obligațiile procedurale ale părții căreia i se alătură, cu excepția drepturilor de dispoziție ale părților. În acest sens, intervenientul accesoriu va avea posibilitatea de a exercita anumite mijloace de apărare în locul și în interesul pârâțului. De exemplu, va putea ridica excepții procesuale pentru a opri demersul judiciar al reclamantului.

Suplimentar, atragerea intervenientului accesoriu în proces duce indirect la apărarea pârâțului prin faptul că dacă pârâțul, prin admiterea pretențiilor reclamantului, obține dreptul de regres împotriva intervenientului, nu va fi obligat să demonstreze din nou faptele și raporturile juridice stabilite prin hotărâre judecătorească, prin care s-a soluționat cauza inițială. Așadar, considerăm că atragerea intervenientului accesoriu în proces reprezintă un mijloc atipic de apărare al pârâțului.

Concluzii

În urma cercetării efectuate, ajungem la concluzia că pe lângă mijloacele fundamentale sau clasice de apărare ale pârâțului pot fi identificate și unele mijloace alternative sau atipice de apărare, care aparent nu duc la apărarea poziției pârâțului din proces. Astfel de modalități de acțiune reprezintă tranzacția de împăcare și atragerea intervenientului accesoriu.

Tranzacția judiciară reprezintă un mijloc de apărare al pârâtului ce exclude posibilitatea folosirii celorlalte modalități de apărare în privința pretenției soluționate prin tranzacție, pentru că utilizarea altor mijloace de apărare presupune inexistența concesiilor reciproce și, pe cale de consecință, a tranzacției. Având în vedere circumstanțele concrete ale unei cauze, dacă pârâtul apreciază că nu există posibilitatea de a obține respingerea pretențiilor reclamantului, atunci singura șansă de a micșora efectele negative ale admiterii acțiunii este încheierea tranzacției de împăcare. Reieșind din faptul că tranzacția presupune concesi reciprocă, anume obținerea acestor concesi din partea reclamantului va constitui apărarea pârâtului.

Al doilea mijloc atipic de apărare al pârâtului constituie atragerea intervenientului accesoriu din partea pârâtului în proces. Având în vedere că intervenientul accesoriu are drepturile și obligațiile procedurale ale părții căreia i se alătură, acesta va avea posibilitatea de a exercita anumite mijloace de apărare în locul și în interesul pârâtului.

Prin urmare, mijloacele de apărare ale pârâtului se divid în mijloace fundamentale/clasice (obiecțiile materiale, excepțiile procesuale și acțiunea reconvențională) și în mijloace alternative/atipice (tranzacția de împăcare și atragerea intervenientului accesoriu).

Referințe:

1. Codul de procedură civilă al Republicii Moldova, nr.225 din 30.05.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr.285-294.
2. DELEANU, I. Considerații cu privire la excepțiile procesuale în contextul prevederilor Proiectului Noului Cod de procedură civilă. În: *Revista Română de Drept Privat*, 2009, nr.4, p.27-58. ISSN: 1843-2646
3. NICOLAE, A. *Noul Cod de procedură civilă: comentat și adnotat. Vol.I: Art.1-526* / coord.: CIOBANU, V.M., NICOLAE, M. București: Universul Juridic, 2016. 1588 p. ISBN: 978-606-673-697-8
4. BELEI, E. et al. *Drept procesual civil. Partea generală*. Chișinău: Lexon-Prim, 2016. 464 p. ISBN: 978-9975-4072-9-8
5. LEȘ, I. *Tratat de drept procesual civil. Vol.I*. București: Universul Juridic, 2014. 971 p. ISBN: 978-606-673-318-2
6. Legea nr.31 din 17.03.2017 pentru completarea Codului de procedură civilă al Republicii Moldova nr. 225/2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr.144-148.
7. Codul civil al Republicii Moldova, nr.1107 din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr.66-75.
8. КУРЕНКОВА, О.Н. *Теоретические и практические аспекты прекращения производства по гражданским делам в судах общей юрисдикции* / Диссертация на соискание уч. степени канд. юрид. наук. Саратов, 2006.
9. СИНЯКИНА, А.М. *Мировое соглашение в делах о несостоятельности (банкротстве)*. В: Арбитражный и гражданский процесс, 2003, №5, с.24-30. ISSN: 1812-383X
10. ЯСЕНОВЕЦ, И.А. *Мировое соглашение в арбитражном процессе: актуальные проблемы теории и практики* / Автореферат диссертации на соискание уч. степени канд. юрид. наук. Москва, 2002.
11. РУСИНОВА, Е.Р. *Распорядительные права сторон в гражданском процессе* / Автореферат диссертации на соискание уч. степени канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2003.
12. МОЛЕВА, Г.В. *Право на судебную защиту ответчика* / Диссертация на соискание уч. степени канд. юрид. наук. Саратов, 1993.
13. ЕЛИСТРАТОВА, А.Н. *Теоретические и практические аспекты защиты ответчика против иска* / Диссертация на соискание уч. степени канд. юрид. наук. Саратов, 2014.
14. *Noul Cod civil al României*. [Accesat: 07.11.2020]. Disponibil: http://www.dreptonline.ro/legislatie/codul_civil_republicat_2011_noul_cod_civil.php
15. PERJU, P. În: BAIAS, F.I.A., CHELARU, E., CONSTANTINOVICI, R., MACOVEI, I. (coord.). *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*. București: C.H. Beck, 2014. 2917 p. ISBN: 978-606-18-0414-6
16. Legea cu privire la mediere, nr.137 din 03.07.2015. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2015, nr.224-233.
17. LEȘ, I. *Noul Cod de procedură civilă: comentariu pe articole*. București: C.H. Beck, 2015. 1583 p. ISBN: 978-606-18-0421-4
18. *Noul Cod de procedură civilă al României*. [Accesat: 07.11.2020]. Disponibil: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/140271>
19. ТРАШКОВА, Н.М. *Защита ответчика в гражданском процессе* / Диссертация на соискание уч. степени канд. юрид. наук. Москва, 2009.
20. РЫНДЗЮНСКИЙ, Г. *Техника гражданского процесса. Применительно к Гражданскому процессуальному кодексу Р.С.Ф.С.Р.* Москва, 1929. 228 с.
21. МАКЛАЕВ, Д.В. *Влияние судебных актов на права и обязанности третьих лиц, не заявляющих самостоятельных требований, в арбитражном процессе*. В: Российская юстиция, 2008, №9, с.19-24. ISSN: 0131-6761
22. *Гражданский процессуальный кодекс РСФСР от 11 июня 1964 г. (Докипедия: Гражданский процессуальный кодекс РСФСР от 11 июня 1964 г.)*. [Accesat: 07.11.2020] Disponibil: <https://dokipedia.ru/document/5161003>

23. *Советский гражданский процесс: Учебник* / Под ред. Комисарова К.И., Семенова В.М. Москва, 1988. 480 с.
24. ЩЕГЛОВ, В.Н. *Субъекты судебного гражданского процесса*. Томск, 1979. 129 с.
25. КЛЕЙНМАН, А.Ф. *Советский гражданский процесс*. Москва, 1954. 407 с.
26. КЛЕЙНМАН, А.Ф. *Участие третьих лиц в гражданском процессе*. Иркутск, 1927. 83 с.

Date despre autori:

Elena BELEI, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: elenabelei@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-6749-3546

Dumitru DUMITRAȘCU, doctorand, Școala doctorală Științe Juridice, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: dumitrascu.dum@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6430-1342

Prezentat la 20.11.2020

CZU: 303.6:[654.19:316.473]

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4570246>

INFLUENȚA TELEVIZIUNII ASUPRA PROCESULUI DE PERCEPERE A REALITĂȚII SOCIALE, ÎN PRINCIPAL A VIOLENȚEI, DE CĂTRE DEȚINUȚII MINORI ȘI SOCIETATEA CIVILĂ

*Mariana GRAMA, Ana POPESCU (SOLTAN)**

Universitatea de Stat din Moldova

**Penitenciarul nr.9-Pruncul*

Televiziunea este mediumul cel mai utilizat în majoritatea țărilor lumii, devansând radioul și presa scrisă. Datorită accesibilității lui din multiple puncte de vedere, a cunoscut o puternică și rapidă dezvoltare și răspândire. Televiziunea este un canal eficient datorită tipului de mesaje de care utilizează: mesajele audiovizuale au o forță persuasivă cu totul deosebită, ținând de forța de sugestie a imaginii, culorii și mișcării (implică mai multe tipuri de analizatori, o percepție mai completă și complexă). Ele sunt mai facile din punct de vedere intelectual, fiind ușor de asimilat fără un efort deosebit. Această asimilare facilă este și mai mult sporită de faptul că televiziunea este un mass-medium prin excelență non-selectiv: oamenii au puțin control asupra conținutului programelor TV; de multe ori ei se uită la televizor fără să se întrebe ce fel de imagini li se derulează prin fața ochilor. De asemenea, este un medium non-selectiv și sub raportul timpului: oamenii se uită la televizor între anumite ore când sunt disponibili pentru aceasta, și mai rar pentru a urmări anumite programe conștient selectate.

Studiul dat se axează pe cercetarea influenței canalului mediatic de televiziune asupra procesului de percepere a realității sociale, în principal a violenței, de către deținuții minori și societatea civilă. Problematika este abordată din punctul de vedere al teoriei cultivării.

Pentru testarea și verificarea ipotezelor de bază a fost folosită metoda experimentului de tip invocant, multivariat, în care s-au încorporat două metode cantitative de culegere a datelor: ancheta pe bază de chestionar și metoda psihometrică, reprezentată de un inventar de personalitate.

Lotul experimental a fost format în total din 86 de subiecți, diferențiați în funcție de mai multe criterii: statut socio-juridic (deținuți minori și societatea civilă), statut profesional (fără studii și cu studii) și statut socioeconomic (scăzut și înalt). Cercetarea s-a realizat în perioada 2018-2019.

Cuvinte-cheie: *televiziune, violență, influență, percepție, deținuți minori, societate civilă, chestionar, inventar de personalitate, lot experimental.*

THE INFLUENCE OF TELEVISION ON THE PROCESS OF PERCEPTION OF SOCIAL REALITY, MAINLY OF VIOLENCE BY MINOR DETAINEES AND THE CIVIL SOCIETY

Television is the most widely used medium in most countries of the world, being ahead of radio and written press. Due to its multifarious accessibility, it had a strong and rapid spread and development. Television is an effective channel due to the type of messages it uses: audio-visual messages, in particular, have a special persuasive force related to the suggestive power of image, colour and motion (involving several types of analysers, a more complete and complex perception). It is quite easy to assimilate them, because they don't require much intellectual effort. This light assimilation is further enhanced by the fact that television is a non-selective mass medium par excellence: people have little control over the content of TV programmes; they often watch TV without wondering what kind of images run in front of their eyes). It is also a non-selective medium in terms of time: people watch TV between certain hours when they are available for it, and only seldom they watch certain consciously selected programmes.

This study is focused on the research of the influence of the television media channel on the process of perception of social reality, mainly of violence by minor detainees and civil society. The issue is approached from the point of view of the cultivation theory.

For the testing and verification of the basic hypotheses, the method of invoked multivariate experiment was used, involving two quantitative methods of data collection, the questionnaire-based survey and the psychometric method represented by a personality inventory.

The experimental lot consisted of a total of 86 subjects, differentiated according to several criteria: socio-legal status (minor detainees and civil society), professional status (with/without degree) and socioeconomic status (low and high). The research was performed between 2018 and 2019.

Keywords: *television, violence, influence, perception, minor detainees, civil society, questionnaire, personality inventory, experimental lot.*

Introducere

Scopul acestei cercetări este de a stabili cauzele, circumstanțele, periodicitatea vizionării canalelor media-tice și impactul lor asupra percepției violenței de către deținuții minori și societatea civilă.

Această abordare este necesară în prezent din motivul petrecerii în fața televizoarelor a unui număr mare de ore și a influenței asupra percepției realității de către deținuții minori și societatea civilă, per general.

Cercetarea de față are ca **obiectiv teoretic** evidențierea modului în care canalul mediatic de televiziune in-fluentează asupra procesului de percepere a realității sociale, în principal a violenței, de către deținuții minori și societatea civilă.

Ipotezele de bază ale cercetării, conform concepției teoretice folosite (teoria cultivării), sunt formulate astfel:

1. Se presupune existența unei influențe directe a expunerii la programele televizate asupra gradului de violență perceput de către deținuții minori și societatea civilă la nivelul realității sociale.
2. Se presupune existența unei corelații pozitive între preferința deținuților minorilor și a societății civile pentru programele televizate și gradul de violență perceput.
3. Există o corelație pozitivă semnificativă între dimensiunile de personalitate agresivitate și tendință de dominare și preferința subiecților fără studii pentru programele televizate.

În cadrul acestei cercetări a fost utilizată o metodologie de tip cantitativ.

Metode

Pentru testarea și verificarea ipotezelor a fost folosită metoda experimentului de tip invocat, multivariat, în care s-au încorporat două metode cantitative de culegere a datelor: ancheta pe bază de chestionar și metoda psihometrică, reprezentată de un inventar de personalitate. Deoarece se încearcă surprinderea impactului, influenței unui stimul exterior (mass-media cu programele televizate din cadrul său) ce acționează la nivel de masă, s-a considerat drept cea mai indicată utilizarea acestor metode de tip cantitativ. De asemenea, au fost utilizate metode matematico-statistice pentru prelucrarea și analiza datelor.

Instrumente

Acestea se prezintă după cum urmează: aspecte legate de variabilele cercetării (cum ar fi timpul de expunere la mesaje virtuale, genul de programe televizate urmărite, atitudini față de violență, variabile demografice):

- Chestionar de concepție proprie (**Anexa 1**) ce investighează programele televizate urmărite, atitudini față de violență, variabile demografice. Dimensiunile se împart pe trei coordonate principale: efecte directe (folosirea agresivității și violenței pentru rezolvarea problemelor, dezvoltarea de atitudini și valori favorabile uzului violenței), desensibilizarea (scăderea sensibilității, toleranță mărită față de violență și agresivitate) și Sindromul Lumii Amenințătoare (perceperea lumii ca fiind amenințătoare și periculoasă, implicit evaluarea la cote înalte a gradului de risc al propriei persoane și al propriei categorii sociale);
- Inventarul de personalitate Freiburg (FPI) (**Anexele 2-6**).

Lotul experimental a fost format în total din 86 de subiecți, diferențiați în funcție de mai multe criterii: statut sociojuridic (deținuți minori și societatea civilă), statut profesional (fără studii și cu studii) și statut socioeconomic (scăzut și înalt). Perioada: 2018-2019.

Statutul sociojuridic

Criteriul „statut sociojuridic” s-a dovedit a fi greu de controlat, datorită caracteristicilor intrinseci ale populației investigate. În linii mari, din punctul de vedere al acestui criteriu, eșantionul s-a prezentat astfel:

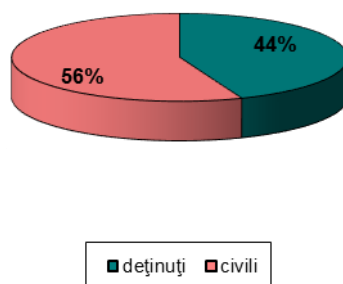

Fig.1. Distribuția lotului experimental în funcție de statutul sociojuridic.

După cum se observă, cele două categorii ale variabilei dețin cote apropiate, civilii fiind prezenți în număr mai mare decât deținuții minori.

Statutul profesional

Pentru o mai facilă prelucrare statistică, criteriul statut profesional a fost redus la două categorii, prima conținând persoanele fără studii, iar cea de-a doua persoanele cu studii. Persoanele fără studii au fost cu puțin mai numeroase decât persoanele cu studii.

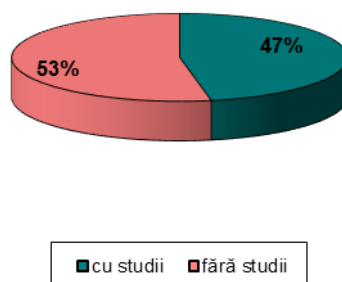

Fig.2. Distribuția lotului experimental în funcție de statutul profesional.

Se pot remarca unele neajunsuri în ceea ce privește distribuția lotului în funcție de criteriile statut sociojuridic și statut profesional. După cum se observă din tabelul de mai jos, cele două categorii de statut profesional sunt puternic inegale sub raportul statutului sociojuridic al subiecților: la nivelul persoanelor fără studii, numărul deținuților minori îl dublează pe cel al civililor (acest aspect se datorează caracteristicilor de statut sociojuridic ale lotului din Izolatoarele de Urmărire Penală, constituit exclusiv din deținuți minori fără studii, în timp ce în Penitenciarul nr.10-Goian numărul deținuților minori cu studii îl depășește cu 3 pe cel al minorilor fără studii), iar la nivel de persoane cu studii, numărul civililor este covârșitor față de numărul deținuților minori (lotul de la Biroul de Probațiune numărând o persoană fără studii, iar cel de la Direcția de Asistență Socială – două).

Tabelul 1

Distribuția lotului experimental în funcție de statutul sociojuridic și statutul profesional

Statut sociojuridic		Statut profesional	
Civili	Deținuți	Fără studii	Cu studii
11	37	35	3

Statutul socioeconomic

Pentru satisfacerea criteriului statut socioeconomic, cu cele două categorii ale sale (scăzut și înalt), au fost testate, ca având un statut socioeconomic înalt, 25 de persoane fără studii din Penitenciarul nr.10-Goian (nou-sosiți) și 20 de persoane cu studii din Biroul de Probațiune, iar pentru statut socioeconomic scăzut – 21 de persoane fără studii din Izolatoarele de Urmărire Penală și 20 de subiecți cu studii din Direcția de Asistență Socială. Alegerea locațiilor de testare în așa fel încât să reflecte corespondența cu statutul socioeconomic a fost făcută în mod intuitiv, empiric. O corelație ulterioară cu veniturile lunare ale familiei subiecților a indicat o puternică concordanță între cele două variabile. Cu scopul de a facilita analiza statistică, drept indicator al statutului socioeconomic se vor folosi cele două clase, scăzut și înalt, și nu veniturile.

Distribuția lotului în funcție de statutul socioeconomic arată că cele două categorii ale variabilei conțin un număr relativ egal de subiecți, superioritatea numerică fiind însă de partea celor cu un statut înalt:

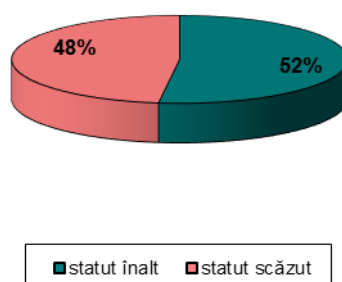

Fig.3. Distribuția lotului experimental în funcție de statutul socio-economic.

Din prisma celor trei criterii de caracterizare considerate simultan, lotul experimental se prezintă în felul următor: se observă astfel că toți civilii fără studii posedă un statut socio-economic înalt, în timp ce majoritatea deținuților minori fără studii sunt caracterizați de un statut scăzut. Cu studii, numărul de civili ce posedă un statut scăzut este aproximativ același ca al civililor ce posedă un statut ridicat, iar populația deținuți minori cu studii este prea redusă în cazul lotului de față pentru a face astfel de aprecieri.

După stabilirea design-ului experimental, alegerea și definitivarea instrumentelor de lucru (chestionarele), acestea au fost aplicate lotului experimental. Administrarea s-a făcut pe fiecare subșantion în parte. Cele două loturi de subiecți după statutul socio-juridic au beneficiat de administrare colectivă în mediul penitenciar aferent, în timp ce forma aleasă pentru cele două loturi de subiecți din organizații a constituit-o autoadministrarea individuală.

Variabilele avute în vedere conform ipotezelor de cercetare au fost următoarele:

a) Variabile independente (V.I.):

– *Expunerea la programe televizate*, cu trei valori distincte: expunerea din fiecare zi în timpul săptămânii, expunerea în timpul zilei de Sâmbătă și expunerea în timpul zilei de Duminică. S-a considerat necesară această diferențiere, datorită particularităților pattern-urilor de vizionare în zilele de week-end, mai ales Sâmbăta, care indică o mai mare medie de vizionare. Prin însumarea acestor valori a rezultat o altă variabilă, folosită în prelucrarea statistică, și anume – *Expunerea săptămânală la programele televizate*. Pe baza acestei valori se operează o împărțire a subiecților în trei subșantioane, aproximativ echilibrate sub raportul numărului de subiecți: categoria expunere scăzută (sub 6 ore pe săptămână), expunere medie (între 7 și 11 ore pe săptămână) și categoria expunere ridicată (peste 12 ore pe săptămână).

– *Tipul de program TV preferat*. Subiecților li s-a solicitat să ierarhizeze opt tipuri de programe în ordinea preferinței și frecvenței de urmărire: știri și informații, programe culturale, programe cu caracter politic, documentare, muzică, sport, divertisment (concursuri etc.) și filme.

– *Genul de film preferat*. Dacă opțiunea „filme” a fost aleasă pe unul dintre primele patru locuri, subiecții au ierarhizat, de asemenea în ordinea preferințelor, și următoarele categorii de filme: dramă; romantic; comedie, parodie; acțiune (aventură, polițist, thriller); telenovelă; biografic; istoric.

b) Variabile dependente (V.D.):

– *Violența percepută*. Această variabilă constituie scorurile subiecților la un chestionar ce investighează măsura în care subiectul resimte și manifestă cele trei efecte principale ale violenței virtuale, și anume – creșterea agresivității și dezvoltarea atitudinilor și valorilor favorabile folosirii ei pentru rezolvarea problemelor, desensibilizarea și perceperea lumii reale ca fiind la fel de amenințătoare și periculoasă pe cât este ea prezentată de către internet (Sindromul Lumii Amenințătoare).

– *Scalele Inventarului de Personalitate Freiburg (FPI)*. Se încearcă stabilirea unor corespondențe între profilul de personalitate al subiecților și navigare.

c) Variabile demografice:

– *Statutul socio-juridic, statutul profesional, statutul socio-economic al subiecților, veniturile lunare ale familiei*.

Integrându-se în contextul psihologiei infracționale și a delincvenței juvenile prin aceea că se concentrează asupra unui tip complex de interacțiune umană, comunicarea de masă, asupra fenomenelor psihice specifice

ce se dezvoltă în acest context relațional, precum și asupra legilor ce le guvernează formarea, manifestarea și dinamica, cercetarea de față, fără a avea pretenția de a lămuri pe deplin această deosebit de complexă și controversată problemă, încercă să aducă o rază de lumină în ceea ce privește aportul mass-media, în speță al televiziunii, la structurarea „realului”, a universului nostru consensual, a realității sociale și impactul violenței asupra structurării personalității infracționale. Nefiind posibilă abordarea întregii complexități a construirii realității sociale într-o lucrare, studiul se va axa cu deosebire pe reliefa influenței televiziunii asupra percepției sociale a violenței. Problematika va fi abordată din punctul de vedere al teoriei cultivării, una dintre cele mai recente perspective teoretice asupra influenței mass-media, și va evalua impactul mesajelor televizate la nivelul a două categorii de statut sociojuridic: deținuți minori și civili.

Rezultate și discuții

Dovezi empirice foarte grăitoare arată că în ultimii ani a avut loc, și continuă cu o intensitate crescândă, exacerbarea violenței, agresivității în societate. Acesta este un ecou fidel al unui fenomen similar ce se desfășoară la nivel global, pe întreg mapamondul. Căutându-se o soluție, nu de puține ori a fost pronunțat numele mass-mediei ca fiind unul dintre principalii agenți responsabili pentru starea de fapt. Stabilirea gradului și naturii contribuției mijloacelor de comunicare în masă în acest îngrijorător flagel al lumii contemporane poate oferi unele modalități și instrumente de intervenție foarte prețioase, în sensul ameliorării situației prezente.

Oriunde există televiziune, în special acolo unde televiziunea oferă o cantitate apreciabilă de programe importate, există de obicei și îngrijorare publică în legătură cu efectele violenței asupra infracționalității minorilor. Principala teamă este că violența din conținutul programelor televizate va duce la creșterea violenței în societate, că acei care vizionează multă violență vor imita ceea ce văd, vor deveni mai agresivi și vor recurge la violență pentru a-și rezolva problemele. De asemenea, există îngrijorarea pentru apariția fenomenului de desensibilizare, exprimat prin aceea că vizionarea masivă a violenței ficțional îi face pe telespectatori să se obișnuiască și să devină indiferenți la adevăratele ei orori.

La ora actuală, opinia generală, atât a specialiștilor, cât și a observatorilor naivi, este că televiziunea se constituie în mijlocul de comunicare în masă cu cel mai puternic și masiv impact. Acesta este rezultatul caracteristicilor speciale ale acestui medium.

Pentru adulți vizionarea constituie un important factor în intensificarea stării de nervozitate și agitație mentală, în slăbirea capacității de concentrare, în scăderea memoriei, în apariția stării de pasivitate și a plictisului, a depresiilor, a anxietății și tulburărilor de personalitate, iar într-un final duce la creșterea infracționalității. Astfel, este recomandat ca în loc să-și petreacă timpul liber în fața micului ecran, agravându-și starea, ei trebuie să caute destinderea prin ieșirea în natură, prin activități practice, prin lectură sau prin comunicarea cu cei apropiați.

În ultimele decenii televiziunea a devenit, mai pregnant ca niciodată, una dintre cele mai importante surse de informații despre realitate, deținând un rol central în procesul de formare a reprezentărilor despre lume, semnificațiilor, atitudinilor, opiniilor, valorilor și normelor, într-un cuvânt – în procesul de construire a realității sociale. Televiziunea a reușit în zilele noastre să pătrundă în fiecare colț al spațiului public și personal, în moduri care vor defini această perioadă unică drept Era Televiziunii. La ora actuală, pentru prima dată în istoria umanității, responsabilitatea cea mai mare pentru procesul formativ de socializare a trecut din sarcina părinților, a bisericii și a școlii în sarcina televiziunii. Într-adevăr, televiziunea este „mediul” simbolic în care omul de azi se naște, își trăiește viața și apoi moare.

Însă, televiziunea nu are aceeași influență, semnificație, nu răspunde aceluiași nevoi și nu este receptată la fel de-a lungul vieții omului. În funcție de vârsta individului, influența ei este modulată corespunzător, comparând comparații, modificări și analize.

Influența televiziunii în raport cu categoriile de vârstă este dependentă în mod principal de particularitățile bio-psiho-sociale caracteristice respectivei etape de dezvoltare individuală. Își pun aici amprenta gradul de dezvoltare a aparatului psihic, în principal a proceselor superioare (gândire, memorie, imaginație), gradul de achiziție și utilizare eficientă a limbajului, gradul de stabilitate și maturitate afectivă și multe alte variabile de natură socială și culturală ținând de un context mai larg: de experiența socializării, de influența specifică a grupului, de contextul sociocultural al vizionării ș.a.m.d.

Televiziunea în prezent este percepută ca un „membru al familiei”, care modelează subtil conștiința și comportamentul tuturor. Cei mai vulnerabili, însă, sunt copiii.

Din păcate, tot mai mulți părinți își lasă copiii ore întregi în fața televizorului, pentru a-i liniști sau pentru a scăpa de grija lor, fără să conștientizeze efectele negative. Rezultatul? Majoritatea copiilor – chiar și cei mai mici de trei ani – devin dependenți de televizor, iar în prezent putem vorbi de o generație întreagă de copii crescuți cu televizorul drept baby-sitter. Abandonat în fața televizorului, copilul tinde să interpreteze totul fără să dispună de capacități de analiză și corelaționare. Lăsat singur, copilul își construiește un sistem de valori confecționat din elementele cu putere de impact mare, necorelate între ele și insuficient explicate.

Imaginația copiilor nu este stimulată, creierul lor primind modele gata construite, pe care urmează să le aplice de fiecare dată când se află în fața unei situații sau persoane asemănătoare.

Biroul Național de Statistică a realizat în perioada iunie 2011-mai 2012¹ (este cea mai actuală cercetare prezentată de site-ul oficial) cercetarea statistică „Utilizarea Timpului în Republica Moldova” cu suportul Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD), al Entității Națiunilor Unite pentru Egalitatea de Gen și Abilitarea Femeilor (UN Women) și al Guvernului Suediei în cadrul proiectului ONU „Consolidarea Sistemului Statistic Național”.

Această sinteză oferă date mai detaliate asupra modului de utilizare a timpului de către locuitorii Republicii Moldova: tipurile de activități realizate (**cu ce se ocupă, ce fac?**), durata timpului alocat acestor activități (**cât timp?**), la fel și contextul în care acestea sunt realizate (**unde? cu cine? în ce scopuri?**).

În sinteză sunt prezentate tabele cu indicatorii de bază care descriu timpul petrecut de locuitorii Moldovei pe parcursul zilei, dezagregați pe activități și principalele caracteristici demo-socio-economice ale persoanelor cu vârsta de 10 ani și peste.

Sunt prezentate date dezagregate pe circa 100 de activități. Fiecare activitate este caracterizată prin doi indicatori: **rata de participare** la activitate și **durata medie de participare** la activitate. La compartimentul **Mass-media** („Privit TV, DVD, video”) cifra, în funcție de categoria de vârstă, oscilează în jurul a 80 de procente din timp.

În acest sens, cercetarea noastră vine să ilustreze anumite momente caracteristice zilei de azi.

Datele colectate în urma cercetării au fost într-o primă fază cotate conform specificului fiecărui instrument utilizat, după care au fost analizate cu ajutorul programului de statistică SPSS for Windows, varianta 8.0.

Astfel, din analiza datelor obținute reiese că media de vizionare săptămânală este de aproximativ 10 ore pe săptămână, lotul fiind însă destul de neomogen în această privință (abatere standard de 5,30). În zilele de week-end, mai ales Sâmbăta, se înregistrează în medie valori mai înalte de vizionare (3,87 ore) în raport cu restul zilelor săptămânii (2,66 ore), iar acest pattern se prezintă de asemenea ca fiind mai omogen în cadrul lotului. În plus, există corelații pozitive foarte puternice ($r = 8,15$, $r = 8,20$ la un nivel de încredere de 99%) între pattern-ul de vizionare din timpul săptămânii și cel de Sâmbăta și Duminica, evidențiind faptul că subiecții care se uită mult la televizor în timpul săptămânii o fac și în week-end.

Pe baza acestor valori, eșantionul a fost divizat în trei subgrupe de vizionare (*a se vedea* Fig.4), aproximativ egale sub raportul numărului de subiecți: vizionare scăzută (sub 6 ore pe săptămână), medie (între 7 și 11 ore pe săptămână) și ridicată (peste 12 ore pe săptămână).

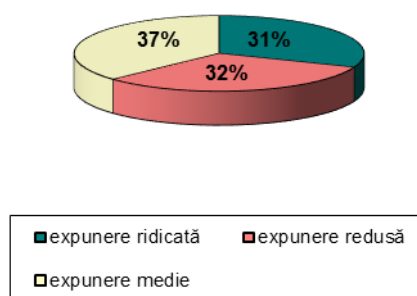

Fig.4. Structura lotului experimental în funcție de expunerea televizată săptămânală.

¹statistica.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=350&id=4161

În funcție de cele trei criterii demografice care circumscriu lotul experimental (statut sociojuridic, statut profesional, statut socioeconomic), expunerea televizată, cu cele trei categorii ale sale, se prezintă în felul următor:

Tabelul 2

Expunerea săptămânală în funcție de statutul sociojuridic

Statut sociojuridic	Expunere săptămânală (%)		
	Expunere redusă	Expunere medie	Expunere ridicată
Civili	39,6	33,3	27,1
Deținuți	23,7	39,5	36,8

Tabelul 3

Expunerea săptămânală în funcție de statutul profesional

Statut profesional	Expunere săptămânală (%)		
	Expunere redusă	Expunere medie	Expunere ridicată
Cu studii	26,1	32,6	41,3
Fără studii	40,0	40,0	20,0

Tabelul 4

Expunerea săptămânală în funcție de statutul socioeconomic

Statut socioeconomic	Expunere săptămânală (%)		
	Expunere redusă	Expunere medie	Expunere ridicată
Statut scăzut	26,8	39,0	34,1
Statut înalt	37,8	33,3	28,9

Se observă că marii consumatori de televiziune sunt în principal deținuții minori, subiecții fără studii (de două ori mai mult decât cei cu studii) și, de asemenea, subiecții cu statut socioeconomic scăzut.

Referitor la genul de programe preferat, subiecții au ierarhizat tipurile de programe (*a se vedea* Tab.5) în funcție de preferința pentru ele și de frecvența cu care le urmăresc (acești doi indicatori au fost cuprinși într-un singur criteriu).

Tabelul 5

Măsuri ce caracterizează preferința pentru programe televizate la nivelul lotului experimental

Indicatori	Știri și informații	Programe culturale	Programe politice	Documentare	Muzică	Sport	Divertisment	Filme
Valid	86	86	86	86	86	86	86	84
Non-răspuns	0	0	0	0	0	0	0	2
Media aritmetică	4,44	5,51	6,91	4,24	3,36	4,42	4,21	2,60
Mediana	5,00	6,00	8,00	4,00	3,00	4,00	4,00	2,00
Mod	5	7	8	6	1	8	4	1
Deviație standard	1,74	1,99	1,53	2,33	2,06	2,52	1,91	1,64

La nivelul întregului lot experimental, în urma calculării mediilor aritmetice, dar ținându-se cont de modul fiecărui tip de programe (cel mai frecvent rang acordat) și de frecvența subiecților care au acordat același rang, ordinea preferințelor a fost următoarea: pe primul loc au fost alese filmele, apoi, în ordine, muzică, divertisment, documentare, sport, știri și informații, programe culturale și ultima categorie – programe politice. Este de notat interesul foarte scăzut și neimplicarea subiecților din aceste grupe de statut profesional în chestiuni politice, civice. Această orientare este generalizată la nivelul populației fără studii din întreg lotul experimental. Se remarcă, de asemenea, orientarea subiecților fără studii către conținuturile de divertisment ale televiziunii, confirmând ideea că la ora actuală funcția acestui medium de a asigura divertismentul capătă tot mai multă importanță în fața altor funcții ale sale. Totuși, această orientare este motivată și de caracteristicile și interesele specifice statutului profesional.

Dacă introducem o diferențiere în funcție de statutul sociojuridic al subiecților, cu referire la genul de programe preferat, se evidențiază ierarhii oarecum diferite: civilii își exprimă preferințele, în ordine, pentru filme, muzică, documentare, știri și informații, divertisment, programe culturale, sport, programe politice, dovedind un registru de interese caracteristic (Fig.5).

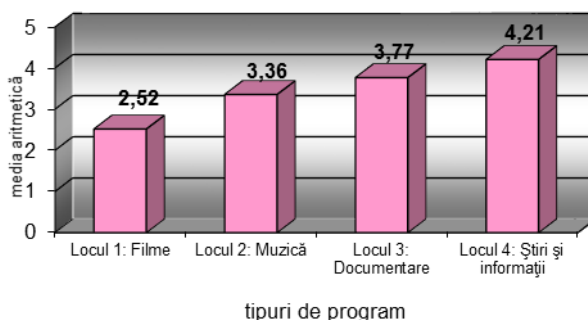

Fig.5. Primele patru opțiuni ale civililor privind programele televizate.

În schimb, deținuții minorii preferă, în ordine, filme, sport, muzică, divertisment, știri și informații, documentare, programe culturale, programe politice (Fig.6).

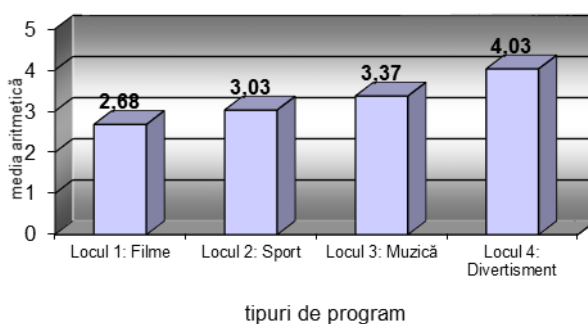

Fig.6. Primele patru opțiuni ale deținuților minorii privind programele televizate.

Alegerea filmelor pe prima poziție a întrunit un grad înalt de omogenitate în cadrul lotului (abatere standard de 1,64). Mai mult, se observă că 76% din totalul subiecților le-au plasat pe primele trei locuri în topul preferințelor, iar 89% – pe primele patru.

Tabelul 6

Rangurile acordate de subiecți tipului de program „filme”

Nr. de ord.	Frecvența	Procent	Procent valid	Procent cumulată
Valid				
1.	27	31,4	32,1	32,1
2.	19	22,1	22,6	54,8
3.	18	20,9	21,4	76,2
4.	11	12,8	13,1	89,3
5.	4	4,7	4,8	94,0
6.	2	2,3	2,4	96,4
7.	1	1,2	1,2	97,6
8.	2	2,3	2,4	100
Total	84	97,7	100,0	
Non-răspuns 0	2	2,3		
Total	86	100,0		

Filmele sunt sursa principală de informații pentru construirea reprezentărilor, judecăților, modelelor despre realitatea socială datorită gradului foarte înalt de realism, de autenticitate.

Este de menționat că în cazul categoriilor sport și documentare opțiunile au fost foarte eterogene, indicând faptul că există în cadrul lotului subgrupuri semnificative sub raportul numărului de subiecți care au plasat aceste categorii de programe pe locuri foarte diferite. Mai exact, în cazul sportului, deținuții minori au plasat opțiunea pe unul dintre primele locuri, spre deosebire de civili, iar în cazul documentarelor diferențe semnificative s-au înregistrat în funcție de statutul sociojuridic (civili le preferă mai mult), de statutul socioeconomic (cei cu statut mai înalt au optat pentru ele), de statutul profesional (subiecții cu studii mai mult decât cei fără studii).

Dintre tipurile de filme pe care subiecții au fost solicitați să le ierarhizeze, ținându-se cont în prelucrarea datelor de media aritmetică, modul și frecvența opțiunii (*a se vedea* Tab.7), pe primul loc s-au situat comedii, această alegere beneficiind de un consens general destul de ridicat în cadrul lotului (abatere standard de 1,45). Locurile următoare au fost ocupate, în ordinea preferințelor, de filmele de acțiune (aventură, polițist, thriller) – alegere înalt eterogenă în cadrul lotului (abaterea standard cea mai înaltă, de 1,85) –, romantic, dramă, istoric, biografic și telenovelă. Cele mai eterogene ierarhizări, în afară de cea a filmelor de acțiune, au fost provocate de către filmele istorice și biografice. Preferința pentru ele fiind determinată de factori motivaționali pronunțat individuali; nu se poate stabili clar profilul celor care le preferă, datele fiind oarecum contradictorii.

Tabelul 7

Măsuri ce caracterizează preferința pentru filme la nivelul lotului experimental

Indicatori	Dramă	Romantic	Comedie	Acțiune	Telenovelă	Biografic	Istoric
Valid	76	76	76	76	76	76	76
Non-răspuns	10	10	10	10	10	10	10
Media aritmetică	3,43	3,28	2,58	2,58	6,05	5,2	4,62
Mod	2	3	1	1	7	6	4
Deviație standard	1,52	1,61	1,45	1,45	1,35	1,64	1,72
Minimum	1	1	1	1	2	1	1
Maximum	7	7	6	6	7	7	7

În ceea ce privește comedii, ele plac mai mult și sunt urmărite mai frecvent de către deținuții minori, de subiecții fără studii și de subiecții cu un statut socioeconomic ridicat. Filmele de acțiune prezintă o structură a publicului asemănătoare, fiind preferate de deținuții minori, mai mult de către subiecții fără studii decât de cei cu studii și de către cei cu un statut socioeconomic scăzut.

Introducând în analiză criteriul statutul sociojuridic al subiecților, se evidențiază ierarhii diferite în ceea ce privește preferința față de genurile de filme. Conformându-se intereselor statuate în descrierea societății civile, precum și celor specifice statutului profesional, civili preferă în principal filmele romantice, urmate de comedii și drame (Fig.7).

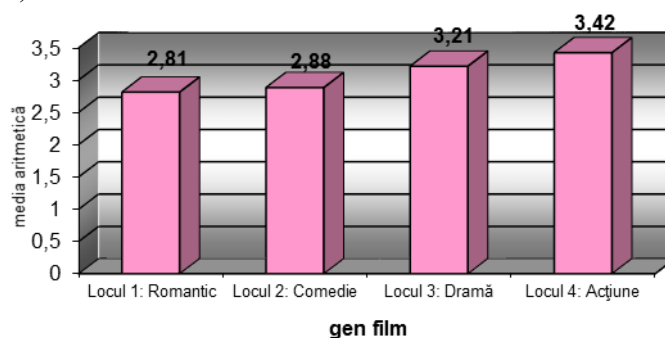

Fig.7. Primele patru opțiuni ale civililor privind genul de film preferat.

Deținuții minori, în schimb, aleg pe prima poziție filmele de acțiune, iar apoi comedii, dramele și filmele romantice (Fig.8).

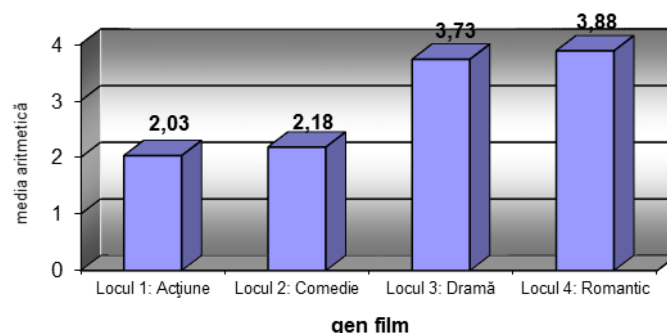

Fig.8. Primele patru opțiuni ale deținuților minori privind genul de film preferat.

Din această analiză se poate observa că televiziunea joacă un rol foarte important în viața de zi cu zi a deținuților minori și a civililor ce compun lotul experimental, atât sub raportul timpului pe care îl ocupă, cât și sub cel al tipului de informații pe care le oferă. Deși toate grupurile și clasele sociale utilizează acest medium, structurile de vizionare nu sunt monolitice sau invariante, ci diverse, comportând diferențe în funcție de mulți factori.

Spre deosebire de rezultatele obținute de studiile similare efectuate pe populații străine, din studiul de față reiese că cei mai fervenți telespectatori sunt subiecții fără studii. Însă, în asentiment cu studiile mai sus menționate, se evidențiază utilizarea mai ridicată a televiziunii de către clasele cu un statut socioeconomic scăzut. Explicația pentru acest din urmă rezultat, deosebit de constant în multe cercetări, ar fi că televiziunea însăși se poate caracteriza ca fiind „de clasă inferioară”, „de statut scăzut”. Această evaluare peiorativă la adresa televiziunii sugerează că ar promova prin conținuturile sale o formă de subcultură, în general valori și modele caracteristice unui nivel educațional și socioeconomic mai redus. Acest lucru poate fi în anumite circumstanțe adevărat, însă considerăm că aceste afirmații generalizează nepermis de mult.

La nivelul întregului lot experimental (*a se vedea* Tab.8), subiecții percep realitatea ca prezentând un grad mediu de violență (media aritmetică 5,2, unde distribuția scorurilor se întinde între 0 și 12), ceea ce semnifică faptul că participanții la acest studiu nu întotdeauna recurg la violență pentru a-și rezolva conflictele, dar uneori percep lumea din jurul lor ca fiind amenințătoare și periculoasă într-o măsură moderată și au dezvoltat într-un grad mediu atitudini și valori favorabile violenței în societate. Totuși, dată fiind valoarea destul de mare a deviației standard (2,29), se poate spune că lotul este destul de eterogen în ceea ce privește gradul de violență percepută.

Tabelul 8

Caracterizarea variabilei „violența percepută” la nivelul întregului lot experimental

	Violența percepută
Valid	86
Non-răspuns	0
Media aritmetică	5,16
Mediana	5,00
Mod	3 ^a
Deviație standard	2,29
Minimum	0
Maximum	11

De asemenea, distribuția acestei variabile în cadrul eșantionului (Fig.9) evidențiază aglomerarea subiecților în zona cu scoruri medii și mici, indicând perceperea unui grad scăzut spre mediu de violență în lumea din jurul lor. Distribuția aproximează destul de exact curba normală caracteristică pentru indicii statistici obținuți.

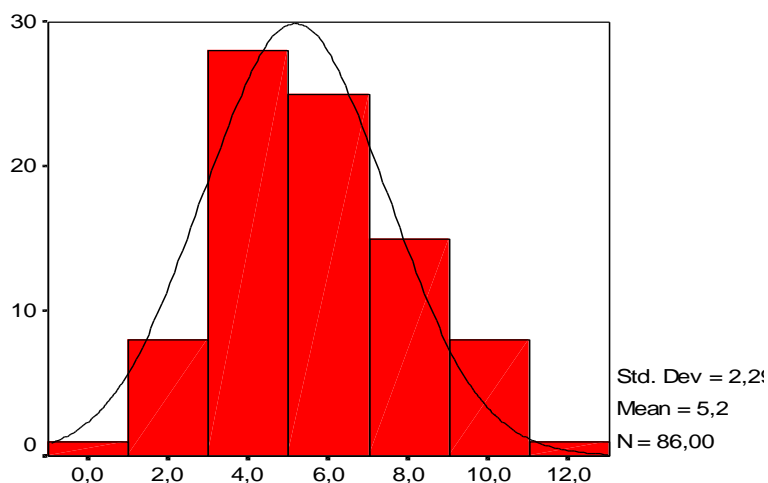

Fig.9. Distribuția variabilei „violența percepută” în cadrul lotului experimental.

Introducând criteriul sociojuridic al subiecților, prin comparația mediilor aritmetice, se poate observa că deținuții minorii percep un grad ușor mai înalt de violență în societate, sunt mai înclinați spre a recurge la ea și dețin atitudini și valori mai favorabile față de această problematică (a se vedea Fig.4.6). Aceste rezultate sunt concordante cu trăsăturile deținutului tradițional.

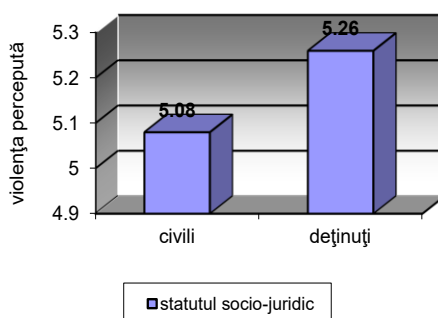

Fig.10. Diferențe în funcție de statutul sociojuridic la nivelul variabilei „violența percepută”.

În ceea ce privește categoria de statut profesional în care se încadrează participanții la studiu, și acest criteriu introduce unele diferențe (a se vedea Fig.11). Subiecții fără studii, mai mult decât cei cu studii, percep realitatea ca prezentând un grad înalt de violență, sunt mai temători și au atitudini favorabile agresivității. Acest rezultat era oarecum de așteptat, întrucât denotă o mai mare nesiguranță de sine a subiecților fără studii, o imagine de sine încă insuficient formată, încredere în forțele proprii încă deficitară, care găsește în violență o formă de compensare. Aceste percepții sunt mai omogene în cadrul subșantionului de subiecți fără studii, în timp ce cei cu studii percep mai eterogen violența în societate.

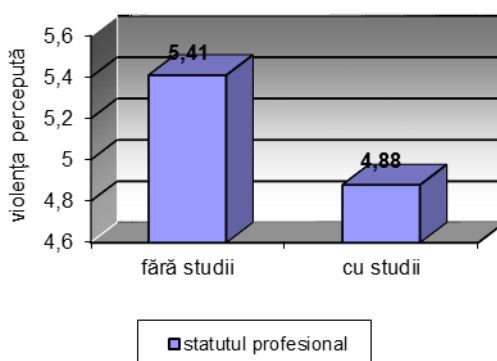

Fig.11. Diferențe în funcție de statutul profesional la nivelul variabilei „violența percepută”.

În funcție de un ultim criteriu de caracterizare a lotului experimental, anume – statutul socioeconomic, se configurează de asemenea un rezultat așteptat (*a se vedea* Fig.12). Subiecții cu un statut socioeconomic scăzut percep realitatea socială ca fiind mai violentă decât gradul acesteia perceput de cei cu statut socioeconomic înalt. O explicație este că, într-adevăr, în cadrul mediilor sociale cu statut socioeconomic scăzut violența și agresivitatea constituie soluții des uzitate de rezolvare a problemelor, sunt mult mai frecvent prezente. O altă explicație ține cont de faptul că statutul socioeconomic corelează puternic cu nivelul de educație al subiectului ($r=0.594$), fiind cunoscut că subiecții cu un nivel mai înalt de educație, pe de o parte, își controlează mai puternic aceste comportamente instinctuale, iar, pe de altă parte, își investesc energia în activități de învățare, sublimându-și pulsunile și recurgând primordial la alte modalități de exprimare și de rezolvare a problemelor decât agresivitatea.

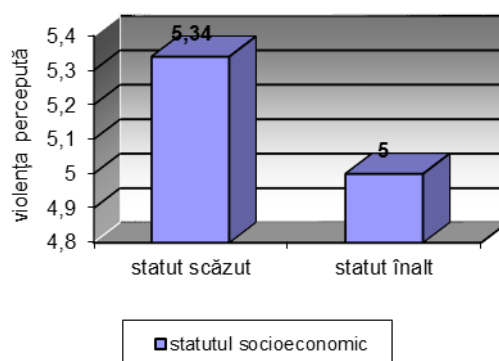

Fig.12. Diferențe în funcție de statutul socio-economic la nivelul variabilei „violența percepută”.

Se observă, deci, că subiecții fără studii, care percep cel mai înalt grad de violență în societate, care recurg la violență pentru a-și soluționa diferendele și care dețin atitudini și valori favorabile agresivității și violenței, sunt în principal deținuții minori, fără studii și aparținând unui mediu cu statut socio-economic scăzut. Descrierea acestui subgrup coincide perfect cu cea a subgrupului ce prezintă expunere ridicată la programele televizate, ceea ce arată că, cel puțin la nivel descriptiv, există o relație între expunerea televizată și nivelul de violență perceput.

În concluzie, perceperea realității ca fiind violentă, recurgerea la violență în viața de zi cu zi, desensibilizarea față de violență și efectele ei se manifestă preponderent în cadrul populației deținuți minori fără studii cu un statut socio-economic scăzut din cadrul lotului. Nivelul de violență perceput se asociază cu expunerea la televiziune în general și corelează semnificativ cu preferința pentru filme. De asemenea, se opune preferinței pentru programe culturale și filme romantice. Aceste rezultate susțin și justifică confirmarea primei ipoteze a cercetării și confirmarea celei de-a doua.

Aplicarea testului de semnificație t-student pentru stabilirea relației dintre categoria de statut profesional și scorurile obținute la FPI a scos la iveală rezultate semnificative statistic în cazul a patru factori de personalitate: agresivitate, depresie, tendință de dominare și labilitate emoțională. Astfel, s-a confirmat statistic asumția că subiecții fără studii sunt mai labili emoțional decât cei cu studii (nivel de încredere de 98%) și mai depresivi (nivel de încredere de 95%) acest aspect rezultând din personalitatea și imaginea de sine în formare a subiecților fără studii, care îi face nesiguri pe sine și le provoacă stări afective confuze și oscilante. De asemenea, interiorizarea și asumarea normelor sociale, identificarea și stabilirea propriului loc în cadrul ierarhiei de roluri și statute în societate sunt tot atâtea cerințe noi cărora cei fără studii trebuie să le facă față, ceea ce nu reușesc de fiecare dată, de unde labilitatea emoțională și depresia. Același motiv este și baza explicației pentru celelalte două rezultate statistic semnificative la niveluri de încredere înalte, și anume – că prezintă niveluri de agresivitate mai înalte decât subiecții cu studii (nivel de încredere de 98%) și că manifestă o tendință de dominare mai pregnantă decât subiecții cu studii (nivel de încredere de 99%). Agresivitatea și tendința de dominare apar ca reverberații ale conflictului interior al subiecților fără studii, ca modalități de compensare pentru posibilitățile altfel reduse de impunere a propriei persoane și ca modalități de protest și de atragere a atenției.

Și corelațiile dimensiunilor de personalitate cu **filmele de acțiune** sunt îngrijorătoare. Analiza statistică a scos la iveală corelații medii și puternic semnificative cu tendința de dominare ($r=0,350$, nivel de încredere 99%), cu agresivitatea ($r=0,296$, nivel de încredere 99%) și caracterul deschis ($r=0,240$, nivel de încredere 95%). Subiecții fără studii care preferă filmele de acțiune altor genuri de filme tind să fie mai agresivi, mai dominanți în relații și, de asemenea, mai orientați către exterior.

Aceste rezultate confirmă pe deplin cea **de-a treia ipoteză a cercetării**, care stipula existența unei corelații pozitive semnificative între factorii de personalitate agresivitate și tendință de dominare și preferința subiecților fără studii pentru filmele de acțiune.

Reliefarea influenței programelor televizate asupra percepției realității sociale de către indivizi este un deziderat dificil de atins, în principal din cauza complexității ireductibile a fenomenului, care generează dificultăți considerabile și în structurarea aparatului metodologic necesar studiului. Totuși, fără a avea pretenția de a fi făcut-o într-un mod exhaustiv, cercetarea de față a încercat să exploreze aceste relații complexe.

În viziunea teoreticienilor cultivării, violența simbolică din programele de televiziune este o „demonstrație de forță”. Ea transmite reguli existente în societate despre putere și vulnerabilitate, moduri de a rezolva probleme, relații umane, forțe de ordine și consecințe ale acțiunilor. Ea presupune un scenariu complex în legătură cu distribuția puterii în societate: cine scapă nepedepsit, cu ce anume și împotriva cui. Multe dintre aceste lecții pot fi interpretate diferit de către spectatori diferiți (cu toate că este dificil să considerăm copiii ca „interpretând” ceea ce văd la televizor; ei preiau necritic aceste mesaje), dar la un nivel mai fundamental și general orice expunere susținută la violență dramatică poate cultiva unor audiențe largi concepții similare privitoare la putere și vulnerabilitate, în cazul în care aceste mesaje sunt înalt repetitive (difuzate zilnic), stereotipizate și persuasive.

Părerea noastră este că orice idolatrizare sau demonizare a rolului programelor televizate în societatea contemporană este greșită. Mesajele transmise prin programele televizate și interpretarea acestora sunt supradeterminate cultural și reprezintă simbolic structura de valori ale societății.

Concluzii

Tehnologia televizată în general (se demonstrează în tot mai multe studii) trebuie folosită cu mult discernământ și pe o durată de timp cât mai scurtă. Altfel, în prima fază aceasta poate diminua performanțele intelectuale și memoria, poate conduce la insucces profesional și, într-un stadiu avansat, la depresii sau la alte tulburări mentale importante.

Tabloul simptomatologic al deținuților minori care au acumulat prea multe ore în fața televizorului nu este tocmai bun: slăbirea capacității de a asculta, incapacitatea de a-și menține atenția, de a înțelege și de a-și aminti un material prezentat oral; abilitate scăzută de a reflecta într-o formă coerentă, în vorbire și scris, a faptelor și a ideilor; proliferarea ticurilor verbale, a cuvintelor de umplutură care nu spun nimic, dificultate de a înțelege fraze lungi; dificultate de a trece de la limbajul colocvial la forma scrisă.

Astfel, prima ipoteză, conform căreia se anticipa existența unei influențe directe a expunerii la programele televizate asupra gradului de violență perceput de către deținuții minori și societatea civilă la nivelul realității sociale, a fost confirmată. Deci, expunerea crescută la programele televizate va duce la creșterea violenței în societate, fiindcă acei care vizionează multă violență vor imita ceea ce văd, vor deveni mai agresivi și vor recurge la violență pentru a-și rezolva problemele, vor percepe realitatea socială ca fiind violentă.

Ce-a de-a doua ipoteză, surprinzând tocmai această corelație pozitivă între preferința deținuților minori și a societății civile pentru programele televizate și gradul de violență perceput, este astfel confirmată.

Cea de-a treia ipoteză, ce anticipă existența unei corelații pozitive semnificative între dimensiunile de personalitate agresivitate și tendință de dominare și preferința subiecților fără studii pentru programele televizate, este de asemenea confirmată de datele studiului.

Apreciem că confirmarea primei ipoteze, o supoziție clasică a teoriei cultivării, a cărei replicare s-a încercat prin lucrarea de față, are drept cauză principală nivelul totuși ridicat de violență al conținutului programelor televizate, unde violența virtuală a atins cote de-a dreptul alarmante în majoritatea programelor. Trăind permanent sentimentul unei agresivități potențiale, oamenii nu doar că devin mai stresați, mai irascibili, dar se și pregătesc să răspundă cu violență, în legitimă apărare, la un eventual atac. Prin aceasta, comportamentul violent se însinuează în imaginația individului care se îndreptățește să-l folosească pentru a preîntâmpina riscul. Indivizii, într-o măsură tot mai mare, percep această violență ca pe o componentă legitimă și implicită a instituțiilor sociale. Iar dacă lumea în care trăim este una violentă, violența devine mijloc și necesitate. Apare o desensibilizare a oamenilor în fața violenței, a durerii și suferinței, violența devine, tot mai mult, un mijloc dezirabil pentru rezolvarea problemelor și impunerea intereselor, pentru dobândirea plăcerii sau a confortului dorit. Deținuții minori devin tot mai impulsivi, mai puțin capabili să-și controleze impulsurile violente. De la joacă până la obsesie, comportamentul violent devine o constantă a comportamentului generațiilor crescute cu televizorul.

Comportamentul răzvrătit și tiranic, atitudinea ironică și limbajul imepertinent promovate pe programele televizate formează niște deținuți minori egoiști și individualiști, incapabili să se socializeze normal. Iar mesajul televizat multiplică dorințele, generează stări de frustrare și, ca urmare, se constituie într-un factor de stres extrem de nociv pentru dezvoltarea personalității deținuților minori și a societății civile.

De asemenea, credem că o cercetare mai profundă și exhaustivă a temei va trebui să cuprindă un număr mai mare de subiecți, aparținând mai multor categorii de vârstă, investigarea percepției sociale urmând a fi efectuată asupra unui număr mai mare de domenii de (cum ar fi sex-rolurile, munca, educația), aplicarea mai multor instrumente care să ofere prin însumarea rezultatelor o imagine mai completă a fenomenului.

Anexa 1

Chestionar privind influența televiziunii

Mai jos sunt listate câteva propoziții ce investighează probleme de ordin general din existența dvs. și, de asemenea, opiniile dvs. față de diverse aspecte. Cu precizarea că toate răspunsurile sunt confidențiale, vă rugăm să răspundeți cât mai sincer la aceste întrebări.

- Cât timp petreceți în mod obișnuit în fiecare zi la televizor?
 - în timpul săptămâniiore
 - Sâmbătaore
 - Duminicaore
- Ierarhizați următoarele opt genuri de programe în ordinea preferințelor (cele care vă plac și pe care le urmăriți cel mai frecvent):
 - știri și informații
 - programe culturale
 - programe cu caracter politic
 - documentare
 - muzică
 - sport
 - divertisment (concursuri etc.)
 - filme

2.1. Dacă opțiunea „filme” se găsește pe unul dintre primele patru locuri, ierarhizați în ordinea preferințelor următoarele categorii de filme:

- dramă
- romantic
- comedie, parodie
- aventură, acțiune, polițist, thriller
- telenovelă
- biografic
- istoric

Dacă nu, treceți la următoarea întrebare.

- Precizați nivelul de educație pe care doriți să-l atingeți:
 - liceu terminat
 - facultate terminată
 - studii postuniversitare
 - doctorat
- Ce credeți că este mai important în realizarea aspirațiilor dvs. personale? Ierarhizați în ordinea importanței:
 - nivelul de educație
 - statutul financiar al familiei
 - relațiile personale sau ale familiei
 - altele. Specificați.....
- Ce slujbă credeți că veți obține după statutul profesional?
 -
- Dacă ați putea alege, ce slujbă ați dori să aveți?
 -
- Vedeți în oraș un grup de persoane care se bat între ele. Considerați că este un lucru:
 - perfect acceptabil
 - acceptabil
 - puțin acceptabil
 - deloc acceptabil

- Într-un mijloc de transport în comun, un necunoscut vă agresează verbal. În ce măsură considerați că sunteți îndreptățit/ă să-i ripostați violent (verbal sau fizic)?
 - întotdeauna
 - aproape întotdeauna
 - aproape niciodată
 - niciodată
- În ce măsură creșterea gradului de violență în societate este un lucru firesc?
 - mare
 - destul de mare
 - destul de mică
 - mică
- În ce măsură vă temeți să ieșiți singur/ă din casă și să mergeți undeva pe jos după ce se lasă întunericul?
 - (foarte) mare
 - destul de mare
 - destul de mică
 - (foarte) mică / deloc
- Precizați nivelul educațional al părinților:
 - școală generală sau mai puțin
 - școală profesională sau de ucenici terminată
 - liceu terminat
 - școală postliceală terminată
 - facultate terminată
 - studii postuniversitare

Mama:

Tatăl:.....

- Precizați statutul ocupațional al părinților:
 - funcție de conducere (director de firmă, de departament)
 - personal cu pregătire superioară (economist, doctor, inginer, profesor, contabil-șef, administrator etc.)
 - personal cu pregătire medie (maistru, tehnician etc.)
 - funcționari cu pregătire medie
 - personal executiv calificat (muncitori calificați etc.)
 - personal executiv necalificat (muncitori necalificați)
 - șomer

Mama:

Tatăl:.....

- Încadrați veniturile lunare ale familiei dvs. în următoarea scală:
 - sub 4000 mii de lei
 - între 4000 și 10000 mii de lei
 - peste 10000 mii de lei

Statutul profesional:

Statutul sociojuridic: deținut minor
civil**Vă mulțumim!**

Anexa 2

FOAIE DE VALORIFICARE – FPI

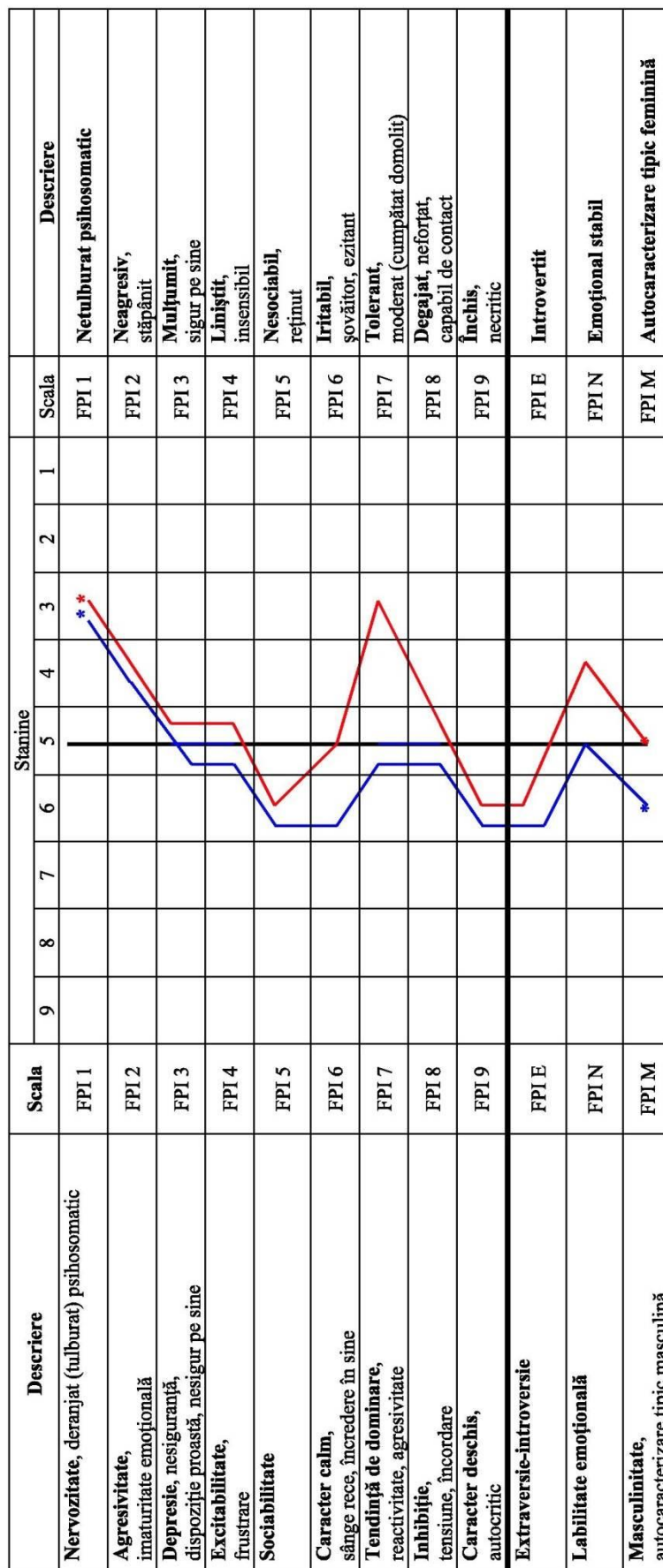
Tendința generală a profilurilor individuale la nivelul întregului lot experimental

Descriere	Scala	Stamine									Descriere			
		9	8	7	6	5	4	3	2	1				
Nervozitate, deranjat (tulburat) psihosomatic	FPI 1											FPI 1	Netulburat psihosomatic	
Agresivitate, imaturitate emoțională	FPI 2												FPI 2	Neagresiv, stăpânit
Depresie, nesiguranță, dispoziție proastă, nesigur pe sine	FPI 3												FPI 3	Mulfumit, sigur pe sine
Excitabilitate, frustrare	FPI 4												FPI 4	Liniștit, insensibil
Sociabilitate	FPI 5												FPI 5	Nesociabil, reținut
Caracter calm, sânge rece, încredere în sine	FPI 6												FPI 6	Iritabil, șovăitor, ezitant
Tendință de dominare, reactivitate, agresivitate	FPI 7												FPI 7	Tolerant, moderat (cumpătat domolit)
Inhibiție, tensiune, încordare	FPI 8												FPI 8	Degajat, neforțat, capabil de contact
Caracter deschis, autocritic	FPI 9												FPI 9	Închis, necritic
Extraversie-introversie	FPI E												FPI E	Introversit
Labilitate emoțională	FPI N												FPI N	Emoțional stabil
Masculinitate, autocaracterizare tipic masculină	FPI M												FPI M	Autocaracterizare tipic feminină

Anexa 3

FOAIE DE VALORIFICARE – FPI

Tendința generală a profilurilor individuale în funcție de statutul sociojuridic

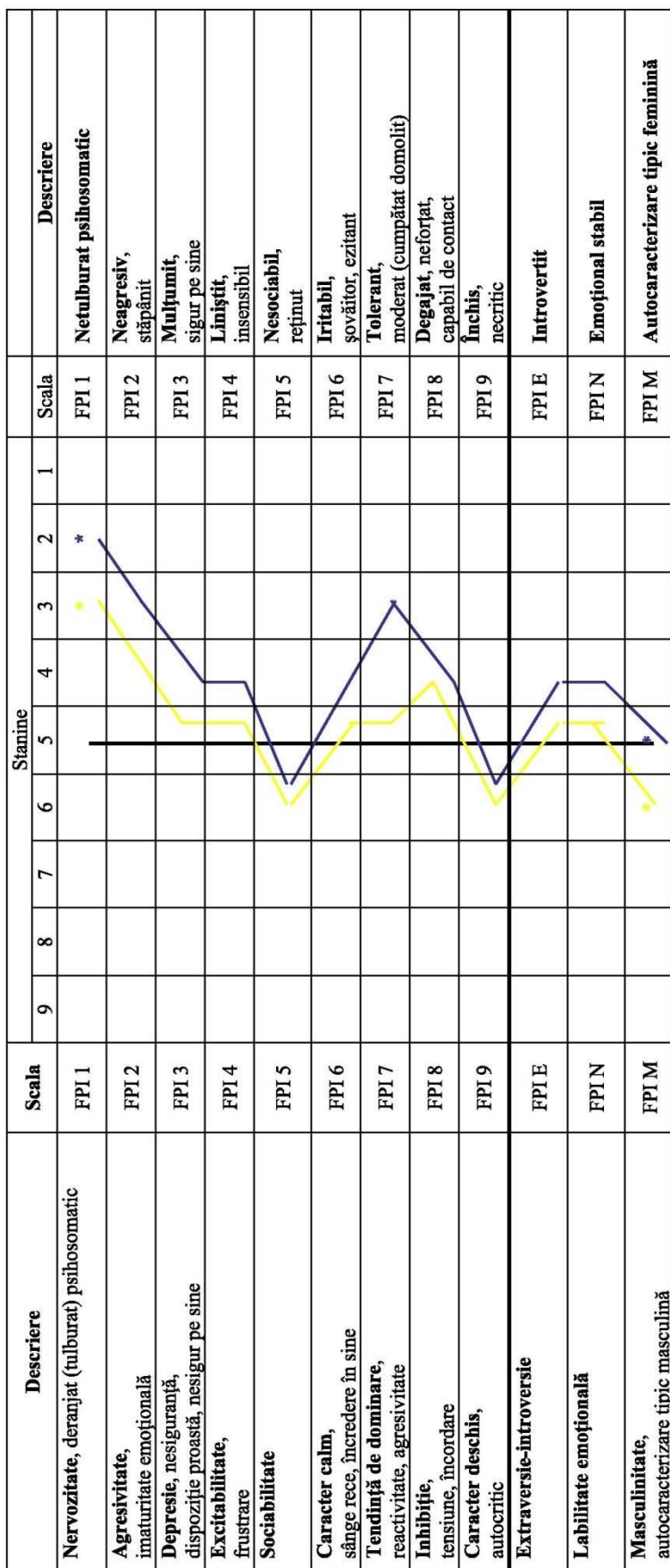
Legendă:

Deținuți minori
— Cívili

Anexa 4

FOAIE DE VALORIFICARE - FPI

Tendința generală a profilurilor individuale în funcție de statutul profesional

Legendă

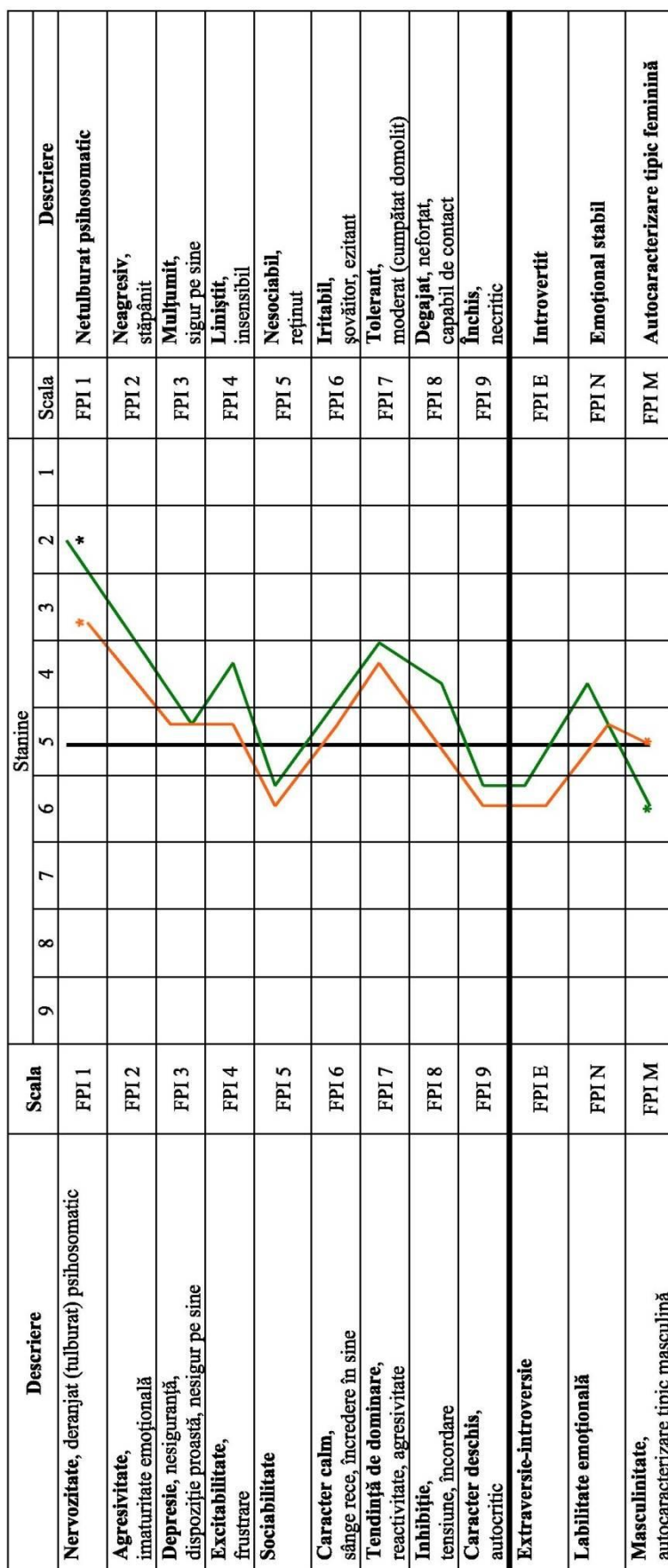
— Fără studii

— Cu studii

Anexa 5

FOAIE DE VALORIFICARE - FPI

Tendința generală a profilurilor individuale în funcție de statutul socioeconomic

Legendă

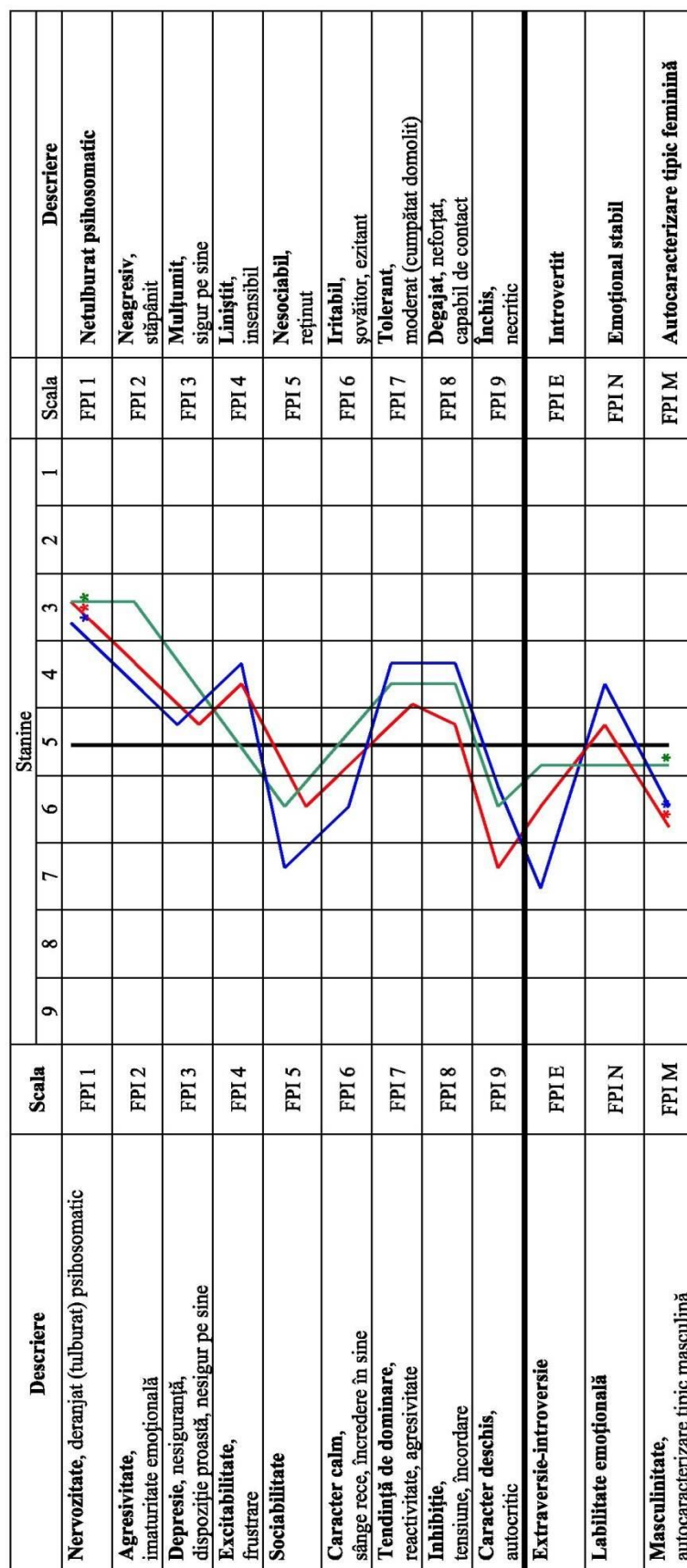
Statut scăzut

Statut înalt

Anexa 6

FOAIE DE VALORIFICARE - FPI

Tendința generală a profilurilor individuale în funcție de nivelul de expunere televizată săptămânală

Legendă

- Expunere redusă (sub 6 ore/săptămână)
- Expunere medie (7-11 ore/săptămână)
- Expunere ridicată (peste 12 ore/săptămână)

Referințe:

1. CRISTEA, D. *Tratat de psihologie socială*. București: Trei, 2015. ISBN 978-606-719-296-4
2. Sinteza cercetării „Utilizarea timpului în Republica Moldova” Chișinău. 2013 // statistica.gov.md/pageview.php?l=ro&idc=350&id=4161
3. DRAGOMIRESCU, V. *Psihosociologia comportamentului deviant*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.
4. NECULAU, A. *Manual de psihologie socială*. Iași: Polirom, 2004. ISBN: 973-681-759-8

Date despre autori:

Mariana GRAMA, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Univesitatea de Stat din Moldova.

E-mail: marianagrama@mail.ru

ORCID: 0000-0002-2633-5381

Ana POPESCU (SOLTAN), licențiată în psihologie și științe ale educației, licențiată în psihopedagogie specială, licențiată în drept, master în management informațional; specialist superior la Penitenciarul nr.9-Pruncul.

E-mail: ankuta35@yahoo.com

Prezentat la 02.09.2020

CZU: 349.22:340.134(439)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4570262>

PRACTICA REGLEMENTĂRII RELAȚIILOR DE MUNCĂ OCAZIONALE PRIN PRISMA LEGISLAȚIEI UNGARE

*Nicolae ROMANDAȘ, Nicolae ALCĂZ**

Universitatea de Stat din Moldova

**Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”*

Munca zilieră reprezintă o practică întâlnită în majoritatea statelor. De obicei, aceasta se plasează în sectorul neformal, datorită complexității sale și derogării de la norma generală. În această lucrare am prezentat modelul ungar de reglementare a muncii ocazionale. Legislația ungară are o experiență de peste 20 de ani de reglementare a raporturilor juridice de muncă ocazională, în acest sens fiind aprobate două legi importante și mai multe norme de aplicare. Legiuitorul ungar a combinat eficient necesitățile de forță de muncă a mediului de afaceri și siguranța socială a zilierilor, la fel sunt prevăzute mecanisme tehnologice noi de raportare pentru a eficientiza procedura efectuată de către angajatori. Considerăm că legea ungară este una dintre cele mai eficiente și complexe legi de reglementare a raporturilor de muncă ocazionale.

Cuvinte-cheie: zilier, muncă ocazională, agricultură, turism, angajator, salariat, remunerație, raportare electronică.

THE PRACTICE OF REGULATING THE CASUAL EMPLOYMENT RELATIONS IN THE HUNGARIAN LEGISLATION

The work of day-labourers is a common practice in most countries, and usually it is placed in the informal sector, due to its complexity and the derogation from the general rule. In this paper we presented the Hungarian model of casual employment regulation. The Hungarian legislation has more than 20 years of experience in regulating casual employment relationships, and two important laws and more enforcement rules being approved for this purpose. The Hungarian legislator has effectively combined the labour needs of the business environment and the social security of the day labourer, new technological reporting mechanisms are also provided to streamline the procedure by employers. We believe that the Hungarian law is one of the most effective and comprehensive laws regulating casual employment relations.

Keywords: day worker, casual employment, agriculture, tourism, employer, employee, remuneration, electronic reporting.

Introducere

Ungaria, la fel ca multe alte state, a avut de soluționat problema privind reglementarea relațiilor de muncă pentru o perioadă scurtă și spontană, determinată preponderent de factori independenți de voința umană, ca: condițiile climaterice, biologice, economice ș.a. Putem menționa că legislația maghiară este una dintre cele mai complexe în ceea ce privește reglementarea raporturilor juridice de muncă speciale, fiind reglementate raporturile de muncă: ocazionale, a studenților, a elevilor, a membrilor cooperativelor ș.a. Pentru prima dată legislația ungară a reglementat raporturile juridice de muncă ocazionale la sfârșitul secolului XX, când la 15 iulie 1997 a fost aprobată Legea cu privire la ocuparea forței de muncă a angajaților ocazionali și plata simplificată a tarifelor publice aferente [1]. Inițial, această lege a stârnit o mare rezistență atât în mediul politic, cât și în cel de afaceri, fiind supusă unei critici dure. Totuși, legiuitorul maghiar a dat curs legii care a început să fie utilizată pe scară largă, cu timpul fiindu-i recunoscute și avantajele.

Așadar, prin Legea nr. LXXV privind angajarea simplificată [2] (abrogând-o pe cea anterioară), care a intrat în vigoare la data de 01.08.2010, s-a reglementat mecanismul de angajare în câmpul muncii a muncitorilor zilieri.

Esența Legii privind angajarea simplificată. Legea dată, datorită complexității și practicității, a servit drept inspirație pentru legiuitorul român la formarea legii zilierilor și a fost și un punct de reper pentru reglementarea activității zilierilor de către legislația bulgară.

Legea este mult mai permisivă și permite a minimaliza la maxim posibil munca neînregistrată – la negru, dat fiind faptul că pentru orișice situație există un mecanism legal și practic de încadrare.

Legea maghiară prevede un domeniu vast de aplicare care poate fi considerat cel mai accesibil, deoarece admite angajarea zilierilor atât în domeniile agricol și turistic, cât și în alte ramuri ale economiei fără careva restricții. Legea prevede angajarea zilierilor în domeniile:

- ✓ Munca sezonieră agricolă: cultivarea plantelor, silvicultură, creșterea animalelor, pescuit, industria vânătoarească, activități desfășurate de către producători, grupuri de producători sau asociații de producători care efectuează lucrări de manipulare a produselor agricole, cu excepția prelucrării ulterioare (care va intra în grupa muncitorilor ocazionali). Acest tip de muncă nu poate depăși 120 de zile pe parcursul unui an calendaristic între aceleași părți. Legiuitorul maghiar a făcut tangență cu munca sezonieră și a legat condiția de existență a acesteia cu perioada caracteristică biologică a plantei sau a animalului. Astfel fiind exclusă posibilitatea de a angaja muncitori zilieri pentru munci agricole fără motivarea biologică–sezonieră (ex., recoltarea merelor în septembrie și nu în martie).
- ✓ Munca sezonieră turistică: este prevăzută pentru activitatea turistică comercială așa cum este stipulată de Legea comerțului și la fel este legată de perioada de timp sezonieră (ex., sezonul de schi), în caz contrar aceștia vor fi considerați ocazionali. În sensul acestei legi, se consideră servicii turistice comerciale următoarele activități: ghid turistic; ecvestre (activități de călărie); serviciile de cazare; din utilizarea pe termen lung a locuințelor; activitățile agenților de turism și ale agenților de turism. Acest tip de muncă la fel nu poate depăși 120 de zile pe parcursul unui an calendaristic între aceleași părți.
- ✓ Munca ocazională: acest tip de muncă este prevăzut pentru toate ramurile economiei fără careva restricții de domeniu și nu poate depăși 90 de zile pe parcursul unui an calendaristic între aceleași părți. În același timp, sunt impuse restricții de angajare pentru perioade consecutive. Astfel pentru munca ocazională se pot angaja muncitori pe o perioadă ce nu poate depăși 5 zile consecutiv pe parcursul unei săptămâni și 15 zile calendaristice pe parcursul unei luni.

De regulă, zilierii sunt angajați mai frecvent în calitate de [3]: muncitori agricoli, lucrători în construcții, administratori, asistent, magazioner, chelner, recepționar, host/hostess, conducător auto, pentru efectuarea lucrărilor manuale semicalificate, în domeniile de divertisment, salubritate, publicitate.

Este stipulat că în cazul combinării domeniilor muncilor executate (ex., agricolă cu ocazională ș.a.) numărul maxim de zile admisibil este de 120 de zile pentru același angajat, fiind exclusă posibilitatea combinării domeniilor declarate, pentru a putea prelungi termenul pe parcursul anului în număr total de 200 de zile lucrătoare combinate.

Legea maghiară prevede un mecanism special de calculare a numărului de angajați zilieri posibili, fiind stabilit un raport în mărime de 1/5 (20%) dintre angajații titulari și cei zilieri. Angajatorul poate angaja: 1 zilier în cazul în care este singurul angajat; până la 5 zilieri în cazul în care are un angajat titular; până la 20 de zilieri în cazul în care are 4 angajați titulari; mai mult de 20 de zilieri, cu condiția ca numărul angajaților titulari să nu fie mai mic de 20% din numărul total de angajați.

Pe parcursul anului numărul salariaților poate varia, stabilirea numărului de zilieri posibili de a fi angajați se determină în baza mediei de 6 luni înainte de angajare. Această capacitate, numărul de angajați neutilizat pentru anul în curs nu poate fi transferat la următorul an calendaristic. La fel, legea prevede că în cazul depășirii numărului posibil ceilalți zilieri care nu se încadrează în limita admisibilă vor fi considerați și taxați ca angajați cu normă întreagă pe bază de contract individual de muncă.

Legiuitorul ungar a identificat un mecanism eficient, care exclude posibilitatea înlocuirii angajatului titular cu cel zilier. Pentru a putea beneficia de posibilitatea angajării zilierilor angajatorul va fi obligat să aibă un minim de angajați titulari. Putem menționa că acest mecanism stimulează angajarea salariaților titulari pentru a putea beneficia de posibilitatea angajării zilierilor. Riscul evaziunii fiscale oricum rămâne, dar ca procedură este mult mai dificil de a fi executată.

Cu titlu de excepție în industria cinematografică și la munca în cooperativele sociale raportul de 1/5 (20%) nu este obligatoriu, fiind admisă excluderea totală a acestuia; astfel, pot fi angajați zilieri fără careva limitări la număr.

În calitate de salariați zilieri pot fi angajați și cetățenii străini (nonmembri ai UE), cu condiția că aceștia se vor înregistra la organele abilitate. Astfel, cetățenii străini trebuie să se înregistreze la Autoritatea Fiscală care le va elibera un cod de identificare fiscală și la Organismul de Asigurări Sociale. În urma înregistrării cetățeanul străin primește personal cardul de identitate și certificatul care prevede dreptul său de a fi angajat în calitate de zilier.

La fel pot fi angajați și tineri, doar cu condiția respectării restricțiilor prevăzute în art.114 din Codul Muncii al Ungariei [4], potrivit cărora limitele de ore lucrate sunt stabilite în dependență de vârstă. Astfel, persoanele sub 16 ani pot fi angajate doar cu acordul autorităților tutelare în următoarele activități: culturale, artistice,

sportive, publicitare și de divertisment. În acelaș timp, pentru angajații cu vârsta până la 18 ani cumulul orelor de muncă nu poate depăși 8 ore pe zi, aceștia nu pot munci extraprogram în orele nocturne; pauza între regi-murile/zilele de muncă trebuie să fie de minim 12 ore; se admit la muncă cu condiția că nu va fi afectat orarul de studii al angajatului.

Legea din 1997 prevede interzicerea angajării simplificate a pensionarilor, cu această categorie de muncitori era posibilă doar angajarea pe bază de contract individual de muncă.

În acest context menționăm că autoritățile publice centrale și locale nu pot avea statut de angajatori.

Conținutul contractului de muncă. Conform art.3 al legii, contractul de muncă simplificat este de formă tipizată confor anexei din lege. Nu este obligatorie forma scrisă a contractului, se admite înțelegerea verbală, care, de fapt, și este cea mai des utilizată. Inițial, în lege era stipulat că forma scrisă era obligatorie [5] la anga-jare, dacă salariatul efectua munca mai multe zile (cu indicarea expresă a efectuării salarizării). Ulterior această obligație a fost anulată. Experții recomandă forma scrisă conform modelului tipizat datorită faptului că garantează angajatului înregistrarea contractului, iar angajatorul va putea beneficia liber de prevederile art.201-203 din Codului Muncii al Ungariei și pentru ambele părți va servi ca probă în cazul cărorva contradicții.

Datele contractului de muncă tipizat conform anexei și datele din notificare cuprind următoarea informație: date de identificare a angajatorului – numele, adresa și codul fiscal al angajatorului (întreprindere sau persoană fizică), la fel și datele persoanei responsabile de completarea notificării cu indicarea numelui și a numărului de telefon (de obicei, este chiar administratorul întreprinderii); datele de identificare a angajatului – numele, adresa de reședință, codul fiscal și codul social al angajatului; tipul muncii – agricultură, turism, ocazional; date despre munca prestată – ora începerii și finisării muncii, numărul de ore lucrate, locul desfășurării muncii; remunerația.

În cazul contractului tipizat este prevăzută și partea de autentificare, unde părțile semnează la începutul lucrării și la finalizare, după primirea remunerației.

Indiferent de forma contractului, condiția de bază de existență a acestuia o constituie obligarea de notificare a organelor competente. Angajatorul este obligat la începutul zilei de muncă, înainte de începerea lucrărilor, să informeze telefonic sau electronic autoritățile fiscale de primă instanță. Prevederea dată a fost cel mai dur criticată, deoarece ca procedură inițial ocupa foarte mult timp, iar în unele cazuri, cum ar fi muncile agricole sau turistice în zone, care nu aveau acoperire de rețea sau erau defectuoase, făcea imposibilă raportarea.

Angajatorul este obligat să furnizeze următoarea informație: codul fiscal al angajatorului, numele lucrăto-rului, numărul de identificare fiscală a angajatului, numărul de identificare a asigurării sociale, natura muncii prestate de angajat (după domeniul de activitate specificat în lege) și numărul de zile angajate; în total sunt 19 capitole care urmează a fi completate. În cazul în care angajatul nu este cetățean ungar și beneficiază de prestații sociale din partea altui stat al UE sau membru al Convenției bilaterale cu Ungaria și faptul este demonstrat în fața angajatorului, el este obligat să informeze autoritatea fiscală de stat competentă, în același timp cu notificarea angajării simplificate.

Informarea electronică se face în baza art.31 alin.(2) al Legii impozitării [6], modificare intrată în vigoare din 2006. Pentru a eficientiza și ușura modul de înregistrare au fost aprobate două instrucțiuni cu privire la modul de completare a formularului electronic: Ghidul de completare a fișei T1042E din 2010 – „Notificarea și completarea fișei electronice de notificare a datelor în baza legii LXXV din 2010 privind ocuparea forței de muncă simplificată” și Broșura (din 2013) cu privire la regulile simplificate de angajare în baza legii LXXV 2010.

Pentru înregistrarea electronică a muncitorilor ocazionali este folosit un soft special, care este actualizat în funcție de modificările legislative; ultima versiune a fost actualizată la 07.05.2018.

Pentru executarea notificării electronice angajatorul completează fișa T1042E. Aceasta se completează în următoarele cazuri: a) apariția raportului de muncă ocazional; b) schimbarea sau modificarea datelor eronat introduse; c) pentru înlocuirea persoanei (la lucru vine o altă persoană decât cea stabilită anterior); d) modifi-carea parametrilor timpului de muncă; e) anularea zilei de muncă din cauza stabilirii incapacității zilierului de a munci; f) anularea zilei de muncă din cauza condițiilor climaterice. Angajatorul completează zilnic formu-larele. Pentru a ușura activitatea el poate să bifeze rubrica „U” pentru angajații noi și rubrica „T” pentru an-gajații care au fost incluși în notificări anterioare. La fel, angajatorul poate crea și salva machete de comple-tare care vor cuprinde de la 1 la 18 rubrici dintre cele 19. Aceste machete pot fi salvate ca copii în număr total de 999; astfel a fost optimizat timpul completării formularului, indiferent de faptul dacă e angajat nou sau cel anterior.

Inițial, în 2010 a fost prevăzută și notificarea autorităților competente prin SMS. Pe parcursul primului an de funcționare a legii, 99,8% din notificări au fost efectuate pe cale electronică, doar 129 de notificări din 120.400 de contracte au fost efectuate telefonic. Din acest considerent, în anul 2012 a fost exclusă prevederea ce ținea de notificarea prin SMS, din cauza că ar fi avut o pondere și mai mică, iar costul pentru a iniția și a menține acest soft ar fi de sute de milioane de HUF, ceea ce ar fi fost inutil și inefficient [7].

La fel, era admisă raportarea numărului de angajați și prezentarea datelor acestora pe suport de hârtie, așa cum era prevăzut și în Legea din 1997, când se făceau înscrieri în registrul de înregistrare a salariaților prin angajare simplificată.

Angajatorul, înainte de începerea programului de muncă, trebuie să se asigure că angajatul este apt de muncă și poate să execute sarcinile stabilite. La fel, această obligație este stabilită și în art.6, art.51 alin.(3) din Codul Muncii al Ungariei care prevăd că angajatorul trebuie să adapteze condițiile de muncă ținând seama de starea de sănătate a angajatului, să stabilească un program de lucru cu bună credință, bazat pe corectitudine. Munca prestată trebuie să corespundă condițiilor fiziologice ale muncitorului, iar angajatorul trebuie să asigure că munca nu va avea efect negativ asupra dezvoltării fiziologice a angajatului. Totodată, sunt excluse obligațiile angajatorului prevăzute de Legea XCIII din 1993 cu privire la securitatea muncii și de Decretul nr.33 din 24.06.1998 cu privire la examinarea medicală a angajatului, igiena profesională, personală și capacitatea de muncă. Cu toate acestea, în contextul unui accident de muncă cu un lucrător, se poate stabili răspunderea civilă a angajatorului, astfel încât este necesar să se acorde atenție condițiilor de muncă care nu pun în pericol sănătatea angajatului.

Remunerarea zilnică, conform derogării de la legislația munci, este stabilită în mărime minimă, de 85% din salariul minim pe economie pentru munca necalificată.

Angajatul este obligat să achite contribuțiile de pensie, asigurarea medicală, contribuțiile de șomaj și plățile pentru impozitul pe venit personal.

Codul Muncii maghiar prevede derogările admise de Legea zilierilor (art.203) ce țin de: stabilirea salariului minim, dreptul la majorarea salariului pe parcursul anului de muncă, obligația angajatorului de a notifica modificările cu privire la termenul de lucru și locul desfășurării acesteia, permisiunea de a lucra duminica, modul de acordare a concediilor plătite și neplătite, clauzele speciale – de mobilitate și transfer – sunt interzise; obligațiile angajatorului de a prezenta fișa postului și certificatul care atestă capacitatea angajatului. După cum observăm, derogările țin de respectarea procedurilor de notificare, începere și finalizare a raportului juridic de muncă, precum și de aplicarea clauzelor speciale sau cu executare în timp (concediile) care nu pot fi aplicabile zilierilor. Considerăm că indicarea expresă a derogărilor de la norma generală în Codul Muncii este efectuată pentru încadrarea legii în prevederile Directivei 1999/70/CE [8] privind Acordul-Cadru cu privire la munca pe durată determinată. Directiva este instituită pentru a egala drepturile salariaților angajați pe perioadă determinată și nedeterminată. Sunt admise derogări de la Directivă doar în condițiile în care executarea acestora este motivată de perioada de executare ce depășește perioada de angajare. La fel, Codul Muncii prevede interzicerea angajării simplificate a persoanelor care au lucrat în calitate de salariați, interzice aplicarea termenului de probă pentru muncitorii zilieri.

Legea prevede expres necesitatea conformității acesteia cu Regulamentul CE 883/2004 [9] din 29 aprilie 2004 privind coordonarea sistemelor de securitate socială și cu Regulamentul CE 987/2009 [10] din 16.09.2009 de stabilire a procedurii de punere în aplicare a Regulamentului (CE) nr.883/2004 privind coordonarea sistemelor de securitate socială. Regulamentul 883/2004 stabilește în art.5 alin.(b): „*Asimilarea prestațiilor, veniturilor, faptelor sau evenimentelor, în cazul în care, în temeiul legislației statului membru competent, anumite fapte sau evenimente produc efecte juridice, statul membru respectiv ia în considerare faptele sau evenimentele similare desfășurate în oricare alt stat membru, ca și cum ar fi avut loc pe teritoriul său*”. Iar în art.10 stipulează: „*Prevenirea cumulului de prestații. Cu excepția cazului în care se prevede altfel, prezentul regulament nici nu conferă, nici nu menține dreptul de a beneficia de mai multe prestații de același tip, pentru aceeași perioadă de asigurare obligatorie*”. Efectul principal al acestor prevederi se răsfrânge asupra cetățenilor străini și permite evitarea dublei prestații și obligații sociale.

În prima jumătate a anului 2018 în Ungaria au fost angajați 631.000 de zilieri cu 11 mil. de zile lucrate (aproximativ 18 zile lucrate de fiecare zilier). În primul semestru al anului 2017 au fost angajați 590.000 de zilieri cu 10 mil. de zile lucrate, iar în 2016 au fost angajați 550.000 de zilieri, cu mai puțin de 9 mil. de zile lucrate. Se observă o dinamică pozitivă în utilizarea muncii zilierilor, cu o creștere de 10% anual. În 2018 au

fost înregistrate 135.000 de întreprinderi angajatoare de zilieri [11]. Pe lângă faptul utilizării tot mai sporite a angajării simplificate, este de menționat și existența încălcărilor stabilite de Inspecția Muncii. Totuși, aceste încălcări se află cu mult în descreștere, comparativ cu creșterea utilizării angajării simplificate.

Concluzii

Astfel, putem conchide că legislația Ungariei privind reglementarea raporturilor juridice de muncă ocazionale este una complexă. Aceasta prevede un domeniu vast de aplicare și stabilește mecanisme complexe de promovare a utilizării legii, dar și condiționarea acesteia. Considerăm că prin acest mecanism legiuitorul maghiar a elaborat un cadru legal bine conturat, în scopul de a evita diminuarea muncii neformale fiind stabilite oportunități reale pentru legalizarea acesteia. În acest context, facem trimitere și la Legea Republicii Moldova privind exercitarea unor activități necalificate cu caracter ocazional desfășurate de zilieri, nr.22 din 23.02.2018 [12], care de asemenea prevede reglementarea muncii zilere. Însă, cu regret, până în prezent nu s-a adoptat niciun act normativ care ar prevedea modul de implementare a ei în practică.

Referințe:

1. 1997. évi LXXIV. Törvény az alkalmi munkavállalói könyvvel történő foglalkoztatásról és az ahhoz kapcsolódó közterhek egyszerűsített befizetéséről, A törvényt az Országgyűlés az 1997. július 15-i ülésnapján fogadta el. Időállapot: közlönyállapot (24.07.1997).
2. 2010. évi LXXV. Törvény az egyszerűsített foglalkoztatásról ,29.09.2017 MHK Jogszabály szolgáltatás, nr.15, 01.01.2017.
3. <https://www.cvonline.hu/blog/2018/karriertanacsok/alkalmi-munka-2018-adozas-feltetelek-berezes/17527>
4. 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről, Kihirdetve: 2012. I. 6, A jogszabály mai napon (3.02.2019) hatályos állapota.
5. <https://www.hrportal.hu/hr/tul-bonyolult-lett-az-egyszerusített-foglalkoztatás-20100409.html>
6. 2003. évi XCII. Törvény az adózás rendjéről, A törvényt az Országgyűlés a 2003. november 10-I ülésnapján fogadta el, Időállapot: közlönyállapot (14.11.2003).
7. <https://www.hrportal.hu/c/sms-ben-nem-lehet-bejelenteni-az-egyszerusített-foglalkoztatást-20101129.html>
8. Directiva 1999/70/CE a Consiliului privind Acordul-Cadru cu privire la munca pe durată determinată încheiată între CES, UNICE și CEEP, din 28 iunie 1999. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, L 175/43 din 10.07.1999.
9. Regulamentul (CE) nr.883/2004 al Parlamentului European și al Consiliului din 29 aprilie 2004, privind coordonarea sistemelor de securitate socială, Text cu relevanță pentru SEE și Elveția. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, L 166 din 30.04.2004, p.1-92.
10. Regulamentul (CE) nr.987/2009 al Parlamentului European și al Consiliului din 16 septembrie 2009 de stabilire a procedurii de punere în aplicare a Regulamentului (CE) nr. 883/2004 privind coordonarea sistemelor de securitate socială. Text cu relevanță pentru SEE și Elveția. În: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, L 284/1 din 30.10.2009, p.1-42.
11. https://www.google.com/url?q=https://www.hrportal.hu/hr/megugrott-a-kereslet-az-alkalmi-es-idenymunkara20180817.html&sa=U&ved=0ahUKEwjRemMsYTfAhVH_KQKHbjEDZkQFggLMAI&client=internal-uds-cse&cx=012148946334507196615:e75pay3u3hk&usg=AOvVaw2XwFQpXGoEgIPQIGYv9u1k
12. Legea Republicii Moldova privind exercitarea unor activități necalificate cu caracter ocazional desfășurate de zilieri, nr.22 din 23.02.2018. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr.68-76, art.147.

Date despre autori:

Nicolae ROMANDAȘ, doctor în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.
Nicolae ALCAZ, Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”.

Prezentat la 17.11.2020

CZU: [342.5 + 321.01](091)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4570269>

ORGANIZAREA STATALĂ A PUTERII – DE LA ARISTOTEL LA CONTEMPORANEITATE

Alexandru ARSENI, Veronica POZNEACOVA

Universitatea de Stat din Moldova

Viața parlamentară ca și cea politică de astăzi operează permanent cu sintagmele „republica parlamentară” și „republica prezidențială”, fără a cunoaște esența autentică și semnificația lor. Forma de guvernământ ca organizare a puterii de stat este cunoscută și pe larg expusă încă din Antichitate în lucrările, mai cu seamă, ale lui Aristotel. Respectiv, pornind de la cele expuse mai sus, putem concluziona că ideile lui Aristotel sunt esențiale pentru știința dreptului, în general, și cea a dreptului constituțional, în particular. Studiului dat este dedicat cercetării formelor de guvernământ prin prisma ideilor exprimate de marele filosof, fiindcă anume capitolele *Politicii* și ale *Eticii nicomahice*, în care gânditorul certetează schimbarea formelor de guvernământ, oglindesc, pe de o parte, originalitatea gândirii lui Aristotel, iar, pe de altă parte, reprezintă și o actualitate practică în cadrul științei dreptului constituțional contemporan.

Cuvinte-cheie: *constituție, lege, formă de guvernământ, formă de organizare statală a puterii, monarhie/ regalitate, aristocrație, politica, tiranie, oligarhie, democrație, „bună-guvernare”.*

STATE ORGANISATION OF POWER - FROM ARISTOTLE TO THE PRESENT

The parliamentary life, like today's political life, constantly operates with the phrases “Parliamentary Republic” and “Presidential Republic” without knowing their true essence and meaning. The form of government, as an organisation of the state power, has been known and widely described since ancient times in a large number of works, in particular those of Aristotle. So, we could conclude that Aristotle's ideas are crucial for the legal science in general and constitutional law in particular. This research is dedicated to the study of different forms of government through the prism of the ideas expressed by the great philosopher. The Nicomachean Ethics and Politics, in which the thinker investigates the changing forms of government, reflect, on the one hand, the originality of Aristotle's thinking and, on the other hand, has practical relevance in the science of modern constitutional law.

Keywords: *Constitution, Law, form of government, form of State organisation of power, monarchy/royalty, aristocracy, police, tyranny, oligarchy, democracy, “good governance”.*

Scopul și obiectul cercetării

Scopul: În rezultatul cercetării formelor de organizare și exercitare a puterii în viziunea lui Aristotel ne-am propus drept scop identificarea și manifestarea lor în construcția actuală a puterii de stat. Am identificat similitudinile și deosebirile calitative dintre diferite forme de guvernământ cercetate de marele filosof. Plus la această, am examinat, dacă în cadrul realizării acestui concept a fost sau nu lezată esențial ideea promovată de marele gânditor.

Obiectivele: În acest context am trăsut următoarele obiective:

- a) a examina semnificația următorilor termeni: formă de stat; formă de guvernământ; formă de organizare a puterii în stat pentru a identifica concursul între termenii respectivi;
- b) a indentifica diferența substanțială între tiranie și despoție și coraportul dintre aceste forme de guvernământ;
- c) a examina condițiile schimbării formelor de guvernământ și ordinea acestor schimbări;
- d) a identifica importanța conceptului lui Aristotel în cadrul științei dreptului constituțional în epoca contemporană.

Introducere

La începutul de sec. XX încă nu se făcea delimitare între forma de organizare a puterii de stat în forma de guvernământ și regimul politic. Cu toate acestea, trebuie remarcat faptul că marele constituționalist român C.Stere în *Curs de drept constituțional* ținut la Facultatea de Drept a Universității din Iași în anii 1910-1914 a identificat tendința de delimitare a noțiunilor respective, invocând exemplul SUA și analizând nu doar conceptul formelor de guvernământ, ci și regimul politic. În studiul dat C.Stere nu s-a bazat pe forma de guvernământ, care face trimitere la instituția Șefului de Stat, ci s-a axat pe identificarea deținătorului suveranității naționale, cercetând regimul politic al SUA. Putem afirma că C.Stere era unul dintre primii doctrinari români care a abordat conceptul formei de organizare a puterii de stat pornind atât de la determinarea organelor care exercită efectiv puterea de stat, cât și de la identificarea deținătorului real al puterii de stat.

Aristotel este unul dintre cei mai remarcabili filosofi ai tuturor timpurilor. Sunt pe larg cunoscute cercetările lui în mai multe domenii, printre care scrierile de logică, reunite sub titlul de *Organon*, și anume: Categoriile, Analiticele – prime și secunde, Topica, Despre interpretare; scrieri de filosofie a naturii, cele mai remarcabile lucrări fiind Fizica, Metrologie, Despre cer. Mai trebuie menționate și lucrările care se refereau la cercetarea cauzelor prime și la principiile întregii existențe formulate în *Metafizica* [1, p.18], însă unul dintre cele mai mari aporturi aduse de Aristotel la dezvoltarea cunoștințelor omenirii a fost cel din domeniul dreptului. Aristotel este considerat, pe bună dreptate, părintele Politicii [2, p.30-31]. Marele filosof este autorul primului tratat de drept constituțional – *Politica*, în care găsim analiza comparativă a orânduirii statale a polisurilor grecești la diferite etape de dezvoltare a acestora. *Politica* poate fi numită un adevărat tratat de drept constituțional, fiindcă gânditorul cercetează anume procesul de instaurare, menținere și exercitare a puterii de stat, analizând și cauzele de nemulțumire a oamenilor care duc la revoluție și la schimbarea formei de guvernământ. Aristotel a fost numit o enciclopedie a antichității și miracol printre atâtea miracole grecești [3, p.108]. Această opinie se bazează pe faptul că în celebrul său tratat gânditorul a cercetat așa principii de bază ale dreptului constituțional ca, de exemplu, cel de egalitate și legalitate, echitate și suveranitate populară. Plus la această, filosoful a fundamentat conceptul statului de drept, care mult mai târziu a fost dezvoltat de Immanuel Kant, gânditorul fiind considerat, pe bună dreptate, patriarhul statului de drept [4, p.508]. În legătura cu aceasta prof. Ion Deleanu menționează că ideea statului de drept nu este specific germană, aflându-și originea antică în filosofia dreptului natural, iar mai apoi în memorabilele Magna Charta Libertatum (1215), Petiția drepturilor (627), Habeas Corpus Act (1679), Bilul drepturilor (1688) care, deși statuau proceduri de protecție a cetățenilor englezi, au avut vocația universalității și perenității [3, p.108]. Plus la aceasta, Aristotel a fundamentat conceptul separației puterilor în stat, care a fost dezvoltat în continuare de așa mari gânditori ca Marsilio de Padova, Dante Alighieri, Tommaso Campanella, Jean Bodin, Niccolo Machiavelli [5, p.79-95], John Locke, Charles Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau. Trebuie să remarcăm faptul că filosoful a făcut o delimitare clară între filosofie și politică [6, p.62-63], între dreptul natural și dreptul pozitiv [6, p.15]. Gânditorul a abordat cetățenia ca instituție de bază a dreptului constituțional. O parte a tratatului ocupă cercetarea apariției și reglementării dreptului de proprietate, ca unul esențial pentru dezvoltarea statului. Fiind discipolul lui Platon, Aristotel a continuat cercetarea formelor de guvernământ existente atât prin prisma aplicabilității acestora, punctând avantajele și dezavantajele fiecărei forme menționate, cât și prin prisma aspectelor teoretice, cercetând ideile exprimate de alți filosofi care se refereau la conceptul celei mai bune orânduirii statale. O mare importanță în cadrul acestei lucrări joacă anume cercetarea cauzelor și a ordinii schimbării formelor de guvernământ și a legislației în cadrul acestora. Așa cum afirma și Hegel, dacă ar merita să fie numiți dascăli ai neamului omenesc, aceia ar fi Platon și Aristotel [6, p.62-63], iar ideile exprimate de acești gânditori rămân actuale în continuare, reprezentând baza constituționalismului modern, iar apelând la originea instituțiilor politice existente putem elabora căile de dezvoltare a acestora, putem puncta aspectele bune și mai puțin bune ale instituțiilor contemporane și compara ideile care se refereau la orânduirea de stat ideală cu cea care a fost implementată în practică.

I. Identificarea și clasificarea formelor de guvernământ

Reflecția sa asupra formelor de guvernământ și asupra celor mai bune orânduirii statale Aristotel o începe de la considerarea că omul este în mod natural un viețuitor politic [8, p.37], iar statul apare din cauza insuficienței de sine a individului uman. De aici reiese că statul este rezultatul unei anumite evoluții și, ca urmare, individul este anterior acestuia, pentru că individul constată că de unul singur nu poate supraviețui. Ca urmare, statul apare în urma unui act deliberativ, acesta vine în ordinea naturală a lucrurilor, fiind format din comunitatea mai multor familii [9, p.58]. În cadrul acestei orânduirii, dreptatea devine o virtute socială, căci dreptul nu este decât ordinea comunității politice (or, dreptul este hotărârea a ceea ce este just) [10, p.105]. Prin urmare, drept este ceea ce creează și menține pentru o comunitate politică fericirea și elementele ei constitutive [10, p.105], iar legea devine echivalentă cu dreptatea, care reprezintă o virtute absolută desăvârșită, pentru că exercitarea ei este cea a unei activități perfecte și este perfectă pentru că cel ce o posedă face uz de virtutea sa și în favoarea altora nu numai pentru sine [10, p.105]. Observăm că studiul diferitor moduri de guvernare se referă nemijlocit la ordinea legală instituită într-un stat, căci filosoful considera că în stat suverană trebuie să fie legea, așa că trebuie deci perfectată suveranitatea legii.

Trebuie să remarcăm faptul că temeiul organizării statale este Constituția, care izvorăște din natura socială a omului. Legile trebuie să fie elaborate în conformitate cu principiile constituționale, căci legile trebuie să fie stabilite în funcție de Constituție, și toate sunt stabilite astfel, iar nu Constituția în funcție de legi. Constituția reprezintă pentru cetății organizarea magistraturilor, modul lor de distribuție, <stabilirea celei> suverane în

Constituție și scopul fiecărei comunități, însă legile sunt deosebite de decretul constituțional prin care trebuie să conducă guvernarea, iar <legile> trebuie să se păstreze nemodificate de cei care le încalcă [8, p.209]. Este semnificativ faptul că anume Constituția dă, de fapt, caracteristicile unei anumite forme de stat, Aristotel afirmând că Constituția este cea care determină în stat ordinea sistematică a tuturor puterilor, dar mai ales a puterii suverane; iar suveranul cetății, în toate locurile, este guvernământul. Guvernul este însăși Constituția [11, p.83]. Constituțiile care au în vedere interesul obștesc sunt pure și sunt conforme dreptului abstract. Cele care au în vedere numai folosul celor ce guvernează sunt defectuoase și sunt forme corupte ale constituțiilor bune. Primele guvernează peste oamenii liberi, celelalte sunt despotice, tratându-i pe guvernați ca pe niște sclavi. Constituțiile bune sunt izvorul administrării bune a statului, care asigură fericirea cetățenilor.

Un interes deosebit prezintă, datorită influențelor exercitate asupra gândirii politico-juridice ulterioare, și reflecțiile aristotelice asupra formelor organizării statale (numite, de regulă, și forme de guvernământ) [12, p.63]. Aristotel schițează în acest domeniu o teorie atât de lucidă, încât ea va fi preluată, până la sfârșitul secolului XIX, de toți marii juriști și politologi, de la Bodin până la Montesquieu [13, p.241].

Potrivit acestei doctrine, formele organizării statale trebuie delimitate în baza a trei criterii [12, p.63-64]: criteriul determinării categoriei cetățenilor, criteriul numărului guvernanților și criteriul scopului guvernanților în procesul de realizare a puterii de stat.

a) *Criteriul determinării categoriei cetățenilor.* În opinia filosofului, fiecărei forme de guvernământ îi corespunde un criteriu distinct al definirii categoriei cetățenilor. În cadrul regimului democratic, cetățeanul este o persoană care are dreptul să participe în procesul de judecată și la exercitarea puterii de stat, drepturi care în perioada actuală sunt incluse în categoria drepturilor exclusiv politice. Observăm că prin noțiunea „cetățean” al statului autorul desemnează persoana care este în drept să participe personal în procesul legiferării și al exercitării justiției [14, p.60]. În cadrul oligarhiei calitatea de cetățean este atribuită la minoritatea oamenilor bogați care exercită efectiv puterea de stat. Aristotel a menționat că nu în cadrul fiecărei forme de guvernământ suntem în prezența demosului, noțiune care în Grecia Antică îngloba în sine categoria cetățenilor liberi cu drepturi exclusiv politice. Respectiv, tirania se caracterizează prin faptul că întreaga putere se stat este concentrată în mâinile unei singure persoane, ceea ce exclude oamenii de rând din cadrul procesului de exercitare a puterii de stat prin intermediul adunărilor populare și a procesului de judecată, puterea judiciară fiind împărțită între oamenii cu funcții diferite. Prin intermediul înțelegerii categoriei de „cetățean”, prin intermediul drepturilor exclusiv politice, Aristotel exclude din cadrul categoriei cetățenilor persoanele care nu sunt capabile să adopte decizii raționale, din cauza unor factori diverși, precum ar fi: lipsa unei instruirii suficiente; starea materială precară în care se află persoana; atenția exagerată acordată de persoană preocupărilor imorale. În acest mod, din categoria cetățenilor autorul exclude următoarele categorii: robii, străinii, comercianții, meseriașii, marinarii și femeile [12, p.63-64].

b) *Criteriul numărului guvernanților.* În baza acestui criteriu autorul distinge trei categorii de organizare statală: state în care guvernează o singură persoană; state în care guvernează un număr mic de persoane; state în care guvernează toți cetățenii sau majoritatea lor [*Ibidem*].

c) *Criteriul scopului guvernanților în procesul de realizare a puterii de stat.* Prin intermediul acestui criteriu, numit și „criteriul etic” sau „criteriul valoric”, Aristotel delimitează două categorii de forme ale organizării statului: forme corecte ale organizării statului (monarhia, aristocrația, politia) și formele incorecte ale organizării statului (tirania, oligarhia și democrația) [*Ibidem*]. Trebuie remarcat faptul că, în conformitate cu viziunile marelui gânditor, există trei specii de constituții pure, cărora le corespund tot atâtea forme de guvernământ: regalitatea, aristocrația și republica. Există alte trei specii, derivate ale celor dintâi: tirania pentru regalitate, oligarhia pentru aristocrație și demagogia pentru republică [6, p.62-63]. Deosebirea se face în funcție de scopul în care este utilizată puterea. Mai toți scriitorii antici și medievali au urmat apoi diviziunea propusă de acesta [13, p.241].

Respectiv, în baza criteriilor menționate *supra*, Aristotel deosebește următoarele șase forme ale organizării statului: monarhia, aristocrația, politia, tirania, oligarhia și democrația [12, p.63-64].

Trebuie să subliniem că în cadrul acestei clasificări unul dintre criteriile principale este anume numărul persoanelor care se află la conducerea statului, Aristotel clasificând statele după numărul de guvernanți – unul singur, o minoritate privilegiată sau majoritatea cetățenilor. Dacă statul este guvernat de un singur individ, atunci e o monarhie sau, dacă am vrea să traducem exact temenul lui Aristotel, atunci ar trebuie să-i spunem regalitate. Dar dacă statul este guvernat de o elită, e o aristocrație. Când statul este guvernat de o majoritate a cetățenilor, de poporul însuși, atunci e o democrație. Aristotel spune că e politică [15, p.42-43].

II. Formele de guvernământ „pure”

a) *Monarhia – guvernarea unipersonală*. Monarhia (care în alte surse este numită regalitate [6, p.62-63]) reprezintă forma statului, în care guvernarea este realizată de o singură persoană în interesul tuturor cetățenilor [12, p.63-64], bazându-se pe superioritatea absolută a individului care domnește, superioritate dată de virtute [6, p.62-63]. Pentru a determina monarhia ca formă de guvernământ, în general, și rolul monarhului în stat, în particular, trebuie să apelăm la teoria patriarhală a apariției statului elaborată de Aristotel. Conform teoriei date, statul s-a născut din familie, o formă primară, un nucleu al societății, iar monarhul reprezintă părintele grijului; supușii, la rândul lor, joacă rolul copiilor săi. De aici reiese regula constituțională engleză, nescrisă, care este în vigoare și astăzi, și anume: principiul care proclamă că „monarhul nu poate să pricinuiască rău supușilor săi” [13, p.63]. Este semnificativ faptul că în procesul de delimitare a monarhiei de alte forme ale organizării statale necesită a fi utilizat criteriul material (concentrarea reală a puterii de către o singură persoană și utilizarea acestei puteri în vederea materilizării intereselor populației întregului stat), și nu criteriul formal (denumirea șefului statului) [12, p.63-64].

Aristotel, afirmând că regalitatea reprezintă una dintre constituțiile corecte și cuprinde mai multe genuri, definește 4 tipuri de monarhii: domnia pe viață manifestată prin puterea militară, care poate fi ereditară sau electivă, regalitatea barbarilor, dictatura și monarhia regală din vremuri eroice.

1. Monarhia care s-a manifestat prin domnia pe viață a monarhului se caracterizează prin faptul că regele guvernează în conformitate cu legea. Respectiv, legea este mai presusă decât voința suveranului, care este obligat s-o respecte întocmai. Puterea principelui este determinată de teritoriu, iar când acesta părăsește teritoriul statului respectiv, competența principelui se limitează la cea de conducător militar. Plus la aceasta, la funcțiile expuse *supra* se mai adaugă cele sacerdotale. Regele este în același timp judecător, strateg și sacerdot suprem. Trebuie să remarcăm faptul că în cadrul acestui gen de regalitate puterea de stat aparține mai degrabă aristocraților, decât regelui, care nu avea dreptul de a aplica pedeapsa capitală, decât în perioada expedițiilor militare, iar puterea aristocraților era perpetuă. Referindu-ne la modul de a accede la puterea de stat, trebuie să remarcăm că regalitatea putea fi atât ereditară, cât și electivă.

2. Un alt tip de regalitate era cel răspândit la unii dintre barbari care se manifesta prin domnia unei singure persoane. Această formă de regalitate se apropie de tiranie (însă principele guvernează în conformitate cu legea) și este ereditară.

3. Referindu-ne la următorul tip de regalitate, aceasta reprezintă o dictatură, adică o tiranie aleasă, care se deosebește de cea barbară prin faptul că nu este ereditară.

4. Ultimul tip de monarhie evidențiat de Aristotel este monarhia regală din vremuri eroice, care este acceptată liber și urmează ordinea legală. În prerogativele regilor intrau: dreptul de a conduce armata, dreptul de a judeca procese și funcții sacerdotale. Observăm caracterul absolut și perpetuu al puterii regale. Pentru a accede la funcția respectivă unii depuneau jurământul, iar alții o exercitau fără îndeplinirea acestei formalități.

5. În continuare marele filosof menționează o regalitate care este caracteristică administrării unei cetăți sau a unui neam unic, care se caracterizează prin faptul că toate bunurile sunt comune. Acest tip de regalitate corespunde teoriei patriarhale a apariției statului, pe larg promovată de Aristotel, care afirma că rolul crucial în procesul apariției statului joacă familia, în stat monarhul reprezentând părintele grijului, iar supușii săi – copiii.

Respectiv, observăm că tipurile de monarhii diferă prin atribuțiile șefului statului și prin modul accedării la funcția respectivă. Totodată, forma de guvernământ nu este una statică, ea se dezvoltă și se schimbă permanent. Respectiv, în cazul în care statul este condus despotic aceasta duce la degenerarea regalității în tiranie [6, p.62-63], însă trebuie să facem o delimitare clară între aceste două forme de guvernământ. Regele conduce în numele legii și prin voința <supușilor>, pe când despotul conduce împotriva voinței cetățenilor [8, p.189-195]. Plus la aceasta, tiranul este o persoană care ajunge să guverneze statul din rândul populației, datorită susținerii acesteia. La Aristotel, tirania se întemeiază pe sprijinul popular: tiranul grec își începea cariera ca demagog [2, p.30-31]. Observăm schimbarea cardinală a acestei noțiuni, fiindcă în perioada în care a trăit Aristotel conceptul de tiran se referea anume la persoanele care veneau la putere din rândul populației, deseori ca urmare a revoluției, însă aceasta nu însemna neapărat o guvernare despotică.

b) *Aristocrația – guvernarea intelectualilor, care aparține celor puțini*

Aristocrația, la rândul ei, este forma de organizare a statului, în care guvernarea este realizată în interesul întregii populații a statului de către un număr mic de persoane (în raport cu întreaga populație a statului), aleși după merit, cel puțin tot atât cât și după avuție [6, p.62-63]. Aristocrația este prezentată de către autor în calitate de formă de guvernare a statului, în care puterea este exercitată de către un grup de persoane ce dețin

înalte calități morale și intelectuale. În cadrul acestei forme de guvernământ constituția este compusă din cei mai buni în sens absolut după virtute, iar nu din oameni valoroși sub un singur aspect. Căci numai în aceasta bărbatul și bunul cetățean sunt identici în sens absolut, pe când în celelalte <constituții> ei sunt buni numai în raport cu constituția în vigoare la ei. Există însă unele care se numesc aristocrații și care prezintă deosebiri atât față de oligarhii, cât și față de așa-numitul regim constituțional, unde desemnarea magistraturilor nu se face numai după avere, ci și după merit. Această constituție se deosebește de amândouă și se numește aristocratică. Căci și în <cetățile> în care se acordă o grijă comună virtuții există totuși unii care par și despre care se crede pe bună dreptate că sunt oameni de seamă. Aristocrația există acolo unde constituția ia în considerare bogăția, virtutea și demosul, ca, de pildă, la Carthagina. Însă, acolo unde sunt luate în seamă numai două, ca, de pildă, virtutea și demosul în Lacedemonia, acolo există un amestec al lor, adică a democrației și a virtuții. Așadar, în afara celei dintâi, care era cea mai bună constituție, există aceste două specii ale aristocrației, iar, în al treilea rând, există acele forme ale așa-numitului regim constituțional care tind mai degrabă către oligarhie [8, p.231].

De menționat că experiența ne demonstrează că persoana sau persoanele care se află la guvernare, în cele din urmă este (sunt) învinsă(e) de ... seducția înfumurării de putere. Acest fapt impune aristocrației caracter temporar [12, p. 63-64].

Și regalitatea și aristocrația sunt considerate de Aristotel forme de guvernământ pure. Apare întrebarea: care dintre aceste forme este mai benefică pentru viața polisului? Gânditorul răspunde la această întrebare astfel: dacă trebuie să considerăm drept o aristocrație puterea deținută de mai mulți <oameni> de seamă dintre toți bărbații, pe când <puterea deținută> de unul singur drept o regalitate, atunci aristocrația este mai de dorit pentru cetăți decât o regalitate, fie că puterea este întemeiată, fie că nu este întemeiată pe forță, dacă se găsește un număr mai mare de oameni egali [8, p.189-195]. Respectiv, observăm că filosoful pledează anume pentru aristocrație, fiindcă consideră că domnia mai multor oameni înțelepți este una mai bună decât domnia unei singure persoane.

c) *Politea – guvernarea celor majoritari*

Politea (numită și „forma populară”) este caracterizată de unii cercetători drept cea mai bună dintre toate formele organizării statului, fiindu-i specifică realizarea puterii de către toți cetățenii sau majoritatea acestora, în vederea realizării intereselor tuturor cetățenilor statului. Datorită instabilității, instituirea și funcționarea practică a acestei forme de organizare a statului, o recunoaște chiar gânditorul, este anevoiasă, greu accesibilă [12, p.63-64]. Aristotel considera că regimul constituțional, care reprezintă o combinație fericită a trăsăturilor specifice oligarhiei și democrației, persistă prin sine și nu grație unui motiv extrinsec, adică prin sine și nu prin voința unei mulțimi exterioare (căci aceasta ar fi o constituție greșită), dar nici dacă vreuna dintre părțile cetății ar dori o altă constituție în general [8, p.237].

În raport cu aceste forme de guvernământ Aristotel mai cercetează formele de guvernământ din punctul de vedere al mentalității guvernanților sau, mai exact, al ocupațiilor acestora. Așadar, „ar trebui mai întâi să lămurim cine anume poate fi supus unei puteri regale, unei puteri aristocrate și unei puteri politice. O mulțime ce poartă în mod natural o descendență care întrece în virtute conducerea politică poate fi supusă unei puteri regale. Mulțimea care poartă în mod natural posibilitatea de a fi condusă de o putere <exercitată> asupra unor oameni liberi de către cei care întrec în virtute puterea politică se poate supune unei aristocrații. Mulțimea care este războinică în mod natural, care este capabilă să fie condusă și să conducă potrivit legii și care împarte după merit magistraturile între oameni înstăriți poate avea un caracter politic. Atunci când se ivește o întregă stirpe sau chiar un singur <om> care este întâmplător deosebit în virtute de ceilalți astfel încât el să întrecă prin virtutea sa pe a tuturor celorlalți, atunci este drept ca această stirpe să fie regală și stăpână peste toți, iar acel <om> unic să fie rege” [Ibidem, p.203].

Așadar, monarhia, aristocrația și politia sunt recunoscute de autor în calitate de forme ale organizării statului echivalente prin rezultate (virtuți), dacă cei care realizează guvernarea utilizează puterea de stat în interesele întregului polis [12, p.63-64]. După Aristotel, aceste trei forme de stat nu se conservă în toată puritatea lor doar dacă guvernanții nu sunt animați decât de binele public. Dacă însă guvernanții abuzează de forța lor și caută să guverneze statul numai în profitul lor personal sau al clasei lor, atunci fiecare formă din acestea are tendința de a degenera, și monarhia degenerază în tiranie, aristocrația în oligarhie, democrația în olocație [15, p.43] – caracteristici specifice astăzi regimurilor politice.

III. Formele de guvernământ „rele”

Trecând la formele de guvernământ „rele”, trebuie să remarcăm faptul că tirania reprezintă o monarhie îndreptată în avantajul monarhului, oligarhia – în avantajul celor înstăriți, iar democrația – în avantajul celor săraci; dar niciuna dintre acestea nu are deloc în vedere avantajul comun [8, p.163].

a) *Tirania*. Tirania apare acolo unde puterea este concentrată în mâna unei singure persoane care nu deține nici virtute, nici avere și care conduce în mod despotice [6, p.62-63] în vederea realizării propriilor interese. Datorită samavolniciei (arbitrarului) politic și juridic, care însoțește, în mod permanent, activitatea șefului statului, tirania este recunoscută de autor drept cea mai rea formă de guvernământ [12, p.63-64]. Pentru înțelegerea tiraniei ca formă de guvernământ este esențială clasificarea acesteia în două tipuri, „pentru că natura acestora se apropie oarecum și de regalitate, deoarece ambele regimuri urmează legea. La unii barbari este ales un monarh autocrat, iar în vremurile vechi, la grecii de odinioară, unii deveneau monarhi în același fel, iar ei se numeau dictatori, însă acestea conțin și anumite diferențe reciproce. Or, ele constau în faptul că, în privința regalității, conducerea monarhică avea loc în numele legii și cu asentimentul celorlalți, pe când în privința tiraniei, conducerea despotice avea loc după bunul plac al <tiranilor>. Al treilea tip de tiranie, cel care pare în cea mai mare măsură o tiranie, corespunde regalității absolute. Această tiranie este în mod necesar acea monarhie în care cineva guvernează țara fără a da socoteală tuturor celor egali sau mai buni <ca el>, în vederea avantajului său propriu și nu al celor guvernați. Din acest motiv, el este contra voinței <celorlalți>, pentru că niciunul dintre oamenii liberi nu se supune de bunăvoie unui asemenea regim. Acestea sunt, așadar, tipurile de tiranie, iar numărul lor este decis de motivele menționate” [8, p.239].

b) *Oligarhia*, la rândul ei, este forma de organizare, în care puterea în stat este realizată de persoanele bogate, respectiv, suveranitatea aparține celor bogați [6, p.62-63]. Oligarhia are loc atunci când conducătorii cetății sunt cei care dețin averi [8, p.239]. Această formă de guvernământ s-a născut din cei care erau inegali sub un singur aspect, atunci când ei au considerat că sunt în general inegali, pentru că cei inegali după avere se consideră inegali în general. Respectiv, oamenii, fiind inegali, urmăresc să aibă cât mai mult, pentru că „mai mult” înseamnă inegalitate [*Ibidem*, p.269]. Statului oligarhic, de regulă, îi este caracteristică prezența unui înalt cens material, prin intermediul căruia categoria de persoane, având acces la putere, este considerat limitată din punct de vedere numeric. Instaurarea în practica politico-statală a censului material atrage o serie de consecințe, principalele fiind instaurarea în activitatea statului a ilegalității și a inegalității, precum și exercitarea guvernării magistrilor în activitatea de administrare a statului, lipsiți de orice limite în exercitarea intereselor sale [12, p.63-64].

Ca și în cazul tiraniei, există mai multe tipuri de oligarhii. „Dintre tipurile de oligarhie, una acordă magistraturile în funcție de venituri, care sunt atât de mari încât săracii, chiar dacă sunt mulți, nu iau parte <la putere>, pe când cel suficient de avut poate lua parte la guvernare. Un alt tip este cel în care magistraturile depind de un venit mare, iar magistrații fac numirile pentru locurile libere. Dar dacă ei fac această <alegere> din toți <cetățenii>, aceasta pare mai curând o aristocrație, iar dacă o fac dintr-un grup restrâns, atunci este o oligarhie. Un alt tip de oligarhie se realizează atunci când copilul ia locul părintelui. Al patrulea – când se petrece ceea ce tocmai am enunțat, însă nu legea conduce, ci magistrații. Acesta este corespondent între aristocrații cu tirania între monarhii și cu ultima dintre democrațiile pe care le-am enumerat. O asemenea oligarhie se numește regim abuziv” [8, p.225].

Trebuie să facem o delimitare clară între democrație și oligarhie, iar criteriul după care aceste forme de guvernământ se deosebesc reciproc este sărăcia și bogăția. În mod necesar, dacă unii guvernează datorită bogăției, fie că sunt puțini, fie că sunt mulți, atunci aceasta este o oligarhie, iar dacă guvernează săracii, este o democrație [*Ibidem*, p.165].

c) *Democrația* în doctrina aristotelică reprezintă forma de organizare a statului, în care puterea politică este exercitată de către întreaga populație a polisului. „Democrația are loc atunci când <conduc> cei care nu dețin mult, ci sunt săraci” [8, p.163]. Democrația s-a născut din cei care erau egali sub un anumit aspect, atunci când ei au crezut că sunt egali în sens absolut, pentru că toți cei liberi sunt asemenea și ei se consideră egali în sens absolut [*Ibidem*, p.269]. Aristotel descria democrația astfel: „Democrația își poartă în primul rând numele mai cu seamă datorită egalității. Legea unei asemenea democrații vede egalitatea drept faptul de a nu îi pune pe săraci sau pe bogați mai prejos <decât pe ceilalți> și nici să nu fie vreunii dintre ei stăpânii <celorlalți>, ci ambii să fie egali. Dacă libertatea și egalitatea se regăsesc prin excelență în democrație, așa cum susțin unii, acest lucru s-ar petrece astfel dacă toți ar deține în comun puterea prin excelență în mod egal. Și pentru că demosul este majoritar, iar opinia celor mulți este suverană, este necesar ca această <constituție> să fie o democrație. Acesta este așadar unul dintre tipurile democrației. Altul este cel în care magistraturile se acordă în funcție de niște venituri, însă acestea sunt de scurtă durată, căci în acest caz este necesar să participe <la putere> cel care are resurse, dar nu și cel lipsit de ele. Un alt tip de democrație este cel în care iau parte la putere toți cei care sunt

în mod incontestabil cetățeni, sub guvernarea legii. Alt tip de democrație este cel în care iau parte la magistraturi cu toții, numai cu condiția de a fi cetățeni, sub guvernarea legii. Alt tip de democrație este cel în care toate celelalte <trăsături> sunt aceleași, dar nu este suverană legea, ci mulțimea: acest lucru apare atunci când guvernarea are loc prin decrete și nu prin legi, și ea este produsul demagogilor. Acolo unde guvernarea are loc democratic și conform legilor, nu apare demagogul, ci în frunte se află cei mai buni dintre cetățeni, însă unde legile nu sunt suverane, acolo se nasc demagogii, căci demosul devine monarh, <adică> unul alcătuit din mulți. Pentru că cei mulți sunt suverani, dar nu fiecare în parte, ci toți <la un loc>. Dar pentru că nu conduce după lege, el devine despot, iar lingușitorii ajung la mare cinste. Un asemenea demos este <între democrații> analogic tiraniei între monarhii. Caracterul lor este același, iar ele sunt despotice față de cei mai buni <cetățeni>. Decretele devin asemeni poruncilor din celălalt caz, iar demagogul este analogic lingușitorului. Căci fiecare dintre ei exercită o mare putere asupra tuturor: lingușitorii față de tirani, iar demagogii față de acest fel de demos" [*Ibidem*, p.225]. Pornind de la cele expuse mai sus putem concluziona că diferența majoră între politea și democrație constă în faptul că în cadrul regimului constituțional guvernarea se desfășoară în conformitate cu legislația în vigoare, iar în cadrul democrației oamenii guvernează despot, fără respectarea legilor. Observăm paralelă între regimul de guvernământ democratic și cel despot, între legalitate și ilegalitate, între conducere efectuată pentru binele tuturor, a polisului întreg și cea care este îndreptată spre atingerea binelui particular. Plus la aceasta, în cadrul democrației, în ultimă instanță, puterea de stat nu aparține popoului, ci demagogilor, fiindcă demosul este stăpân peste toate, iar ei sunt <stăpâni> peste opinia demosului, căci mulțimea li se supune [*Ibidem*, p.225]. Referindu-ne la un exemplu practic de realizare a puterii de stat de către demagogi prin manipularea opiniei poporului, putem afirma că această idee și-a arătat valabilitate cu mult mai târziu, când partidul comunist a venit la putere, fiindcă pentru puterea de stat a luptat poporul, însă acesta se supunea conducătorilor partidului comunist, adică demagogilor. Observăm că teoria lui Aristotel asupra dezvoltării democrației a fost dovedită în practică peste mai multe secole, ceea ce arată că funcționarea mecanismelor politice nu se schimbă cu timpul, ideile exprimate de filosofi rămân actuale în continuare, iar cunoscându-le teoriile politice putem înțelege mai bine contextul politico-social în care trăim, putem să analizăm situația actuală și putem elabora strategiile de dezvoltare a societății contemporane.

Revenind la studiul democrației, trebuie remarcat faptul că aceasta este caracterizată, în aceeași măsură ca și politica, de instabilitate, care își găsește materializarea prin adoptarea deciziilor de către întregul popor. Deciziile poporului în majoritatea cazurilor au forma legilor și sunt adoptate sub imperiul intereselor acelor persoane, care pe parcursul condițiilor de moment reușesc să influențeze, să atragă de partea sa demosul (poporul), capabil să adopte decizii și sub influența emoțiilor [12, p.63-64].

În acest fel, veșnică mizerie materială a poporului, care datorită acesteia se transformă în gloată, creează condiții ideale pentru apariția demagogilor, care promet totul și realizează... nimic, dar care, cu timpul, acaparează puterea în stat. Sunt condiții benefice pentru exercitarea puterii prin coruperea (mituirea) funcționarilor și a întregului popor (prin intermediul unor goale promisiuni) etc. [*Ibidem*].

Aristotel va cerceta în *Politica* ce nu este democrația. Astfel, democrația nu este acolo unde oamenii liberi în minoritate comandă unei mulțimi care nu se bucură de libertate. Nu va fi democrație nici acolo unde suveranitatea aparține bogaților, chiar dacă ei ar forma majoritatea. Democrație va fi numai acolo unde niște oameni liberi dar săraci formează majoritatea și sunt suverani, cu o condiție însă, aceea ca în cadrul ei suverană să fie legea, iar cetățenii cei mai respectați să aibă conducerea afacerilor [6, p.62-63].

IV. Avantajele și dezavantajele tipurilor formei de guvernământ

O altă întrebare care apare în legătură cu studiul efectuat de Aristotel este: ce formă de guvernământ din cele rele este cea mai defavorabilă pentru viața polisului? Filosoful consideră că tirania este cea mai rea formă de guvernământ, fiindcă se îndepărtează cel mai mult de constituție, adică de monarhie care este considerată cea mai bună formă de guvernământ, în al doilea rând vine oligarhia (căci aristocrația este foarte îndepărtată de această constituție), pe când cea mai bine chibzuită este democrația [8, p.211]. Cu toate acestea, consecințele formelor de guvernământ rele sunt descreșterea economiei, împărțirea societății în bogați și săraci, criza politică și socială.

Dacă e să comparăm formele de guvernământ prin trăsăturile specifice acestora, observăm că „aristocrația constă mai cu seamă în acordarea demnităților în funcție de virtute, oligarhia – în funcție de bogăție, iar democrația – în funcție de libertate, însă opinia celor mulți se impune în toate situațiile, căci și în oligarhie, și

în aristocrație, și în democrație este conducătoare opinia părții majoritare a celor care participă la <exercitarea> constituției. Despre cele mai multe cetăți se spune că ele aparțin tipului de regim constituțional, căci numai el are în vedere amestecarea săracilor și a bogaților, a averii și a libertății, pentru că în aproape cele mai multe situații cei bogați par să țină locul oamenilor de seamă. Deoarece există trei moduri pentru a disputa egalitatea constituțională, anume libertatea, averea și virtutea (căci a patra, care se numește origine nobilă, le însoțește pe <ultimele> două, fiindcă ea reprezintă străvechea virtute și avere), este evident că amestecul celor două, adică a bogaților cu săracii, trebuie numită regim constituțional, iar <amestecul> celor trei – aristocrație, mai degrabă decât celelalte, cu excepția celei dintâi și adevăratei <forme de constituție>. S-a arătat așadar că mai există și o altă formă de constituție în afara monarhiei, a democrației și a oligarhiei, care este calitatea ei, cu ce se deosebesc aristocrațiile între ele și regimurile constituționale de aristocrație, și este evident că ele nu sunt departe unele de altele”.

Sintetizând concepțiile lui Aristotel observăm că conținutul formei de guvernământ sau al formei de stat cuprinde:

a) *Monarhia*, în cadrul căreia guvernarea este realizată de o singură persoană în interesul tuturor cetățenilor. Aceasta poate fi selectivă sau electivă. În cadrul acestei forme de guvernământ suntem în prezența puterii absolute exercitate de Șeful de Stat, cu excepția autorității asupra preoților. Referindu-ne la diferența dintre puterea regală și cea despotică, trebuie să remarcăm faptul că *regele* conduce în numele legii și prin voința „supușilor”, iar *despotul*, din contra, conduce împotriva voinței cetățenilor. În cadrul studiului său Aristotel face o delimitare clară între un rege și un tiran. *Tiranul* este o persoană care provine din popor, care, de regulă, este un demagog și aceasta accede la puterea de stat datorită susținerii poporului. Faptul că puterea de stat aparține tiranului nu înseamnă neapărat o guvernare despotică. *Dictatura*, la rândul său, reprezintă o tiranie aleasă. În dependență de elementele care ne permit să identificăm cine și cum guvernează, observăm că puterea regală se transmite pe cale ereditară, iar tiranul vine la puterea de stat fiind ales de popor.

b) *Aristocrația* reprezintă forma de guvernământ exercitată în interesul întregii populații de către un număr mic de persoane ales după: a) merit și b) avuție și care dețin calități morale și intelectuale. Guvernarea în cadrul acestei forme de guvernământ se bazează pe Constituție.

c) *Politeia* reprezintă forma de guvernământ în cadrul căreia puterea de stat este exercitată de către toți cetățenii în interesul tuturor.

Toate trei forme de guvernământ rămân autentice, dacă cei care exercită puterea o fac în interesul întregului polis. Astăzi formele de guvernământ descrise *supra* se încadrează în noțiunea de regim politic democratic.

Dacă însă persoanele care exercită efectiv puterea de stat caută să guverneze numai în profitul lor personal sau al clasei lor, atunci fiecare formă dintre acestea are tentativa de a se degenera: monarhia degenerază în tiranie, aristocrația – în oligarhie, democrația – în olocrație. Ceea ce este caracteristic pentru aceste forme de guvernământ este faptul că avantajul comun nu este respectat. Aristotel, în cadrul studiului său, a descris forme de guvernământ, însă doctrina juridică a dreptului constituțional le poziționează în cadrul regimurilor politice.

a) *Tirania* reprezintă o formă de guvernământ în cadrul căreia puterea este concentrată în mâna unei singure persoane care nu deține nici virtute, nici avere și care conduce în mod despotic în vederea realizării propriilor interese. Această este cea mai rea formă de guvernământ, fiindcă se îndepărtează cel mai mult de la Constituție.

b) *Oligarhia* se caracterizează prin exercitarea puterii de către persoane bogate. Referindu-ne la metoda exercitării puterii de stat, aceasta se bazează pe următoarele principii: a) ilegalității; b) inegalității și c) nelimitată de interese, în mod abuziv. Ca și în cazul tiraniei, observăm că oligarhia este forma de guvernământ care este îndepărtată de Constituție.

c) *Democrația* reprezintă exercitarea puterii de către întreaga populație. Din cadrul formelor de guvernământ degenerate aceasta este bine chibzuită.

Considerăm oportun să efectuăm o abordare comparativă a elementelor regimului politic democratic și ale celui despotic. În cadrul guvernământului democratic suntem în prezența suveranității legii, iar în cadrul celui despotic cei care se află la conducerea țării guvernează fără respectarea legilor. Regimul politic democratic este guvernat de principiul legalității, iar cel despotic, din contra, de principiul ilegalității. În cadrul regimului democratic puterea de stat este exercitată în scopul atingerii binelui tuturor. Trebuie să remarcăm faptul că în cadrul despoției, din contra, guvernarea urmărește atingerea binelui pentru un grup particular.

V. Coraportul dintre „formele de guvernământ” și „buna-guvernare”

Filosoful se va întreba care este cea mai bună organizare a vieții pentru state, în general, și pentru majoritatea oamenilor, în special. Pornind de la faptul că statul cuprinde trei clase deosebite, și anume: oamenii foarte săraci, oamenii foarte avuți și oamenii cu oarecare stare care sunt la mijloc între aceste două extreme, Aristotel a stabilit că calea cea mai bună pentru dezvoltarea statului este cea de mijloc. Ea ascultă cel mai bine de rațiune pentru că este greu ca cineva să se bucure de avere, frumusețe, forță, sau care să sufere de inferioritate excesivă, sărăcie, obscuritate și să se supună în mod necondiționat legii. În primul caz, au loc cele mai multe atentate, din aviditate de putere, în cel al doilea caz, perversitatea se ivește în jurul delictelor particulare, iar crime se săvârșesc întotdeauna, fie din trufie, fie din perversitate. Cele două clase – bogații și săracii excesiv – sunt deopotrivă periculoși pentru cetate. Bogăția excesivă duce la insubordonare; sărăcia înjosește și învață pe om să se comporte ca un sclav. Respectiv, statul este puternic atunci când se sprijină pe clasă mijlocie [6, p.62- 63]. De aici reiese că pentru Aristotel statul ideal este întruchiparea ordinii și măsurii, bazată pe legislația perfectă [16, p.49]. Respectiv, statul ideal este acel care ar cuprinde cele trei forme principale de guvernământ și care ar reuni într-o măsură justă monarhia, aristocrația și democrația. (Mai târziu ideea aristotelică va fi preluată de Cicero, Machiavelli și Montesquieu). Aristotel nu a pretins să propună aici tipul imaginar al unei republici perfecte, cum a încercat Platon. El s-a condus întotdeauna de fapte reale; el nu propune decât o alegere a celor mai bune condiții politice, despre care vorbește ca despre niște fapte pozitive pe parcursul lucrării sale. În Capitolul VIII al studiului *Politica* Aristotel se afirmă ca un adept al tiraniei, ceea ce este, de fapt, o eroare. Aristotel face excepție pentru geniu [2, p.30-31].

Trebuie să remarcăm faptul că realizarea bunei-guvernări, în viziunea acestei lucrări a lui Aristotel, trebuia întemeiată pe un mecanism al organizării statale care cuprindea instituții specializate, criterii precise de selectare a celor care ocupau poziții în sfera puterii, mandate limitate în timp ale acestora, competențe strict delimitate, control reciproc al puterilor în stat și, nu în ultimul rând, participarea numeroasă a cetățenilor la treburile cetății, mai ales în domeniul juridic. Sintetizând și esențializând concepția despre buna-guvernare atât cât este ea cuprinsă în „Statul atenian”, aceasta trebuie să aibă atât ca beneficiar final, cât și ca întemeietor cetățeanul cu drepturi depline al cetății. „De vreme ce observăm că oricare cetate este un fel de comunitate și că orice comunitate este constituită în vederea unui bine (căci toți oamenii fac toate lucrurile în căutarea a ceea ce li se pare a fi un bine), este limpede că toate comunitățile urmăresc un bine, acest lucru îl face cu precădere aceea între toate suverană și care le cuprinde pe toate celelalte, ea urmând totodată binele suveran între toate. Aceasta este așa-numita cetate sau comunitate civică”. Iată deci, în acest citat, practic primul din *Politica*, credința profundă a marelui filozof în necesitatea și, totodată, obligația ca prin realizarea comunității să se atingă și scopul pentru care ea a fost creată: Binele tuturor celor care au consfințit crearea ei însăși. Modalitatea de împlinire a acestui deziderat suprem al cetății trebuie garantată însă prin buna-guvernare care trebuie temeinic structurată și mai apoi validată de practica socială. Analiza și rezolvarea acestui concept pleacă de la evaluarea în primul rând a microcomunităților reprezentate de familie, de reunirea mai apoi a mai multor familii și, în fine, din metacomunitatea reprezentată de către CETATE. Înainte de a ajunge propriu-zis în *Politica* la esența bunei guvernări, Aristotel realizează un adevărat recurs la natura umană și la complexitatea personalității umane. Totodată, regăsim în *Politica* și o critică la adresa unora dintre elementele care compuneau conceptul de bună-guvernare la Socrate: astfel, Aristotel, nu era de acord cu opinia predecesorului său potrivit căreia conducătorii cetății erau mereu aceiași. Aristotel meditează foarte logic în favoarea unui relativism al constituțiilor. Cea mai bună constituție nu rezidă, așa cum gândea Platon, într-un model ideal și unic ce s-ar cuveni aplicat tuturor popoarelor. Dimpotrivă, fiecărei cetăți în parte îi revine sarcina să determine regulile care i se potrivesc cel mai bine pentru a permite fericirea tuturor. Aristotel era de părere că guvernarea cetății ar trebui să asigure starea de fericire în cetate. Buna-guvernare în viziunea expusă aici de către Aristotel trebuie să aibă la temelie și instituția cetățeanului și a conducătorilor cetății; este vorba de morala comunității care, evident, cuprindea și atunci conceptul de „bine”. Pentru Aristotel, constituția bună este cea care permite instituțiilor să se adapteze și să dureze, fiindcă numai într-un mediu stabil oamenii pot da dovadă de virtute etică și politică. Aristotel, în demersul cuprins în *Politica* este nevoit să observe că oligarhia este dominată de puterea celor bogați, iar democrația – de puterea celor mulți, lipsiți însă de bogăție. Aristotel apără o idee uimitoare: fuziunea celor două regimuri degradate poate duce la o constituție „dreaptă”. O asemenea combinație contribuie, efectiv, la neutralizarea rivalităților sociale, realizând un echilibru politic între cei înstăriți și cei sărmani. Este condiția stabilității politice. Prin urmare, singura soluție este de a încredința conducerea politică a cetății

„celor care urmează calea de mijloc” între bogați și săraci (clasa de mijloc). Deși Aristotel își exprimă o preferință clară pentru guvernarea de către clasa de mijloc, el nu uită nici de rolul poporului, nici de importanța legii. „Binele politicii este dreptul, cu alte cuvinte interesul comun” părea să fie esența conceptului de bună-guvernare astfel cum este „construit” acesta în *Politica* de către Aristotel [17].

Din cele expuse mai sus observăm că statul ideal, în cadrul teoriei elaborate de marele filosof, este întruchiparea ordinii și măsurii bazată pe legislația perfectă, iar buna-guvernare se bazează pe un mecanism echilibrat al organizării statale. Trebuie remarcat faptul că Aristotel era împotriva șablonizării constituției, scopul principal al bune-guvernării fiind atingerea stării de fericire în fiecare cetate și respectarea moralei comunității. Plus la aceasta, este necesară stabilirea unui echilibru politic între cei înstăriți și cei săraci. Astăzi din cadrul conceptului bune-guvernării dezvoltat de Aristotel sunt preluate și implementate principiile universalității, egalității și domniei legii.

VI. Motivele și oportunitatea modificării formelor de guvernământ

O altă problemă cercetată de Aristotel, aflată în legătura directă cu studiul de organizare a statului, ține de modificarea formei de guvernământ. Printre cauzele schimbării formelor de guvernământ pot fi menționate descreșterea economică; împărțirea societății în bogați și săraci; criza politică și socială. Printre motivele modificării formelor de guvernământ trebuie să menționăm denaturarea unuia dintre criteriile ce stau la baza instituirii formei existente a statului și utilizarea puterii în interesele propriei averi, care duce la degenerarea monarhiei în tiranie, a aristocrației în oligarhie, a politiei în democrație. La cele invocate *supra* se mai adaugă nemulțumirea oamenilor care se manifesta prin revolta acestora. Printre cauzele principale care duc la revolta cetățenilor în cadrul democrației trebuie să fie menționată „nerușinarea demagogilor”, care izgonesc membrii elitei pentru a le putea confisca averile. În cadrul oligarhiei demosul este nedreptățit și degenerază în tiranie, fiind urmat, în unele cazuri, de democrație. Pentru aristocrație este caracteristic faptul că puterea este exercitată de un număr mic de persoane, care fac parte din demnitari, iar demosul este nedreptățit în continuare.

Așadar, ca exemplu, în cazul în care puterea este utilizată de către guvernanți în vederea realizării intereselor proprii, așa-numitele forme concrete ale organizării statului degenerază, respectiv: monarhia – în tiranie, aristocrația – în oligarhie, politia – în democrația aristotelică [12, p.63-64]. Trebuie remarcat faptul că schimbarea formelor de guvernământ este strâns legată de problema nemulțumirii oamenilor de forma de stat existentă care duce la revolta acestora, de aceea considerăm oportun să examinăm cauzele nemulțumirii oamenilor care duc la schimbarea orânduirii statale existente. În cadrul democrației una dintre cauzele principale ale nemulțumirii oamenilor este nerușinarea demagogilor. „Unii îi calomniază în particular pe cei care dețin averi până când aceștia se reunesc <contra calomniatorilor>, pentru că o teamă comună îi adună împotriva chiar și a celor mai aprigi dușmani. Alții însă incită întreaga mulțime împotriva <celor bogați>. Căci demagogii i-au izgonit pe mulți dintre membrii elitei pentru a le putea confisca averile, până ce exilații au devenit numeroși, iar, întorcându-se, aceștia au învins în luptă demosul și au instaurat oligarhia” [8, p.255-295]. Observăm că democrația trece în oligarhie din cauza dorinței demagogilor de a expropria proprietatea bogăților, care, reunindu-se, acaparează puterea de stat. Aristotel afirma că demagogii, pentru a face pe plac <demosului>, aduc nedreptăți elitelor, realizând <de fapt> coalizarea acestora, fie împărțindu-le averile, fie obligându-i la asumarea unor officii. Alteori, ei îi acuză pe cei bogați pentru a le confisca averile [*Ibidem*]. Anume aceste acțiuni duc la nemulțumirea și revolta oamenilor în cadrul democrației. Trebuie să menționăm că această formă de guvernământ poate trece nu doar în oligarhie, ci și în tiranie, în cazul în care demagogul era și strateg.

În cadrul oligarhiilor schimbările se produc din cauza nedreptățirii demosului de către oligarhi, iar ca urmare oligarhia degenerază în tiranie. Uneori conflictul provine de la cei bogați, dar care nu iau parte la magistraturi, căci demnitarii sunt foarte puțini la număr. Cei care nu luau parte la magistraturi se revoltă, ceea ce duce la apropierea oligarhiei de regimul constituțional sau la instaurarea democrației. Oligarhiile se mai răstoarnă și din cauza membrilor lor, care devin demagogi datorită rivalității. Demagogia are două sensuri: unul se referă la oligarhii înșiși, căci un demagog se poate ivi chiar dacă ei sunt puțini. Este la fel și atunci când unii restrâng oligarhia la un număr și mai mic <de membri>. În acest caz, cei care urmăresc egalitatea sunt siliți să apeleze la ajutorul demosului. Mai apar schimbări ale oligarhiei și atunci când unii <membri ai ei> și-au risipit bunurile proprii printr-o viață desfrânată, pentru că aceștia urmăresc o înnoire și caută să devină tirani ei înșiși sau îl pregătesc pe un altul pentru aceasta. <Aceste regimuri> se desființează însă și atunci când înăuntrul unei oligarhii apare o alta. Acest lucru se petrece dacă nu au cu toții dreptul de participare la cele mai importante

magistraturi, chiar dacă numărul celor care participă la întreaga conducere este scăzut. O schimbare a oligarhiilor are loc atât pe timp de război, cât și pe timp de pace: pe timp de război, deoarece neîncrederea în demos îi constrânge <pe oligarhi> să se folosească de mercenari, însă cel care îi are sub ascultare devine adesea tiran [12, p.255-295]. Respectiv, observăm că oligarhia ca forma de guvernământ de cele mai multe ori este urmată de tiranie sau de democrație.

În cadrul aristocrației, conflictele se nasc datorită numărului mic al celor care iau parte la demnități. <Un conflict> se realizează în mod necesar mai ales atunci când o mulțime se crede egală după virtute. <Ea se mai realizează și> atunci când unii, în ciuda grandorii lor și a faptului că nu sunt cu nimic mai prejos în virtute, au fost lipsiți de demnitățile pe care alții le dețin într-o măsură mai mare sau când există un bărbat ales care nu ia parte la onoruri. Pe urmă, atunci când unii sunt foarte săraci, iar ceilalți bogați, iar acest lucru se petrece mai ales în vremuri de război. Dar aristocrațiile și regimurile constituționale se prăbușesc mai ales datorită abaterii de la ceea ce este drept în cadrul constituției însăși. Originea <căderii lor> este combinarea greșită, în cazul regimului constituțional, între democrație și oligarhie, pe când în cazul oligarhiei – a acestora și a virtuții, dar mai cu seamă a acelor două, adică a democrației și a oligarhiei. Regimurile constituționale se străduiesc să le combine pe acestea, ca și multe dintre cele care poartă numele de aristocrație. Căci aristocrațiile se deosebesc de regimurile constituționale prin acest <amestec>, iar din cauza lui unele sunt mai stabile, iar altele mai puțin stabile. Căci acelea care înclină mai degrabă către oligarhie se numesc aristocrații, pe când cele care sunt mai preocupate de mulțime – regimuri constituționale. De aceea, acestea din urmă sunt mai solide, pentru că mulțimea este mai puternică, iar <cetățenii> doresc mai degrabă să fie egali, însă cei bogați doresc să depășească măsura și să aibă mai mult, dacă o constituție le acordă superioritatea. Referindu-ne la schimbarea regimurilor politice, trebuie să remarcăm faptul că regimul constituțional tinde spre democrație, iar aristocrația – spre oligarhie. Dar, există și tendința spre contrarii, de pildă aristocrația – spre democrație, pentru că cei mai săraci o atrag spre contrara ei, fiind nedreptățiți, iar regimurile constituționale – spre oligarhie [Ibidem].

O altă posibilitate de schimbare a formelor de guvernământ este descrisă de marele gânditor astfel: „Iar mai demult a fost regalitate tocmai pentru că se găseau rar mai mulți bărbați deosebiți în virtute, iar, pe de altă parte, pentru că pe atunci se locuia în cetăți mici. Pe urmă, regii erau investiți în urma unor înfăptuiri mărețe. Dar când s-a întâmplat să apară mai mulți egali în virtute, ei nu au mai îndurat <regalitatea>, ci au căutat ceva comun și au instituit o constituție. Dar apoi ei s-au pervertit și s-au îmbogățit din bunurile publice, iar de aici au provenit apoi oligarhiile, căci înnobilarea a produs îmbogățirea. De la acestea s-a trecut mai întâi la tiranie, iar de la tiranii la democrație, pentru că <membrii oligarhiei> au ajuns neîncetat tot mai puțini, datorită avariției, ceea ce a întărit mulțimea într-atât, încât ea s-a revoltat și a fost instaurată democrația [12, p.189-195].

Trebuie să remarcăm faptul că criteriile de încredințare a puterii de stat deferă în funcție de regimul politic instaurat în societate. În cadrul aristocrației oamenii exercită puterea de stat în funcție de virtute. În cadrul oligarhiei, criteriul principal de accedere la putere de stat este bogăția, iar în cadrul democrației – în funcție de libertate.

Respectiv, observăm că Aristotel descrie diferite posibilități de schimbare a formelor de guvernământ, însă gânditorul oferă exemple istorice ale acestei schimbări anume în cadrul trecerii de la democrație la oligarhie și de la aceasta din urmă la tiranie. Astfel, teoria elaborată de filosof lasă loc interpretării. Din exemplele evocate de filosof putem concluziona că monarhia, în procesul schimbării formelor de guvernământ, este urmată de aristocrație, fiindcă la putere vin oamenii nobili, care la început sprijină puterea monarhului, iar mai târziu, având acces la putere, o înlocuiesc. După aristocrație vine politea, deoarece la putere vin mai mult oamenii care guvernează în folosul întregului polis. Acest proces poate să meargă și invers. Din întreaga populație la putere vin cei mai nobili de a o exercita, ceea ce duce la apariția aristocrației. Ca urmare, din elita care se află la guvernare se evidențiază un geniu, care este mai presus de alții prin noblețe și virtute. Această persoană concentrează în mâinile sale întreagă putere statală, iar cuvântul lui devine lege, însă aceasta nu reprezintă tiranie, ci regalitate, fiindcă persoană dată guvernează în folosul tuturor oamenilor și al întregului polis. Aceasta reprezintă „cercul” schimbării formelor de guvernământ „bune”. Dacă e să ne referim la formele de guvernământ derivate, acestea urmează un ciclu asemănător. Tirantul în procesul guvernării se sprijină pe un cerc restrâns de persoane care îi ajută în exercitarea puterii de stat. Cu timpul, acești oameni concentrează în mâinile lor întreaga putere de stat, schimbând forma de guvernământ. Și în consecința acestor acțiuni este instaurată oligarhia, nu însă aristocrația. Fiind guvernanți, în procesul exercitării puterii de stat ei sunt ghidați de interesul propriu, nu însă de interesul oamenilor de rând, care, spre sfârșit, organizează lovitura de stat. Inegalitatea este cauza căderii oligarhiei, care este urmată de democrație, fiindcă fiecare persoană tinde spre

satisfacerea ambițiilor și dorințelor proprii, neavând grijă de bunăstarea polisului. Ca și în cadrul formelor de guvernământ pure, cele derivate pot urma schimbarea inversă. În cadrul acestei interpretări a schimbării formelor de guvernământ trebuie să remarcăm faptul că o formă de guvernământ pură nu poate să treacă în cea derivată, fiindcă forma de guvernământ nu se referă numai la modul de exercitare a puterii, ci și la psihologia oamenilor. Cel care toată viața a vrut să agonisească avere din contul altora niciodată, venind la putere, nu va governa pentru binele țării sale; și invers, acel om care toată viața a pus binele poporului și al polisului mai presus de binele personal, venind la putere, nu o va exercita în folosul propriu, de aceea democrația nu poate trece în politea, oligarhia – în aristocrație, iar regalitatea – în tiranie.

VII. Actualitatea clasificării formelor de guvernământ elaborate de Aristotel

Apare întrebarea dacă studiul lui Aristotel asupra formelor de guvernământ rămâne actual în continuare și, dacă da, ce rol joacă acesta în cadrul științei dreptului constituțional contemporan. Pentru a răspunde la întrebarea dată am apelat la *Cursul de Drept constituțional* scris de marele jurist român Constantin Stere și am constatat deja că la începutul sec. XX practica constituțională nu se mai încadra în formulele aristotelice. În cadrul acestei lucrări gânditorul arată că clasificarea lui Aristotel nu poate fi aplicată direct. C. Stere întreabă: „Ce sunt SUA după această clasificare? În fruntea lor este un președinte cu puteri foarte mari, cu puteri mult mai mari decât ale celor mai mulți monarhi din Europa. E o regalitate? Sau fiind dat că guvernează un parlament, un congres, e o aristocrație? Sau fiind dat că ultimul resort se pronunță prin sufragiul universal e o democrație?” [15, p.43]. Cum putem răspunde la întrebările marelui constituționalist român? Cu adevărat, conceptul elaborat de gânditorii greci nu mai este aplicabil în epoca contemporană? Nu putem nega faptul că după elaborarea acestor concepții au trecut mai multe secole, însă opiniile marilor gânditori rămân actuale, deoarece pot și trebuie să fie reinterpretate în conformitate cu realitatea existentă în epoca de dezvoltare actuală. Trebuie să punem accentul nu atât pe numărul persoanelor care exercită puterea, ci pe faptul cui aparține puterea sau, mai exact, în interesul cui guvernează conducerea de stat [15, p.43]. Dacă privim la conceptul elaborat de Aristotel din acest punct de vedere, putem observa că în cazul democrației puterea aparține poporului, în interesul căruia este exercitată, așa cum a formulat ideea democrației președintele SUA A.Lincoln: „Democrația este guvernarea exercitată de popor, aleasă de popor și pentru popor” [19]. Atunci nu poate să apară întrebarea ce formă de guvernământ este SUA, fiindcă aceasta reprezintă, incontestabil, democrație, căci conducerea este încredințată de popor Parlamentului și Președintelui, care sunt aleși în mod democratic și exercită puterea din numele poporului. Respectiv, pentru a determina forma de stat trebuie să fie cercetat cui aparține suveranitatea statului; cui este ea atribuită. Azi e important în numele cui se guvernează, dacă organul care guvernează exercită puterea lui ca un drept propriu ce s-ar afla în patrimoniul său, sau organul care guvernează este un simplu mandatar altcuiva [15, p. 43]. Observăm că Aristotel a căutat răspunsul la întrebarea „Cui aparține puterea de stat?”, însă, în perioadă actuală de dezvoltare a dreptului constituțional întrebarea poate fi reformulată astfel: „Cui aparține suveranitatea de stat?” sau, alfel spus, cui aparține puterea supremă în stat? Observăm că trebuie doar să punem accentul nu atât pe persoana care se află la conducerea țării, ci pe deținătorul întregii puteri statale și, în cadrul acestei interpretări, teoria lui Aristotel rămâne actuală și aplicabilă în continuare, în pofida tuturor schimbărilor și revoluțiilor care au avut loc pe arena politică pe parcursul veacurilor.

Analizând actualitatea studiului lui Aristotel, Constantin Stere afirma că filosoful clasifica formele de stat după numărul de guvernanți, juristul afirmând că în perioada de dezvoltare actuală acest criteriu nu poate fi menținut [15, p.43], însă în cadrul clasificării lui Aristotel acest criteriu nu era unul definitoriu. Marele gânditor puneu actentul nu atât pe numărul persoanelor care se aflau la guvernare, ci pe clasa politică care guverna, afirmând că în cazul în care majoritatea oamenilor în stat sunt înstăriți și în mâinile acestor persoane se află puterea de stat, forma de guvernământ în cadrul acestei organizații statale nu va fi democrația, ci oligarhia, fiindcă democrația persistă numai în cazul în care la putere se află cei săraci.

Plus la aceasta, referindu-ne la actualitatea studiului filosofului, trebuie să remarcăm faptul că doctrina dreptului constituțional contemporan clasifică formele de guvernământ în monarhii și republici, pornind de la deternimarea organului căruia îi aparține puterea supremă, criteriul formulat de Aristotel în întrebarea cine se află la conducerea țării, monarhia fiind definită ca formă de guvernământ în care șeful statului este un monarh (rege, împărat, emir, prinț) absolut sau nu, ereditar [20, p.107] sau desemnat după proceduri specifice în funcție de tradițiile regimului constituțional [13, p.242], iar republica se caracterizează prin faptul că cetățenii guvernează singuri, desemnându-și sau alegând un șef de stat denumit, de regulă, președinte [21, p.130]. De aici reiese că cercetarea lui Aristotel asupra formelor de guvernământ reprezintă baza constituționalismului modern. O altă

contribuție a lui Aristotel, care astăzi este puțin sesizată în literatură, ține de perfecționarea aparatului categorial, care este utilizat și în zilele noastre. În domeniul jurisprudenței, în particular, este vorba de: categoria „drept natural”, categoria „drept volitiv”, categoria „forma organizării statale” etc. [12, p.63-64]. Restectiv, anume Aristotel este cel care a creat toată terminologia privitoare la formele de stat, terminologie care a rămas foarte puțin schimbată [15, p.42-43].

Importanța studiului gânditorului antic reiese din faptul că marele filosof a elaborat o concepție modernă despre democrație. Observăm în zilele noastre că statele, care au avut în vedere creșterea numerică a celor ce aparțin stării de mijloc și le-au protejat interesele, au avut parte de societate democratică durabilă. Se observă și astăzi că extremele sunt dăunătoare pentru societate, pentru că de fiecare dată când ele intră în acțiune duc la dezintegrarea societății și la necurmte suferințe. De aceea, singura cale rațională este calea de mijloc în cadrul societății și, alegând o politică bazată pe virtute, se evită convulsiile sociale și, în ultimă instanță, revoluțiile.

Actualitatea ideilor lui Aristotel se mai manifestă prin faptul că gânditorul fundamentează conceptul statului de drept, bună-guvernare fiind cea care asigură suveranitatea legii, întrucât legea este rațiune fără pasiune, ceea ce reprezintă un adevăr care așteaptă și azi să fie aplicat în practică [1, p.23]. Teoria separației puterilor, la rândul ei, pune accentul pe echilibrarea lor și își găsește sens doar în regimul reprezentativ modern, de aceea s-a și născut în lupta pentru constituirea acestuia, împotriva monarhiei absolute [22, p.23].

Plus la aceasta, observăm că mai importantă decât forma este mișcarea politică de sus în jos sau de jos în sus. Astăzi știm că este preferabilă combinarea direcțiilor: de jos în sus în alegerea reprezentanților (conducătorilor) și de sus în jos a guvernărilor în acțiune. Astăzi identificăm și greșelile posibile în această corelație: când puterea evită alegerea adevărată de jos în sus prin plebiscite, lovituri de stat și manipulare, și invers – când masa vrea să guverneze prin presiune, anchete, manifestări violente. Aristotel rămâne interesant și prin analiza pătrunzătoare a motivațiilor individuale care determină faptic revoluțiile și a eventualelor „alunecări” după reușita revoluției [23, p.56-63].

Cu părere de rău, unele idei exprimate de filosof în cadrul descrierii tiraniei sunt aplicate pe larg în cadrul democrațiilor moderne. De exemplu, tendința de supraveghere globală, care în zilele noastre este efectuată prin diferite gadgeturi și resurse electronice, a fost descrisă de Aristotel astfel: „În cadrul tiraniei este necesar ca toți oamenii care sunt în oraș să fie în permanență la vedere și să își petreacă timpul în fața ușilor caselor lor: atunci le va fi foarte dificil să ascundă ceea ce fac; și, fiind în permanență în poziția de sclavi, ei se vor obișnui să fie blânzi”. O altă teorie interesantă în legătură cu studiul lui Aristotel constă în faptul că tirania restricționează artificial creșterea bunăstării cetățenilor, tiranului fiindu-i convenabilă limitarea bunăstării cetățenilor. Trebuie să subliniem faptul că „toate aceste semne, prin care se diferă democrația extremă, sunt comune și pentru tiranie: dominația femeilor în familie și în viața de zi cu zi, prea multă libertate robilor, care împreună cu femeile nu au intenții rele împotriva domniei tiranului, ci, dimpotrivă, profitând de bunăstarea proprie susțin atât tirania, cât și democrația, fiindcă și demosul dorește să fie un fel de monarh”. În cadrul acestor reflecții trebuie să punctăm două idei de bază. În primul rând, trebuie să subliniem faptul că Aristotel pune semnul egalității între democrație și tiranie. Plus la aceasta, gânditorul punctează rolul femeilor și al robilor în cadrul democrației, arătând că demosul dorește să se afle la guvernare, sensul noțiunii de demos în conformitate cu ideile lui Aristotel fiind întreaga populație, în afară de cei mai buni, aristocrați, respectiv, demosul reprezintă oamenii care au grijă numai de bunăstarea proprie, reprezentând cea mai precară pătură socială a polisului. De aici reiese cauza poziționării democrației ca formă de guvernământ rea și diferența substanțială între aceasta și politea. Observăm că Aristotel a prevestit dezvoltarea feminismului liberal, curent care s-a format la mijlocul sec. XIX și a culminat la începutul sec. XX [24].

Pe bună dreptate, după această examinare a concepțiilor lui Aristotel, în prezent doctrina constituțională constată că „deosebirea dintre republici și monarhii în statele democratice contemporane sunt de natură a prezenta o importanță practică, numai dacă tratăm această problemă în lumina raporturilor dintre principalele categorii existente într-un stat, a modelului în care se realizează cerințele principiului separației puterilor, adică în lumina trăsăturilor caracteristice ale sistemului politic căruia aparține statul respectiv” [25, p.110].

Concluzii

Generalizând cele expuse mai sus, actualitatea și impactul concepțiilor lui Aristotel se manifestă în cercetarea noțiunilor „formă de guvernământ” și „formă de organizare a puterii de stat”, care sunt perfect aplicabile în epoca contemporană. De la formele de guvernământ descrise de Aristotel s-au conturat și cristalizat două forme de organizare statală a puterii în statul contemporan:

- a) forma de guvernământ propriu-zisă și tipurile ei (monarhia și republica);
- b) regimul politic și tipurile lui (în baza principiului separației puterilor în stat: regimul politic parlamentar; regimul politic prezidențial și regimul politic semiprezidențial. Iar în funcție de principiile ce stau la baza regimului politic avem: 1) regimuri politice democratice, 2) regimuri politice nedemocratice).

Respectiv, pornind de la cele expuse mai sus putem concluziona că ideile elaborate de Aristotel rămân actuale în continuare, pe de o parte, cuprinzând în sine geneza conceptului orânduirii statale care este strâns legat cu cel de putere de stat, iar, pe de altă parte, arătându-ne legitățile dezvoltării și funcționării puterii de stat ca fenomen politico-social la etapa actuală de dezvoltare a societății.

Referințe:

1. GEORGESCU, Ș. *Filosofia dreptului. O istorie a ideilor din ultimii 2500 de ani*. București: ALL Beck, 2001.
2. COROLIUC, B., CIOBANU, I. *Istoria ideilor politice și juridice din antichitate până în secolul XX (curs rezumativ)*. Bălți: Presa Universitară Bălțeană, 2005, p.30-31.
3. DELEANU, I. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat*. Iași: Chemarea, 1996.
4. NEGRU, B., NEGRU, A. *Teoria general a dreptului și statului*. Chișinău, 2006, p.508.
5. SOCIETATEA ROMÂNĂ DE FILOSOFIE. *Istoria filosofiei moderne*. Vol.1. București, 1937, p.79-95.
6. POPA, N., DOGARU, I., DĂNIȘOR, G., CLAUDIU DĂNIȘOR, D. *Filosofia dreptului. Marile curente*. București: ALL Beck, 2002, p.62- 63.
7. BĂDESCU, M. *Conceptele fundamentale în teoria și filosofia dreptului, Școli și curente în gândirea juridică*. București: Lumina Lex, 2002, p.15.
8. ARISTOTEL. *Politica*. Ediție bilingvă. Traducere, comentarii și index de Alexander Baumgarten cu un studiu introductiv de Vasile Muscă. București: IRI, 2001, p.37.
9. CAPCELEA, V. *Filosofia dreptului, Manual pentru instituții de învățământ superior*. Chișinău: ARC, 2004, p.58.
10. ARISTOTEL. *Etica nicomahică*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p.105.
11. ARISTOTEL. *Politica*. București: Didot, 1996, p.83.
12. RÂBCA, E., ZAHARIA, V., MĂRGINEANU, V., CIOBANU, R. *Filosofia dreptului*. Chișinău: Artpoligraf, 2016, p.63.
13. ARSENI, A. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol.1. Ediția a 2-a. Chișinău, 2019, p.241.
14. НЕРЕСЯНЦ, В.С. (отв. ред.) *История политических и правовых учений. Древний мир*. Москва: Наука, 1985, с.60.
15. STERE, C. *Curs de drept constituțional*. Chișinău: Cartier, 2016, p.42-43.
16. КАЦАПОВА, И.А. *Философия права*. Москва, 2005.
17. DUMITRESCU, C.A. *Esența conceptului de bună-guvernare în viziunea lui Aristotel*. Partea I. *Dimensiunea instituțională*. Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”.
18. МАРТЫШИН, О.В. (отв. ред.) *История политических учений*. Москва: Юристъ, 1996, с.53.
19. <https://juridicemoldova.md/6439/aspecte-privind-esenta-parlamentarismului.html>
20. PRELAT, M., BOULOIS, I. *Institutions politiques et droit constitutionnel*. 6-em edition. Paris: Dalloz, 1975, p.107.
21. MURARU, I. *Drept constituțional și instituții politice*. București: Actami, 1997, p.130.
22. VARZARI, P. *Istoria gândirii politice (Compendiu)*. Material didactic pentru studenți. Chișinău, 2017.
23. GEORGESCU, P.A. *Filosofia dreptului în contextul actualității. Tratat și antologie de texte*. București: Editura Universității „Titu Maiorescu”, 2001, p.56, 63.
24. [http://www.wikiznanie.ru/wikipedia/index.php/%D0%A2%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F_\(%D0%90%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C\)](http://www.wikiznanie.ru/wikipedia/index.php/%D0%A2%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F_(%D0%90%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C))
25. VRABIE, G. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol.1. București: Cugetarea, 1999, p.110.

Date despre autori:

Alexandru ARSENI, profesor universitar, doctor habilitat, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

Veronica POZNEACOVA, doctorandă, Școala doctorală Științe Juridice, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova

E-mail: veronicapozneacova@gmail.com

Prezentat la 28.10.2020

CZU: 347.97/.99:35.072.6

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4572420>

**THE ROLE OF COURT PRESIDENTS AND OF THE JUDICIAL INSPECTION BODY IN
STRENGTHENING THE PERFORMANCE OF THE JUDICIARY.
FUNCTIONAL INTERACTIONS FOR ACHIEVING A COMMON GOAL**

Radu ȚURCANU, *Natalia CRECIUN

President of Chisinau Court

**Moldova State University*

The present paper focuses on the argumentation of the indispensability to correlate, in a prudent manner, the efforts of Court Presidents and of the judicial inspection body in streamlining Justice. Such a form of professional collaboration aims to improve Justice as a public service, to continuously promote the reformation and consolidation of Justice in order to meet the reasonable expectations of court users and to protect and safeguard the Fundamental Human Rights.

Keywords: *Court Presidents, judicial inspection, professional collaboration, quality of Justice, Justice as a public service, Human Rights.*

**ROLUL PREȘEDINȚILOR DE INSTANȚE ȘI AL ORGANULUI DE INSPECȚIE JUDICIARĂ
ÎN FORTIFICAREA PERFORMANȚEI JUSTIȚIEI. INTERACȚIUNI FUNCȚIONALE ÎNTRU
VALORIFICAREA SCOPULUI COMUN**

Prezenta lucrare este axată pe argumentarea indispensabilității corelării, într-o manieră prudentă, a eforturilor președinților de instanțe și ale organului de inspecție judiciară în eficientizarea justiției. O asemenea formă de colaborare profesională are drept scop îmbunătățirea justiției ca serviciu public, promovarea continuă a reformării și consolidării justiției, pentru a răspunde așteptărilor rezonabile ale celor care apelează la instanțele de judecată, pentru a proteja și a garanta drepturile fundamentale ale omului.

Cuvinte-cheie: *președinți de instanțe, inspecție judiciară, colaborare profesională, calitatea justiției, justiția ca serviciu public, drepturile omului.*

Introduction. Strengthening and maintaining judicial performance at a certain level is a natural tendency of the Judiciary and of the society in general, specific for any legal system. The significance and the rationale of the named tendency result from the necessity of streamlining Justice as a public service, which presupposes the provision of qualitative judicial services for all the users of the judicial system.

The purpose of the research. The purpose of the research is to argue the indispensability to correlate, within the limits of the competences, the efforts of Court Presidents and of the judicial inspection body for strengthening the performance of the Judiciary, in order to direct the public judicial service towards the consolidation of the Judicial Authority, satisfying legal and reasonable interests of the users of the judicial system, respecting and guaranteeing Fundamental Human Rights and Freedoms.

The objectives of the research. Given the enounced purpose, the objectives of the present paper are: 1) to clarify the concepts of performance, quality and efficiency of Justice; 2) to synthetize the role and the value of Court Presidents in enhancing judicial performance; 3) to identify the role and the value of the judicial inspection body in strengthening judicial performance; 4) to argue the indispensability to correlate the efforts of Court Presidents and of the judicial inspection body in streamlining Justice; 5) to appreciate the interdependence between the process of consolidation of Justice and the respect of Fundamental Human Rights and Freedoms.

Discussions. Realization of the objectives. Clarifying the concepts of performance, quality and efficiency of Justice. International tools of measuring the quality, the efficiency and the performance of the Judiciary. The European Commission for Efficiency of Justice (CEPEJ) has published several studies on measuring the efficiency of the Judiciary, which represent a precious support for "policy makers and judicial practitioners responsible for the administration of Justice". Thus, the *Checklist for promoting the quality of justice and the courts (2008)* [1, p.3,4], "which addresses the quality of the judiciary at three levels - at national level, court level and at the level of individual judges" – proposes a quality model for Justice based on a balance between the offer of the Judiciary (*the supply side*) and the demand of court users (*the demand side*). Four areas are

related to the supply side (policies and strategies at national, regional or local level; human resources and the status of the Judiciary; financial resources; the operation process) and one is connected with the demand side (access to justice and an efficient communication with court users and the public).

In the content of another document – *Measuring the quality of Justice (2016)* – CEPEJ emphasizes that “it would not make sense, given the different legal systems and the many specific features of each judicial system, to formulate a trans-national methodology. Moreover, the concept is so large that it cannot be reduced to a unique technique or methodology [...]. In a narrow sense, the “quality of justice” is often understood exclusively as the “quality of judicial decisions”. In a broader sense, it also covers key aspects of the way judicial services are provided, [...] typically assessed through the user perception [...]. Measuring the quality of justice with the data collected periodically through the systems for statistical measurement (regarding the duration of proceedings, the flows and workloads, and many other aspects related to performance) is a common practice which is solidly established” in many legal systems. “[...] this type of analysis is carried out by the inspection bodies and by the different degrees of judgment” [2, para 14, 15, 16, 20].

Evaluating quality and efficiency of Justice in European legal systems (2018), the CEPEJ pointed out on the opportunity to involve court users “in the process of planning and implementing improvements in court services brings multiple positive effects. Court users should be the focal point of the activities of judicial systems in order to enhance their quality and strengthen the perceived legitimacy of those services. The CEPEJ invites States to establish regular evaluation activities to gather information on the satisfaction of court users, to inform them properly in a simple and comprehensible way of their individual rights and obligations in specific proceedings, of the foreseeable timeframes, as well as of the functioning of the judicial system as a whole” [3, p.223].

The *International Consortium for Court Excellence* has elaborated another set of recommendations regarding quality and efficiency of Justice. The International Consortium for Court Excellence (the ‘Consortium’) currently consists of international judicial institutions” (from Europe, Asia, Australia and the United States [4]) “with expertise in court or tribunal and judicial administration. Representing significant international experience in the application of court quality management models, they have joined to promote court excellence. The goal of the Consortium is the development and maintenance of a framework of values, concepts and tools by which courts and tribunals worldwide can voluntarily assess and improve the quality of justice and court and tribunal administration they deliver” [5, para 1.1, 2.1].

The foundation of the *International Framework for Court Excellence* (developed with the assistance of the CEPEJ, the World Bank and of Spring Singapore) “is the clear statement of the fundamental values courts must adhere to if they are to achieve excellence [...]. The Framework is designed to apply to all courts and to be equally effective for sophisticated large urban courts, smaller rural or remote courts and tribunals”. The core values for a good functioning of courts are: “equality (before the Law); fairness; impartiality; independence of decision-making; competence; integrity; transparency; accessibility; timeliness; certainty”.

The journey to court excellence should involve seven areas of court excellence, three of them representing systems and enablers (court planning and policies; court resources – human, material and financial; court proceedings and processes;), another three areas – results (client needs and satisfaction; affordable and accessible court services; public trust and confidence). The role of driver in this journey to court excellence belongs to the court leadership and management [6, Section 1, para 1.1, para 3.1].

Preliminary conclusions. The named international measurement tools do not offer universal definitions concerning *quality, efficiency and performance of Justice* or concerning *court excellence*; they only contain recommendations and propose criteria and indicators on the basis of which they can be measured.

Doctrinal approaches regarding quality, efficiency and performance of Justice. The legal doctrine examines the quality of Justice from different viewpoints: through the prism of the quality of judicial decisions, the quality of judicial procedures, the quality of the professional environment of judges. It is prominent, however, that it is necessary to obtain good results regarding multiple benchmarks; obtaining – even very good results – in only one area is not sufficient. *Elena Belei* states that the efficiency of exercising Justice is ensured by the quality of the act of Justice [7, p.91]. “At first sight quality is mostly connected with the decisions of judges’ i.e. judicial quality [...]. Other judicial quality aspects are the protection of the independence of a judge and integrity. In such a viewpoint a high level of judicial quality is related to the use of measures to protect and improve the independent position of a judge and his/her integrity” [8, p.2]. The same author emphasizes the

importance to ensure an appropriate level of quality to judicial procedures: "court proceedings should be fair and independent, [...] court hearings must be held in public (of course there are exceptions for certain cases such as juvenile cases), [...] court proceedings must be carried out within a reasonable time" [9, p.12].

The indispensability to respect the right to a fair trial – this being an inherent exigency of any qualitative judicial process – is emphasized by *Natalie Fricero*: the right to a fair trial is examined as a procedural technique (procedural modalities measurable in terms of efficacy, celerity) and as a system of values (impartial, equal, accessible and predictable Justice) [10, p.50]. *Benoît Frydman* considers that quality control should comprise also a verification of the fact if the debates have been exercised based on ethical rules of the discussion, meaning using the language of the right of defence and of the guarantees of a fair trial [11, p.24, 25].

Besides the quality of judicial decisions and of the quality of procedures *Jean-Paul Jean* insists on the necessity to ensure the quality of judicial systems, meaning the organizational and functional environment of the judge, which directly contributes to the quality of his or her work [12, p.30].

The efficiency of Justice is evaluated more from a perspective of result-based dimensions: cases examined expeditiously, maintaining a balance between the workflow and examined cases, reducing the backlogs, reducing the costs of judicial procedures, the degree of execution of court decisions, the impact of judicial services on social trust on the Judiciary etc. Certain authors, such as *Richard Devlin* and *Adam Dodek*, appreciate efficiency to be a value in the context of regulating judges, the same as impartiality, independence, accountability, representativeness and transparency; "there must be a normative foundation, a floor, for any judicial system. Without such a foundation the judicial edifice will inevitably collapse" [13, p.6, 9].

Preliminary conclusions. The analysis of scientific papers on *the quality, efficiency and performance* of Justice denote the absence of unanimous accepted definitions and of universal methods and technics of measurement. Moreover, according to *Philip M. Langbroek*, *Rachel I. Dijkstra*, *Kyana Bozorg Zadeh* and *Zübeyir Türk*, "[o]ver twenty years of experiences with performance management and measurement in judiciaries have not delivered a one size fits all methodology for assessing and improving the functioning of court organizations and judges. Neither in the world, nor in the EU" [14, p.5]. However, the analysis of pertinent scientific approaches and of international tools mentioned above (their list is not exhaustive) allow highlighting certain criteria based on which the quality, efficiency and performance of the Judiciary become measurable. In any case, judicial *quality, efficiency and performance* cannot be dissociated examined, their strict conceptual delimitation being problematic.

Synthesisation of the role and the value of Court Presidents in increasing judicial performance. Court Presidents play a substantial role in increasing and maintaining the performance of the managed court, being capable to contribute to streamlining the activity of judges through multiple dimensions, reminded with the occasion of the analysis of international tools, among which: representation in relation with other institutions; policies and strategies of court administration; organizational environment of judges and court staff; the general climate of work in court; administrative procedures; judicial ethics and discipline; knowledge management in court; ensuring transparency in court activity etc.

Representation in relation with other institutions is an inherent task of Court Presidents, which implies mastering of good communication skills, knowledge of the strengths, as well as of the vulnerabilities and necessities of the managed court. Simultaneously, the role of representative of the judicial institution implies a higher degree of professional integrity, which will remind at any moment that the managerial position is exercised by a judge with irreproachable reputation, who will advance the image of Justice through his or her own power of image.

Policies and strategies of court administration. It is an imperative for a powerful court management to invest enough time and effort for the elaboration and implementation of policies for internal administration. According to the Consultative Council of European Judges (CCJE), defining goals and strategies in order to address various challenges and issues affecting the judiciary results from the obligation of Court Presidents to ensure a fair and impartial justice [15, para 26]. "Excellent courts use a system of policies and plans to realize the objectives that have been formulated in terms of court performance and quality [...]. Excellent courts actively engage judges and staff and widely consult with court users and stakeholders to develop new policies and approaches to court improvement" [16, para 3.1.2]. "By putting the judge at the heart of a team where everyone brings their own specific competencies, decision-making can only be enriched" [17, para 81].

The organisational environment of judges. The role of Court Presidents in shaping the organisational environment of judges is quite accentuated; it has at the same time positive and negative connotations. *Adam Blisa* and *David Kosar* state about the important mission of Court Presidents in judicial self-government in Europe. According to the mentioned authors, "court presidents also possess [...] administrative powers that do not have a direct bearing on decision-making, but still have a significant impact on the day-to-day work of judges [...]. Simply abusing one of these powers can rarely create more than a nuisance (e.g. giving a judge a small office) and is not capable of a heavy impact by itself but, when cleverly combined, they may have the effect of "death by a thousand cuts" – a judge with a small office, a slow computer with a slow Internet connection, relying on ineffective administrative staff and an incompetent law clerk [...] may either fold and give in to the pressure of the court president, resign or make a mistake and be potentially exposed to disciplinary proceedings [18, p.2045, 2046, 2047].

A Court President who tends to streamline the court activity should care about the court staff and create favourable conditions for work, so that judges' efforts be focused on jurisdictional activity, on the quality of procedures and decisions. "[C]ourt administration and court management should leave enough room for professional autonomy of judges and for independent and impartial judicial case work and decision making [19, p.29]. "Court presidents must respect that a judge, in particular a judge working in the court he/she presides over, is no one's employee in the performance of judicial functions. A judge is the holder of a State office and the servant of, and answerable only to the law" [20, para 20].

The organisational environment of the court staff depends just as much on the managerial abilities of the Court President and on the desire of the staff to maintain a productive working atmosphere. The mission of the Court President is to ensure the discipline of work in the judicial institution, as well as the cohesion of the managed professional team, through promotion of joint interests, encouraging internal communication, providing incentives for certain professional merits etc.

The general climate of work in court directly depends on the quality of the organizational environment of judges and the court staff. Usually, the propagation of internal communication has a positive impact on improving the work climate and, consequently, on the productivity of work of all involved actors. It is essential to be taken into account that "the most important resources of the courts are its personnel, the judges and court staff" [21, para 3.1.3], the Court President being in the position to show openness, humanism, empathy, without admitting the erosion of the leadership status. "Inspiring leadership and proactive management in an organization are crucial for court success and excellence" [22, para 3.1.1].

"The President's role is to ensure that changes in the organization take place, more by persuasion and the good example than by giving formal orders [...]. The president should use his authority as a senior judge, an experienced magistrate and a good communicator, to convince his colleagues regarding the way the court should function to meet the demands of society" [23, p.7].

Running administrative procedures at the level of court is a prerogative of the Court President and it refers to activities of ensuring a good functioning of all the compartments of the judicial institution (administrative department, human resources, archive, finances etc.). The Court President is also responsible to verify the correctness of exercising of functional attributions by the court staff, having the right to organize systematic verifications, to apply incentives or disciplinary sanctions.

Judicial ethics and discipline is a dimension where the Court President should manifest as a model and even as a mentor, in some cases. Their behaviour should correspond to the highest ethical standards and justify their promotion in the managerial function. The Court President should organise internal discussions on subjects referring to judicial ethics, discipline and deontology, in order to resolve real or hypothetical dilemmas. In certain legal systems the Court President has also competences in disciplinary procedures regarding judges (as happens in the legal system of Belgium [24, para 45]); in such cases, their role in the area of disciplinary liability of judges is substantial.

Knowledge management at the level of court is an area where Court Presidents should manifest at a high qualitative level, in relation with fellow judges and the jurisdictional activity, as well as in relation with the court personnel. It is essential to organise meetings in the judicial institution, to discuss recent legislative changes, subjects of interest for a good functioning of the court and to detect, through such discussions and debates, the best methods of communication with the public. As for knowledge management amongst judges, topics of professional interest should be examined (judicial ethics, discipline and deontology, judicial corruption,

professional integrity, professional training, interinstitutional collaboration, relation with the public, communication with the media, aspects of judicial procedure etc.). A great attention should be paid to the unification of judicial practice at the court level. In the context of such a form of communication to the hierarchical control opposes the intervision, modality to change experience among colleagues and to learn examining individual situations and problems in a group [25, p.54]. "[I]ntervision appears to be an interesting tool for improving the quality of justice. It helps to develop a culture of exchange and sharing in peer relationships thus breaking down the barriers between the judge's works" [26, p.10].

"Knowledge sharing between judges may help to prevent deviant outcomes in similar cases and otherwise enhance the quality of reasons and content of court decisions. This presupposes knowledge sharing on a regular basis [...]. [A] lack of knowledge sharing between judges can be detrimental for the overall quality of judicial decisions" [27, p.73].

Ensuring transparency of the court should be another goal of the Court President. They should identify, within the limits of the law and of the decisions of judicial self-government, the best methods and means to publicly reflect the court activity, in the sense of guaranteeing access to justice and make transparent the activity of the managed institution. This results from the public character of the court activity. "Sometimes publicity is felt as a violation of privacy, but mainly the publicity must be seen as a guarantee of the individual against uncontrolled use of power and arbitrariness" [28, p.3].

Preliminary conclusions. The realisation on a systematic, balanced and efficient basis of the tasks that result from the nature of the managerial function represents a significant step in the journey for obtaining the qualifier of excellence by a court. The journey to an excellent court refers to continuous improvements obtained through optimal internal organization, strong leadership, clear internal policies, qualitative resource management, efficient functioning of the court, safe performance data and a high level of public trust. "Strong court leadership implies the promotion of the external orientation of courts, a proactive and professional management culture, accountability and openness, an eye for innovation and a proactive response to changes in society" [29, section 3, para 3.1.1]. A Court President should demonstrate, through the term of office, the ability to cumulate multiple roles: to represent the court and fellow judges; to ensure the effective functioning of the court and thus to enhance its service to society; to perform jurisdictional functions [30, para 6]. All these, in turn, must be exercised in order to enhance judicial performance, through the prism of quality and quantity benchmarks. It is argued, in such a manner, the value of Court Presidents in the process of consolidating Justice and of realizing successfully the journey to an excellent court, respecting the cyclical nature of this journey [31, para 4.5]. "Briefly, the court president plays a pivotal role in the developments of court organization by showing the way to do the "right things" and by serving the link between the court and the developments in the outside world" [32, p.7].

Identification of the value and the role of the judicial inspection body in strengthening judicial performance. Given the essence of the process of increasing performance of Justice, we find that the system of judicial self-governing bodies, together with Court Presidents, play an important role in the mentioned process. The value of the Councils for the Judiciary in streamlining the activity of the Judiciary is indisputable; it manifests in multiple areas of judicial career (selection, assessment, appointment, promotion, ethics, discipline). However, the present paper focuses primarily on the estimation of the value of the judicial inspection, as an exponent of judicial self-government, in streamlining Justice and the overall value of judicial self-governance in the mentioned process.

Conceptual approaches. Neither at European level nor at global level we identify universal models of institutionalisation of judicial inspections or consolidated legal provisions in this area, as it happens, for instance, in the case of Councils for the Judiciary. In such conditions, we intend to make certain remarks.

When the judicial inspection body is mentioned we refer to entities, components of judicial self-governing system, which exercise attributions in the field of verification of organisational activity of courts and/or in that of disciplinary liability of judges (through the conduct of primary disciplinary investigations). *The Venice Commission* notices that there are legal systems that do not have an institution of judicial inspection and "manage without them. However, [i]t is not uncommon in Europe to have some kind of inspection body that supervises judges [...] to some extent, to see if they perform their duties correctly" [33, p.72].

Thus, judicial inspection body should be understood to represent a disciplinary commission, part of the judicial self-governing system, different from the members of the Council for the Judiciary, vested with the right to deal with disciplinary processes, in the sense of the *Opinion no.10 (2007) of the CCJE* [34, para 64].

Simultaneously, the judicial inspection body may be vested with the competence of verification of the organisational activity of courts. According to *the CEPEJ*, "measuring the quality of justice with the data collected periodically through the systems for statistical measurement is a common practice which is solidly established. This information enables to know the duration of proceedings, the flows and workloads, and many other aspects related to performance. This exercise becomes more complex when wishing to identify areas of quality within the "production process" of the procedure" [35, para 20].

Identification of the area of manifestation of the value of the judicial inspection body in enhancing performance of Justice. In order to identify the value of the judicial inspection body in enhancing performance of Justice, we start from the conceptual approaches on the distinct role of the judicial inspection in the disciplinary procedure regarding judges and in the verification of the organizational activity of courts. In fact, in legal systems where judicial inspections are created, they have attributions in one of the named areas or in both of them (it does not mean that their functionality is limited only to these areas).

For instance, in the legal system of the *Republic of Moldova* the Judicial Inspection exercises competences in the field of judicial discipline and in the organisational activity of courts. But it exercises specific competencies too (examination of petitions on judicial ethics; verification of the requests on the consent of the Superior Council of Magistracy regarding the initiation of a criminal process against a judge; studying the grounds of rejection by the President of the Republic of Moldova or by the Parliament of the candidature proposed by the Superior Council of Magistracy for appointment or promotion in the function of vice-president or President of Court) [36, para 5.1].

The Judicial Inspection of *Romania* exercises attributions in the area of disciplinary liability of judges and prosecutors (both professional categories have the status of magistrate [37, art. 1 para (1)]) and in that of organizational activity of courts and prosecutors' offices. It also has particular attributions: exercising verifications regarding the condition of good reputation for serving judges and prosecutors, at the demand of the Superior Council of Magistracy; exercising verifications ordered by the Plenary of the Superior Council of Magistracy for resolving the requests regarding the protection of professional reputation and of the independence of judges, exercising other verifications or controls ordered by the Plenary of the Superior Council of Magistracy, by the sections of the Superior Council of Magistracy or by the chief-inspector of the Judicial Inspection, according to the law [38, art. 74 para (1)].

The Court of Honour [39, para 5.1, 7] and the Judicial Ethics and Discipline Commission [40] of *Lithuania* have competences to institute and ensure application of disciplinary liability to judges and do not have competences in the field of administrative activity of courts, the control of this area being exercised by the Judicial Council [41, para 21.28].

The Advisory and Investigative Committee of *Belgium* is vested to receive and examine complaints on the general functioning of the Judiciary and does not examine complaints on judges' conduct. In addition, it prepares opinions and recommendations on the general functioning of the judicial system, on bills that have incidence on the functioning of the judicial system or on the use of available means [42, art. 259bis.12 para 1, art. 259bis.14 para 1, art. 259bis.15 para 3 p.1)].

The role of the judicial inspection in the disciplinary procedure regarding judges (the expression of judicial inspection body to be understood in a generic approach, the name of the institution being different from one legal system to another). When the judicial inspection body has certain attributions in the disciplinary procedure regarding judges, these should limit to preliminary investigations; the role of jurisdictional body should belong to a collegial body (as it is the case of a disciplinary committee or of the Council for the Judiciary). The law should guarantee the possibility to contest in court the decision of such a collegial body. By carrying out primary disciplinary investigative activities, the judicial inspection has an important and difficult mission: the judicial inspection has to ensure the balance between responsibility and independence of judges, between transparency and confidentiality (both of them being specific to disciplinary procedures), between quantity and quality aspects of court performance. By prudently ensuring the balance between the mentioned elements, the judicial inspection body manifests its merit on enhancing the performance of Justice; in such a manner, it directs the judicial activity towards safeguarding the fundamental values of judicial independence and integrity. It is unanimously accepted that disciplinary proceedings are an important regulatory mechanism to fight corruption [43, para 30]. Thus, it is important to recognize to judicial inspections (at the national level of legal systems where inspections are created) effective capacities for carrying out primary disciplinary investigations

regarding judges, in order to contribute to enhancing their responsibility, from the perspective of a genuine culture of judicial independence and impartiality, of professional integrity and intolerance of any abuse.

The role of the judicial inspection in verifications of the organisational activity of courts. The role of the judicial inspection concerning the dimension of organisational activity of courts is reflected in the verification of the so-called "production process" within the judicial institution. It refers to the compliance of the activity of all the compartments of the court (administrative department, human resources, registrars etc.) with pertinent legal provisions. It also refers to the managerial activity of the Court President (managerial abilities are verified – a training for judicial inspectors in this area being necessary and useful; the degree and the level of communication of the Court President with fellow judges, with the court staff and with court users are verified too) and to the activity of judges (with emphasis on their conduct and not on the quality of the content of judicial decisions).

Generally, it may be mentioned that the purpose of measuring quality of Justice through the involvement of judicial inspections "is not to give a certification of quality but to ensure compliance with the rules and obligations applied to the judiciary, tested as regards their compliance with the constitutional and European framework, with consequences both for the professional appraisal and for the disciplinary action" [44, para 20]. Likewise, "the CCJE considers that "quality" of justice should not be understood as a synonym for mere "productivity" of the judicial system; a qualitative approach should address rather the ability of the system to match the demand of justice in conformity with the general goals of the legal system" [45, para 42], which recognise the axiology of Human Rights and Freedoms.

Argumentation of the indispensability to correlate the efforts of Court Presidents and of the judicial inspection body in streamlining Justice. *The Court President and the judicial inspection: functional connections.* Certain connections can be found when generalising the role of the Court President and the role of the judicial inspection body (within the limits of conceptual approaches elucidated in the present paper: on the involvement of inspections in the verification of organizational activity of courts and in carrying out primary investigations in the disciplinary procedures regarding judges) in enhancing performance of Justice:

1) in the context of verification of the organisational activity of courts, the judicial inspection verifies managerial abilities of the Court President as well (including such aspects as: the degree of implementation of plans and strategies of court administration; the degree of insurance of a productive organisational environment for judges and the court staff and of a participative working climate; the execution of administrative procedures; the insurance of transparency in the court activity and of the access to justice etc.);

2) the verification of the organisational activity of courts should naturally be coordinated with the Court President, as the manager of the judicial institution and its representative;

3) in the context of verifications of the organisational activity of courts the judges' conduct is implicitly analysed through the prism of the treatment of court users in general (referring to judges with managerial functions and without managerial functions);

4) the attributions of the judicial inspection in the judicial disciplinary proceedings are exercised in relation to judges with exclusive jurisdictional functions, as well as in relation to judges who cumulate the jurisdictional function with the managerial one;

5) the activity of the Court President, similar to the activity of the judicial inspection, has quite close connections with the fundamental values of Justice (independence, impartiality, professional integrity, equity, incorruptibility), both subjects having the mission to continuously safeguard and promote them;

6) neither the Court President [46, para 13], nor the judicial inspection [47] should intervene with appreciations and/or verifications on the merits of judicial decisions; "[t]his does not however exclude the possibility to measure what is around the contours of the decision and could lower the risks of a poor quality of the latter" [48, para 22].

Arguments in favour of encouraging a prudent professional collaboration between the Court President and the judicial inspection. The enounced functional connections demonstrate the opportunity (if not the necessity) of a collaboration of the Court President and the judicial inspection, in order to realize a common purpose – to increase the performance of Justice through the prism of indicators of quality and efficiency. Certain arguments may be presented in support of such a form of professional collaboration: 1) both the Court President and the judicial inspection are exponents of judicial self-governance; so, the principle of separation of the state powers and that of independence of Justice are not affected; 2) streamlining the activity of judges and of the courts serves the general interest of the Judiciary; 3) the role of the mentioned subjects in protecting and guaranteeing judicial independence and integrity, as well as in the area of judges' responsibility is substantial.

Any form of professional collaboration between the Court President and the judicial inspection body should be transparent and should not affect the functional independence of each subject and the judicial independence in general. Thus, if the Court President is subject of a disciplinary procedure exercised by the judicial inspection, the degree of collaboration should be limited to procedural aspects specific to the disciplinary liability institution.

A fair and equidistant collaboration is able to accelerate the journey of courts in achieving excellence, to improve mechanisms of measuring judicial performance, to improve the quality of data provided to judicial performance measurement systems, to encourage the change of knowledge and experience and the openness of the magistrates towards professional proactive communication, to stimulate the involvement of judges and of the court staff in the administration of the court, to promote and mainstream the idea that any verification, any control exercised by the Court President and/or the judicial inspection aim at the development and the propagation of the durability of the public service of Justice.

"The active involvement of court leadership is important to allay fears by staff and judges of the impact of identifying problems within the court and with performance. It needs to be emphasized that the purpose of the self-assessment evaluation is not to lay blame for problems. Rather the goal is to highlight areas for improvement and address issues identified" [49, para 4.1]. Anyhow, dysfunctionalities exist in all the legal systems of all the states, even in those with strong democratic traditions. The dysfunctionality, according to *Magali Clavie* (the President of the Francophone Advisory and Investigative Committee of Belgium – institution with attributions of judicial inspection) is a situation when the service offered to the litigant does not correspond to the expectations of a public service offered to the judicial system. The dysfunctionality is not limited to error situations. Certain difficulties in running the service, legal provisions not very clear or not effective may also exist [50, para 9.3].

Consequently, the primary role of judicial inspections should be a preventive one, with emphasis on the responsibility of judges (in the context of essential conceptual delimitations between legal responsibility and accountability [51].

It is also important that "[a] court should not be hesitant having identified a problem or area for improvement to look first at what else has been done around the world to address similar court issues. This can save resources and time by providing some ideas of what may or may not work. In the end it is for a court itself to decide what it wishes to do and how it will measure whether it has been successful" [52, para 4.5]. In this sense, the annual reports on the activity of courts and the annual reports on the activity of judicial inspection bodies in different regions or in different comparable legal systems may serve as incontestable informative support. At the national level, as well as at the level of court, the collaboration of the court leadership with the judicial inspection body would facilitate the process of exchanging experience and good practices of judicial self-governance. If such kind of collaboration encourages didactic, scientific and research activity in the area of quality and efficiency measurement of Justice, the results would be extremely precious for the whole legal community (and not only). Obviously, in such a perspective, the state should offer sufficient guarantees (including remuneration, balancing the workload) to judges (to the Court President as well) and to judicial inspectors, which would allow them to manifest in the university, academic, scientific or creative area.

Preliminary conclusions. We consider that any form of collaboration – within the limits of the law – among different representatives of the judicial system, including those exercising competences in the field of judicial self-governance (Court Presidents and judicial inspections being directly concerned) is able to contribute to an effective management of knowledge, experience and good practices in areas of common interest and to improve the mechanisms of realization of the common purpose – to streamline and consolidate Justice.

Appreciation of the interdependence between the process of consolidation of Justice and respect of Fundamental Human Rights and Freedoms. The process of consolidation of Justice and the consolidated Justice, as a final product, meaning a Justice with well determined status, characterized by a dynamic of evolution corroborated with the dynamic of evolution of the contemporary society [53, p.53], are conceptual and empirical dominants of the rule of law, where Fundamental Human Rights and Freedoms are protected and guaranteed. Both the Court President, as well as the manager of the judicial institution, and the judicial inspection, as a body with attributions of analysis, verification and control in particular areas of manifestation of Justice, have the mission to implement mechanisms of good judicial self-governance that are appropriate for a certain judicial system.

Surely, "there is still no integral management model for the judiciary [...]. [T]o be accepted and useful, the management of courts and other judicial authorities must take account of the special social functions and general constitutional requirements of the judiciary (the third branch of the state) and the special working methods and professional characteristics of its members if it is to be accepted and successful" [54, p.11,14].

By the nature of their functional competences, subjects with attributions of judicial self-governance have the mission to contribute to the streamlining and the consolidation of Justice. "Court efficiency plays a crucial role in upholding the rule of law [...]. It supports good governance and may lower the risk of corruption and help build confidence in the institutions. An efficient court system is an essential ingredient of an environment that allows individuals to pursue their human development through the effective enjoyment of economic and social rights" [55, p.237].

Given the impossibility to offer "an aprioristic view of what a good system should look like" [56, para 14] and the lack of universal models of administration of Justice, Court Presidents and judicial inspection bodies (only these subjects are mentioned, due to the specific of the present paper, the category of subjects with attributions in the process of judicial self-governance being wider) should apply methods and mechanisms that have proved their efficiency in a certain judicial system or could be effectively applied in a certain judicial system, even with the admission of potential vulnerabilities or risks (inherent to any process of reform). The fact that certain methods and mechanisms are useful only in certain judicial systems, in certain periods of time cannot be ignored; so, these methods and mechanisms should be continuously evaluated or reevaluated, improved, modified or abandoned.

It is indispensable, however, that the methods and mechanisms used by Court Presidents and the judicial inspection do not undermine the independence of Justice, do not erode the mechanism of the responsibility of Justice and do not affect Fundamental Human Rights and Freedoms, including access to Justice and the right to a fair trial. "Fairness is a qualitative category; therefore, judges must not only deeply understand the diversity in the manifestations of fairness, but also be very sensitive in the preservation of fairness in every element of the proceeding and in the proceeding as a whole [...]. The abilities to balance rights of litigants, to react fearlessly on the procedural and organizational requests, even if the litigants act improperly, and to show "fair trial" to all court users are the cornerstones for proper administration of justice and court administration" [57, p.50-51]. "It is the responsibility of the presiding judicial officer of the court, the heads of departments and other managers of the courts to encourage understanding of and adherence to core values, such as independence, integrity and timeliness. A journey towards court excellence is primarily a journey built upon a strong respect for and adherence to shared court values [...]. There is a fundamental and clear link between court values and the performance of a court" [58, section 2, 3].

Final conclusion. As a conclusion, given the natural orientation of the public service of Justice towards the consolidation of the Judicial Authority, the satisfaction of legal and reasonable interests of the users of the judicial system and the respect of Fundamental Human Rights and Freedoms, we consider that a prudent and balanced form of collaboration, within the limits of the competences, of the Court Presidents and the judicial inspection bodies, would represent a coalition of energy and joint efforts in order to achieve a common purpose – to strengthen quality, efficiency and performance of Justice.

References:

1. Checklist for promoting the quality of justice and the courts. Adopted by the European Commission for Efficiency of Justice (CEPEJ) at its 11th plenary meeting (Strasbourg, 2-3 July 2008). 32 p. [cited 25 October 2020]. Available: <https://rm.coe.int/european-commission-for-efficiencyof-justice-cepej-checklist-for-promo/16807475cf>
2. Measuring the Quality of Justice. European Commission for Efficiency of Justice (CEPEJ). Strasbourg, 07.12.2016, [cited 25 October 2020]. Available: <https://rm.coe.int/european-commission-for-the-efficiency-of-justice-cepej-measuring-the-/1680747548>
3. European Judicial Systems – Efficiency and Quality of Justice. CEPEJ Studies No.26, 2018 Edition (2016 data), 338 p. [cited 25 October 2020]. Available: <https://rm.coe.int/rapport-avec-couv-18-09-2018-en/16808def9c>
4. Current members. [cited 25 October 2020]. Available: <http://www.courtexcellence.com/members/current-members>
5. Governance Policy of the International Consortium for Court Excellence. January 2020. [cited 25 October 2020]. Available: http://www.courtexcellence.com/_data/assets/pdf_file/0016/7324/icce-governance-policy-february-2020.pdf
6. International Framework for Court Excellence. International Consortium on Court Excellence. 2nd Edition, March 2013. [cited 25 October 2020]. Available: http://www.courtexcellence.com/_data/assets/pdf_file/0013/7312/the-international-framework-2e-2014-v3.pdf

7. BELEI, E. Exigențe față de hotărârea judecătorească (Exigencies to the judicial decision). In: *Revista Institutului Național al Justiției*, no.1-2, 2008, p.91-95. [cited 25 October 2020]. Available: https://www.inj.md/sites/default/files/17/91-95_Exigente%20fata%20de%20hotarirea%20judecatoreasca.pdf
8. ALBERS, P. *Quality of courts and judiciary: European experiences and global developments*. 2008, 17 p. [cited 25 October 2020]. Available: <http://sites.estvideo.net/laurens1/web-content/pdf/quality.pdf>
9. ALBERS, P. Towards excellent courts: an introduction of the international framework of court excellence. In: *Contemporary Court Administration: Key Element for Judicial Reform* (Conference Book). 23-24 October 2014, Chisinau, Republic of Moldova, p.12-14. [cited 25 October 2020]. Available: <http://crjm.org/wp-content/uploads/2015/04/Cont-court-admin-2014.pdf>
10. FRICERO, N. La qualité des décisions de justice au sens de l'article 6 § 1 de la Convention européenne des Droits de l'Homme (The quality of judicial decisions in the sense of the article 6 § 1 of the European Convention of Human Rights). In: *La Qualité des décisions de la justice. Etudes réunies par Pascal Mbongo*. 2007, p.49-59. [cited 25 October 2020]. Available: <https://rm.coe.int/la-qualite-des-decisions-de-justice-etudes-reunies-par-pascal-mbongo-p/16807882a6>
11. FRYDMAN, B. L'évolution des critères et des modes de contrôle de la qualité des décisions de justice (The evolution of the criteria and of the ways of control of the quality of judicial decisions). In: *La Qualité des décisions de la justice. Etudes réunies par Pascal Mbongo*, 2007, p.18-29. [cited 25 October 2020]. Available: <https://rm.coe.int/la-qualite-des-decisions-de-justice-etudes-reunies-par-pascal-mbongo-p/16807882a6>
12. JEAN, J.P. La qualité des décisions de justice au sens du Conseil de l'Europe (The quality of the judicial decisions in the sense of the Council of Europe). In: *La Qualité des décisions de la justice. Etudes réunies par Pascal Mbongo*. 2007, p.30-48. [cited 25 October 2020]. Available: <https://rm.coe.int/la-qualite-des-decisions-de-justice-etudes-reunies-par-pascal-mbongo-p/16807882a6>
13. DEVLIN, R., DODEK, A. *Regulating Judges. Beyond Independence and Accountability*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA, 2016. 419 p. [cited 25 October 2020]. Available: https://books.google.md/books?hl=ro&lr=&id=LheIDQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR1&dq=judicial+inspections,+judicial+councils&ots=SXPhUW9D7o&sig=BdAlbLPj8AeBO1dHHESWGQBYyoY&redir_esc=y#v=onepage&q=judicial%20inspections%2C%20judicial%20councils&f=false
14. LANGBROEK, P., DIJKSTRA, R., BOZORG ZADEH, K., TURK, Z. Performance management of courts and judges: Organizational and professional learning versus political accountabilities. In: *Handle with care: Deliverable 3.1: Report- Performance management of courts and judges: Organisational and professional learning vs political accountability* (p.297-325), December 2017. [cited 25 October 2020]. Available: <https://research.tilburguniversity.edu/en/publications/performance-management-of-courts-and-judges-organizational-and-pr>
15. Opinion 19 (2016) of the Consultative Council of European Judges (CCJE). The role of court presidents. Strasbourg, 10.11.2016. [cited 25 October 2020]. Available: <https://rm.coe.int/1680748232>
16. International Framework for Court Excellence. International Consortium on Court Excellence. 2nd Edition, March 2013. [cited 25 October 2020]. Available: http://www.courtexcellence.com/__data/assets/pdf_file/0013/7312/the-international-framework-2e-2014-v3.pdf
17. CEPEJ (2019)15/6 December 2019, Breaking up judges' isolation - Guidelines to improve the judge's skills and competences, strengthen knowledge sharing and collaboration, and move beyond a culture of judicial isolation. [cited 25 October 2020]. Available: <https://rm.coe.int/cepej-2019-15-en-knowledge-sharing/16809939e4>
18. BLISA, A., KOSAR, D. Court Presidents: The Missing Piece in the Puzzle of Judicial Governance. In: *German Law Journal*, 19(7), 2018, p.2031-2036, p.2045-2047. [cited 25 October 2020]. Doi:10.1017/S2071832200023324
19. LANGBROEK, P., DIJKSTRA, R., BOZORG ZADEH, K., TURK, Z. Performance management of courts and judges: Organizational and professional learning versus political accountabilities. In: *Handle with care: Deliverable 3.1: Report- Performance management of courts and judges: Organisational and professional learning vs political accountability* (p.297-325), December 2017. [cited 25 October 2020]. Available: <https://research.tilburguniversity.edu/en/publications/performance-management-of-courts-and-judges-organizational-and-pr>
20. Report on Judicial Independence and Impartiality in the Council of Europe Member States in 2017. Prepared by the Bureau of the CCJE following the proposal of the Secretary General of the Council of Europe. CCJE/BU(2017)11, Strasbourg, 7 February 2018. [cited 25 October 2020]. Available: <https://rm.coe.int/2017-report-situation-of-judges-in-member-states/1680786ae1>
21. International Framework for Court Excellence. International Consortium on Court Excellence. 2nd Edition, March 2013. [cited 25 October 2020]. Available: http://www.courtexcellence.com/__data/assets/pdf_file/0013/7312/the-international-framework-2e-2014-v3.pdf
22. International Framework for Court Excellence. International Consortium on Court Excellence. 2nd Edition, March 2013. [cited 25 October 2020]. Available: http://www.courtexcellence.com/__data/assets/pdf_file/0013/7312/the-international-framework-2e-2014-v3.pdf
23. MAAN, B. Past and Future for Management of Courts. In: *International Journal for Court Administration*, August 2009, 8 p. [cited 25 October 2020]. Available: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/ijca2&div=9&id=&page=> (Google Scholar)

24. DUPONT, E., SCHOENAERS, F. Réformes de la justice belge: les transformations du rôle de chef de corps, la responsabilisation des *local managers* (The reforms of Belgian justice: the transformations of the role of court presidents, the responsibility of local managers). In: *Pyramides. Revue du Centre d'Etudes et de Recherches en Administration publique*, 2017, no.29, p.119-142. [cited 25 October 2020]. Available: <https://journals.openedition.org/pyramides/1278>
25. ALT, E. Calitatea hotărârilor judecătorești (The quality of judicial decisions). În: *Revista Forumul Judecătorilor*, 2009, nr.2, p.52-56. [cited 25 October 2020]. Available: <http://www.forumuljudecatorilor.ro/wp-content/uploads/Art-7-Forumul-judecatorilor-nr-2-2009.pdf>
26. CEPEJ(2019)15/6 December 2019, Breaking up judges' isolation - Guidelines to improve the judge's skills and competences, strengthen knowledge sharing and collaboration, and move beyond a culture of judicial isolation. [cited 25 October 2020]. Available: <https://rm.coe.int/cepej-2019-15-en-knowledge-sharing/16809939e4>
27. TAAL, S., VAN DER VELDE, M., LANGBROEK, P. Reducing Unwarranted Disparities: The Challenge of Managing Knowledge Sharing Between Judges. In: *International Journal for Court Administration*, 2014, vol.6, no.2, p.73-83. [cited 25 October 2020]. Available: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/ijca6&div=24&id=&page=> (Google Scholar)
28. MAAN, B. Past and Future for Management of Courts. In: *International Journal for Court Administration*, August 2009. 8 p. [cited 25 October 2020]. Available: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/ijca2&div=9&id=&page=> (Google Scholar)
29. International Framework for Court Excellence. International Consortium on Court Excellence. 2nd Edition, March 2013. [cited 25 October 2020]. Available: http://www.courtexcellence.com/_data/assets/pdf_file/0013/7312/the-international-framework-2e-2014-v3.pdf
30. Opinion no.19 (2016) of the Consultative Council of European Judges (CCJE) on The Role of Court Presidents, Strasbourg, 10 November 2016. [cited 25 October 2020]. Available: <https://rm.coe.int/1680748232>
31. International Framework for Court Excellence. International Consortium on Court Excellence. 2nd Edition, March 2013. [cited 25 October 2020]. Available: http://www.courtexcellence.com/_data/assets/pdf_file/0013/7312/the-international-framework-2e-2014-v3.pdf
32. MAAN, B. Past and Future for Management of Courts. In: *International Journal for Court Administration*, August 2009. 8 p. [cited 25 October 2020]. Available: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/ijca2&div=9&id=&page=> (Google Scholar)
33. Compilation of Venice Commission Opinions and Reports concerning Courts and Judges. Strasbourg, 5 Mars 2015. [cited 25 October 2020]. Available: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2015\)001-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2015)001-e)
34. Opinion no.10(2007) of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the Council for the Judiciary at the service of society. Strasbourg, 21-23 November 2007. [cited 25 October 2020]. Available: <https://rm.coe.int/168074779b>
35. Measuring the Quality of Justice. European Commission for Efficiency of Justice (CEPEJ). Strasbourg, 07.12.2016. [cited 25 October 2020]. Available: <https://rm.coe.int/european-commission-for-the-efficiency-of-justice-cepej-measuring-the-/1680747548>
36. Regulation on the organization, the competence and the functioning of the Judicial Inspection. Approved by the Decision of the Superior Council of Magistracy, no.506/24 of 13.11.2018. In: *Official Gazette of the Republic of Moldova*, 2019, no.13-21. [cited 25 October 2020]. Available: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=112154&lang=ro
37. Law on the status of judges and prosecutors, no.303 of 28.06.2004. In: *Official Gazette of Romania*, 13.09.2005, no.826. [cited 25 October 2020]. Available: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocument/64928>
38. Law on the Superior Council of Magistracy, no.317 of 01 July 2004. In: *Official Gazette of Romania*, 01.09.2012, no.628. [cited 25 October 2020]. Available: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocument/64942>
39. Regulations on Court of Honour. Approved by the Resolution of the Judicial Council of Lithuania, no. 13P-68-(7.1.2) of 30.05.2014, Vilnius. [cited 25 October 2020]. Available: <https://www.teismai.lt/en/self-governance-of-courts/judicial-court-of-honour/about-court/664>
40. Regulations of the Judicial Ethics and Discipline Commission. Approved by the Resolution of the Judicial Council of Lithuania, no.13P-10-(7.1.2) of 25.01.2019, Vilnius. [cited 25 October 2020]. Available: <https://www.teismai.lt/en/self-governance-of-courts/judicial-ethics-and-discipline-commission/about-commission/667>
41. Regulation on work of the Judicial Council. Approved by the Resolution of the Judicial Council, no.13P-30-(7.1.2) of 24.02.2017. Vilnius. [cited 25 October 2020]. Available: <https://www.teismai.lt/en/self-governance-of-courts/judicial-council/about-council/660>
42. Code Judiciaire (Judicial Code), 10 October 1967. In: *Moniteur Belge*, 31.10.1967, no.1967101053. [cited 25 October 2020]. Available: https://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=fr&la=F&cn=1967101002&table_name=loi
43. Opinion CCJE 21(2018) Preventing corruption among judges, 09.11.2018, Zagreb. [cited 25 October 2020]. Available: <https://www.coe.int/en/web/ccje/ccje-opinions-and-magna-carta>

44. Measuring the Quality of Justice. European Commission for Efficiency of Justice (CEPEJ). Strasbourg, 07.12.2016. [cited 25 October 2020]. Available: <https://rm.coe.int/european-commission-for-the-efficiency-of-justice-cepej-measuring-the-/1680747548>
45. Opinion CCJE no.6(2004) to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on fair trial within a reasonable time and judges' role in trials taking into account alternative means of dispute settlement, as adopted by the CCJE at its 5th meeting. Strasbourg, 22-24 November 2004. [cited 25 October 2020]. Available: <https://rm.coe.int/168074752d>
46. Opinion CCJE no.19(2016) The role of Court Presidents. Strasbourg, 10 November 2016. [cited 25 October 2020]. Available: <https://rm.coe.int/1680748232>
47. Opinion CCJE no.1(2001) to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on standards concerning the independence of the Judiciary and the irremovability of judges. Strasbourg, 23 November 2001. [cited 25 October 2020]. Available: <https://rm.coe.int/1680747830>
48. Measuring the Quality of Justice. European Commission for Efficiency of Justice (CEPEJ). Strasbourg, 07.12.2016. [cited 25 October 2020]. Available: <https://rm.coe.int/european-commission-for-the-efficiency-of-justice-cepej-measuring-the-/1680747548>
49. International Framework for Court Excellence. International Consortium on Court Excellence. 2nd Edition, March 2013. [cited 25 October 2020]. Available: http://www.courtexcellence.com/_data/assets/pdf_file/0013/7312/the-international-framework-2e-2014-v3.pdf
50. MAGALI, C. Les plaintes en cas de dysfonctionnement de la Justice: jusqu'où peut aller le Conseil supérieur de la justice? (The complaints in case of dysfunctionality of Justice: how far the Superior Council of Magistracy can go?), 10.04.2017. [cited 25 October 2020]. Available: <https://www.justice-en-ligne.be/Les-plaintes-en-cas-de>
51. NEGRU, A., CHICU, O. Interacțiuni doctrinare dintre răspunderea juridică și responsabilitate juridică (Doctrinal interactions between legal accountability and legal responsibility). In: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2018, no.8(118), p.35-44. [cited 25 October 2020]. Available: http://studiamsu.eu/wp-content/uploads/05.p.35-44_118.pdf
52. International Framework for Court Excellence. International Consortium on Court Excellence. 2nd Edition, March 2013. [cited 25 October 2020]. Available: http://www.courtexcellence.com/_data/assets/pdf_file/0013/7312/the-international-framework-2e-2014-v3.pdf
53. NEGRU, A. Valorificări teoretice și perspective praxiologice ale fenomenului justiției consolidate (Theoretical capitalizations and praxiological perspectives of the consolidated justice phenomenon). În: *Legea și Viața*, no.11, 2012, p.52-58. [cited 25 October 2020]. Available: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Valorificari%20teoretice%20si%20perspective%20praxiologice%20ale%20fenomenului%20justitiei%20consolidate.pdf
54. LIENHARD, A., KETTIGER, D. Between Management and the Rule of Law Results of the Research Project „Basic Research into Court Management in Switzerland”. In: *International Journal for Court Administration*, 2017, vol.8, no.2, 19 p. [cited 25 October 2020]. Available: https://boris.unibe.ch/101256/1/Lienhard_Kettiger_BetweenManagementAndTheRuleOfLaw.pdf
55. European Judicial Systems – Efficiency and Quality of Justice. CEPEJ Studies No.26, 2018 Edition (2016 data), 338 p. [cited 25 October 2020]. Available: <https://rm.coe.int/rapport-avec-couv-18-09-2018-en/16808def9c>
56. Measuring the Quality of Justice. European Commission for Efficiency of Justice (CEPEJ). Strasbourg, 07.12.2016. [cited 25 October 2020]. Available: <https://rm.coe.int/european-commission-for-the-efficiency-of-justice-cepej-measuring-the-/1680747548>
57. SIMONIS, M. Effective Court Administration and Professionalism of Judges as Necessary Factors Safeguarding the Mother of Justice – The Right to a Fair Trial. In: *International Journal for Court Administration*, 2020, 10(1), p.47–58. [cited 25 October 2020]. Available: <http://doi.org/10.18352/ijca.294>
58. International Framework for Court Excellence. International Consortium on Court Excellence. 2nd Edition, March 2013. [cited 25 October 2020]. Available: http://www.courtexcellence.com/_data/assets/pdf_file/0013/7312/the-international-framework-2e-2014-v3.pdf

Note: Article developed within the Project “Modernisation of Governing Mechanisms Focused on the Protection of Human Rights”, cipher 20.80009.1606.15 in the Scientific Research Laboratory “Compared Public Law and e-Government”, Law Faculty, Moldova State University

Data about authors:

Radu TURCANU, PhD in law, judge, President of Chisinau Court.

Natalia CRECIUN, PhD student, Moldova State University.

E-mail: natalia.creciun@gmail.com

Prezentat la 20.11.2020

CZU: 343.23(478)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4572424>

INFRAȚIUNEA PRELUNGITĂ: PRIVIRE CRITICĂ ASUPRA ÎNCADRĂRII JURIDICE

Stanislav COPEȚCHI

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul studiu este efectuată o analiză teoretico-practică a infracțiunii unice prelungite. Mai cu seamă, sunt abordate critic unele soluții de calificare identificate în practica judiciară: ca infracțiune unică prelungită sau ca concurs de infracțiuni. Sunt depistate și alte dificultăți la încadrarea juridico-penală a faptelor comise în formă prelungită. Este investigată problema coraportului infracțiunii prelungite cu concursul de infracțiuni cu conexitate.

Cuvinte-cheie: *infracțiune prelungită, concurs de infracțiuni, infracțiune unică, infracțiune continuă, încadrare, intenție unică, scop unic, episod infracțional, practică judiciară.*

PROLONGED OFFENCE: A CRITICAL VIEW ON THE LEGAL QUALIFICATION

The study presents a theoretical-practical analysis of the single prolonged offence. In particular, some qualification solutions identified in the judicial practice are critically approached: as a single prolonged offence or as multiple offences. Also, we identified other difficulties for the juridical-criminal qualification of the acts committed in prolonged form. The issue of the correlation between the prolonged offence and multiple offences is investigated.

Keywords: *prolonged offence, multiple offences, single offence, continuous offence, qualification, single intent, one purpose, criminal episode, judicial practice*

Introducere

Identificarea trăsăturilor caracteristice ale infracțiunii unice, în general, și a infracțiunii unice prelungite, în special, este imperioasă în vederea delimitării formelor acesteia de concursul de infracțiuni ca formă a pluralității infracționale (și nu doar).

În mare parte, trăsăturile infracțiunii unice prelungite sunt desprinse din textul art.30 din Codul penal al Republicii Moldova (în continuare – CP RM [1]), în conformitate cu care „se consideră infracțiune prelungită fapta săvârșită cu intenție unică, caracterizată prin două sau mai multe acțiuni infracționale identice, comise cu un singur scop, alcătuind în ansamblu o infracțiune”.

În pofida existenței acestei definiții legale, studiul empiric demonstrează dificultățile cu care se confruntă persoanele îndrituite cu aplicarea legii penale în procesul delimitării acestei forme ale unității infracționale de concursul de infracțiuni.

Rezultate și discuții

1. În unele cazuri surprindem poziția persoanelor abilitate cu aplicarea legii penale de a încadra cele săvârșite în conformitate cu regulile infracțiunii unice prelungite, deși cele comise, în realitate, constituie concurs de infracțiuni.

Ilustrativă este următoarea speță: „A.V., în perioada lunilor iunie – 06 decembrie 2016, în scopul săvârșirii acțiunilor perverse, în odaia sa de lucru, asupra beneficiarelor Centrului de plasament temporar al copiilor în situație de risc „X” din mun. B, amplasat pe str. T, și știind cu certitudine că acestea sunt minore, profitând de starea de neputință evidentă a victimelor care se datorează vârstei acestora, contrar voinței lor, le priva ilegal de libertate timp de la 10 la 30 de minute, realizând acțiuni perverse în privința acestora în următoarele circumstanțe:

– în una din zilele lunii octombrie 2016, aflându-se între ora 21.00 și 22.00 în odaia sa de serviciu, amplasată în incinta Centrului de plasament nominalizat mai sus, în scopul neadmiterii părăsirii încăperii și săvârșirii acțiunilor perverse, împotriva dorinței și voinței minorei V., a privat-o ilegal de libertate, interzicându-i să părăsească încăperea;

– în una din serile verii anului 2016, aproximativ în jurul orei 21.00, precum și în luna octombrie 2016, aflându-se, pe la orele mesei, în odaia sa de serviciu din incinta Centrului de plasament nominalizat mai sus, în scopul neadmiterii părăsirii încăperii și săvârșirii acțiunilor perverse, împotriva dorinței și voinței minorei D., a privat-o ilegal, timp de 10 minute, de libertate, interzicându-i, la nenumăratele cereri ale acesteia, să plece;

– în una din zilele lunii octombrie 2016, aflându-se, între ora 20.30 și 21.00, în odaia sa de serviciu din incinta Centrului de plasament, în scopul neadmiterii părăsirii încăperii și săvârșirii acțiunilor perverse, împotriva dorinței și voinței minorei M., a privat-o ilegal, în câteva etape de libertate, timp de la 15 la 30 de minute, iar la cererea acesteia de a pleca o ținea, astfel punând-o în imposibilitate de a părăsi încăperea;

– în perioada lunilor septembrie 2016 – 06 decembrie 2016, aflându-se în odaia de serviciu din incinta clădirii Centrului de plasament, în scopul neadmiterii părăsirii încăperii și săvârșirii acțiunilor perverse, împotriva dorinței și voinței minorei T., seara, de mai multe ori, a privat-o ilegal de libertate timp de la 15 la 30 de minute, iar la rugămintea ultimei de a o elibera o ținea, ea fiind în imposibilitate de a părăsi încăperea și a pleca" [2].

De menționat că cele săvârșite de A.V. au fost încadrate în baza art.175, art.175, art.175, art.175 și lit.b), c) alin.(2) art.166 CP RM (*i.e.* pentru săvârșirea a patru infracțiuni de acțiuni perverse și a privațiunii ilegale de libertate săvârșite asupra a două sau mai multor persoane, cu bună știință asupra unui minor).

Astfel, sesizăm că persoana abilitată cu aplicarea legii penale a reținut o singură dată norma de la art.166 CP RM la încadrarea celor săvârșite de A.V. În același timp, la calificarea acțiunilor perverse imputate lui A.V., în toate cele patru episoade, acțiunile făptuitorului au fost încadrate, de patru ori, în baza art.175 CP RM.

În context, se profilează următoarele întrebări logice: a) care au fost raționamentele catalogării faptelor de privațiune ilegală de libertate în calitate de infracțiune unică prelungită, iar a acțiunilor perverse – în calitate de pluralitate infracțională sub forma concursului de infracțiuni? b) oare de ce în cazul acțiunilor perverse au fost identificate mai multe intenții infracționale (câte intenții, atâtea infracțiuni), în timp ce în cazul acțiunilor de privațiune ilegală de libertate – o singură intenție infracțională?

Până a răspunde la aceste întrebări, *ab initio* vom consemna că în situațiile descrise mai sus privațiunea ilegală de libertate a fost săvârșită în scopul facilitării săvârșirii acțiunilor perverse, caz în care infracțiunea prevăzută la art.166 CP RM constituie infracțiune-mijloc, în timp ce infracțiunea înscrisă la art.175 CP RM – infracțiune-scop. În atare ipoteză, constatăm că cele comise necesită a fi calificate potrivit regulilor concursului de infracțiuni. Mai exact, este vorba de concurs de infracțiuni cu conexitate etiologică.

În speță, în condiții neclare, a fost aplicată în mod trunchiat regula de calificare valabilă pentru ipoteza concursului de infracțiuni, în general, și a celui cu conexitate etiologică, în special. Mai exact, surprindem poziția neîntemeiată de a reține la calificare de fiecă dată norma ce vizează infracțiunea-scop (*i.e.* – infracțiunea prevăzută la art.175 CP RM), dar fără a reține și norma ce incriminează infracțiunea-mijloc (*i.e.* – infracțiunea prevăzută la art.166 CP RM).

O asemenea soluție de calificare este inadmisibilă, întrucât nesocotește regula de apreciere a numărului de infracțiuni prezente, în funcție de numărul intențiilor infracționale; or, din împrejurările de fapt reliefate *supra* reiese că A.V. a acționat, de fiecă dată, în baza unei intenții diferite. Accentuăm că nu doar acțiunile perverse, ci și faptele de privațiune ilegală de libertate au fost săvârșite în baza unor intenții diferite. În raport cu fiecare victimă vizată în fiecare dintre cele patru cazuri A.V. a manifestat intenție diferită, fapt desprins cu ușurință din împrejurările în care a acționat inculpatul (timpul săvârșirii infracțiunii, calitatea diferită a victimei infracțiunii etc.). Acest lucru îl recunoaște, în mod implicit, însuși procurorul oferind pe masa judecătorului soluția de calificare sus-indicată, încadrând doar acțiunile perverse potrivit regulilor concursului de infracțiuni, nu și faptele de privațiune ilegală de libertate. Din moment ce în conduita inculpatului au fost sesizate mai multe intenții în raport cu săvârșirea acțiunilor perverse, în mod logic urmau a fi constatate mai multe intenții în raport cu săvârșirea privațiunii ilegale de libertate. Or, așa cum am subliniat mai sus, în vederea săvârșirii infracțiunilor de acțiuni perverse (fiecare intenție fiind separată de cealaltă) inculpatul recurgea la săvârșirea privațiunii ilegale de libertate. Prin urmare, dacă în raport cu infracțiunea-scop se atestă un concurs de intenții, e firesc ca și în raport cu infracțiunea-mijloc să se ateste același număr de intenții. Cu alte cuvinte, numărul intențiilor prezente față de infracțiunea-mijloc trebuie să fie proporțional în raport cu numărul intențiilor față de infracțiunea-scop (și invers). Respectiv, cu referire la speță, din moment ce organul îndrituit cu aplicarea legii penale a decis să califice faptele penale-scop potrivit regulilor concursului de infracțiuni (identificând în conduita lui A.V. patru infracțiuni de acțiuni perverse), urma ca și privațiunea ilegală de libertate, pe post de infracțiune-mijloc, să fie încadrată potrivit regulilor concursului de infracțiuni (*i.e.* de patru ori în baza art.166 CP RM).

Considerăm că tocmai o asemenea soluție de calificare corespunde gradului de pericol social pe care îl reprezintă făptuitorul și cele comise de acesta. Tocmai o asemenea soluție de încadrare este în stare să asigure restabilirea echității sociale drept scop al pedepsei penale. În speță, cele comise de inculpatul A.V. au fost

subestimate din perspectiva încadrării juridico-penale, calificarea făcută fiind una insuficientă. Potrivit doctrinei [3, p.19], calificarea insuficientă presupune lipsa unei reflectări integrale a semnelor faptei comise în norma penală aplicată. Iar cu titlu de exemplu se evocă cazul calificării concursului de infracțiuni ca și infracțiune unică [4, p.24].

În același context trezește semne de întrebare încadrarea celor săvârșite de A.V. în tiparul lit.b), c) alin.(2) art.166 CP RM. În special, provoacă interes reținerea la încadrare a lit.b) din articolul indicat, care cuprinde semnul circumstanțial agravant „asupra a două sau mai multor persoane”.

Potrivit regulii generale, pentru a fi incident semnul circumstanțial agravant indicat este ineluctabil ca făptuitorul să acționeze în baza unei intenții unice. Cu alte cuvinte, făptuitorul din start urmărește să priveze de libertate două sau mai multe persoane. *Per a contrario*, norma enunțată devine inaplicabilă în ipoteza în care făptuitorul săvârșește privațiunea ilegală a mai multor persoane, dar în baza unor intenții diferite. Prima ipoteză (cazul reținerii la calificare a semnelui circumstanțial agravant „asupra a două sau mai multor persoane”) implică prezența unei infracțiuni unice prelungite. Extrapolând aceste raționamente la speță, conchidem că, cel mai probabil, neîncadrarea privațiunii de libertate în cazul celor patru episoade potrivit regulilor concursului de infracțiuni a fost dictată de invocarea la calificare a semnelui calificativ „asupra a două sau mai multor persoane” – semn incompatibil în speță cu ipoteza concursului de infracțiuni. O atare soluție de calificare doar în aparență este corectă, întrucât o logică diferită a fost urmărită în cazul încadrării juridico-penale a acțiunilor perverse. Judecând *ad absurdum*, odată ce privațiunea ilegală de libertate a fost încadrată o singură dată potrivit art.166 CP RM, aceeași soluție de calificare (potrivit regulilor unității infracționale) urma a fi dată acțiunilor perverse.

O asemenea calificare (în aparență coerentă, dar lipsită de logică) era cu neputință, deoarece așa cum reiese din împrejurările în care a acționat A.V., dânsul a manifestat mai multe intenții față de cele comise: atât față de acțiunile perverse săvârșite, cât și față de faptele de privațiune ilegală de libertate.

În altă privință, în speța sus-indicată suscită interes încadrarea celor săvârșite de A.V. în episoadele 2 și 4. Astfel, potrivit învinuirii (în cel de-al doilea episod) A.V. este acuzat că ar fi săvârșit cele imputate „în una din serile verii anului 2016, aproximativ la ora 21.00, precum și în luna octombrie 2016 (sublinierea ne aparține – n.a.)”. Iar în cel de-al patrulea episod este învinuit că ar fi comis faptele penale imputate „în perioada lunilor septembrie 2016 – 06 decembrie 2016, seara, de mai multe ori (sublinierea ne aparține – n.a.), timp de la 15 la 30 de minute”.

Astfel, în cazul celui de-al doilea episod apar dubii privind existența unei singure intenții infracționale la săvârșirea acțiunilor perverse, și, implicit, a privațiunii ilegale de libertate. În opinia noastră, A.V. a manifestat două intenții: prima – în una din serile verii anului 2016 și cea de-a doua – în una din zilele lunii octombrie 2016. Acest lucru îl mărturisește, în special, intervalul mare de timp dintre momentele săvârșirii celor două fapte infracționale. Cu privire la acest aspect C.Butiuic subliniază: „...existența unor intervale prea mari de timp între acțiunile identice repetate poate duce și la concluzia că există mai multe rezoluții infracționale. Sub acest aspect este evident că nu se mai poate vorbi de unitate legală, deoarece rezoluțiile distincte generează o pluralitate de infracțiuni sub forma unui concurs real omogen” [5, p.16]. În același fâgaș, V.Manea și D.Pădure menționează: „Timpul este un criteriu accesoriu necesar pentru diferențierea pluralității infracțiunilor și a infracțiunilor unice, pe parcursul cărora acțiunea sau inacțiunea sunt exercitate într-o perioadă cu pauze temporare nesemnificative sau care coincid în timp (infracțiunile prelungite), precum și de la infracțiunile continue” [6, p.291].

Deci, este puțin probabil ca A.V. să fi acționat în cele două episoade în baza unei singure intenții. Mai degrabă, sesizăm un concurs de intenții, motiv pentru care acțiunile lui A.V realizate în privința minorei D. în una din serile verii anului 2016, precum și în una din zilele lunii octombrie 2016 urmau a fi calificate potrivit regulilor concursului de infracțiuni, nu însă ca infracțiune unică prelungită. Subsecvent, aceeași soluție de calificare se impunea în cazul săvârșirii privațiunii ilegale de libertate (cu condiția prezenței semnelor constitutive ale infracțiunii prevăzute la art.166 CP RM în ambele episoade infracționale). Deși, de principiu, nu excludem că intervalele de timp între episoadele infracționale ale unei infracțiuni unice prelungite pot fi suficient de mari, totuși, în speță, considerăm că A.V. a acționat în baza unor intenții diferite. Iar acest lucru reiese din intervalul prea mare între cele două fapte, precum și din conjunctura obiectivă în care acestea au fost comise.

Intuim că aprecierea celor două fapte penale ca fiind o infracțiune unică prelungită a fost dictată de circumstanța că acțiunile perverse au fost realizate în privința uneia și aceleiași victime. Precizăm că această particularitate nu ține de esența infracțiunii unice prelungite. Or, așa cum enunță pe bună dreptate S.Brînza și V.Stati,

„nu este exclus ca unitatea intenției infracționale să implice pluralitatea de victime” [7, p.118]. *Per a contrario*, nu este exclus ca una și aceeași persoană să apară pe post de victimă în cazul săvârșirii mai multor infracțiuni, inclusiv identice. În speță, tocmai o asemenea ipoteză învederăm: când una și aceeași persoană (minora D.) apare pe post de victimă a două infracțiuni identice, săvârșite la intervale diferite de timp. În concluzie, pentru a aprecia cele săvârșite drept concurs de infracțiuni mai puțin interesează dacă fapta infracțională este îndreptată către una și aceeași victimă. Relevanță crucială comportă dacă făptuitorul a manifestat o singură intenție sau mai multe intenții infracționale față de cele comise.

Rezerve la calificarea celor săvârșite de A.V. sesizăm și în cazul celui de-al patrulea episod din învinuire (*i.e.* ipoteza în care A.V. a fost condamnat o singură dată în baza art.175 CP RM pentru acțiunile perverse săvârșite împotriva minorei T. în perioada lunilor septembrie 2016 – 06 decembrie 2016). Rezervele noastre sunt desprins din aceeași circumstanță: timpul săvârșirii acțiunilor perverse. Și de această dată avem dubii privind existența unei singure intenții criminale. Considerăm că organul de urmărire penală urma în mod obligatoriu să identifice numărul intențiilor infracționale în baza cărora ar fi acționat A.V. Cel mai probabil, dificultatea identificării numărului de intenții infracționale a determinat persoana abilitată cu aplicarea legii penale să aprecieze juridic cele comise de A.V. împotriva minorei T. drept infracțiune unică prelungită.

2. *Supra* am arătat că intervalul de timp mare sau relativ mare între episoade infracționale mărturisește, de regulă, despre prezența unor intenții diferite față de fiecare episod infracțional, cele comise urmând a fi apreciate drept concurs de infracțiuni. Să însemne oare că dacă intervalele între episoade sunt mici sau relativ mici atunci există premise pentru a aprecia cele comise drept infracțiune unică prelungită? Răspunzând la această întrebare, menționăm că intervalul mic sau relativ mic între episoade infracționale poate constitui unul dintre criteriile de bază în delimitarea infracțiunii unice prelungite de concursul de infracțiuni. Acesta însă nu este unicul criteriu și nici criteriul de bază în disocierea celor două forme infracționale. Nu este exclus ca un interval mic între episoadele infracționale să nu constituie o împrejurare suficientă pentru a stabili prezența unei infracțiuni unice prelungite. Cu alte cuvinte, chiar și în condițiile unui interval mic între acțiunile/inacțiunile făptuitorului se poate atesta un concurs de intenții, nu însă o intenție unică. Tocmi o asemenea stare a lucrurilor a fost stabilită în următoarea speță întâlnită în practica judiciară a Republicii Moldova: „*inculpatul T.A., la 09.05.2018, în jurul orei 15.30 (sublinierea ne aparține – n.a.), fiind în stare de ebrietate, a intrat în locuința părinților săi amplasată în or. T., str. M., 41, și la cerința tatălui său de a părăsi locuința, înaintată timp de 10 minute, nu a reacționat, rămânând în locuință, unde a inițiat un conflict. T.A a părăsit locuința doar în momentul când tatăl său și-a manifestat intenția de a se adresa organelor de drept. Tot el, la 09.05.2018, în jurul orei 18.30 (sublinierea ne aparține – n.a.), fiind în stare de ebrietate, ilegal, contrar voinței proprietarului, a pătruns în locuința părinților săi amplasată în or. T., str. M., 41, și ignorând somațiile acestora înaintate timp de 30 de minute de a părăsi locuința nu a reacționat la ele, părăsind locuința doar la venirea colaboratorilor poliției*” [8]. De precizat că instanța de judecată a încadrat conduita lui T.A. în baza alin.(1) art.179 și alin.(1) art.179 CP RM.

Din punctul nostru de vedere, o atare soluție de calificare pare a fi corectă, în pofida faptului (i) realizării celor două conduite la un interval mic (distanța între ele fiind de 3 ore) și (ii) atentării asupra unora și aceluiași victime (părinții lui T.A.). Soluția de calificare este întemeiată. Împrejurările în care au fost comise cele două fapte vorbesc despre existența a două intenții infracționale. De menționat că cea de-a doua intenție a apărut la inculpat ulterior momentului consumării primei intenții.

Aprecierea celor săvârșite drept infracțiune unică prelungită este condiționată de momentul apariției la făptuitor a intenției de a comite repetat infracțiunea de violare de domiciliu. Încadrarea de o singură dată în baza alin.(1) art.179 CP RM este posibilă doar dacă: a) inculpatul, din start (până la momentul săvârșirii primei fapte – a celei comise în jurul orei 15.30) avea intenția de a comite în două rânduri infracțiunea de violare de domiciliu, sau b) intenția de a comite în două rânduri violarea de domiciliu a apărut la inculpat în momentul realizării primei fapte de violare de domiciliu, dar până la consumarea acesteia.

În cea de-a doua ipoteză se atestă intenția supravenită (survenită) de a comite infracțiunea în formă prelungită. Cu alte cuvinte, intenția inițială a făptuitorului de a comite o singură faptă de violare de domiciliu suferă modificări, astfel încât intenția acestuia să vizeze săvârșirea în două rânduri a faptei de violare de domiciliu. N.Giurgiu susține că intenția supravenită, în opoziție cu intenția inițială, presupune modificarea sau completarea hotărârii inițiale cu elemente noi, privind atât desfășurarea faptei, cât și urmările acesteia [9, p.136]. Iar potrivit doctrinei, regula este că dacă intenția inițială se transformă în intenție supravenită, calificarea se va face în corespundere cu intenția supravenită [3, p.165]. Corect se arată în literatura de specialitate rusă că pentru a fi

în prezența unei infracțiuni comise cu intenție supravădită transformarea intenției trebuie să aibă loc până la consumarea primei infracțiuni [10, p.154].

Tocmai de aceea apariția intenției de săvârșire repetată a violării de domiciliu ulterior momentului consumării primei fapte denotă o nouă intenție, motiv pentru care acesteia urmează să i se dea o apreciere juridico-penală distinctă (*i.e.* să i se dea o calificare separată). Respectiv, în această ipoteză se atestă două intenții, considerent din care trebuie reținute regulile concursului de infracțiuni. O atare ipoteză identificăm în speță sus-evocată. Foarte puțin probabil ca făptuitorul să fi acționat în baza unei intenții unice. Mai degrabă, făptuitorul a acționat în baza unor intenții diferite (cea de-a doua formându-se ulterior momentului consumării primei intenții, respectiv – primei fapte infracționale), chiar dacă cea de-a doua intenție a apărut cu puțin timp peste consumarea primei intenții.

În opoziție, în următoarea speță instanța a constatat prezența unei intenții infracționale unice, apreciind cele comise drept infracțiune prelungită, soluția fiind întemeiată, inclusiv, pe circumstanța privind intervalul mic dintre episoadele infracționale: „la 28 februarie 2017 inculpatul G.S. se afla, în stare de ebrietate alcoolică, în casa nr. 50 de pe str. T. Aproximativ la ora 01:00, acționând cu intenție directă unică (sublinierea ne aparține – n.a.) în scopul realizării unui raport sexual prin constrângere fizică în complicitate cu B.S., i-a aplicat lui X. lovituri cu mâinile peste față și prin constrângere fizică, manifestată prin răsucirea mâinilor și legare la spate, au imobilizat-o pe X. în pat. Atunci G.S. împreună cu B.S. au dezbrăcat-o și au descălțat-o pe X., care se afla imobilizată în pat, după care, contrar voinței ultimei, G.S. a intrat cu ea în raport sexual în formă obișnuită de mai multe ori pe parcursul nopții (sublinierea ne aparține – n.a.) de 28 februarie 2017 spre 01 martie 2017, iar B.S. îl încuraja pe G.S. la săvârșirea acțiunilor de viol” [11].

De menționat că acțiunile lui G.S. au fost încadrate o singură dată în baza art.171 CP RM, ca fiind săvârșite în baza unei intenții infracționale unice. În principiu, respectiva regulă de calificare este nuanțată la pct.7 din Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție „Despre practica judiciară în cauzele din categoria infracțiunilor privind viața sexuală”, nr.17 din 07.11.2005, în corespondere cu care: „Dacă făptuitorul succesiv realizează două sau mai multe raporturi sexuale sau acțiuni cu caracter sexual asupra aceleiași victime și în executarea aceleiași intenții infracționale, faptele săvârșite reprezintă o infracțiune unică prelungită...” [12].

3. În altă ordine de idei, menționăm că corecta apreciere a celor comise drept infracțiune unică prelungită sau concurs de infracțiuni determină anumite consecințe procesual-penale și, în mod implicit, consecințe ce vizează aplicarea pedepsei penale. Mai exact, expedierea în judecată a unui rechizitoriu în care mai multe fapte (episoade) imputate inculpatului sunt încadrate în baza unei singure norme de incriminare (cele comise fiind apreciate în calitate de infracțiune unică prelungită) face imposibilă reîncadrarea celor săvârșite de către instanța de judecată din tiparul unei singure norme de incriminare în tiparul mai multor norme de incriminare în ipoteza în care instanța constată că *de facto* inculpatul a acționat în baza mai multor intenții infracționale, fiind prezente semnele unui concurs de infracțiuni, nu însă ale unei infracțiuni unice prelungite. Iar acest lucru corespunde regulilor consacrate la art.325 din Codul de procedură penală (în continuare – CPP RM [13]). Astfel, potrivit alin.(1) art.325 CPP RM, „judecarea cauzei în primă instanță se efectuează numai în privința persoanei puse sub învinuire și numai în limitele învinuirii formulate în rechizitoriu (sublinierea ne aparține – n.a.). Iar conform alin.(2) al aceluiași articol „modificarea învinuirii în instanța de judecată se admite dacă prin aceasta nu se agravează situația inculpatului (sublinierea ne aparține – n.a.) și nu se lezează dreptul lui la apărare. Modificarea învinuirii în sensul agravării situației inculpatului se admite numai în cazurile și în condițiile prevăzute de cod”.

Prin urmare, instanța este ținută să acționeze în limitele învinuirii formulate. Din oficiu instanța nu poate modifica învinuirea în sensul agravării situației inculpatului. Reîncadrând din oficiu conduita inculpatului din textul unei norme de incriminare în tiparul mai multor norme de incriminare instanța va agrava situația inculpatului, fapt interzis de cadrul normativ procesual-penal. În acest sens, în doctrină se relevă [14, p.32] că exercițiul de reîncadrare a faptelor de către instanța de judecată din inițiativa sa necesită a fi efectuată cu o deosebită prudență, neagravându-se situația inculpatului și respectându-se dreptul acestuia la apărare.

Contrar regulii sus- indicate, în următoarea speță din practica judiciară instanța a decis, din oficiu, să reîncadreze acțiunile inculpatului din tiparul lit.c), f) alin.(3) art.217¹ CP RM și lit.f) alin.(3) art.217¹ CP RM în conformitate cu prevederile lit.c), f) alin.(3) art.217¹ CP RM, lit.c), f) alin.(3) art.217¹ CP RM și lit.f) alin.(3) art.217¹ CP RM. Mai exact, instanța a decis asupra existenței în speță a trei infracțiuni, nu însă a două infracțiuni, ceea ce a și servit drept motiv la reîncadrarea efectuată. În fapt, inculpatul A.V. a fost învinuit că „acționând

cu intenție directă, în scopul obținerii unui profit, a procurat droguri, pe care ilegal le-a păstrat asupra sa până la data de 11.07.2017, când contra sumei de 800 de lei le-a realizat lui B.V; tot el, la data de 01.08.2017, i-a realizat aceluiași B.V. contra sumei de 800 de lei un pachetel de tip zip-lock, în care se afla amfetamină; tot A.V., acționând cu intenție directă, în scopul înstrăinării ulterioare și obținerii unui profit, în perioada de timp și în circumstanțe nestabilite de organul de urmărire penală a procurat trei pachete de tip zip-lock care conțineau masă vegetală uscată de culoare cafenie, cu miros specific, pe care le-a păstrat la domiciliul său până la data de 26.09.2017, când pachetele cu masa vegetală au fost depistate și ridicate de către colaboratorii poliției în cadrul percheziției efectuate" [15].

De precizat că acțiunile lui A.V. concretizate în procurarea, păstrarea și înstrăinarea drogurilor către B.V., săvârșite în data de 11.07.2017 și de 01.08.2017, au fost apreciate de către organul de urmărire penală ca fiind comise în baza unei intenții unice și a unui scop unic. Respectiv, acțiunile infracționale comise de A.V. în cele două zile au fost catalogate drept episoade ale unei infracțiuni unice prelungite.

În contrast, instanța de judecată a apreciat cele comise de A.V. în data de 11.07.2017 și de 01.08.2017 ca fiind săvârșite în baza unor intenții diferite, formând un concurs de infracțiuni, nu însă o infracțiune unică prelungită.

Evocăm dezacordul nostru față de soluția instanței de judecată. Dezacordul vizează mai cu seamă depășirea limitelor învinuirii formulate (*i.e.* a încadrării juridice efectuate de acuzator) la calificarea conduitei lui A.V. Analizând speța indicată constatăm dificultăți în determinarea numărului de intenții criminale manifestate de A.V. în cele două episoade (din 11.07.2017 și din 01.08.2017). Cert e că în ipoteza în care persistă dubii în ceea ce privește numărul intențiilor infracționale, acestea trebuie interpretate în favoarea făptuitorului, urmând ca cele săvârșite să fie încadrate în baza unei singure norme de incriminare. Să zicem că în speță instanța a îmbrățișat o altă poziție, constatând prezența a două intenții infracționale, nu însă a uneia. Chiar și așa, instanța, grație prevederilor înscrise la art.325 CPP RM, nu putea să modifice încadrarea prin extinderea ipotezei unei infracțiuni unice prelungite la cea privind concursul de infracțiuni.

4. În practica judiciară întâlnim cazuri când infracțiunea unică prelungită este confundată cu infracțiunea unică continuă. Exemplificativă este următoarea speță: „K.Y., urmărind scopul comiterii infracțiunii de contrabandă, în perioada lunii iulie 2017 a elaborat un plan criminal în vederea trecerii peste frontiera vamală a Republicii Moldova a mărfurilor, prin ascundere în locuri special pregătite sau adaptate în acest scop. Astfel, pe parcursul lunii iulie 2017, K.Y., în timp ce se afla pe teritoriul Ucrainei, în circumstanțe necunoscute a intrat în posesia unui lot de produse de tutungerie, cu valoare de minimum 198 350 lei. Ulterior, la 13 iulie 2017, K.Y. a camuflat în locuri special adaptate ale semiremorcii cu n/î XXX o parte din lotul de produse de tutungerie menționat, cu valoare minimă de 95 200 lei, iar la 19 iulie 2017, ora 00:54, urmărind scopul de a trece peste frontiera vamală a Republicii Moldova mărfuri, prin ascundere în locuri special pregătite sau adaptate în acest scop, acționând întru realizarea intenției sale infracționale, s-a prezentat în zona de control vamal a postului Giurgiulești-2 (PVFI, rutier), Giurgiulești-Reni, pe direcția „intrare în Republica Moldova”, în calitate de șofer al camionului cu n/î XXX, cu semiremorca atașată cu n/î XXX, pe care le-a trecut peste frontiera vamală a Republicii Moldova fără a fi declarate controlului vamal. Ulterior, la 19 iulie 2017, ora 15:57, K.Y., în continuarea acțiunilor sale criminale, aflându-se la volanul camionului cu n/î XXX, cu semiremorca atașată cu n/î XXX, s-a prezentat în zona de control vamal a postului vamal Giurgiulești-1 (PVFI, rutier), pe direcția „ieșire din Republica Moldova”, unde a trecut mărfurile indicate peste frontiera vamală fără a le declara controlului vamal, în vederea realizării activității infracționale continue (sublinierea ne aparține – n.a.). Urmărind scopul comiterii infracțiunii de contrabandă, la 09 august 2017 K.Y. a camuflat în locuri special adaptate ale semiremorcii cu n/î XXX cealaltă parte din lotul de produse de tutungerie menționat: 1 000 pachete de țigări marca „LD Blue Limited”, 3 000 pachete de țigări marca „Rothmans Kingsize” și 1 950 pachete de țigări marca „Rothmans Demi Click”, cu valoarea de 103 150 lei, iar la 13 august 2017, ora 19:54, K.Y. s-a prezentat la zona de control vamal a postului vamal Giurgiulești-2 (PVFI, rutier), Giurgiulești - Reni, pe direcția „intrare în Republica Moldova”, în calitate de șofer al camionului cu n/î XXX, cu semiremorca atașată cu n/î XXX, unde a trecut peste frontiera vamală a Republicii Moldova produsele de tutungerie menționate fără a le declara controlului vamal. Tot la 13 august 2017, ora 21:10, K.Y., fiind la volanul camionului cu n/î XXX, cu semiremorca atașată cu n/î XXX, transportând camuflante produse de tutungerie în cantitate de 1 000 pachete de țigări marca „LD Blue Limited”, 3 000 pachete de țigări marca „Rothmans Kingsize” și 1 950 pachete de țigări marca „Rothmans Demi Click”, cu valoarea de 103 150 lei,

s-a prezentat în zona de control vamal a postului vamal Giurgiulești-1 (PVFI, rutier), Giurgiulești-Galați, pe care a încercat să le transporte peste frontiera vamală a Republicii Moldova fără a le declara controlului vamal, prin ascundere în locuri special pregătite sau adaptate în acest scop. Însă, din motive independente de voința acestuia, nu și-a dus până la capăt intențiile criminale, deoarece produsele de tutungerie au fost depistate și ridicate de către colaboratorii postului vamal. Astfel, infracțiunea continuă a fost consumată datorită survenirii unor evenimente care împiedică această activitate (sublinierea ne aparține – n.a.)" [16].

De menționat că acțiunile inculpatului K.Y. au fost încadrate de către organul de urmărire penală în baza art.29, alin.(1) art.248 CP RM, conform indicilor calificativi: „infracțiunea continuă de contrabandă, caracterizată prin trecerea peste frontieră vamală a Republicii Moldova a mărfurilor în proporții mari (în valoare de 198 350 lei), tăinuindu-le de controlul vamal prin ascundere în locuri special pregătite sau adaptate în acest scop”.

Este lesne de observat confuzia admisă în speța sus-indicată cu privire la cele două forme ale unității infracționale. Este evident că, în speță, cele comise constituie o infracțiune unică prelungită, caracterizată prin prezența mai multor episoade infracționale, comise în baza unei singure intenții și cu un singur scop. Infracțiunea de contrabandă, în varianta imputată inculpatului, nu este susceptibilă de săvârșire în formă continuă. Infracțiunea continuă nu poate fi comisă altfel decât prin desfășurarea neîntreruptă a activității infracționale. Infracțiunea de contrabandă nu implică necesarmente o atare derulare în timp a activității infracționale. Aceasta poate fi comisă instantaneu. Deci, nu este o infracțiune continuă. În același timp, aceasta poate lua forma unei infracțiuni prelungite. Este cazul în care făptuitorul recurge la săvârșirea infracțiunii prin mai multe acțiuni infracționale (episoade). Important e ca făptuitorul să acționeze în baza unei singure intenții, nu însă în baza mai multor intenții infracționale. În speță, inculpatul K.Y. a comis fapta de contrabandă imputată prin mai multe episoade infracționale, având la bază o singură intenție și un singur scop.

În consecință, persoana abilitată cu aplicarea legii penale a apreciat eronat forma unității infracționale prezente în acțiunile făptuitorului. Deși acest lucru nu contează la încadrare (în ambele cazuri cele comise fiind apreciate ca infracțiune unică), totuși identificarea formei concrete a unității infracționale poate să comporte relevanță juridică în planul individualizării pedepsei penale. Or, infracțiunea prelungită necesită un tratament sancționator mai aspru comparativ cu infracțiunea unică continuă.

În contextul aceleiași spețe, apare drept neclară rețineria la calificare a art.29 CP RM. O atare neclaritate trebuie privită din altă perspectivă decât din cea privind confuzia creată între infracțiunea unică continuă și cea prelungită (fapt asupra căruia am statuat *supra*). Mai exact, apare semn de întrebare privind oportunitatea reținerii la calificare a respectivei norme, din moment ce art.29 CP RM nu conține norme de incriminare și nici norme de extindere a incriminării. În planul normelor de extindere a incriminării V.Berliba menționează: „Legea penală operează cu anumite norme de extindere a incriminării în cazul unor activități infracționale atipice. Este vorba, în special, de normele prevăzute la art.26 CP RM (pregătirea de infracțiune), la art.27 CP RM (tentativa de infracțiune), când se constată o activitate infracțională neconsumată și se impune precizarea acesteia, fiind făcută prin invocarea normelor descrise în Partea Generală, alături de normele de incriminare. Or, în Partea Specială a Codului penal legiuitorul operează doar cu fapte consumate” [17, p.237]. Asemenea norme regăsim și la art.42 CP RM, care definesc esența participanților la infracțiune, urmând ca la calificarea conduitei acestora să se rețină norma exactă ce reflectă rolul îndeplinit de fiecare participant.

Normele prevăzute la art.29 CP RM nu pot fi apreciate drept norme de extindere a incriminării. Din aceste motive, art.29 CP RM, ca, de altfel, nici art.30 CP RM, nu trebuie reținut la calificare. Nu vedem oportunitatea încadrării juridico-penale, *inter alia*, conform art.29 sau 30 CP RM. *Primo* – natura juridică a unei infracțiuni unice (continue, prelungite, cu acțiuni/inacțiuni alternative etc.) este identificată din conținutul actului aplicativ (în special, din fabulă), nu însă din normele reținute la calificare. *Secundo* – este limpede că cele săvârșite constituie infracțiune unică, nu însă concurs de infracțiuni. Or, în cazul unui concurs de infracțiuni încadrarea urma a fi făcută în baza mai multor norme de incriminare.

Concluzii

În unele cazuri surprindem poziția persoanelor abilitate cu aplicarea legii penale de a încadra cele săvârșite în conformitate cu regulile infracțiunii unice prelungite, deși cele comise, în realitate, constituie concurs de infracțiuni.

În cazul infracțiunilor cu conexitate etiologică, dacă în raport cu infracțiunea-scop se atestă un concurs de intenții, e firesc ca și în raport cu infracțiunea-mijloc să se ateste același număr de intenții. Cu alte cuvinte,

numărul intențiilor prezente față de infracțiunea-mijloc trebuie să fie proporționale în raport cu numărul intențiilor față de infracțiunea-scop (și invers).

Nu ține de esența infracțiunii unice prelungite circumstanța, potrivit căreia faptele infracționale sunt săvârșite în privința uneia și aceleiași victime. Nu este exclus ca una și aceeași persoană să apară pe post de victimă în cazul săvârșirii mai multor infracțiuni, inclusiv identice.

În practica judiciară sesizăm cazuri când, cel mai probabil, dificultatea identificării numărului de intenții infracționale determină persoana abilitată cu aplicarea legii penale să aprecieze juridic cele comise drept infracțiune unică prelungită.

Intervalul de timp mare sau relativ mare între episoadele infracționale mărturisește, de regulă, asupra prezenței unor intenții diferite față de fiecare episod infracțional, cele comise urmând a fi apreciate drept concurs de infracțiuni. *Per a contrario*, intervalul mic sau relativ mic între episoadele infracționale poate constitui unul dintre criteriile de bază în delimitarea infracțiunii unice prelungite de concursul de infracțiuni. Acesta însă nu este unicul criteriu și nici criteriul de bază în disocierea celor două forme infracționale. Nu este exclus ca un interval mic între episoadele infracționale să nu constituie o împrejurare suficientă pentru a stabili prezența unei infracțiuni unice prelungite. Chiar și în condițiile unei durate mici între acțiunile/inacțiunile făptuitorului se poate atesta un concurs de intenții, nu însă o intenție unică.

Corecta apreciere a celor comise drept infracțiune unică prelungită sau concurs de infracțiuni determină anumite consecințe procesual penale și, în mod implicit, consecințe ce vizează aplicarea pedepsei penale. Mai exact, expedierea în judecată a unui rechizitoriu în care mai multe fapte (episoade) imputate inculpatului sunt încadrate în baza unei singure norme de incriminare (cele comise fiind apreciate în calitate de infracțiune unică prelungită) face imposibilă reîncadrarea celor săvârșite de către instanța de judecată din tiparul unei singure norme de incriminare în tiparul mai multor norme de incriminare în ipoteza în care instanța constată că *de facto* inculpatul a acționat în baza mai multor intenții infracționale, fiind prezente semnele unui concurs de infracțiuni, nu însă ale unei infracțiuni unice prelungite.

Normele prevăzute la art.29 CP RM nu pot fi apreciate drept norme de extindere a incriminării. Din aceste motive, art.29 CP RM, ca, de altfel, nici art.30 CP RM, nu trebuie reținut la calificare.

Referințe:

1. Codul penal al Republicii Moldova, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.128-129, republicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.72-74.
2. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 17 ianuarie 2018. Dosarul nr.1ra-74/2018. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=10252
3. COPEȚCHI S., HADÎRCA, I. *Calificarea infracțiunilor*. Note de curs. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 352 p.
4. COPEȚCHI, S., OJOGA, A. Modalitățile și principiile calificării infracțiunilor. În: *Revista Institutului Național al Justiției*, 2015, nr.1(32), p.21-27.
5. BUTIUC, C. *Infracțiunea complexă*. București: ALL Beck, 1999.
6. MANEA, V., PĂDURE, D. Categoria „timpul” în Partea Generală și Partea Specială a Codului penal. În: *Materialele Conferinței științifice naționale cu participare internațională „Realități și perspective ale învățământului juridic național”* (Chișinău, 01-02 octombrie 2019). Vol.II. Chișinău: CEP USM, 2020, p.288-300.
7. BRÎNZA, S., STATI, V. Infracțiunile privind viața sexuală în Codul penal al Republicii Moldova: noi abordări în interpretarea judiciară oficială. În: *Актуальные научные исследования в современном мире*, 2018, №.2 (9(41)), c.108-120.
8. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 26 februarie 2020. Dosarul nr.1ra-702/2020. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=15468
9. GIURGIU, N. *Legea penală și infracțiunea (doctrină, legislație, practică judiciară)*. Iași: Gama, 1996.
10. ГАУХМАН, Л.Д. *Квалификация преступлений: закон, теория, практика*. Москва: АО „Центр ЮрИнфоР”, 2001. 315 c.
11. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție din 01 august 2019. Dosarul nr.1ra-1196/2019. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=14174
12. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție „Despre practica judiciară în cauzele din categoria infracțiunilor privind viața sexuală”, nr.17 din 07.11.2005. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=349
13. Codul de procedură penală al Republicii Moldova, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr.104-110.

14. BUDECI, V., MORCOV, A. Limitele reîncadrării juridico-penale a faptei inculpatului de către instanța de judecată *ex-officio*. Echitatea procedurii. Aspecte practico-aplicative. În: *Revista Națională de Drept*, 2017, nr.8, p.31-39.
15. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 04 martie 2020. Dosarul nr.1ra-821/2020. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=15479
16. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 09 octombrie 2019. Dosarul nr.1ra-1439/2019. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=14407
17. BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, Gh., BERLIBA, V. ș.a. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentat. Annotat.* Chișinău: Sarmis, 2009. 860 p.

Date despre autor:

Stanislav COPEȚCHI, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: scopetchi@yahoo.com

ORCID: 0000-0003-1822-4953

Prezentat la 16.11.2020

CZU: 343.35(478)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4572430>

EFECTELE LIPSEI CALITĂȚII SPECIALE A SUBIECTULUI INFRAȚIUNILOR PREVĂZUTE LA art.333 DIN CODUL PENAL

Cristian BRÎNZA

Universitatea de Stat din Moldova

Se analizează dacă art.333 și art.334 din Codul penal al Republicii Moldova pot fi aplicate în situațiile în care: 1) nu a fost respectată forma cerută de lege pentru numirea, alegerea sau darea unei însărcinări arbitralului ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, persoanei care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală, persoanei care lucrează pentru o astfel de organizație ori participantului la un eveniment sportiv de pariat; 2) se exercită în fapt, nu și în drept, atribuțiile de arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, de persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală, de persoană care lucrează pentru o astfel de organizație ori de participant la un eveniment sportiv de pariat. În rezultatul analizei doctrinei penale, a reglementărilor penale și extrapenale din legislația Republicii Moldova, precum și a reglementărilor din legile penale ale altor state, se ajunge la concluzia că persoana, care exercită în fapt, nu și în drept, atribuțiile de arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, de persoană care gestionează o organizație comercială, obștească ori o altă organizație nestatală, de persoană care lucrează pentru o astfel de organizație ori de participant la un eveniment sportiv de pariat, nu poate fi subiect al infracțiunilor prevăzute la art.333 CP RM. Totodată, răspunde în baza art.27 și a art.334 CP RM cel care promite, oferă sau dă, personal sau prin mijlocitor – unei persoane pe care o consideră că exercită în drept atribuțiile de arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, de persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală, de persoană pe care o consideră că lucrează pentru o astfel de organizație ori de participant la un eveniment sportiv de pariat, deși, din cauze independente de voința mituitorului, această persoană exercită doar în fapt atribuțiile respective – bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin celui pe care mituitorul încearcă să-l mituiască, pentru sine sau pentru o altă persoană, pentru a îndeplini sau nu, pentru a întârzia ori a grăbi îndeplinirea unei acțiuni fiind în exercițiul funcției sale sau contrar acesteia, fie în cadrul unui eveniment sportiv de pariat.

Cuvinte-cheie: *subiect special al infracțiunii, arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală, persoană care lucrează pentru o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală, participant la un eveniment sportiv de pariat, aplicarea legii penale prin analogie.*

EFFECTS OF THE ABSENCE OF THE SPECIAL QUALITY OF THE SUBJECT OF THE OFFENSES PROVIDED FOR IN art.333 OF THE CRIMINAL CODE

This article analyses if art.333 and art.334 of the Criminal Code of the Republic of Moldova could be applied in situations where: 1) the form required by law for the appointment, election or assignment of an arbitrator elected or appointed to solve a dispute by arbitration, the person administering a commercial, social, or other non-state organisation, the person working for such an organisation or the participant in a sports betting event, was not observed; 2) the duties of an arbitrator elected or appointed to solve a dispute by arbitration, of a person administering a commercial, social, or other non-state organisation, of a person working for such an organization or of a participant in a sports betting event are exercised in fact, not in law. As a result of the analysis of the criminal doctrine, of the criminal and extra-criminal regulations from the legislation of the Republic of Moldova, as well as of the regulations from the criminal laws of other states, it is concluded that the person who exercises in fact, not in law, the duties of an arbitrator elected or appointed to resolve a dispute by arbitration, of a person administering a commercial, social, or other non-state organization, of a person working for such an organisation or of a participant in a sports betting event, is not the subject of the offenses provided for in art.333 CC RM. At the same time, according to art.27 and 334 CC RM, the one who promises, offers or gives, personally or through an intermediary – to a person they consider to exercise in law the duties of an arbitrator elected or appointed to resolve a dispute by arbitration, of a person administering a commercial, social, or other non-state organisation, of a person working for such an organisation or of a participant in a sports betting event, shall be held liable, although, for reasons beyond the control of the bribe-taker, that person exercises in fact the duties - money, securities, other goods, or material advantages in any form, which do not belong to the person whom the briber is trying to bribe, for themselves or for another person, in order to undertake or not to undertake or to delay or to speedup actions being in the exercise of their function or contrary to it or in a sports betting event.

Keywords: *the special subject of the crime, the arbitrator elected or appointed to solve a dispute by arbitration, the person administering a commercial, social, or other non-state organisation, the person working for a commercial, social, or other non-state organisation, the participant in a sports betting event, the application of criminal law by analogy.*

Introducere

Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.11 din 22.12.2014 cu privire la aplicarea legislației referitoare la răspunderea penală pentru infracțiunile de corupție conține, în pct.5.2, următoarea explicație: „Dacă, în cazul pretinderii, acceptării, primirii sau extorcării remunerației ilicite ce nu i se cuvine, acțiunea care urma să o execute făptuitorul nu ținea de atribuțiile lui de serviciu, dar el susținea că este în drept să o îndeplinească în interesul corupătorului sau al persoanelor pe care le reprezintă, fără a avea de fapt o asemenea posibilitate, fapta nu poate fi calificată drept corupere pasivă. În asemenea circumstanțe, în ipoteza primirii remunerației ilicite, cele comise vor alcătui elementele componenței infracțiunii de escrocherie (art.190 CP RM)” [1]. O situație asemănătoare este posibilă în cazul persoanei care afirmă fals că are calitatea specială cerută de art.333 CP RM. Acesteia poate să-i fie aplicat art.189, 190 sau 196 CP RM în cazul în care – susținând că are calitatea de arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, de persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală, de persoană care lucrează pentru o astfel de organizație ori de participant la un eveniment sportiv de pariat, deși în realitate nu posedă această calitate – ea pretinde, acceptă, primește sau extorchează, personal sau prin mijlocitor, bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin, pentru sine sau pentru o altă persoană, sau acceptă oferte ori promisiuni pentru a îndeplini sau nu, pentru a întârzia ori a grăbi îndeplinirea unei acțiuni fiind în exercițiul funcției sale sau contrar acesteia, fie în cadrul unui eveniment sportiv de pariat. În aceleași împrejurări, mituitorul acționează în condițiile unei erori de fapt cu privire la calitatea specială a persoanei pe care o remunerează ilegal. Astfel, răspunde în baza art.27 și 334 CP RM cel care promite, oferă sau dă, personal sau prin mijlocitor – unei persoane pe care o consideră arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, unei persoane pe care o consideră că gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală, unei persoane pe care o consideră că lucrează pentru o astfel de organizație ori unei persoane pe care o consideră participant la un eveniment sportiv de pariat, deși, din cauze independente de voința mituitorului, această persoană nu posedă calitatea respectivă – bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin, celui pe care mituitorul încearcă să-l mituiască, pentru sine sau pentru o altă persoană, pentru a îndeplini sau nu, pentru a întârzia ori a grăbi îndeplinirea unei acțiuni fiind în exercițiul funcției sale sau contrar acesteia, fie în cadrul unui eveniment sportiv de pariat.

O astfel de situație nu prezintă mari dificultăți în ceea ce privește calificarea, întrucât presupune înșelarea din partea celui care nu are și nu poate avea calitatea specială cerută de art.333 CP RM. În alte situații, apropiate în anumite privințe, identificarea soluției de calificare nu este la fel de facilă. Ne referim la situațiile în care: 1) nu a fost respectată forma cerută de lege pentru numirea, alegerea sau darea unei însărcinări arbitruului ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, persoanei care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală, persoanei care lucrează pentru o astfel de organizație ori participantului la un eveniment sportiv de pariat; 2) se exercită în fapt, nu și în drept, atribuțiile de arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, de persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală, de persoană care lucrează pentru o astfel de organizație ori de participant la un eveniment sportiv de pariat.

Rezultate și discuții

Referitor la primul dintre aceste aspecte, S.A. Gordeicik menționează: „Este actuală problema privind perfecționarea adecvată a competențelor persoanelor care îndeplinesc funcții de conducere în cadrul organizațiilor comerciale sau al altor organizații. Personalul persoanelor juridice, care este interesat de comiterea abuzurilor, precum și conducătorii acestui personal, pot încredința comiterea anumitor ilegalități persoanelor ale căror atribuții nu au fost perfectate în formă scrisă” [2].

Această opinie este valabilă în cazul abuzului de serviciu (art.335 CP RM) comis de persoanele care gestionează o organizație comercială, obștească sau altă organizație nestatală, precum și de persoanele care lucrează pentru o astfel de organizație. Însă, această opinie se referă, implicit, și la luarea de mită. Or, art.333 CP RM este o normă specială în raport cu art.335 CP RM. Indirect, aceasta o confirmă unele explicații care vizează relația de concurență dintre art.324 și art.327 CP RM. Astfel, la pct.5.4 din Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.11 din 22.12.2014 cu privire la aplicarea legislației referitoare la răspunderea penală pentru infracțiunile de corupție se prevede: „Coruperea pasivă este o infracțiune care aduce atingere activității de serviciu și, în cazul când persoana publică, persoana publică străină, funcționarul internațional,

persoana cu funcție de demnitate publică pretinde, acceptă, primește sau extorchează remunerația ilicită, aceștia în mod abuziv își exercită și atribuțiile de serviciu. Prin urmare, coruperea pasivă reprezintă un caz particular de abuz de serviciu sau abuz de putere. De aceea, între art.324 și art.327 CP RM există o concurență dintre o normă specială și una generală, în sensul art.116 CP RM. Deci, la calificare se va reține doar art.324 CP RM, nu însă un concurs de infracțiuni. Concursul de infracțiuni (real) dintre art.324 și art.327 CP RM va exista doar în ipoteza realizării efective a unuia dintre scopurile infracțiunii de corupere pasivă. Aceasta întrucât latura obiectivă a infracțiunii de corupere pasivă va fi depășită și vom fi în prezența a două conținuturi constitutive” [1]. Conform pct.4.3 din Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.7 din 15.05.2017 cu privire la aplicarea legislației referitoare la răspunderea penală pentru abuzul de putere sau abuzul de serviciu, excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu, precum și neglijența în serviciu, „instanțele de judecată vor reține că încadrarea faptei comise de către persoana publică, respectiv, de către persoana cu funcție de demnitate publică, în acord cu art.327 CP RM, este posibilă, dacă nu există o altă normă specială, în conformitate cu alin.(1) art.116 CP RM. În limitele Capitolului XV al Părții speciale a Codului penal, în raport cu art.327 CP RM, sunt norme speciale art.324 și art.332 CP RM. Aceasta deoarece pretinderea, acceptarea, primirea sau extorcarea remunerației ilicite de către persoana publică, respectiv, persoana cu funcție de demnitate publică, dar și înscrierea de către aceste persoane, în documente oficiale, a unor date vădit false, precum și falsificarea unor astfel de documente constituie o exercitare abuzivă a atribuțiilor de serviciu. Deci, la calificare, se va reține doar art.324 sau art.332 CP RM, nu însă un concurs (ideal) de infracțiuni” [3]. Făcând parte din Capitolul XVI al Părții speciale a Codului penal, art.333 și, respectiv, art.335 CP RM sunt corespondente cu art.324 și, respectiv, cu art.327 CP RM, care sunt cuprinse de Capitolul XV al Părții speciale a Codului penal. Prin analogie cu concurența dintre art.324 și art.327 CP RM, între art.333 și art.335 CP RM există o concurență dintre norma specială și norma generală în sensul art.116 CP RM.

O serie de teoreticieni consideră că, pentru calificare, nu este relevant dacă s-a respectat forma cerută de lege pentru numirea, alegerea sau darea unei însărcinări arbitrului ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, persoanei care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală, persoanei care lucrează pentru o astfel de organizație ori participantului la un eveniment sportiv de pariat. De exemplu, P.S. Iani afirmă: „În organizațiile nestatale nu întotdeauna sunt respectate regulile de perfectare a documentelor. Prin urmare, absența unui document scris (ordin, dispoziție sau chiar, în unele cazuri, contract (în special, contract de muncă)), potrivit căruia o persoană era investită într-o organizație cu diverse competențe în vederea exercitării funcțiilor sau acțiunilor administrative de dispoziție ori organizatorico-economice, nu poate fi un temei pentru a nu-l recunoaște ca subiect al unei infracțiuni de serviciu săvârșite într-o organizație comercială sau într-o altă organizație. Or, de facto, funcțiile sau acțiunile în cauză au fost exercitate efectiv de către acea persoană” [4, p.105]. Într-un mod asemănător, L.A. Soldatova și N.A. Egorova consideră că nerespectarea formei scrise de investire a unei persoane cu competențe manageriale nu poate fi privită ca un obstacol în calea recunoașterii unei astfel de persoane în calitate de subiect special al unei infracțiuni [5, p.93; 6]. Exprimând o poziție similară, S.A. Gordeicik susține: „Îndeplinirea cerințelor formale de confirmare a împuternicirilor depinde în exclusivitate de cei interesați în comiterea abuzurilor. Drept urmare, nu este dificil să anticipăm că aceștia vor ignora cerințele în cauză” [2]. Din cele afirmate de S.A. Gordeicik ar rezulta următoarele: dacă cei care investesc o persoană cu competențe manageriale comit ilegalități, atunci este permis să se comită ilegalități împotriva acestora. Însă, o asemenea abordare pseudojustițiară nu are nicio legătură cu legea și cu principiul legalității.

O altă categorie de teoreticieni au un punct de vedere opus, fiind de părere că, pentru calificare, este obligatoriu să se respecte forma cerută de lege pentru numirea, alegerea sau darea unei însărcinări arbitrului ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, persoanei care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală, persoanei care lucrează pentru o astfel de organizație ori participantului la un eveniment sportiv de pariat. De exemplu, A.V. Șnitnikov exprimă următoarea opinie: „Organizarea în bune condiții a raporturilor de serviciu presupune, desigur, respectarea cu strictețe a regulilor de investire a unei persoane cu diverse competențe. În același timp, este important de reținut că un conducător, ca oricare alt angajat, trebuie să-și cunoască atribuțiile de serviciu. [...] Respectarea acestor exigențe de ordin procedural permite, în ultimă instanță, să fie stabilită vinovăția persoanei în săvârșirea unei infracțiuni (în prezența tuturor celorlalte semne ale componenței de infracțiune)” [7]. După părerea lui V.I. Dobrovolski, „nu este cu puțință aplicarea art.201 din Codul penal al Federației Ruse (care corespunde cu art.335 CP RM – *n.a.*) unui impostor

(și anume – unei persoane numite ilegal în funcția de director) în cazul preluării printr-un atac raider a unei întreprinderi. Or, o astfel de persoană nu a avut niciodată atribuții de serviciu legale de care ar fi putut abuza” [8, p.21]. În fine, B.V. Voljenkin consideră că aplicarea răspunderii pentru abuzul de serviciu este condiționată de existența unui document scris care acordă făptuitorului competențe manageriale [9, p.115].

Problema privind respectarea formei cerute de lege pentru numirea, alegerea sau darea unei însărcinări arbitralului ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, persoanei care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală, persoanei care lucrează pentru o astfel de organizație ori participantului la un eveniment sportiv de pariat, nu diferă decât în nuanțe de o altă problemă – cea privind exercitarea în fapt, nu și în drept, a atribuțiilor de arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, de persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală, de persoană care lucrează pentru o astfel de organizație ori de participant la un eveniment sportiv de pariat. În legătură cu aceasta, S.A. Gordecik menționează: „Din problema cu privire la perfectarea adecvată a competențelor manageriale derivă problema ce vizează administratorul de fapt. Această ipoteză apare atunci când formal (nominal) conduce o persoană, iar real conduce o altă persoană care nu a fost investită cu competențe manageriale” [2].

Anumiți autori exprimă poziția că exercitarea în fapt, nu și în drept, a atribuțiilor manageriale nu are niciun impact asupra calificării faptei săvârșite. De exemplu, în legătură cu infracțiunea prevăzută la art.193 CP FR „Eschivarea de la executarea obligațiilor de repatriere a mijloacelor bănești în valută străină sau în monedă națională a Federației Ruse” (care poate fi considerată o formă specială de abuz de serviciu – *n.a.*), I.N. Pastuhov și P.S. Iani menționează: „La răspundere trebuie tras administratorul de fapt, nu administratorul de drept” [10, p.36]. O concepție asemănătoare este promovată în pct.7 din Hotărârea Plenului Judecătorei Supreme a Federației Ruse nr.48 din 26.11.2019 cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a legislației referitoare la răspunderea pentru infracțiunile fiscale” (în continuare – Hotărârea Plenului JS FR nr.48/2019): „În acele cazuri când persoana, care desfășoară de facto activitatea de întreprinzător prin intermediul unui „om de paie” (de exemplu, al unui șomer care a fost înregistrat formal ca întreprinzător individual), se eschivează de la achitarea impozitelor, a taxelor sau a contribuțiilor de asigurări sociale, fapta acesteia trebuie calificată în baza art.198 din Codul penal al Federației Ruse (care prevede răspunderea pentru evaziunea fiscală a persoanei fizice – *n.a.*). Persoana dată trebuie considerată autor al acestei infracțiuni. „Omul de paie” trebuie privit drept complice al acestei persoane, cu condiția că își dădea seama că ia parte la eschivarea de la achitarea impozitelor, a taxelor sau a contribuțiilor de asigurări sociale și că intenția acestuia cuprindea săvârșirea infracțiunii în cauză” [11]. În mod apropiat, în pct.7 din Hotărârea Plenului Judecătorei Supreme a Republicii Belarus nr.1 din 26.03.2015 cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a legislației în cauzele referitoare la eschivarea de la achitarea impozitelor sau a taxelor (art.243 din Codul penal al Republicii Belarus) (în continuare – Hotărârea Plenului JS RB nr.1/2015) se explică: „Persoana care de facto exercită conducerea organizației contribuabile poate fi considerată autor al infracțiunii prevăzute de art.243 din Codul penal al Republicii Belarus, cu condiția că factorul de decizie al organizației respective, în ale cărui obligații intră semnarea documentelor de evidență a prelevărilor fiscale, nu era la curent cu eschivarea persoanei în cauză de la achitarea impozitelor sau a taxelor” [12].

Părerea altor autori este contrară. Astfel, V.N. Vinokurov critică recomandarea din pct.7 al Hotărârii Plenului JS FR nr.48/2019: „Plenul JS FR interpretează extensiv coautoratul în cazul unor infracțiuni. [...] Or, Plenul JS FR a stabilit că subiect special (coautor) al infracțiunii poate fi persoana ale cărei competențe nu sunt perfectate juridic, care, în ipoteza realizării unor acțiuni producătoare de efecte juridice, trebuie trasă la răspundere penală” [13]. A.I. Lukașov și E.A. Sarkisova au o poziție apropiată în legătură cu aceeași recomandare a Plenului JS FR: „Recomandarea Plenului JS FR de a considera subiect special persoana care nu posedă semnele subiectului special al infracțiunii, dar care a îndeplinit de facto acțiunile pe care era în drept să le îndeplinească doar o persoană competentă (un subiect special) nu este nici pe departe un exemplu de interpretare restrictivă a legii penale. În afară de aceasta, recomandarea respectivă subminează fundamentele dreptului penal privitoare la răspunderea penală a subiectului special al infracțiunii” [14]. Exprimându-și rezervele față de recomandarea din pct.7 al Hotărârii Plenului JS FR nr.48/2019, B.V. Voljenkin menționează: „În pofida poziției Plenului JS FR, astfel de persoane (adică, persoanele care desfășoară de facto activitatea de întreprinzător prin intermediul unui „om de paie” și care se eschivează de la achitarea impozitelor, a taxelor sau a contribuțiilor de asigurări sociale – *n.a.*) pot răspunde pentru practicarea ilegală a activității de întreprinzător fie ca membri ai grupului criminal organizat (dacă acesta a existat), fie ca participanți (organizatori,

instigatori sau complici) la infracțiunea de evaziune fiscală a persoanei fizice, nu însă ca autor al infracțiunii de evaziune fiscală a persoanei fizice" [15, p.214-215]. De asemenea, S.S. Vitvițkaia afirmă: „Persoana care de facto exercită conducerea sau care de facto desfășoară activitatea de întreprinzător nu poate să devină automat subiect special – conducător sau întreprinzător” [16]. Criticând recomandarea din pct.7 al Hotărârii Plenului JS RB nr.1/2015, A.I. Lukașov și E.A. Sarkisova argumentează: „Plenul JS RB a considerat de cuviință să aplice prevederile alin.3 art.16 din Codul penal al Republicii Belarus (care este corespondent cu alin.(2) art.42 CP RM – *n.a.*) în ipotezele care nu intră sub incidența acestei norme penale, ceea ce demonstrează ignorarea interdicției de a aplica legea penală prin analogie. Oferind o astfel de explicație, Plenul JS RB și-a arogat, în esență, funcția de legiuitor și a făcut abstracție de la principiul separația puterilor în stat” [14]. Deși se referă la infracțiunile prevăzute la art.191 CP RM, merită atenție și argumentele expuse de I.Selevestru: „În literatura de specialitate este folosită noțiunea „administrator de fapt” [17, p.7-8]. Se are în vedere persoana care *sine jure* (fără drept) se substituie celui care ar urma de drept să exercite administrarea. Accentuăm că administratorul de fapt nu poate fi subiect al infracțiunilor prevăzute la art.191 CP RM. Or, în cazul acestor infracțiuni, indiferent de formele în care se concretizează temeiurile încredințării bunurilor în administrarea făptuitorului, respectivele temeiuri trebuie să fie conforme cu legea (sublinierea ne aparține – *n.a.*). De aceea, subiect al infracțiunilor specificate la art.191 CP RM poate fi doar acel administrator care cu drept își exercită atribuțiile (sublinierea ne aparține – *n.a.*)” [18].

Considerăm că nu doar în cazul infracțiunilor prevăzute la art.191 CP RM subiectul trebuie cu drept să-și exercite atribuțiile. Ca și temeiurile încredințării bunurilor în administrarea făptuitorului (în cazul infracțiunilor prevăzute la art.191 CP RM), temeiurile de numire, de alegere sau de dare a unei însărcinări arbitrului ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, persoanei care gestionează o organizație comercială, obștească ori o altă organizație nestatală, persoanei care lucrează pentru o astfel de organizație ori participantului la un eveniment sportiv de pariat, trebuie să fie conforme cu legea.

Am afirmat anterior și reiterăm: „Infracțiunile prevăzute la art.333 CP RM au nu pur și simplu un subiect special. Ele au o componentă specială. Calitatea specială cerută de art.333 CP RM face să fie speciale toate celelalte elemente constitutive ale luării de mită. Prin aceasta luarea de mită se deosebește de infracțiuni ca violul care are subiect special, dar nu are o componentă specială. Persoanele care nu au calitatea specială cerută de art.333 CP RM nu pot leza obiectul juridic al luării de mită, nu pot realiza nemijlocit latura obiectivă a luării de mită, nu pot avea atitudinea psihică specifică luării de mită. Cu toate acestea, având în vedere prevederea de la art.41 CP RM, persoanele care nu au calitatea specială cerută de art.333 CP RM vor răspunde nu pentru o infracțiune distinctă – organizarea luării de mită, instigarea la luarea de mită sau complicitatea la luarea de mită. Legea penală autohtonă nu prevede răspunderea pentru astfel de infracțiuni. Ele vor răspunde pentru participare la luarea de mită. Caracterul accesoriu al activității organizatorului, instigatorului și complicei predetermină tratamentul juridic aplicat acestora” [19]. În același context se încadrează argumentele prezentate de A.M. Kiseliova: „Săvârșirea „juridică” a infracțiunii cu subiect special este posibilă dacă fapta prejudiciabilă se exprimă în acțiunea care poate fi săvârșită doar de către făptuitorul care posedă anumite competențe. Astfel, primirea remunerației ilicite (ca expresie a laturii obiective a infracțiunii de corupere pasivă (art.290 din Codul penal al Federației Ruse)) poate fi comisă de către oricare persoană. Însă, nu oricare persoană poate îndeplini acțiunile care se află în sfera de competență a subiectului specificat în art.290 din Codul penal al Federației Ruse. De aceea, autori sau coautori ai coruperii pasive pot fi doar persoanele care au calitatea specială a subiectului respectiv” [20]. A.I. Lukașov și E.A. Sarkisova remarcă într-o manieră categorică: „Este inadmisibilă interpretarea voluntaristă a noțiunii „subiectul special al infracțiunii”, în condițiile în care această noțiune are la bază investigații științifice efectuate pe parcursul mai multor decenii. Nu este acceptabil ca o persoană oarecare, care reușește să comită o faptă ce îi poate fi imputată doar unui subiect special, să fie pasibilă de răspundere pentru o infracțiune cu subiect special. Cu o asemenea abordare, ar trebui rescrise aproape toate articolele din Partea specială a Codului penal, excluzând din ele, din considerente de inutilitate, mențiunea privind subiectul special al infracțiunii” [14].

În aceeași ordine de idei, nu putem trece cu atenția Decizia Curții Constituționale a Federației Ruse nr.852-O-O din 21.06.2011 cu privire la inadmisibilitatea examinării sesizării cetățencei Leasnikova G.O. privind violarea drepturilor constituționale ale acesteia în rezultatul aplicării alin.1 art.199 din Codul penal al Federației Ruse: „La subiecții infracțiunii, prevăzute la art.199 (se are în vedere art.199 „Eschivarea de la achitarea impozitelor, taxelor sau a contribuțiilor de asigurări sociale pe care trebuie să le achite organizațiile contribuabile”

din Codul penal al Federației Ruse – *n.a.*), pot fi raportați: conducătorul organizației contribuabile; contabilul-șef (sau contabilul, dacă statele de personal nu prevăd funcția de contabil-șef). În obligațiile acestora intră: semnarea documentelor de evidență prezentate organelor fiscale; asigurarea achitării depline și la timp a impozitelor, taxelor sau a contribuțiilor de asigurări sociale. De asemenea, subiecți ai acestei infracțiuni pot fi considerate alte persoane, dacă acestea au fost special investite de organul abilitat al organizației respective să-și asume obligațiile sus-menționate (pct.7 din Hotărârea Plenului Judecătorei Supreme a Federației Ruse nr.64 din 28.12.2006 cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a legislației referitoare la răspunderea pentru infracțiunile fiscale” [21] (în continuare – Hotărârea Plenului JS FR nr.64/2006))” [22]. Observăm că Curtea Constituțională a Federației Ruse redă aproape cu fidelitate caracteristicile subiectului infracțiunii prevăzute de art.199 din Codul penal al Federației Ruse, așa cum acestea sunt stabilite în pct.7 al Hotărârii Plenului JS FR nr.64/2006, care este similar cu pct.7 al Hotărârii Plenului JS FR nr.48/2019, reprodus mai sus. Însă, ceea ce este important, atunci când redă aceste caracteristici, Curtea Constituțională a Federației Ruse omite să se refere la administratorul de fapt (care este menționat ca subiect în pct.7 al Hotărârii Plenului JS FR nr.64/2006 și în pct.7 al Hotărârii Plenului JS FR nr.48/2019). În schimb, Curtea Constituțională a Federației Ruse evidențiază persoanele special investite de organul abilitat al organizației respective să-și asume obligațiile legate de: semnarea documentelor de evidență prezentate organelor fiscale; asigurarea achitării depline și la timp a impozitelor, taxelor sau a contribuțiilor de asigurări sociale. Fără puțință de tăgadă, aceasta demonstrează reticenta Curții Constituționale a Federației Ruse vizavi de temeinicia atribuirii administratorului de fapt a calității de subiect al infracțiunii prevăzute la art.199 din Codul penal al Federației Ruse.

Vorbind despre experiența altor state, consemnăm că administratorul de fapt este specificat ca subiect special al infracțiunii, de rând cu administratorul de drept, în dispozițiile de la: lit.d) art.29 din Codul penal al Confederației Elvețiene [23]; art.314-7 din Codul penal al Republicii Franceze [24]; art.391ter din Codul penal al Marelui Ducat de Luxemburg [25]; alin.1 art.31, alin.1 art.31bis, alin.1 art.290, art.293, alin.1 art.294, art.295 din Codul penal al Regatului Spaniei [26] etc.

Autorul spaniol J.L. de la Cuesta menționează: „Administratori trebuie considerați cei care „controlează funcționarea” entității și au o „capacitate reală de a lua decizii relevante din punct de vedere social” asupra substanței companiei, acționând sub îndrumarea directă a organelor de conducere ale entității. La acest nivel, categoria cea mai problematică o reprezintă administratorii de fapt. [...] Pentru a identifica în mod adecvat administratorii de fapt, trebuie să se țină cont de capacitatea persoanei de a pune în pericol sau de a vătăma valoarea protejată (sublinierea ne aparține – *n.a.*)” [27]. Această afirmație este făcută din perspectiva Codului penal spaniol, în care administratorul de fapt este asimilat cu administratorul de drept. În contextul aplicării legilor penale, în care nu se face o astfel de asimilare, lucrurile stau altfel.

Interpretând una dintre aceste legi penale, A.I. Lukașov și E.A. Sarkisova argumentează: „Atunci când concepe o componentă de infracțiune cu subiect special, legiuitorul limitează cercul unor astfel de subiecți la persoanele care, în virtutea caracteristicilor prin care se disting, pot aduce atingere relațiilor sociale apărute de legea penală împotriva faptei săvârșite de persoana care este subiectul acestor relații. [...] Odată ce sunt incluse în sistemul acestor relații în calitate de subiecți, doar persoanele care posedă caracteristicile subiectului special al infracțiunii pot aduce atingere din interior relațiilor sociale respective. Atingerea din exterior asupra obiectului infracțiunii din partea persoanelor care nu sunt subiecți ai relațiilor sociale apărute de legea penală poate fi considerată infracțiune doar atunci când subiectul acesteia este unul general” [14]. Această argumentare contrazice opinia exprimată de J.L. de la Cuesta. Subiectul relației sociale apărute de legea penală este unul dintre elementele obligatorii ale unei relații sociale apărute de legea penală, care formează obiectul juridic special al unei infracțiuni. Odată ce legea penală cere ca un asemenea subiect să îndeplinească anumite condiții, nu este admisibil a interpreta că oricare persoană poate fi subiect al acelei relații sociale apărute de legea penală.

În același timp, nu poate fi susținut un alt punct de vedere exprimat de A.I. Lukașov și E.A. Sarkisova: „Din păcate, legiuitorul nu întotdeauna procedează reușit atunci când concepe anumite componente de infracțiuni cu subiect special. [...] Persoana cu funcție de răspundere, care a primit remunerația ilicită, aduce atingere relațiilor sociale cu privire la activitatea de serviciu, aflându-se în interiorul acestor relații în calitate de subiect. De aceea, pentru această persoană este stabilită răspunderea, ca pentru un subiect special, în art.430 din Codul penal al Republicii Belarus. Persoana particulară, care dă remunerația ilicită, atentează asupra acelorași relații sociale, însă din afara acestora, nefiind subiectul acestor relații” [14]. Considerăm greșită interpretarea pe care o dau acești doi autori. Infracțiunile prevăzute la art.333 CP RM nu pot avea același obiect ca și infracțiunile

prevăzute la art.334 CP RM. Infrațiunile de dare de mită lezează relațiile sociale care diferă de relațiile sociale care constituie obiectul juridic special al infrațiunilor de luare de mită. Persoana mituită nu participă la infrațiunea săvârșită de mituitor. Infrațiunile prevăzute la art.333 CP RM au un caracter autonom în raport cu infrațiunile prevăzute la art.334 CP RM. Mituitorul nu are calitatea specială cerută de art.333 CP RM. Tocmai lipsa acestei calități este ceea ce condiționează intenția lui de „a-și rezolva problema” pe calea dării de mită celui care are o astfel de calitate. Dacă mituitorul ar avea calitatea specială cerută de art.333 CP RM, atunci, probabil, nici nu ar avea necesitatea de a da mită.

Analiza noastră este înlesnită de argumentele prezentate de I.Serbinov: „Calitatea de persoană publică este o calitate de drept, nu o calitate de fapt. Or, obligațiile de serviciu, care îi revin subiectului infrațiunilor prevăzute la art.329 CP RM, au ca sursă fie legea, fie reglementarea care decurge dintr-o lege. Apropos, această afirmație își găsește confirmarea în pct.6.2 al Hotărârii Plenului CSJ nr.7/2017: „Normele ce reglementează obligațiile de serviciu sunt variate, fiind cuprinse în legi și acte normative subordonate legii”. Drept urmare, anularea actului administrativ de numire a făptuitorului în funcție, din cauza ilegalității acestui act, nu poate să nu comporte relevanță. În cazul în care post-factum se stabilește că făptuitorul nu a avut calitatea de subiect al unui raport juridic de serviciu, nu i se poate imputa săvârșirea infrațiunilor prevăzute la art.329 CP RM” [28]. În susținerea aceleiași idei, reproducem părerea lui Iu.Mihalache: „Administratorul trebuie să-și exercite împuternicirile numai în sensul în care i-au fost acordate prin lege sau prin actul de constituire” [29]. Cu această ocazie, precizăm că, pentru a fi considerat valabil, actul de constituire a entității, conduse de un administrator, trebuie să nu contravină legii corespunzătoare. De exemplu, alin.(2) art.13 al Legii nr.135 din 14.06.2007 privind societățile cu răspundere limitată (în continuare – Legea nr.135/2007) prevede: „Actul de constituire poate să cuprindă și alte prevederi care nu contravin legii” [30]. Alin.(3) art.33 al Legii nr.1134 din 02.04.1997 privind societățile pe acțiuni (în continuare – Legea nr.1134/1997) stabilește: „Contractul de societate poate cuprinde și alte date ce nu sunt în contradicție cu legislația” [31]. De asemenea, conform alin.(2) art.177 din Codul civil „are calitatea de administrator persoana fizică sau, în cazurile expres prevăzute de lege, persoana juridică care, în condițiile legii și ale actului de constituire (sublinierea ne aparține – *n.a.*), este desemnată să acționeze, în raporturile cu terții, individual sau colectiv, în numele și pe contul persoanei juridice” [32].

În astfel de condiții, pune în gardă explicația din pct.3.4 din Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.7 din 15. 05. 2017 cu privire la aplicarea legislației, referitoare la răspunderea penală pentru abuzul de putere sau abuzul de serviciu, excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu, precum și neglijența în serviciu: „Subiect al infrațiunilor, stipulate la art. 327-329 CP RM, se va considera inclusiv persoana publică ori persoana cu funcție de demnitate publică, care a fost investită în funcție, cu încălcarea cerințelor sau restricțiilor, prevăzute de legislație, privind numirea, alegerea, delegarea împuternicirilor acesteia (de exemplu, lipsa stagiului de muncă necesar, prezența antecedentelor penale, lipsa studiilor superioare speciale etc.)” [3]. Suntem de acord cu critica adusă de V.Stati recomandării respective: „Această explicație nu ia în calcul unele dispoziții ale Legii contenciosului administrativ, nr.793 din 10.02.2000 [33]: „(1) Actul administrativ contestat poate fi anulat, în tot sau în parte, în cazul în care: a) este ilegal în fond ca fiind emis contrar prevederilor legii; b) este ilegal ca fiind emis cu încălcarea competenței; c) este ilegal ca fiind emis cu încălcarea procedurii stabilite” (art.26); „(1) Actul administrativ anulat, în tot sau în parte, încetează a produce efecte juridice din momentul în care hotărârea instanței de contencios administrativ devine irevocabilă. (2) Ținând cont de unele circumstanțe concrete și de eventualitatea survenirii unor urmări juridice negative, instanța de contencios administrativ poate stabili, prin hotărârea sa, că normele declarate nule nu vor produce efecte juridice de la data adoptării actului administrativ” (art.29). Așadar – în cazul în care instanța de contencios administrativ stabilește, prin hotărârea sa, că normele declarate nule nu vor produce efecte juridice de la data adoptării actului administrativ privind numirea, alegerea sau delegarea împuternicirilor persoanei publice ori persoanei cu funcție de demnitate publică – atunci este posibil ca investirea în funcție a persoanei publice sau a persoanei cu funcție de demnitate publică să nu aibă niciun efect juridic începând cu data adoptării aceluși act administrativ” [34].

Codul administrativ al Republicii Moldova [35], ca și Legea contenciosului administrativ, care a fost înlocuită de acest cod, nu reglementează raporturile juridice din cadrul unor organizații nestatale. Totuși, unele legi care reglementează astfel de raporturi sunt în consonanță cu ideile exprimate de I.Serbinov și V.Stati, reproduse mai sus. Astfel, alin.(5) art.74 al Legii nr.1134/1997 stabilește: „Persoanele cu funcție de răspundere ale societății nu sunt eliberate de răspundere dacă au delegat altor persoane împuternicirile lor de a lua

decizii". De asemenea, alin.(1) art.73 al Legii nr.135/2007 prevede: „Administratorul este obligat față de societate să respecte limitele împuternicirilor stabilite prin actul de constituire ori, dacă acesta nu prevede altfel, de către adunarea generală a asociaților”. Nu în ultimul rând, potrivit alin.(3) art.177 din Codul civil, „în raporturile cu terții, persoana juridică este angajată prin actele juridice ale organelor sale competente, cu excepția cazului când actele astfel încheiate depășesc limitele împuternicirilor sale prevăzute de lege”.

În același timp, în rezultatul modernizării Codului civil, în cadrul acestuia au apărut noțiunile „administrator de fapt” și „administrator aparent”. Articolul 197 din Codul civil prevede: „(1) Persoana care nu este indicată în registrul de publicitate prevăzut de lege¹ în calitate de administrator al unei persoane juridice se consideră administrator de fapt al acelei persoane juridice pe perioada în care dă instrucțiuni administratorului, iar acesta le respectă. (2) Persoana indicată în registrul de publicitate prevăzut de lege în calitate de administrator al unei persoane juridice se consideră administrator aparent al acelei persoane juridice pe perioada în care: a) desemnarea ei în această calitate poate fi în mod întemeiat contestată; b) deși mandatul ei a expirat sau a încetat pe altă cale, calitatea sa de administrator nu a fost radiată din registrul de publicitate prevăzut de lege. [...] (5) Administratorul de fapt și administratorul aparent poartă răspundere pentru încălcarea obligațiilor care le revin întocmai ca administratorul persoanei juridice”. În Nota informativă la Proiectul Legii privind modernizarea Codului civil și modificarea și completarea unor acte legislative se precizează: „Doar administratorul de drept, desemnat și înregistrat corespunzător, are împuterniciri. Administratorul de fapt este cel care exercită conducerea din umbră, iar administratorul de drept este doar un interpus ce execută ordinele administratorului de fapt. Probațiunea unui asemenea fenomen este dificilă. Însă, dacă este concludent demonstrată instanței de judecată, legea oferă temei juridic de a trage la răspundere administratorul de fapt. De asemenea, nu trebuie confundat administratorul de fapt cu administratorul aparent. Administratorul de fapt este cel care nu este înregistrat, dar dă ordine obligatorii celui înregistrat (administratorul de drept). Aici nu se pune problema vreunei opozabilități a acestei calități, fiindcă administratorul de fapt nu este cel care încheie acte juridice, el doar în fapt dă ordine/instrucțiuni. Administratorul de fapt nu are interesul de a invoca această calitate. Din contra, creditorii și membrii persoanei juridice care vor să-l tragă la răspundere vor trebui să aducă această probă. Administratorul aparent este anume cel înregistrat, dar care a fost greșit înregistrat sau al cărui mandat deja a încetat, dar el rămâne înregistrat. Soluția legală este de a apăra încrederea terților în registru, chiar dacă administratorul este doar aparent” [36]. De asemenea, în Tabelul divergențelor la Proiectul de Lege privind modernizarea Codului civil și modificarea și completarea unor acte legislative, Ministerului Justiției exprimă următoarea poziție: „Instituția administratorului aparent trebuie reglementată, fiindcă acoperă situația când, deși o persoană figurează ca administrator în registru, mandatul ei a încetat în realitate (prin concediere, demisie, condamnare etc.). Norma are ca scop protecția terților. Instituția administratorului de fapt este importantă pentru a impune, asupra celor ce real gestionează o persoană juridică și dau instrucțiuni administratorului, aceeași răspundere și a permite creditorilor să urmească cel ce real gestionează o persoană juridică. Problema administrării persoanelor juridice prin interpuși este una reală și trebuie reglementată corespunzător” [37].

Așadar, deși administratorul de fapt nu are împuterniciri prevăzute de lege sau de actul constitutiv, iar administratorul aparent are împuterniciri compromise, aceștia, în alin.(5) art.197 din Codul civil, sunt asimilați cu administratorul de drept. Considerăm că această asimilare nu poate fi recepționată de domeniul dreptului penal.

Nu putem fi de acord nici cu interpretarea largă admisă în teoria și practica penală a României. Astfel, în Încheierea nr.127 din 19.10.2012 a Secției penale a Tribunalului Ilfov se stabilește: „Judecătorul mai reține că, deși în principiu răspunderea pentru declararea exactă a operațiunilor comerciale revine administratorului societății, totuși dacă o persoană exercită în concret atribuțiile de administrare și control privind activitatea unei societăți, aceasta este un administrator de fapt, căruia i se poate atrage în egală măsură răspunderea penală sub aspectul săvârșirii infracțiunii de evaziune fiscală referitor la omisiunea, în tot sau în parte, a evidențierii, în actele contabile ori în alte documente legale, a operațiunilor comerciale efectuate sau a veniturilor realizate” [38]. Într-o altă speță din practica judiciară română s-a aplicat lit.c) alin.(1) și alin.(2) art.9² al Legii României

¹ Conform alin.(3) art.179 din Codul civil, „persoana juridică este pasibilă de înregistrare de stat în modul prevăzut de lege. Datele înregistrării de stat se înscriu în registrul de publicitate prevăzut de lege, fiind accesibile oricărei persoane”.

² La lit.c) alin.(1) și la alin.(2) art.9 al Legii României nr.241/2005 se prevede: „Constituie infracțiuni de evaziune fiscală și se pedepsesc cu închisoare de la 2 ani la 8 ani și interzicerea unor drepturi următoarele fapte săvârșite în scopul sustragerii de la îndeplinirea obligațiilor fiscale: c) evidențierea, în actele contabile sau în alte documente legale, a cheltuielilor care nu au la bază operațiuni reale ori evidențierea altor operațiuni fictive”. Alin.(2) al acestui articol stabilește: „Dacă prin faptele prevăzute la alin.(1) s-a produs un prejudiciu mai mare de 100.000 euro, în echivalentul monedei naționale, limita minimă a pedepsei prevăzute de lege și limita maximă a acesteia se majorează cu 5 ani”.

nr.241 din 15.07.2005 pentru prevenirea și combaterea evaziunii fiscale [39] (în continuare – Legea României nr.241/2005). Astfel, în Decizia nr.272 din 28.01.2013 a Secției penale a Înaltei Curți de Casație și Justiție a României se constată: „Subiect activ al infracțiunii poate fi orice persoană fizică sau juridică care acționează în numele sau în interesul contribuabilului, ori în realizarea obiectului de activitate al acesteia. Prin urmare, subiect activ poate fi administratorul de drept al societății, precum și administratorul de fapt, sau orice altă persoană din cadrul societății – director, contabil, vânzător – în măsura în care prin acțiunile și/sau inacțiunile lor urmăresc ca societatea să se sustragă de la plata taxelor și impozitelor datorate. Legea nu condiționează această infracțiune de existența unei împuterniciri exprese a unei persoane cu atribuții de organizare și ținere a evidenței contabile care să aibă calitatea de administrator, sau o obligație legală ori contractuală de gestionare a activității societății, dacă din probele administrate rezultă că, în fapt, făptuitorul exercită conducerea activității contabile a societății” [40]. De asemenea, M.Mareș menționează: „Categoriile de persoane, care pot angaja răspunderea penală a companiei pentru dare de mită, sunt numeroase: pot fi organele acesteia, reprezentanții, mandatarii, prepușii, administratorii de fapt ori alte persoane care nu au o poziție oficială în cadrul companiei, dar prezintă legături cu respectiva companie (de exemplu, acționează sub autoritatea companiei ori în beneficiul acesteia)” [41].

O astfel de interpretare largă, făcută în contextul aplicării unor norme corespondente din legea penală a Republicii Moldova, ar veni în contradicție cu unele dispoziții din această lege. Astfel, la alin.(1) art.42 CP RM se prevede: „Participanții sunt persoanele care contribuie la săvârșirea unei infracțiuni în calitate de autor (sublinierea ne aparține – *n.a.*), organizator, instigator sau complice”. Conform alin.(6) din același articol, „participanții trebuie să întrunească semnele subiectului infracțiunii”. Se au în vedere nu doar semnele generale ale subiectului infracțiunii, dar și semnele speciale ale acestuia. Or, alin.(1) art.52 CP RM stabilește: „Se consideră componentă a infracțiunii totalitatea (sublinierea ne aparține – *n.a.*) semnelor obiective și subiective, stabilite de legea penală, ce califică o faptă prejudiciabilă drept infracțiune concretă”. Rezultă că persoana căreia îi lipsesc semnele speciale ale subiectului infracțiunii nu poate fi considerată autor sau coautor al infracțiunii. Eventual, aceasta poate fi considerată organizator, instigator sau complice la infracțiune. La fel, nu se exclude posibilitatea ca persoana căreia îi lipsesc semnele speciale ale subiectului infracțiunii să răspundă în baza unei alte norme în care astfel de semne nu sunt indicate ca obligatorii. De asemenea, nu se exclude ca o astfel de persoană să nu răspundă în genere, profitând de lacuna existentă în legea penală.

Persoana care exercită în fapt, nu și în drept, atribuțiile de arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, de persoană care gestionează o organizație comercială, obștească ori o altă organizație nestatală, de persoană care lucrează pentru o astfel de organizație ori de participant la un eveniment sportiv de pariat nu poate fi subiect al infracțiunilor prevăzute la art.333 CP RM. Totodată, răspunde în baza art.27 și art.334 CP RM cel care promite, oferă sau dă, personal sau prin mijlocitor – unei persoane pe care o consideră că exercită în drept atribuțiile de arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, de persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală, de persoană pe care o consideră că lucrează pentru o astfel de organizație ori de participant la un eveniment sportiv de pariat, deși, din cauze independente de voința mituitorului, această persoană exercită doar în fapt atribuțiile respective – bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin celui pe care mituitorul încearcă să-l mituiască, pentru sine sau pentru o altă persoană, pentru a îndeplini sau nu, pentru a întârzia ori a grăbi îndeplinirea unei acțiuni fiind în exercițiul funcției sale sau contrar acesteia, fie în cadrul unui eveniment sportiv de pariat. Nu pot fi aplicate art.27 și art.334 CP RM celui care promite, oferă sau dă, personal sau prin mijlocitor – unei persoane care exercită în fapt atribuțiile de arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, de persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală, de persoană pe care o consideră că lucrează pentru o astfel de organizație ori de participant la un eveniment sportiv de pariat, iar făptuitorul cunoaște că această persoană exercită doar în fapt atribuțiile respective – bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin celui pe care făptuitorul încearcă să-l remunereze, pentru sine sau pentru o altă persoană, pentru a îndeplini sau nu, pentru a întârzia ori a grăbi îndeplinirea unei acțiuni fiind în exercițiul funcției sale sau contrar acesteia, fie în cadrul unui eveniment sportiv de pariat.

S-ar putea obiecta că o asemenea interpretare contravine alin.(3) art.58 din Codul muncii: „În cazul în care contractul individual de muncă nu a fost perfectat în formă scrisă, acesta este considerat a fi încheiat pe o durată nedeterminată și își produce efectele din ziua în care salariatul a fost admis la muncă de către angajator sau de către o altă persoană cu funcție de răspundere din unitate, abilitată cu angajarea personalului. Dacă salariatul dovedește faptul admiterii la muncă, perfectarea contractului individual de muncă în formă scrisă

va fi efectuată de angajator ulterior, în mod obligatoriu" [42]. Or, de exemplu, alin.(3) art.69 al Legii nr.135/2007 stipulează: „Asupra relațiilor dintre administrator și societate legislația muncii se extinde în măsura în care nu este în contradicție cu prezenta lege”.

Pentru legea penală, dispoziția de la alin.(3) art.58 din Codul muncii este relevantă în cazul în care angajatul este victimă a infracțiunii. Aceasta o confirmă afirmația făcută de S.Brînza și V.Stati: „Este de menționat că munca protejată poate fi atipică. După N.Sadovei, „raporturi juridice de muncă atipice sunt raporturile de muncă ce nu posedă toate trăsăturile unui raport de muncă tipic, și, cel mai adesea, nu sunt fundamentate pe un contract individual de muncă” [43]. În asemenea condiții, alin.(1) art.183 CP RM este aplicabil” [44, p.751]. În cazul în care angajatul, al cărui contract individual de muncă nu a fost perfectat în forma cerută de lege, este făptuitor, aplicarea alin.(3) art.58 din Codul muncii nu poate fi acceptată, deoarece ar fi în defavoarea acestuia. Mai precis, aceasta ar presupune aplicarea legii penale prin analogie. Astfel, de exemplu, calitatea de organizator, instigator sau complice ar fi invertită în cea de autor sau coautor. Adică, în locul alin.(3), (4) sau (5) art.42 CP RM ar fi aplicat fără temei alin.(2) art.42 CP RM. Aceasta ar însemna o încălcare a alin.(2) art.3 CP RM. Nu suntem de părere că o faptă, care, probabil, reprezintă o infracțiune, trebuie reprimată pe căi ilegale, care, probabil, presupun săvârșirea unei infracțiuni. În caz contrar, statul, prin cei abilitați cu aplicarea legii penale, riscă să se criminalizeze, coborând la nivelul celor care au intenții infracționale și care încearcă să le realizeze.

Pentru ca starea de lucruri reflectată mai sus să fie adaptată necesităților de apărare eficientă a ordinii de drept, singura soluție poate consta în perfecționarea legii penale. Prin legiferarea unei ficțiuni juridice, care ar presupune asimilarea administratorului de fapt cu administratorul de drept, se va putea crea o excepție de la regulă și se va putea evita aplicarea legii penale prin analogie. În acest sens, considerăm interesantă ideea care se conține în Proiectul Legii federale a Federației Ruse cu privire la operarea unor modificări în anumite acte legislative ale Federației Ruse în legătură cu implementarea instituției de influențare juridico-penală asupra persoanelor juridice. În acest proiect se propune ca alin.4 art.104⁴ din Codul penal al Federației Ruse să conțină următoarea definiție: „Persoana, care exercită conducerea în fapt, este persoana fizică care nu deține o funcție în organul de conducere al persoanei juridice în cauză și care nu este investită, în conformitate cu legea, cu statutul, cu contractul sau în temeiul unei procuri cu dreptul de a îndeplini funcții administrative de dispoziție ori organizatorico-economice în cadrul acestei persoane juridice, dar care determină în fapt deciziile luate de persoana juridică în cauză, datorită participării prevalente la capitalul autorizat al acesteia sau a altor circumstanțe” [45]. În Nota informativă la proiectul de lege menționat se argumentează: „Această prevedere va face imposibilă evitarea influențării juridico-penale a companiilor în care se practică scheme de management nominal. Astfel de scheme presupun că persoanele, care determină în fapt voința organizației, nu au nicio legătură perfectată juridic cu organele de conducere ale acestor companii” [46].

Luând în considerare proiectul sus-menționat, propunem completarea art.21 CP RM cu două alineate:

„(3²) În cazul în care subiect al infracțiunii este persoana imputernicită cu funcții de conducere în sensul alin.(3¹) din prezentul articol, aceasta se asimilează cu administratorul de fapt al persoanei juridice.

(3³) Administrator de fapt al persoanei juridice este persoana fizică care nu deține o funcție în organul de conducere al persoanei juridice în cauză și care nu este investită în modul stabilit de lege cu dreptul de a exercita funcții sau acțiuni administrative de dispoziție ori organizatorico-economice în cadrul acestei persoane juridice, dar care determină în fapt deciziile luate de persoana juridică în cauză, datorită participării prevalente la capitalul autorizat al acesteia sau a altor circumstanțe”.

Operarea acestei completări va face posibil ca persoana care exercită în fapt, nu și în drept, atribuțiile de arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, de persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală, de persoană care lucrează pentru o astfel de organizație ori de participant la un eveniment sportiv de pariat să fie considerată autor sau coautor al infracțiunilor care, *de lege lata*, au ca subiecți speciali: arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu; persoana care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală; persoana care lucrează pentru o astfel de organizație; participantul la un eveniment sportiv de pariat.

Concluzii

Persoana care exercită în fapt, nu și în drept, atribuțiile de arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, de persoană care gestionează o organizație comercială, obștească ori o altă organizație nestatală, de persoană care lucrează pentru o astfel de organizație ori de participant la un eveniment sportiv de pariat nu poate fi subiect al infracțiunilor prevăzute la art.333 CP RM. Totodată, răspunde în baza art.27 și art.334

CP RM cel care promite, oferă sau dă, personal sau prin mijlocitor – unei persoane pe care o consideră că exercită în drept atribuțiile de arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, de persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală, de persoană pe care o consideră că lucrează pentru o astfel de organizație ori de participant la un eveniment sportiv de pariat, deși, din cauze independente de voința mituitorului, această persoană exercită doar în fapt atribuțiile respective – bunuri, servicii, privilegiu sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin celui pe care mituitorul încearcă să-l mituiască, pentru sine sau pentru o altă persoană, pentru a îndeplini sau nu, pentru a întârzia ori a grăbi îndeplinirea unei acțiuni fiind în exercițiul funcției sale sau contrar acesteia, fie în cadrul unui eveniment sportiv de pariat. Nu i pot fi aplicate art.27 și art.334 CP RM celui care promite, oferă sau dă, personal sau prin mijlocitor – unei persoane care exercită în fapt atribuțiile de arbitru ales sau numit să soluționeze prin arbitraj un litigiu, de persoană care gestionează o organizație comercială, obștească sau o altă organizație nestatală, de persoană pe care o consideră că lucrează pentru o astfel de organizație ori de participant la un eveniment sportiv de pariat, iar făptuitorul cunoaște că această persoană exercită doar în fapt atribuțiile respective – bunuri, servicii, privilegiu sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin celui pe care făptuitorul încearcă să-l remunereze, pentru sine sau pentru o altă persoană, pentru a îndeplini sau nu, pentru a întârzia ori a grăbi îndeplinirea unei acțiuni fiind în exercițiul funcției sale sau contrar acesteia, fie în cadrul unui eveniment sportiv de pariat.

Oricare altă interpretare ar presupune aplicarea legii penale prin analogie, adică ar însemna o încălcare a alin.(2) art.3 CP RM. Nu suntem de părere că o faptă, care, probabil, reprezintă o infracțiune, trebuie reprimată pe căi ilegale, care, probabil, presupun săvârșirea unei infracțiuni. În caz contrar, statul, prin cei abilitați cu aplicarea legii penale, riscă să se criminalizeze, coborând la nivelul celor care au intenții infracționale și care încearcă să le realizeze.

Referințe:

1. *Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.11 din 22.12.2014 cu privire la aplicarea legislației referitoare la răspunderea penală pentru infracțiunile de corupție*. [Accesat: 14.08.2020] Disponibil: jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=248
2. ГОРДЕЙЧИК, С.А. Специальный субъект уголовно наказуемых злоупотреблений правом. В: *Современные тенденции развития науки и технологий*, 2017, №3-8, с.46-54. ISSN 2413-0869
3. *Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.7 din 15.05.2017 cu privire la aplicarea legislației, referitoare la răspunderea penală pentru abuzul de putere sau abuzul de serviciu, excesul de putere sau depășirea atribuțiilor de serviciu, precum și neglijența în serviciu*. [Accesat: 14.08.2020] Disponibil: jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=216
4. ЯНИ, П.С. *Экономические и служебные преступления*. Москва: Бизнес-школа «Интел-синтез», 1997. 201 с. ISBN 5-87057-082-4
5. СОЛДАТОВА, Л.А. *Ответственность за злоупотребление полномочиями или превышение полномочий служащими коммерческих и иных организаций*. Казань, 2002. 148 с. ISBN 5-85247-031-7
6. ЕГОРОВА, Н.А. Юридические основания осуществления управленческих функций специальным субъектом преступления. В: *Уголовное право*, 2005, № 5, с.16-19. ISSN 2071-5870
7. ШНИТЕНКОВ, А. Спорные вопросы регламентации в УК РФ понятия лица, выполняющего управленческие функции в коммерческой или иной организации. В: *Уголовное право*, 2004, №2, с.82-83. ISSN 2071-5870
8. ДОБРОВОЛЬСКИЙ, В.И. *Ответственность рейдера по российскому законодательству*. Москва: Волтерс Клувер, 2010. 168 с. ISBN 978-5-466-00565-3
9. ВОЛЖЕНКИН, Б.В. *Служебные преступления*. Москва: Юрист, 2000. 368 с. ISBN 5-7975-0317-4
10. ПАСТУХОВ, И.Н., ЯНИ, П.С. *Невозвращение из-за границы средств в иностранной валюте. Проблемы квалификации*. Москва: ИПК РК Генеральной прокуратуры РФ, 1999. 50 с.
11. *Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 26.11.2019 № 48 «О практике применения судами законодательства об ответственности за налоговые преступления»*. [Accesat: 14.08.2020] Disponibil: <https://rg.ru/2019/12/06/postabovlenie-nalog-dok.html>
12. *Постановление Пленума Верховного Суда Республики Беларусь от 26.03.2015 № 1 «О практике применения судами законодательства по делам об уклонении от уплаты сумм налогов, сборов (статья 243 УК)»*. [Accesat: 14.08.2020] Disponibil: court.gov.by/ru/jurisprudence/post_plen/criminal/vsprop/c55ebf4db9286e7c.html
13. ВИНОКУРОВ, В.Н. Квалификация соучастия в преступлениях со специальным субъектом. В: *Уголовное право*, 2010, №2, с.24-29. ISSN 2071-5870

14. ЛУКАШОВ, А.И., САРКИСОВА, Э.А. *Об уголовной ответственности фактических (теневых) руководителей организаций*. [Accesat: 14.08.2020] Disponibil: <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/150458/1/Лукашов%20А.%20Спецсубъект.pdf>
15. ВОЛЖЕНКИН, Б.В. *Преступления в сфере экономической деятельности по уголовному праву России*. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2007. 776 с. ISBN 978-5-94201-532-9
16. ВИТВИЦКАЯ, С.С. Уголовная ответственность за экономические преступления специальных и неспециальных субъектов (проблема «фактического» исполнителя). В: *Российский следователь*, 2007, №20, с.17-19. ISSN 1812-3783
17. PIPEREA, GH. *Obligațiile și răspunderea administratorilor societăților comerciale. Noțiuni elementare*. București: ALL Beck, 1998. 252 p. ISBN 973-9435-04-1
18. SELEVESTRU, I. Subiectul infracțiunilor prevăzute la art.191 CP RM. În: *Revista științifică a USM „Studia Universitatis Moldaviae”*. Seria „Științe sociale”, 2015, nr.8, p.157-168. ISSN 1814-3199
19. BRÎNZA, C. Luarea de mită și darea de mită săvârșite de două sau mai multe persoane. În: *Polish Science Journal*, Is. 7. Warsaw: Sp. z o. o. "iScience", 2019, p.45-59. ISBN 978-83-949403-4-8
20. КИСЕЛЁВА, А.М. Квалификация преступлений, совершенных в соучастии специальным субъектом. В: *Право: современные тенденции: Материалы III Международ. науч. конф. (г. Краснодар, февраль 2016 г.)*. Краснодар: Новация, 2016, с. 140-143. ISBN 978-5-905557-78-1
21. *Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 28.12.2006 № 64 «О практике применения судами уголовного законодательства об ответственности за налоговые преступления»*. [Accesat: 14.08.2020] Disponibil: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_64996/
22. *Определение Конституционного Суда РФ от 21.06.2011 № 852-О-О «Об отказе в принятии к рассмотрению жалобы гражданки Ляскиковой Г.О. на нарушение ее конституционных прав частью первой статьи 199 Уголовного кодекса Российской Федерации»*. [Accesat: 14.08.2020] Disponibil: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/58102408/>
23. *Swiss Criminal Code*. [Accesat: 14.08.2020] Disponibil: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19370083/index.html>
24. *Codul penal al Republicii Franceze*. [Accesat: 14.08.2020] Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Franta-RO.html
25. *Codul penal al Marelui Ducat de Luxemburg*. [Accesat: 14.08.2020] Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Luxemburg-RO.html
26. *Codul penal al Regatului Spaniei*. [Accesat: 14.08.2020] Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Spania-RO.html
27. DE LA CUESTA, J.L. Criminal responsibility of legal persons in Spanish law. In: *Revue internationale de droit pénal*, 2013, no.1, vol.84, p.143-179. ISSN 0223-5404
28. SERBINOV, I. Subiectul infracțiunilor de neglijență în serviciu (art.329 din Codul penal) (Partea I). În: *Revista Națională de Drept*, 2017, nr.9, p.14-24. ISSN 1811-0770
29. MIHALACHE, IU. Controverse privind natura raporturilor juridice dintre administrator și societatea comercială. În: *Revista Națională de Drept*, 2014, nr.1, p.22-27. ISSN 1811-0770
30. Legea Republicii Moldova privind societățile cu răspundere limitată, nr.135 din 14.06.2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, nr.127-130.
31. Legea Republicii Moldova privind societățile pe acțiuni, nr.1134 din 02.04.1997. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1997, nr.38-39.
32. Codul civil al Republicii Moldova, nr.1107 din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.82-86.
33. Legea contenciosului administrativ, nr.793 din 10.02.2000. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2000, nr.57-58.
34. STATI, V. Proiectul Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la aplicarea art.327-329 din Codul penal al Republicii Moldova: observații și sugestii. În: *Актуальные научные исследования в современном мире: XX Международная научная конференция (21-22 декабря 2016 г., Переяслав-Хмельницкий). Сборник научных трудов*. Переяслав-Хмельницкий, 2016, Вып.12, ч.3, p.79-87. ISSN 2524-0986
35. Codul administrativ al Republicii Moldova, nr.116 din 19.07.2018. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr.309-320.
36. *Nota informativă la Proiectul Legii privind modernizarea Codului civil și modificarea și completarea unor acte legislative*. [Accesat: 14.08.2020] Disponibil: https://particip.gov.md/public/documente/131/anexe/ro_5067_NFCivilNew.pdf
37. *Tabelul divergențelor la Proiectul de Lege privind modernizarea Codului civil și modificarea și completarea unor acte legislative*. [Accesat: 14.08.2020] Disponibil: www.justice.gov.md/public/files/noutati/Sinteza_Cod_civil_din_27.02.18.pdf
38. *Încheierea nr.127 din 19.10.2012 a Secției penale a Tribunalului Ilfov*. [Accesat: 14.08.2020] Disponibil: https://www.reportingproject.net/veggiescam/documents/dirty/P22_SENTINTA_ABBAS.pdf

39. Legea României pentru prevenirea și combaterea evaziunii fiscale, nr.241 din 15.07.2005. În: *Monitorul Oficial al României*, 2005, nr.662.
40. ICCJ. *Decizia nr 272/2013. Penal. Infracțiuni de evaziune fiscală (Legea 87/1994, Legea 241/2005). Recurs*. [Accesat: 14.08.2020] Disponibil: <https://legeaz.net/spete-penal-iccj-2013/decizia-272-2013>
41. MAREȘ, M. *Darea de mită. Răspunderea penală a companiilor*. [Accesat: 14.08.2020] Disponibil: <https://www.zf.ro/opinii/mihai-mares-mares-mares-darea-de-mita-raspunderea-penala-a-19421458>
42. Codul muncii al Republicii Moldova, nr.154 din 28.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr.159-162.
43. SADOVEI, N. Aspecte generale privind categoriile raporturilor juridice de muncă atipice. Creșterea impactului cercetării și dezvoltarea capacității de inovare. În: *Conferința științifică cu participare internațională consacrată aniversării a 65-a a USM (21-22 septembrie 2011). Rezumatele comunicărilor. Științe sociale. Vol.I*. Chișinău, CEP USM, 2011, p.193-196. ISBN 978-9975-71-140-1
44. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol.I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7
45. Проект федерального закона «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Российской Федерации в связи с введением института уголовно-правового воздействия в отношении юридических лиц». [Accesat: 14.08.2020] Disponibil: https://sledcom.ru/documents/Obsuzhdenija_zakonoproektov/item/1133/
46. Пояснительная записка к проекту федерального закона «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Российской Федерации в связи с введением института уголовно-правового воздействия в отношении юридических лиц». [Accesat: 14.08.2020] Disponibil: <https://sledcom.ru/document/1134>

Date despre autor:

Cristian BRÎNZA, doctorand, Școala doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: branzacristian@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7683-4269

Prezentat la 14.09.2020

CZU: 343.3/7

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4572434>

OBIECTUL JURIDIC SPECIAL AL INFRAȚIUNILOR PREVĂZUTE LA art.264 DIN CODUL PENAL

*Nicolae POSTOVANU**Universitatea de Stat din Moldova*

Obiectul juridic special al infracțiunilor prevăzute la art.264 din Codul penal al Republicii Moldova are un caracter complex. Acest obiect include două componente: obiectul juridic principal și obiectul juridic secundar. Obiectul juridic principal îl formează relațiile sociale cu privire la securitatea circulației rutiere sau a exploatării mijloacelor de transport. Securitatea circulației rutiere se exprimă în starea de lucruri condiționată de conducerea mijloacelor de transport, care asigură protecția persoanelor împotriva accidentelor rutiere ce presupun încălcarea regulilor de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport, în rezultatul căreia se cauzează vătămarea medie sau gravă ori decesul unei sau mai multor persoane. Securitatea exploatării mijloacelor de transport se exprimă în starea de lucruri condiționată de respectarea de către persoana care conduce mijlocul de transport a cerințelor tehnice de utilizare a acestuia, ceea ce asigură protecția persoanelor împotriva accidentelor rutiere care presupun încălcarea regulilor de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport, în rezultatul căreia se cauzează vătămarea medie sau gravă ori decesul unei sau mai multor persoane. Obiectul juridic secundar al infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM îl constituie relațiile sociale cu privire la sănătatea sau viața persoanei. Dacă prin aceeași încălcare a regulilor de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport de către persoana care conduce mijlocul de transport se cauzează din imprudență, de exemplu, o vătămare medie a integrității corporale sau a sănătății și decesul a două sau mai multor persoane, nu este corect să se aplice doar alin.(5) art.264 CP RM. În acest caz, trebuie invocat și alin.(1) art.264 CP RM.

Cuvinte-cheie: *obiectul infracțiunii, obiectul juridic special al infracțiunii, securitatea circulației rutiere, securitatea exploatării mijloacelor de transport, sănătatea persoanei, viața persoanei, concurs de infracțiuni.*

THE SPECIFIC LEGAL OBJECT OF THE OFFENCES SET OUT IN art.264 OF THE CRIMINAL CODE

The specific legal object of the offences set out in art. 264 of the Criminal Code of the Republic of Moldova has a complex character. This object includes two components: the main legal object and the secondary legal object. The main legal object is social relations regarding the safety of road traffic or the operational safety of means of transport. The safety of road traffic is expressed in the state of affairs conditioned by the driving of means of transport, which ensures the protection of persons against road accidents involving violations of transport traffic or operational safety rules, resulting in less severe or severe bodily injury or damage to health or death of one or more persons. The operational safety of means of transport is expressed in the state of affairs conditional on the person driving the means of transport complying with the technical requirements for its use, which ensures the protection of persons against road accidents involving violations of transport traffic or operational safety rules, resulting in less severe or severe bodily injury or damage to health or death of one or more persons. The secondary legal object of the offences set out in art. 264 PC RM is the social relations regarding the health or life of a person. If the person driving the means of transport violates the road traffic or operational safety rules causing, by imprudence, for example, a less severe bodily injury or damage to health and the death of two or more persons, it is not correct to apply only para. (5) art. 264 CC RM. In this case, para. (1) art. 264 CC RM must be invoked as well.

Keywords: *the object of the offence, the specific legal object of the offence, the safety of road traffic, the operational safety of means of transport, the health of a person, the life of a person, the cumulation of offences.*

Introducere

Într-o publicație anterioară am ajuns la următoarele concluzii: „Relațiile sociale cu privire la securitatea în transportul feroviar, naval, aerian și rutier formează obiectul juridic generic al infracțiunilor prevăzute în Capitolul XII al Părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova. [...] Din relațiile sociale cu privire la securitatea în transportul feroviar, naval, aerian și rutier (ca obiect juridic generic al infracțiunilor prevăzute în Capitolul XII al Părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova) derivă două obiecte juridice de subgrup: 1) relațiile sociale cu privire la securitatea în transportul feroviar, naval, aerian și rutier, care implică respectarea unor reguli aplicate în domeniul transporturilor (art.262-267 și 269 CP RM); 2) relațiile sociale cu privire la securitatea în transportul feroviar, naval, aerian și rutier, care nu implică respectarea unor reguli aplicate în domeniul transporturilor (art.268, 270-272, 275 și 276 CP RM)” [1].

Pornind de la aceste premise, trecând de la general spre particular, urmează să stabilim, în cadrul prezentului studiu, conținutul obiectului juridic special al infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM.

Rezultate și discuții

Obiectul juridic special îl formează relațiile sociale referitoare la o valoare socială individuală, vătămate de o infracțiune distinctă prevăzută de o normă din Codului penal al Republicii Moldova. Stabilirea acestui obiect este importantă din mai multe considerente: 1) contribuie la calificarea exactă a faptei care are respectivul obiect juridic special; 2) permite conturarea sferei de aplicare a normei penale care apără un astfel de obiect; 3) ajută la stabilirea conținutului obiectului material și al urmărilor prejudiciabile ale infracțiunii care aduce atingere respectivului obiect juridic special etc.

Fapta prejudiciabilă descrisă în art.264 CP RM presupune încălcarea regulilor de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport. În context este relevantă opinia exprimată de M.V.Muhortova: „În infracțiunile legate de încălcarea unor reguli speciale, obiectul juridic special îl constituie anumite valori sau interese ale participanților la relațiile sociale apărute împotriva unor asemenea infracțiuni. Identificarea valorii sau a interesului lezat permite stabilirea conținutului respectivelor relații sociale” [2, p.64]. În demersul de identificare a valorilor sociale lezate prin infracțiunile prevăzute la art.264 CP RM, precum și de stabilire a conținutului relațiilor sociale vătămate prin aceste infracțiuni, unii doctrinari susțin că obiectul juridic special al infracțiunilor în cauză îl formează „relațiile sociale a căror existență și desfășurare normală sunt condiționate de ocrotirea regulilor de securitate și de exploatare a mijloacelor de transport” [3]. O astfel de afirmație ar fi validă dacă art.264 CP RM ar prevedea răspunderea pentru infracțiuni formale. În realitate, acest articol stabilește răspunderea pentru infracțiuni materiale.

În această ordine de idei, este justă opinia pe care o exprimă V.Budeci: „Legislatorul stabilește, în calitate de semn obligatoriu al unor componente de infracțiuni în domeniul transportului rutier, necesitatea survenirii anumitor consecințe pentru ca fapta să constituie infracțiune (art.264, alin.(2) art.264¹, art.265, 266 CP RM). În acest caz suntem în prezența unei pluralități a obiectelor de atentare” [4, p.91]. Este utilă și părerea lui S.Brînză: „[...] Punând la bază criteriul numărului de obiecte ale infracțiunii, putem deosebi următoarele două categorii ale obiectului infracțiunii: obiectul simplu al infracțiunii și obiectul complex al infracțiunii. Regula o constituie obiectul simplu, sau unic, al infracțiunii, pentru că cele mai multe infracțiuni au ca obiect o singură valoare socială și relațiile sociale corespunzătoare acesteia. Există însă și infracțiuni cu pluralitate de obiecte, așa cum sunt, de exemplu, infracțiunile complexe și infracțiunile cu obiect juridic multiplu necomplex, la care obiectul apărării penale este complex (sau, respectiv, multiplu), fiind alcătuit din două sau mai multe valori sociale, fiecare cu relațiile sociale aferente” [5, p.125].

Din aceste opinii deducem că, în ipoteza infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM, anumite valori și relații sociale reprezintă fapta prejudiciabilă, iar alte valori și relații sociale reprezintă urmările prejudiciabile. De asemenea, putem afirma că obiectul juridic special al infracțiunilor analizate are un caracter complex. Acest obiect include două componente: obiectul juridic principal și obiectul juridic secundar.

I.Slisarenco menționează, just, că, în cazul infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM, viața sau sănătatea persoanei sunt apărute în paralel cu alte valori sociale [6, p.59]. Această viziune își găsește dezvoltare în poziția enunțată de V.V. Namneasev. Acest autor se referă la infracțiunile prevăzute la art.264 din Codul penal al Federației Ruse (care constituie corespondentul art.264 CP RM): „O parte din dispoziția articolului include mențiunea privind „încălcarea regulilor de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport”, care nu reprezintă în sine o infracțiune [...]. Cealaltă parte a dispoziției art.264 din Codul penal al Federației Ruse determină acele urmări prejudiciabile care, aflându-se în legătură de cauzalitate cu încălcarea regulilor de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport, formează componența de infracțiune propriu-zisă. Astfel, pentru stabilirea obiectului juridic special al infracțiunilor prevăzute la art. 264 din Codul penal al Federației Ruse, trebuie să se țină seama atât de încălcarea regulilor de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport, cât și de urmările prejudiciabile produse în rezultatul unei astfel de încălcări” [7]. Această poziție devine mai clară dacă luăm în considerare punctul de vedere exprimat de I.S. Ulezko: atunci când se ignoră vătămarea obiectului juridic secundar, consemnat în dispoziția normei penale, devine imposibilă calificarea corectă a infracțiunii prevăzute de respectiva normă [8, p.58].

Pentru a fi corectă calificarea faptei prevăzute la art.264 CP RM trebuie să se ia în considerare atât valorile și relațiile sociale ce reprezintă fapta prejudiciabilă, cât și valorile și relațiile sociale ce reprezintă urmările

prejudiciabile. Cu această ocazie, reiterăm cele afirmate în cadrul unei publicații recente: „[...] Urmările prejudiciabile prevăzute la art.149 și 157 CP RM reprezintă factorul „criminalizator” pentru infracțiunile prevăzute la art.264 CP RM” [9]. Într-adevăr, dacă încălcarea regulilor de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport n-ar fi susceptibilă de lezarea vieții sau sănătății persoanei, s-ar aplica nu art.264 CP RM, ci art.228, 235-243¹ din Codul contravențional. Lezarea vieții sau sănătății persoanei este ceea ce conferă caracter de infracțiune încălcării regulilor de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport.

Este inacceptabilă opinia exprimată de V.V. Namneasev: „Infracțiunea prevăzută la art.264 din Codul Penal al Federației Ruse posedă două obiecte juridice principale care au în comun conceptul „securitate”, ale cărui elemente sunt circulația rutieră, exploatarea mijloacelor de transport, viața și sănătatea persoanei” [7]. Nicio infracțiune nu poate avea două obiecte juridice principale, întrucât aceeași infracțiune nu poate fi prevăzută de două capitole diferite ale legii penale. Pentru mai multă claritate, îl vom cita pe S.Brînză: „În cazul infracțiunii complexe create prin reunirea altor infracțiuni, întâietatea uneia dintre componente este stabilită de legiuitor din motive de politică penală. În asemenea situații, determinantă pentru stabilirea configurației care entitate devine obiectul principal de apărare penală și care – obiectul secundar de apărare penală, este voința legiuitorului care înregistrează infracțiunea într-un anumit grup de fapte infracționale, respectiv – într-un capitol al părții speciale a Codului penal” [5, p.96].

Caracterul complex al obiectului juridic special al infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM rezultă implicit din descrierea acestui obiect într-un recurs declarat împotriva unei decizii a Curții de Apel Chișinău: „Infracțiunea săvârșită constă în încălcarea regulilor de securitate a circulației, încălcare ce s-a soldat cu decesul a trei persoane. Alte două persoane au suferit vătămarea medie a integrității corporale. Această infracțiune atentează la relațiile sociale ce vizează respectarea de către conducătorii mijloacelor de transport a regulilor circulației rutiere, obligație impusă fiecărui conducător de mijloc transport, care este un mijloc de pericol sporit pentru sănătatea și viața nu numai a conducătorului de mijloc transport, dar și a altor participanți la trafic” [10]. Totuși, din acest fragment de decizie judiciară nu reiese clar care valori și relații sociale alcătuiesc obiectul juridic principal al infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM și, respectiv, care valori și relații sociale alcătuiesc obiectul juridic secundar al acestor infracțiuni.

În opinia lui S.Proțenko, în cazul infracțiunii prevăzute la art.264 din Codul penal al Federației Ruse, obiectul juridic principal îl formează relațiile sociale cu privire la viața, sănătatea și proprietatea persoanei, în timp ce obiectul juridic secundar îl constituie relațiile sociale cu privire la funcționarea (circulația și (sau) exploatarea) în condiții de securitate a transportului [11]. Această opinie nu poate fi susținută din moment ce art.264 este cuprins de Capitolul 27 „Infracțiuni contra securității circulației și exploatării transportului” al Părții speciale a Codului penal al Federației Ruse. Dacă afirmația lui S.Proțenko ar fi validă, atunci acest articol ar trebui să facă parte din Capitolul 16 „Infracțiuni contra vieții și sănătății” al Părții speciale a Codului penal al Federației Ruse. Calitatea de obiect juridic principal al infracțiunii este condiționată nu de gradul de importanță a valorilor și relațiilor sociale protejate de legea penală, ci de derivația acestui obiect din obiectul juridic generic al infracțiunii. Relațiile sociale cu privire la viața sau sănătatea persoanei nu pot să derive nici din obiectul juridic generic al infracțiunilor prevăzute de Capitolul 27 al Părții speciale a Codului penal al Federației Ruse, nici din obiectul juridic generic al infracțiunilor prevăzute de Capitolul XII al Părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova.

În doctrina penală autohtonă sunt exprimate puncte de vedere mai mult sau mai puțin convergente privitoare la conținutul obiectului juridic principal al infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM. Comună pentru toate aceste puncte de vedere este tocmai derivația acestui obiect din obiectul juridic generic al infracțiunilor prevăzute de Capitolul XII al Părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova.

Astfel, I.Țurcanu consideră că obiectul juridic principal al infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM îl formează relațiile sociale cu privire la securitatea funcționării mijloacelor de transport indicate în lege [12, p.512]. Această poziție nu diferă mult de cea etalată de L.Gîrla și Iu.Tabarcea. Conform acesteia, obiectul juridic principal al infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM îl constituie relațiile sociale cu privire la securitatea funcționării (circulației și exploatării) tuturor tipurilor de mijloace de transport indicate în lege [13, p.58]. Mai nuanțată, dar totuși apropiată de opinia precedentă, este viziunea lui Șt.Stamatin, potrivit căreia relațiile sociale, care asigură securitatea circulației rutiere și exploatarea corectă a mijloacelor de transport, formează obiectul juridic principal al infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM [14]. După A.Borodac, acest obiect

este constituit din relațiile sociale care condiționează ocrotirea regulilor de circulație sau de exploatare a transportului auto [15, p.372]. V.Budeci consideră că obiectul juridic principal al infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM îl formează relațiile sociale, a căror existență este condiționată de securitatea circulației și a exploatarea mijloacelor de transport [16, p.586]. În linii generale, toate opiniile sus-menționate converg spre ideea că acest obiect îl constituie relațiile sociale cu privire la securitatea circulației rutiere și exploatarea mijloacelor de transport. Ideea în cauză are ca premisă faptul că subiectul infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM încalcă regulile de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport.

Un alt grup de autori au o viziune diferită într-o măsură oarecare. Astfel, S.Brînza și V.Stati susțin că relațiile sociale cu privire la siguranța traficului rutier formează obiectul juridic principal al infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM [17, p.426]. I.Slisarenco afirmă că acest obiect îl constituie relațiile sociale condiționate de respectarea regulilor de siguranță a traficului rutier de către conducătorul de vehicul [6, p.125]. Nu în ultimul rând, V.Budeci (care exprimă o poziție diferită față de cea consemnată mai sus) afirmă că obiectul juridic principal al infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM îl constituie relațiile sociale cu privire la siguranța traficului rutier, sub aspectul obligației impuse conducătorilor de autovehicule de a respecta regulile de securitate a circulației și de exploatare a autovehiculelor [4, p.91-92]. Aceste opinii au ca premisă definiția unei noțiuni din art.2 al Legii nr.131 din 07.06.2007 privind siguranța traficului rutier [18] (în continuare – Legea nr.131/2007): „accident în trafic rutier – eveniment produs ca urmare a încălcării normelor de siguranță a traficului rutier, în care au fost implicate unul sau mai multe vehicule aflate în circulație pe drum public, în urma cărora a rezultat vătămarea sănătății, integrității corporale, decesul uneia sau al mai multor persoane ori a fost cauzat un prejudiciu material”. Conform aceluiași articol, siguranța a traficului rutier se consideră „starea de lucruri în traficul rutier ce reflectă gradul de protecție a participanților la trafic împotriva accidentelor și consecințelor acestora”.

Precizăm că ambele aceste definiții reproduc aproape întocmai definițiile noțiunilor omonime din art.2 al Legii federale a Federației Ruse nr.196-Ф3 din 10.12.1995 privind siguranța traficului rutier [19] (în continuare – Legea federală a Federației Ruse nr.196-Ф3/1995). Atragem atenția asupra faptului că sintagma «дорожное движение» este prezentă atât în denumirea acestei legi, cât și în denumirea și conținutul art.264 din Codul penal al Federației Ruse. Această sintagmă a fost tradusă ca „trafic rutier” în Legea nr.131/2007, deși putea fi tradusă ca „circulație rutieră”. În aceste condiții, noțiunea „siguranța traficului rutier” din Legea nr.131/2007 nu diferă principal de noțiunea „securitatea circulației [rutiere]” din art.264 CP RM.

Criticând definiția noțiunii „siguranța traficului rutier” / „securitatea circulației rutiere” din Legea federală a Federației Ruse nr.196-Ф3/1995, G.Ș. Aiupova și I.S. Makeeva menționează: „Definiția analizată este prea îngustă, deoarece pune accentul pe asigurarea siguranței / securității participanților la trafic. Însă, în rezultatul unui accident rutier pot fi cauzate prejudicii nu doar acestor subiecți, ci și terților care nu au participat direct la trafic” [20]. Această observație pare a fi valabilă în raport cu definiția noțiunii „siguranța traficului rutier” din Legea nr.131/2007. Or, așa cum am afirmat mai sus, această definiție este o copie aproape fidelă a definiției noțiunii „siguranța traficului rutier” / „securitatea circulației rutiere” din Legea federală a Federației Ruse nr.196-Ф3/1995.

În context, prezintă interes punctul de vedere al lui S.Carp și al lui I.Slisarenco: „Regula de siguranță a circulației în traficul rutier este o regulă mai cuprinzătoare decât regula de circulație în traficul rutier sau regula de exploatare a vehiculelor. Arealul mai larg al acesteia se datorează faptului că securitatea circulației în traficul rutier este asigurată nu doar prin respectarea regulilor de circulație în traficul rutier sau a regulilor de exploatare a vehiculelor, ci și de respectarea altor reguli, obligații, îndatoriri, care sunt opozabile nu doar participanților la traficul rutier în calitate de conducători de vehicule, pietoni, pasageri sau alți participanți la traficul rutier, ci unui cerc mai larg de subiecți” [21]. Cu această părere este consonantă poziția exprimată de G.Ș. Aiupova: „Starea de siguranță a traficului depinde de gradul de protecție împotriva accidentelor și consecințelor acestora nu doar a participanților la traficul rutier, ci și a altor persoane împotriva accidentelor de trafic și a consecințelor acestora” [22, p.68].

Au oare aceste afirmații suport în legislația Republicii Moldova? Din analiza alin.(2) art.1 al Legii nr.131/2007 ar rezulta că acest suport există: „Dispozițiile prezentei legi vizează traficul rutier din punctul de vedere al asigurării desfășurării lui fluente și în plină siguranță, ceea ce presupune protecția drepturilor și intereselor legitime ale persoanelor fizice (sublinierea ne aparține – n.a.) și juridice, apărarea proprietății acestora, ocrotirea sănătății, integrității corporale și a vieții participanților la trafic, precum și protecția mediului înconjurător.

La fel, pct.1 din anexa nr.1 la Hotărârea Guvernului nr.357 din 13.05.2009 cu privire la aprobarea Regulamentului circulației rutiere (în continuare – Regulamentul circulației rutiere) prevede: „Regulamentul circulației rutiere cuprinde normele ce determină circulația vehiculelor și pietonilor pe drumurile publice ale Republicii Moldova, precum și pe teritoriile adiacente acestora. Respectarea prezentului Regulament va garanta securitatea tuturor participanților la trafic, protecția mediului, ocrotirea drepturilor și intereselor legitime ale persoanelor fizice (sublinierea ne aparține – *n.a.*) și juridice, precum și apărarea proprietății acestora” [23].

Din fragmentele subliniate ar rezulta că art.264 CP RM apără viața sau sănătatea nu doar a participanților la trafic, ci și a altor persoane. Altfel spus, dacă ținem cont de faptul că art.264 CP RM face referire atât la Legea nr.131/2007, cât și la Regulamentul circulației rutiere, ar reieși că noțiunea de siguranță a traficului s-ar referi nu doar la participanții la traficul rutier, ci și la alte persoane. Or, victimă a infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM poate fi persoana care nu participă la traficul rutier. Cât privește subiectul acestor infracțiuni, lucrurile diferă. În context, G.Ș. Aiupova afirmă, just, că mecanismul de lezare a obiectului juridic special al infracțiunilor prevăzute la art.264 din Codul penal al Federației Ruse este legat exclusiv de încălcarea anumitor reguli de către persoana care conduce mijlocul de transport [22, p.68]. La rândul său, V.N. Vinokurov susține: „Subiectul infracțiunii determină limitele relațiilor sociale ca obiect al infracțiunii. [...] Pentru a determina valoarea socială în jurul căreia se formează aceste relații, este necesar să se stabilească care obligații nu au fost îndeplinite de către subiectul infracțiunii sau de care atribuții a abuzat subiectul infracțiunii și care drepturi ale victimei au fost încălcate. Atribuțiile subiectului infracțiunii sunt stabilite din analiza dispoziției normei din Partea specială a Codului penal” [24]. Astfel de păreri sunt conforme cu teza, potrivit căreia obiectul juridic de subgrup al infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM îl constituie relațiile sociale cu privire la securitatea în transportul feroviar, naval, aerian și rutier, care implică respectarea unor reguli aplicate în domeniul transporturilor.

Subiectul infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM încălcă regulile de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport. Din acest punct de vedere, este mai corect să afirmăm că obiectul juridic principal al infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM îl formează relațiile sociale cu privire la securitatea circulației rutiere sau a exploatarei mijloacelor de transport. Considerăm că, în contextul infracțiunilor analizate, este întemeiat să afirmăm că nu exploatarea mijloacelor de transport, dar securitatea exploatarei mijloacelor de transport este componenta valorii sociale apărute împotriva infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM. În viziunea lui G.Ș. Aiupova, „exploatare reprezintă stadiul ciclului de viață al unui mijloc de transport, în care acesta este utilizat după destinație, din momentul înregistrării sale de stat până la scoaterea mijlocului de transport din folosință” [22, p.66-67]. Astfel, exploatarea mijlocului de transport nu poate de felul său să constituie o valoare socială. Securitatea exploatarei mijloacelor de transport, împreună cu securitatea circulației rutiere, constituie valoarea socială apărută în principal împotriva infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM.

Cele două componente ale acestei valori sociale sunt:

- 1) securitatea circulației rutiere;
- 2) securitatea exploatarei mijloacelor de transport.

În literatura de specialitate au fost exprimate opinii diferite referitoare la conținutul noțiunii „securitatea circulației rutiere”. Astfel, G.Ș. Aiupova și I.S. Makeeva înțeleg prin această noțiune „starea sistemului de relații sociale care apar în procesul de deplasare pe drumuri a persoanelor și a mărfurilor cu ajutorul unor mijloace de transport sau fără acestea, în cadrul cărora se asigură protecția persoanelor împotriva accidentelor rutiere și a consecințelor acestora” [20]. S.V. Babanin susține că prin „securitatea circulației rutiere” trebuie de înțeles „o astfel de activitate a participanților la trafic în timpul deplasării mijloacelor de transport sau al pregătirii acestora pentru deplasare, care face imposibilă cauzarea de prejudicii vieții sau sănătății persoanei ori a prejudiciilor patrimoniale în rezultatul îndeplinirii necorespunzătoare a regililor care se aplică în domeniul transportului” [25]. În opinia lui V.I. Osadci, securitatea circulației rutiere poate fi privită ca „manifestare a exploatarei mijlocului de transport, exprimată în deplasarea acestuia la destinație în condițiile care previn pericolele” [26].

Nu putem accepta ideea lui V.I. Osadci că securitatea circulației rutiere poate fi privită ca manifestare a exploatarei mijlocului de transport. Lipsa de pericole pentru circulația rutieră nu poate fi privită ca manifestare a stadiului ciclului de viață al unui mijloc de transport, în care acesta este utilizat după destinație, din momentul înregistrării sale de stat până la scoaterea mijlocului de transport din folosință. Noțiunile „securitatea circulației rutiere” și „exploatarea mijlocului de transport” fac parte din sisteme de referință diferite și nu se pot afla într-un raport de tipul „parte-întreg”.

Cât privește opiniile lui G.Ș. Aiupova, I.S. Makeeva și S.V. Babanin, acestea au tangențe cu definiția noțiunii „siguranța traficului rutier” din Legea nr.131/2007. Amintim că sintagma «дорожное движение» („împrumutată” din Legea federală a Federației Ruse nr.196-Ф3/1995) a fost tradusă în Legea nr.131/2007 ca „trafic rutier”, deși putea fi tradusă ca „circulație rutieră”. Ținând cont de toate acestea și având în vedere conținutul dispoziției art.264 CP RM, considerăm că securitatea circulației rutiere (privită drept componentă a valorii sociale apărute în principal împotriva infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM) se exprimă în starea de lucruri condiționată de conducerea mijloacelor de transport, care asigură protecția persoanelor împotriva accidentelor rutiere ce presupun încălcarea regulilor de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport, în rezultatul căreia se cauzează vătămarea medie sau gravă ori decesul unei sau mai multor persoane.

Cealaltă componentă a valorii sociale, apărute în principal împotriva infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM, este securitatea exploatării mijloacelor de transport.

În teoria dreptului penal sunt exprimate păreri diferite cu privire la conținutul noțiunii „securitatea exploatării mijloacelor de transport”. Astfel, G.Ș. Aiupova și I.S. Makeeva înțeleg prin această noțiune „starea de protecție a persoanei împotriva accidentelor rutiere și a consecințelor acestora, privită ca rezultat al corespunderii stării tehnice a mijlocului de transport cerințelor tehnice de rigoare” [20]. S.V. Babanin susține că prin „securitatea exploatării mijloacelor de transport” trebuie de înțeles „o astfel de utilizare sau asigurare a posibilității de utilizare de către alte persoane a mijloacelor de transport după destinație (cu excepția deplasării), care exclude cauzarea de prejudicii vieții sau sănătății persoanei sau de prejudicii patrimoniale ca urmare a îndeplinirii corespunzătoare a regulilor care se aplică în domeniul transportului, precum și a regulilor, normelor și standardelor de fabricare, reutilare și reparare a mijloacelor de transport” [25]. În fine, V.I. Osadci afirmă că securitatea exploatării mijloacelor de transport presupune „utilizarea transportului (cu excepția deplasării acestuia) în conformitate cu cerințele tehnice care elimină pericolul” [26].

Sintetizând aceste puncte de vedere și adaptându-le dispoziției art.264 CP RM, putem afirma că securitatea exploatării mijloacelor de transport (privită drept componentă a valorii sociale apărute în principal împotriva infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM) se exprimă în starea de lucruri condiționată de respectarea de către persoana care conduce mijlocul de transport a cerințelor tehnice de utilizare a acestuia, ceea ce asigură protecția persoanelor împotriva accidentelor rutiere care presupun încălcarea regulilor de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport, în rezultatul căreia se cauzează vătămarea medie sau gravă ori decesul unei sau mai multor persoane.

Cele două componente ale valorii sociale apărute în principal împotriva infracțiunilor prevăzute la art. 264 CP RM – securitatea circulației rutiere și securitatea exploatării mijloacelor de transport – sunt legate una de alta. V.V. Denisovici, V.I. Maiorov și S.V. Poleakova argumentează aceasta în felul următor: „Satisfacerea, în condiții de securitate, a necesităților de transport este posibilă cu condiția funcționării eficiente a infrastructurii care asigură pregătirea și desfășurarea normală a procesului de transport. Această infrastructură include întreprinderi, organizații și instituții, a căror activitate este legată cu crearea condițiilor pentru circulația rutieră și, prin urmare, cu asigurarea securității participanților la trafic. Rezultatul funcționării infrastructurii în cauză îl reprezintă o anumită stare a rețelei rutiere, a mijloacelor de transport, dar și un anumit nivel de pregătire a participanților la trafic, în special a persoanelor care conduc mijloacele de transport” [27]. O poziție similară are V.I. Osadci: „În general, noțiunea „securitatea circulației rutiere și a exploatării mijloacelor de transport” poate fi definită ca o astfel de stare de funcționare a transportului, când lucrătorii din domeniul transportului și participanții la trafic respectă normele de circulație rutieră și de exploatare a mijloacelor de transport, ceea ce condiționează lipsa de pericole” [26]. Așadar, securitatea circulației rutiere și securitatea exploatării mijloacelor de transport sunt interdependente și se completează reciproc, formând o valoare socială binară apărută împotriva infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM.

După ce am analizat obiectul juridic principal al acestor infracțiuni, vom lua în atenție obiectul juridic secundar lezat prin infracțiunile prevăzute la art.264 CP RM.

S.Brînza, V.Stati și V.Budeci susțin că relațiile sociale cu privire la sănătatea sau viața persoanei formează obiectul juridic secundar al infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM [17, p.426; 4, p.91-92]. Potrivit altor opinii doctrinare, nu doar sănătatea sau viața persoanei reprezintă valorile sociale vătămăte în plan secundar prin respectivele infracțiuni. Astfel, exprimând o poziție diferită față de cea consemnată mai sus, V.Budeci menționează că, pe lângă sănătatea sau viața persoanei, integritatea fizică a persoanelor este lezată în plan secundar prin infracțiunile prevăzute la art.264 CP RM [16, p.586]. L.Gîrla și Iu.Tabarcea sunt de părere că

relațiile sociale care asigură securitatea vieții și sănătății persoanei, integritatea corporală, precum și integritatea patrimoniului, constituie obiectul juridic secundar al acestor infracțiuni [13, p.58]. În viziunea lui I.Țurcanu, obiectul în cauză îl formează relațiile sociale cu privire la viața sau sănătatea persoanei ori la integritatea bunurilor [12, p.512]. Șt.Stamatin susține că relațiile sociale cu privire la viața sau sănătatea persoanei ori la proprietate sunt lezate în plan secundar prin infracțiunile prevăzute la art.264 CP RM [14]. Nu în ultimul rând, A.Borodac afirmă că obiectul juridic secundar al infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM îl constituie relațiile sociale cu privire la viața, sănătatea sau proprietatea persoanei [15, p.372].

Cât privește integritatea patrimoniului, integritatea bunurilor și proprietatea, acestea nu pot reprezenta valorile sociale vătămate în plan secundar prin infracțiunile prevăzute la art.264 CP RM. G.Ș. Aiupova și I.S. Makeeva relevă just: „Producerea de daune materiale nu influențează asupra calificării faptei. De aceea, relațiile sociale de proprietate nu pot avea calitatea de obiect juridic secundar al infracțiunilor prevăzute la art.264 din Codul penal al Federației Ruse” [20]. Această afirmație este valabilă în cazul infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM. Or, prin Legea nr.45 din 21.04.2005 pentru modificarea articolului 264 din Codul penal al Republicii Moldova, din dispoziția alin.(1) art.264 CP RM au fost excluse cuvintele „ori daune materiale în proporții mari”. Până la momentul intrării în vigoare a acestei legi (13.05.2005) relațiile sociale cu privire la substanța, integritatea și potențialul de utilizare a bunurilor au format obiectul juridic secundar al infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.264 CP RM. După acest moment, relațiile sociale cu privire la substanța, integritatea și potențialul de utilizare a bunurilor constituie obiectul juridic secundar al faptelor prevăzute la alin.(1) art.242 din Codul contravențional (în care se folosește sintagma „soldată cu deteriorarea neînsemnată a vehiculelor, a încărcăturilor, a drumurilor, a instalațiilor rutiere, a altor instalații sau a altor bunuri”) și la alinetaul (2) al acestui articol (în care se folosește sintagma „soldată cu cauzarea [...] cu deteriorarea considerabilă a vehiculelor, a încărcăturilor, a drumurilor, a instalațiilor rutiere, a altor instalații sau a altor bunuri”).

Din aceste considerente, nu corespunde legii penale în vigoare poziția exprimată de L.Gîrla și Iu. Tabarcea, conform căreia relațiile sociale care asigură integritatea patrimoniului constituie obiectul juridic secundar al infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM.

Nici integritatea fizică a persoanei nu poate reprezenta valoarea socială vătămată în plan secundar prin infracțiunile analizate. S.Brînza și V.Stati explică: „Nu trebuie confundate noțiunile „integritatea fizică sau psihică” și „integritatea corporală”. Integritatea corporală este lezată ca urmare a producerii leziunilor corporale (fără cauzarea de prejudiciu sănătății), specificate în Partea V a Regulamentului Ministerului Sănătății al Republicii Moldova nr.199 din 27.06.2003 de apreciere medico-legală a gravității vătămării corporale [28]. În opoziție, integritatea fizică sau psihică este lezată ca urmare a cauzării unei dureri sau a suferinței fizice ori psihice” [29, p.519]. Infracțiunile prevăzute la art.264 CP RM nu includ ca parte componentă tortura, tratamentul inuman sau degradant. Drept urmare, aceste infracțiuni nu pot aduce atingere relațiilor sociale cu privire la integritatea fizică a persoanei.

În fine, nici integritatea corporală a persoanei nu poate reprezenta valoarea socială lezată în plan secundar prin infracțiunile prevăzute la art.264 CP RM. După S.Brînza, „noțiunile „sănătatea persoanei” și „integritatea corporală a persoanei” nu se intersectează. Aceste noțiuni sunt complementare. Așa cum există complementaritate între noțiunile „sănătatea persoanei” și „viața persoanei”. [...] Deci, în cazul faptelor prevăzute la art.151, 152, 156 sau 157 CP RM [...] vătămarea este cauzată nu integrității corporale a persoanei, ca valoare socială diferită de sănătatea persoanei (inclusiv de sănătatea corporală a persoanei)” [30]. Așadar, infracțiunea prevăzută la art.157 CP RM, absorbită de infracțiunile prevăzute la alin.(1), (2) și lit.a) alin.(3) art.264 CP RM, aduce atingere relațiilor sociale cu privire la sănătatea persoanei. Relațiile sociale cu privire la integritatea corporală a persoanei constituie obiectul juridic special al faptei prevăzute la alin.(1) art.78 din Codul contravențional. Relațiile sociale cu privire la integritatea corporală a persoanei nu pot să formeze obiectul juridic secundar al infracțiunilor prevăzute la alin.(1), (2) și lit.a) alin.(3) art.264 CP RM, întrucât aceste infracțiuni nu presupun cauzarea din imprudență a vătămării neînsemnate a integrității corporale.

În concluzie, cele două componente ale valorii sociale apărute în plan secundar împotriva infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM sunt:

- 1) sănătatea persoanei;
- 2) viața persoanei.

Noțiunea de sănătate a persoanei este percepută diferit de către penaliști. De exemplu, V.V. Katerinciuk propune ca prin „sănătatea persoanei” să se înțeleagă „forma (starea) de activitate vitală a organismului care nu are devieri de la norme (fizice și psihice)” [31, p.159]. Această opinie nu poate fi acceptată, deoarece ar

presupune că apărarea penală nu se impune în cazul victimelor care au devieri de la norme (fizice și psihice). Mai potrivită este poziția lui E.V. Bezruciko. Acesta înțelege prin „sănătatea persoanei” „o anumită stare fizică și (sau) psihică a persoanei, oricât de departe ar fi aceasta de o stare ideală” [32, p.48]. Așadar, art.264 CP RM apără sănătatea oricărei persoane, indiferent de particularitățile ce o caracterizează. Fiecare persoană poate beneficia de protecția acestui articol: atât o persoană bolnavă, cât și o persoană complet sănătoasă. Sub acest aspect, R.Iu. Smirnov afirmă just: „Sănătatea are diverse variații, în timp ce viața poate doar să fie. În consecință, sănătatea poate degrada în diferite moduri, iar viața poate fi doar luată” [33].

Referitor la noțiunea „viața persoanei”, în doctrina penală sunt exprimate puncte de vedere care nu se deosebesc mult între ele. Astfel, E.A. Koreakina susține: „Viața persoanei este o valoare absolută, inalienabilă, inerentă, oferită persoanei de natură, care reprezintă o formă specială de existență a materiei” [34, p.12]. I.I. Mitrofanov și V.M. Linov consideră că viața persoanei se exprimă în „starea fizică, mentală, spirituală și biosocială a existenței persoanei, care apare din momentul nașterii și continuă să existe până la moartea biologică a persoanei, constatată de autoritățile competente din domeniul sănătății” [35, p.42-43]. Nu în ultimul rând, S.Brînza și V. Stati afirmă: „Viața persoanei reprezintă existența socială a acesteia, adică realizarea posibilității de a participa la relațiile sociale, de a-și exercita drepturile și interesele și de a-și executa obligațiile, având ca premisă ansamblul proceselor biochimice din organismul uman ce condiționează dezvoltarea persoanei, reproducerea acesteia, relația persoanei cu mediul ambiant etc.” [29, p.147].

Din aceste opinii deducem că viața persoanei, privită drept componentă a valorii sociale apărute în plan secundar împotriva infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM, constituie acea formă de existență a persoanei care îi permite să participe la relațiile sociale.

Nu poate fi ignorată următoarea părere exprimată de E.A. Koreakina: „Este lipsită de eficiență și de temei defalcarea unor norme speciale [...], în care viața persoanei este considerată obiect juridic secundar al infracțiunii, care este protejat de rând cu alte obiecte. Aceasta contravine dispoziției constituționale privind protecția prioritară a vieții umane. [...] Pentru a se asigura proporționalitatea tratamentului juridic oferit de normele de drept penal, este necesară renunțarea la normele penale concurente care stabilesc răspunderea pentru cauzarea decesului din imprudență. [...] Ar fi oportun ca articolul care incriminează lipsirea de viață din imprudență să fie completat cu un alineat, în baza căruia răspunderea să survină în cazul încălcării unor reguli speciale” [34, p.8-9]. Ceea ce propune E.A. Koreakina amintește de modelul promovat de legiuitorul român. Astfel, în Codul penal al României [36] (în continuare – CPR), art.192 „Uciderea din culpă” conține alineatul (2) care are următorul conținut: „Uciderea din culpă ca urmare a nerespectării dispozițiilor legale ori a măsurilor de prevedere pentru exercițiul unei profesii sau meserii ori pentru efectuarea unei anumite activități se pedepsește cu închisoarea de la 2 la 7 ani”. În mod similar, alin.(3) art.196 „Vătămarea corporală din culpă” CPR prevede: „Când fapta prevăzută în alin.(2) a fost săvârșită ca urmare a nerespectării dispozițiilor legale sau a măsurilor de prevedere pentru exercițiul unei profesii sau meserii ori pentru efectuarea unei anumite activități, pedeapsa este închisoarea de la 6 luni la 3 ani sau amenda”.

Totuși, nu poate fi trecut cu vederea că aproximativ 100 de articole din Partea specială a Codului penal al Republicii Moldova iau sub protecție relațiile sociale cu privire la viața sau sănătatea persoanei. În aceste articole se iau în considerare toate particularitățile ce caracterizează atingerea adusă acestor valori sociale (timpul, locul, ambianța, subiectul etc.). Astfel de articole există și în Codul penal al României. De exemplu, alin.(2) art.340 CPR incriminează îndeplinirea defectuoasă sau neîndeplinirea atribuțiilor de verificare tehnică ori inspecție tehnică periodică a autovehiculelor, remorcilor sau tramvaielor ori a celor referitoare la efectuarea unor reparații sau intervenții tehnice de către persoanele care au asemenea atribuții, dacă din cauza stării tehnice a vehiculului s-a pus în pericol siguranța circulației pe drumurile publice, care a avut ca urmare vătămarea integrității corporale sau a sănătății uneia sau mai multor persoane ori moartea uneia sau mai multor persoane. Alin.(3) art.345 CPR prevede răspunderea pentru primirea, deținerea, folosirea, cedarea, modificarea, înstrăinarea, dispersarea, expunerea, producția, procesarea, manipularea, depozitarea intermediară, importul, exportul ori depozitarea finală, transportul sau deturnarea materialelor nucleare ori a altor materii radioactive, precum și orice operație privind circulația acestora, fără drept, care a produs vătămarea corporală a uneia sau mai multor persoane ori moartea uneia sau mai multor persoane. Alin.(4) art.346 CPR incriminează producerea, experimentarea, prelucrarea, deținerea, transportul ori folosirea materiilor explozive sau orice alte operațiuni privind circulația acestora, fără drept, care a avut ca urmare moartea uneia sau mai multor persoane.

Spre deosebire de alin.(2) art.192 CPR și de alin.(3) art.196 CPR, aceste norme speciale iau în considerare specificul nerespectării dispozițiilor legale ori a măsurilor de prevedere pentru exercițiul unei profesii sau

meserii ori pentru efectuarea unei anumite activități. Din aceleași considerente, în art.264 CP RM se iau în considerare particularitățile ce caracterizează atingerea adusă sănătății sau vieții persoanei. În context, este necesar să-l cităm pe S.Brînza: „Divizarea faptelor infracționale în funcție de obiectul juridic generic deloc nu înseamnă că într-un grup sau altul de infracțiuni trebuie cuprinse toate faptele care, într-un fel sau altul, direct sau indirect, vizează un anumit obiect juridic generic. În primul rând, aceasta este inacceptabil, deoarece [...] multe infracțiuni lezează concomitent nu un singur obiect juridic special, ci două sau mai multe. În astfel de situații ar fi firesc de ridicat problema temeiniciei includerii unei asemenea infracțiuni într-un grup sau altul de fapte infracționale. Drept criteriu al temeiniciei unei atare includeri nu poate fi întotdeauna admisă importanța comparativă a valorilor și relațiilor sociale care sunt vătămate prin săvârșirea infracțiunii. O asemenea abordare ar fi neștiințifică, subiectivistă și doar ar genera confuzie la clasificarea infracțiunilor. [...] La baza clasificării trebuie pus nu orice obiect juridic, chiar fiind foarte important, căruia prin infracțiune i-a fost cauzată atingere. La baza clasificării trebuie puse numai acele valori și relații sociale care sunt supuse ineluctabil pericolului de vătămare în rezultatul unei anumite activități infracționale și care sunt luate în mod special sub ocrotirea legii penale” [5, p.356-357, 358].

Până la urmă, legiuitorul este cel care stabilește prioritățile politicii penale. La moment, legiuitorul moldovean este de părere că relațiile sociale cu privire la sănătatea sau viața persoanei trebuie apărute de art.264 CP RM, dacă atingerea adusă acestora este legată cauzal de încălcarea regulilor de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport de către persoana care conduce mijlocul de transport. Nu este exclus ca aceste priorități să fie revăzute și, într-un viitor, să fie adoptat un model similar cu cel promovat în alin.(2) art.192 și alin.(3) art.196 CPR.

În altă ordine de idei, S.Brînza și V.Stati menționează: „La alin.(1), lit.a), b) alin.(3) și alin.(5) art.264 CP RM sunt prevăzute patru infracțiuni distincte. Dispozițiile de la lit.a), b) alin.(3) și alin.(5) art.264 CP RM nu presupun că vătămarea medie a integrității corporale sau a sănătății ar reprezenta cauza producerii: 1) vătămării grave a integrității corporale sau a sănătății; 2) decesului unei singure persoane; 3) decesului a două sau mai multor persoane. În realitate, în cazul infracțiunilor prevăzute la lit.a), b) alin.(3) și alin.(5) art.264 CP RM, fiecare dintre aceste trei urmări prejudiciabile se află în legătură cauzală cu acțiunea sau inacțiunea de încălcare a regulilor de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport” [17, p.426]. Prin aceasta se sugerează că fiecare dintre cele patru infracțiuni, prevăzute la art.264 CP RM, poate forma concurs cu cealaltă.

O opinie diferită este exprimată în pct.5 din Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.20 din 08.07.1999 despre practica judiciară cu privire la aplicarea legislației la examinarea cauzelor penale referitoare la încălcarea regulilor de securitate a circulației sau exploatare a mijloacelor de transport: „Acțiunile învinutului, care concomitent au avut drept urmare consecințele prevăzute în diferite alineate ale art.264 CP RM și/sau în art.242 din Codul contravențional, se încadrează conform unuia dintre alineatele art.264 CP RM, care prevede cea mai gravă dintre consecințele survenite. În asemenea cazuri nu se intenționează procedură administrativă. Totodată, în sentință urmează să se indice concret toate urmările parvenite în urma accidentului rutier. Faptele cu diferite consecințe urmează a fi calificate prin concurs de infracțiuni numai în cazurile în care ele sunt săvârșite în diferite perioade de timp” [37]. În această explicație se sugerează soluția concurenței de norme, prevăzută la lit.c) art.117 CP RM. Această soluție este opusă celei propuse de S.Brînza și V.Stati.

Nu susținem poziția Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova. În cazul infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM, sănătatea persoanei trebuie apărută în fiecare caz în care i se aduce atingere, chiar și în cazul în care o altă victimă este lipsită de viață din imprudență. De aceea, dacă prin aceeași încălcare a regulilor de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport de către persoana care conduce mijlocul de transport se cauzează din imprudență, de exemplu, o vătămare medie a integrității corporale sau a sănătății și decesul a două sau mai multor persoane, nu este corect să se aplice doar alin.(5) art.264 CP RM. În acest caz trebuie invocat și alin.(1) art.264 CP RM.

S.Brînza afirmă just: „În contextul unei infracțiuni complexe, putem vorbi despre una sau câteva infracțiuni absorbite, nu și despre unul sau câteva obiecte juridice absorbite. Or, obiectul juridic principal al infracțiunii este caracterizat ca cel aparținând infracțiunii complexe absorbante, fiind constituit din valoarea socială și relațiile sociale aferente căroră activitatea infracțională, specifică întregii infracțiuni, le aduce atingere. În același timp, obiectul juridic secundar este specific infracțiunii absorbite. Dacă nu este adusă atingere

acestui, nu există nici conținutul infracțiunii complexe, ceea ce denotă în mod pregnant rolul obiectului juridic secundar al infracțiunii la calificarea acesteia" [5, p.135]. De asemenea, I.Slisarenco postulează: „Sănătatea și viața unei persoane nu poate conține, nu poate absorbi sănătatea și viața unei alte persoane. Aceste valori sociale sunt personale și inalienabile, nu se pot împrumuta, nu pot constitui obiecte de schimb, nu se pot extinde asupra unei alte persoane, și nu poate decesul sau vătămarea gravă a sănătății cauzate din imprudență unei persoane ca rezultat al încălcării regulilor de siguranță a traficului rutier să conțină, să absoarbă vătămarea medie sau gravă a sănătății ori decesul cauzate din imprudență unei alte persoane ca rezultat al aceleiași încălcări a regulilor de siguranță a traficului rutier" [6, p.63].

Atingerea adusă sănătății persoanei și atingerea adusă vieții persoanei apar în contextul unor infracțiuni diferite prevăzute la art.264 CP RM. Dacă prin încălcarea regulilor de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport de către persoana care conduce mijlocul de transport se cauzează din imprudență, de exemplu, o vătămare medie a integrității corporale sau a sănătății, de ce la calificare nu ar trebui luată în considerare atingerea adusă relațiilor sociale cu privire la sănătatea persoanei? Or, relațiile sociale cu privire la sănătatea persoanei nu pot fi absorbite de relațiile sociale cu privire la viața persoanei.

Dacă prin aceeași încălcare a regulilor de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport de către persoana care conduce mijlocul de transport se cauzează din imprudență, de exemplu, o vătămare medie a integrității corporale sau a sănătății și decesul a două sau mai multor persoane, nu putem vorbi despre o infracțiune unică progresivă. După părerea lui C.Duvac, „sunt infracțiuni progresive toate acele infracțiuni al căror element material se amplifică treptat, fie ca urmare a unor procese interne autonome, fie prin adăugarea altor acte materiale" [38, p.241]. În ipoteza unei pluralități de victime cărora li se vatămă sănătatea și, respectiv, care sunt lipsite de viață, infracțiunile prevăzute la art.264 CP RM nu sunt progresive una față de cealaltă. Or, în această ipoteză, vătămarea sănătății și, respectiv, lipsirea de viață nu presupun etape în producerea aceleiași urmări prejudiciabile. Acestea reprezintă urmări prejudiciabile diferite. Pluralitatea de urmări prejudiciabile implică pluralitatea de infracțiuni. În consecință, trebuie să vorbim despre concursul infracțiunilor care implică atingerea unor componente diferite ale valorii sociale apărute în plan secundar împotriva infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM: sănătatea persoanei; viața persoanei.

Concluzii

În ipoteza infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM, anumite valori și relații sociale reprezintă fapta prejudiciabilă, iar alte valori și relații sociale reprezintă urmările prejudiciabile. De asemenea, putem afirma că obiectul juridic special al infracțiunilor analizate are un caracter complex. Acest obiect include două componente: obiectul juridic principal și obiectul juridic secundar.

Cele două componente ale valorii sociale, apărute în principal împotriva infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM, sunt: 1) securitatea circulației rutiere; 2) securitatea exploatarei mijloacelor de transport. Securitatea circulației rutiere se exprimă în starea de lucruri condiționată de conducerea mijloacelor de transport, care asigură protecția persoanelor împotriva accidentelor rutiere ce presupun încălcarea regulilor de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport, în rezultatul căreia se cauzează vătămarea medie sau gravă ori decesul unei sau mai multor persoane. Securitatea exploatarei mijloacelor de transport se exprimă în starea de lucruri condiționată de respectarea de către persoana care conduce mijlocul de transport a cerințelor tehnice de utilizare a acestuia, ceea ce asigură protecția persoanelor împotriva accidentelor rutiere care presupun încălcarea regulilor de securitate a circulației sau de exploatare a mijloacelor de transport, în rezultatul căreia se cauzează vătămarea medie sau gravă ori decesul unei sau mai multor persoane. Securitatea circulației rutiere și securitatea exploatarei mijloacelor de transport sunt interdependente și se completează reciproc, formând o valoare socială binară apărută împotriva infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM.

Cele două componente ale valorii sociale apărute în plan secundar împotriva infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM sunt: 1) sănătatea persoanei; 2) viața persoanei. Articolul 264 CP RM apără sănătatea oricărei persoane, indiferent de particularitățile ce o caracterizează. Fiecare persoană poate beneficia de protecția acestui articol: atât o persoană bolnavă, cât și o persoană complet sănătoasă. Viața persoanei constituie acea formă de existență a persoanei care îi permite să participe la relațiile sociale.

În ipoteza unei pluralități de victime cărora li se vatămă sănătatea și, respectiv, care sunt lipsite de viață, infracțiunile prevăzute la art.264 CP RM nu sunt progresive una față de cealaltă. Or, în această ipoteză, vătămarea sănătății și, respectiv, lipsirea de viață nu presupun etape în producerea aceleiași urmări prejudiciabile. Acestea reprezintă urmări prejudiciabile diferite. Pluralitatea de urmări prejudiciabile implică pluralitatea de

infracțiuni. În consecință, trebuie să vorbim despre concursul infracțiunilor care implică atingerea unor componente diferite ale valorii sociale apărute în plan secundar împotriva infracțiunilor prevăzute la art.264 CP RM: sănătatea persoanei și viața persoanei.

Referințe:

1. POSTOVANU, N. Obiectul juridic generic și obiectul juridic de subgrup al infracțiunilor prevăzute la art. 264 din Codul penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae. Seria „Științe sociale”*, 2020, nr.3, p.236-243. ISSN 1814-3199
2. МУХОПТОВА, М.В. *Преступления, связанные с нарушением специальных правил: природа и особенности элементов состава*: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2016. 260 с.
3. *Comentariu la Codul penal al Republicii Moldova. Partea specială*. [Accesat: 08.07.2020] Disponibil: https://www.academia.edu/7140742/Comentariu_la_codul_penal_al_republicii_moldova_partea_speciala_conspecte_md
4. BUDECI, V. *Răspunderea penală pentru infracțiunile în domeniul transportului rutier*: Teză de doctor în drept. Chișinău, 2014. 213 p.
5. BRÎNZA, S. *Obiectul infracțiunilor contra patrimoniului*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2005. 675 p. ISBN 9975-70-414-X
6. SLISARENCO, I. *Natura juridică a faptelor de vătămare a sănătății și de lipsire de viață săvârșite din imprudență ca rezultat al încălcării regulilor de siguranță a traficului rutier*: Teză de doctor în drept. Chișinău, 2019. 221 p.
7. НАМНЯСЕВ, В.В. Отдельные проблемы установления объекта в составе преступления, предусмотренного ст. 264 УК РФ. В: *Успехи современной науки и образования*, 2016, №12, Том 7, с.20-22. ISSN 2412-9631
8. УЛЕЗЬКО, И.С. *Ответственность за нарушение правил безопасности при ведении горных, строительных или иных работ (ст.216 УК РФ): уголовно-правовой и криминологические аспекты*: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Кисловодск, 2014. 192 с.
9. POSTOVANU, N. Conținutul vinovăției în cazul infracțiunilor prevăzute la art. 264 din Codul penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae. Seria „Științe sociale”*, 2019, nr.11, p.171-181. ISSN 1814-3199
10. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 30.11.2011. Dosarul nr. Ira-1001/2011*. [Accesat: 08.07.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/archive_courts/cauta/
11. ПРОЦЕНКО, С. *Предмет и объект уголовно-правовой охраны в составе транспортного преступления*. [Accesat: 10.07.2020] Disponibil: https://zakon.ru/blog/2015/3/17/predmet_i_obekt_ugolovnopravovoj_oxrany_v_sostave_transportnogo_prestupleniya
12. BRÎNZA, S., ULIANOVSKI, X., STATI, V. et al. *Drept penal. Partea Specială*. Chișinău: Cartier, 2005. 804 p. ISBN 9975-79-324-X
13. ГЫРЛА, Л.Г., ТАБАРЧА, Ю.М. *Уголовное право Республики Молдова. Часть Особенная. Том 2*. Кишинэу: Cartdidact, 2010. 592 с. ISBN 978-9975-4158-2-8
14. *Комментарий к Уголовному Кодексу Республики Молдова. Общая и Особенная Части* / Под ред. В.Бужора, В.Гуцуляка. [Accesat: 08.07.2020] Disponibil: <https://criminology.md/index.php/ro/manuale-si-monografii/225-komentarij-k-ugolovnomu-kodeksu-respubliki-moldova-obshchaya-i-osobennaya-chast>
15. BORODAC, A. *Manual de drept penal. Partea Specială*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2004. 622 p. ISBN 9975-9788-7-8
16. BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, GH., BERLIBA, V. et al. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu (Adnotat cu jurisprudența CEDO și a instanțelor naționale)*. Chișinău: Sarmis, 2009. 860 p. ISBN 978-9975-105-20-0
17. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol.II*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1300 p. ISBN 978-9975-53-470-3
18. Legea Republicii Moldova privind siguranța traficului rutier, nr.131 din 07.06.2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, nr.103-106.
19. Федеральный закон «О безопасности дорожного движения» от 10 декабря 1995 г. №196-ФЗ. В: *Собрание законодательства Российской Федерации*, 1995, №50.
20. АЮПОВА, Г.Ш., МАКЕЕВА, И.С. К вопросу об объекте нарушения правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств. В: *Вестник Уральского юридического института МВД России*, 2019, №1, с.95-99. ISSN 2312-5640
21. CARP, S., SLISARENCO, I. Conceptul de regulă de siguranță a traficului rutier. În: *Criminalitatea transfrontalieră și transnațională: tendințe și forme actuale de manifestare, probleme de prevenire și combatere (Materialele Conferinței științifico-practice internaționale (26 iunie 2018))*. Chișinău: Academia „Ștefan cel Mare” a MAI al RM, 2018, p.21-32. ISBN 978-9975-121-48-4
22. АЮПОВА, Г.Ш. *Уголовная ответственность за нарушение правил дорожного движения лицом, подвергнутым административному наказанию*: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Екатеринбург, 2018. 225 с.

23. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Regulamentului circulației rutiere, nr.357 din 13.05.2009. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.92-93.
24. ВИНУКОВ, В.Н. Определение предмета и субъектов отношений как способы установления объекта преступления. В: *Государство и право*, 2011, №7, с.45-52. ISSN 0132-0769
25. БАБАНИН, С.В. Об'єкт порушення чинних на транспорті правил. В: *Право і суспільство*, 2012, №6, с.137-141. ISSN 2078-3736
26. ОСАДЧИЙ, В.І. Об'єкт транспортних злочинів. В: *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право*, 2012, №3, с.194-201. ISSN 2308-5053
27. ДЕНИСОВИЧ, В.В., МАЙОРОВ, В.И., ПОЛЯКОВА, С.В. Дорожное движение как сфера общественных отношений. В: *Вестник Челябинского государственного университета*, 2015, №17, с.30-37. ISSN 2409-4102
28. Regulamentul Ministerului Sănătății al Republicii Moldova de apreciere medico-legală a gravității vătămării corporale, nr.199 din 27.06.2003 În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr.170-172.
29. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol. I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7
30. БРЪНЗА, С.М. Охрана здоровья личности по уголовному законодательству Республики Молдова. În: *Проблеми реалізації та забезпечення ефективності правових реформ: збірник матеріалів Міжнародної юридичної науковопрактичної конференції «Актуальна юриспруденція» (м. Київ, 16 червня 2016 року). Тези наукових доповідей*. Київ: АртЕк, 2016, с.116-124. ISBN 978-617-7264-30-8
31. КАТЕРИНЧУК, К.В. *Кримінально-правова охорона здоров'я особи: доктринальні, законодавчі та правозастосовчі проблеми*: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Київ, 2019. 559 с.
32. БЕЗРУЧКО, Е.В. *Преступления, посягающие на безопасность здоровья человека: теоретико-правовое исследование*: Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Ростов-на-Дону, 2018. 450 с.
33. СМІРНОВ, Р.Ю. Здоровье человека как объект уголовно-правовой охраны. В: *Вестник Ярославского государственного университета им. П.Г. Демидова. Серия Гуманитарные науки*, 2010, №3, с.63-66. ISSN 2658-3844
34. КОРЯКИНА, Е.А. *Жизнь человека как объект уголовно-правовой охраны*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Екатеринбург, 2011. 22 с.
35. МИТРОФАНОВ І.І., ЛІНОВ, В.М. *Злочини проти здоров'я людини*. Кременчук: ПП Шербатих О.В., 2017. 328 с.
36. Codul penal al României din 17.07.2009. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr. 510.
37. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.20 din 08.07.1999 despre practica judiciară cu privire la aplicarea legislației, la examinarea cauzelor penale referitoare la încălcarea regulilor de securitate a circulației sau exploatarea a mijloacelor de transport. [Accesat: 12.07.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=244
38. ДУВАС, С. *Pluralitatea aparentă de infracțiuni*. București: Universul Juridic, 2008. 312 p. ISBN 978-973-127-122-4

Date despre autor:

Nicolae POSTOVANU, doctorand, Școala doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: nicolae.postovanu.1989@mail.ru

ORCID: 0000-0003-2716-9220

Prezentat la 24.08.2020

CZU: 347.962.3:347.471

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4572442>

ÎNCADRAREA SOCIETĂȚII CIVILE ÎN EXAMINAREA PROCEDURILOR DISCIPLINARE ALE JUDECĂTORILOR

Cristina JOSANU

Universitatea de Stat din Moldova

Domeniul sensibil al răspunderii disciplinare a judecătorilor invocă proceduri și arhitecturi juridice bine reglementate cu referință la Colegiul disciplinar. Implicarea reprezentanților societății civile – membri profesori de drept, titulari, în structura și activitățile Colegiului disciplinar a devenit o cerință inalienabilă a unui regim democratic contemporan. Formarea și activitatea unei entități decizionale de domeniu sunt caracterizate printr-o simbioză a profesionalismului, a transparenței și a conștiinței civice a profesorilor de drept, titulari, și a profesionalismului, a independenței și a responsabilității judecătorilor – membri ai acestui Colegiu. Atât structura Colegiului disciplinar, cât și procedurile elaborate, asigură o examinare complexă și obiectivă a cauzelor de competență – cu respectarea independenței judecătorului și concomitent acordându-le un caracter public și transparent, valorificând astfel implicarea societății civile în procesul de autoadministrare a justiției.

Cuvinte-cheie: *societate civilă, Colegiu disciplinar, răspundere disciplinară, procedură de selecție, membri titulari.*

THE INVOLVEMENT OF THE CIVIL SOCIETY IN THE EXAMINATION OF DISCIPLINARY PROCEEDINGS REGARDING JUDGES

The sensitive area of disciplinary liability of judges demands well-regulated legal procedures and architectures with reference to the Disciplinary Board. The involvement of civil society representatives – university professors of law, full members – in the composition and in the activity of the aforementioned Board has become an inherent exigency of the contemporary democratic regime. The creation and the activity of a decisional entity in the concerned area is characterised through a symbiosis of professionalism, transparency and the civic conscience of law professors on the one hand and the professionalism, the independence and the responsibility of judges – members of the Disciplinary Board, on the other hand. Both the structure of the Disciplinary Board and the elaborated procedures ensure a complex and objective examination of the cases – respecting the independence of the judges, at the same time offering a public and transparent character to the proceedings, thus highlighting the involvement of the civil society in the process of self-administration of justice.

Keywords: *civil society, Disciplinary Board, disciplinary liability, election procedure, civil society representatives.*

Introducere

Răspunderea disciplinară a judecătorilor reprezintă unul dintre mecanismele-cheie de responsabilizare a magistraților [1]. Principalele reglementări internaționale cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor [2] sugerează statelor să prevadă reglementări clare pentru încălcările magistraților, iar procedurile disciplinare să fie efectuate de o autoritate independentă, fie de o instanță de judecată [3]. În acest sens, în Republica Moldova, în subordinea Consiliului Superior al Magistraturii a fost creat Colegiul disciplinar.

Cadrul normativ. Potrivit Hotărârii Parlamentului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Regulamentului cu privire la activitatea Colegiului disciplinar, nr.144/7 din 03.03.2015 [4], Colegiul disciplinar este un organ independent care examinează cauzele disciplinare în privința judecătorilor și aplică sancțiuni față de aceștia. Componenta numerică și nominală, modul de funcționare a Colegiului, precum și criteriile de selecție a candidaților sunt stabilite de Regulamentul privind selecția membrilor Colegiului disciplinar. La nivel național, la baza creării și dezvoltării Colegiului disciplinar al judecătorilor a stat Strategia de dezvoltare a sectorului justiției [5], iar la nivel internațional – Carta Europeană privind statutul judecătorilor [6].

Abordări practice. Componenta Colegiului disciplinar. Colegiul disciplinar este format din 5 judecători și 4 persoane din rândul societății civile. Membrii Colegiului din rândul judecătorilor sunt aleși de Adunarea Generală a Judecătorilor după cum urmează: 2 judecători din cadrul Curții Supreme de Justiție, 2 judecători din cadrul Curților de Apel și un judecător din cadrul judecătoriilor de fond.

Carta Europeană privind statutul judecătorilor prevede că, în cadrul comisiilor disciplinare ale judecătorilor, cel puțin jumătate dintre membri trebuie să fie judecători aleși de către egalii lor după o modalitate care să garanteze cea mai largă reprezentare a acestora [7]. Totodată, Carta recomandă statelor europene ca

toți membrii care fac parte din Consiliul disciplinar al judecătorilor să nu fie aleși sau numiți de o autoritate politică care ar aparține puterii legislative sau executive, altfel ar exista un risc de bănuială *parti-pris*.

Membrii Colegiului disciplinar din rândul reprezentanților societății civile sunt numiți de Ministerul Justiției, fiind selectați prin concurs public. În acest sens, vom face referință la Recomandările de la Kiev privind independența judiciară în Europa de Est [8], care stabilesc că organele competente să examineze cauze disciplinare și să ia decizii cu privire la măsurile disciplinare nu trebuie să fie compuse exclusiv din judecători, dar necesită o reprezentare, inclusiv din afara profesiei de magistrat. În cadrul Colegiului disciplinar este necesară și prezența altor entități profesionale, capabile de a da o apreciere obiectivă de natură teoretică și practică privind anumite modalități, forme de manifestare a justiției sub aspectul calității și eficienței. Importanța existenței unor interese similare este determinată de contribuția, prin efort și interese comune, la sporirea și consolidarea justiției ca valoare socială determinantă într-un stat de drept [9].

Potrivit pct.15 lit.d) din Regulamentul privind selectarea reprezentanților societății civile în Colegiul disciplinar [10], la funcția de membru al Colegiului disciplinar al judecătorilor pot candida persoane care dețin diplomă de licență sau echivalentul acesteia. Pregătirea teoretică avansată, care este prezumată atunci când vorbim despre societatea civilă, contribuie la eficientizarea activității Colegiului disciplinar și asigură un echilibru profesional împreună cu ceilalți membri de drept și aleși ai Consiliului Superior al Magistraturii, care, la rândul lor, au o înaltă pregătire praxiologică.

Pe de altă parte, considerăm că prevederile aceluiași articol în varianta Legii cu privire la Colegiul disciplinar și răspunderea disciplinară a judecătorilor din 1996 [11] ar fi fost mai corecte, întrucât, potrivit acestora, Colegiul disciplinar era format din 5 membri judecători și 5 membri profesori titulari. Profesorii titulari erau numiți în felul următor: 2 profesori titulari erau numiți de către Consiliul Superior al Magistraturii și 3 de către Ministerul Justiției. Mandatul Colegiului disciplinar era de 4 ani, iar membrii puteau deține această funcție cel mult două mandate consecutive. Importanța prezenței active a profesorilor de drept în componența Consiliului Superior al Magistraturii o argumentăm și prin asigurarea corelației dintre teorie și practică în activitatea funcțională de autoadministrare a justiției [12].

Totuși, se consideră că Legea privind răspunderea disciplinară a judecătorilor din 2014 prevede standarde mai mari de transparență în procesul de selectare a reprezentanților societății civile în Colegiul disciplinar decât Legea abrogată din 1996. Astfel, modificările aduse referitoare la concursul organizat de Ministerul Justiției se consideră binevenite [13].

Selectarea membrilor societății civile în cadrul Colegiului disciplinar trebuie să se bazeze pe criterii obiective, având la bază doar meritul, pregătirea profesională, integritatea, aptitudinile și eficiența. Meritul nu se referă doar la cunoștințele juridice, competențele analitice sau la excelența intelectuală. Ar trebui de asemenea să se țină cont de personalitate, modul de a relaționa, abilitățile de comunicare, precum și de eficiența în elaborarea hotărârilor. Este indispensabil ca un reprezentant al societății civile în cadrul Colegiului disciplinar să aibă simțul justiției și al echității. Integritatea reprezintă capacitatea reprezentantului societății civile de a-și exercita obligațiile și atribuțiile legale și profesionale în mod onest și ireproșabil, dând dovadă de o înaltă ținută morală și maximă corectitudine, precum și de a-și exercita activitatea în mod imparțial, independent, fără vreun abuz, respectând interesul public, supremația Constituției și a legii [14].

Deși în practică aceste criterii sunt greu de identificat, este important ca cel puțin procedura de selecție să fie transparentă și coerentă [15]. Astfel, în scopul selectării membrilor societății civile în cadrul Colegiului disciplinar se creează o comisie de selecție. Modul de organizare a concursului public de selectare a reprezentanților societății civile în cadrul Colegiului disciplinar, componența numerică, precum și modul de funcționare a comisiei sunt stabilite prin Regulamentul privind selectarea reprezentanților societății civile în Colegiul disciplinar al judecătorilor [16].

Comisia de selecție a reprezentanților societății civile în cadrul Colegiului disciplinar. Această Comisie este compusă din 7 membri, după cum urmează: 4 reprezentanți ai Ministerului Justiției și 3 reprezentanți ai Consiliului Superior al Magistraturii.

Membrii Comisiei care reprezintă Consiliul Superior al Magistraturii se desemnează de către acesta la solicitarea Ministerului Justiției, iar membrii Comisiei care reprezintă Ministerul Justiției se desemnează prin ordinul Ministrului Justiției. Această Comisie își desfășoară activitatea în baza Regulamentului privind selectarea reprezentanților societății civile în Colegiul disciplinar, aprobat de Ministerul Justiției [17], după consultarea Consiliului Superior al Magistraturii.

Procedura de organizare și desfășurare a concursului se bazează pe următoarele principii:

1. Competiție deschisă, prin asigurarea accesului liber de participare la concurs a oricărei persoane care întrunește condițiile stabilite de Legea cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor, precum și de Regulamentul privind selectarea reprezentanților societății civile în Colegiul disciplinar;
2. Transparență, prin punerea la dispoziția celor interesați a informațiilor referitoare la modul de desfășurare a concursului;
3. Tratament egal, prin aplicarea în mod nediscriminatoriu a unor criterii de selectare obiective și clar definite, precum și prin aplicarea aceluiași întrebări pentru toți candidații, astfel încât orice candidat să aibă șanse egale.

Orice persoană, care este cetățean al Republicii Moldova și are o reputație ireproșabilă, se bucură de autoritate în societate, are experiență în domeniul dreptului de cel puțin 7 ani cumulativ, dintre care cel puțin 5 ani sunt în domeniul practic, poate candida la funcția de membru al Colegiului disciplinar.

Incompatibilități de participare la concursul privind selectarea membrilor societății civile în cadrul Colegiului disciplinar. Potrivit art.9 alin.(3) al Legii cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor, în calitate de membru din rândul societății civile nu pot candida deputații din Parlament sau consilierii din cadrul autorităților administrației publice locale, precum și membrii de partid care desfășoară activități cu caracter politic, inclusiv în perioada detașării din funcție. Pentru verificarea acestor calități, CV-urile candidaților care participă la concurs vor fi publicate pe pagina web a Ministerului Justiției și a Consiliului Superior al Magistraturii cu cel puțin 15 zile lucrătoare înainte de ziua organizării concursului.

Calitatea de membru al Colegiului disciplinar este incompatibilă cu calitatea de membru al Consiliului Superior al Magistraturii, al Colegiului pentru selecția și cariera judecătorilor, al Colegiului de evaluare a performanțelor, cu calitatea de inspector-judecător, precum și cu calitatea de președinte sau vicepreședinte al instanței judecătorești.

Desfășurarea concursului privind selectarea membrilor societății civile în cadrul Colegiului disciplinar. Concursul are loc în două etape: 1) selecția candidaților în baza dosarelor depuse; 2) interviul. În baza rezultatelor interviului, Comisia emite o hotărâre, în care se indică lista candidaților care au promovat concursul și care urmează a fi numiți în calitate de membri de bază sau membri supleanți în cadrul Colegiului disciplinar al judecătorilor, iar ulterior candidații sunt numiți în baza Ordinului Ministrului Justiției. Anume caracterul riguros de selecție a candidaților din rândul societății civile în cadrul Colegiului disciplinar înlătură orice însușire a capacității decizionale exclusive în adresa Ministrului Justiției și caracterul politic de numire.

Potrivit proiectului de lege pentru modificarea și completarea unor acte legislative (privind reforma sistemului judecătoresc) [18], art.10 alin.(4) al Legii cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor urmează a fi completat în următoarea formulare: „Ministerul Justiției este în drept să refuze propunerea Comisiei de selecție a candidaților numai în cazul în care nu a fost respectată procedura sau dacă candidații selectați nu corespund criteriilor stabilite de lege. În acest caz, Comisia organizează concurs repetat pentru selectarea membrilor sau membrilor supleanți ai Colegiului disciplinar din rândul reprezentanților societății civile ”.

Analizând per ansamblu Legea nr.178 din 25.07.2014 cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor [19], constatăm că aceasta nu conține norme cu referire la criteriile de selecție a candidaților pentru numirea în calitate de membri ai Colegiului disciplinar din rândul reprezentanților societății civile. Utilizarea expresiei „criterii stabilite prin lege”, fără trimitere la un act concret, permite o marjă mai mare de discreție pentru entitatea responsabilă la determinarea criteriilor în dependență de caz și persoana determinată.

Conform pct.54 din Opinia Comisiei de la Veneția [20], „organizarea unui concurs pentru selectarea reprezentanților societății civile în Colegiul disciplinar este oportună. Ar fi totuși de dorit ca atât criteriile de selecție a candidaților, cât și mecanismul de numire și funcționare a Comisiei ce urmează a selecta candidații să fie specificate chiar în lege și nu într-un regulament. În plus, trebuie clarificat faptul că rolul Ministrului în numirea acestor persoane este unul formal și că numirea se face în conformitate cu recomandările Comisiei care selectează candidații”. Considerăm că desfășurarea unui concurs atât de riguros are o valoare deosebită, întrucât evidențiază rolul reprezentanților societății civile în activitatea Colegiului disciplinar, caracterizat prin legalitate, independență, profesionalism, integritate. Activitatea și modul de organizare și funcționare a Colegiului disciplinar, precum și modul de interacțiune a acestuia cu Consiliul Superior al Magistraturii se stabilește prin Regulamentul cu privire la activitatea Colegiului disciplinar [21].

Termenul mandatului de membru în cadrul Colegiului disciplinar. Mandatul membrilor Colegiului disciplinar este de 6 ani și aceștia nu pot fi aleși sau numiți pentru 2 mandate consecutive. Totuși, mandatul membrilor Colegiului poate fi prelungit de drept până la constituirea unui nou colegiu într-o nouă componență.

Dispozițiile finale și tranzitorii ale Legii nr.178 din 25.07.2014 [22] stipulează că prevederile cu privire la componența și durata mandatului Colegiului disciplinar, cu privire la alegerea și numirea membrilor Colegiului, precum și cu privire la încetarea mandatului de membru în cadrul Colegiului vor intra în vigoare la expirarea mandatului membrilor în exercițiu ai Colegiului disciplinar. Această prevedere are drept scop păstrarea continuității mandatului Colegiului disciplinar care a fost obținut în mod legal conform legii vechi [23]. În perioada incipientă de aplicare a Legii nr.178, interpretarea generală acceptată în cadrul CSM era că prevederile noii legi cu privire la componența și modul de alegere a membrilor Colegiului disciplinar urmau să fie aplicate după finalizarea mandatului Colegiului disciplinar, care și-a început activitatea în 2014.

Atribuțiile membrilor Colegiului disciplinar. Potrivit art.8 al Legii nr.178, Colegiul disciplinar are următoarele atribuții: 1) formează complete de admisibilitate; 2) examinează contestațiile privind respingerea sesizării de către completul de admisibilitate; 3) examinează cauzele privind răspunderea disciplinară a judecătorilor; 4) aplică judecătorilor sancțiuni disciplinare.

În procesul decizional, reprezentanții societății civile trebuie să fie independenți și să poată acționa fără restricții și fără a fi supuși influențelor, presiunilor, sugestiilor, amenințărilor sau imixtiunilor directe sau indirecte, indiferent din partea cui ar veni și sub ce motiv. Legislația națională ar trebui să prevadă sancțiuni contra persoanei care încearcă să influențeze reprezentanții societății civile în orice fel. Totodată, ar trebui abordat și subiectul răspunderii penale, precum și cel privind imunitatea reprezentanților societății civile în cadrul Colegiului din subordinea Consiliului Superior al Magistraturii. Aceștia ar trebui să se bucure de imunitate funcțională – dar exclusiv funcțională – în ceea ce privește urmărirea penală pentru actele îndeplinite în exercitarea funcției lor, cu excepția infracțiunilor intenționate (de exemplu: luare de mită, trafic de influență).

Independența sistemului judiciar înseamnă nu doar independența autorității judecătorești în ansamblu față de celelalte ramuri ale puterii de stat, dar privește și aspectul intern. Reprezentanții societății civile în exercitarea atribuțiilor din cadrul Colegiului disciplinar nu se află în subordinea nimănui. Ei se supun doar legii și răspund numai în fața acesteia. În soluționarea unei cauze disciplinare, reprezentanții societății civile nu acționează la ordinele sau instrucțiunile niciunui terț din interiorul sau exteriorul sistemului judiciar.

În urma adoptării Legii nr.178 în procedura disciplinară a judecătorilor a apărut o verigă nouă: completele de admisibilitate. Completul are două funcții de bază: examinarea admisibilității sesizărilor privind abaterile disciplinare ale judecătorilor și examinarea contestațiilor depuse împotriva deciziilor de respingere a sesizărilor emise de Inspekția Judiciară. Potrivit Notei informative a Legii nr.178, această etapă a fost introdusă pentru a verifica dar și a evita potențialele abuzuri împotriva judecătorilor [24].

Completele de admisibilitate sunt formate din 3 membri ai Colegiului disciplinar, numiți prin hotărârea Colegiului, adoptată cu votul majorității. În mod obligatoriu, în completul de admisibilitate sunt incluși 2 judecători și un reprezentant al societății civile. Pentru fiecare sesizare examinată de completul de admisibilitate se numește, în mod aleatoriu, un membru raportor, care este responsabil de prezentarea cauzei în ședința completului de admisibilitate și de elaborarea proiectului hotărârii completului de admisibilitate. Evidențiem faptul că raportor poate fi orice membru, ceea ce evidențiază egalitatea în drepturi și obligații în cadrul completului.

Procedura de repartizare a cauzelor trebuie să fie făcută după criteriile obiective. Repartizarea cauzelor nu trebuie să fie influențată de voința vreunei părți din dosar sau a oricărei alte persoane interesate în rezultatele cauzei. O asemenea repartizare trebuie să fie făcută, de exemplu, prin tragere la sorți sau printr-un sistem de repartizare automată, pe baza ordinii alfabetică sau a unui criteriu similar.

Obiectivul general al implicării societății civile în cadrul Colegiului disciplinar constă în edificarea unui sistem judecătoresc independent, transparent, profesionist și responsabil față de societate, care să corespundă standardelor europene, să asigure supremația legii și respectarea drepturilor omului și să contribuie la asigurarea încrederii societății în actul de justiție. Rigurozitatea procedurilor de accesare în calitate de reprezentant al societății civile în cadrul Colegiului are un rol important în procesul de consolidare atât a independenței, cât și a profesionalismului magistraților.

Concluzii

Legea cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor, în vigoare de la 1 ianuarie 2015, a adus o serie de îmbunătățiri, una dintre acestea fiind mecanismul de încadrare a societății civile în procesul de tragere la răspundere disciplinară a judecătorilor.

Depolitizarea instituțiilor de drept, eficiența unei justiții independente sunt principalele preocupări ale societății civile. Doar un efort consolidat, atât din partea societății civile, cât și a instituțiilor de drept, poate

contribui la îmbunătățirea stării actuale, prin identificarea și promovarea unor propuneri-cheie de intervenție. Doar într-un stat în care reprezentanții societății civile își conștientizează rolul și înțeleg cum pot influența procesul de consolidare a justiției se poate vorbi despre o democrație funcțională și capabilă de a înfrunta provocările ce îi revin. Procesul de încadrare a societății civile în procedurile disciplinare ale judecătorilor reprezintă o finalitate a unui dialog constructiv și reciproc dintre autoritățile statului și societatea civilă, dialog orientat spre un scop unic – de fortificare a valorii justiției în societate.

Referințe:

1. <https://www.inj.md/sites/default/files/12.pdf>
2. Recomandarea CM(Rec (2010)12 a Comitetului Miniștrilor către statele membre cu privire la judecători: independența, eficiența și responsabilitățile (adoptată la 17.11.2010, la cea de a 1098-a întâlnire a delegaților miniștrilor) pct. 66.
3. *Ibidem*, pct.69.
4. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind aprobarea Regulamentului cu privire la activitatea Colegiului disciplinar, nr.144/7 din 03.03.2015. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.59-67, art.426.
5. <http://lex.justice.md/md/341748/>
6. <http://www.monitoruljuridic.ro/act/carta-europeana-din-10-iulie-1998-cu-privire-la-statutul-judecatorului-emitent-consiliul-europei-106139.html>
7. http://old.csm1909.ro/csm/linkuri/14_09_2005__53_ro.doc
8. <http://www.standarde-justitie.ro/europa/RECOMANDARILE%20DE%20LA%20KIEV%20P>
9. NEGRU, A. Valorificarea capacității societății civile în procesul de reformă a justiției. În: *Revista Națională de Drept*, 2011, nr.10-12, p.21.
10. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=363134>
11. Legea cu privire la Colegiul disciplinar și răspunderea disciplinară a judecătorilor, nr.950 din 19.07.1996. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr.182-185 art.751. Abrogată prin LP178 din 25.07.14, MO238-246/15.08.14, art.557.
12. NEGRU, A. *Valorificarea capacității societății civile în procesul de reformă a justiției*, p.21;
13. <https://crjm.org/wp-content/uploads/2016/02/2016-02-DDP-Legea-178-CRJM-web.pdf>
14. Legea privind testarea integrității profesionale, nr.325 din 23.12.2013. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr.35-41 art.73.
15. <https://www.nasul.tv/interviu-cu-cristi-danilet-despre-justitie-educatie-civica-societate-civila/>
16. Regulamentul privind selectarea reprezentanților societății civile în Colegiul disciplinar al judecătorilor. Anexă la Ordinul Ministrului Justiției nr.91 din 1 februarie 2016.
17. Ordinul Ministrului Justiției cu privire la aprobarea Regulamentului privind selectarea reprezentanților societății civile în Colegiul disciplinar al judecătorilor, nr.91, din 01.02.2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.32-37 art.197.
18. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind aprobarea Regulamentului cu privire la activitatea Colegiului disciplinar, nr.144/7 din 03.03.2015. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.59-67, art.426.
19. Legea cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor, nr.178 din 25.07.2014. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2015, nr.238-246, art.557.
20. <http://www.particip.gov.md/proiectview.php?l=ro&idd=4471>
21. <http://www.constcourt.md/pageview.php?l=ro&id=218&idc=54&t=/Relatii-externe/Colaborari/Comisia-Europeana-pentru-Democratie-prin-Drept-a-Consiliului-EuropeiComisia-de-la-Venetia/>
22. Legea cu privire la răspunderea disciplinară a judecătorilor, nr.178 din 25.07.2014.
23. Legea cu privire la Colegiul disciplinar și răspunderea disciplinară a judecătorilor, nr.950 din 19.07.1996.
24. <http://parlament.md/%20ProcesulLegislativ/Proiectedeactelelegislative/tabid/61/LegislativId/2411/language/ro-RO/Default.aspx>

Date despre autor:

Cristina JOSANU, doctorandă, Școala doctorală *Științe Juridice*, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: cristina.josanu321@gmail.com

Prezentat la 11.03.2020

CZU: [343.349 + 343.23:004](478)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4572446>

MATERIALE ȘTIINȚIFICE REFERITOARE LA ACCESUL ILEGAL LA INFORMAȚIA COMPUTERIZATĂ PUBLICATE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Alexandru STRÎMBEANU

Universitatea de Stat din Moldova

În Republica Moldova, printre oamenii de știință care au contribuit la elaborarea concepției teoretice de soluționare a problemei privind răspunderea penală pentru accesul ilegal la informația computerizată (art.259 din Codul penal al Republicii Moldova) se numără: Gh.Alecu, S.Bacinschi, A.Barbăneagră, A.Borodac, S.Brînză, S.Copețchi, S.Crijanovschi, M.Gheorghită, L.Gîrla, S.Grișciuc-Bucica, N.Lazareva, C.Moțoc, V.Stati, Iu.Tabarcea și al. Lucrările acestor autori reputați reprezintă baza teoretică a cercetării infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM. În prezentul articol, examinarea lucrărilor acestor autori se face în consecutivitate cronologică. În unele cazuri, în aceste lucrări se atestă opinii divergente privitoare la: conținutul obiectului juridic generic, al obiectului juridic special și al obiectului material ori imaterial al infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM; structura și conținutul laturii obiective a acestor infracțiuni; momentul de consumare a infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM; tipul de intenție manifestată la comiterea infracțiunilor respective; calitatea specială a subiectului – persoană fizică și a subiectului – persoană juridică. Aceste diferențe de poziții reprezintă un imbold de prim ordin pentru a continua și a aprofunda investigarea științifică a problematicii privind răspunderea pentru infracțiunile prevăzute la art.259 CP RM.

Cuvinte-cheie: *acces ilegal la informația computerizată, obiectul juridic generic al infracțiunii, obiectul juridic special al infracțiunii, obiectului material sau imaterial al infracțiunii, faptă prejudiciabilă, urmări prejudiciabile, momentul de consumare a infracțiunii, intenție, subiectul infracțiunii, circumstanțe agravante.*

SCIENTIFIC MATERIALS REGARDING ILLEGAL ACCESS TO COMPUTER INFORMATION PUBLISHED IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

In the Republic of Moldova, Gh.Alecu, S.Bacinschi, A.Barbăneagra, A.Borodac, S.Brînză, S.Copetschi, S. Crijanovschi, M.Gheorghitsa, L.Gîrla, S.Grișciuc-Bucica, N.Lazareva, C.Motsoc, V.Stati, Iu.Tabarcea, etc. are among the scientists who contributed to the elaboration of the theoretical concept of solving the problem of criminal liability for illegal access to computerised information (art.259 of the Criminal Code of the Republic of Moldova). The works of these renowned authors represent the theoretical basis of the investigation of the offences provided in art.259 CC RM. In this article, the examination of the works of these authors is done in chronological order. These works attest, in some cases, divergent opinions regarding the content of the generic legal object, of the special legal object and of the material or immaterial object of the offenses provided in art.259 CC RM; the structure and content of the objective side of these offenses; the moment of consummation of the offenses provided in art.259 CC RM; the type of intent manifested in the commission of those offenses; the special quality of the subject – natural person and of the subject – legal person. These differences of positions represent a first-rate impetus to continue and deepen the scientific investigation of the issue of liability for the offences provided in art.259 CC RM.

Keywords: *illegal access to computerized information, the generic legal object of the offence, the special legal object of the offence, the material or immaterial object of the offence, the prejudicial act, prejudicial consequences, the moment of consummation of the offence, intent, the subject of the offence, aggravating circumstances.*

Introducere

În opinia lui C.R. Butculescu, „doctrina are rolul de a clarifica mesajul juridic transmis în cadrul comunicării materiale a dreptului, identificând și semnalând pentru operatorii dreptului problemele sociale care necesită reglementare. Totodată, doctrina are și rolul de a clarifica mesajele transmise prin comunicarea formală a dreptului, contribuind, alături de jurisprudență, la îmbunătățirea percepției și înțelegerii normelor juridice caracterizate printr-un nivel înalt de tehnicitate, favorizând astfel acceptarea și respectarea acestora” [1]. La rândul său, I.Flămânzeanu afirmă că „doctrina juridică exercită o influență considerabilă și asupra judecătorilor care, recurgând la autoritatea teoreticienilor în materie, își fundamentează motivarea soluțiilor. Doctrina își dovedește pe deplin utilitatea prin formarea de juriști chemați să aplice sau să interpreteze legea” [2].

Suntem de acord cu acești autori. Fiind conștienți de rolul incontestabil al doctrinei juridice în contribuirea la interpretarea și aplicarea legii penale în corespundere cu principiul legalității, în cadrul acestui studiu vom analiza materialele științifice referitoare la accesul ilegal la informația computerizată (art.259 CP RM) publicate în Republica Moldova.

Rezultate și discuții

Urmărind succesiunea în timp a acestor materiale, începem analiza noastră cu o lucrare publicată în 2003 [3]. Autor al comentariului la art.259 CP RM este unul dintre coautorii acestei lucrări *M.Gheorghiuță*.

Din punctul de vedere al acestui autor, obiectul juridic generic al infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM îl constituie „totalitatea relațiilor ce țin de securitatea publică privind producerea, utilizarea, difuzarea protecția informației și a resurselor informaționale, sistemelor de prelucrare a informației cu aplicarea MEC (mașinilor electronice de calcul)”. Examinând obiectul juridic special, *M.Gheorghiuță* consideră că acesta este format din „relațiile sociale care apar în procesul colectării, prelucrării, păstrării și prezentării informației computerizate și a resurselor informaționale”. Deși folosește sintagma „obiect nemijlocit al infracțiunii”, autorul are în vedere obiectul material al infracțiunii, menționând „tehnica computerizată, adică diferite tipuri de mașini electronice de calcul, aparatura de calcul (imprimante, scanere, analizatoare, exploratoare etc.), precum și diferite mijloace de telecomunicații, cu ajutorul cărora tehnica de calcul se conectează la rețelele informaționale (adaptoare de rețea, modeme etc.)”.

În contextul analizei laturii obiective a infracțiunilor prevăzute la art. 259 CP RM, *M.Gheorghiuță* susține că „în cazul în care accesul ilegal la informația computerizată este un procedeu de săvârșire a altei infracțiuni, fapta săvârșită trebuie calificată drept concurs de infracțiuni”. De asemenea, consemnează: „Componenta infracțiunii este materială. Infracțiunea se consideră consumată începând cu prezența cel puțin a uneia din consecințele enumerate în lege: distrugerea, blocarea, modificarea sau copierea informației, încălcarea funcționării MEC, sistemelor MEC sau a rețelelor acestora”.

Caracterizând latura subiectivă a infracțiunilor de acces ilegal la informația computerizată, *M.Gheorghiuță* stabilește că aceasta „se manifestă prin intenție directă sau indirectă. [...] Cauzele și scopurile infracțiunii pot fi diverse: aviditate; răzbunare; invidie; huliganism; interes „sportiv”; dorința de a strica reputația de afaceri a concurentului etc.”.

În fine, în legătură cu subiectul infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM, *M.Gheorghiuță* susține că acesta „este persoana fizică responsabilă de faptele comise, care a atins vârsta de 16 ani. În cazul în care accesul ilegal la informația computerizată a fost săvârșit de reprezentantul persoanei juridice în interesele acesteia, răspunderea o poartă executantul nemijlocit și persoana juridică”.

Următoarea lucrare îl are ca autor pe *A.Borodac* și datează din 2004 [4].

În rezultatul pertractării obiectului juridic al infracțiunilor de acces ilegal la informația computerizată, autorul conchide că „obiectul generic de grup al infracțiunilor în domeniul informaticii îl constituie relațiile sociale care ocrotesc securitatea informațională computerizată. Obiectul nemijlocit de bază al acestor infracțiuni îl constituie relațiile sociale care ocrotesc dreptul posesorului de informație computerizată privind inviolabilitatea acesteia și exploatarea corectă a sistemului informatic”.

Analiza laturii obiective a infracțiunilor în cauză îi permite lui *A.Borodac* să vorbească despre trei semne ale acesteia. Totuși, el evidențiază doar două asemenea semne: „1) accesul ilegal la informația computerizată; 2) distrugerea, deteriorarea, blocarea sau copierea informației, sau dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelelor informatice”. Nu este clar ce rol atribuie *A.Borodac* semnelor enumerate mai sus: de părți componente ale faptei prejudiciabile, de faptă prejudiciabilă sau de urmări prejudiciabile?

În continuare respectivul autor definește mai multe noțiuni care sunt utilizate în art.259 CP RM: „acces ilegal la informația computerizată”; „informație”; „calculatoare (computere)”; „suportii materiali de informație”; „sistem informatic”; „rețea informatică” etc.

În planul examinării elementelor constitutive subiective ale infracțiunilor de acces ilegal la informația computerizată, *A.Borodac* arată că „latura subiectivă a infracțiunii se caracterizează atât prin intenție directă, cât și prin intenție indirectă. Subiect al infracțiunii poate fi orice persoană fizică responsabilă, care a atins vârsta de 16 ani, precum și o persoană juridică”.

Următoarea lucrare datează din 2005, avându-l ca coautor pe *A.Barbăneagră* [5], care realizează comentariul la art.259 CP RM.

În demersul de identificare a valorii sociale fundamentale vătămate prin săvârșirea infracțiunilor prevăzute de acest articol, *A.Barbăneagră* punctează că „obiectul generic al infracțiunii se constituie din relațiile sociale ce vizează securitatea informațiilor”. În scopul accesibilizării interpretării prevederilor art.259 CP RM, autorul definește noțiunile „informație computerizată”, „acces ilegal la informația computerizată”, „sistem informatic” etc.

Din perspectiva alin.(1) art.25 CP RM, coroborat cu art.259 CP RM, *A.Barbăneagră* susține că „infracțiunea se consideră consumată din momentul în care s-a produs una dintre acțiunile enumerate în dispozițiile legii”.

Având o opinie diferită față de cea exprimată de M.Gheorghită și A.Borodac, A.Barbăneagră consideră că, în cazul infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM, latura subiectivă „se realizează prin intenție directă”. Această opinie derivă din raportarea, pe care o face A.Barbăneagră, a infracțiunilor analizate la categoria de infracțiuni formale.

Astfel, autorul relevă caracteristicile subiectului infracțiunilor de acces ilegal la informația computerizată: „Subiect al infracțiunii poate fi orice persoană fizică, responsabilă, care a împlinit vârsta de 16 ani. Subiect al infracțiunii date poate fi și persoana juridică”.

Din anul 2005 datează o lucrare care la fel este elaborată în coautorat, unul dintre coautori fiind V.Stati [6].

Printre altele, acest autor afirmă că „obiectul juridic generic al infracțiunilor din Capitolul XI „Infracțiuni în domeniul informaticii și telecomunicațiilor” al părții speciale a Codului penal îl reprezintă relațiile sociale din domeniul informaticii și telecomunicațiilor”. Această opinie este în concordanță cu Legea nr.254 din 09.07.2004 pentru modificarea și completarea Legii telecomunicațiilor, nr.520-XIII din 7.07.1995 și a Codului penal al Republicii Moldova [7]. Conform acestei legi, titlul Capitolului XI din Partea specială a Codului penal a fost modificat din „Infracțiuni în domeniul informaticii” în „Infracțiuni în domeniul informaticii și telecomunicațiilor”. Dezvoltând ideea, V.Stati susține că pot fi distinse „două tipuri ale infracțiunilor prevăzute în Capitolul XI al părții speciale a Codului penal: a) infracțiuni în domeniul informaticii (prevăzute la art.259, 260, 261 CP RM); b) infracțiuni în domeniul telecomunicațiilor (prevăzute la art.261¹ CP RM)”.

Privitor la obiectul juridic special al infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM, V.Stati menționează că acesta „este un obiect juridic complex. Astfel, obiectul juridic principal îl reprezintă relațiile sociale privitoare la accesul legal la informația computerizată. Obiectul juridic secundar este format din relațiile sociale referitoare la intervenția legală în sistemul informațional. Obiectul material sau, după caz, imaterial al infracțiunii în cauză este constituit din: informația computerizată; calculatoare; sistemul informatic; rețeaua informatică”.

În contextul examinării obiectului infracțiunilor de acces ilegal la informația computerizată, V.Stati învederează calitatea specială a participantului la relațiile sociale protejate de art.259 CP RM: „Victimă a infracțiunii de acces ilegal la informația computerizată este proprietarul sau posesorul de resurse și sisteme informaționale, de tehnologii și mijloace de asigurare a acestora, adică: persoana fizică, persoana juridică sau statul care exercită integral sau parțial dreptul de posesiune, folosință și dispoziție asupra resurselor și sistemelor informaționale, tehnologiilor și mijloacelor de asigurare a acestora. De asemenea, ca victimă poate apărea utilizatorul de informație computerizată”.

De asemenea, reține atenția punctul de vedere al acestui autor cu privire la structura și conținutul laturii obiective a infracțiunilor analizate: „Latura obiectivă a infracțiunii de la art.259 CP RM include: a) fapta prejudiciabilă care constă în acțiunea principală de acces ilegal la informația computerizată, însoțită de acțiunea adiacentă de distrugere, deteriorare, modificare, blocare sau copiere a informației, de dereglare a funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice; b) urmările prejudiciabile care se exprimă sub formă de distrugere, deteriorare, modificare, blocare sau copiere a informației, de dereglare a funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice; c) legătura causală dintre fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile”. Din această opinie rezultă clar că infracțiunile de acces ilegal la informația computerizată sunt infracțiuni cu componentă materială, iar urmările prejudiciabile constituie semnul secundar obligatoriu al laturii obiective a acestor infracțiuni.

În exegeza dedicată noțiunii-cheie ce caracterizează fapta prejudiciabilă prevăzută la art.259 CP RM, V.Stati enunță: „„Acces” înseamnă uzitarea de resursele unui sistem informatic, adică darea de instrucțiuni unui sistem informatic, comunicarea cu/printr-un sistem informatic, stocarea informației sau regăsirea acesteia într-un sistem informatic. Accesul include intrarea într-un alt sistem informatic, conectat prin rețele de telecomunicații publice sau într-un alt sistem informatic din aceeași rețea informatică, indiferent de metoda de comunicare. Accesul trebuie să fie ilegal, adică să se realizeze prin încălcarea măsurilor de securitate reglementate, cu intenția de a obține informația computerizată ce constituie secret personal sau secret de stat, ori o altă informație confidențială, a cărei colectare sau răspândire poate prejudicia interesele publice sau drepturile și interesele ocrotite de lege ale persoanelor fizice ori juridice”. În aceeași ordine de idei, autorul precită deosebește „accesul ilegal” în sensul art.259 CP RM de alte fapte: „Nu se consideră acces ilegal: 1) accesul autorizat de către proprietarul sau posesorul resurselor și sistemelor informaționale, al tehnologiilor și mijloacelor de asigurare a acestora pentru testarea sau protecția sistemului informatic; 2) accesul autorităților publice în contextul urmăririi penale sau al efectuării măsurilor operative de investigații, în conformitate cu legea;

3) accesul în activitățile obișnuite și legitime de proiectare a sistemelor informatice, practicile de operare curentă a sistemelor informatice sau practicile comerciale legale; 4) accesul la informația despre sine”.

Încheind examinarea laturii obiective a infracțiunilor analizate, V.Stati evocă: „Infracțiunea prevăzută la art.259 CP RM este una materială. Ea se consideră consumată din momentul survenirii urmărilor prejudiciabile sub forma distrugerii, deteriorării, modificării, blocării sau copierii informației computerizate ori a de-reglării funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice”.

Caracteristicile laturii subiective a infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM, stabilite de V.Stati, nu diferă esențial de cele menționate mai sus de către M.Gheorghită, A.Borodac și A.Barbăneagră: „Latura subiectivă a infracțiunii în cauză se caracterizează prin intenție directă sau indirectă. Motivele infracțiunii pot consta în: interes „sportiv”, intenții huliganice, răzbunare, interes material etc.”. În ce privește ultimul element constitutiv al infracțiunilor examinate, punctul de vedere al lui V.Stati prezintă anumite diferențe în comparație cu pozițiile altor autori: „Subiectul infracțiunii este: 1) persoana fizică responsabilă, care la momentul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta de 16 ani; 2) persoana juridică care desfășoară activitate de întreprinzător”. Această calitate specială a persoanei juridice – subiect al infracțiunii este determinată de dispoziția de la alin.(4) art.21 CP RM: „Persoana juridică care desfășoară activitate de întreprinzător poartă răspundere penală pentru infracțiunile săvârșite, prevăzute la art.140¹, 165, 185¹-185³, 205, 206, 208¹, 215-217³, 218, 221, 223-246¹, 248-251, 254, 257, 259-261, 362¹”. Această dispoziție a avut un asemenea conținut până la intrarea în vigoare a Legii nr.277 din 18.12.2008 pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova [8]. Odată cu intrarea în vigoare a acestei legi, dispoziția de la alin.(4) art.21 CP RM a dobândit un alt conținut: „Persoanele juridice, cu excepția autorităților publice, răspund penal pentru infracțiunile pentru săvârșirea cărora este prevăzută sancțiune pentru persoanele juridice în partea specială din prezentul cod”. Abia din acest moment se poate vorbi despre persoana juridică (cu excepția autorității publice) ca subiect al infracțiunilor de acces ilegal la informația computerizată.

V.Stati încheie analiza infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM cu examinarea variantei agravate prevăzute la alin.(2) al acestui articol, care presupune comiterea acestor infracțiuni: a) repetat; b) de două sau mai multe persoane; c) cu violarea sistemului de protecție; d) cu conectarea la canalele de telecomunicații; e) cu folosirea unor mijloace tehnice speciale.

Următoarea publicație științifică, ce nu poate fi trecută cu vederea, aparține lui N.Lazareva și datează din 2007 [9].

Acest autor caracterizează în felul următor obiectul juridic special al infracțiunilor de acces ilegal la informația computerizată: „relațiile sociale care apără drepturile proprietarului informației computerizate asupra inviolabilității acesteia, precum și interesele privind funcționarea corectă (în siguranță) a calculatoarelor, a sistemului informatic sau a rețelei informatice”.

În contextul pertractării faptei prejudiciabile prevăzute la art.259 CP RM, N.Lazareva menționează: „Nu poate fi considerat „acces la informația computerizată” simpla luare fizică (ascunsă sau deschisă) a unui suport de informații (de exemplu, a unui hard-disk), în scopul vânzării acestuia, nu a informației computerizate conținute pe acesta. O astfel de faptă este calificată ca atentare asupra patrimoniului (de exemplu, ca furt (art.186 CP RM))”. În același context, prezintă valoare următoarele reflecții ale autorului precitat: „Accesul la informația computerizată poate fi considerat neautorizat dacă făptuitorul: nu are temeiuri legale pentru a accesa această informație; are temeiuri legale pentru a accesa această informație, însă o accesează cu încălcarea ordinii stabilite, fără a respecta măsurile de protecție a informației computerizate”.

Ca și A.Barbăneagră, N.Lazareva consideră că infracțiunile prevăzute la art.259 CP RM „au o componentă formală și se consideră consumate din momentul săvârșirii faptei prejudiciabile”. Această părere diferă de cea expusă de M.Gheorghită, A.Borodac și V.Stati.

În continuare, N.Lazareva definește noțiunile care desemnează modalitățile normative ale faptei prejudiciabile analizate: „distrugerea informației computerizate”, „deteriorarea informației computerizate”, „modificarea informației computerizate”, „blocarea informației computerizate”, „copierea informației computerizate” și „dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului informatic sau a rețelei informatice”.

La fel ca M.Gheorghită, A.Borodac și V.Stati, N.Lazareva este de părere că infracțiunile de acces ilegal la informația computerizată sunt comise cu „intenție directă sau indirectă”. Ca motive ale infracțiunilor date, autoarea numește: „interesul material; răzbunarea; invidia; motivul huliganic; năzuința de a strica reputația unui concurent de afaceri; interesul „sportiv”; năzuința de a tăia săvârșirea unei alte infracțiuni etc.”. În

fine, subiectul infracțiunilor examinate este descris de către N.Lazareva în următorul mod: „persoana fizică responsabilă, care, în momentul comiterii infracțiunii, a atins vârsta de 16 ani, sau persoana juridică”.

Din 2009 datează o lucrare având în calitate de coautori pe *A.Barbăneagră* și *Gh.Alecu* [10]. Aceștia realizează comentariul la art.259 CP RM.

În legătură cu obiectul juridic special al infracțiunilor prevăzute de acest articol, autorii susțin că acesta „se constituie din relațiile sociale ce vizează securitatea informațiilor și protecția sistemelor informaționale și a datelor stocate pe ele. Confidențialitatea, intimitatea, dreptul persoanei de a-și lansa opiniile, libertatea de expresie, dreptul la proprietate etc. apar în calitate de obiecte suplimentare de atentare”. Este de reținut caracterizarea obiectului imaterial și a victimei infracțiunilor de acces ilegal la informația computerizată, pe care o fac *A.Barbăneagră* și *Gh.Alecu*: „Sintagma „informație computerizată” presupune stocarea pe un suport informațional a unor date despre persoane, subiecte, fapte, evenimente, fenomene, procese, obiecte, idei și situații, care permit identificarea lor. Proprietar al resurselor și sistemelor informaționale, al tehnologiilor și mijloacelor de asigurare a acestora se consideră persoana fizică, persoana juridică sau statul care exercită integral dreptul de posesiune, folosință și dispoziție asupra resurselor și sistemelor informaționale, tehnologiilor și mijloacelor de asigurare a acestora”.

Având ca premisă ideea promovată de *A.Barbăneagră* în 2003 în lucrarea consemnată mai sus, concepția lui *A.Barbăneagră* și *Gh.Alecu*, referitoare la latura obiectivă a infracțiunilor analizate, presupune: „Latura obiectivă a infracțiunii se realizează printr-o activitate de acces nesancționat, fără drept, la un sistem informatic. Sintagma „accesul ilegal la informația computerizată” desemnează accesul neautorizat la informații, efectuat cu încălcarea regimului de lucru, adică semnifică acțiunile intenționate, nesancționate ale făptuitorului de a accesa o parte sau întregul sistem computerizat pentru a obține date în format electronic sau cu orice altă intenție”. Mai multă claritate acestei concepții imprimă următorul punct de vedere exprimat de către cei doi coautori: „Modalitățile de realizare a accesului ilegal la informațiile computerizate sunt: distrugerea, deteriorarea, modificarea, blocarea, copierea informației; degradarea funcționării calculatoarelor; degradarea funcționării sistemului; degradarea funcționării rețelei informatice. Prin distrugere se înțelege fapta persoanei orientată spre nimicirea informației, care nu mai poate fi restabilă. Blocarea se realizează prin împiedicarea recepționării sau transmiterii informației computerizate. Modificarea desemnează schimbarea aspectului, formei și a conținutului informației, adică făptuitorul introduce sau șterge date informatice din calculator, sistem sau rețeaua informatică. Acțiunea de copiere presupune transferul ilegal al informației computerizate de pe un suport material pe altul. Prin dereglare a funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice se înțeleg acțiunile de defectare a tehnicii menționate. Drept consecințe ale dereglării pot fi: deconectarea tehnicii, recepționarea informației denaturate etc.”. Așadar, distrugerea, deteriorarea, modificarea, blocarea, copierea informației, precum și dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului informatic sau a rețelei informatice, sunt privite de către *A.Barbăneagră* și *Gh.Alecu* nu ca urmări prejudiciabile ale infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM, ci ca modalități ale faptei prejudiciabile de acces ilegal la informația computerizată.

În ce privește concepția lui *A.Barbăneagră* și *Gh.Alecu* referitoare la momentul consumativ al infracțiunilor analizate, având ca premisă ideea promovată de *A.Barbăneagră* în 2003 în lucrarea specificată mai sus, aceasta presupune: „Infracțiunea se consideră consumată din momentul în care s-a produs una din acțiunile enumerate în dispoziția legii”. În context, este necesar să concretizăm că la momentul publicării lucrării pe care o analizăm intrase în vigoare Legea nr.278 din 18.12.2008 pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova [11] (în continuare – Legea nr. 278/2008). În conformitate cu această lege, dispoziția de la alin.(1) art.259 CP RM a fost modificată din „Accesul ilegal la informația computerizată, adică la informația din calculatoare, de pe suportii materiali de informație, din sistemul sau rețeaua informatică, dacă acest acces este însoțit de distrugerea, deteriorarea, modificarea, blocarea sau copierea informației, de dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice” în „Accesul ilegal la informația computerizată, adică la informația din calculatoare, de pe suportii materiali de informație, din sistemul sau rețeaua informatică, al unei persoane care nu este autorizată în temeiul legii sau al unui contract, depășește limitele autorizării ori nu are permisiunea persoanei competente să folosească, să administreze sau să controleze un sistem informatic ori să desfășoare cercetări științifice sau să efectueze orice altă operațiune într-un sistem informatic, dacă este însoțit de distrugerea, deteriorarea, modificarea, blocarea sau copierea informației, de dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice și dacă a cauzat daune în proporții mari”.

Totodată, prezintă interes faptul că A.Barbăneagră și Gh.Alecu deviază de la ideea promovată de A.Barbăneagră în 2003 în lucrarea consemnată mai sus, referitoare la tipul intenției ce caracterizează infracțiunile de acces ilegal la informația computerizată: „Latura subiectivă a infracțiunii se realizează prin vinovăție exprimată în formă de intenție directă sau indirectă. Făptuitorul conștientizează caracterul prejudiciabil al faptei, prevede urmările și le dorește sau le admite în momentul accesării ilegale a computerului sau a sistemului de computere pentru a distruge, deteriora, modifica, bloca sau a copia informația computerizată sau a deregla funcționarea calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice”. Cu privire la ultimul dintre elementele constitutive ale infracțiunilor examinate, opinia celor doi coautori este următoarea: „Subiect al infracțiunii poate fi orice persoană fizică, responsabilă, care a împlinit vârsta de 16 ani. Subiect al infracțiunii date poate fi și persoana juridică”. Analiza infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM se încheie cu pertractarea agravantelor specificate în alin.(2) al acestui articol.

În 2010 a fost publicată lucrarea coautori ai căreia sunt *L.Gîrla și Iu.Tabarcea* [12].

Obiectul juridic generic al infracțiunilor de acces ilegal la informația computerizată este descris astfel de către acești coautori: „relațiile sociale care asigură securitatea producerii, păstrării, folosirii, distribuirii sau protecției informației computerizate, a sistemelor informatice, a resurselor informaționale și a serviciilor de telecomunicații”. Caracterizând obiectul juridic special al infracțiunilor respective, L.Gîrla și Iu.Tabarcea punctează că acesta îl formează: „relațiile sociale care asigură ordinea legală de acces la informația computerizată. Obiectul juridic secundar îl constituie relațiile publice care asigură legalitatea accesului la sistemele informatice”. Originalitatea acestui punct de vedere îl confirmă învederarea obiectului juridic secundar al infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM.

În contextul examinării obiectului acestor infracțiuni, cei doi coautori mai afirmă: „Obiectul material al infracțiunii prevăzute la art.259 CP RM îl reprezintă: informația computerizată; calculatorul; sistemul informatic, rețeaua informatică. Victimă a acestei infracțiuni poate fi proprietarul sau posesorul resurselor informaționale sau al sistemelor informatice, al tehnologiilor sau al mijloacelor de asigurare a acestora, adică persoana fizică, persoana juridică sau statul care își exercită plinar sau parțial dreptul de a deține, a utiliza sau a dispune de resurse informaționale ori de sisteme informatice, de tehnologii sau de mijloacele de asigurare a acestora. De asemenea, victimă a infracțiunii poate fi utilizatorul informației computerizate”.

Structura și conținutul laturii obiective a infracțiunilor de acces ilegal la informația computerizată sunt descrise de către L.Gîrla și Iu.Tabarcea într-o manieră ce nu diferă de cea prezentată de către V.Stati în lucrarea menționată mai sus, al cărei coautor acesta este. În aceeași ordine de idei, prezintă interes reflecțiile lui L.Gîrla și Iu.Tabarcea cu privire la ilegalitatea accesului în sensul art.259 CP RM. Ei definesc noțiunile „distrugerea informației computerizate”, „deteriorarea informației computerizate”, „modificarea informației computerizate”, „blocarea informației computerizate”, „copierea informației computerizate” și „dereglarea funcționării calculatoarelor, a sistemului informatic sau a rețelei informatice”, care sunt utilizate în art.259 CP RM. L.Gîrla și Iu.Tabarcea consideră infracțiunile prevăzute de acest articol ca fiind materiale, descriind momentul de consumare a acestora astfel: „momentul distrugerii, deteriorării, modificării, blocării sau copierii informației computerizate, al dereglării funcționării calculatoarelor, a sistemului sau a rețelei informatice”.

În privința laturii subiective a infracțiunilor analizate, cei doi coautori exprimă un punct de vedere care este majoritar în doctrina penală autohtonă: intenția directă sau indirectă; motivul concretizat în: interesul material; interesul personal; concurența neloială etc. Caracterizând subiectul infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM, L.Gîrla și Iu.Tabarcea descriu nu doar condițiile generale pe care acesta trebuie să le îndeplinească, ci și calitatea lui specială: „persoana care nu are dreptul de acces la informația computerizată, la sistemul informatic sau la rețeaua informatică, stabilit prin lege sau prin contract; persoana care depășește limitele permisiunii de acces la acestea; persoana care nu a obținut permisiunea unei persoane care este autorizată să utilizeze, să administreze sau să controleze sistemul informatic, să efectueze cercetări științifice sau să efectueze alte tipuri de operațiuni în sistemul informatic”. Analiza efectuată de L.Gîrla și Iu.Tabarcea finalizează cu examinarea detaliată a circumstanțelor agravante consemnate în alin.(2) art.259 CP RM.

Din același an 2010 datează publicația științifică elaborată de către *S.Grișciuc-Bucica* [13].

În opinia acestui autor, obiectul juridic generic al infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM îl formează „relațiile sociale care asigură drepturile și interesele legitime ale cetățenilor și organizațiilor, precum și interesele ocrotite de lege ale societății și ale statului în domeniul creării și circulației informației computerizate”.

În continuare, S.Grișciuc-Bucica analizează conținutul unor noțiuni care apar, printre altele, în art.259 CP RM: „informație computerizată”; „suportii materiali de informație”; „sistem informatic”; „rețea informatică” etc.

Autoarea menționează: „Informația computerizată, ca obiect imaterial al infracțiunii, este un semn obligatoriu al componentelor de infracțiuni analizate. În consecință, aceasta demonstrează că respectiva categorie de infracțiuni ar trebui denumită „infracțiuni contra securității informaționale”, nu însă așa cum sunt denumite în legea penală în vigoare a Republicii Moldova – „infracțiuni informatice”. În legea penală în vigoare se admite o confuzie de noțiuni, deoarece conceptul „securitate informațională” este privit prea îngust, doar din punctul de vedere al securității informațiilor conținute în computere și în sistemele informatice. [...] Este recomandabil, în opinia noastră, să se modifice prevederile Codului penal al Republicii Moldova și să se modifice titlul acestui capitol pentru a exclude posibilitatea interpretării greșite a noțiunii „infracțiuni informatice”. În caz contrar, s-ar putea ajunge la o coliziune juridică, precum și la interpretarea și aplicarea incorectă a normelor penale”.

În 2011 a fost publicată lucrarea elaborată de *S.Brînza* și *V.Stati* [14].

Ținând cont de completarea Codului penal cu art.260¹-260⁶, operată prin Legea nr.278/2008 și condiționată de angajamentele pe plan internațional ale Republicii Moldova, acești autori menționează: „Luând în considerare prevederile Convenției Consiliului Europei privind criminalitatea informatică, putem distinge următoarele trei tipuri ale infracțiunilor examinate: 1) infracțiuni contra confidențialității și integrității datelor și sistemelor informatice (prevăzute la art.259, 260, 260¹-260⁴, 261 CP RM); 2) infracțiuni informatice în accepțiune strictă (prevăzute la art.260⁵ și 260⁶ CP RM); 3) infracțiuni în domeniul telecomunicațiilor (prevăzută la art.261¹ CP RM)”.

Prezintă interes și relația dintre infracțiunile prevăzute la art.259 CP RM, pe de o parte, și infracțiunile specificate la art.178, 260¹-260³ CP RM, pe de altă parte, examinată de către *S.Brînza* și *V.Stati*. Autorii conchid că infracțiunile prevăzute la art.259 CP RM sunt infracțiuni materiale, întrucât se consideră consumate „din momentul producerii daunelor în proporții mari”.

În contextul analizei subiectului infracțiunilor de acces ilegal la informația computerizată, *S.Brînza* și *V.Stati* afirmă că „numai persoana care nu este autorizată în temeiul legii sau al unui contract, care depășește limitele autorizării ori nu are permisiunea persoanei competente să folosească, să administreze sau să controleze un sistem informatic ori să desfășoare cercetări științifice sau să efectueze orice altă operațiune într-un sistem informatic, poate fi subiectul infracțiunii specificate la art. 259 CP RM”. În legătură cu agravanta specificată la lit.g) alin.(2) art.259 CP RM, dâșii susțin: „Se are în vedere că aceasta este nu oricare informație computerizată, dar o informație computerizată protejată de lege. Se are în vedere: informația despre tulburările psihice, despre solicitarea de asistență psihiatrică și tratament într-o instituție de psihiatrie, precum și altă informație despre starea sănătății psihice a persoanei; informația despre adresarea persoanei în instituțiile specializate în legătură cu realizarea drepturilor sale la reproducere și la ocrotirea sănătății reproductive sau despre măsurile luate și starea sănătății sale reproductive; informația confidențială ce i-a fost comunicată avocatului în timpul acordării asistenței juridice; informația cu privire la faptele care i-au devenit cunoscute notarului în timpul activității sale sau informația cu privire la actele notariale îndeplinite; informația culeasă de persoanele care practică activitatea particulară de detectiv și pază; informațiile obținute de poliție, dacă executarea atribuțiilor ei nu cer contrariul; informația devenită cunoscută participanților la acțiunile procesuale; informația obținută de organele securității statului în procesul activității acestora etc. Dacă este săvârșit accesul ilegal la informația computerizată protejată de lege, despre viața personală ce constituie secret personal sau familial al altei persoane, nu este exclus concursul dintre infracțiunea prevăzută la lit.g) alin.(2) art.259 CP RM și una dintre infracțiunile specificate la alin.(1) sau (1¹) art.177 CP RM”.

În 2013 este publicată lucrarea lui *S.Bacinschi* [15].

În cadrul acesteia, autorul întreprinde o analiză juridico-penală nu a infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM în ansamblul lor, ci doar a agravantei prevăzute la lit.g) alin.(2) din acest articol – „în privința informației protejate de lege”.

În acest scop sunt definite și examinate noțiunile: „informația care este atribuită la secret de stat”; „informațiile ce constituie secret comercial”; „datele cu caracter personal”; „informațiile ce țin de cercetările științifice sau tehnice” etc. Analiza art.212 din Codul de procedură penală al Republicii Moldova și a art.315 și 316 CP RM îl determină pe *S.Bacinschi* să ajungă la următoarea concluzie: „În toate cazurile în care informația ține de confidențialitatea urmăririi penale și divulgarea datelor din cadrul acesteia, sunt pasibile de răspundere penală doar acele persoane care instrumentează cauza penală sau care, contrar interdicției persoanelor care efectuează urmărirea penală, au divulgat aceste informații. În ambele cazuri, persoana responsabilă de efectuarea urmăririi penale fie a prezumat că aceste date vor fi divulgate, din momentul ce a pus o interdicție,

fie ea însăși le-a divulgat prejudiciind astfel urmărirea penală". În opinia acestui autor, în cazul accesării ilegale a unor astfel de informații nu poate fi aplicat art.259 CP RM, „deoarece o condiție obligatorie a componenței este cauzarea de daune în proporții mari”.

În 2015 apare o lucrare elaborată de către *S.Brînza* și *V.Stati* [16].

Analiza infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM, efectuată în cadrul acesteia, nu diferă în mare parte de exegeza aceluiași infracțiuni ce datează din 2011, despre care am scris anterior.

Ca element de noutate, *S.Brînza* și *V.Stati* evidențiază, pentru prima dată, că art.259 CP RM prevede răspunderea pentru două infracțiuni, nu pentru una singură: „Sub denumirea marginală de acces ilegal la informația computerizată, în art.259 CP RM sunt reunite două variante-tip de infracțiuni și o singură variantă agravată de infracțiune. Accentuăm că la lit.h) alin.(2) art.259 CP RM este specificată nu o circumstanță agravantă a infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.259 CP RM. De fapt, la alin.(1) și la lit.h) alin.(2) art.259 CP RM sunt prevăzute două infracțiuni de sine stătătoare. Aceste două infracțiuni se pot afla între ele în concurs. Explicația faptului că art.259 CP RM stabilește răspunderea pentru două infracțiuni de sine stătătoare constă în următoarele: nu există o componență „de bază” de acces ilegal la informația computerizată, componență care: 1) nu ar presupune producerea unor daune având o mărime concretă și 2) pe care s-ar greșa în calitate de circumstanțe agravante: a) producerea unor daune în proporții mari; b) producerea unor daune în proporții deosebit de mari. Iată de ce cauzarea de daune în proporții deosebit de mari nu poate fi privită în calitate de circumstanță agravantă pentru infracțiunea prevăzută la alin.(1) art.259 CP RM, infracțiune care presupune producerea unor daune în proporții mari. În alți termeni, cauzarea de daune în proporții deosebit de mari nu poate fi privită ca apendice, ca adaos, ca supliment, ca anexă la componența de infracțiune specificată la alin.(1) art.259 CP RM, care deja presupune cauzarea de daune în proporții mari”.

Lui *S.Crijanovschi* îi aparține o lucrare publicată în 2016 [17].

Scopul acestei lucrări este de a identifica tendințele din practica judiciară a Republicii Moldova și din cea a României privind aplicarea răspunderii pentru accesul ilegal la informația computerizată.

Autorul menționează: „În general, proprietarii, deținătorii sau utilizatorii de drept aleg să-și protejeze sistemele informatice prin măsuri standard de securitate. Protecția poate fi fizică (izolarea tehnicii de calcul într-o încălț securizată, asigurarea cu dispozitive mecanice cu cheie sau cifru metalic, controlul manual al sursei de curent etc.) sau logică (prin parole, coduri de acces sau criptare). La nivel fizic, forțarea presupune defazectarea dispozitivelor mecanice de securitate prin diferite mijloace mecano-chimico-electrice. La nivel logic, avem atacuri asupra parolilor”.

În alt context, *S.Crijanovschi* afirmă: „Practica a demonstrat că, în marea majoritate a cazurilor, făptuitorul acționează pentru obținerea de date informatice. Prin „obținerea de date informatice” se înțelege, inclusiv, copierea acestora pe suporturi externe de stocare. Dacă scopul accesului neautorizat a fost obținerea de date informatice, starea de nesiguranță a sistemului de calcul este dublată de starea de nesiguranță a datelor informatice stocate în acesta sau prelucrate de către acesta. Încălcarea măsurilor de securitate va determina însă o transformare efectivă adusă obiectului material al infracțiunii, măsura de securitate fiind, în acest caz, parte integrantă a sistemului informatic. Astfel, clarificând unele aspecte discutabile ale faptei infracționale de acces ilegal la informația computerizată putem mai ușor să obținem răspunsuri la anumite probleme juridice complexe. Concluziile și recomandările vor fi utile pentru perfecționarea cadrului normativ în vigoare a Republicii Moldova în sfera luptei cu criminalitatea informatică”.

În 2019 își face apariția lucrarea lui *S.Copețchi* [18].

În primul rând, atrage atenția opinia acestui autor cu privire la tangențele altor infracțiuni cu infracțiunile de acces ilegal la informația computerizată: „Pentru a fi lezate relațiile sociale aflate în derivație organică cu confidențialitatea, integritatea și disponibilitatea datelor informatice este suficient ca făptuitorul să fi accesat ilegal asemenea date informatice. Realizarea unor acțiuni suplimentare (secundare cu caracter alternativ) nu ar trebui să conteze la încadrare potrivit art. 259 CP RM, ci la individualizarea pedepsei sau, eventual, pentru încadrarea celor săvârșite în tiparul unei alte norme de incriminare. Tocmai din aceste rațiuni, considerăm că legiuitorul moldav ar trebui să-și revadă poziția sa la construirea conținutului normei incriminatoare înscrise la art. 259 CP RM, prin preluarea bunelor practici în materie. În acest sens, par a fi elocvente modelele legislative din legislațiile penale ale Georgiei, Bulgariei și României, aflate în consonanță perfectă cu cel desprins din textul Convenției de la Budapesta”.

S.Copețchi are o poziție tranșantă referitoare la structura laturii obiective a infracțiunilor examinate: „Urmarea prejudiciabilă, precum și legătura de cauzalitate dintre faptă și urmarea prejudiciabilă reprezintă

semne obligatorii ale componenței de infracțiune specificate la art.259 CP RM. Mai exact, pentru a fi în prezența infracțiunii sub forma unui fapt consumat este necesar ca acțiunea prejudiciabilă să fi cauzat daune în proporții mari proprietarului sau posesorului informației computerizate, calculatorului sau sistemului informatic. [...] De consemnat că potrivit unui Proiect de Lege pentru modificarea și completarea unor acte legislative, aflat pe masa Parlamentului Republicii Moldova încă din anul 2016 [19], este înaintată propunerea *de lege ferenda* de a exclude urmarea prejudiciabilă sub forma daunelor în proporții mari din textul alin.(1) art.259 CP RM, urmând ca aceasta să apară pe post de circumstanță agravantă la lit.h) alin.(2) art.259 CP RM. Susținem propunerea legislativă avansată. Este neclară, însă, cauza tergiversării transpunerii în realitate a respectivei inițiative legislative”.

Încheie succesiunea lucrărilor analizate de noi publicația ce aparține lui *C.Moțoc* și *L.Gîrla* [20].

Din publicația dată aflăm că „scopul acestui articol rezidă în efectuarea unei analize juridice cuprinzătoare a semnelor obiective ale infracțiunilor prevăzute la articolele 178, 259, 260¹, 260² CP RM cu scopul de a cerceta plenitudinea și relevanța protecției juridico-penale a secretului profesional în legea penală a Republicii Moldova. În cadrul cercetării științifice s-a studiat literatura de specialitate, s-a analizat legislația extrapenală din Republica Moldova, s-au examinat actele internaționale în materia asigurării și protecției datelor personale confidențiale; s-au analizat semnele obiective ale faptelor infracționale prevăzute la articolele 178, 259, 260¹, 260² CP RM; s-a examinat practica judiciară; s-a cercetat plenitudinea și relevanța protecției juridico-penale a secretului profesional în legea penală a Republicii Moldova; s-a argumentat necesitatea revizuirii normelor care urmează a fi revizuite; s-au propus modificări *de lege ferenda* în scopul îmbunătățirii viitoare a legii penale”.

Una dintre concluziile celor doi autori, care se remarcă prin implicațiile sale, este: „Accesul ilegal la informația computerizată ce constituie secret profesional va constitui infracțiune în sensul lit.d) alin.(2) art.259 CP RM doar în cazul în care sunt respectate câteva condiții obligatorii: 1) informația este computerizată; 2) subiectul faptei infracționale este o persoană neautorizată; 3) accesul este însoțit de alte acțiuni; 4) accesul a cauzat daune în proporții mari; 5) obiectul imaterial al faptei de acces ilegal la informația computerizată îl constituie informația protejată de lege. Sintagma „informație protejată de lege” va include și o categorie specială de informații protejate de lege, cum ar fi secretul profesional. De reținut că informația confidențială cu privire la viața privată a persoanei, protejată atât în regim de secret primar, cât și în regim de secret secundar (spre exemplu, profesional), fiind informație protejată de lege, constituie obiectul imaterial al infracțiunii prevăzute la lit.g) alin.(2) art.259 CP RM”.

Concluzii

În Republica Moldova, problematica privind răspunderea pentru infracțiunile prevăzute la art.259 CP RM a reprezentat obiectul investigațiilor întreprinse de către Gh.Alecu, S.Bacinschi, A.Barbăneagră, A.Borodac, S.Brînza, S.Copețchi, S.Crijanovschi, M.Gheorghiuță, L.Gîrla, S.Grișciuc-Bucica, N.Lazareva, C.Moțoc, V.Stati, Iu.Tabarcea etc. Lucrările acestor autori reputați reprezintă baza teoretică a cercetării infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM.

În lucrările autorilor sus-menționați se atestă, în cele mai frecvente cazuri, o consonanță de idei și concepții, fapt ce le permite celor dotați cu competența aplicării legii penale să se inspire. În cazuri mai rare, observăm discrepanțe doctrinare privitoare la: conținutul obiectului juridic generic, al obiectului juridic special și al obiectului material ori imaterial al infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM; structura și conținutul laturii obiective a acestor infracțiuni; momentul de consumare a infracțiunilor prevăzute la art.259 CP RM; tipul de intenție manifestată la comiterea infracțiunilor respective; calitatea specială a subiectului – persoană fizică și a subiectului – persoană juridică. Aceste diferențe de poziții reprezintă un imbold de prim ordin pentru a continua și a aprofunda investigarea științifică a problematicii privind răspunderea pentru infracțiunile prevăzute la art.259 CP RM, având ca determinantă necesitățile sociale curente. Se impune întregirea studiilor întreprinse anterior în domeniu, evidențiind unele tendințe și aspecte noi, specifice pentru etapa actuală de dezvoltare a societății.

Referințe:

1. BUTCULESCU, C.R. Rolul clarificator al doctrinei pentru comunicarea juridică. În: *Impactul transformărilor socio-economice și tehnologice la nivel national, european si mondial*, 2015, nr.6, p.23-28. ISSN 2393-3240
2. FLĂMÂNZEANU, I. Doctrina ca izvor de drept. În: *Revista Studii de Drept Românesc*, 2010, nr.1, p.23-30. ISSN 2284 -9394.

3. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu / Sub red. lui A.Barbăneagră*. Chișinău: ARC, 2003. 836 p. ISBN 9975-61-291-1
4. BORODAC, A. *Manual de drept penal. Partea Specială*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2004. 622 p. ISBN 9975-9788-7-8
5. BARBĂNEAGRĂ, A., BERLIBA, V., GURSCHI, C. et al. *Codul penal comentat și adnotat*. Chișinău: Cartier, 2005. 656 p. ISBN 9975-29-338-X
6. BRÎNZA, S., ULIANOVSKI, X., STATI, V. et al. *Drept penal. Partea Specială*. Chișinău: Cartier, 2005. 804 p. ISBN 9975-79-324-X
7. Legea Republicii Moldova pentru modificarea și completarea Legii telecomunicațiilor nr.520-XIII din 7 iulie 1995 și a Codului penal al Republicii Moldova, nr.254 din 09.07.2004. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2004, nr.189-192.
8. Legea Republicii Moldova pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova, nr.277 din 18.12.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.41-44.
9. ЛАЗАРЕВА, Н. Уголовно-правовая характеристика преступлений в области информатики и электросвязи. În: *Revista științifică a USM „Studia Universitatis”*. Seria „Științe sociale”, 2007, nr.6, p.133-141. ISSN 1857-2081
10. BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, GH., BERLIBA, V. et al. *Codul penal al Republicii Moldova. Comentariu (Adnotat cu jurisprudența CEDO și a instanțelor naționale)*. Chișinău: Sarmis, 2009. 860 p. ISBN 978-9975-105-20-0
11. Legea Republicii Moldova pentru modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova, nr.278 din 18.12.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.37-40.
12. ГЫРЛА, Л.Г., ТАБАРЧА, Ю.М. *Уголовное право Республики Молдова. Часть Особенная. Том 2*. Кишинэу: Cartdidact, 2010. 592 p. ISBN 978-9975-4158-2-8
13. ГРИЦУК-БУЧКА, С. Уголовно-правовая характеристика преступлений против компьютерной безопасности (по законодательству Республики Молдова). În: *Securitatea informațională 2010. Conferință internațională (Chișinău, 15-16 aprilie 2010)*. Chișinău: ASEM, 2010. ISBN 978-9975-75-509-2
14. BRÎNZA, S., STATI, V. *Drept penal. Partea Specială. Vol.II*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011, p.258. 1324 p. ISBN 978-9975-53-028-7
15. BACINSCHI, S. Răspunderea penală pentru accesul ilegal la informația computerizată protejată de lege. În: *Probleme actuale privind protecția și securitatea persoanelor implicate în procesul penal (Materialele conferinței științifico-practice internaționale, 21 martie 2013)*. Chișinău: Academia „Ștefan cel Mare” a MAI, 2013, p.229-236. ISBN 978-9975-4407-2-1
16. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol.II*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1300 p. ISBN 978-9975-53-470-3
17. CRIJANOVSKI, S. Accesul ilegal la informația computerizată în practica judiciară a Republicii Moldova și a României. În: *Conferința „Integrare prin cercetare și inovare” (Chișinău, Moldova, 28-29 septembrie)*. Vol.1. Chișinău: CEP USM, 2016, p.250-253. ISBN 978-9975-71-815-8
18. COPEȚCHI, S. Infraacțiunile informatice potrivit legii penale moldave: studiu de drept comparat și propuneri de lege ferenda. În: *Realități și perspective ale învățământului juridic național. Culegerea materialelor științifice elaborate în baza comunicărilor de la Conferința științifică națională cu participare internațională, organizată cu ocazia a 60 de ani de la înființarea Facultății de Drept (USM, 01-02 octombrie 2019, Chișinău)*. Vol.II. Chișinău: CEP USM, 2020, p.29-40. ISBN 978-9975-149-88-4
19. *Proiectul legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative (Legea privind Serviciul de Informații și Securitate al RM – art.7; Codul penal – art.178, 208¹, 259 ș.a.)*. [Accesat: 30.08.2020] Disponibil: www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3183/language/ro-RO/Default.aspx+&cd=3&hl=ro&ct=clnk&gl=at
20. MOȚOC, C., GÎRLA, L. Protecția juridico-penală a secretului profesional prin prisma incriminărilor prevăzute la art.178, 259, 260¹, 260² CP RM. În: *Revista științifică a USM „Studia Universitatis Moldaviae”*. Seria „Științe sociale”, 2020, nr.3, p.139-151. ISSN 1814-3199

Date despre autor:

Alexandru STRÎMBEANU, doctorand, Școala doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: avocatstrimbeanu@yahoo.ro

Prezentat la 15.09.2020

CZU: 005.962.131:005.332.1:351.08

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4572463>

EVALUAREA PERFORMANTELOR FUNCȚIONARILOR PUBLICI REZULTATE DIN ACTIVITATEA DE DEZVOLTARE PROFESIONALĂ

Nicolae ROMANDAȘ, Olesia COJOCARU

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul articol ne-am propus să examinăm problema privind evaluarea performanțelor funcționarilor publici rezultate din activitatea de dezvoltare profesională la locul de muncă. În Republica Moldova, evaluarea performanțelor funcționarilor publici rezultate din activitatea de dezvoltare profesională la nivelul administrației publice a apărut ca necesitate de îmbunătățire a sistemului de management intern în cadrul autorității publice, care permite o mai bună planificare, coordonare și organizare a activității funcționarului public, subdiviziunii/autorității publice. Iată de ce, la momentul actual este absolut faptul că informațiile colectate în timpul evaluării pot fi folosite de conducerea autorității publice pentru identificarea factorilor care au influențat realizarea sau nerealizarea obiectivelor dezvoltării profesionale a funcționarului public, orientate spre aprofundarea și actualizarea cunoștințelor, dezvoltarea abilităților și modelarea atitudinilor necesare funcționarului public pentru exercitarea eficientă a atribuțiilor funcției.

Cuvinte-cheie: funcționar public, dezvoltare profesională, evaluare, instituție publică, cunoștințe profesionale.

ASSESSING THE PERFORMANCE OF PUBLIC OFFICIALS BASED ON THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT ACTIVITY

This article aims to examine the issue of the civil servants' performance evaluation based on the workplace development work. The evaluation of civil servants' performance resulting from the professional development activity at the level of the public administration in the Republic of Moldova emerged as a necessity for the improvement of the internal management system within the public authority, which allows better planning, coordination and organisation of the activity of the civil servant, of the unit/ public authority. That is why it is now absolutely certain that the information gathered during the evaluation can be used by the public authority to identify the factors that have influenced the achievement or failure to achieve the professional development goals of the civil servant aimed at deepening and updating the knowledge and skills development and modelling the attitudes necessary for the civil servant to perform the duties of the office efficiently.

Keywords: civil servant, professional development, evaluation, public institution, professional knowledge.

Introducere

Republica Moldova se află într-un proces de schimbare care vizează diverse domenii ale societății. Aceste transformări majore impun reevaluarea rolului autorităților administrației publice în raport cu societatea din perspectiva implementării valorilor și principiilor spațiului administrativ european.

Tema este actuală deoarece, în conformitate cu prevederile Strategiei de reformă a administrației publice centrale, unele dintre prioritățile-cheie ale Guvernului sunt modernizarea serviciului public conform principiilor și practicilor europene, sporirea atractivității și transparenței serviciului public. În vederea realizării priorităților-cheie de dezvoltare și modernizare a serviciului public, a fost adoptată Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, nr.158-XVI din 4.07.2008. Această lege reglementează o serie de proceduri noi de personal, inclusiv procedura de evaluare a performanțelor profesionale ale funcționarului public, care pentru prima dată a fost implementată în autoritățile publice în anul 2009.

Evaluarea performanțelor profesionale. La momentul actual, prin tema abordată în prezentul articol încercăm să demonstrăm că evaluarea performanțelor funcționarilor publici rezultate din activitatea de dezvoltare profesională la locul de muncă este necesară atât pentru conducător, cât și pentru funcționarul public evaluat. Pe de o parte, evaluarea oferă funcționarului public ocazia de a afla cât de bine și-a asumat obiectivele procesului de instruire sau, cel puțin, cât de bine crede conducerea acestuia că și-a respectat rolul care i-a fost atribuit în cadrul subdiviziunii. Pe de altă parte, evaluarea oferă conducerii informația cu privire la rezultatele obținute de fiecare funcționar public în parte privind procesul de dezvoltare profesională. Performanța individuală este strâns legată de performanța de grup (subdiviziune) și de performanța organizațională (autoritate publică). Astfel, cantitatea și calitatea rezultatelor individuale obținute influențează nivelul de performanță a subdiviziunii din care face parte funcționarul public și performanța autorității publice.

Pentru realizarea sarcinilor și funcțiilor ce le revin, instituțiile publice au nevoie de funcționari profesioniști, care își cunosc atribuțiile și pe care le exercită cu tenacitate. O modalitate de apreciere a activității lucrătorilor din cadrul instituțiilor publice este evaluarea performanțelor profesionale ale acestora. Este cert faptul că evaluarea este o operație de comparație: se compară un rezultat cu un obiectiv; se compară situația de la care s-a plecat cu cea la care s-a ajuns. A evalua înseamnă a face o apreciere, bazându-se pe o măsură sau o informație, cu referire la criterii; se evaluează în vederea luării unei decizii. Aprecierea personalului reprezintă evaluarea obiectivă globală a activității și comportamentului fiecărui salariat, efectuată de șeful acestuia pe baza unor criterii care privesc rezultatele obținute în muncă, nivelul pregătirii profesionale, grija pentru patrimoniul organizației, calitățile personale, comportarea la locul de muncă, în familie și comportarea civică, respectarea legilor, păstrarea secretului profesional.

De menționat că capacitatea de cunoaștere a omului este inseparabilă de abilitatea sa de a evalua, care face posibilă selecția, ierarhizarea și sistematizarea informațiilor. Fie că vizează obiective, fenomene sau procese, plasarea pe o anumită poziție a unei scări valorice determină în mod curent atitudini, decizii și acțiuni.

Din perspectiva managerială, aprecierea rezultatelor unei activități, raportate la obiectivele instituției și în relație cu contextul real în care se desfășoară, constituie o condiție a oricărui demers de perfecționare sau de adaptare. La nivel individual, de instituție sau sistem, evaluarea corect efectuată permite înțelegerea clară a deficiențelor și deschide calea unor posibile îmbunătățiri [1, p.101]

În limba română, verbul *a evalua* provine din limba franceză – *evaluer*, unde, conform Le Petit Larousse, înseamnă a determina valoarea, prețul sau importanța. Potrivit Oxford English Dictionary, *a evalua* este egal cu *a calcula*, *a aprecia cantitatea*, *a exprima în termeni cunoscuți*. În Chamber's Dictionary, evaluarea este definită ca determinare a valorii, iar Webster's o echivalează cu *aprecierea valorii*. Rogert's Thesaurus oferă o serie de sinonime care largesc sfera semantică a termenului în discuție: *apreciere*, *estimare*, *critică*, *recenzare*, *măsurare* [2, p.118].

Evaluarea performanțelor personalului. Evaluarea activității. O altă noțiune care se cere explicită este aceea de performanță. În lucrările de specialitate, performanța este înțeleasă ca fiind „realizarea unui anume lucru”, relația între resursele care intră în firmă – input și ceea ce firma realizează folosind aceste resurse – output, gradul în care o firmă își realizează obiectivele [3, p.88]. Din îmbinarea celor doi termeni prezentați mai sus rezultă o sintagmă cu un conținut, desigur, mai complex, definit succesiv și cuprinzător în standardul ISO [4, p.33]: „Procesul de estimare a eficacității eficienței, utilității și caracterului adecvat al unui serviciu sau al unei infrastructuri”. Astfel că evaluarea performanțelor, numită și clasificarea angajaților sau evaluarea rezultatelor sau aprecierea angajaților, constă în estimarea gradului în care angajații își îndeplinesc responsabilitățile de serviciu.

Așadar, este absolut faptul că *evaluarea performanțelor personalului* este o etapă a managementului resurselor umane desfășurată în scopul determinării gradului în care activitatea angajaților corespunde posturilor acestora. Asemenea evaluări sunt utilizate pentru luarea deciziilor privitoare la recompense și stimulente, stabilirea domeniilor în care sunt necesare măsuri de dezvoltare a angajaților, luarea unor decizii de plasare și promovare a personalului.

Noțiunea de evaluare a activității a fost definită de-a lungul timpului de importanți specialiști în domeniu, fiecare aducând un plus de valoare și o altă orientare a întregului proces. Astfel că evaluarea activității, numită și clasificarea angajaților sau evaluarea rezultatelor, sau aprecierea angajaților, constă în estimarea gradului în care angajații își îndeplinesc responsabilitățile de serviciu.

În anul 1997, G.A. Cole înaintează o idee despre ceea ce înseamnă evaluarea activității: „Noțiunea de evaluare a activității se referă de obicei la evaluarea activității cadrelor sau a managerilor, nu la cea depusă de muncitori”. În acest sens, el consideră că există două mari categorii de evaluare, și anume: cea convențională, numită și formală, și cea neconvențională sau informală.

Conform opiniei lui A.Manolescu, evaluarea activității este domeniul de bază al managementului resurselor umane, desfășurată în vederea determinării gradului în care angajații unei organizații îndeplinesc eficient sarcinile sau responsabilitățile ce le revin. Într-un sens mai larg, evaluarea performanțelor este considerată o acțiune, un proces sau un anumit tip de activitate cognitivă, prin care un evaluator apreciază sau estimează performanța unei persoane în raport cu standardele stabilite, precum și cu reprezentarea sa mentală, propriul său sistem de valori sau cu propria sa concepție privind performanța obținută [5, p.389].

Conform definiției înaintate de O.Nicolescu, evaluarea personalului poate fi definită ca ansamblul proceselor prin intermediul cărora se emit judecăți de valoare asupra salariaților din organizație, considerați separați, în calitate de titulari ai anumitor posturi, în vederea relevării elementelor esențiale ale modului de realizare a obiectivelor și sarcinilor conferite și de exercitare a competențelor și responsabilităților, acordării de recompense și sancțiuni, stabilirii modalităților de perfecționare a pregătirii, conturării perspectivelor de promovare [6, p.63].

Ș.Stanciu definește evaluarea activității ca „o acțiune, proces sau activitate cognitivă”, prin care performanța unei persoane este raportată la un standard prestabilit, precum și „cu reprezentarea sa mentală, propriul sau sistem de valori sau cu propria sa concepție privind performanța obținută” [7, p.136]. Recent, în lucrarea „Managementul resurselor umane – Ghid practic”, apărută în anul 2005, profesorul român N.Pânișoară prezintă evaluarea activității în organizație ca un aspect important al managementului resurselor umane, deoarece prin evaluare trebuie înțeleasă natura dinamică a dezvoltării profesionale și, totodată, trebuie să percepem dezvoltarea profesională ca pe un proces continuu, și nu „ca un simplu eveniment” produs în viața angajatului.

D.Pitariu consideră că evaluarea activității este o activitate centrală a managementului resurselor umane, deoarece aceasta afectează numeroase decizii ale sistemului managementului resurselor umane.

Evaluarea este considerată drept un mecanism necesar pentru crearea unui instrument performant de gestiune a resurselor umane. Astfel, personalul nu este considerat doar un factor al costurilor și o sursă de probleme. Din contra, noțiunea de dezvoltare a resurselor umane este studiată tot mai profund, ea fiind în raport cu reușita și eficacitatea serviciului public. Așadar, gestiunea personalului se prezintă ca un instrument de gestiune bazat pe principiul legăturii dintre eficacitatea acțiunii și calitatea și performanța agenților. De la notare *stricto sensu* se trece la evaluare, care tinde mai puțin spre a judeca meritele funcționarului, decât a măsura performanțele sale în scopul gestionării serviciilor.

Această nouă concepție își propune să asigure o tranziție a serviciului public de la procedura strictă de notare la un sistem de gestiune a resurselor umane, adică la un mecanism de gestiune a performanțelor și/sau a competențelor. Evaluarea are scopul de a motiva funcționarul public și de a-l stimula să-și optimizeze rezultatele. Evaluarea formează o parte integrantă esențială a unui sistem managerial cooperativ.

În continuare vom menționa că în scopul executării prevederilor Legii cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, nr.158-XVI din 04.07.2008 [8], Guvernul Republicii Moldova a aprobat Regulamentul cu privire la evaluarea performanțelor profesionale ale funcționarului public [9]. Conform definiției date de liguitor, evaluarea anuală a performanțelor profesionale reprezintă procedura de personal prin care se determină nivelul de îndeplinire a obiectivelor individuale de activitate și nivelul de manifestare a abilităților profesionale și a caracteristicilor comportamentale de către funcționarul public, în vederea aprecierii rezultatelor obținute și identificării necesităților de dezvoltare profesională.

Principiile și procedura evaluării performanțelor profesionale. Reieșind din prevederile Regulamentului menționat, evaluarea se realizează în conformitate cu următoarele principii de bază [10]: *obiectivitate* – factorii implicați în procesul de evaluare trebuie să ia decizii, în mod imparțial, în baza argumentelor și faptelor concrete, astfel încât să redea cât se poate de exact atât meritele, performanțele, cât și deficiențele și nerealizările din activitatea celui evaluat; *cooperare și comunicare continuă* – asigurarea unui mediu cooperant și menținerea unor relații de comunicare deschisă și permanentă între toți factorii implicați în procesul de evaluare; *respectarea demnității* – asigurarea unui mediu în care este respectată demnitatea fiecărui funcționar public și a unui climat liber de orice manifestare și formă de hărțuire, exploatare, umilire, dispreț, amenințare sau intimidare.

După cum menționează C.Tomuleț [11, p.180], evaluarea se face pe parcursul perioadei evaluate, în următoarele cazuri: dacă pe parcursul perioadei evaluate raportul de serviciu al funcționarului public evaluat încetează, se suspendă sau se modifică, în condițiile legii. În acest caz funcționarul public va fi evaluat, într-o perioadă de cel mult 14 zile calendaristice, pentru perioada de până la încetarea, suspendarea sau modificarea raportului de serviciu. Calificativul de evaluare acordat se va lua în considerare la evaluarea anuală a acestuia. Dacă pe parcursul perioadei evaluate raportul de serviciu sau, după caz, mandatul evaluatorului încetează, se suspendă sau se modifică, în condițiile legii, în acest caz evaluatorul are obligația, în termen de cel mult 14 zile calendaristice de până la încetarea, suspendarea sau modificarea raporturilor de serviciu, să realizeze evaluarea funcționarilor publici din subordine. Calificativul de evaluare acordat se va lua în considerare la evaluarea anuală a acestora [12, p.144].

Astfel, evaluarea activității funcționarilor urmărește trei scopuri principale: 1) scopul administrativ – adică, menținerea în funcție, promovarea, transferul etc.; 2) scopul motivațional – adică, stabilirea salariilor funcționarilor conform rezultatelor evaluării; 3) scopul informațional – adică, informarea funcționarilor privind rezultatele muncii lor și căile posibile de îmbunătățire a activității acestora.

În continuare vom menționa că procedura de evaluare a activității funcționarului public urmărește următoarele obiective [13, p.185]: funcția de selectare – evaluarea are scopul de a identifica aptitudinile profesionale ale funcționarului; identificarea necesităților de formare – evaluarea performanțelor scoate la iveală lacunele; mărirea motivării – evaluarea trebuie să aibă o funcție de orientare și de comunicare. Adică, ea trebuie să amelioreze relațiile profesionale și cooperarea dintre funcționar și superiorul său ierarhic prin intermediul unei comunicări deschise (convorbire de evaluare și convorbire individuală); măsurarea performanțelor și adoptarea deciziilor de selectare – evaluarea permite de a identifica punctele puternice și cele slabe ale evaluatului (pentru o eventuală modificare, delegare, mutație sau, în cazuri foarte rare, concediere); funcția de promovare – rezultatele evaluării sunt importante pentru cariera funcționarului atât în plan administrativ, cât și financiar.

În conformitate cu art.34 alin.(2) din Legea pentru modificarea și completarea Legii nr.158-XVI din 04.07.2008 cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, nr.98 din 28.05.2010 [14], obiectivele pentru fiecare funcționar public se stabilesc anual de către conducătorul autorității publice în care își desfășoară activitatea funcționarul public și vor corespunde următoarelor cerințe: să fie specifice activităților ce implică exercitarea prerogativelor de putere publică; să fie măsurabile – să aibă o formă concretă de realizare; să reflecte termenii de realizare; să fie realiste – să poată fi aduse la îndeplinire în termenii de realizare prevăzute și cu resursele alocate; să fie flexibile – să poată fi revizuite în funcție de modificările intervenite în prioritățile autorității publice.

De altfel, nu putem trece cu vederea faptul că evaluarea performanțelor profesionale se aplică fiecărui funcționar public, cu particularitățile prevăzute de Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, nr.158-XVI din 04.07.2008, și anume: *În cazul funcționarilor publici de conducere de nivel superior* – aici se au în vedere conducătorul și adjunctul conducătorului aparatului autorității publice (Parlamentul, Președintele Republicii Moldova, Consiliul Superior al Magistraturii, Curtea Constituțională, Curtea Supremă de Justiție, Procuratura Generală, Curtea de Conturi, Centrul Național Anticorupție, Oficiul Avocatului Poporului).

În cazul persoanelor de mai sus, evaluarea performanțelor profesionale ale funcționarilor publici de conducere de nivel superior se efectuează de către comisiile de evaluare instituite de conducătorii autorităților publice respective. Persoana care exercită funcție de demnitate publică sau, după caz, funcționarul public de conducere de nivel superior ierarhic funcționarului public de conducere de nivel superior va întocmi un raport de evaluare, iar funcționarul public de conducere de nivel superior evaluat va întocmi un raport de activitate pentru perioada respectivă.

În cazul funcționarilor publici de conducere și de execuție, categoria funcționarilor publici de conducere include persoanele numite, în condițiile acestei legi, în una dintre următoarele funcții publice de conducere: conducător și adjunct al conducătorului organului din subordinea ministerelor și altor autorități administrative; conducător și adjunct al conducătorului subdiviziunii interioare a autorității publice; conducător și adjunct al conducătorului serviciului desconcentrat al autorității publice; conducător și adjunct al conducătorului serviciului descentralizat, organizat în unitatea administrativ-teritorială și în unitatea teritorială autonomă cu statut special; secretar al consiliului satului (comunei), sectorului, orașului (municipiului), raionului și secretar al preturii etc. [15]. Iar categoria funcționarilor publici de execuție include persoanele numite în alte funcții publice decât cele de conducere de nivel superior.

În acest caz, procedura de evaluare a performanțelor profesionale ale funcționarilor publici de conducere și de execuție se realizează în două etape: completarea fișei de evaluare și interviul.

Nu în ultimul rând, vom atrage atenția asupra factorilor care influențează performanța. Conform opiniei autoarei E.Levința, performanța funcționarilor publici este influențată de mai mulți factori. Factorii care influențează direct performanța sunt [16, p.10]: efortul – performanța la locul de muncă este rezultatul nemijlocit al efortului funcționarului public, influențat de abilitățile sale și de perceperea (înțelegerea) sarcinilor și obiectivelor ce-i revin. Așadar, performanța poate fi văzută ca fiind în strânsă relație cu efortul depus de funcționarul public, abilitățile acestuia, perceperea locului și rolului postului său în cadrul autorității publice. Efortul, care rezultă din motivare, se referă la cantitatea de energie (fizică și/sau mentală) utilizată de un angajat pentru îndeplinirea unei sarcini; abilitățile profesionale sunt caracteristicile personale ale funcționarului public folosite

pentru îndeplinirea sarcinilor. Ele nu se schimbă prea mult într-o perioadă scurtă de timp, dar pot fi dezvoltate sub influența activităților de instruire și acumulării de experiențe; perceperea (înțelegerea) rolului său în autoritatea publică se referă la direcția în care funcționarul public crede că ar trebui să-și canalizeze eforturile în muncă; trăsăturile de personalitate (temperamentul și caracterul) ale funcționarului public pot influența productivitatea muncii prin atitudinea manifestată față de muncă, nivelul de responsabilitate și spiritul de activism și inițiativă al acestuia. Pentru a atinge un nivel acceptabil al performanței trebuie ca acești factori, descriși mai sus, să fie dezvoltați.

Avantajele și dezavantajele evaluării performanțelor. În urma analizei aspectelor de mai sus, avantaje și dezavantaje ale evaluării performanțelor sunt:

Avantajele – furnizează informații prețioase despre angajați și natura exactă a sarcinilor acestora; deseori, oferă informații privind competențele și abilitățile necunoscute până atunci ale funcționarului public evaluat; oferă informații importante privind necesitățile de instruire ale funcționarului public evaluat; îmbunătățește relațiile de comunicare între conducători și subalterni; se discută problemele de muncă; angajatul află cu exactitate ce se așteaptă de la el, își înțelege rolul așa cum este văzut de superiorul său; asigură aplicarea corectă și consecventă a politicilor de promovare și salarizare în autoritatea publică; crește performanța funcționarilor publici prin apreciere obiectivă și încurajare.

Dezavantajele – utilizarea resurselor și a timpului sunt mai costisitoare decât efectele evaluării (la începutul implementării procedurii); dacă procedura nu este aplicată în mod corect și obiectiv, poate avea efecte negative asupra motivării funcționarilor publici performanți; lipsa unui sistem de evaluare a performanței organizaționale la nivel de instituție și subdiviziune poate crea unele dificultăți privind aprecierea corectă și obiectivă a performanței individuale.

În toate domeniile de activitate, evaluarea profesională a funcționarilor a devenit cerință a perioadei în care trăim. Dacă în trecut persoanele care dobândeau o profesie sau meserie reușeau, pe baza cunoștințelor acumulate în timpul școlii, să o exercite pe toată durata vieții, astăzi cunoștințele se perimează foarte rapid, ceea ce conduce mai degrabă la nonperformanță decât la performanță din partea angajaților respectivi.

Concluzii și recomandări

Existența unor angajați, care nu mai reușesc să țină pasul, pe plan profesional, cu mutațiile ce au loc în modul de desfășurare a activităților din economia concurențială, reprezintă o problemă care preocupă tot mai multe instituții publice. În instituții publice din Republica Moldova activitatea de evaluare profesională este percepută ca o necesitate, dar nu constituie, încă, o prioritate. În perioada actuală, de schimbări rapide prin care trece și Serviciul Fiscal de Stat al Republicii Moldova, evaluarea profesională trebuie să devină un proces continuu și organizat, care să țină seama de toate schimbările care au loc în instituțiile publice, precum și de eventualele provocări din exterior, care ar putea afecta activitatea ulterioară a instituțiilor publice.

Pornind de la cele menționate și de la problematica abordată în lucrarea de față, putem trage următoarele **concluzii**:

1. Evaluarea profesională a funcționarilor publici reprezintă o activitate indispensabilă ce contribuie la asigurarea unei competitivități sporite a instituției publice. Resursele umane reprezintă factorul-cheie în asigurarea succesului oricărei instituții publice. Valoarea personalului sporește pe măsură ce acesta acumulează noi cunoștințe și abilități ce îi permit realizarea eficientă a sarcinilor și responsabilităților de muncă. La rândul său, realizarea unor sarcini de muncă cu un grad sporit de dificultate și asumarea unor responsabilități mai mari poate avea loc în urma instruirii profesionale a angajaților. Asigurarea performanței atât la nivel individual, cât și organizațional, se poate realiza de salariații care dețin cunoștințele și abilitățile profesionale cele mai înalte.

2. În comparație cu investițiile în alte forme ale capitalului, investițiile în capitalul intelectual oferă instituției publice mai multe avantaje social-economice. În primul rând, aceasta se caracterizează prin faptul că personalul instituției publice, prin nivelul intelectual pe care l-a acumulat, devine mai flexibil, nu opune rezistență la schimbările care au loc în organizația publică și poate spori competitivitatea acesteia. În al doilea rând, investițiile în capitalul uman oferă instituției publice o valoare mai mare. În al treilea rând, investițiile în capitalul intelectual creează mai multe oportunități angajaților pentru dezvoltare personală.

3. Prin prisma acestor abordări observăm că, începând cu 1 ianuarie 2009, activitatea funcționarilor publici din Republica Moldova este reglementată de Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, nr.158-XVI din 04.07.2008. Conform prevederilor acestei legi, performanțele profesionale ale fiecărui funcționar

public sunt evaluate anual. Procesul de organizare și desfășurare a procedurii de evaluare este reglementat prin Regulamentul cu privire la evaluarea performanțelor profesionale ale funcționarilor publici, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.201 din 11 martie 2010.

4. Evaluarea performanțelor profesionale ale personalului constituie una dintre procedurile importante de personal care reprezintă un proces ciclic și se desfășoară în perioada 1 ianuarie – 31 decembrie. Acest proces are multiple scopuri și efecte pe termen lung asupra carierei funcționarului public.

5. În procesul de evaluare se determină nivelul de îndeplinire a obiectivelor individuale de activitate și nivelul de manifestare a abilităților profesionale și a caracteristicilor comportamentale de către funcționarul public, în vederea aprecierii rezultatelor obținute și identificării necesităților de dezvoltare profesională.

6. Evaluarea performanțelor profesionale ale funcționarilor publici contribuie la: - îmbunătățirea performanței organizaționale prin aprecierea performanțelor profesionale individuale și dezvoltarea competențelor profesionale și personale necesare funcționarilor publici; - corelarea directă dintre activitatea funcționarului public, sarcinile și atribuțiile funcției publice, obiectivele funcționarului public, prioritățile și obiectivele subdiviziunii și/sau autorității publice din care face parte funcționarul public; - aprecierea obiectivă a performanțelor funcționarilor publici prin compararea rezultatelor obținute cu obiectivele stabilite; - asigurarea unui sistem de management al performanței și îmbunătățire continuă a performanței prin coordonarea și monitorizarea performanțelor la nivel individual, de subdiviziune și autoritate publică.

Recomandări: Se recomandă ca procesul de stabilire a obiectivelor să fie unul participativ. În acest sens, conducătorul va discuta, în cadrul interviului de evaluare, și va stabili obiectivele împreună cu funcționarul public evaluat. Astfel, se va asigura un nivel de implicare și responsabilitate personală mai mare din partea funcționarului public în vederea realizării optime a obiectivelor stabilite împreună cu evaluatorul.

Recomandăm ca performanța funcționarilor publici din subordine să fie monitorizată. Aceasta deoarece procesul de monitorizare a performanței funcționarilor publici nu este reglementat în Regulament, astfel nu este o acțiune obligatorie din partea conducătorilor. În cazul în care are loc doar evaluarea anuală, fără acțiuni de monitorizare, procedura de evaluare va fi una formală și va avea mai multe efecte negative decât pozitive. Evaluatorul trebuie să dispună de date și fapte pentru a argumenta calificativul de evaluare acordat, iar fără monitorizare acest lucru este foarte dificil, mai ales dacă evaluatorul are mulți funcționari publici în subordine.

Recomandăm reducerea practicilor ce vizează încheierea interviului de evaluare fără a fi stabilite schimbările. Aceasta deoarece, în cazul încheierii interviului de evaluare fără a fi stabilite schimbările pe care trebuie să le producă funcționarul public, direcțiile de dezvoltare ulterioară, interviul nu va avea impactul scontat asupra îmbunătățirii performanței acestora.

Recomandăm ca tratarea procesului de evaluare a performanțelor să fie percepută ca pe un eveniment public și nu izolat ce are loc o dată pe an. Una dintre cele mai frecvente erori în evaluarea performanțelor este aceea de a considera că procesul de evaluare este unul izolat, separat, și nu un proces continuu. Angajații au nevoie de feedback/reacție de răspuns mult mai frecvent și mult mai mult decât le poate fi dat în cadrul unui proces de evaluare care are loc o dată pe an.

Referințe:

1. McCLELLAND, D.C., BURNHAM, L.L. *Power is a great motivator*. Harvard: Bussiness Review, 1976, p.100-110.
2. HARRINGTON, H.J., HARRINGTON, J.S. *Management total în firma secolului XXI*. București: TISH, 2010, p.118.
3. GAMOV, I. *Managementul personalului*. Chișinău: Evrica, 2012, p.88.
4. CHIȘU, V.A. *Manualul specialistului în resurse umane*. București: IRECSO, 2002, p.33
5. MANOLESCU, A. *Managementul resurselor umane*. București: RAI, 2008, p.389.
6. NICOLESCU, O. *Sisteme, metode și tehnici manageriale ale organizației*. București: Editura Economică, 2009, p.63.
7. STANCIU, S. *Managementul resurselor umane*. București: Editura Facultății de Comunicare și Relații Publice „David Ogilvy”, 2001, p.136.
8. Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, nr.158-XVI din 04.07.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr.230-232, art.840.
9. Hotărâre privind punerea în aplicare a prevederilor Legii nr.158-XVI din 4 iulie 2008 cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, nr.201 din 11.03.2009. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.55-56/249.
10. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea modificărilor și completărilor ce se operează în Hotărârea Guvernului nr.201 din 11 martie 2009, nr.108 din 12.02.2014. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr.42/126.
11. TOMULEȚ, C. *Funcția publică: Suport de curs*. Chișinău, 2015, p.180.

12. ZORLEŢAN, T., BURDUŞ, E., CĂPRĂRESCU, Gh. *Managementul organizației*. București: Holding Reporter, 1996, p.144.
13. ȚEPORDREI, A. Interdependența dintre organizarea, evaluarea și eficiența procesului de perfecționare a personalului din administrația publică. În: *Administrarea publică*, 2004, nr.1-2, p.185.
14. Legea pentru modificarea și completarea Legii nr.158-XVI din 4 iulie 2008 cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, nr.98 din 28.05.2010. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2010, nr.117-118/359.
15. Legea pentru modificarea și completarea Legii nr.158-XVI din 4 iulie 2008 cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, nr.268 din 29.11.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr.27-30/98.
16. GHEORGHÎA, T., ȚEPORDEI, A. *Evaluarea performanțelor profesionale ale funcționarului public*: Ghid metodic. Chișinău: S. n., 2010, p.10.

Date despre autori:

Nicolae ROMANDAȘ, doctor în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

Olesea COJOCARU, doctorandă, Școala doctorală Științe Juridice, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

Prezentat la 17.11.2020

CZU: 343.222:343.61(478)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4572482>

RESPONSABILITATEA REDUSĂ ȘI STAREA EMOȚIONALĂ A SUBIECTULUI INFRACȚIUNILOR PREVĂZUTE LA art.146, 147 ȘI 156 DIN CODUL PENAL

Rodica BERDILO

Universitatea de Stat din Moldova

În cadrul articolului se stabilește conținutul criteriului medical și al criteriului juridic ale responsabilității reduse (art.23¹ CP RM). Sunt determinate similitudinile și diferențele dintre noțiunea „responsabilitate redusă”, pe de o parte, și noțiunile „responsabilitate” (art.22 CP RM) și „iresponsabilitate” (art.23 CP RM), pe de altă parte. Se concluzionează că responsabilitatea redusă nu este un tip nici al responsabilității în accepția art.22 CP RM, nici al iresponsabilității în accepția art.23 CP RM. Responsabilitatea redusă, ca și responsabilitatea și iresponsabilitatea, este un tip aparte de măsură a capacității persoanei de a-și da seama de acțiunea sau inacțiunea sa ori de a o dirija. Se argumentează că expertul, bazându-se pe indicatori exclusiv medicali, în lipsa unor indicatori juridici, stabilește limitele de aplicare a art.23¹ CP RM, precum și delimitează responsabilitatea redusă de iresponsabilitate. Se demonstrează de ce este imperioasă prevederea, într-o normă de referință pentru art.23¹ CP RM, a listei limitative de tulburări psihice care atestă starea de responsabilitate redusă. Se arată că atât starea de afect (art.146 și 156 CP RM), cât și starea de tulburare fizică sau psihică, cu diminuarea discernământului, cauzată de naștere (art.147 CP RM), constituie cazuri speciale de responsabilitate redusă. Conform legii în vigoare, stările consemnate în art.146, 147 și 156 CP RM nu intră sub incidența art.23¹ CP RM. Se argumentează de ce, la stabilirea pedepsei pentru infracțiunile prevăzute la art.146, 147 sau 156 CP RM, instanța de judecată nu trebuie să rețină circumstanța atenuantă prevăzută la lit.d) alin.(1) art.76 CP RM.

Cuvinte-cheie: *responsabilitate redusă, responsabilitate, iresponsabilitate, stare de afect, stare de tulburare fizică sau psihică, cu diminuarea discernământului, cauzată de naștere, circumstanță atenuantă.*

REDUCED RESPONSIBILITY AND EMOTIONAL STATE OF THE SUBJECT OF THE CRIMES PROVIDED FOR IN art.146, 147 AND 156 OF THE CRIMINAL CODE

This article establishes the content of the medical criterion and of the juridical criterion of limited responsibility (art.23¹ CC RM). On the one hand, the article determines the similarities and differences between the notion of “limited responsibility”, and the notions of “responsibility” (art.22 CC RM) and “irresponsibility” (art.23 CC RM), on the other hand. The conclusion is that limited responsibility is neither a type of responsibility under art.22 CC RM, nor of irresponsibility under art.23 CC RM. Limited responsibility, along with responsibility and irresponsibility, are special types of measurement of a person's capacity to realise their action or inaction or to direct it. It is argued that the expert, based on exclusively medical indicators, in absence of juridical indicators, establishes the limits of application of art.23¹ CC RM, and delimits the reduced responsibility from irresponsibility. It is demonstrated why it is imperative to provide, in a reference norm for art.23¹ CC RM, a limiting list of mental disorders attesting the reduced state of responsibility. It is shown that both the state of heat of passion (art.146 and 156 CC RM) and the state of physical or mental disorder with a disturbed consciousness caused by delivery (art.147 CC RM) are special cases of reduced responsibility. According to the law in force, the conditions laid down in art.146, 147 and 156 CC RM, do not fall under the incidence of art.23¹ CC RM. It is argued why the court shall not take into account the mitigating circumstance provided in letter d) para. (1) art.76 CC RM when establishing the punishment for the offenses provided in art.146, 147 or 156 CC RM.

Keywords: *reduced responsibility, responsibility, irresponsibility, the state of heat of passion, the state of physical or mental disorder with a disturbed consciousness caused by delivery, mitigating circumstance.*

Introducere

Articolul 23¹ din Codul penal al Republicii Moldova (în continuare – CP RM) stabilește condițiile în a căror prezență subiectul infracțiunii se află în stare de responsabilitate redusă, precum și efectele juridice ale acestei stări: „Persoana care a săvârșit o infracțiune ca urmare a unei tulburări psihice, constatată prin expertiza medicală efectuată în modul stabilit, din cauza căreia nu-și putea da seama pe deplin de caracterul și legalitatea faptelor sale sau nu le putea dirija pe deplin, este pasibilă de responsabilitate penală redusă” (alin.(1)); „Instanța de judecată, la stabilirea pedepsei sau a măsurilor de siguranță, ține cont de tulburarea psihică existentă, care însă nu exclude răspunderea penală” (alin.(2)). Alineatul (2) art.23¹ CP RM, în partea în care ține de stabilirea

pedepsei, trebuie coroborat cu dispoziția de la lit.d) alin.(1) art.76 CP RM: „La stabilirea pedepsei se consideră circumstanțe atenuante: [...] săvârșirea faptei de o persoană cu responsabilitate redusă”.¹

Totodată, la alin.(3) art.76 CP RM se prevede: „La stabilirea pedepsei, instanța de judecată nu consideră drept atenuantă circumstanța care este prevăzută de lege ca element constitutiv al infracțiunii”. În art.146, 147 și 156 CP RM, printre temeiurile de atenuare a răspunderii penale se numără starea emoțională specifică în care subiectul se află la momentul săvârșirii infracțiunii. Ca urmare a acestui fapt, apare întrebarea: la stabilirea pedepsei pentru infracțiunile prevăzute la art.146, 147 sau 156 CP RM, instanța de judecată poate reține circumstanța atenuantă prevăzută la lit.d) alin.(1) art.76 CP RM? Pentru a răspunde la această întrebare, este necesar să stabilim dacă starea emoțională specifică, în care subiectul se află la momentul săvârșirii infracțiunilor prevăzute la art.146, 147 și 156 CP RM, este sau nu o stare de responsabilitate redusă (în sensul art.23¹ CP RM).

Rezultate și discuții

Din alin.(1) art.23¹ CP RM putem deduce conținutul criteriului medical și al criteriului juridic ale responsabilității reduse. Astfel, criteriul medical al acestei stări se exprimă în tulburarea psihică în al cărei rezultat subiectul săvârșește o infracțiune. Criteriul juridic al responsabilității reduse este caracterizat prin cuvintele: „din cauza căreia nu-și putea da seama pe deplin de caracterul și legalitatea faptelor sale sau nu le putea dirija pe deplin”. Observăm astfel că aspectul intelectual al responsabilității reduse presupune că subiectul infracțiunii nu-și poate da seama pe deplin de caracterul și legalitatea acțiunii sau inacțiunii sale. La rândul său, aspectul volitiv al responsabilității reduse presupune că subiectul infracțiunii nu-și poate dirija pe deplin acțiunea sau inacțiunea. Conjunctia „sau” arată că aspectul intelectual și cel volitiv au un caracter alternativ. Prezența oricăruia dintre aceste aspecte este suficientă pentru a atesta prezența criteriului juridic al responsabilității reduse. Astfel, alin.(1) art.23¹ CP RM presupune trei ipoteze alternative: 1) subiectul a săvârșit o infracțiune ca urmare a unei tulburări psihice, constatată prin expertiza medicală efectuată în modul stabilit, din cauza căreia nu-și putea da seama pe deplin de caracterul și legalitatea acțiunii sau inacțiunii sale; 2) subiectul a săvârșit o infracțiune ca urmare a unei tulburări psihice, constatată prin expertiza medicală efectuată în modul stabilit, din cauza căreia nu putea dirija pe deplin acțiunea sau inacțiunea sa; 3) subiectul a săvârșit o infracțiune ca urmare a unei tulburări psihice, constatată prin expertiza medicală efectuată în modul stabilit, din cauza căreia nu-și putea da seama pe deplin de caracterul și legalitatea acțiunii sau inacțiunii sale și nu o putea dirija pe deplin.

Vorbind despre diferența dintre noțiunea „responsabilitate redusă”, pe de o parte, și noțiunile „responsabilitate” și „iresponsabilitate”, pe de altă parte, A.Bolocan-Holban și M.Vidaicu menționează: „Spre deosebire de responsabilitate, care determină vinovăția făptuitorului, și iresponsabilitate, care exclude răspunderea

¹ Prevederi similare există în legile penale ale altor state: alin.2 art.122-1 din Codul penal al Republicii Franceze: „Persoana care suferă, la momentul faptelor, de o tulburare fizică sau neuropsihică ce i-a afectat discernământul sau controlul asupra acțiunilor rămâne pedepsibilă. Totuși, jurisdicția ține cont de această circumstanță atunci când stabilește pedeapsa și îi fixează regimul. Dacă se aplică o pedeapsă privativă de libertate, aceasta se reduce cu o treime sau, în cazul unei crime pedepsite cu închisoare sau închisoare pe viață, se reduce la 30 de ani. Instanța poate hotărî totuși, prin decizie special motivată în materie corecțională, neaplicarea acestei reduceri a pedepsei. În cazul în care, după consultarea medicului, instanța consideră că natura tulburării o justifică, are grijă ca pedeapsa pronunțată să permită condamnatului să beneficieze de îngrijiri adaptate stării sale”*; art.89 din Codul penal al Republicii Italia: „Cel care în momentul în care a comis fapta avea, din cauza bolii, o stare mentală care să-i scadă puternic, fără a-l exclude, discernământul, este răspunzător de infracțiunea comisă; dar pedeapsa este micșorată”***; art.71-1 din Codul penal al Marelui Ducat de Luxemburg: „Persoana care era afectată, în momentul comiterii faptelor, de tulburări mintale care i-au suprimat discernământul sau controlul asupra acțiunilor sale rămâne pasibilă de pedeapsă; cu toate acestea, instanța ține cont de această circumstanță atunci când stabilește pedeapsa”****; alin.(3) secț.4 a Capitolului 3 din Codul penal al Republicii Finlanda: „În cazul în care făptuitorul nu este lipsit de responsabilitate din punct de vedere penal, în conformitate cu subsecțiunea 2, dar din cauza unei boli psihice, a unei deficiențe mintale, a unei tulburări mintale sau a unui tulburări de cunoștință, capacitatea sa de a înțelege natura factuală sau ilegalitatea actului sau capacitatea sa de a-și controla comportamentul este în mod semnificativ afectată (diminuarea responsabilității), dispozițiile Capitolului 6, secțiunea 8 (3) și art.8 alin.(4) trebuie luate în considerare la stabilirea pedepsei”*****; art.26 din Codul penal al Republicii Croația: „Făptuitorul care, în timpul comiterii infracțiunii, a avut discernământul semnificativ scăzut din cauza situației descrise la articolul 24 alineatul 2 al prezentului Cod penal poate fi pedepsit mai blând dacă reducerea semnificativă a discernământului nu a fost autoprovocată, conform articolului 25 al prezentului Cod penal”***** etc.

* Codul penal al Republicii Franceze. [Accesat: 29.07.2020] Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Franta-RO.html

** Codul penal al Republicii Italia. [Accesat: 29.07.2020] Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Italia-RO.html

*** Codul penal al Marelui Ducat de Luxemburg. [Accesat: 29.07.2020] Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Luxemburg-RO.html

**** Codul penal al Republicii Finlanda. [Accesat: 29.07.2020] Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Finlanda-RO.html

***** Codul penal al Republicii Croația. [Accesat: 29.07.2020] Disponibil: codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Croatia-RO.html

penală a acestuia, responsabilitatea redusă apare ca o condiție pentru determinarea proporționalității pedepsei cu gradul de vinovăție al persoanei la momentul comiterii faptei" [1]. Ținând cont de conținutul criteriului medical și de cel al criteriului juridic ale responsabilității reduse, putem determina alte asemănări și deosebiri dintre noțiunea „responsabilitate redusă”, pe de o parte, și noțiunile „responsabilitate” (art.22 CP RM) și „iresponsabilitate” (art.23 CP RM), pe de altă parte.

În ce privește asemănările dintre noțiunile „responsabilitate redusă” și „responsabilitate”, din art.23¹ CP RM rezultă că persoana care a săvârșit infracțiunea în stare de responsabilitate redusă este subiect al infracțiunii, este pasibilă de răspundere penală și de pedeapsă. S.Botnaru afirmă just: „Stabilirea tulburării psihice de care a suferit persoana la momentul comiterii faptei infracționale nu înlătură vinovăția subiectului, precum și răspunderea lui penală pentru cele comise” [2].

Deosebirile dintre noțiunile „responsabilitate redusă” și „responsabilitate” sunt: 1) în cazul responsabilității reduse, subiectul săvârșește o infracțiune ca urmare a unei tulburări psihice. În cazul responsabilității, tulburarea psihică nu poate constitui cauza comiterii infracțiunii; 2) în cazul responsabilității reduse, subiectul nu-și poate da seama pe deplin de caracterul și legalitatea acțiunii ori inacțiunii sale ori nu o poate dirija pe deplin. În cazul responsabilității, subiectul își poate da seama pe deplin de caracterul și legalitatea acțiunii ori inacțiunii sale și o poate dirija pe deplin; 3) în cazul responsabilității reduse, subiectului îi pot fi aplicate măsuri de siguranță, ținându-se cont de tulburarea psihică existentă. În cazul responsabilității, subiectului nu i se aplică astfel de măsuri.

Asemănările dintre noțiunile „responsabilitate redusă” și „iresponsabilitate” sunt: 1) criteriul medical al celor două stări presupune că făptuitorul suferă de o morbiditate de natură psihică; 2) sub aspectul criteriului juridic, atât responsabilitatea redusă, cât și iresponsabilitatea presupun că făptuitorul nu-și poate da seama de caracterul și legalitatea acțiunii ori inacțiunii sale sau nu o poate dirija; 3) atât responsabilitatea redusă, cât și iresponsabilitatea presupun aplicarea măsurilor de siguranță. Deosebirile dintre aceste două noțiuni sunt: 1) în cazul responsabilității reduse, subiectului îi poate fi aplicată pedeapsa și/sau măsura de siguranță. În cazul iresponsabilității, se exclude aplicarea pedepsei; 2) în cazul responsabilității reduse, criteriul medical îl desemnează sintagma „tulburarea psihică”. În cazul iresponsabilității, același criteriu este desemnat prin sintagma „boală psihică cronică, tulburare psihică temporară sau altă stare patologică”; 3) în cazul responsabilității reduse, subiectul nu-și poate da seama pe deplin de caracterul și legalitatea acțiunii ori inacțiunii sale sau nu o poate dirija pe deplin. În cazul responsabilității, subiectul nu-și poate da seama deloc de caracterul și legalitatea acțiunii ori inacțiunii sale și nu o poate dirija deloc.

V.M. Burdin și G.V. Nazarenko consideră că responsabilitatea redusă constituie un tip al responsabilității [3; 4, p.142]. Nu ne raliem acestei opinii. Din compararea, pe care am efectuat-o mai sus, se poate vedea că noțiunea „responsabilitate redusă”, pe de o parte, și noțiunile „responsabilitate” și „iresponsabilitate”, pe de altă parte, se aseamănă în anumite privințe, dar se deosebesc sub alte aspecte. Sintagmele „nu-și putea da seama pe deplin” și „nu le putea dirija pe deplin” din alin.(1) art.23¹ CP RM ar putea fi substituite prin sintagmele „își putea da seama parțial” și, respectiv, „le putea dirija parțial”. În rezultatul acestei substituiri, sensul alin.(1) art.23¹ CP RM nu s-ar schimba. Articolul 23¹ CP RM ar putea la fel de bine să se numească „Iresponsabilitatea redusă”. Din aceste considerente, responsabilitatea redusă nu este un tip nici al responsabilității în accepția art.22 CP RM, nici al iresponsabilității în accepția art.23 CP RM. Responsabilitatea redusă, ca și responsabilitatea și iresponsabilitatea, este un tip aparte de măsură a capacității persoanei de a-și da seama de acțiunea sau inacțiunea sa ori de a o dirija.

Mai sus am menționat că, în cazul responsabilității reduse, criteriul medical îl desemnează sintagma „tulburarea psihică”. Caracterul vag și interpretabil al acestei sintagme este criticat de către unii teoreticieni. De exemplu, S.Botnaru afirmă: „Lipsa unei definiții legislative a noțiunii „tulburare psihică” dă naștere la diferite interpretări ale acestei noțiuni care comportă relevanță nu doar în știința și practica medicală, ci și în jurisprudență. În consecință, o astfel de problemă, fiind indezirabilă pentru procesul de aplicare a legii, trebuie rezolvată cât mai curând posibil” [5]. În opinia lui S.Botnaru și Iu.Buravenco, „problema principală a acestei instituții (se are în vedere instituția responsabilității reduse – *n.a.*) rezidă în determinarea expresă a tulburărilor psihice care ar duce la o responsabilitate limitată a persoanei de a conștientiza acțiunile/inacțiunile sale sau de a le dirija. Mai mult ca atât, nu există niciun act normativ (regulament, ordin, instrucțiune) în vigoare, care ar prevedea bolile sau tulburările psihice cronice sau temporare ce ar condiționa starea de iresponsabilitate. Din acest punct de vedere, la determinarea categoriilor de stare psihică a persoanei prezintă o deosebită im-

portanță expertizele psihiatrice care stabilesc dacă este sau nu persoana responsabilă. În viziunea noastră, această lacună ar prezenta o piedică în realizarea și implementarea instituției date, motiv din care pledăm pentru adoptarea unui act normativ în acest sens" [6,7]. Din această din urmă opinie rezultă că expertul, bazându-se pe indicatori exclusiv medicali, în lipsa unor indicatori juridici, stabilește limitele de aplicare a art.23¹ CP RM, precum și delimitează responsabilitatea redusă de iresponsabilitate.

În această ordine de idei, este util să aflăm părerea exprimată într-un alt context de către V.Stati: „Expertul este cel care conferă conținut conceptului de similaritate utilizat în alin.(6) art.134¹ CP RM. În alți termeni, expertul este cel care stabilește limitele de aplicare a acestei norme penale. Calificarea oficială de către un expert a unei infracțiuni reprezintă nu altceva decât depășirea atribuțiilor de serviciu, intrând sub incidența art.328 CP RM sau a art.313 din Codul contravențional. În concluzie, stabilirea de către expert a cantității de analogi reprezintă un act de ilegalitate” [8]. În legătură cu aceasta, este necesar să propunem atenției unele crâmpie din Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în cauza *Dmitriyevskiy vs. Rusia*: „[...] 13. În cadrul expertizei lingvistice din 18.02.2005, expertul lingvist T. a constatat că articolele în cauză nu conțin apeluri la desfășurarea de activități extremiste, ci vizează mai degrabă incitarea la ură rasială, națională și socială, însoțită de violență [...]. După această concluzie, autoritățile au decis că, în continuare, urmărirea penală va fi efectuată deja în baza alin.(2) art.282 din Codul penal al Federației Ruse (instigare la ură sau la dușmănie, precum și lezarea demnității umane). [...] 113. În primul rând, întemeindu-și sentința de condamnare pe concluziile expertizelor menționate anterior, instanțele de judecată nu le-au evaluat, ci doar au confirmat concluziile expertului care le-a efectuat, care, în opinia lor, erau de încredere, având în vedere competența, abilitățile sale profesionale și experiența acumulată [...]. Astfel, concluzia juridică extrem de importantă cu privire la prezența semnelor constitutive ale „discursului de ură” în acuzațiile contestate a fost de fapt făcută de expertul lingvist care a efectuat expertizele menționate mai sus [...]. Evaluarea, efectuată de către expert, a depășit clar cadrul problemelor de natură pur lingvistică, cum ar fi, de exemplu, determinarea sensului cuvintelor și al expresiilor specifice și, de fapt, a reprezentat calificarea juridică a acțiunilor reclamantului. Curtea (se are în vedere Curtea Europeană a Drepturilor Omului – *n.a.*) consideră că această stare de lucruri este inacceptabilă și subliniază că toate problemele juridice ar trebui soluționate numai de instanțele de judecată. În acest sens, Curtea observă că Judecătoria Supremă [a Federației Ruse], prin hotărârea sa din 28.06.2011, a adoptat aceeași poziție. [...]” [9].

Considerăm că sintagma „tulburarea psihică” din art.23¹ CP RM oferă prea multă libertate expertului care stabilește prezența sau lipsa acestei stări. Întrucât nu este clar prin ce această sintagmă se deosebește de sintagma „boală psihică cronică, tulburare psihică temporară sau altă stare patologică” din art.23 CP RM, există pericolul stabilirii arbitrare a responsabilității reduse și a iresponsabilității. În afară de aceasta, nu este acceptabil ca un expert să soluționeze probleme juridice. V.Ia. Marceak are dreptat când susține: „Trebuie de subliniat că responsabilitatea redusă nu poate exista fără săvârșirea unei infracțiuni. Problema responsabilității făptuitorului și a gradului acesteia poate apărea numai în cazul comiterii unei infracțiuni. Responsabilitatea făptuitorului, ca și responsabilitatea redusă a acestuia, constituie probleme de ordin juridic, nu de ordin medical sau psihologic” [10]. De asemenea, V.Cazacu, V.Furtună, Iu.Fulga și Gr.Garaz, care consideră că noțiunea „discernământ diminuat” din art.147 CP RM este similară cu noțiunea „responsabilitate redusă” din art.23¹ CP RM, menționează: „În procesul de elaborare a criteriilor conceptului de „discernământ diminuat” trebuie de eliminat orice aspect cu caracter arbitrar sau formal pentru a exclude erori de interpretare, deoarece ignorarea sau, în egală măsură, utilizarea abuzivă în practica judiciară ar duce la devalorizarea lui, cu atât mai mult în situația actuală, când criteriile metodologice nu sunt suficient diferențiate și nu sunt destul reliefate pentru al le transpune în beneficiul justiției într-un mod exhaustiv și univoc [...]” [11]. Nimeni nu neagă rolul psihologului în stabilirea stării de responsabilitate redusă. Însă, stabilirea acestei stări trebuie efectuată în ordinea prevăzută de lege. Nu expertul este cel în măsură să stabilească această ordine. Ca urmare, considerăm imperioasă prevederea, într-o normă de referință pentru art.23¹ CP RM, a listei limitative de tulburări psihice care atestă starea de responsabilitate redusă.

Stabilirea unei astfel de liste nu ar fi dificilă, luând în considerare punctele de vedere exprimate de teoreticieni. Astfel, O.A. Râjova și I.A. Pamenkova menționează: „Criteriul medical al responsabilității reduse se atestă în cazul stabilirii unuia dintre următoarele tipuri de tulburări psihice: a) tulburare psihică cronică; b) tulburare psihică temporară; c) oligofrenie; d) alte stări morbide ale psihicului; e) diverse psihopatii” [12]. După părerea lui I.Ia. Kozacenko și B.A. Spasennikov, „la tulburările psihice, care nu exclud responsabilitatea,

experții raportează: psihopatizarea post-traumatică sau de altă natură; tulburările de personalitate (psihopatiile); tulburările de stres post-traumatic (de exemplu, sindromul „afgan”); etapele primare ale encefalopatiei cerebrovasculare (vasculare); formele ușoare de declin intelectual; nevroze; sindroamele nevrotice somatogene etc.” [13]. În opinia lui S.V. Dolgova, „știința psihiatrică și cea juridică au elaborat o clasificare a tulburărilor psihice, ceea ce face posibilă defalcarea din acestea a tulburărilor psihice care nu exclud responsabilitatea. Acestea includ tulburările funcționale sau organice ale psihicului. Devieri funcționale (structurale) ale psihicului se consideră: nevrozele; psihopatiile. Devieri organice ale psihicului se consideră: oligofrenia în grad de debilitare ușoară; consecințele bolilor organice ale sistemului nervos central; consecințele tardive ale traumatis-melor craniocerebrale; modificările cronice ale psihicului în cazul epilepsiei; schizofrenia în perioada de debut și de remisie; alcoolismul; narcomania” [14]. De asemenea, D.V. Sirojedinov afirmă: „Din rândul tulburărilor psihice, care nu exclud responsabilitatea, fac parte tulburările psihice cronice: schizofrenia; epilepsia; psihoza maniaco-depresivă, dacă severitatea tulburării psihice nu atinge nivelul psihotic; oligofrenia (congenitală sau dobândită)” [15, p.20].

Avantajul stabilirii normative a listei limitative de tulburări psihice, care atestă starea de responsabilitate redusă, ar consta în aceea că noțiunea de responsabilitate redusă (în accepția art.23¹ CP RM) ar fi circumscrisă unui cadru clar, strict reglementat. În cazul examinării problemei privind prezența sau lipsa responsabilității reduse, o astfel de listă ar fi obligatorie atât pentru juriști, cât și pentru experți.

O altă chestiune nu mai puțin importantă, pe care trebuie să o analizăm, este coraportul dintre starea de responsabilitate redusă, pe de o parte, și starea de afect (menționată în art.146 CP RM) și starea de tulburare fizică sau psihică, cu diminuarea discernământului, cauzată de naștere (specificată în art.147 CP RM), pe de altă parte.

În practica judiciară găsim spețe în care pot apărea îndoiele legate de stabilirea corectă a acestui coraport. De exemplu, în speța următoare a fost constatată lipsa stării de afect și prezența responsabilității reduse: C.A. a fost condamnată în baza art.146 CP RM. În fapt, la 20.10.2011, aproximativ la ora 22.30, aceasta se afla în casa de locuit a lui G.P. din satul Corjeuți, raionul Briceni. În urma conflictului cu concubinul său, M.V., care a lovit-o cu cianul peste mână, C.A., fiind foarte nervoasă, i-a aplicat acestuia o lovitură cu cuțitul de bucătărie în gât. În rezultat a survenit decesul lui M.V. Procurorul a declarat apel împotriva sentinței de condamnare a lui C.A., solicitând casarea ei cu rejudecarea cauzei și cu pronunțarea unei noi hotărâri, prin care C.A. să fie condamnată în baza alin.(1) art.145 CP RM. În motivarea apelului, procurorul a menționat, printre altele, că, în cadrul expertizei psihiatrice staționare, starea de afect nu a fost stabilită. Conform raportului de expertiză, starea în care C.A. se afla la momentul comiterii infracțiunii cade sub incidența art.23¹ CP RM. Autorul apelului a fost de părere că această concluzie poate servi doar pentru reținerea la stabilirea pedepsei a unei circumstanțe atenuate. Colegiul penal al Curții de Apel Bălți a susținut apelul procurorului, constatând că fapta săvârșită de C.A. formează componenta nu a infracțiunii prevăzute la art.146 CP RM, dar a infracțiunii prevăzute la alin.(1) art.145 CP RM. Pentru a se ajunge la această concluzie, ca probă a servit, inclusiv, raportul de expertiză psihiatrică. Conform acestuia, la momentul săvârșirii infracțiunii, C.A. a acționat din îmbold impulsiv-situativ, fiind sub influența tulburărilor afective persistente, dar non-psihotice, a acționat în condiții de discernământ diminuat, având capacitatea de prevedere și, îndeosebi, de deliberare limitată a acțiunilor sale. Ca urmare, starea în care C.A. se afla la momentul comiterii infracțiunii cade sub incidența art.23¹ CP RM [16]. Din această speță, la prima vedere, rezultă că afectul nu este o stare de responsabilitate redusă. Totuși, T.A. Kuli-Zade subliniază: „Afectul este doar una dintre tulburările psihice care provoacă reducerea considerabilă a responsabilității” [17, p.12]. În speța de mai sus nu a fost stabilită prezența la făptuitoare a stării de afect. Drept urmare, pare a fi întemeiată calificarea de către Colegiul penal al Curții de Apel Bălți a acțiunii acesteia în baza alin.(1) art.145 CP RM. Responsabilitatea redusă a făptuitoarei s-a exprimat nu în starea de afect, dar într-o altă formă, care nu este specificată în art.146 CP RM. Astfel, conchidem că starea de responsabilitate redusă nu se rezumă nici pe departe la starea de afect.

În alt context, A.Bolocan-Holban și M.Vidaicu afirmă: „Formularea unor condiții determinante pentru existența responsabilității reduse asigură respectarea principiului legalității și evită interpretarea defavorabilă a legii penale, ceea ce nu exclude însă apariția unor dificultăți la aplicarea acestor prevederi în practica judiciară” [1]. Din această perspectivă, propunem spre atenție următoarea speță, în care a fost constatată starea de responsabilitate redusă a făptuitorului: C.A. a fost condamnat în baza alin.(1) art.145 CP RM. În fapt, la 02.05.2013, în jurul orei 14.00, acesta se afla în satul Ursoaia, raionul Căușeni. În urma unui conflict iscat

între el și P.N., C.A. i-a aplicat trei lovituri cu cuțitul. În rezultat victima a decedat pe loc. Avocatul lui C.A. a declarat apel împotriva sentinței de condamnare, solicitând casarea acesteia, rejudecarea cauzei cu adoptarea unei noi hotărâri, prin care fapta lui C.A. să fie recalificată de la alin.(1) art.145 CP RM la art.146 CP RM. Avocatul a indicat, printre altele, că expertiza psihiatrico-psihologică legală staționară a stabilit că C.A. are dereglări psihice grave care cad sub incidența art.23¹ CP RM. Prin decizia Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău, apelul în cauză a fost admis, a fost casată parțial sentința și pronunțată o nouă hotărâre, prin care C.A. a fost condamnat în baza alin.(1) art.145 CP RM. Ca temei pentru o asemenea soluție a servit, inclusiv, concluzia psihologului: C.A. are un caracter revoltativ, manifestă tendință spre nesupunere, neacceptare și conduită agresivă disimulată, are o personalitate parțial imatură, dar severă, cu lipsă de prognoză și autocontrol, a acționat din imbold impulsiv-situativ, fără premeditare și luarea măsurilor de securizare, a acționat în condiții de discernământ diminuat, având capacitatea de prevedere și de deliberare limitată a acțiunilor sale, și fapta lui cade sub incidența art.23¹ CP RM. Chestiunea cu privire la prezența sau absența afectului fiziologic la momentul faptei în privința lui C.A. nu poate fi soluționată, pe motivul lipsei psihologilor atestați. Ulterior, Colegiul penal al Curții Supreme de Justiție, în calitate de instanță de recurs, a stabilit: cu referire la argumentul recurentului precum că ambele instanțe de judecată, neavând concluziile specialiștilor psihologi, bazându-se doar pe presupuneri, au emis hotărâri de condamnare în privința inculpatului, Colegiul penal îl respinge ca fiind neîntemeiat, deoarece instanța de apel în motivarea soluției sale a invocat faptul că, potrivit raportului de expertiză psihiatrică, experții au constatat că la momentul comiterii infracțiunii C.A. a acționat în condiții de discernământ diminuat, având capacitatea limitată de prevedere și de deliberare a acțiunilor sale, adică era responsabil la comiterea omorului [18].

Însă, ceea ce am subliniat în argumentarea Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție se referă în egală măsură la starea de afect. Această stare presupune dicernământ diminuat și responsabilitate, deși redusă, a făptuitorului. Astfel, prin argumentele aduse, Colegiul penal al Curții Supreme de Justiție nu a infirmat deloc ipoteza că, în momentul comiterii infracțiunii, C.A. nu s-ar fi putut afla în stare de afect. Prezintă interes și constatarea făcută de Colegiul penal al Curții de Apel Chișinău: soluționarea chestiunii cu privire la prezența sau absența afectului fiziologic la momentul faptei în privința lui C.A. nu poate fi soluționată, pe motivul lipsei psihologilor atestați. Rezultă că, din cauza lipsei psihologilor atestați, fapta se califică nu în baza art.146 CP RM, dar în baza alin.(1) art.145 CP RM. Or, imposibilitatea de a stabili prezența sau lipsa afectului fiziologic face ca, de fiecare dată, la calificare să fie aleasă soluția care este în defavoarea făptuitorului: nu art.146 CP RM, dar alin.(1) sau (2) art.145 CP RM. Această stare de lucruri nu poate să nu îngrijoreze. Nu este clar de ce lipsa psihologilor atestați, care ar trebui să preocupe autoritățile abilitate ale statului, are ca efect interpretarea legii penale în defavoarea făptuitorului.

În opinia lui G.V. Nazarenko, starea de afect nu presupune responsabilitate redusă: „Specificul unei astfel de stări psihice a persoanei constă în aceea că ea nu exclude și nu limitează responsabilitatea persoanei. Starea de afect doar exercită un impact semnificativ asupra capacității persoanei de a avea un comportament conștient-volitiv” [4, p.166]. Nu este clar prin ce reducerea capacității persoanei de a avea un comportament conștient-volitiv se deosebește de incapacitatea persoanei de a-și putea da seama pe deplin de caracterul și legalitatea faptei sale ori de a o nu putea dirija pe deplin.

Un punct de vedere ezitant este exprimat de I.M. Muhaceva: „Afectul fiziologic și tulburarea psihică, care nu exclude responsabilitatea, au cauze diferite. Cauza afectului fiziologic este un iritant puternic, iar starea emoțională psihofiziologică apare ca o reacție la acest iritant. Cauzele responsabilității reduse sunt exclusiv anomaliile psihicului (de exemplu, psihopatiile, nevrozele, formele ușoare de oligofrenie), care sunt studiate de psihiatrie. [...] Prezența unei tulburări psihice care nu exclude responsabilitatea poate reprezenta un catalizator specific pentru apariția afectului” [19]. Astfel, I.M. Muhaceva sugerează că afectul fiziologic ar putea apărea pe fundalul stării de responsabilitate redusă. În aceste condiții, nu mai are atât de mare importanță deosebirea dintre cauzele responsabilității reduse și cauzele stării de afect fiziologic.

Mai numeroase sunt opiniile, conform cărora atât starea de afect (art. 146 și 156 CP RM), cât și starea de tulburare fizică sau psihică, cu diminuarea discernământului, cauzată de naștere (art.147 CP RM), sunt exemple de stare de responsabilitate redusă.

Astfel, S.Botnaru și Iu.Buravenco afirmă: „Un exemplu specific de responsabilitate redusă este starea de afect, în cazul infracțiunii prevăzute la art.146 – omorul săvârșit în stare de afect. Starea de afect este și ea o stare psihologică instabilă care reduce din aptitudinea persoanei posibilitatea de a realiza caracterul prejudiciabil al

faptei, mai ales conștientizarea sau dorința survenirii urmărilor. Specific este faptul că starea psihologică a persoanei poate fi considerată ca stare de afect doar în situația în care această stare este provocată nemijlocit de către victimă, rezultată din faptele imorale sau ilegale ale acesteia. Incluziunea expresă a responsabilității reduse este prezentă și în componența de infracțiune prevăzută de art.147 Cod penal, și anume, pruncuciderea, care presupune o stare instabilă ce poate fi specifică doar unei femei „imediat după naștere” sau „în scurt timp după naștere”. În literatura de specialitate se susține ideea că termenul maxim pentru ca omorul săvârșit de mama nou-născutului să fie calificat ca pruncucidere este de 24 de ore. În acest caz, responsabilitatea limitată este și ea una specifică, din considerentul că subiectul acestei infracțiuni poate fi doar mama care a născut recent și în calitate de victimă apare fătul nou-născut al acesteia. Fapt ce prezintă interes la calificarea corectă a faptei infracționale” [7]. S.Botnaru mai menționează: „Cu toate că norma generală privind responsabilitatea redusă din Codul penal al Republicii Moldova a apărut relativ recent în urma modificărilor și completărilor, operate prin Legea nr.277 din 18.12.2008, de fapt, instituția responsabilității reduse a fost recunoscută tacit de către legiuitor prin instituirea unor norme speciale în cadrul Capitolului II al Părții Speciale a Codului penal (art.146, 147 și 156)” [20]. După părerea lui S.Brînza, „atât starea de afect fiziologic (menționată în art.146 CP RM), cât și starea de tulburare fizică sau psihică, cu diminuarea discernământului, cauzată de naștere (specificată în art.147 CP RM), atestă responsabilitatea redusă a făptuitorului” [21]. La fel, S.Brînza și V.Stati afirmă: „În acord cu lit.d) alin.(1) art.76 CP RM, săvârșirea omorului de o persoană cu responsabilitate redusă va fi considerată circumstanță atenuantă care va fi luată în considerare la individualizarea pedepsei stabilite la art.145 CP RM. Totodată, răspunderea se va aplica în conformitate cu art.146 CP RM în cazul în care omorul este săvârșit sub imperiul nu a unei stări de responsabilitate redusă oarecare, dar în stare de afect survenită în mod subit, provocată de acte de violență sau de insulte grave ori de alte acte ilegale sau imorale ale victimei. [...] În acord cu lit.d) alin.(1) art.76 CP RM, săvârșirea vătămării intenționate grave a integrității corporale sau a sănătății de o persoană cu responsabilitate redusă va fi considerată circumstanță atenuantă care va fi luată în considerare la individualizarea pedepsei stabilite la art.151 CP RM. Totodată, răspunderea se va aplica în conformitate cu art.156 CP RM în cazul în care vătămarea intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății este săvârșită sub imperiul nu a unei stări de responsabilitate redusă oarecare, dar în stare de afect survenită în mod subit, provocată de acte de violență, de insulte grave ori de alte acte ilegale sau imorale ale victimei” [22, p.167, 374].

Viziuni doctrinare similare găsim nu doar în doctrina penală autohtonă. Astfel, V.A. Doev susține: „Afectul diminuează posibilitatea reflectării indirecte asupra esenței fenomenelor, precum și productivitatea memoriei, restrânge sfera conștiinței în ansamblu. La rândul său, modificarea calitativă a conștiinței, precum și deformarea percepției integrale a subiectului asupra situației și a locului său în aceasta complică semnificativ înțelegerea de către dânsul a semnificației obiective a obiectelor și a fenomenelor lumii înconjurătoare. [...] Acționând asupra psihicului uman, afectul face imposibilă conștientizarea deplină a acțiunilor săvârșite în această stare, iar controlul asupra acestor acțiuni este limitat. Toate aceste caracteristici se raportează la responsabilitatea redusă. Prin urmare, persoana care a comis un omor în stare de afect are responsabilitate redusă” [23]. La rândul său, V.Ia. Marceak opinează: „Îngustarea conștiinței persoanei care acționează în stare de afect face ca ea să-și piardă semnificativ capacitatea de a conștientiza caracterul faptei săvârșite și de a o controla. Cu toate acestea, în cazul afectului fiziologic, persoana nu pierde capacitatea de a conștientiza în deplină măsură caracterul acestei fapte și de a o controla, în contrast cu afectul patologic, în cazul căruia există o pierdere completă a capacităților date” [24]. D.T. Papikean și N.A. Volkova menționează: „Particularitatea faptei comise de o persoană aflată în stare de afect se exprimă în aceea că fapta dată este direct legată de starea emoțională a persoanei respective. Se are în vedere starea emoțională excepțional de puternică, cu o evoluție impetuoasă și rapidă, care limitează semnificativ parcursul proceselor intelective și volitive, care deformează percepția holistică a lumii înconjurătoare și înțelegerea corectă a semnificației obiective a lucrurilor” [25].

Suntem de acord cu toate aceste argumente. Totuși, ele nu rezultă explicit din art.23¹ CP RM. Este puțin probabil că starea de afect fiziologic poate fi considerată tulburare psihică. Cu toate acestea, criteriul juridic al stării de afect fiziologic este similar cu criteriul juridic menționat în art.23¹ CP RM: diminuarea capacității făptuitorului de a-și da seama de caracterul și legalitatea acțiunii sau inacțiunii sale ori de a o dirija. În acest sens, în pct.23 din Hotărârea Plenului Judecătorei Supreme a Ucrainei nr.2 din 07.02.2003 privind practica judiciară în cauzele referitoare la infracțiunile contra vieții și sănătății persoanei se subliniază just: „Trebuie de avut în vedere că latura subiectivă a omorului sau a vătămării integrității corporale sau a sănătății, răspunderea

pentru care este prevăzută la art.116 și 123 din Codul penal al Ucrainei (care corespund cu art.146 și 156 CP RM – n.a.) se caracterizează nu doar prin intenție, ci și printr-o astfel de stare emoțională a făptuitorului, care reduce semnificativ capacitatea acestuia de a conștientiza acțiunile sale ori de a le dirija (sublinierea ne aparține – n.a.)” [26]. Această explicație este mai univocă decât cea din pct.6 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.11 din 24.12.2012 cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracțiunile săvârșite prin omor (art.145-148 CP RM): „În contextul infracțiunii prevăzute la art.146 CP RM, prin stare de afect se înțelege starea psihică ce se caracterizează printr-o emoție intensă, de scurtă durată (de la câteva secunde până la câteva minute), legată de activitatea instinctivă și de reflexele necondiționate. Este o stare care nu depășește limitele normalității, fiind însoțită de modificări spontane (dar nu și psihotice) ale activității psihice, în mod special observându-se îngustarea conștiinței (sublinierea ne aparține – n.a.)” [27].

Până la urmă, în cazul responsabilității reduse, contează nu atât dacă anume tulburarea psihică generează incapacitatea făptuitorului de a-și da seama pe deplin de caracterul și legalitatea faptelor sale sau de a le dirija pe deplin. Primar este criteriul juridic, nu criteriul medical. Criteriul medical poate și trebuie să fie ajustat la criteriul juridic. De aceea, în cazul responsabilității reduse, contează mai mult că făptuitorul nu-și dă seama pe deplin de caracterul și legalitatea acțiunii sau inacțiunii sale ori nu o dirijează pe deplin. Tocmai datorită criteriului juridic este posibilă delimitarea responsabilității reduse de iresponsabilitate. Criteriul medical nu este util pentru această delimitare.

În consecință, propunem completarea dispoziției de la alin.(1) art.23¹ CP RM: după cuvintele „unei tulburări psihice” să fie introduse cuvintele „sau a stării de afect ori a stării de tulburare fizică sau psihică, cu diminuarea discernământului, cauzată de naștere”. De asemenea, propunem excluderea din această dispoziție a textului „constatăată prin expertiza medicală efectuată în modul stabilit”. Necesitatea efectuării expertizei medicale nu este menționată în art.23 CP RM. O asemenea mențiune nu este necesară nici în art.23¹ CP RM. Este suficientă prevederea de la pct.3) alin.(1) art.143 din Codul de procedură penală: „Expertiza se dispune și se efectuează, în mod obligatoriu, pentru constatarea: [...] stării psihice și fizice a bănuितului, învinuitului, inculpatului – în cazurile în care apar îndoieli cu privire la starea de responsabilitate [...]”. Nu în ultimul rând, propunem modificarea dispoziției de la alin.(2) art.23¹ CP RM, după cum urmează: „Instanța de judecată, la stabilirea pedepsei, ține cont de tulburarea psihică existentă, de starea de afect sau de starea de tulburare fizică ori psihică, cu diminuarea discernământului, cauzată de naștere, care însă nu exclude răspunderea penală. Instanța de judecată; la stabilirea măsurilor de siguranță, ține cont de tulburarea psihică existentă, care însă nu exclude răspunderea penală. Dispoziția scestui alineat nu se referă la art.146, 147 și 156 din acest Cod.”

O abordare similară este promovată în pct.2 alin.1 art.3 din Capitolul 29 al Codului penal al Regatului Suediei: „3. Pe lângă dispozițiile cu privire la fiecare tip de infracțiune, la evaluarea gradului de severitate a pedepsei se vor lua în considerare în mod special următoarele circumstanțe atenuante: [...] dacă inculpatul [...] sub stăpânirea unei tulburări psihice, emoții sau a unei alte cauze, nu și-a putut controla acțiunile (sublinierea ne aparține – n.a.)” [28].

Accentuăm că, în varianta completată pe care o propunem, prevederea de la alin.(2) art.23¹ CP RM nu se va referi la art.146, 147 și 156 CP RM. În art.146, 147 și 156 CP RM sunt consemnate cazuri speciale de responsabilitate redusă. În astfel de cazuri, este atenuată răspunderea penală, nu atenuată pedeapsa sau aplicată o măsură de siguranță, așa cum stabilește alin.(2) art.23¹ CP RM.

Mai trebuie să precizăm că sub incidența art.146, 147 și 156 CP RM nu intră orice caz de stare de afect sau de stare de tulburare fizică sau psihică, cu diminuarea discernământului, cauzată de naștere. În ipoteza în care starea de afect sau starea de tulburare fizică sau psihică, cu diminuarea discernământului, cauzată de naștere, nu cade sub incidența art.146, 147 și 156 CP RM, va putea opera art.23¹ CP RM în varianta completată, propusă de noi. De asemenea, starea de afect sau starea de tulburare fizică sau psihică, cu diminuarea discernământului, cauzată de naștere, poate apărea nu doar în contextul omorului sau al vătămării grave ori medii a integrității corporale sau a sănătății. În cazurile în care starea de afect sau starea de tulburare fizică sau psihică, cu diminuarea discernământului, cauzată de naștere, apare în contextul altor fapte prevăzute de legea penală, va putea fi aplicat, de asemenea, art.23¹ CP RM în varianta completată, propusă de noi.

Concluzii

Responsabilitatea redusă, ca și responsabilitatea și iresponsabilitatea, este un tip aparte de măsură a capacității persoanei de a-și da seama de acțiunea sau inacțiunea sa ori de a o dirija. În cazul responsabilității re-

duse, criteriul medical îl desemnează sintagma „tulburarea psihică”. Caracterul vag și interpretabil al acestei sintagme este criticat de către unii teoreticieni. Este imperioasă prevederea, într-o normă de referință pentru art.23¹ CP RM, a listei limitative de tulburări psihice care atestă starea de responsabilitate redusă.

Atât starea de afect (art.146 și 156 CP RM), cât și starea de tulburare fizică sau psihică, cu diminuarea discernământului, cauzată de naștere (art.147 CP RM), constituie cazuri speciale de responsabilitate redusă. Conform legii în vigoare, stările, consemnate în art.146, 147 și 156 CP RM, nu intră sub incidența art.23¹ CP RM. La stabilirea pedepsei pentru infracțiunile prevăzute la art.146, 147 sau 156 CP RM, instanța de judecată nu trebuie să rețină circumstanța atenuantă prevăzută la lit.d) alin.(1) art.76 CP RM.

Referințe:

1. BOLOCAN-HOLBAN, A., VIDAICU, M. Analiza instituției responsabilității limitate prin prisma diferitelor sisteme de drept. În: *Revista științifică a USM „Studia Universitatis Moldaviae”*. Seria „Științe sociale”, 2013, nr.3, p.154-158. ISSN 1814-3199
2. BOTNARU, S. Analiza instituției responsabilității limitate prin prisma diferitelor sisteme de drept. În: *Revista științifică a USM „Studia Universitatis Moldaviae”*. Seria „Științe sociale”, 2015, nr.3, p.82-87. ISSN 1814-3199
3. БУРДІН, В.М. Поняття обмеженої осудності: термінологічні аспекти та функціональне призначення. В: *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*, 2009, №4, с.161-172. ISSN 2311-8040
4. НАЗАРЕНКО, Г.В. *Невменяемость: уголовно-релевантные психические состояния*. Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2002. 205 с. ISBN 5-94201-069-2
5. БОТНАРУ, С. Обзор нормы об ограниченной вменяемости: парадоксы законодательной новеллы. În: *Revista Națională de Drept*, 2014, nr.6, p.15-20. ISSN 1811-0770
6. BOTNARU, S. Responsabilitatea redusă în dreptul penal: concept și problematică. În: *Conferința științifică „Integrare prin cercetare și inovare” (26-28 septembrie 2013). Rezumate ale comunicărilor. Științe juridice. Științe economice*. Chișinău: CEP USM, 2013, p.127-129. ISBN 978-9975-71-414-3
7. BOTNARU, S., BURAVCENCO, Iu. Conceptul responsabilității reduse în legislația Republicii Moldova și a altor state. În: *Revista științifică a USM „Studia Universitatis”*. Seria „Științe sociale”, 2009, nr.8, p.93-96. ISSN 1857-2081
8. STATI, V. Inconsecvența Curții Constituționale cu privire la regimul juridic al analogilor substanțelor stupefiante sau psihotrope. În: *Revista științifică a USM „Studia Universitatis Moldaviae”*. Seria „Științe sociale”, 2018, nr.3, p.3-20. ISSN 1814-3199
9. *Case of Dmitriyevskiy vs Russia*. [Accesat: 30.07.2020] Disponibil: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177214>
10. МАРЧАК, В.Я. Кримінально-правове та психологічне значення і проблеми розмежування неосудності від осудності та обмеженої осудності. В: *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*, 2008, Вип.19, с.205-212. ISSN 1609-0462
11. CAZACU, V., FURTUNĂ, V., FULGA, Iu., GARAZ, Gr. Actualități în evaluarea gradului de discernământ psihic prin prisma modificării codului penal în Republica Moldova. În: *Analele științifice ale USMF „Nicolae Testemițanu”, Psihiatrie, narcologie*, 2011, vol.3, p.611-616. ISSN 1857-1719
12. РЫЖОВА, О.А., ПАМЕНКОВА, И.А. Невменяемость и ограниченная вменяемость: понятие, критерии, значение в российском уголовном праве. В: *Электронный научный журнал «Наука. Общество. Государство»*, 2016, том 4, №1, <http://esj.pnzgu.ru> ISSN 2307-9525
13. КОЗАЧЕНКО, И.Я., СПАСЕННИКОВ, Б.А. Вопросы уголовной ответственности и наказания лиц, страдающих психическими расстройствами, не исключаящими вменяемости. В: *Государство и право*, 2001, №5, с.69-74. ISSN 0132-0769
14. ДОЛГОВА, С.В. Особенности медицинского критерия ограниченной вменяемости. В: *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Серия: Гуманитарные и общественные науки*, 2012, №9, с.85-90. ISSN 2223-2095
15. СИРОЖИДИНОВ, Д.В. *Ограниченная вменяемость: проблемы теории и практики*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Екатеринбург, 1998. 28 с.
16. *Decizia Curții de Apel Bălți din 12.09.2012. Dosarul nr. 1a-361/2012*. [Accesat: 28.07.2020] Disponibil: <https://cab.instante.justice.md/>
17. КУЛИ-ЗАДЕ, Т.А. *Уголовная ответственность лиц с уменьшенной (ограниченной) вменяемостью*: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 2011. 27 с.
18. *Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 18.03.2015. Dosarul nr. 329/2015*. [Accesat: 28.07.2020] Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=3943

19. МУХАЧЕВА, И.М. Уголовно-правовая и психологическая характеристика аффекта. В: *Актуальные проблемы российского права*, 2016, №7, с.118-126. ISSN 1994-1471
20. BOTNARU, S. Responsabilitatea redusă în pruncucidere: implicații juridico-penale. În: *Revista științifică a USM „Studia Universitatis Moldaviae”*. Seria „Științe sociale”, 2014, nr.3, p.138-141. ISSN 1814-3199
21. BRÎNZA, S. Infrațiunile prevăzute la art. 146 și la art.147 CP RM: aspecte teoretice și practice. În: *Revista științifică a USM „Studia Universitatis Moldaviae”*. Seria „Științe sociale”, 2014, nr.3, p.86-104. ISSN 1814-3199
22. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol.I*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1328 p. ISBN 978-9975-53-469-7
23. ДОЕВ, В.А. Проблемы отграничения аффекта от ограниченной вменяемости в уголовном праве России. В: *Вестник Краснодарского университета МВД России*, 2013, №2, с.27-28. ISSN 2073-1078
24. МАРЧАК, В.Я. Емоційні стани і процеси як підстава обмеженої осудності. В: *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*, 2009, Вип. 21, с.231-240. ISSN 1609-0462
25. ПАПИКЯН, Д.Т., ВОЛКОВА, Н.А. Проблема отграничения аффекта от ограниченной вменяемости в уголовном праве России. В: *Теория и практика современной науки*, 2016, №12. [Accesat: 29.07.2020] Disponibil: https://www.modern-j.ru/domains_data/files/18/Papikyan-D.T.-%28osnovnoy-razdel%29.pdf
26. *Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи*. [Accesat: 29.07.2020] Disponibil: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>
27. *Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.11 din 24.12.2012 cu privire la practica judiciară în cauzele penale referitoare la infracțiunile săvârșite prin omor (art. 145-148 CP RM)*. [Accesat: 29.07.2020] Disponibil: jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=318
28. *Codul penal al Regatului Suediei*. [Accesat: 29.07.2020] Disponibil: <http://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Suedia-RO.html>

Date despre autor:

Rodica BERDILO, doctorandă, Școala doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-8054-108X

Prezentat la 03.09.2020

CZU: 343.53(478)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4572493>

PRACTICAREA ILEGALĂ A ACTIVITĂȚII FINANCIARE – PREMISELE ȘI OPORTUNITATEA INCRIMINĂRII

Cristina CHIHAI

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul articol ne propunem ca scop să evidențiem oportunitatea și justetea complinirii Codului penal al Republicii Moldova cu art.241¹, care incriminează fapta de practicare ilegală a activității financiare. *Ab initio*, este notabil de statuat că în conformitate cu art.126 alin.(2) lit.b) din Constituția Republicii Moldova, statul trebuie să asigure libertatea comerțului și activității de întreprinzător, protecția concurenței loiale, crearea unui cadru favorabil valorificării tuturor factorilor de producție. Astfel, *in globo*, contemplăm că existența cadrului reglementar adecvat asigură realizarea unei politici financiare, fiscale și economice stabile și echitabile. Așadar, prin prezentul demers urmărim analiza incriminării faptei de practicare ilegală a activității financiare prin prisma premiselor, factorilor și contextului istorico-evolutiv care au contribuit la adoptarea acestei norme.

Cuvinte-cheie: *activitate financiară, piramidă financiară, schema Ponzi, MMM, catalizator de incriminare.*

ILLEGAL PRACTICE OF FINANCIAL ACTIVITY – THE PREMISES AND THE OPPORTUNITY OF THE INCRIMINATION

In this scientific article we aim to highlight the opportunity and adequacy of supplementing the Criminal Code of the Republic of Moldova with art.241¹, which criminalises the act of illegal practice of financial activity. *Ab initio*, we shall state that in accordance with art. 126 para. (2) let. b) of the Constitution of the Republic of Moldova, the state must ensure the freedom of trade and entrepreneurial activity, the protection of fair competition, the creation of a favourable framework for the capitalisation of all factors of production. Thus, in overall, we consider that the existence of an adequate regulatory framework ensures the achievement of a stable and equitable financial, fiscal and economic policy. Therefore, through this approach, we aim at analysing the criminalisation of the act of illegal financial activity in terms of premises, factors and historical-evolutionary context that contributed to the adoption of this rule.

Keywords: *financial activity, financial pyramid, Ponzi scheme, MMM, catalyst for incrimination.*

Introducere

Ab initio, remarcăm că progresul economic a contribuit la amplificarea activității financiare și, per ansamblu, la ridicarea nivelului de trai al cetățenilor. De altfel, acest progres a avut și o serie de consecințe negative, una dintre care este extinderea economiei tenebroase. Așadar, activitatea financiară reprezintă un domeniu favorabil pentru multiple ilegalități, iar consecințele complexe ale acestora erodează statul pe toate dimensiunile, în special relațiile economice, sociale și juridice din societate.

Drept consecință, atât în plan național, cât și în plan mondial, s-a înregistrat o ascensiune colosală a nivelului de criminalitate în domeniul economiei, care înglobează și activitatea financiară. Această aserțiune este reflectată de evoluția prodigioasă a piramidelor financiare.

Rezultate și discuții

De la general la particular, remarcăm că Parlamentul Republicii Moldova, realizând consecințele dezastruoase ale piramidelor financiare, abia în 2012 a adoptat Legea pentru completarea unor acte legislative, nr.128 din 8 iunie 2012 [1], care a complinit Codul contravențional al Republicii Moldova cu art.263¹ „Organizarea de structuri financiare” și, *in ultima ratio*, Codul penal al Republicii Moldova cu art.241¹ „Practicarea ilegală a activității financiare”.

Din această perspectivă, reflectăm că practicarea legală a activității financiare reprezintă garanția și securitatea activității economice, dar nicidecum o îngrijire a drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale persoanelor. Așadar, prin stabilirea condițiilor imperative privind desfășurarea acestei activități, statul urmărește asigurarea satisfacerii echitabile a intereselor economice de ordin privat și de ordin public, realizarea controlului de stat asupra agenților economici și lupta contra activităților economice ilegale, aplicarea politicii de impozitare de către stat etc. Prin urmare, această intervenție legală a statului asigură, în mod remarcabil și

cert, respectarea principiilor de desfășurare a activității financiare, precum: libertatea și legalitatea exercitării activității, concurența loială și buna-credință a subiecților activității, la fel interzicerea formelor vădit infracționale ale subiecților activității financiare.

În urma acestei incursiuni, considerăm relevant și iminent de a stabili esența incriminării faptei de practicare ilegală a activității financiare în contextul istorico-evolutiv și al factorilor sociali, politici și economici, care au stat la baza adoptării unei astfel de norme, debutând cu importanța și oportunitatea adoptării normei supuse cercetării.

Ad probationem, pentru susținerea poziției noastre, reiterăm că, potrivit prevederilor art.13 alin.(1) și (2) al Legii privind actele legislative, nr.780 din 27 decembrie 2001 [2] (abrogată prin Legea cu privire la actele normative, nr.100 din 22 decembrie 2017 [3]) „inițierea procedurii de elaborare a unui act legislativ este precedată de analiza științifică a consecințelor politice, sociale, economice, financiare, juridice, culturale, sanitare și psihologice ale reglementărilor în materie, de analiza comparativă a acestora cu reglementările în materia respectivă ale legislației comunitare de constatare a incompatibilității reglementărilor în vigoare cu cerințele sociale existente și cu reglementările în materia respectivă ale legislației comunitare sau a inexistenței de acte legislative în domeniul respectiv. În activitatea de cercetare și documentare pentru fundamentarea proiectului de act legislativ se ține cont de practica judecătorească și de doctrina juridică în materie”. Iar potrivit art.26 alin.(1) și (2) al Legii cu privire la actele normative, nr.100 din 22 decembrie 2017, analiza *ex ante* cuprinde următoarele etape principale: a) definirea problemei, pornind de la analiza relațiilor sociale existente și a celor preconizate, precum și de la inexistența sau ineficiența cadrului normativ relevant; b) stabilirea obiectivului și a domeniului intervenției juridice; c) identificarea opțiunilor și mijloacelor necesare pentru soluționarea problemei și/sau atingerea obiectivului și analiza acestora prin intermediul impactului financiar, administrativ, economic, social, asupra mediului etc.; d) compararea opțiunilor existente și selectarea celor mai bune opțiuni pentru atingerea obiectivului. Opțiunile recomandate se vor întemeia pe dispozițiile constituționale, pe prevederile legislației naționale și pe cele ale tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, pe jurisprudența Curții Constituționale și a instanțelor judecătorești, după caz, pe legislația Uniunii Europene, precum și pe doctrina juridică în domeniu.

Drept rezultat, aceasta denotă faptul că însuși legiuitorul nostru subliniază valoarea și proeminența analizei științifice a factorilor care au stat la baza elaborării și adoptării unei norme juridice, precum și a cercetării relațiilor sociale existente și a celor preconizate a fi reglementate prin adoptarea normei juridice. Mai mult, la adoptarea unor norme este necesar de a stabili inexistența sau ineficiența cadrului normativ existent la acel moment.

Înainte de a purcede la analiza propriu-zisă, *a fortiori*, menționăm că esența legiferării unei fapte drept infracțiune constă în acordarea celui mai înalt grad prejudiciabil al valorilor sociale. Astfel, în doctrina autohtonă autorii S.Brînză și V.Stati susțin că „legiferarea penală presupune, de altfel, acumularea treptată de date științifice necesare elaborării de norme penale, precum și discutarea temeinică a posibilelor consecințe de la adoptarea respectivelor norme. Într-un anumit sens, ea presupune mai cu seamă monitorizarea stării legii penale. Și doar în ultimă instanță, atunci când este imperios, legiferarea penală trebuie să se exprime în adoptarea unor amendamente la legea penală. În vederea realizării obiectivelor legiferării penale, amendamentele la legea penală trebuie să fie adoptate doar în cazuri iminente necesare, atunci când aceasta o dictează schimbările din mediul social, precum și alți factori ce reclamă o investigare specială” [4]. În continuarea ideii date, considerăm necesar de a statua că, potrivit aserțiunii doctrinarului A.Eșanu, „contribuția incontestabilă în vederea stabilirii cadrului legislativ corespunzător, larg și variat de incriminări în vederea apărării valorilor sociale, îi revine legiuitorului a cărui obligativitate este precizarea cu exactitate atât a faptei interzise, cât și a pedepsei corespunzătoare ei” [5, p.56].

La fel, în literatura de specialitate din România se menționează că incriminarea „este operațiunea prin care un comportament social periculos este calificat drept infracțiune, prin promulgarea unei legi care definește conținutul infracțiunii și sancțiunea aplicabilă în caz de săvârșire a acesteia” [6, p.11].

În această consecutivitate logică de idei, vom debuta cu deducția autoarei autohtone L.Miculeț, care statuează că „situația economică se schimbă mai rapid decât legislația, de aceea avansarea vieții economice înaintea deja în prezent alte sarcini juridice, inclusiv cele privind protejarea economiei naționale prin legislația penală adecvată. Activitatea privind perfectarea cadrului penal ce vizează crimele economice este o sarcină de lungă durată, de aceea de rând cu elaborarea propunerilor curente de perfectare a legislației penale urmează de prognozat și potențialele modificări și completări ale acesteia, conceptul și direcțiile pe care urmează să se dezvolte legislația penală ca să protejeze tendințele pozitive din economie” [7, p.285-286].

În urma reiterării viziunilor și argumentelor reținute atât de către doctrinarii autohtoni, cât și de cei străini, concluzionăm că se înregistrează o tendință permanentă și stringentă de perfectare a prevederilor legale și de eficientizare a aplicării acestora, în contextul în care relațiile economice se află în dezvoltare continuă. Prin urmare, legiuitorul este obligat să legisfeze faptele prejudiciabile care nu au încă o acoperire juridico-penală, drept exemplu fiind completarea Codului penal cu articolul 241¹.

Debutând cu constatarea din punct de vedere general a esenței și condițiilor incriminării, la caz, reiterăm că prin Legea pentru completarea unor acte legislative, nr.128 din 8 iunie 2012, Codul penal al Republicii Moldova a fost completat cu art.241¹, care prevede tragerea la răspundere penală pentru fapta de practicare ilegală a activității financiare.

În contextul investigației date, aplicând una dintre metodele de interpretare a legii penale, *in concreto* – metoda istorică, urmează să cercetăm în primul rând actele preparatorii ale acestei completări.

Sub acest aspect, aducem ca notă de informare faptul că doctrinarii români C.Bulai și B.Bulai au constatat că „metoda istorică constă în înțelesul normei de drept penal prin studierea datelor de ordin politic, economic și juridic ce caracterizează condițiile în care a fost adoptată norma interpretată. În vederea interpretării corecte trebuie să fie cercetate lucrările preparatorii ale actului normativ în care se cuprind normele interpretate, expunerile de motive, dezbaterile publice sau din cadrul organului legiuitor, cu ocazia adoptării legii, precedente legislative, elemente din legislația penală comparată care au putut servi la elaborarea legii. Cu aceste informații de ordin istoric se pot stabili atât *ratio legis*, cât și *mens legis*” [8, p.98].

Metodă istorică presupune analiza împrejurărilor istorice, sociale, politice și, respectiv, economice care au determinat adoptarea și/sau modificarea unei norme de drept. În acest sens, reținem, *ipso facto*, că catalizatorul și punctul forte al incriminării faptelor analizate l-a constituit, abia în anul 2012, înregistrarea pe teritoriul Republicii Moldova a existenței și dezvoltării piramidelor financiare, cum ar fi „Intercapital”, „MMM-2011”, precum și reținerea prejudiciilor colosale asupra deponenților și, per ansamblu, asupra economiei statului.

De menționat că în Republica Moldova s-a constatat existența piramidei financiare denumite „MMM-2011”, cu deviza „Мы Можем Многое” (Noi Putem Mai Mult), înființată de către Serghei Mavrodi și răspândită în mai multe state. De fapt, atestăm că MMM-2011 reprezintă o renaștere a piramidei MMM, care a fost creată de aceeași persoană și care a înregistrat o anvergură în anii 1990 în mai multe state. MMM este considerată cea mai mare piramidă financiară din istoria Rusiei. Mai mult, aceasta a devenit un catalizator pentru apariția și dezvoltarea a cca 1700 de alte piramide financiare, precum Tibet, Chara, Khoper-Invest, Selenga, Telemarket, Hermes, Vlastilina, Fondul de Pensii Regional „Nord”, Hoper-Invest etc. [9].

Așadar, revenind la piramida MMM-2011, evidențiem că aceasta nu a fost înregistrată oficial, nu avea un sediu oficial și nici un cont bancar unic. În realitate, aceasta funcționa conform schemei Ponzi, înființată în anii 1920 de către Charles Ponzi, în care profitul este generat în detrimentul noilor participanți. Totuși, fondatorul Serghei Mavrodi a recunoscut că proiectul este o piramidă financiară și a avertizat cu privire la o posibilă pierdere de fonduri în orice moment [10]. În 2011, organele de drept și autoritățile financiare ale Federației Ruse au recunoscut MMM-2011 drept o piramidă financiară, în care profiturile deponenților sunt generate din banii depuși de noi participanți [11, p.75]. În cazul Republicii Moldova, organele penale au pornit urmărirea penală pe faptul practicării ilegale a activității de întreprinzător și tentativei de escrocherie în privința conducătorului a zece grupuri de membri ai acestei piramide, cel din urmă declarând că la acel moment deja erau înregistrați mai mult de o mie de deponenți [12]. Ulterior, pe 31 mai 2012, Serghei Mavrodi a anunțat crearea unei noi piramide MMM-2012, iar pe 1 iunie 2012 aceasta a fost deja lansată. La doar puțin peste o săptămână piramida financiară MMM-2012 a fost relansată și în Republica Moldova [13]. Totuși, în cazul MMM-2012 au fost reținuți trei reprezentanți ai acestei piramide, fiind învinuiți de escrocherie.

În aceste condiții, constatăm că în cazul primei piramide financiare „MMM-2011” organele de drept au pornit urmărirea penală în baza art.241 CP RM și a art.27, art.190 CP RM [14]. *Per a contrario*, la distanță de un an, procuratura întentează dosar penal în baza art.190 CP RM în privința unor conducători ai piramidei financiare MM-2012 din Republica Moldova.

Din această perspectivă, ne exprimăm dezacordul nostru față de divergența calificării faptelor similare în cazul înființării piramidelor financiare MM-2011 și MM-2012. Prin urmare, se reține aplicabilitatea neunitară și imprevizibilă a legii penale de către organele de urmărire penală. Totuși, considerăm că aceasta se datorează lipsei normei penale speciale sub egida căreia ar fi calificate faptele de practicare a schemelor piramidale financiare.

Mai mult, considerăm că pentru potențialii infractori lipsa normei penale speciale și, respectiv, constatarea evitării răspunderii penale poate fi privită ca un focar al înființării piramidelor financiare, posibilitatea de a

utiliza metodele și mijloacele de ultimă inovație și ca camuflare a acestor piramide sub egida unei activități legale.

În alt registru al cercetării noastre, subliniem că întâi de toate s-a considerat oportun de a reglementa fapta de practicare a schemelor piramidale drept ilicit contravențional și, prin urmare, s-a propus completarea Codului contravențional al Republicii Moldova cu art.263¹, „Organizarea de scheme de tip piramidal” [15].

Așadar, în primul raport al Comisiei juridice, numiri și imunități a Parlamentului Republicii Moldova s-a menționat, pe bună dreptate, că „necesitatea introducerii acestei norme este dictată de apariția unor asemenea structuri, prin intermediul cărora cetățenii sunt înșelați și deposedați. Exemple în acest sens sunt „MMM” în Federația Rusă, „Caritas” în România, „Intercapital” în Republica Moldova. [...] Astfel de reglementări conține legislația mai multor țări din UE, SUA, fiind primele care au reglementat acest tip de fapte în legislație” [16].

Întru a susține necesitatea introducerii amendamentelor, invocăm tezele autorilor Notei informative la proiectul de Lege pentru modificarea și completarea Codului contravențional al Republicii Moldova. Aceștia menționează că „...în legislația actuală a Republicii Moldova este prevăzută o gamă largă de măsuri care ar putea fi aplicate în cazul survenirii efectelor nefaste ale unei scheme piramidale, nu întotdeauna însă acestea sunt în măsură să repună în drepturi persoanele vătămate. În această ordine de idei, devine iminentă necesitatea protejării cetățenilor de la posibilele efecte nefaste ale schemelor piramidale până la producerea propriuzisă a acestora” [17]. În acest context, ne alăturăm opiniei expuse de deputatul Gh.Brega, potrivit căruia „la momentul când este vorba despre milioane, sute de mii de lei, fapta depășește cadrul Codului contravențional, căzând sub incidența Codului penal” [18].

Schimbând vectorul de analiză al investigației efectuate, în contextul în care inițial în proiectul de Lege se propunea complinirea doar a Codului contravențional cu art.263¹, logic apare întrebarea firească privind veridicitatea trecerii faptei de practicare a schemelor piramidale sub egida ilicitului contravențional sau a celui penal.

Întru determinarea răspunsului la întrebarea formulată, este relevant să apelăm la doctrina juridică, care nemijlocit și just stabilește esența incriminării unei fapte și, respectiv, a delimitării dintre contravenție și infracțiune.

Așadar, luând în considerare realitatea de fapt – dezvoltarea pe cale ascendentă în Republica Moldova a piramidelor financiare și, *per a contrario*, ținând cont de faptul că în legislația altor state există deja prevederi juridico-penale care reglementează aceasta faptă, doctrinarii autohtoni au accentuat necesitatea stringentă și oportunitatea trecerii sub egida ilicitului penal a faptei de practicare ilegală a activității financiare, inclusiv a schemelor piramidale financiare [19, p.9; 20, p.91-98; 21, p.179]. Din această optică, nu putem face abstracție de opinia doctrinarului V.Pașca în vederea stabilirii cauzelor și factorilor adoptării unei norme de drept, care susține că „incriminarea unor fapte trebuie să constituie *ultima ratio* pentru legiuitor, acesta intervenind prin mijloace penale numai în măsura în care aceleași obiective nu pot fi atinse prin aplicarea altor sancțiuni juridice” [22, p.11]. De asemenea, autorii I.Tănăsescu, C.Tănăsescu și G.Tănăsescu au stabilit că „pornind de la supoziția că orice faptă penală care nesocotește regula de drept reprezintă o faptă ilicită, prin lege s-a gradualizat pericolul social al unor comportamente umane, reținându-se că doar infracțiunile ce prezintă un pericol social ridicat, restul faptelor ilicite fiind reprezentate de contravenții, abateri administrative, delict civile...fapta ilicită penală se detașează de restul formelor de ilicit juridic (administrativ, civil, contravențional), întrucât prin ilicitul penal să vatămă importante valori sociale, pentru care este necesară aplicarea pedepsei penale” [23].

A fortiori, în urma statuării viziunilor autorilor, punctăm că, deoarece practicarea piramidelor financiare și consecințele acestora au atins la nivel mondial cote alarmante, asigurarea stabilității și securității activității financiare devine una dintre sarcinile primordiale ale legiuitorului pentru dezvoltarea economiei statului. Prin urmare, se constată stringența reglementării faptelor de practicare ilegală a activității financiare sub egida Codului penal, lege aplicată *in ultima ratio*. De altfel, măsura imperioasă și indubitabilă o constituie intervenția legii penale, aceasta din considerentul că alte forme ale răspunderii juridice în combaterea acestor fapte ilicite ar fi ineficiente și inechitabile în raport cu relațiile sociale prejudiciate și gradul colosal al urmărilor cauzate.

Deci, revenind de la general la particular, *in concreto* – la analiza actelor preparatorii în contextul introducerii amendamentelor, în prima lectură a promulgării legii deputații și-au exprimat viziunea asupra justeții și echității incriminării schemelor piramidale și a altor asemenea modalități faptice, din punctul de vedere nu doar al ilicitului contravențional, dar și al celui penal. Așadar, în cadrul ședinței plenare a Parlamentului Republicii Moldova din 11 mai 2012, deputatul I.Chiorescu a constatat că „la momentul actual, schemele frauduloase s-au înmulțit atât de mult și în forme atât de variate, încât uneori sunt greu de identificat. Mai mult, uneori oamenii, chiar dacă recunosc riscul iminent la care se expun, în speranța unui câștig rapid și ușor, oricum se ex-

pun acestuia. Exemplul cel mai recent și vădit în acest sens îl prezintă lansarea și activitatea pe teritoriul Republicii Moldova a bine-cunoscutei piramide «MMM». [...] Paradoxal, însă, până la momentul actual nu am avut o normă care să protejeze oamenii de aceste scheme. Importanța acestui proiect de lege rezidă în instituirea unei norme care să ocrotească cetățeanul până la producerea prejudiciului material, până la momentul în care acesta se va pomeni deposedat și în imposibilitatea de a-și recupera pierderile. În prezent, există norme aplicabile doar din momentul producerii prejudiciului" [18].

În alt registru, ne exprimăm viziunea că pentru calificarea unei fapte drept infracțiune și tragerea la răspundere penală, în contextul respectării principiului legalității, precum și a regulilor de accesibilitate și previzibilitate a legii penale, stabilite de Curtea Europeană a Drepturilor Omului, este obligatoriu existența unei norme care ar stabili limitele activității financiare legale și a celei ilegale. Drept consecință, pentru evitarea invocării principiilor „*nullum crimen, nulla poena sine lege*” („nu există infracțiune, nu există pedeapsă fără prevederea expresă în lege”) și „*ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus*” („unde legea nu distinge, nici noi nu trebuie să distingem”), s-a resimțit necesitatea adoptării unor norme de referință care ar reglementa noțiunea și esența activității financiare ilegale.

Așadar, în susținerea poziției noastre, se impune exegeza Șefului Direcției Juridice, Ion Creangă, exprimată în Avizul la proiectul de Lege pentru modificarea și completarea Codului contravențional al Republicii Moldova, potrivit căruia: „Autorul proiectului ar putea să propună introducerea și definirea activității piramidale de obținere a profitului într-o lege specială, ce reglementează fie activitatea financiară, fie activitatea de antreprenor sau comerțul interior, ulterior sancționând nerespectarea acestor prevederi legale. În acest caz, va fi posibil și introducerea în legislația națională a prevederilor privind sancționarea nerespectării prevederilor legale, care va întruni elementele constitutive ale contravenției sau, după caz, ale infracțiunii” [24]. De asemenea, deputatul A.Stoianoglo a declarat că „...pentru stabilirea răspunderii, trebuie să se prevadă în legislație că activitatea aceasta este ilegală și se interzice. De aceea, pentru lectura a doua propun să introducem norme care prevăd că țara noastră interzice această activitate.” Astfel, „în procesul de pregătire a proiectului pentru lectura a doua de către deputatul în Parlament V.Ioniță au fost înaintate unele amendamente, care, în contextul modificărilor propuse la Codul contravențional, necesită a fi introduse și în alte acte legislative, cum ar fi: Legea cu privire la antreprenoriat și întreprinderi, Legea cu privire la organizațiile de microfinanțare și Codul penal. La ședința Comisiei juridice, numiri și imunități din 06 iunie 2012 aceste amendamente au fost acceptate de autorii inițiativei legislative și aprobate cu votul majorității membrilor comisiei” [25].

Drept rezultat al celor două lecturi în cadrul promulgării Legii pentru modificarea și completarea Codului contravențional al Republicii Moldova, nr.218 din 24 octombrie 2008 (nr.627 din 29 martie 2012), s-a aprobat Legea pentru completarea unor acte legislative, nr.128 din 08 iunie 2012, care a suplinat Legea nr.845 din 03.01.1992 cu privire la antreprenoriat și întreprinderi cu art.9¹; Legea nr.280 din 22.07.2004 cu privire la organizațiile de microfinanțare cu lit.c) alin.(1) art.8; Codul contravențional cu art.263¹ „Organizarea de structuri financiare” și, *in ultima ratio*, Codul penal cu art.241¹ „Practicarea ilegală a activității financiare”.

În altă ordine de idei al investigației privind contextul complinirii Codului penal cu art.241¹, apelăm la legislația statelor străine privind existența normelor corespondente și similare care incriminează fapta de practicare ilegală a activității financiare sau de creare și de practicare a piramidelor financiare. Reiterăm în acest context că autoarea L.Miculeț relevă că optimizarea și perfecționarea legislației penale „poate fi realizată eficient doar cu ajutorul unor studii comparate ale legislației anumitor țări cu economia de piață dezvoltată și ale legislației naționale” [7, p.286].

În urma acestei teze, constatăm că unele state deja conțineau prevederi legale privind interzicerea înființării și practicării schemelor piramidale; la caz, enumerăm: art.168a din Codul penal al Austriei (1974); Legea Irlandei privind vânzarea piramidală din 27 noiembrie 1980; Actul de concurență al Canadei (1985); art.6c din Legea Republicii Federale Germania privind combaterea concurenței neloiale (1994); art.24 din Legea comerțului onest din Noua Zeelandă (17 decembrie 1986); art.23, art.65 alin.(1) lit.h) și art.68 alin.(2) din Legea comerțului a Spaniei (1996); Ordonanța Guvernului României nr.99 din 29 august 2000 privind comercializarea produselor și serviciilor de piață, mai apoi, Legea României privind combaterea practicilor incorecte ale comercianților în relația cu consumatorii și armonizarea reglementărilor cu legislația europeană privind protecția consumatorilor, nr.363 din 21 decembrie 2007; art.143/a din Codul penal al Albaniei (2001); Legea Italiei nr.173 din 17.08.2005; Legea Estoniei privind protecția consumatorilor (2007); art.44-45 din Legea Australiei privind concurența și protecția consumatorului (2010); art.299/C din Codul penal al Ungariei (2012).

Așadar, în urma analizei efectuate, în condițiile realității *de facto* la acel moment și existenței prevederilor juridico-penale în alte state, concluzionăm asupra necesității stringente la acel moment, respectiv a oportunității și justeței complinirii Codului penal cu infracțiunea de practicare ilegală a activității financiare. Totodată, conchidem că modelul statului nostru denotă nu doar oportunitatea incriminării unor asemenea fapte prejudiciabile, dar și justețea acestuia, dat fiind că înglobează mai multe modalități faptice, *i.e.* piramidele financiare, vânzarea prin rețelele MLM (multilevel marketing) sau alte asemenea modalități. Cu acest prilej, considerăm că posibilitatea antrenării răspunderii penale demonstrează eficiența și rezonanța acesteia în vederea respectării principiului legalității, echității și proporționalității dintre valoarea socială protejată și consecințele dezastruoase cauzate. Totuși, ne exprimăm regretul că abia în anul 2012 legiuitorul a reținut gravitatea schemelor piramidale și le-a incriminat.

Schimbând vectorul de analiză al investigației efectuate, evidențiem că fapta de practicare ilegală a activității financiare, în varianta inițială din anul 2012, până la intervenirea modificărilor în anul 2017, este incriminată în art.241¹ CP RM, într-o variantă-tip și într-o variantă agravată. Așadar, varianta-tip a infracțiunii în cauză, specificată la alin. (1) art.241¹ CP RM, se exprimă în practicarea activității financiare fără înregistrare și fără autorizare în modul prevăzut de legislație. În varianta sa agravată, consemnată la alin.(2) art.241¹ CP RM, aceeași acțiune se exprimă prin cauzarea de daune în proporții deosebit de mari.

În același timp, remarcăm că, recent, concepția privitoare la răspunderea pentru infracțiunea prevăzută la art.241¹ CP RM a suportat remanieri esențiale, fiind operate amendamente atât prin Legea nr.225 din 15.12.2017, cât și prin Legea nr.179 din 26.07.2018. Astfel, la momentul actual, art.241¹ CP RM stabilește răspunderea penală pentru practicarea activității financiare fără înregistrare și/sau fără autorizare (licențiere), în modul prevăzut de legislație, dacă aceasta a cauzat daune în proporții mari (alin.(1)) și pentru aceeași acțiune care a cauzat daune în proporții deosebit de mari (alin.(2)).

Sub acest aspect, atestăm că legiuitorul a comis unele carențe și erori de ordin tehnico-legislativ, care influențează negativ asupra calificării legale, interpretării corecte și aplicării echitabile a prevederilor art.241¹ CP RM. Astfel, prin implementarea acestor amendamente nu a fost soluționată nici pe departe cea mai mare parte a problemelor privind răspunderea penală pentru fapta incriminată în art.241¹ CP RM. Însă, asupra modificărilor statuate *supra* ne vom pronunța într-un alt studiu aprofundat și complex, urmând a fi soluționate dilemele existente privind elementele constitutive obiective și subiective ale infracțiunilor consemnate la art.241¹ CP RM. Concomitent, ne propunem ca scop înaintarea recomandărilor care vor contribui la calificarea corectă și veridică de către practicieni a faptelor socialmente prejudiciabile potrivit art.241¹ CP RM, precum și vor asigura aplicarea uniformă a normei cercetate.

Concluzii

Finalmente, sintetizând cele etalate *supra*, relevăm că incriminarea practicării ilegale a activității financiare a reflectat necesitatea stringentă a luptei împotriva progresului organizării și desfășurării practicilor ilicite financiare ce au luat amploare, rămânând persistentă oportunitatea, iminența și justețea complinirii Codului penal al Republicii Moldova cu art.241¹.

Referințe:

1. Legea pentru completarea unor acte legislative, nr.128 din 8 iunie 2012, În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr.143-148.
2. Legea privind actele legislative, nr.780 din 27 decembrie 2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr.36-38.
3. Legea cu privire la actele normative, nr.100 din 22 decembrie 2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr.7-17.
4. BRÎNZA, S., STATI, V. Articolul 201¹ „Violența în familie” din Codul penal suferă de grave carențe tehnico-legislative. Partea I. În: *Revista Națională de Drept*, 2013, nr.7, p.3-7.
5. EȘANU, A. Impactul ambiguității normei de incriminare asupra limitelor interzisului în legea penală a Republicii Moldova. În: *Revista Națională de Drept*, 2005, nr.6, p.56-59.
6. PAȘCA, V. *Drept penal. Partea generală*. Ediția a III-a, actualizată cu modificările la zi ale Codului penal. București: Universul Juridic, 2014. 620 p.
7. MICULEȚ, L. *Reglementarea juridică a răspunderii pentru infracțiunile economice și corupție în SUA și în Republica Moldova: studiu comparat*. Chișinău, 2005. 293 p.
8. BULAI, C., BULAI, B.N. *Manual de drept penal: Partea generală*. București: Universul Juridic, 2007. 680 p.

9. MMM. Disponibil: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%9C%D0%9C> (Accesat: 15.04.2020)
10. MMM-2011. Disponibil: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%9C%D0%9C-2011> (Accesat: 15.04.2020)
11. ДАВТЯН, А.А., ГАБРИЕЛЯН, Н.А. Финансовые пирамиды: новая волна. В: *Актуальные вопросы экономических Наук*, 2012, с.72-76.
12. *Piramida financiară „MMM” în atenția procurorilor*: Comunicat de presă. Disponibil: <http://www.procuratura.md/md/news/1211/1/4479/?attempt=1> (Accesat: 16.04.2020)
13. *Piramida financiară MMM își continuă activitatea în Moldova și recrutează noi membri*. Disponibil: <https://www.publika.md> (Accesat: 16.04.2020).
14. *Pirammida lui Serghei Mavrodi s-a ales cu dosar penal în Republica Moldova* Disponibil: https://adevarul.ro/moldova/actualitate/pirammida-serghei-mavrodi-s-a-ales-dosar-penal-republica-moldova-1_50aeba1a7c42d5a6639f9e51/index.html (Accesat: 16.04.2020)
15. Proiectul inițial de Lege pentru modificarea și completarea Codului contravențional al Republicii Moldova nr.218-XVI din 24.10.2008.
Disponibil:<http://parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/1140/language/ro-RO/Default.aspx> (Accesat: 14.04.2020).
16. Raport al Comisiei juridice, numiri și imunități a Parlamentului Republicii Moldova, CJ6 nr.121 din 04.06.2012.
Disponibil:<http://parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/1140/language/ro-RO/Default.aspx> (Accesat:14.04.2020).
17. Notă informativă la proiectul de Lege pentru modificarea și completarea Codului contravențional al Republicii Moldova, nr.218-XVI din 24.10.2008.
Disponibil:<http://parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/1140/language/ro-RO/Default.aspx> (Accesat: 14.04.2020).
18. Stenograma ședinței plenare a Parlamentului Republicii Moldova din 11.05.2012. Proiectul Legii pentru modificarea și completarea Codului contravențional al Republicii Moldova nr.218-XVI din 24.10.2008 (art.263¹, 400).
Disponibil:<http://www.parlament.md/SesiuniParlamentare/Ședințeplenare/tabid/128/SittingId/584/Default.aspx> (Accesat: 14.04.2020)
19. STATI, V. Răspunderea penală pentru practicarea ilegală a activității financiare (art.241¹ CP RM). Partea I. În: *Revista Națională de Drept*, 2012, nr.11, p.7-12.
20. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială*. Vol.II. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1300 p.
21. STATI, V. *Infracțiuni economice*: Note de curs. Ediția a III-a, revizuită și actualizată până la data de 1 mai 2019. Chișinău: ÎS „Tipografia Centrală”, 2019. 600 p.
22. PAȘCA, V. *Drept penal. Partea generală*. Ediția a III-a, actualizată cu modificările la zi ale Codului penal. București: Universul Juridic, 2014. 620 p.
23. TĂNĂSESCU, I., TĂNĂSESCU, C., TĂNĂSESCU, G. *Drept penal general*: Curs universitar. București: All Beck, 2002, 784 p.
24. Avizul la proiectul de Lege pentru modificarea și completarea Codului contravențional al Republicii Moldova, nr.218-XVI din 24.10.2008 (nr.627 din 29.03.2012).
25. Raport la proiectul de Lege pentru modificarea și completarea Codului contravențional 2008 (proiect nr.627 din 29 martie 2012 lectura II) al Comisiei juridice, numiri și imunități a Parlamentului Republicii Moldova, CJ6 nr.142 din 07.05.2012.

Date despre autor:

Cristina CHIHAU, doctorandă, Școala doctorală *Științe Juridice*, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: chihai_cristina@yahoo.com

ORCID: 0000-0003-2830-3014

Prezentat la 09.10.2020

CZU: 349:368.042:616-082

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4572495>

MODELAREA PROCESULUI DE ANALIZĂ A DOCTRINEI ÎN MATERIA PROTECȚIEI DREPTURILOR PACIENȚILOR ÎN DIFERITE SISTEME DE ASIGURĂRI OBLIGATORII ȘI/SAU FACULTATIVE

Ion GUCEAC Jr.

Universitatea de Stat din Moldova

În secolul al XXI-lea, oamenii, ca să facă descoperiri științifice care să ne depășească, uneori, imaginația, creează tehnologii de ultimă generație. În opinia unor autori, la această etapă omenirea intră într-o fază calitativ nouă a dezvoltării sale, nutrirind speranța că secolul al XXI-lea va deveni o nouă eră de cooperare globală. Astfel, în fața științelor sociale, inclusiv a celor juridice, rămâne în prim-plan problema identificării unor căi de dezvoltare a fenomenelor, relațiilor și instituțiilor sociale, care reprezintă obiectul lor de cercetare. Complexitatea relațiilor sociale obligă la cercetări în diverse domenii care, într-o formă sau alta, scot în evidență realitatea juridică.

În această ordine de idei constatăm că subiectul cercetării noastre este actual, deoarece sistemul de asigurări obligatorii de asistență medicală a fost creat pentru a asigura dreptul constituțional al cetățenilor de a primi îngrijiri medicale gratuite, consacrate în Constituția Republicii Moldova. Dreptul omului la protecția sănătății, conform art.11 din Carta socială europeană, obligă Republica Moldova, ca și alte state, să creeze condiții adecvate pentru punerea în aplicare a acestui deziderat. Totodată, asigurările facultative obțin tot mai mult teren odată cu perceperea avantajelor acestora de către societate.

Cuvinte-cheie: *sistem de asigurări obligatorii de asistență medicală, asigurare obligatorie de asistență medicală, asigurare medicală, asigurare facultativă, sistem medical, contribuabil, asigurat, asigurător, doctrină, demers științific.*

MODELLING THE ANALYSIS PROCESS OF DOCTRINE IN THE MATTER OF PROTECTION OF PATIENTS' RIGHTS IN DIFFERENT COMPULSORY AND/OR OPTIONAL INSURANCE SYSTEMS

In the 21st century, in order to make scientific discoveries that sometimes surpass our imagination, people create state-of-the-art technologies. In the opinion of some authors, at this stage, humanity enters a qualitatively new phase of its development, nurturing the hope that the 21st century will become a new era of global cooperation. Thus, the issue of identifying ways to develop social phenomena, relationships and institutions remains before the social sciences, including the legal ones, which is their object of research. The complexity of social relations requires research in various fields that =highlight the legal reality in one form or another.

In this regard, the subject of our research is topical, because the system of compulsory health insurance was created to ensure the constitutional right of citizens to receive free healthcare, and is enshrined in the Constitution of the Republic of Moldova. The human right to health protection, according to art.11 of the European Social Charter, obliges the Republic of Moldova, along with other states, to create adequate conditions for the implementation of this desideratum. At the same time, the optional insurances are gaining more and more ground as the society becomes aware of their advantages.

Keywords: *the system of compulsory health insurance, compulsory health insurance, medical insurance, optional insurance, medical system, taxpayer, insured, insurer, doctrine, scientific approach.*

Introducere

Unul dintre sensurile atribuite cuvântului „doctrină” în Dicționarul explicativ este cel de „sistem încheiat de concepții, principii și teze fundamentale prin care se exprimă o anumită orientare în domeniul filozofic, religios, politic, artistic etc.” [1].

În opinia autorilor Boris Negru și Alina Negru, doctrina este „știința juridică care cuprinde analizele, investigațiile, interpretările făcute de specialiști fenomenului juridic” [2, p.19].

Această opinie este împărtășită și de autorii români A.Mercescu și R.Bercea, care susțin că, în general, doctrina este văzută egală cu știința, mergând cu deplină fidelitate pe urmele unor autori clasici francezi, precum Philippe Malaurie, Remy Cabrillac, Philippe Jestaz, Christophe Jamin, Christian Atias. Autorii români rețin că doctrina se referă nu doar la opinia comună împărtășită de cei care predau dreptul sau scriu despre el, dar și la ansamblul operelor autorilor, la ansamblul autorilor, respectiv la opinia exprimată asupra unei probleme particulare de drept [3].

Într-o altă opinie similară, doctrina cuprinde analizele, investigațiile, interpretările pe care oamenii de specialitate le dau fenomenului juridic. Reprezintă un studiu sistematic și critic al diferitelor materii juridice, fiind

constituită din opiniile cu autoritate emise de autori, în lucrările lor [4, p.159]. Este un suport al dreptului pozitiv, care explică și interpretează principiile și regulile de drept stabilite [5, p.125].

O seamă de doctrinari constată că, în prezent, doctrina „se lărgeste prin faptul că se lărgeste sfera persoanelor având ca funcție să studieze dreptul” [6, p.145]. Din cele menționate *supra* constatăm importanța și chiar necesitatea abordării doctrinei a subiectului privind protecția drepturilor pacienților în diferite sisteme de asigurări obligatorii și/sau facultative.

Doctrina are rolul de a comunica destinatarilor un mesaj bine argumentat, de a clarifica sensul normelor juridice care reglementează drepturile pacienților. Iar împreună cu jurisprudența, doctrina contribuie la interpretarea normelor juridice, în sensul aplicării juste și corespunzătoare a acestora. În același context, considerăm oportun să susținem că rolul doctrinei este unul foarte important, dat fiind că specialiștii în domeniul dreptului cercetează, inclusiv, ambiguitățile legislative care încă nu au produs efecte. Altfel spus, spre deosebire de jurisprudență, doctrina nu necesită a fi sesizată pentru a examina un litigiu. Mai mult ca atât, doctrina poate anticipa apariția unor lacune juridice, prin identificarea și cercetarea unor aspecte problematice care necesită reglementare.

Deși doctrina nu are calitatea de izvor de drept, aceasta totuși este apreciată ca fiind o „autoritate”, mai ales că ea (doctrina) influențează procesul de creare a dreptului prin autoritatea intelectuală pe care o exercită asupra legiuitorului, prin propunerile *de lege ferenda* formulate în rezultatul analizei critice a sistemului legislativ [6, p.147].

Chiar dacă nu este izvor de drept, considerăm posibilă și împrejurarea în care doctrina poate fi cea care oferă soluțiile pe care jurisprudența le aplică.

În cele din urmă, în sens îngust, conchidem că doctrina în materia protecției drepturilor pacienților nu este altceva decât un aport științifico-juridic adus normelor de drept care reglementează relațiile sociale din acest domeniu.

Rezultate și discuții

Pentru atingerea unui succes în cadrul unei cercetări științifice, expimat în obținerea unui rezultat cuantificabil, considerăm necesar a deține și utiliza un model de analiză a doctrinei. În acest sens, propunem ca reper următorul model de analiză, pe care îl expunem în tabelul de mai jos:

Criteriile de analiză a doctrinei	Clasificarea doctrinei			
	română	rusă	engleză	franceză
Limba de circulație în care a fost publicată lucrarea				
Sistemul de asigurări medicale supus cercetării	Sistemul de asigurări obligatorii	Sistemul de asigurări facultativ	Mixt	
Anul editării lucrării	Până la anii 80'	Anii 80'	Anii 90'	Anii 2000'
Tipul lucrării	Monografie	Teză de doctorat	Articol științific	Curs universitar
Tipul cercetării	Fundamentală		Aplicativă	
Direcția de cercetare	Juridică	Socială	Socioeconomică	Economică
Originalitatea lucrării	Concepție originală	Concepție repetitivă	Concepție națională	Concepție străină
Nr. de autori	Cu 1	Cu 2	Cu 3	Mai mulți de 3
Statutul autorilor	Juriști	Medici	Economiști	Specialiști în alte domenii
Gradul științific al autorilor	Doctor	Doctor haitat	Academician	
Metodele de cercetare utilizate preponderent în lucrare	Metoda istorică	Metoda statistică	Metoda comparativă	Metoda sociologică
Sistemul de drept la care se referă	Sistemul juridic de tradiție romanică	Sistemul anglo-saxon	Sistemul bazat pe dreptul religios	Sistemul dualist
Sursa de finanțare a cercetării	Proiecte finanțate din buget	Proiecte finanțate din mijloace instituționale	Alte surse de finanțare	

În general, cercetarea este apreciată ca „o activitate umană cu multe caracteristici specifice, care se manifestă atât în procesul desfășurării activității, cât și în rezultatele finale ale acesteia” [7, p.19]. O astfel de activitate pe care ne-o propunem este modelarea datelor informative privind doctrina națională și străină în materia protecției drepturilor pacienților în diferite sisteme de asigurări obligatorii și/sau facultative, care reprezintă o etapă de colectare a informației oferind posibilitatea identificării tendințelor și intereselor științifice în domeniu. Încercarea noastră corespunde totalmente afirmației că „cercetările moderne necesită abordări interdisciplinare, flexibilitate, aplicarea unor metode netradiționale și inovaționale de investigații” [Ibidem].

În literatura de specialitate s-a exprimat opinia, potrivit căreia la etapa actuală există nevoia unor noi abordări conceptuale care să conțină recomandări și sugestii științific argumentate pentru îmbunătățirea legislației. Este cu atât mai important cu cât valorile tradiționale și culturale în contextul globalizării trebuie să fie nu doar în condiții de siguranță, dar, de asemenea, de extindere, prin dezvoltare și aprofundare.

Dat fiind faptul că o cercetare juridică poate să descopere „adevărul”, considerăm că elaborarea unui model de analiză și sintetizare a celor mai importante surse de cercetare din domeniu este o premisă pentru aflarea „adevărului suprem”. Mai mulți autori recurg la citări reciproce, de aceea sintetizarea doctrinei devine cu atât mai oportună.

În linii mari, sintetizarea poate fi apreciată ca un mod de gândire care stabilește proprietăți comune și semne particulare ale obiectelor. Operațiunea de sintetizare se desfășoară în forma unei tranziții de la un concept particular sau mai puțin general la un concept sau o judecată mai generală.

Sintetizarea este utilizată pe scară largă în știință nu doar în cercetarea empirică și la etapele incipiente de asamblare a cunoștințelor teoretice, fiind, de asemenea, un instrument puternic în edificarea teoriilor fundamentale. Înaintând, astfel, pe treptele abstracției și generalizării, de la particular la general, de la mai puțin general la mai general, cogniția pătrunde treptat în esența fenomenelor studiate. Sintetizarea contribuie și la trecerea de la diversitate (multiplicitate) la unitate și de la unitate la diversitate, trecerea de la individual la general și de la general la individual. Promovând ideea „sintezei constructive”, profesorul Ion Craiovan consideră că acest exercițiu mai asigură realizarea principiului trecerii de la particular și individual la general (abstractizarea) și de la general la particular și individual (particularizarea și concretizarea) [8, p.36-37]. Așadar, pe lângă faptul că aceasta va contribui la evitarea abordărilor repetitive, sintetizarea doctrinei va fi utilizată pentru planificarea cercetărilor, stabilirea unor obiective în cercetare, sistematizarea diferitor opinii asupra unor probleme particulare, stabilirea și prognozarea anumitor tendințe de cercetare etc., în fond – pentru utilizarea eficientă a capitalului uman și a resurselor.

Nu mai puțin importantă din punctul nostru de vedere este și analiza, înțelegerea ca o cercetare „pură” a limbajului, opusă metafizicii (filosofiei) tradiționale (a existenței), ca metodă de tratare a problemelor filosofice (opusă speculațiilor filosofice, uneori subiective și fără rigoare logică), sau ca mijloc de unificare a științei [8, p.32]. În același timp, trebuie să ținem cont de faptul că analiza datelor vizează „descrierea sau teoretizarea proceselor, și nu obținerea „rezultatelor” [Ibidem, p.41].

Criteriile de analiză a doctrinei enumerate mai sus, pe cât de simple par, pe atât de complexe devin atunci când privim lucrurile în mod particular.

O operă științifică scrisă într-o limbă străină denotă un model diferit de cultură, limbaj, gândire, cercetare etc., decât opera națională. Este un aport științifico-juridic care necesită o atenție mai deosebită, dat fiind că există riscul unei înțelegeri greșite atunci când se admit anumite erori, ca, de exemplu, traducerea greșită. Doctrina străină urmează a fi referința de bază a cercetărilor comparate. Aceasta trebuie să rămână în mediul care a fost supus cercetării, urmând a fi ocolite tentativele de interpretare a celor statuate prin prisma realităților naționale. În esență, cercetarea doctrinei întocmite într-o limbă străină este un prilej de a pătrunde în mediul de cunoaștere al altor comunități științifice. Or, atunci când potențialul științific uman local este redus (cum este și cazul Republicii Moldova), este nevoie și de datele furnizate de cercetătorii din străinătate, deoarece știința are un caracter universal, chiar dacă „prin aspectele sale fenomenologice și sociologice ea capătă particularități naționale” [9, p.20], internaționalizarea cercetării fiind recunoscută ca cea mai importantă trăsătură și consecință a proceselor de globalizare în domeniu. În opinia noastră, cunoașterea și utilizarea pe scară largă a rezultatelor cercetărilor expuse în surse doctrinare din afara Republicii Moldova va asigura accesul la unele cunoștințe complementare, și, respectiv, va contribui la creșterea nivelului de competență al cercetătorilor din Republica Moldova interesați în *materia protecției drepturilor pacienților în diferite sisteme de asigurări obligatorii și/sau facultative*.

Analiza doctrinei în funcție de sistemul de drept din care provine sau pe care îl cercetează este deopotrivă importantă, dat fiind că în fiecare sistem juridic național apar, în primul rând, trăsături determinate de legitățile generale ale dreptului, adică semne caracteristice tuturor sistemelor juridice, dreptului în general, în al doilea rând, trăsături ce se unesc doar cu unele dintre ele în cadrul unui tip istoric de drept, în al treilea rând, trăsături ce se unesc în cadrul familiei juridice și grupului juridic, și, în sfârșit, în al patrulea rând, trăsături caracteristice numai sistemului juridic național dat [10, p.124].

Considerăm oportună clasificarea doctrinei în funcție de sistemul de drept din care provine, dat fiind că reprezintă în sine particularități care au la bază diferiți factori de formare, din acest considerent fiind interesantă cercetării.

În dependență de sistemul de asigurări medicale supus cercetării, vom identifica doctrina care abordează protecția drepturilor pacienților fie în sistemul de asigurări obligatorii, fie în sistemul de asigurări facultative, sau în ambele sisteme, cazul unor cercetări complexe. Clasificarea doctrinei în baza acestui criteriu de analiză va servi la crearea unei baze științifice care va fundamenta cercetarea diferențelor, deficiențelor celor două mari sisteme de asigurări medicale; or, din punctul de vedere al metodologiei juridice, metoda comparativă este considerată a fi „metoda probei” [8, p.265].

Este importantă studierea cu atenție a lucrărilor științifice editate la o anumită etapă istorică, raportată la cadrul normativ, istoric, politic, la realitățile sociale și economice, la nivelul de dezvoltare tehnico-științific etc. Cercetarea în funcție de evoluția cronologică a doctrinei în materie va servi la determinarea nivelului de cunoaștere a domeniului într-o perioadă de timp sau alta, la identificarea principalelor direcții de cercetare, la evidențierea conceptelor de bază, la identificarea surselor primare a unor concepte etc. Mai mult ca atât, din perspectivă istorică, se poate remarca faptul că știința și imaginea ei despre lume, în cazul nostru – despre *sistemele de asigurări obligatorii și/sau facultative*, „înregistrează o anumită dinamică, iar uneori schimbări radicale, iar odată cu ele se schimbă și concepția despre specificul și structura cunoașterii științifice” [8, p.62]. În același timp, acest exercițiu ne va ajuta la stabilirea sensului adevărat și deplin al normelor juridice, prin cercetarea condițiilor istorice, social-politice, care au determinat adoptarea actelor normative în domeniul care ne interesează și în funcție de aceste condiții vom reuși să identificăm scopurile urmărite de aceste acte, dar și alte particularități. Cercetarea în funcție de evoluția cronologică a procesului de reglementare a *sistemelor de asigurări obligatorii și/sau facultative* ne va permite să stabilim: condițiile concrete istorice ale apariției și dezvoltării aspectelor cercetate, particularitățile și detaliile acestora, solidaritatea elementelor aflate în același context – interacțiunile lor ș.a.

În continuare aducem în lumină importanța metodelor de cercetare utilizate în lucrările științifice ca criteriu de analiză a doctrinei, fie metoda istorică, statistică, comparativă, sociologică etc., fără de care este imposibilă cercetarea și care, de fapt, determină într-un final direcția de cercetare a lucrării. Considerăm că o cercetare nu poate fi plauzibilă dacă nu apelează la o anumită metodologie.

Prin *metodă* înțelegem mod de cercetare, de cunoaștere și de transformare a realității obiective. Își are originea în limba greacă, în cuvântul *methodos* [11]. Metoda reprezintă un instrument al gândirii care ne apropie de adevăr. Cu referire la o metodă concretă, aplicată în domeniul cercetării juridice, metoda istorică permite înțelegerea exactă și evaluarea adecvată a dreptului din perspectiva formei, conținutului și esenței dreptului în trecut, precum și în ceea ce privește adevăratul ei sens la etapa în care ne aflăm. Pe de altă parte, cercetarea unei probleme particulare din perspectivă istorică, sociologică, statistică, economică etc. este inimaginabilă fără a apela la lucrările științifice care utilizează preponderent una dintre aceste metode de cercetare. Or, utilizarea preponderent în lucrare a unei metode de cercetare vine să specializeze studiul într-un anumit domeniu de cunoaștere.

Este importantă clasificarea doctrinei în opere fundamentale și/sau aplicative. Orice lucrare aplicativă are la bază sau cel puțin trebuie să pornească cu anumite considerente fundamentale; or, inexistența unor teorii fundamentale ar face de neconceput aplicativitatea cercetărilor. În aceeași ordine de idei, în dependență de subiectul supus cercetării, lucrările științifice vor fi clasificate și cercetate sub aspectul conținutului, fie fundamental și/sau aplicativ. Acesta va fi un bun prilej de a studia evoluția cercetărilor fundamentale și a acelor aplicative, precum și impactul acestora.

Analiza sistemică a doctrinei ne va permite deschiderea unor noi orizonturi de abordare a protecției drepturilor pacienților. Este cunoscut faptul că nicio idee sau teorie nu poate exista izolat, ruptă de restul doctrinei, normelor, sau scoasă din contextul realității, al situației socioeconomice etc. Direcția de cercetare specifică anumitor surse

doctrinare este relevantă analizei unor probleme particulare din domeniul protecției drepturilor pacienților. Anumite aspecte care ne interesează pot fi oglindite în doctrina care cercetează drepturile pacienților din perspectiva unor probleme fie de ordin juridic, social, socioeconomic, economic etc. În ansamblu, cercetarea prin compararea particularităților între domeniile care ne interesează va oferi o cercetare complexă. Pentru a elabora o lucrare veritabilă, va trebui să coordonăm ideile și teoriile existente. Cu siguranță, urmează să identificăm și să cercetăm anumite deficiențe cauzate de factorii economici, modalitățile în care sunt implementate actele normative, și viceversa.

Numărul de autori, statutul autorilor, gradul științific al autorilor nu sunt nici pe departe criterii secundare ale clasificării doctrinei; dimpotrivă, acestea sunt criterii importante și aferente cercetării. Pluralitatea de autori îi poate oferi unei opere o greutate științifică în raport cu lucrările unui singur autor, prin prisma aportului adus de fiecare și a experienței de cercetare. Statutul autorilor este la fel de important, dat fiind că reprezintă o viziune specifică asupra unor probleme. Fie că este vorba despre analiza drepturilor pacienților din perspectiva unui jurist, fie că aceeași analiză este realizată de către un medic practician-cercetător, abordarea va fi una specifică breslei căreia aparțin autorii. Considerăm că gradul științific al autorilor este determinativ pentru o operă, dat fiind că o poziționează în anumite standarde ale unei cercetări științifice.

Cu referire la analiza doctrinei din perspectiva originalității lucrării, trebuie să pornim de la definirea unor cuvinte-cheie. Conform Dicționarului Explicativ al Limbii Române [12], termenul *concepție* este definit ca *felul de a vedea sau ansamblu de păreri, de idei cu privire la probleme filozofice, științifice, tehnice, literare etc.* În cercetarea protecției drepturilor pacienților în diferite sisteme de asigurări obligatorii și/sau facultative, ca repere se doresc a fi invocate doar concepțiile originale. Prin *original* înțelegem *propriu unei persoane sau unui autor* [13].

Cu certitudine, pentru a descoperi concepția originală urmează să facem o analiză a tuturor tipurilor de lucrări în domeniu, astfel vom descoperi izvorul conceptului. Indiferent de tipul lucrării, fie monografie, teză de doctorat, articol științific, curs universitar etc., se vor cerceta operele cu un conținut original, fie național sau străin, dar care ocolesc concepțiile repetitive.

Prin concepție națională avem în vedere aportul științifico-juridic adus cercetării protecției drepturilor pacienților care se referă la teritoriul Republicii Moldova. Prin concepție străină avem în vedere aportul științifico-juridic adus cercetării protecției drepturilor pacienților care se referă la teritoriul țărilor străine. Iar prin concepție repetitivă înțelegem lucrările al căror conținut se repetă. Totodată, concepțiile repetitive sunt acele care conțin și referințe repetate, altfel spus, operele în care se fac referințe la o anumită operă care, la rândul său, face referință la un alt autor, operă, fără a păstra integră sursa primară a ideii sau teoriei.

Se cunoaște că activitatea de cercetare are ca scop producerea de cunoștințe, cunoștințele fiind exprimate, în primul rând, în publicații. Fără o cercetare științifică este imposibilă dezvoltarea unei societăți, iar pentru a facilita transferul cunoștințelor în produse finite este nevoie de finanțare. Este importantă determinarea sursei de finanțare a cercetării, dat fiind faptul că aceasta ne poate vorbi despre mai multe caracteristici ale unei lucrări, despre obiectivul acesteia, impactul, autoritatea cercetării, obiectivitatea cercetării etc. De asemenea, în funcție de sursa de finanțare, adesea activitatea cercetătorului nu este abordată ca activitate de cercetare, ci ca una de educație, instruire, aplicare etc. Este frecventă situația când implicarea cercetătorilor în procesul de cercetare nu este o activitate științifică, ci una socioeconomică, din care aceștia au un beneficiu material, dat fiind că nu se produce inovația. De asemenea, odată cu determinarea sursei de finanțare a unei cercetări putem estima și cuantumul acesteia. Mărimea investițiilor realizate într-o cercetare de cele mai multe ori vorbește, în primul rând, despre interesul și aportul statului în promovarea unor politici științifice menite să asigure dezvoltarea durabilă a societății respective. Recomandările UNESCO privind statutul cercetătorilor științifici, adoptate la 20 noiembrie 1974 (art.14), îndeamnă statele să depună eforturi pentru a crea condițiile în care mediul academic, susținut de stat, să dispună de responsabilitate și de dreptul de a: activa în spiritul libertății intelectuale a cercetătorilor; promova și apăra adevărul științific în forma înțeleasă de ei; contribui la definirea scopurilor și obiectivelor programelor de cercetare pentru care sunt responsabili și la stabilirea metodelor aplicate, care ar trebui să corespundă principiilor umanității și standardelor sociale și de mediu; de dreptul la libera exprimare a opiniei privitor la umanitatea, valoarea socială sau ecologică a anumitor proiecte și, în calitate de ultim mijloc, să renunțe la activitatea în cadrul acestor proiecte în cazul în care acest lucru este impus de conștiința lor. Astfel, mediul academic trebuie să aducă o contribuție pozitivă și constructivă la dezvoltarea științei, culturii și educației din propria țară, urmărind atingerea obiectivelor naționale, creșterea bunăstării concetățenilor, sprijinul

idealurilor internaționale și a scopurilor ONU [14]. Nu întâmplător, Constituția Republicii Moldova (art.126 lit.d)) stabilește că statul trebuie să asigure stimularea cercetărilor științifice [15]. Natura sursei de finanțare ne poate ajuta să identificăm și ponderea sistemului educațional în cercetarea științifică din țara noastră în *materia protecției drepturilor pacienților în diferite sisteme de asigurări obligatorii și/sau facultative, în raport cu practicienii – reprezentanți ai sistemului de asigurări, interesul oamenilor de afaceri, întreprinderilor mari și mijlocii față de acest subiect.*

Concluzii

Analiza doctrinei este cu atât mai importantă cu cât societatea se află într-o permanentă schimbare și evoluție; or, fenomenele care au fost cercetate, care privesc o problemă particulară, pot deveni inutile odată cu modificarea cadrului legal. De aceea, un model de analiză și sintetizare este cât se poate de vital cercetării drepturilor pacienților în diferite sisteme de asigurări obligatorii și/sau facultative, pentru a oferi un studiu de o maximă actualitate.

Considerăm activitatea de cercetare științifică un factor important care poate contribui la dezvoltarea economico-socială, dacă este realizată cu acest obiectiv. Trebuie să recunoaștem, însă, că actualmente realizarea unei cercetări științifice reprezintă un efort titanic. Sunt tot mai puțini dintre acei care se avântă să exercite această activitate, în realitatea mercantilistă în care ne coacem, dat fiind că aceasta nu este o activitate comercială.

Prin urmare, reprezintă o responsabilitate sintetizarea doctrinei din domeniu, avem în vedere a adevăratelor opere științifice și separarea acestora de compilări.

Referințe:

1. *Dicționar dexonline*, <https://dexonline.ro/definitie/doctrin%C4%83>, [Accesat: 06.07.2020]
2. NEGRU, B., NEGRU, A. *Teoria generală a statului și dreptului*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2017, p.19.
3. MERCESCU, A., BERCEA, R. *O scurtă introducere în drept*. București: Humanitas, 2019.
4. SOFIA, S. *Teoria generală a dreptului*. București: Lumina Lex, 2000, p.159.
5. NIEMESCH, M. *Teoria generală a dreptului*. București: Hamangiu, 2014, p.125.
6. DOGARU, I., DĂNIȘOR, D.C., DĂNIȘOR, Gh. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura Științifică, 1999, p.145.
7. CUCIUREANU, Gh. *Managementul sistemelor naționale de cercetare-dezvoltare: între globalizare și provincializare*. Chișinău: ProEDIT, 2011, p.19.
8. CRAIOVAN, I. *Metodologie juridică*. București: Universul Juridic, 2005, p.36-37.
9. CUCIUREANU, Gh. *Managementul sistemelor naționale de cercetare-dezvoltare: între globalizare și provincializare*. Chișinău: ProEDIT, 2011, p. 20.
10. LUPU, Gh., AVORNIC, Gh. *Teoria generală a dreptului*. Chișinău, 1997, p.124.
11. *Dicționar dexonline*, <https://dexonline.ro/definitie/metod%C4%83>. [Accesat: 24.07.2020]
12. *Dicționar dexonline*, <https://dexonline.ro/definitie/concep%C8%9Bie>. [Accesat: 24.04.2020]
13. *Dicționar dexonline*, <https://dexonline.ro/definitie/original>. [Accesat: 24.04.2020]
14. Рекомендация о статусе научных работников. В: *Мир науки*, 1989, №4. <http://docs.cntd.ru/document/902084640>, [Accesat: 07.06.2020]
15. Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29.07.1994, în vigoare din 27.08.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr.1.

Notă: Acest articol a fost elaborat în cadrul Proiectului de Stat „Protecția consolidată a drepturilor pacientului în sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală”, cifra Proiectului 20.80009.0807.30, realizat în cadrul Centrului Interuniversitar de Drept Medical al Institutului de Cercetare și Inovare, Universitatea de Stat din Moldova.

Date despre autor:

Ion GUCEAC Jr., doctorand, Școala doctorală Științe Juridice, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: i.guceac@gmail.com

Prezentat la 19.11.2020

CZU: 347.962

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4572497>**INTEGRITATEA CA ELEMENT AL CAPACITĂȚII JURIDICE A MAGISTRATULUI****Olga CEBAN***Universitatea de Stat din Moldova*

Integritatea reprezintă un element esențial al capacității juridice a magistratului și, ca și consecință, criteriul ce determină nivelul de încredere a societății în justiția națională. Este imposibilă manifestarea integrității magistratului, dacă nu este promovat și consolidat sistemul de garanții sociale, acel câmp psihologic de legalitate chemat să influențeze psihologic magistrații, dar și garanția integrității – toate fiind asigurate de stat. Integritatea este un criteriu obligatoriu atât la formarea inițială, cât și la formarea continuă a magistratului.

Cuvinte-cheie: integritate, magistrat, capacitate juridică, judecător, procuror.

INTEGRITY AS AN ELEMENT OF THE LEGAL CAPACITY OF THE MAGISTRATE

Integrity is an essential element of the magistrate's legal capacity and, as a consequence, the criterion that determines the level of trust of society in national justice. It is impossible to manifest the integrity of the magistrate if the system of social guarantees is not promoted and consolidated, i. e. that psychological field of legality called to psychologically influence the magistrates, but also the guarantee of integrity – all being provided by the state. Integrity is a mandatory criterion for both the initial training and the continuing training of the magistrate.

Keywords: integrity, magistrate, legal capacity, judge, prosecutor.

Introducere

Încrederea societății în justiție se află într-o strânsă legătură cu încrederea societății în magistrați. Anume imaginea fiecărui magistrat în parte și a tuturor per ansamblu este criteriul decisiv în aprecierea nivelului de încredere a fiecărei persoane în justiție și, respectiv, un element de bază al unui stat de drept contemporan.

Formarea inițială, precum și continuă a unui specialist în domeniul dreptului prezumă nu doar acumularea sumativă a unei baze de cunoștințe, dar și formarea morală a acestuia, ceea ce ar reprezenta profesionalismul în sensul larg al cuvântului. Anume factorul psihologic este elementul esențial în manifestarea profesională a specialiștilor din sfera administrației publice și anume prin formarea unei conștiințe și a unei culturi juridice corespunzătoare va fi posibilă realizarea ulterioară a unui sistem de integritate caracteristică unui funcționar public contemporan. Numai având profesioniști de calitate în domeniul justiției putem miza pe o încredere sporită a societății în justiție. Un profesionist poate fi integru în activitatea sa profesională cotidiană, iar un neprofesionist își va pierde, inevitabil, integritatea dintr-o incapacitate de aplicare profesională a limitelor integrității, prompt și eficient.

Referindu-ne la profesionalism, putem menționa că acesta este condiționat de dezvoltarea unor astfel de calități cum ar fi independența, imparțialitatea, echitatea, neutralitatea și integritatea. Însă, nicio calitate nu poate fi percepută ca fiind existentă în situația în care nu este o interpretare corectă și concretă a acesteia. Din calitățile „morale” ale unui specialist din domeniul dreptului, integritatea, la moment, reprezintă una dintre cele mai complicate, nestudiate și percepute ambiguu. Integritatea reprezintă calitatea supremă pe care o persoana o poate dobândi la o anumită etapă a propriei evoluții. Ea reprezintă cartea de vizită a funcționarului public, elementul definitoriu al personalității sale care îi reflectă atitudinea față de atribuțiile cu care a fost înzestrat, față de cetățean și față de societate în ansamblu. Devenind o necesitate a societății contemporane, integritatea ca fenomen social a fost și continuă să fie abordată ca o categorie sociojuridică, morală.

Rezultate și discuții

Tatiana Novac în lucrarea sa *Integritatea magistrului – obiectiv esențial al unei justiții contemporane* se expune referitor la natura specifică a statutului magistratului contemporan, care este determinată chiar de liberalismul noțiunii de magistrat. Noțiunea cuprinde, de fapt, două forme de percepere funcțională și organizațională a termenului – magistrații judecătorești și magistrații procurori. Or, calitatea, eficiența și aprecierea socială a justiției sunt determinate, în primul rând, de abilitățile funcționale și morale ale reprezentanților acestor două profesii. Astfel, argumentăm – formal – structura specifică a statutului special al magistratului,

care nu poate fi caracterizat printr-o simplă enumerare a competențelor procedurale și a obligațiilor de serviciu specifice funcției de judecător și celei de procuror [1, p.53]. De specificat că, spre exemplu, legislația României prevede că judecătorii, procurorii și magistrații-asistenți ai Înaltei Curți de Casație și Justiție au calitatea de magistrați și fac parte din corpul magistraților [2].

Magistratul, prin atribuțiile sale, este obligat la o respectare perpetuă a anumitor rigori speciale de pregătire profesională și de integritate. Acest fapt este logic, din simplul motiv că justiția este percepută de societate anume prin prisma capacităților intelectuale și morale ale magistratului. Magistratul este, practic, singurul care urmează a interpreta și aplica dreptul în procesul de soluționare a cauzelor de orice natură, în scopul apropierei acestuia de fenomenul dreptății și echității. Și, similar, principiul integrității magistratului, prin prisma categoriilor de continuitate și de contiguitate, este concretizat printr-un ansamblu de principii ramurale sau interraturale. Mai mult, fenomenul integrității magistratului, în contextul percepției sociale a justiției și a activității magistratului, este reglementat autonom, de regulă, în formatul unor legi organice și regulamente elaborate de autoritatea de autoadministrare a justiției. Practic, toate sistemele legislative evidențiază o parte structurală din cadrul Consiliului Superior al Magistraturii, înzestrată cu competențe de examinare a situațiilor când este afectată integritatea magistratului [3, p.53].

Ne propunem să analizăm integritatea ca fiind un element ce determină capacitatea juridică a magistratului.

Ab initio, remarcăm că termenul „capacitate” are mai multe sensuri, reîșind din domeniul de aplicare a acestuia. Referindu-ne la domeniul științelor umanistice, în special al celor sociale, din cadrul cărora fac parte și științele juridice, „capacitatea” reprezintă: ansamblul aptitudinilor și posibilităților fizice și intelectuale ale unei persoane; posibilitatea unei persoane (a unui grup de persoane) de a executa un anumit lucru, competență [4, p.137]; posibilitatea de a realiza ceva într-un domeniu de activitate, aptitudine; facultate; proprietate de pătrundere în esența lucrurilor, însușirea de a face acte juridice valabile [5, p.79]. Cea mai amplă definiție a capacității juridice este aptitudinea persoanei sau a colectivității de a fi titular de drepturi și obligații și de a le exercita.

În aceeași ordine de idei, autorul A.Boar precizează că capacitatea juridică este aptitudinea generală și abstractă a persoanei – privită individual sau ca obiect colectiv – de a fi titular de drepturi și obligații [6, p.110]. În raport cu subiecții de drept, capacitatea juridică se poate manifesta fie ca o capacitate juridică când este vorba despre o persoană fizică sau juridică, fie ca o competență în cazul organelor de stat, fie ca o suveranitate dacă este vorba despre stat [7, p.144].

Unanimitatea asupra esenței noțiunii de capacitate juridică este întâlnită și în definițiile propuse de către autorii Gh.Vrabie, S.Popescu, C.Voicu, M.N. Costin, Gh.Baboș, I.Craiovan, N.Popa s.a. Din analiza definițiilor în cauză rezultă, în mod cert, apropierea capacității juridice de cea a personalității juridice și a calității de subiect de drept [8, p.43].

Astfel, definirea capacității juridice este redusă la două elemente esențiale: *în primul rând*, evidențiază aptitudinea generală și abstractă a persoanei de a avea drepturi și obligații; în al *doilea rând*, se indică că în lipsa acesteia nu ar fi posibilă participarea persoanelor la relațiile sociale reglementate de drept (raporturi juridice) [9, p.6].

Astfel, în vederea determinării rolului integrității ca fiind parte componentă a capacității juridice a magistratului urmează să apreciem ce reprezintă integritatea. Analizând studiile mai multor autori, ajungem la concluzia că aceasta poate fi privită la fel multiaspectual, cum ar fi:

1) **serie de trasături**, principii substanțiale, care se compun din onestitate, demnitate, cinste, incoruptibilitate, corectitudine, conștiinciozitate, competență și profesionalism. Toate acestea fiind direcțiile de bază ale conduitei unui specialist în domeniul dreptului;

2) **un criteriu ce determină atitudinea societății** față de anumite acțiuni sau calități ale persoanei, cum ar fi: aprecierea morală generală a personalității, constantă și pozitivă, reputația sa, iar, pe de altă parte, autoaprecierea, sensibilitatea față de opinia publică, față de aprecierea socială;

3) **un model de comportament**. Îndeplinirea cu onestitate a atribuțiilor, obligațiilor și a restricțiilor legale privind statutul acestor subiecți depinde de gradul de responsabilitate al fiecăruia. Concomitent, succesul instituției publice sau al autorității în care magistratul activează rezultă din gradul de integritate al acestora [10, p.139].

Legislația Republicii Moldova nu definește în niciun act normativ integritatea ca o noțiune care ar conține o caracteristică multiaspectuală, generală a fenomenului integrității. Legea privind evaluarea integrității instituționale, nr.325 din 23.12.2013 [11], stabilește scopul, principiile, mijloacele, metodele, procedurile și efectele

juridice ale evaluării integrității instituționale în cadrul entităților publice. În art.2 al acestei legi se prevede că evaluarea integrității instituționale se realizează în scopul:

- a) sporirii responsabilității conducătorilor entităților publice și a organelor de autoadministrare pentru dezvoltarea, menținerea și consolidarea climatului de integritate profesională în cadrul entităților publice;
- b) asigurării integrității profesionale a agenților publici, prevenirii și combaterii corupției în cadrul entităților publice;
- c) identificării, evaluării și înlăturării riscurilor de corupție din cadrul entităților publice;
- d) creșterii numărului de denunțuri privind manifestările de corupție admise de către agenții publici.

Legea operează cu așa noțiuni, cum ar fi integritatea instituțională și integritatea profesională. Prin urmare:

- *integritatea instituțională* reprezintă integritatea profesională a tuturor agenților publici din cadrul entităților publice, cultivată, controlată și consolidată de către conducător, precum și toleranța zero la incidentele de integritate admise de agenții publici;
- *integritatea profesională* este capacitatea agentului public de a-și desfășura activitatea profesională în mod etic, liber de influență necorespunzătoare și manifestări de corupție, cu respectarea interesului public, a supremației Constituției Republicii Moldova și a legii.

Astfel, menționăm că noțiunea de integritate instituțională înglobează în sine noțiunea de integritate profesională, adăugând și mențiunea de „toleranță zero la incidentele de integritate admise de agenții publici”.

Vorbind despre integritatea profesională, este de precizat că legiutorul explică, de asemenea, că a fi „liber de influența necorespunzătoare” înseamnă a fi liber de o imixtiune în activitatea profesională a agentului public din partea terțelor persoane, manifestată prin presiuni, amenințări sau rugăminți, în vederea determinării acestuia să-și desfășoare activitatea profesională într-un mod anumit, atunci când imixtiunea dată este ilegală și este însoțită de promisiunea, oferirea sau darea, personal sau prin mijlocitor, de bunuri, servicii, privilegii sau avantaje sub orice formă, ce nu i se cuvin (nu întrunește elementele unei infracțiuni de corupție)”, integritatea fiind determinată, dacă descifrăm cele indicate, ca un comportament etic și legal.

Cu referire la integritatea în sectorul public, menționăm că aceasta prezintă asamblul integrității politice și instituționale. De asemenea, în pofida faptului că noțiunea de integritate instituțională este dată și în Legea privind evaluarea integrității instituționale, nr.325 din 23.12.2013, aceasta nu definește „interesul public”, care este criteriul ce determină modalitatea de activitate integră a agenților publici.

Astfel, Legea integrității, nr.82 din 25.05.2017 [12], definește *interesul public* ca un interes general de dezvoltare a bunăstării societății în ansamblu și de realizare a intereselor private legitime, garantat prin funcționarea entităților publice și private, precum și prin exercitarea atribuțiilor de serviciu ale agenților entităților date în strictă conformitate cu prevederile legale, în mod eficient și econom din punctul de vedere al utilizării resurselor.

Legea privind avertizorii de integritate, nr.122 din 12.07.2018 [13], reglementează dezvăluirile practicilor ilegale din cadrul entităților publice și private, procedura de examinare a acestor dezvăluiri, drepturile avertizorilor de integritate și măsurile de protecție a lor, obligațiile angajatorilor, competențele autorităților responsabile de examinarea unor asemenea dezvăluiri și ale autorităților de protecție a avertizorilor de integritate. Legea urmărește sporirea cazurilor de dezvăluire a practicilor ilegale și a altor dezvăluiri de interes public prin:

- a) promovarea climatului de integritate în sectoarele public și privat;
- b) asigurarea protecției avertizorilor de integritate împotriva răzbunării în contextul examinării dezvăluirilor de interes public ale practicilor ilegale;
- c) prevenirea și sancționarea răzbunărilor împotriva avertizorilor de integritate.

Legea privind avertizorii de integritate nu definește în mod direct integritatea. Totuși, analizând noțiunea de *avertizare de integritate* dată în art.3, constatăm că aceasta este o dezvăluire cu bună-credință de către un angajat a unei practici ilegale ce constituie o amenințare sau un prejudiciu adus interesului public. Totodată, în calitate de dezvăluire a unei practici ilegale este definită o dezvăluire a manifestărilor de corupție, după cum sunt definite și enumerate în Legea integrității, a încălcărilor de mediu, a încălcărilor drepturilor și libertăților fundamentale ale persoanei, a celor ce țin de securitatea națională, precum și a altor încălcări, acțiuni sau inacțiuni care amenință sau prejudiciază interesul public.

Astfel, observăm o altă abordare a noțiunii de integritate, dată în actele normative dedicate nemijlocit integrității. Prin urmare, în interpretarea dată integritatea se conturează prin legalitate, respectarea interesului public și etică. Însă, se menționează că integritatea reprezintă un fenomen moral multispectual, a cărui respectare depinde de mai mulți factori.

Reieșind din interpretarea logică și per ansamblu a noțiunilor prezentate în actele normative, putem concluziona că, deși integritatea ca concept își regăsește abordarea în mai multe acte normative, niciun act normativ în vigoare din Republica Moldova nu definește integritatea ca un fenomen aparte, dându-i-se o definiție concretă și explicită.

Mai mult, în pofida faptului că domeniul integrității, în toate aspectele sale, este reglementat de mai multe acte normative, numai actele menționate *supra* definesc într-o modalitate directă sau indirectă integritatea. Alte acte normativ-juridice doar operează cu noțiunea de integritate, fără a i se da o definiție sau făcând referire la prevederile actelor analizate *supra*.

Analizând per ansamblu noțiunile de capacitate juridică și integritate, deducem că integritatea unui magistrat trebuie să fie ca un element-cheie pentru aptitudinea generală și abstractă a acestuia de a avea drepturi și obligații și că în lipsa integrității nu ar fi posibilă exercitarea de către acesta a funcțiilor sale. Evident, în aceste condiții, se face evidentă necesitatea cercetării subiectului integritatea magistratului în procesul instruirii inițiale și continue, caracterizată prin dimensiunile de calitate, performanță și profesionalism.

Astfel, în vederea dobândirii statutului de magistrat, legiutorul prevede obligativitatea existenței integrității, aceasta fiind un criteriu de selecție a candidatului în calitate de magistrat. Cu referire la formarea inițială a procurorului, Legea cu privire la procuratură [14] prevede în art.20 condițiile pentru a candida la funcțiile de procuror și procuror-șef, stipulând că persoana care candidează „nu are, în ultimii 5 ani, în cazierul privind integritatea profesională, înscrieri cu privire la rezultatul negativ al testului de integritate profesională pentru încălcarea obligației prevăzute la art.7 alin.(2) lit.a) din Legea nr.325/2013 privind evaluarea integrității instituționale (alin.(1) lit.g¹)); nu are interdicția de a ocupa o funcție publică sau de demnitate publică ce derivă dintr-un act de constatare al Autorității Naționale de Integritate (alin.(2) lit.c))”. Totodată, potrivit art.17 alin.(10), „candidații sunt evaluați de către fiecare membru al Consiliului Superior al Procurorilor în baza criteriilor aprobate de Consiliu, inclusiv în funcție de pregătirea și abilitățile profesionale, de integritatea și alte calități personale ale candidaților”.

Analogic, în Legea cu privire la statutul judecătorului [15], în art.6, care se referă la candidarea persoanei la funcția de judecător, se menționează că se consideră că nu are reputație ireproșabilă și nu poate candida la funcția de judecător persoana care „a fost sancționată disciplinar pentru nerespectarea prevederilor art.7 alin.(2) din Legea nr.325 din 23 decembrie 2013 privind evaluarea integrității instituționale (alin.(4) lit.d)); are interdicția de a ocupa o funcție publică sau de demnitate publică, ce derivă dintr-un act de constatare al Autorității Naționale de Integritate (alin.(4) lit.e))”. De asemenea, Legea stipulează că „după depunerea setului de acte, colegiul pentru selecția și cariera judecătorilor solicită de la Autoritatea Națională de Integritate certificatul de integritate și de la Centrul Național Anticorupție și/sau Serviciul de Informații și Securitate certificatul de cazier privind integritatea profesională a candidatului la funcțiile” (art.9 alin.(8)). „Procesul de selectare a candidaților la funcția de judecător se desfășoară potrivit unor criterii obiective bazate pe merit, ținând seama de pregătirea profesională, de integritatea, capacitatea și eficiența candidaților” (art.10 alin.(1)).

Prin urmare, referindu-ne la primul element al capacității juridice a magistratului, cum ar fi aptitudinea de a avea drepturi și obligații, conchidem că integritatea este un element esențial în perspectiva dobândirii statutului de magistrat, aceasta fiind o condiție impusă de legiutor.

Cu referire la al doilea element al capacității juridice a magistratului, potrivit căruia în lipsa acesteia nu ar fi posibilă participarea la relațiile sociale reglementate de drept, la fel menționăm că integritatea persistă ca un element-cheie nu doar în momentul dobândirii statutului de magistrat, dar și pe întreaga perioadă de exercitare a funcțiilor sale.

Astfel, Legea cu privire la procuratură în art.3 alin.(4) indică ca principii de bază: „Procurorul își desfășoară activitatea în baza principiilor legalității, imparțialității, rezonabilității, integrității și independenței procesuale, care îi oferă posibilitatea de a lua în mod independent și unipersonal decizii în cauzele pe care le gestionează”. Totodată, lipsa de integritate este considerată, potrivit legii, și o abatere disciplinară, cum ar fi „atitudinea nedemnă, manifestări sau mod de viață care aduc atingere onoarei, integrității, probității profesionale, prestigiului Procuraturii sau care încalcă Codul de etică al procurorilor (art.38 lit.f)) și încălcarea obligației prevăzute la art.7 alin.(2) lit.a) din Legea nr.325/2013 privind evaluarea integrității instituționale (art.38 lit.g))”. De asemenea, în cazul nedepunerii declarației de avere și interese personale sau refuzului de a o depune, în condițiile art.27 alin.(8) din Legea cu privire la Autoritatea Națională de Integritate, nr.132 din 17 iunie 2016, procurorul, procurorul-șef și adjunctul Procurorului General sunt eliberați din funcție (art.38 alin.(1) lit.m)).

Cu referire la statutul judecătorului, Legea cu privire la statutul judecătorului de asemenea conține prevederi ce țin de formarea continuă a judecătorului sau aspectul de respectare a integrității acestuia. Astfel, potrivit art.15 alin.(1) lit.d¹), judecătorul este obligat să respecte prevederile art.7 alin.(2) din Legea privind evaluarea integrității instituționale, nr.325 din 23 decembrie 2013, adică:

- să nu admită manifestări de corupție;
- să denunțe imediat organelor competente orice tentativă de a fi implicat în manifestări de corupție;
- să denunțe imediat influențele necorespunzătoare, să declare cadourile și conflictul de interese în conformitate cu legislația;
- să cunoască și să respecte obligațiile ce îi revin conform politicilor anticorupție naționale și sectoriale;
- să respecte cerințele specifice de integritate profesională pentru activitatea agenților publici în cadrul entității publice, care i-au fost aduse la cunoștință;
- să îndeplinească măsurile incluse în planul de integritate adoptat în urma evaluării integrității instituționale.

De asemenea, analogic cu statutul procurorului, potrivit art.25 alin.(1) lit.g¹) „judecătorul este eliberat din funcție de organul care l-a numit în cazul nedepunerii declarației de avere și interese personale sau refuzului de a o depune, în condițiile art.27 alin.(8) din Legea nr.132 din 17 iunie 2016 cu privire la Autoritatea Națională de Integritate.”

Astfel, prevederile legale menționate *supra* duc la concluzia că testarea inițială de integritate a candidatului magistrat nu este suficientă decât pentru o perioadă scurtă de timp în cadrul depunerii dosarului pentru dobândirea funcției dorite. Realizarea competențelor profesionale cotidiene poziționează magistratul în condiții reale de activitate, persistând riscul afectării integrității. Astfel și poate fi explicată necesitatea testării periodice a integrității magistraților aflați în exercițiul funcțiunii – reglementare cuprinsă în Legea privind evaluarea integrității instituționale.

În acest context, putem remarca că valoarea culturii juridice și a conștiinței juridice profesionale inițiale, care urmează a fi formate, într-o finalitate prezintă un obiectiv generic al întregului proces de instruire profesional-juridică. Ulterior însă, acele valori promovate în procesul de instruire urmează a fi confirmate și prin politicile promovate de Consiliul Superior al Magistraturii (CSM) și, respectiv, de Consiliul Superior al Procurorilor (CSP). Numai promovarea unui câmp juridic logic structurat, ce ar exprima un echilibru adecvat între drepturile subiective și obligațiunile juridice profesionale, manifestat de către CSM și CSP, va contribui la promovarea integrității magistratului în activitatea profesională. Prin urmare, menționăm rolul primordial al CSM și, respectiv, al CSP în fortificarea integrității magistratului, exemplificat prin promovarea unor politici corecte, legale, logice, credibile și echitabile [16, p.52].

Totodată, prin prisma prevederilor legale analizate, precum și luând în considerare definițiile integrității prevăzute în actele normative, putem menționa că de integritatea magistratului depinde integritatea instituțională, acesta fiind un element esențial al realizării justiției și al fortificării încrederii societății în justiție, percepută drept sistem și instituții publice. Însă, apare un alt aspect ce ține de posibilitatea delimitării integrității profesionale, care se manifestă în procesul de exercitare nemijlocită a atribuțiilor, de integritatea personală, care are loc în afara orelor de serviciu ale magistratului.

Dacă integritatea profesională expresă este reglementată prin normele dreptului muncii și, în caz de abatere, vorbim despre răspunderea disciplinară, atunci în condițiile integrității profesionale generale, în situația abaterii, vorbim despre acele norme de deontologie profesională, care sunt orientate spre a ghida imaginea magistratului în afara orelor de serviciu și, respectiv, este contextul specific răspunderii deontologice, ca formă a răspunderii disciplinare [17, p.53].

În funcție de gravitatea abaterii disciplinare (sau deontologice), răspunderea poate fi în arealul formei „disciplinare” sau poate depăși aceste limite, trecând în răspunderea penală și, ulterior, în condițiile reglementărilor naționale și internaționale în domeniu – în răspunderea civilă a magistratului. Este foarte important a stabili limitele aplicabilității cerințelor de integritate în viața privată a magistratului. Considerăm că există totuși anumite limite, în situația în care comportamentul magistratului în viața privată nu afectează imaginea justiției și drepturile terților. Este foarte dificil a determina limitele integrității magistratului, în coraport cu comportamentul și faptele terților, cum ar fi, spre exemplu, membrii familiei magistratului. În opinia noastră, integritatea magistratului este determinată de comportamentul și capacitățile lui personale și nu poate fi afectată într-o măsură categorică de comportamentul terților, în contextul riscului de pierdere a statutului. Un alt argument în favoarea acestei opinii este și existența limitelor vieții private a magistratului, care coexistă cu principiul integrității și nu se pot intersecta [18, p.53]. Totodată, o valoare mare în determinarea integrității magistratului

are nu doar comportamentul, dar și manifestarea subiectivă a acestuia. Garanțiile sociale oferite de stat magistraților reprezintă un element esențial în evitarea manifestărilor lipsei de integritate de către magistrați. Astfel, garantarea reglementării juridice a integrității magistraților este obligația directă a statului.

Concluzii

În contextul analizei integrității ca element al capacității juridice a magistratului, menționăm că aceasta este o condiție obligatorie atât la formarea inițială, cât și formarea continuă a magistratului. În acest sens nu este necesară o delimitare între integritatea diferitelor categorii de magistrați – judecători sau procurori. În pofida faptului că statutul acestora este diferit, în ce privește aspectul integrității, acesta, în majoritatea cazurilor, este asemănător. În context, menționăm o interacțiune vizibilă atât între principiile ce formează statutul magistratului, cât și între componentele acestui statut, printre care se regăsește și integritatea. Analogic, intransparența și inactivitatea în procesul de instruire juridică inițială, de accedea și promovare în cariera de magistrat afectează, chiar în perspectivă apropiată, independența și imparțialitatea magistratului. Mai complicat însă este faptul că legiutorul nu a dat o definiție concretă și exhaustivă a integrității, ceea ce creează un câmp de interpretări în domeniul aprecierii caracterului integru al magistratului. Or, în dependență de identificarea naturii și limitelor integrității putem vorbi despre acoperirea juridică a răspunderii pentru o integritate afectată și, prin urmare, despre crearea unor garanții în vederea respectării acesteia. De asemenea, este de menționat că manifestarea integrității magistratului este imposibilă, dacă nu este promovat și consolidat sistemul de garanții sociale, acel câmp psihologic de legalitate, chemat să influențeze psihologic magistrații, dar și garanția integrității. Astfel, ar trebui să existe un echilibru între condițiile de integritate a magistratului și garanțiile sociale oferite de stat magistraților.

Referințe:

- NOVAC, T. Integritatea magistrului – obiectiv esențial al unei justiții contemporane. În: *Revista Națională de Drept*, 2014, nr.5, p.51-55. ISSN 1811-0770
- Legea privind statutul magistraților, nr.303/2004. În: *Monitorul Oficial al României*, Partea I, 2004, nr.576.
- NOVAC, T. *Op.cit.*, p.53.
- Dicționarul enciclopedic / Chihaia L. ș.a. București: Cartier, 2001. 1696 p. ISBN 997590801
- Dicționarul explicativ uzual al limbii române / Berejan S. ș.a. Chișinău: Litera, 1999. 638 p. ISBN 9975-74-237-8
- BOAR, A. *Elemente de teoria dreptului*. Timișoara: Multimedia SRL, 1996. 282 p. ISBN 973-97561-0-7
- AVORNIC, Gh. *Tratat de teorie generală a statului și dreptului*. Vol.II. Chișinău: Tipografia Centrală, 2010. 474 p. ISBN 9789731164410
- ANDRIUȚA, E. Aspecte generale cu privire la capacitatea juridică. În: *Revista Națională de Drept*, 2017, nr.4, p.42-47. ISSN 1811-0770
- БЕЛЯВСКИЙ, А.В. *Судебная защита чести и достоинства граждан*. Москва: Юридическая литература, 1966.
- BOGUȘ, A. Integritatea profesională a funcționarilor publici. În: „25 de ani de reformă economică în Republica Moldova: prin inovare și competitivitate spre progres economic”, Chișinău, 2016, p.138-144. ISBN 978-9975-75-835-2
- Legea privind evaluarea integrității instituționale, nr.325 din 23.12.2013. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.277-287, art.586.
- Legea integrității, nr.82 din 25.05.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr.229-243, art.360.
- Legea privind avertizorii de integritate, nr.122 din 12.07.2018. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr.309-320, art.472.
- Legea cu privire la procuratură, nr.3 din 25.02.2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr.69-77, art.113.
- Legea cu privire la statutul judecătorului, nr.544 din 20.07.1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr.59-60 art.664.
- NOVAC, T. *Op.cit.*, p.52.
- Ibidem*, p.53.
- Ibidem*.

Date despre autor:

Olga CEBAN, doctorandă, școala doctorală Științe Juridice, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: olea-ce@mail.ru

Prezentat la 20.11.2020

CZU: 343.294 + 343.15

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4572522>

REABILITAREA JUDECĂTOREASCĂ CA INSTITUȚIE PARTICULARĂ A PRESCRIȚIEI PENALE: REPERE CUMULATIV-TEORETICE

Andrei MUNTEAN, Gheorghe SORICI

Universitatea de Stat din Moldova

Reabilitarea judecătorească este o formă de reabilitare care se acordă, la cererea condamnatului, pe calea unei proceduri speciale, de către instanța de judecată, în condițiile prevăzute de lege.

Spre deosebire de reabilitarea de drept (stingerea antecedentelor penale), reabilitarea judecătorească nu este obținută în mod automat, ci numai prin intervenția organelor judecătorești. Reabilitării judecătorești îi este caracteristic faptul că pentru reabilitarea unui condamnat nu este suficient să fie îndeplinite condițiile de reabilitare prevăzute de lege, ci este necesară constatarea judecătorească a îndeplinirii acestora și pronunțarea reabilitării lui prin hotărârea instanței de judecată.

Cuvinte-cheie: *prescripție penală, drept penal, proces penal, reabilitare judecătorească, temei legal, condamnat, instanță de judecată, constatare judecătorească, propunțarea sentinței.*

JUDICIAL REHABILITATION AS A PARTICULAR INSTITUTION OF CRIMINAL PRESCRIPTION: CUMULATIVE-THEORETICAL REFERENCES

Judicial rehabilitation is a form of rehabilitation that is granted by the court through a special procedure at the request of the convict, and under the conditions laid down in the law.

Unlike the legal rehabilitation (expunged criminal record), judicial rehabilitation is not obtained automatically but only through the intervention of the courts. Judicial rehabilitation is characterised by the fact that in order to rehabilitate a convict, it is not enough to meet the rehabilitation conditions provided by the law, but it is necessary to establish their compliance with the court and pronounce their rehabilitation by a court decision.

Keywords: *Criminal prescription, criminal law, criminal trial, judicial rehabilitation, legal basis, convicted, court, court finding, sentencing.*

Introducere

La momentul actual, reabilitarea judecătorească este mijlocul legal prin care fostul condamnat este deplin integrat, pe plan juridic, în societate. Totodată, ca măsură de politică penală, reabilitarea urmărește să stimuleze efortul de reintegrare socială a fostului condamnat, prin repunerea acestuia în deplinătatea drepturilor politice și social-economice.

Legea prevede anumite limite ale efectelor reabilitării judecătorești. Astfel, reabilitarea judecătorească nu operează o repunere în situația de dinainte de condamnare, întrucât privește viitorul și nu trecutul condamnatului; reabilitarea judecătorească nu dă naștere obligației de reintegrare în funcția din care infractorul a fost eliberat în urma condamnării ori la redarea gradului militar pierdut. Toate acestea pot fi însă redobândite de fostul condamnat pe căi obișnuite, fiindcă legea nu-i interzice accesul la ele, ci numai redobândirea lor automată ca efect al reabilitării. Condamnatul nu poate avea dreptul la rezervarea funcției pe care a pierdut-o ca urmare a săvârșirii infracțiunii și a condamnării suportate.

Rezultate și discuții

Analizând în cadrul acestui articol conceptul reabilitării judecătorești ca instituție particulară a prescripției penale, vom porni de la afirmația generală că procesul penal reprezintă o activitate sau o totalitate de acțiuni consecutive, desfășurate în vederea rezolvării unui litigiu, descoperirii faptelor, stabilirii sancțiunilor celor vinovați de săvârșirea infracțiunilor [1]. Justiția penală constituie o parte componentă a unei activități mai vaste și complexe – a procesului penal, care în calitate de categorie juridică a fost definit în literatura de specialitate ca o activitate reglementată de lege, desfășurată de organele competente cu participarea părților și a altor persoane, în scopul constatării la timp și în mod complet a faptelor ce constituie infracțiuni, astfel ca orice persoană care a săvârșit o infracțiune să fie pedepsită conform vinovăției sale și nicio persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală.

În alte izvoare doctrinare procesul penal a fost definit ca un sistem de acțiuni al organelor de stat competente și raporturi juridice ce se nasc între aceste organe și participanți [2], menționându-se două elemente definitorii, la care se adaugă și al treilea element – „acțiunile procesuale ale persoanelor ce participă în cauza penală”. Alte definiții date în literatura juridică de specialitate nu conțin deosebiri esențiale, fiind apropiate de cea enunțată, referindu-se la scopul imediat și mediat [3] al procesului penal.

Prin urmare, procesul penal este o mișcare, o înaintare ce trebuie să se desfășoare pentru aplicarea dreptului penal, pentru descoperirea, prinderea, cercetarea și judecarea acelor care săvârșesc infracțiuni [4]. Iată de ce, pentru soluționarea cauzelor penale, organele de drept au nevoie de date sau informații care să conducă la concluzia existenței sau inexistenței infracțiunii, vinovăției sau nevinovăției infractorului.

În teoria procesului penal, problemelor privind protecția persoanei împotriva bănuirii, învinuirii sau condamnării ilegale și neîntemeiate li s-a acordat un spațiu larg. Însă, în mod detaliat, erau supuse analizei doar problemele legate de mecanismul descoperirii și înlăturării încălcărilor legii, care au fost admise pe parcursul procesului penal [5]. Doar în ultimul timp a început să se observe tendința de studiere a raporturilor juridice care constituie instituția reabilitării persoanei în procesul penal [6]. În legislația Republicii Moldova se folosește termenul „reabilitare”.

Ideea de reabilitare a persoanei nevinovate, față de care s-au aplicat pedeapsa penală sau măsuri de constrângere procesuală, există din vremuri străvechi. Această idee, ca niciuna alta, merită o cercetare retrospectivă cel puțin din cauza că originea și destinul ei sunt legate în cel mai strâns mod de cele mai dramatice cotituri ale istoriei, atunci când se produceau transformări cruciale în doctrinele filosofice și juridice, în teorii, noțiuni, concepții despre lume. Autorul Igor Dolea menționează că în *Iustiani Digesta* [7], titlul IV *De testibus* (Despre martori), se stabilește că nu sunt admiși ca martori împotriva învinutului: cel care a fost eliberat din robie de către învinuit sau de către părinții acestuia; minorii; cel judecat de justiția de stat (penală) și nereabilitat.

Natura juridică a noțiunii de reabilitare a persoanei utilizată în dreptul procesual penal diferă de natura noțiunii de reabilitare utilizate în dreptul penal și în alte ramuri de drept. Cu toate acestea, nu există nicio definiție legislativă a noțiunii „reabilitare”.

Instituția de reabilitare este cunoscută și ramurii de drept penal. În acest context, reabilitarea constituie o cauză legală de înlăturare a consecințelor condamnării. Reieșind din prevederile art.111 și 112 din Codul penal, condamnatul reabilitat nu mai are antecedente penale. Ca urmare, dacă această persoană săvârșește o nouă infracțiune, ea este considerată infractor primar, cu toate consecințele legate de această situație.

Reabilitarea în dreptul penal este de două forme: de drept și judecătorească. Principala caracteristică a reabilitării de drept constă în faptul că ea operează din oficiu (art.111 CP RM). Spre deosebire de reabilitarea de drept, reabilitarea judecătorească este decisă de instanța de judecată (art.112 CP RM) [8].

În dreptul penal, prin reabilitare a unui condamnat se înțelege reintegrarea completă a acestuia prin înfăptuirea și înlăturarea pentru viitor a tuturor incapacităților și interdicțiilor ce decurg în general dintr-o hotărâre de condamnare și prin repunerea lui, din punct de vedere moral și social, în situația pe care o avea înainte de condamnare [9]. Așadar, instituția de reabilitare în dreptul penal operează la faza de executare a sentințelor sau are un caracter postprocesual, iar faptul netemeinicii și ilegalității tragerii persoanei respective la răspundere penală este irelevant.

Cuvântul „reabilitare” provine de la latinescul *rehabilitatio* care înseamnă „restabilire”. Literalmente, „a reabilita” înseamnă: a restabili prestigiul pierdut, a reintegra pe cineva în drepturile pierdute (în urma unei condamnări sau a unei bănuiri false) [10]; a restabili buna reputație, onoarea, prestigiul știrbit, a repune pe cineva în drepturile personale pierdute.

Așadar, în cadrul evoluției sale, termenul „reabilitare” s-a adaptat sistemului lexical al limbii române și s-a înrădăcinat în vocabularul ei. Însă, supunându-se dinamicii interne de dezvoltare a limbii literare, el a evoluat și a căpătat o nouă nuanță semantică. Păstrându-și în general sensul său inițial de „restabilire”, termenul „reabilitare” servește la moment pentru exprimarea aprecierii etico-juridice a anumitor fenomene sociale.

Una dintre accepțiunile termenului „reabilitare” constă în reintegrarea persoanei în drepturile pierdute (în urma unei bănuiri sau a unei condamnări false). În procesul penal, bănuirea, învinuirea și condamnarea reprezintă întotdeauna rezultatul activității organelor de urmărire penală și a instanțelor judecătorești. Drepturile persoanei nevinovate sunt violate doar în legătură cu aplicarea neîntemeiată a numitelor măsuri coercitive. Se are în vedere constrângerea (coerciția), stabilită de normele legislației penale și procesual penale, și realizarea în formă procesuală.

Din analiza comparativă a definirii semantice a noțiunii de reabilitare cu tratarea ei în procesul penal se desprinde că în procesul penal noțiunea dată este privită mai îngust. Aceasta deoarece presupune repunerea în drepturile personale pierdute, restabilirea bunei reputații, onoarei sau prestigiului știrbit în rezultatul nu a oricărei bănuieli sau condamnări (ori învinuiri), ci a celei „false” (a se citi – neîntemeiate).

Conform unei opinii exprimate în doctrina procesual penală, prin „reabilitare” se înțelege „retractarea săvârșirii infracțiunii de care a fost învinuită sau bănuită persoana decedată” [11]. Cu siguranță, conținutul noțiunii de reabilitare este mai larg: de reabilitare au nevoie în primul rând persoanele în viață.

În opinia lui B.T. Bezlepkın, prin „reabilitare” se are în vedere achitarea inculpatului sau încetarea procesului penal față de persoana condamnată, învinuită sau bănuită, dacă lipsește faptul infracțiunii sau dacă fapta nu întrunește elementele infracțiunii, sau dacă nu a fost dovedită participarea persoanei respective la comiterea infracțiunii [12]. Așadar, acest autor include în noțiunea de reabilitare nu doar faptul liberării persoanei de răspundere penală pe calea încetării procesului penal sau a achitării de către instanța de judecată, dar și temeiurile juridice, precum și cercul de subiecți care sunt pasibili de liberare.

O definiție mai laconică este propusă de V.M. Savițki și M.F. Poleakova: „restabilirea drepturilor și reputației cetățenilor nevinovați, supuși urmăririi penale neîntemeiate” [13]. Deși conține esența noțiunii de reabilitare, definiția dată nu ajută prea mult destinatarul legii procesual penale. Dacă subiecții dreptului de reabilitare sunt cumva desemnați prin formula „cetățenii nevinovați”, atunci temeiurile juridice și hotărârile, prin care se soluționează posibilitatea reabilitării, nu sunt specificate deloc.

Autoarea L.Brânză propune următoarea definiție a noțiunii de reabilitare: „Prin „reabilitare” se înțelege recunoașterea, în cadrul urmăririi penale sau examinării cauzei în instanța judecătorească, a nevinovăției persoanei (bănuite, învinuite sau inculpate) – prin ordonanța de scoatere de sub urmărire penală sau de încetare a urmăririi penale ori prin sentința de achitare – în prezența temeiurilor prevăzute la pct.1)-3) art.275 C.proc.pen., alin.(1) art.284 C.proc.pen., la art.35 C.pen. sau la art.390 C.proc.pen. având ca efect repunerea în drepturile personale pierdute și despăgubirea pentru prejudiciul care i-a fost cauzat” [14].

Iată de ce, având la bază cele spuse mai sus, subliniem că în literatura procesual penală o mare atenție se acordă problemei adevărului în justiție. Din rândul chestiunilor discutate face parte și problema privind posibilitatea obținerii adevărului în cauza penală în care a fost pronunțată sentința de achitare, sau în situația încetării urmăririi penale ori scoaterii persoanei de sub urmărirea penală în prezența unor temeiuri reabilitante.

Reabilitarea are loc după pronunțarea unei sentințe de achitare și doar în cazul dat inculpatului achitat în privința întregii învinuiri urmează să-i fie reparat orice prejudiciu care i-a fost cauzat prin tragerea ilicită la răspundere penală. Reabilitarea, cu repararea completă a prejudiciului moral, material sau a altor drepturi, poate avea loc doar atunci când persoana este complet nevinovată, iar acțiunile care au fost aplicate față de ea sunt ilicite. Tocmai din aceste considerente o persoană condamnată nu poate cere să fie reabilitată chiar dacă a fost achitată pe un episod al învinuirii. Dar dacă există asemenea caz, persoana în cauză poate cere doar repararea parțială a prejudiciului moral sau a celui material legat de episodul pe care a avut loc achitarea, însă în privința unor drepturi, cum ar fi cel de a ocupa anumite funcții sau cele locative, datorită existenței reale a unei condamnări, ea nu se poate bucura de ele, deci reabilitarea în cazul dat nu este completă.

În continuare este necesar să menționăm că în literatura de specialitate se face legătură între *instituția prezumției de nevinovăție și reabilitarea persoanei*. În categoria prezumțiilor procesuale locul central revine prezumției de nevinovăție, care exercită o impunătoare influență asupra teoriei probelor, mai ales în ceea ce privește sarcina probei. În procesul penal, însă, aceasta depășește în importanță aspectul tehnic legat de materia probelor și trebuie interpretată și aplicată ca un principiu fundamental al procesului penal [15], fiind abordată pe larg în doctrina juridică [16].

S-a arătat (exemplu pertinent și pentru Republica Moldova) că doctrina română nu a omis niciodată, cel puțin în ultimele decenii, să considere prezumția de nevinovăție și ca un drept, sau, chiar mai mult, un principiu al procesului penal, deși înscrierea sa expres lipsea din capitolul care în frontispiciul Codului prevede regulile de bază ale procesului penal [17].

Răsturnarea prezumției de nevinovăție este într-o legătură și condiționare reciprocă cu probarea, cu certitudine, a vinovăției. Dacă certitudinea nu se manifestă, prezumția de nevinovăție este susținută de regula *in dubio pro reo*. După cum menționează profesorul Ion Tanoviceanu, această regulă se referă numai la stabilirea situațiilor de fapt, nu și la interpretarea normelor juridice procesuale, deoarece acestea stabilesc norme procesuale ce urmează a fi aplicate în direcția unei cât mai depline realizări a justiției și nu în direcția în care ar conveni mai bine unei sau altei părți [18].

Este necesar să accentuăm că deși instanța de judecată trebuie să se conducă de postulatul „Nicio persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală și condamnată”, art.1 alin.(2) CPP RM nu trebuie interpretat în sensul că, odată cu punerea sub învinuire, prezumția de nevinovăție este retractată. Punerea sub învinuire nu compromite persoana, iar în cazul în care nu a fost dovedită vinovăția, persoana trebuie reabilitată. Spre deosebire de constatarea vinovăției, care este pusă în sarcina instanței de judecată, reabilitarea este pusă și în sarcina organelor de urmărire și a procurorului, fapt determinat de interesul public ocrotit de acești subiecți. Convenția Europeană a Drepturilor Omului proclamă într-o manieră clară în art.6.2 prezumția de nevinovăție. Analizând-o, constatăm că față de probă este înaintată o exigență, și anume: ca „vinovăția să fie stabilită în mod legal”. Astfel, rezultă că dacă proba ce învinuiește persoana va fi obținută pe cale ilegală sau va fi falsă, prezumția va rămâne în vigoare. În doctrină s-a arătat că prezumția de nevinovăție își găsește exprimare și prin intermediul principiului contradictorialității.

Reabilitarea nevinovatului prin intermediul sentinței de achitare reprezintă mijlocul superior juridic de reabilitare a persoanelor trase netemeinic la răspundere penală și, deci, are un efect educativ excepțional. Sentința de achitare, care corespunde cerințelor legalității, temeiniciei și argumentării, prezintă un interes social-politic enorm, educând stima față de lege, întărește încrederea față de legalitate, ridică semnificativ autoritatea organelor judecătorești ca autorități de sine stătătoare în statul de drept. Se pare că fără sentința de achitare nu poate fi vorba nici de justiție adevărată. Instanța de judecată nu îndeplinește pur și simplu funcția de corectare a consecințelor urmăririi penale, deoarece astfel activitatea ei prin nimic nu s-ar deosebi de activitatea procurorului privind supravegherea asupra corectitudinii urmăririi penale. Această funcție intră pe deplin în competența procurorului, care, studiind dosarul penal și concluzionând că sunt suficiente probe de învinuire, transmite materialele în instanța de judecată respectivă.

Astfel, instanța, judecând cauza, nu contrapune mecanic ceea ce e stabilit de organele de urmărire penală cu legea, ci examinează, analizează, studiază fiecare probă prezentă, apreciază toate circumstanțele legate de culpă și persoana învinuită și, în baza convingerilor proprii, hotărăște dacă fapta săvârșită poartă sau nu un caracter criminal și dacă persoana concretă este sau nu periculoasă pentru societate.

În aceasta și constă cea mai înaltă calitate a actului judecătorec – sentința de achitare. În condițiile cele mai favorabile pentru stabilirea adevărului, pronunțarea sentințelor de achitare are loc în faza centrală a acțiunii penale – dezbaterile judiciare ale acțiunilor penale. Astfel, achitarea inculpatului, subliniază M.S. Strogovici, este unul dintre rezultatele dezbaterilor judiciare pe cauza penală, exprimat în stabilirea nevinovăției persoanei predate justiției și confirmarea nevinovăției lui prin pronunțarea sentinței de achitare.

Hotărârea procesuală despre achitarea persoanei predate judecății – sentința – se emite în numele legii cu destinația de a soluționa definitiv întrebarea despre vinovăția inculpatului. Fiind dată definiția noțiunii „achitarea inculpatului” se reflectă corelația acesteia cu sentința de achitare.

Prima noțiune constituie rezultatul activității instanței judiciare, a doua – sentința emisă prin care achitarea obține o formulare și o întemeiere juridică [19]. Odată ce a fost pronunțată sentința de achitare se poate răspunde la întrebarea despre cauzele achitării. E important a stabili de ce netemeinicia învinuirii înaintate persoanei în comiterea infracțiunii se rezolvă nu în cadrul urmăririi penale, ci anume în ședința de judecată. Acest lucru se explică prin diversitatea condițiilor și posibilităților procedurale la aceste faze ale examinării. Dacă organul de urmărire penală își îndeplinește activitatea în condițiile publicității limitate, de unul singur, atunci instanța de judecată activează în condiții mai favorabile pentru stabilirea adevărului – publicitatea, colegialitatea, egalitatea în drepturi a participanților la proces.

Importanța sentinței de achitare, ca cel mai important mijloc de reabilitare a nevinovatului, devine evidentă din însăși noțiunea de reabilitare, care atât în plan etimologic, cât și judiciar, apreciază M.F. Malikov, are același sens: restabilirea în drepturile anterioare și a reputației discreditate nelegitim [20]. În procesul penal rus, spre exemplu, reabilitarea înseamnă „casarea consecințelor actului juridic care a stabilit faptul încălcării normelor de drept de o persoană concretă și care a aplicat anumite sancțiuni asupra acestor încălcări”.

Corespunzător, reabilitarea persoanei achitate de judecată este o consecință inevitabilă a recunoașterii învinuirii insuficiente. Examinând faptul reabilitării ca o consecință inevitabilă a sentinței de achitare, pronunțate de judecată în baza unui temei legitim, se are în vedere întâi de toate reabilitarea juridică penală, ceea ce înseamnă atât negarea completă a învinuirii înaintate persoanei, cât și a momentelor neprielnice, cum ar fi antecedentele penale. Aceasta este partea cea mai importantă a reabilitării juridice a inculpatului care nu este încheiată cu reabilitarea juridico-penală. De aici reiese părerea inexactă că „reabilitarea la pronunțarea sentinței de achitare poartă un caracter abstract, prin care atrage după sine careva consecințe juridice” [21].

Reabilitarea juridică în sensul larg al cuvântului presupune, de rând cu cele expuse, negarea altor forme de răspundere juridică, cum ar fi cea administrativă, disciplinară, precum și întoarcerea, remunerarea a tot ce a pierdut invinuitul în legătură cu tragerea la răspundere penală în calitate de învinuit. Din punctul acesta de vedere, achitarea inculpatului în procesul de judecată, în baza existenței anumitor circumstanțe, poate nici să nu însemne negarea unei răspunderi juridice a lui [22].

Practica judiciară confirmă că la pronunțarea sentinței de achitare pentru nestabilirea faptului infracțiunii ori nedovedirea participării inculpatului la săvârșirea infracțiunii, precum și în cazul achitării inculpatului din lipsa elementelor constitutive ale infracțiunii în acțiunile lui, instanța de judecată trebuie să decidă respingerea acțiunii, calificând-o ca săvârșită în stare de legitimă apărare. În cazul în care se pronunță sentința de achitare din cauza lipsei elementelor constitutive ale infracțiunii în faptă săvârșită de inculpat, atunci acțiunea este lăsată fără examinare.

În concluzie, instituția reabilitării persoanei în procesul penal se află într-o conexiune organică cu principiile dreptului penal. Asupra legăturii cu unele dintre aceste principii este cazul să ne referim într-un mod special. Avem în vedere principiul prezumției nevinovăției și principiul asigurării dreptului la apărare. Ambele aceste principii sunt fixate în textul Codului de procedură penală: în art.8 și, respectiv, în art.17. Însă, în demersul nostru imediat ne vom concentra atenția asupra legăturii instituției reabilitării nu cu aceste două principii ale procesului penal, ci cu principiul aflării adevărului.

De menționat că acest principiu nu este statuat în legislația procesual penală autohtonă. Nu mai există o normă în vigoare similară cu art.14 CPP RM din 1961. Reieșind din prevederile acestui articol, în cadrul procesului penal organele de urmărire penală și instanța judecătorească erau obligate să efectueze cercetarea sub toate aspectele, completă și obiectivă a circumstanțelor cauzei, adică să stabilească adevărul. Chiar dacă legislația procesual penală nu mai conține o prevedere expresă similară, aceasta nu înseamnă că organele de urmărire penală și instanța judecătorească nu mai au obligația sus-nominalizată. Mai mult, din analiza art.1 CPP RM transpare prezența principiului aflării adevărului.

Or, din dispoziția art.1 CPP RM aflăm că obiectivul procesului penal este ca „orice persoană care a săvârșit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinovăției sale și nicio persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală și condamnată”. În acest sens, este util a reproduce opinia lui G.Mateuț: „Aflarea adevărului cu privire la persoana făptuitorului înseamnă deplina certitudine asupra vinovăției celui în cauză...”[23].

Totuși, în majoritatea legislațiilor penale și procesual penale accentul se pune pe o comportare ireproșabilă a condamnatului și se subliniază că persoana condamnată este absolvită în mod artificial de la consecințele condamnării.

În cazul reabilitării de drept comportamentul condamnatului este pasiv, adică el este obligat să se abțină de la săvârșirea faptelor infracționale pe perioada stabilită de lege, și la momentul expirării acestui termen antecedentul penal se stinge. Ca urmare, persoana condamnată își recapătă din nou statutul juridic inițial (până la condamnare), iar reabilitarea judecătorească presupune un comportament activ al condamnatului, caracterizat prin inițierea unei proceduri speciale de anulare a antecedentelor penale până la expirarea termenelor de stingere a acestora. Această procedură este pornită la cererea persoanei.

Astfel, fiind întru totul de acord cu opinia autoului Fl.Sîrbu [24], subliniem încă o dată că asemeni cazului reabilitării de drept, pentru acordarea reabilitării judecătorești legea prevede condiții privind condamnarea, termenele de reabilitare, conduita condamnatului etc. Stabilirea condițiilor pentru acordarea reabilitării reprezintă o garanție și pentru condamnat, deoarece, dacă se constată că acestea sunt îndeplinite, instanța nu poate refuza reabilitarea pe motiv că nu ar fi oportună.

Referințe:

1. APETREI, M. *Drept procesual penal*. București, 1999, p.92.
2. СТРОГОВИЧ, М.С. *Курс советского уголовного процесса*. Том 1. Москва: Наука, 1968, с.36.
3. VOLONCIU, N. *Tratat de procedură penală. Partea generală*. Vol.I. București: Paideia, 1993, p.16.
4. ПОП, Т. *Drept procesual penal. Partea specială*. Vol.I. Cluj: Tipografia Națională, 1946, p.5-6.
5. ЯКУБОВИЧ, А. *Законность в досудебных стадиях уголовного процесса России*. Кемерово, 1997, с.66.
6. ХИМИЧЕВ, О. Институт реабилитации в уголовном судопроизводстве. В: *Закон и право*, 2004, №1, с.40-43.
7. DOLEA, Ig. Regula în reglementarea Codului de Procedură Penală *non reformatio „in peius”*. În: *Analele științifice ale USM, Facultatea de Drept*, 1999, nr.2, p.99-102.

8. Codul penal al Republicii Moldova. Legea nr.985-XV din 18.04.2002. Republicat în: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.72-74/195.
9. COZMA, I. *Reabilitarea în dreptul penal*. București: Editura Științifică, 1970, p.132-134.
10. *Dicționarul explicativ al limbii române* / Sub red. lui I.Coteanu, L.Seche, M.Seche. București: Univers enciclopedic, 1998, p.896.
11. *Научно-практический комментарий УПК РСФСР* / Под ред. Л.Н. Смирнова. Москва: Юридическая литература, 1970, с.13.
12. БЕЗЛЕПКИН, Т. Конституционные права граждан на возмещение имущественного вреда, причиненного судебными органами. В: *Проблемы правового статуса личности в уголовном процессе*. Саратов: Саратовский университет, с.82-86.
13. ПОЛЯКОВА, М. *Имущественные проблемы реабилитации по советскому праву*: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Москва, 1977, с.16.
14. BRÎNZĂ, L. Aspectele de bază ale instituției de reabilitare a persoanei în procesul penal. În: *Revista Națională de Drept*, 2007, nr.9, p.3.
15. VOLONCIU, N. *Tratat de procedură penală. Partea generală*. Vol.I. București: Paideia, 1996, p.354.
16. DOLTU, I. Considerații cu privire la administrarea și aprecierea probelor în procesul penal. În: *Dreptul*, 2001, nr.7, p.170.
17. VOLONCIU, N. Conotații din perspectivă europeană la ultimele modificări ale Codului de procedură penală. În: *Revista de Drept Penal*, 2004, p.97.
18. TANOVICIANU, I. *Tratat de drept și procedură penală*. Vol.IV. București: Curierul Judiciar, 1927, p.96.
19. СТРОГОВИЧ, М.С. *Истина судебного приговора. Проблемы судебной практики*. Москва, 1974, с.100-107.
20. МАЛИКОВ, М.Ф. *Проблемы судебного приговора*. Уфа, 1987, с.88.
21. DOLEA, Ig. Considerații privind dreptul acuzatului la tăcere în procedura penală. În: *Analele științifice ale USM*. Vol.I, Chișinău, 2006, p.604.
22. DĂNILEȚ, C. Aspecte teoretice și practice ale sesizării instanței de judecată în materia plângerii prelabile directe. În: *Dreptul*, 2004, nr.9, p.222.
23. MATEUȚ, G. *Procedura penală (Partea generală)*. București: Universul Juridic, 2019, p.44
24. SÎRBU, Fl. *Prescripția în Dreptul Penal*. Chișinău: CE USM, 2008, p.149.

Date despre autori:

Andrei MUNTEAN, doctorand, Școala doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: andrei240692@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1047-5969

Gheorghe SORICI, doctorand, Școala doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.

Prezentat la 04.11.2020

CZU: 343.522

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4572526>

STUDIU COMPARAT PRIVIND OBIECTUL INFRAȚIUNILOR DE FALS ÎN ACTE PUBLICE (art.332 CP RM)

Cristina PÎRȚAC

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul studiu este efectuată o analiză comparată a infracțiunilor de fals în acte publice prevăzute în legislația Republicii Moldova în raport cu prevederile similare din legislațiile penale ale unor state străine. Investigația comparată a vizat obiectul infracțiunilor de fals în acte publice. Sunt punctate tehnicile legislative de inserare a infracțiunilor de fals în acte publice în textul legii penale. O parte din studiu este dedicat analizei obiectului material/imaterial și a produsului infracțiunii. Se arată că în conjunctura infracțiunilor prevăzute la art.332 CP RM documentul oficial fals nu poate apărea în postura de obiect material sau imaterial, ci doar de produs al infracțiunii. Din perspectivă comparată, în legislația unor state străine pe post de obiect material sau imaterial al infracțiunilor similare celor consemnate la art.332 CP RM pot apărea și documentele oficiale false, nu însă doar cele autentice.

Cuvinte-cheie: *fals în acte publice, obiect al infracțiunii, obiect juridic generic, obiect material/imaterial al infracțiunii, sferă publică, infracțiuni de fals, document oficial.*

COMPARATIVE STUDY REGARDING THE OBJECT OF FORGERY IN PUBLIC ACTS OFFENSES (art.332 PC RM)

This study presents a comparative analysis of the offenses of forgery in public acts provided in the legislation of the Republic of Moldova in relation to similar provisions in the criminal laws of some foreign states. The comparative investigation focused on the object of the offenses of forgery in public acts. Are pointed out legislative techniques for inserting the offenses of forgery in public acts in the text of the criminal law. Part of the study is dedicated to the analysis of the material/immaterial object and the product of the crime. It is shown that in the conjuncture of the crimes provided in art. 332 CC RM, the false official act cannot appear as material or immaterial object, but only as the product of the crime. From a comparative perspective, in the legislation of some foreign states, not only the authentic acts, but also false official acts may appear as a material or immaterial object of the crimes similar to those laid down in art. 332 CC RM.

Keywords: *forgery in public acts, object of the crime, generic legal object, material/immaterial object of crime, public sphere, forgery offenses, official document.*

Introducere

La art.332 din Codul penal al Republicii Moldova (în continuare – CP RM [1]) este stabilită răspunderea penală pentru infracțiunile de fals în acte publice. Sesizăm că respectivele fapte constituie infracțiuni nu doar în legislația penală a Republicii Moldova, ci și în legislația statelor străine.

În prezentul demers științific ne propunem să facem o analiză comparată a reglementărilor înscrise la art.332 CP RM cu cele corespondente din legislațiile penale ale unor state străine, predominant europene, din perspectiva obiectului infracțiunii (obiectului juridic, obiectului material/imaterial, precum și a produsului infracțiunii). Orice intervenție în planul relevării conținutului unei norme de incriminare dintr-o legislație sau alta poate avea impact pozitiv asupra cadrului incriminator național, legiuitorul moldav având posibilitatea de a se inspira pe calea preluării unor sau altor texte legislative îmbunătățind în cele din urmă conținutul cadrului incriminator, în general, și a celui consemnat la art.332 CP RM, în special.

Rezultate și discuții

1. Obiectul juridic generic. *Ab initio* consemnăm că, în corespundere cu legislația națională, infracțiunile de fals în acte publice sunt așezate în cadrul Capitolului XV din Partea specială a Codului penal „Infracțiuni contra bunei desfășurări a activității în sfera publică”.

În plan comparat sesizăm mai multe poziții legislative vizând tehnica de amplasare a infracțiunilor de fals în acte publice în textul legii penale.

A. Într-o primă poziție, în special caracteristică legislațiilor penale ale statelor foste membre ale Uniunii Sovietice, precum și unor state din Estul Europei, infracțiunile similare celor de la art.332 CP RM sunt localizate în cadrul segmentului din Partea specială a Codului penal *grosso modo* dedicat protecției relațiilor sociale

privind desfășurarea activității de serviciu în sfera publică. De altfel, observăm că tocmai o asemenea abordare este sesizată și în cazul legii penale moldave.

In concreto, remarcăm că în Codul penal al Federației Ruse [2] faptele de fals în acte publice sunt amplasate în cadrul Capitolului XXX „Infrațiuni împotriva puterii de stat, intereselor serviciului de stat și serviciului în cadrul organelor publice locale” din Secțiunea a X-a „Infrațiuni împotriva puterii de stat” din Partea specială; în Codul penal al Tadjikistanului [3] infracțiunile de fals în acte publice sunt fixate în cadrul Capitolului XXX „Infrațiuni împotriva puterii de stat, intereselor serviciului de stat” din Secțiunea a XIII-a „Infrațiuni împotriva puterii de stat”; în Codul penal al Uzbekistanului [4] faptele de fals în acte publice sunt așezate în cadrul Capitolului XV „Infrațiuni împotriva ordinii de guvernare” din Secțiunea a V-a „Infrațiuni împotriva ordinii de funcționare a organelor puterii de stat, guvernării și asociațiilor publice”; în Codul penal al Armeniei [5] infracțiunile corespondente celor înscrise la art.332 CP RM sunt amplasate în cadrul Capitolului XXIX „Infrațiuni contra serviciului public” din Secțiunea a XI-a „Infrațiuni împotriva puterii de stat”; în Codul penal al Turkmenistanului [6] respectivele infracțiuni sunt localizate în cadrul Capitolului XXIII „Infrațiuni împotriva intereselor serviciului de stat” din Secțiunea a X-a „Infrațiuni împotriva ordinii de funcționare a organelor puterii de stat și a guvernării”.

În Codul penal al Azerbaidjanului [7] falsul în acte publice îl regăsim în Capitolul XXXIII „Infrațiuni de corupție și alte infracțiuni împotriva intereselor de serviciu” din Secțiunea a XI-a „Infrațiuni împotriva puterii de stat”. Într-o manieră similară, în Codul penal al Kârgâzstanului [8] aceste fapte sunt identificate în Capitolul XLIV „Infrațiuni de corupție și alte infracțiuni împotriva intereselor de serviciu de stat și municipale” din Secțiunea a IX-a „Infrațiuni împotriva puterii de stat”. Analogic legiuitorilor azer și kirghiz, cel cazac [9] a decis să amplaseze infracțiunile de fals în acte publice în cadrul Capitolului XV „Infrațiuni de corupție și alte încălcări penale împotriva intereselor serviciului de stat și administrării publice”.

În legislația Georgiei [10] infracțiunile de fals în acte publice sunt fixate în cadrul Capitolului XXXIX „Infrațiuni de serviciu” din Secțiunea a XI-a „Infrațiuni împotriva statului” din Partea specială a Codului penal. Într-o manieră apropiată, legiuitorul belarus [11] a amplasat infracțiunile de fals în acte publice în cadrul Capitolului XXXV „Infrațiuni împotriva intereselor de serviciu” din Partea specială a Codului penal. Iar în Codul penal al Ucrainei [12] falsul în acte publice este localizat în Secțiunea a XVII-a „Infrațiuni în sfera activității de serviciu”.

Rezumând asupra pozițiilor tehnico-legislative evocate *supra* de amplasare a infracțiunilor de fals în acte publice în textul legii penale semnalăm următoarele:

a) În mare parte, *lato senso*, faptele de fals în acte publice sunt apreciate drept infracțiuni contra statului/puterii de stat/ordinii de funcționare a organelor puterii de stat. De fapt, o atare abordare o sesizăm prezentă în cazul legislațiilor penale ale statelor străine în care Partea specială a Codului penal este sistematizată în secțiuni/titluri și capitole. Acest lucru este străin legislației penale a Republicii Moldova; or, Partea specială a Codului penal moldav este grupată în capitole, nu și în secțiuni/titluri. Respectiv (*e.g.* în legislația Armeniei, Federației Ruse, Uzbekistanului, Turkmenistanului etc.) infracțiunile de fals în acte publice, *stricto senso*, sunt catalogate în calitate de infracțiuni contra intereselor serviciului de stat (catalogare desprinsă din titulatura capitolului și care diferă de abordarea *lato senso* desprinsă din titulatura secțiunii). Tocmai de aceea, în legislațiile penale ale acestor state pe lângă obiectul juridic generic (desprins din titulatura capitolului) există și un obiect juridic suprageneric (rezultat din denumirea secțiunii), care este comun tuturor infracțiunilor amplasate în cadrul respectivei secțiuni. Și potrivit acestor legislații, conținutul obiectului juridic generic derivă din conținutul obiectului juridic suprageneric (*i.e.* relațiile sociale referitoare la desfășurarea activității în sfera serviciului de stat (*e.g.* așa cum prevede Codul penal al Turkmenistanului) derivă organic din relațiile sociale privind ordinea de funcționare a organelor puterii de stat și a guvernării).

Fără a puncta asupra oportunității sistematizării Părții speciale a Codului penal moldav în secțiuni/titluri și capitole, reiterăm că în conjunctura legislației Republicii Moldova faptele reunite sub denumirea de fals în acte publice nu constituie infracțiuni contra puterii de stat, ci infracțiuni contra bunei desfășurări a activității în sfera publică.

b) Titulatura capitolului din Partea specială a Codului penal din legislațiile unor state străine (sus-reliefate), în care sunt amplasate infracțiunile corespondente celor înscrise la art.332 CP RM (*e.g.* Federația Rusă, Tadjikistan, Turkmenistan etc.), sugerează că faptele de fals în acte publice lezează *interesele serviciului de stat și/sau interesele serviciului în cadrul organelor publice locale*. Din această perspectivă, surprindem o

poziție restrânsă a respectivilor legiuitori. *In concreto*, se observă tendința de a reflecta îngust obiectul protecției penale pasibil de a fi lezat prin săvârșirea infracțiunilor așezate în acest capitol, inclusiv cele de fals în acte publice. Mai exact, remarcăm că pe post de obiect juridic generic sunt evocate relațiile sociale cu privire la buna desfășurare a activității în sfera serviciului de stat și/sau a celui în cadrul organelor publice locale. Titulatura capitolului nu conține și ipoteza lezării relațiilor sociale vizând buna desfășurare a activității în sfera publică ce nu include sfera serviciului de stat și/sau a celui în cadrul organelor publice locale. Or, nici pe departe, sfera publică (*alias* – sectorul public) nu se rezumă doar la sfera serviciului de stat și/sau la serviciul în cadrul organelor publice locale. Cel puțin, în contextul legii penale a Republicii Moldova sfera publică include și alte sfere decât cea privind serviciul de stat și serviciul în cadrul organelor puterii de stat (*e.g.* sfera serviciului realizat de persoane autorizate sau investite de stat să presteze în numele acestuia servicii publice sau să îndeplinească activități de interes public).

Are dreptate A.Popenco când menționează: „Legiuitorul moldav a mers pe calea lărgirii cercului relațiilor sociale *sui generis* protejate prin normele de incriminare amplasate în cadrul Capitolului XV al Părții speciale a Codului penal, incluzând în această categorie ... nu doar relațiile sociale cu privire la buna desfășurare a activității în cadrul organelor puterii de stat centrale și locale, dar și cele care nu implică serviciul în cadrul organelor puterii de stat și al celor locale, însă care vizează sfera publică (activitatea desfășurată în cadrul întreprinderilor de stat, municipale, instituțiilor publice, de persoana autorizată sau investită de stat să presteze în numele acestuia servicii publice sau să îndeplinească activități de interes public, activitatea desfășurată de persoanele publice străine și de funcționarii internaționali etc.)” [13, p.55].

S-ar părea mai reușită denumirea capitolului Părții speciale al Codului penal al Armeniei în care sunt amplasate faptele de fals în acte publice – „Infracțiuni contra serviciului public”. O denumire analogică învederăm în cazul legislației penale a Macedoniei de Nord [14], în conformitate cu care faptele de fals în acte publice sunt localizate în cadrul Capitolului XXX „Infracțiuni împotriva serviciului public” din Partea specială a Codului penal. Aceasta e doar o aparență, neexistând careva diferențe enorme de conținut dintre acest model și cel identificat în cazul legislației penale a Federației Ruse, a Turkmenistanului etc. Or, sintagma „serviciu public” este una generică pentru expresiile „serviciu de stat”, „serviciu în cadrul organelor publice locale”.

Extrapolând modelul legislativ armean și macedonean la cadrul incriminator moldav, remarcăm că și în această ipoteză titulatura capitolului nu ar cuprinde *in globo* faptele penale săvârșite în sfera publică. În acord cu legislația Republicii Moldova, relațiile sociale cu privire la buna realizare a serviciului public constituie doar o parte a relațiilor sociale cu privire la buna desfășurare a activității în sfera publică. Cele din urmă relații sociale cuprind și alte relații decât cele ce vizează buna realizare a serviciului public (*e.g.* relațiile sociale privind buna desfășurare a activității în sfera publică de către alți subiecți decât cei ce activează în cadrul unei autorități publice). *Per a contrario*, relațiile sociale cu privire la buna realizare a serviciului public includ doar acele relații sociale ce vizează realizarea serviciului în cadrul unei autorități publice.

Elocvente sunt argumentele aduse de C.Timofei: „Nu ar fi corect să susținem că numai relațiile sociale cu privire la serviciul public sunt cele care formează obiectul juridic generic al infracțiunilor prevăzute în Capitolul XV al Părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova. Aceasta deoarece, în conformitate cu art.2 al Legii cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 04.07.2008 [15], serviciu public este activitatea de interes public, organizată și desfășurată de către o autoritate publică. Or, este valabilă în continuare teza pe care am enunțat-o mai sus: nu este admisibil să considerăm că entitățile – în care se desfășoară activitatea constituind valoarea socială fundamentală, care reprezintă obiectul juridic generic al infracțiunilor prevăzute în Capitolul XV al Părții speciale a Codului penal al Republicii Moldova – s-ar reduce numai la autoritățile publice” [16, p.154; 17, p.51]. În condițiile în care subiectul infracțiunilor amplasate în cadrul Capitolului XV din Partea specială a Codului penal, în general, și al infracțiunilor de fals în acte publice, în special, îl formează, *inter alia*, angajatul întreprinderilor de stat sau municipale, angajatul altor persoane juridice de drept public, dar care nu constituie autorități publice (*e.g.* instituțiile publice), persoana autorizată sau investită de stat să presteze în numele acestuia servicii publice sau să îndeplinească activități de interes public, este imposibil să reducem cercul obiectului juridic generic al acestor infracțiuni la relațiile sociale ce vizează buna realizare a serviciului public (*i.e.* a serviciului în cadrul autorităților publice).

c) Titulatura capitolului din Partea specială a Codului penal al Azerbaidjanului (în care este amplasată fapta de fals în acte publice) sugerează că acesta conține incriminări menite să lezeze relațiile sociale privind buna

desfășurare a activității de serviciu, fără a se face distincție între infracțiunile împotriva intereselor de serviciu în sfera publică și cele săvârșite în sfera privată. Reiterăm că capitolul enunțat are următoarea denumire: „Infracțiuni de corupție și alte infracțiuni împotriva intereselor de serviciu”. Totodată, analizând cuprinsul capitolului enunțat desprindem că acesta cuprinde, *per se*, doar fapte pasibile să lezeze relații sociale privind buna desfășurare a activității în sfera publică, nu și în cea privată. În condiții neclare, legiuitorul azer nu punctează în mod tranșant acest lucru.

O tehnică similară identificăm în cazul legislației Estoniei [18], infracțiunile de fals în acte publice fiind amplasate în cadrul Diviziei II „Încălcarea obligației de a menține integritatea” din Capitolul XVII „Infracțiuni privind serviciul” al Părții speciale a Codului penal. Același lucru îl remarcăm în cazul Codului penal al Georgiei, al Ucrainei și în cel al Republicii Belarus.

În opoziție, alți legiuitori disting (cu referire la titulatura capitolului) între infracțiunile de serviciu săvârșite în sfera publică și cele comise în sfera privată. Acest lucru este realizat în mod explicit (*e.g.* în legislația Armeniei, a Macedoniei de Nord, a Republicii Moldova etc.) sau în mod implicit (*e.g.* în legislația Federației Ruse, a Kazahstanului, a Letoniei etc.). De pildă, din titulatura Capitolului XXIV „Infracțiuni comise în serviciul autorității de stat” din Partea specială a Codului penal al Letoniei [19] se desprinde implicit că acest segment cuprinde infracțiunile de serviciu săvârșite, în exclusivitate, în sfera publică. La această concluzie ne îndeamnă sintagma „de stat” din denumirea capitolului.

Din punctul nostru de vedere, orice legiuire penală modernă trebuie să facă distincție între infracțiunile de serviciu (sau în legătură cu serviciul) săvârșite în sfera publică și infracțiunile de serviciu (sau în legătură cu serviciul) săvârșite în sfera privată. Acest lucru este sesizat în cazul legislației Republicii Moldova. Legiuitorul moldav (și nu doar) s-a aliniat la standardele internaționale în această materie incriminând în Capitolul XV infracțiunile contra bunei desfășurări a activității în sfera publică, iar în Capitolul XVI infracțiunile de corupție în sectorul privat. *In concreto*, o asemenea distincție regăsim în textul Convenției ONU împotriva corupției, adoptate la New York la 31 octombrie 2003 [20]. Același lucru este desprins, în mod implicit, și din textul Convenției penale privind corupția, adoptate la Strasbourg la 27 ianuarie 1999 [21].

d) În legislația Georgiei și a Estoniei faptele de fals în acte publice sunt amplasate în segmentul din Partea specială a Codului penal dedicat incriminării tuturor infracțiunilor de serviciu. O atare abordare provoacă anumite reticențe.

Pe de o parte, suntem de acord că falsul în acte publice este o infracțiune de serviciu (cel puțin în acord cu legislația Republicii Moldova). Mai exact, este o infracțiune de serviciu săvârșită în sfera publică. La o asemenea concluzie ne îndeamnă legiuitorul moldav circumscriind o calitate specială subiectului infracțiunii: cea de persoană publică sau de persoană cu funcție de demnitate publică.

Pe de altă parte, din punctul nostru de vedere, pentru Capitolul XV din Partea specială a Codului penal moldav este inoportună denumirea „Infracțiuni de serviciu”.

În primul rând – deoarece nu reflectă sfera în care sunt săvârșite faptele infracționale (aspect asupra căruia am polemizat mai sus). *În al doilea rând* – deoarece nu toate faptele penale înscrise în cadrul acestui capitol constituie veritabile infracțiuni de serviciu. O asemenea particularitate lipsește, de exemplu, faptei de corupere activă sau celei de cumpărare de influență. Prin urmare, legiuitorul a decis să situeze în acest capitol atât faptele penale (cu caracter general) săvârșite de anumiți subiecți de drept circumstanțiați în legătură cu activitatea lor de serviciu, cât și cele care nu sunt săvârșite de atare subiecți, dar care au legătură cu activitatea de serviciu a subiecților circumstanțiați. Convențional, prima categorie formează lista infracțiunilor de serviciu. În contrast, cea de-a doua categorie formează lista infracțiunilor tangențiale activității de serviciu (*i.e.* care nu sunt de serviciu, dar care au legătură cu activitatea de serviciu).

Deci, expresia „infracțiuni contra bunei desfășurări a activității în sfera publică” este mai largă ca sintagma „infracțiuni de serviciu”. Prima include și alte infracțiuni (care nu sunt de serviciu), dar care constituie fapte săvârșite în sfera publică (*alias* – sectorul public).

Din considerentele enunțate *supra*, suntem de părere că actuala titulatură a Capitolului XV din Partea specială a Codului penal moldav redă cu exactitate sfera în care sunt săvârșite infracțiunile amplasate în acest capitol, precum și conexiunea acestora cu calitatea specială a subiectului infracțiunii.

Din aceste raționamente susținem poziția legiuitorului ucrainean de a redenumi capitolul Părții speciale a Codului penal în care sunt înscrise faptele de fals în acte publice în „Infracțiuni în sfera activității de serviciu”. Respectiva titulatură denotă că capitolul în cauză cuprinde nu doar infracțiunile de serviciu, ci și cele care au legătură cu activitatea de serviciu.

e) Nu susținem abordarea acelor legiuitori care apreciază infracțiunile de fals în acte publice (și nu doar) în calitate de fapte apte să lezeze *interesele* de serviciu. Bunăoară, legiuitorul belarus a intitulat capitolul Părții speciale a Codului penal în care a amplasat infracțiunile de fals în acte publice „Infracțiuni împotriva intereselor de serviciu”. O poziție similară sesizăm în cazul legislației penale a Federației Ruse, a Tadjikistanului, a Turkmenistanului, a Azerbaidjanului, a Kârgâzstanului și a Kazahstanului.

În opinia noastră, interesul nu poate apărea pe post de obiect al protecției penale. Este inadmisibil ca prin săvârșirea unei infracțiuni, în general, și a falsului în acte publice, în mod special, să se lezeze careva *interese* (în speță, interesele de serviciu). Prin săvârșirea unei infracțiuni sunt lezate sau puse în pericol *valori și relații sociale* aferente acestor valori, nu însă interese. Are dreptate S.Brînza când afirmă: „nu putem pune semnul egalității între noțiunile „interes” și „valoare socială” [22, p.79]; „interesul nu constituie obiectul apărării penale, ci un element structural al acestuia” [Ibidem, p.81].

În concluzie, este incorect să catalogăm interesul în calitate de obiect al protecției penale, întrucât interesul constituie doar un element al relației sociale. Din acest motiv este cu neputință ca denumirea generică a unui capitol din Partea specială a Codului penal să reflecte interesul în postură de obiect al infracțiunii.

B. Într-o altă orientare, sesizăm tehnica legislativă concretizată în amplasarea infracțiunilor de fals în acte publice în cadrul segmentului din Partea specială a Codului penal dedicat tuturor incriminărilor de fals. De exemplu, în Codul penal al României [23] infracțiunile de fals material (art.320) și de fals intelectual (art.321) sunt localizate în cadrul Capitolului III „Falsuri în înscrisuri” din Titlul VI „Infracțiuni de fals” din Partea specială. În Codul penal al Suediei [24] falsul în acte publice este fixat în cadrul Capitolului XIV „Despre infracțiunile de fals”. Același lucru e valabil în cazul Codului penal al Finlandei [25] și în cel al Germaniei [26] care conțin un capitol intitulat identic cu cel din Codul penal al Suediei. În legislația Lituaniei [27] infracțiunile de fals în acte publice sunt amplasate în cadrul Capitolului XLIII „Infracțiuni și misdiminorii împotriva ordinii guvernamentale privind falsificarea documentelor și a dispozitivelor de măsurare” din Partea specială a Codului penal. În legislația Spaniei [28] infracțiunile de fals în acte publice fac parte din Capitolul II „Despre falsul în documente” din Titlul XVIII „Despre infracțiuni de fals” din Partea specială a Codului penal. În fine, în legislația Albaniei [29] infracțiunile similare celor înscrise la art.332 CP RM sunt consacrate juridic în cadrul Secțiunii a VIII-a „Falsificarea documentelor” din Capitolul III „Infracțiuni contra proprietății sau în sfera economică” din Partea specială a Codului penal.

De consemnat că în legislația acestor state regăsim un capitol similar celui în care sunt amplasate infracțiunile prevăzute la art.332 CP RM. În pofida acestui fapt, legiuitorul respectivelor state a decis să localizeze infracțiunile de fals în acte publice în cadrul unui alt segment din Partea specială a Codului penal decât cel ce vizează protecția bunei desfășurări a activității în sfera publică. De exemplu: în legislația Germaniei faptele de fals în acte publice fac parte din Capitolul XXIII „Despre fals”, deși Capitolul XXX din Partea specială a Codului penal cuprinde incriminările faptelor prejudiciabile săvârșite în exercițiul funcției publice.

Să fie oare oportună o asemenea tehnică legislativă pentru Codul penal al Republicii Moldova? Poate. Cert e că aceasta ar determina multiple intervenții în textul legii penale, concretizate în transferul unor infracțiuni de fals dintr-un capitol sau altul al Părții speciale în noul capitol care să cuprindă totalitatea infracțiunilor de fals (e.g. falsul semnelor bănești sau al titlurilor de valoare, falsul informatic, falsul în acte publice, falsul în documente contabile etc.). Constituirea unui asemenea capitol ar însemna nu doar depunerea unui efort legislativ considerabil, ci și schimbul paradigmei legislative de construire a Părții speciale a Codului penal. Aceasta ar însemna ca legiuitorul moldav să renunțe la modelul clasic rus de grupare a infracțiunilor pe categorii; or, locul infracțiunilor de fals în acte publice în cuprinsul Părții speciale a Codului penal moldav în vigoare a fost pre-determinat de trecutul istoric al Republicii Moldova și de influența pe care a exercitat-o legislația fostei Uniuni Sovietice asupra legislațiilor statelor foste membre ale Uniunii Sovietice, inclusiv asupra legislației penale a Republicii Moldova. *Supra* am arătat că în respectivele legislații penale (cu unele excepții) infracțiunile de fals în acte publice au fost amplasate în cadrul segmentului din Partea Specială a Codului penal similar Capitolului XV din Partea specială a Codului penal al Republicii Moldova.

În pofida observațiilor enunțate *supra*, în perspectivă nu excludem posibilitatea constituirii unui capitol în Partea specială a Codului penal în care să fie înscrise toate infracțiunile de fals, indiferent de entitatea materială și/sau imaterială influențată infracțional (e.g. așa cum este cazul României).

C. Potrivit unei alte orientări (cea de-a treia), infracțiunile de fals în acte publice sunt fixate în segmentul din Partea specială a Codului penal destinat protecției relațiilor sociale cu privire la încrederea publică în

autenticitatea documentelor. Așadar, în Codul penal al Franței [30] infracțiunile corespondente celor de la art.332 CP RM sunt reunite în cadrul Capitolului I „Despre fals” din Titlul IV „Subminarea încrederii publice”; în Codul penal al Maltei [31] infracțiunile de fals în acte publice sunt prevăzute în Titlul V „Despre infracțiuni ce afectează încrederea publică” din Partea specială; în Codul penal al Norvegiei [32] – în Capitolul XXIX „Protecția încrederii în semne bănești și în anumite documente”; în Codul penal al Italiei [33] – în Capitolul III „Falsul în documente” din Titlul VII „Infracțiuni împotriva încrederii publice”; în Codul penal al Poloniei [34] – în Capitolul XXXIV „Infracțiuni împotriva credibilității documentelor”; în Codul penal al Liechtensteinului [35] – în Secțiunea a XII-a „Infracțiuni împotriva fiabilității documentelor și a mărcilor de probă”.

În principiu, respectiva orientare nu diferă substanțial de cea de-a doua orientare. Sesizăm că, *lato senso*, infracțiunile de fals, în general, și cele de fals în acte publice, în special, pe de o parte, corespund categoriei „infracțiuni de fals”, iar pe de altă parte – categoriei „infracțiuni ce subminează încrederea publică în autenticitate”.

D. În fine, identificăm și alte tehnici de amplasare a infracțiunilor de fals în acte publice în textul legii penale. De pildă, în Codul penal al Bulgariei [36] aceste infracțiuni sunt amplasate în Capitolul IX „Infracțiuni legate de documente” din Partea specială. În legislația Muntenegrului [37] infracțiunile analogice celor prevăzute la art.332 CP RM sunt fixate în Titlul XXXIII „Infracțiuni împotriva tranzacțiilor juridice” din Partea specială a Codului penal. Iar în Codul penal al Elveției [38] respectivele fapte sunt amplasate în Titlul XVIII „Infracțiuni împotriva atribuțiilor de serviciu oficiale sau profesionale” din Cartea II.

Suscită interes cea din urmă poziție legislativă. Deși Codul penal al Elveției conține un capitol separat destinat incriminării infracțiunilor de fals (Titlul XI – „Despre fals”), totuși fapta de falsificare a unui document de către un funcționar public este amplasată în cadrul capitolului din Partea specială a Codului penal dedicat protecției relațiilor sociale cu privire la îndeplinirea corectă a atribuțiilor de serviciu oficiale sau profesionale (art.317 din Codul penal). Remarcăm că Titlul XI „Despre fals” din Partea specială a Codului penal elvețian conține, *inter alia*, fapta de falsificare a unui document (inclusiv, oficial), dar de către un subiect general (art.251 din Codul penal), nu însă de către unul special.

2. Obiectul material/imaterial. Produsul infracțiunii. La descrierea infracțiunilor prevăzute la art.332 CP RM legiuitorul folosește sintagma „document oficial”. Analizând sistematic respectiva sintagmă în raport cu conținutul celorlalte semne ale componentelor de infracțiune înscrise la art.332 CP RM ajungem la concluzia că documentul oficial poate evolua: a) pe post de obiect material/imaterial al infracțiunii și b) în postura de produs al infracțiunii.

Mai exact, pe post de obiect material sau imaterial apare documentul oficial *autentic* (atunci când fapta prejudiciabilă se exprimă în *(i)* acțiunea de înscriere a unor date vădit false sau în *(ii)* acțiunea de alterare (modificare) a conținutului documentului (modalitate faptică a falsificării documentelor oficiale)). În contrast, documentul oficial *fals* apare pe post de produs al infracțiunii.

Totodată, așa cum evocă S.Brînza, V.Stati și R.Popov, în postura de obiect material al infracțiunilor prevăzute la art.332 CP RM poate evolua și materia primă utilizată în vederea falsificării documentului oficial (în ipoteza falsificării documentelor oficiale presupunând contrafacerea acestora) [39, p.67]. Și în acest caz sesizăm că documentul oficial *fals* evoluează în calitate de produs al infracțiunii.

În concluzie, în conjunctura infracțiunilor prevăzute la art.332 CP RM documentul oficial *fals* nu poate apărea în postura de obiect material sau imaterial, ci doar de produs al infracțiunii. Or, obiectul material și cel imaterial preexistă infracțiunii. Obiectul material și cel imaterial formează entitatea corporală sau incorporală asupra căreia se îndreaptă fapta prejudiciabilă. Prin urmare, la momentul săvârșirii faptei infracționale obiectul material sau cel imaterial trebuie să existe. În speță, acțiunea de înscriere a unor date vădit false, precum și cea de falsificare nu este îndreptată spre un document oficial fals. Cea din urmă entitate apare abia în rezultatul săvârșirii faptei prejudiciabile, constituind, deci, produs al infracțiunii. Pe bună dreptate enunță A.Reșetnicov că produsul infracțiunii reprezintă acea entitate care a apărut ca atare în urma săvârșirii infracțiunii, în rezultatul influențării nemijlocite infracționale la care a fost supusă o altă entitate (alte entități) [40, p.190]. În cazul infracțiunilor de fals în acte publice, influență infracțională suportă documentul oficial autentic sau materia primă folosită de făptuitor la contrafacerea documentelor.

Din perspectivă comparată, în legislația unor state străine pe post de obiect material sau imaterial al infracțiunilor similare celor consemnate la art.332 CP RM pot apărea și documentele oficiale *false*, nu însă doar cele autentice. Însă, acest lucru e valabil doar în ipoteza în care fapta prejudiciabilă poate îmbrăca și alte forme decât cele clasice (de fals material sau intelectual).

De exemplu, constituie obiect material/imaterial documentul oficial fals în cazul infracțiunilor de fals în acte publice înscrise la art.341 din Codul penal al Georgiei, la art.314 din Codul penal al Armeniei, la art.369 din Codul penal al Kazahstanului, la art.209 din Codul penal al Uzbekistanului, la art.427 din Codul penal al Republicii Belarus. Dispoziția normelor enunțate cuprinde suplimentar (pe lângă falsul material și cel intelectual) și fapta de „eliberare a documentelor false”. Corespunzător, în ipoteza eliberării documentelor false respectivele entități materiale sau imateriale îndeplinesc rolul de obiect material sau imaterial, nu însă rolul de produs al infracțiunii; or, fapta de eliberare este îndreptată spre documentul oficial fals. Prin urmare, răspunde regulii, potrivit căreia obiectul material/imaterial reprezintă entitatea spre care este direcționată fapta prejudiciabilă.

De asemenea, documentul oficial fals constituie obiect material/imaterial al infracțiunilor de fals în acte publice în acord cu legislațiile statelor care incriminează și alte operațiuni cu documente oficiale false decât eliberarea acestora. De pildă, art.186 din Codul penal al Albaniei, art.226 din Codul penal al Bosniei și Herțegovinei [41], secțiunea 327 din Codul penal al Letoniei, art.414 din Codul penal al Muntenegrului, alin.(2) art.361 din Codul penal al Macedoniei de Nord, art.317 din Codul penal al Elveției, art.441-2 din Codul penal al Franței, secțiunea 267 din Codul penal al Germaniei etc. stabilesc răspunderea penală, *inter alia*, nu doar pentru falsul propriu-zis al documentelor oficiale, ci și pentru folosirea documentelor oficiale false. Este limpede că în situația folosirii documentelor oficiale false cele din urmă entități constituie obiect material/imaterial al infracțiunii, nu însă produs al infracțiunii.

După această digresiune, urmează să răspundem la întrebarea: ce reprezintă un document oficial? Răspunsul la această întrebare îl desprindem din textul unor instrumente juridice naționale și internaționale. *Ab initio* surprindem mai mulți termeni uzitați în instrumentele juridice internaționale care să vizeze documentele oficiale (e.g. „documente publice”, „acte oficiale” sau „documente oficiale”). Cert e că toate cele trei categorii desemnează unele și aceleași entități.

Astfel, în corespundere cu Recomandarea Rec(2002)2 a Comitetului Miniștrilor către statele membre privind accesul la documentele publice, adoptată de Comitetul Miniștrilor la 21 februarie 2002 cu ocazia celei de-a 784-a reuniuni a Delegațiilor Miniștrilor [42], termenul „documente publice” semnifică: „toate informațiile înregistrate în orice formă, elaborate, primite sau deținute de autoritățile publice și care au legătură cu funcția administrativă, excepție făcând documentele care sunt în curs de pregătire”. În același timp, în expunerea de motive privind Recomandarea enunțată se relevă că termenul „documente publice” reprezintă, în sensul acestei Recomandări, „toate informațiile fixate pe orice suport fizic într-o formă recuperabilă (texte scrise, înregistrate pe bandă sonoră sau audiovizuală, fotografii, email-uri, informații stocate pe suport electronic, cum ar fi bazele de date electronice etc.). Atât documentele produse de o autoritate, cât și documentele ce provin de la terți și care au fost primite de o autoritate publică sunt acoperite de definiție”.

Convenția de la Haga din 5 octombrie 1961 cu privire la suprimarea cerinței supralegalizării actelor oficiale străine („Convenția privind apostila”) [43], prevede la art.1 următoarele: „Sunt considerate acte oficiale: a) documentele care emană de la o autoritate sau de la un funcționar al unei jurisdicții a statului, inclusiv cele care emană de la ministerul public, de la un grefier sau de la un executor judecătoresc; b) documentele administrative; c) actele notariale; d) declarațiile oficiale, cum ar fi: cele privind mențiuni de înregistrare, viza de investire cu data certă și legalizări de semnături, depuse pe un act sub semnătură privată”.

În fine, Regulamentul (UE) 2016/1191 al Parlamentului European și al Consiliului din 06 iulie 2016 privind promovarea liberei circulații a cetățenilor prin simplificarea cerințelor de prezentare a anumitor documente oficiale în Uniunea Europeană și de modificare a Regulamentului (UE) nr.1024/2012 [44] prevede la art.3 că „„documente oficiale” înseamnă: a) documentele care emană de la o autoritate sau de la un funcționar al unei jurisdicții a statului, inclusiv cele care emană de la ministerul public, de la un grefier sau de la un executor judecătoresc (*huissier de justice*); b) documentele administrative; c) actele notariale; d) certificate oficiale depuse pe acte sub semnătură privată, cum ar fi certificatele oficiale privind mențiuni de înregistrare, viza de investire cu data certă și legalizări de semnături; e) documentele întocmite de către agenți diplomatici sau consulari ai unui stat membru, care își desfășoară activitatea pe teritoriul oricărui stat în calitate oficială, în cazul în care documentele respective trebuie să fie prezentate pe teritoriul altui stat membru sau agenților diplomatici sau consulari ai unui alt stat membru, care își desfășoară activitatea pe teritoriul unui stat terț”.

În plan național, conținutul termenului „document oficial” îl desprindem apelând la metoda sistematică de interpretare a textului normei de incriminare în raport cu unele norme cu caracter extrapenal. *In concreto*, asemenea prevederi cu caracter extrapenal care ne ajută să identificăm încărcătura cuvântului „document

oficial" le regăsim în textul Legii Republicii Moldova privind accesul la informație, nr.982 din 11.05.2000 (în continuare – Legea nr.982/2000 [45]). Mai exact, avem în vedere prevederile art.6 din Legea nr.982/2000 intitulat „Informațiile oficiale”. Deși Legea nr.982/2000 nu definește noțiunea „document oficial”, conținutul acestui termen este deslușit de prevederile art.6; or, orice document oficial este format din informație oficială. Astfel, potrivit art.6 din Legea nr.982/2000 „informații oficiale sunt considerate toate informațiile aflate în posesia și la dispoziția furnizorilor de informații, care au fost elaborate, selectate, prelucrate, sistematizate și/sau adoptate de organe ori persoane oficiale sau puse la dispoziția lor în condițiile legii de către alți subiecți de drept”.

Având la bază definiția noțiunii „informație oficială” A.Reșetnicov menționează că „prin „document oficial” trebuie de înțeles documentul care: 1) conține informații care au fost elaborate, selectate, prelucrate, sistematizate și/sau adoptate de organe ori persoane oficiale sau puse la dispoziția lor în condițiile legii de către alți subiecți de drept; 2) atestă fapte având relevanță juridică; 3) circulă în cadrul unui sistem de înregistrare, evidență strictă și control al circulației” [46, p.41-42].

În opoziție cu legislația penală a Republicii Moldova care nu cuprinde o definiție expresă a noțiunii „document oficial”, în legislația unor state străine întâlnim o asemenea definiție. Bunăoară, alin.(2) art.178 din Codul penal al României prevede: „Înscris oficial este orice înscris care emană de la o persoană juridică dintre cele la care se referă art.176 ori de la persoana prevăzută în art.175 alin.(2) sau care aparține unor asemenea persoane”. La rândul său, legiuitorul bulgar, la pct.9 art.93 din Codul penal definește în felul următor documentul oficial: „documentul emis în conformitate cu procedura și formatul stabilit de un funcționar în sfera atribuțiilor sale sau de către un reprezentant al publicului în cadrul funcțiilor care i-au fost încredințate”.

Considerăm că pentru a fi evitate problemele de interpretare și aplicare în practică a normelor prevăzute la art.332 CP RM legiuitorul moldav ar trebui să se inspire după modelul legislațiilor statelor străine care conțin în Codul lor penal o definiție dată noțiunii „document oficial”. Este insuficientă definiția „informațiilor oficiale” înscrisă în textul Legii nr.982/2000; or, noțiunile „document oficial” și „informație oficială” nu sunt echivalente. Cea din urmă categorie este parte componentă a noțiunii „document oficial”. În același timp, practica judiciară a Republicii Moldova demonstrează existența anumitor dificultăți cu care se confruntă ofițerii de urmărire penală, procurorii și judecătorii la stabilirea conținutului termenului „documente oficiale”. Din aceste considerente se impune implementarea propunerii *de lege ferenda* sus-indicate, fapt asupra a căruia am statuat anterior în cadrul unui alt demers științific [47, p.179], dar subliniat și de alți autori autohtoni [46, p.41-42]. Avându-se în vedere tehnica legislativă moldavă de definire a termenilor utilizați în legea penală în cadrul unui segment aparte din Partea generală a Codului penal, considerăm că tocmai în interiorul aceluia segment trebuie inserată definiția noțiunii „document oficial”.

În alt registru, subliniem că, potrivit alin.(2) art.6 din Legea nr.982/2000, drept document purtător de informații oficiale este considerat, *inter alia*, „orice alt înregistrator de informație apărut ca rezultat al progresului tehnic”. De asemenea, în conformitate cu prevederile art.34 din Legea Republicii Moldova cu privire la informatică, nr.1069 din 22.06.2000 [48], „documentul electronic prevăzut cu semnătură electronică este echivalent cu documentul cu semnătură manuală, atât în ceea ce privește efectele sale de fond, cât și cele procedurale.”

Din textul acestor prevederi normative, raportate la conținutul art.332 CP RM, reiese că, în sensul infracțiunilor de fals în acte publice, prin document oficial trebuie de înțeles, inclusiv, documentul oficial în format electronic (*alias* – documentul electronic). În această ipoteză documentul oficial electronic evoluează în postura de obiect imaterial (*i.e.* în postura de entitate incorporală susceptibilă de influențare infracțională).

Din perspectivă comparată, în legislația unor state străine documentul electronic este prevăzut în mod explicit în textul normei de incriminare sau într-o manieră implicită, dar care rezultă din textul normei de incriminare, nu însă prin interpretarea sistemică a dispoziției normei incriminatoare cu alte texte de lege din actele normative de referință. De exemplu, norma de la alin.(3) art.313 din Codul penal al Azerbaidjanului indică în mod explicit asupra resurselor informaționale în calitate de obiect supus influențării infracționale. La rândul său, legiuitorul suedez atribuie expres documentul electronic la categoria „instrumentelor” a căror falsificare este interzisă de lege și pasibilă de pedeapsă penală. De asemenea, art.491 Bis din Codul penal al Italiei stabilește că „dacă oricare dintre infracțiunile de fals prevăzute în cadrul acestui capitol vizează un document public electronic cu valoare probatorie, se aplică dispozițiile din același capitol referitoare la documentele publice”. În fine, art.226 din Codul penal al Bosniei și Herțegovinei, precum și art.414 din Codul penal al Muntenegrului prevăd, cu titlu alternativ, fișierul în calitate de obiect imaterial pasibil de a fi supus unei influențări infracționale.

În altă privință, subliniem că, în corespundere cu legislația națională, doar documentul oficial, nu și cel privat poate constitui obiect material/imaterial sau produs al infracțiunilor de fals în acte publice.

În plan comparat sesizăm că și documentul privat poate evolua în postura de obiect material/imaterial sau de produs al infracțiunilor de fals în acte publice. De pildă, potrivit art.341 din Codul penal al Georgiei, în calitate de obiect material/imaterial al infracțiunilor de fals în acte publice pot apărea „documentele private din afacerile întreprinderilor, instituțiilor sau organizațiilor”. În mod similar, norma de la art.226 din Codul penal al Bosniei și Herțegovinei stabilește în calitate de obiect material/imaterial al falsului în acte publice „documentul de afaceri”.

În legislația altor state, normele similare celor prevăzute la art.332 CP RM nu conțin, în genere, specificarea dacă documentul falsificat trebuie să fie unul oficial sau sub semnătură privată, deși calitatea subiectului infracțiunii este circumstanțiată (oficialul). De exemplu, acest lucru îl identificăm în cazul § 299 din Codul penal al Estoniei, art.300 din Codul penal al Lituaniei, art.270 din Codul penal al Poloniei, precum și în cazul art.317 din Codul penal al Elveției. Astfel, art.317 din Codul penal al Elveției, intitulat „Falsificarea documentelor de către un funcționar public”, nu distinge între documentul oficial și documentul privat fals. Chiar și așa, din punctul nostru de vedere, calitatea de document oficial transpare în mod implicit din dispoziția normei. Mai cu seamă, respectiva trăsătură a documentului falsificat reiese din calitatea specială a subiectului infracțiunii. Or, nu poate persoana publică (*i.e.* care acționează în exercițiul funcțiunii sale) să falsifice un document privat. *Per a contrario*, în ipoteza falsificării unui document privat, persoana publică nu mai acționează în legătură cu atribuțiile sale de serviciu. Respectiv, o atare persoană nu mai poate fi privită în calitate de persoană publică și, respectiv, de persoană cu funcție de demnitate publică. Dar, fiind un caz special al abuzului de putere sau al abuzului de serviciu, falsul în acte publice nu poate fi comis decât de către o persoană publică în exercitarea atribuțiilor sale de serviciu. În caz contrar, lipsește premisa încadrării celor săvârșite în baza art.332 CP RM.

În consecință, falsul sub semnătură privată nu poate cădea sub incidența art.332 CP RM (cu condiția lipsei unei transformări a documentului privat în document oficial). Despre o asemenea convertire relevă A.Reșetnicov [49, p.90], referindu-se la ipoteza în care un contract de vânzare-cumpărare a întreprinderii în calitate de complex patrimonial unic se încheie în formă autentică după care este prezentat spre înregistrare Camerei Înregistrării de Stat (actualmente – Departamentul înregistrare și licențiere a unităților de drept din cadrul Agenției Servicii Publice). În definitivă, astfel de documente trebuie catalogate drept oficiale, fapt desprins, inclusiv, din definiția informației oficiale redate la art.6 din Legea nr.982/2000.

Sesizăm că în legislația Republicii Moldova falsul sub semnătură privată (falsul documentelor private) nu cade sub incidența legii penale (decât dacă cel ce comite un atare fals nu-l folosește pe post de mijloc de săvârșire a unei infracțiuni). În literatura de specialitate [49, p.87-91; 50, p.54; 51, p.91; 52, p.94] au fost aduse suficiente argumente în acest sens, motiv pentru care considerăm că nu este necesară punctarea reiterată asupra acestui aspect.

Ne vom limita la următoarea constatare: relațiile sociale cu privire la încrederea publică în autenticitatea documentelor private (*alias* – sub semnătură privată) necesită și ele protecție penală, motiv pentru care se impune incriminarea falsului unor asemenea documente. Acestea pot fi utilizate în vederea săvârșirii unor infracțiuni de gravitate mult mai înaltă. Suplimentar, sesizăm incriminarea unor asemenea conduite în legislația penală a unor state străine (*e.g.* art.322 din Codul penal al României, art.395 din Codul penal al Spaniei, art.309 din Codul penal al Bulgariei, art.187 din Codul penal al Maltei etc.). Desigur, se impune o analiză minuțioasă a recomandării legislative avansate, inclusiv din perspectiva segmentului din Partea specială a Codului penal în care urmează a fi amplasată norma ce ar incrimina un atare comportament. Din cauza insuficienței de spațiu, dar și ținând cont de titulatura prezentului demers științific, considerăm că investigația de rigoare asupra propunerii legislative, de principiu avansate, trebuie să formeze obiectul unui alt demers științific.

În altă ordine de idei, menționăm că pentru a încadra cele săvârșite în baza art.332 CP RM nu are relevanță tipul documentului oficial falsificat.

În plan comparat însă, sesizăm modele legislative în care normele de incriminare similare celor de la art.332 CP RM disting între falsul unor sau altor documente oficiale. Mai exact, observăm orientarea unor legiuitori spre a incrimina în cadrul unor *nomen juris* distincte cazurile de falsificare a unor documente oficiale cu caracter special (*i.e.* cazuri speciale de falsificare a documentelor oficiale). O asemenea tehnică este inerentă legislației penale bulgare, franceze, italiene, finlandeze etc. De exemplu, alin.(1) art.308 din Codul penal al

Bulgariei stabilește în calitate de obiect material/imaterial sau produs al infracțiunii documentul oficial fals cu calități generale. În contrast, norma de la alin.(2) al aceluiași articol prevede următoarele entități cu caracter alternativ în postura de obiect material/imaterial sau produs al infracțiunii de fals în acte publice: „certIFICATELE DE MOȘTENITOR SAU CERTIFICATELE DE STARE CIVILĂ, ACTELE NOTARIALE SAU ATESTATELE NOTARIALE, ACTELE DE IDENTITATE BULGARE SAU ALE ALTEI ȚĂRI, DOCUMENTELE CARE ATESTĂ FINALIZAREA STUDIILOR SAU OBTINEREA CALIFICĂRILOR, PERMISELE DE CONDUCERE, CERTIFICATELE DE ÎNMATRICULARE A VEHICULELOR, AUTOCOLANTELE DE VIZĂ, DOCUMENTELE CARE ATESTĂ TRANSFERUL SAU DOBÂNDIREA DREPTULUI DE PROPRIETATE SAU A ALTOR DREPTURI”.

O asemenea tehnică amintește cumva de cea de construire a art.361 CP RM (normă care sancționează, *inter alia*, confecționarea documentelor oficiale de către alți subiecți decât de către persoanele publice și cele cu funcții de demnitate publică). Precizăm că la lit.c) alin.(2) art.361 CP RM în calitate de obiect material/imaterial sau produs al infracțiunii anterior era consemnat documentul de importanță deosebită. Iar conform doctrinei de specialitate, la categoria documentelor de importanță deosebită erau atribuite: buletinul de identitate, pașaportul, livretul militar, diploma de absolvire a instituției de învățământ, diploma de licență etc. [50, p.1131]. Spunem anterior, întrucât prin Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova privind excepția de neconstituționalitate a articolului 361 alin.(2) lit.c) din Codul penal (confecționarea, deținerea, vânzarea sau folosirea documentelor de importanță deosebită false), nr.12 din 14.05.2018 [53], lit.c) alin.(2) art.361 CP RM (prevedere ce sancționa confecționarea, deținerea, vânzarea sau folosirea documentelor de importanță deosebită false) a fost declarată neconstituțională.

O tehnică analogică reținem în cazul legislației finlandeze care, în calitate de formă agravată a falsului în acte, inclusiv a celor publice, prevede în secțiunea a II-a din Capitolul XXXIII din Partea specială a Codului penal „Infracțiuni de fals” falsificarea documentelor importante de arhivă stocate de o autoritate sau a unui registru general important ținut de către o autoritate.

De asemenea, norma de la art.476 din Codul penal al Italiei incriminează falsul material al documentelor oficiale cu calități generale, în timp ce art.477 din Codul penal prevede ipoteza falsului material al certificatelor sau al autorizațiilor administrative. Aceeași defalcare a normei speciale din conținutul normei generale o sesizăm în cazul falsului intelectual (art.479 și 480 din Codul penal, prima evoluând pe post de normă generală, iar ultima – pe post de normă specială (obiectul material/imaterial și produsul infracțiunii având calități speciale)).

Comparativ cu legiuitorul bulgar și cel francez, legiuitorul italian nu distinge între falsul unor documente oficiale de falsul altor documente oficiale în funcție de importanța documentului oficial falsificat, ci în funcție de caracterul special al documentului falsificat, rezultat din sfera incidenței practice a documentului falsificat.

Același lucru remarcăm în cazul legislației Albaniei. *In concreto*, la art.186 din Codul penal al Albaniei este incriminată, printre altele, falsificarea documentelor cu calități generale de către persoana competentă să emită documentul (*i.e.* nu doar de către persoana publică, dar care nu exclude ca subiect al infracțiunii să fie și persoana publică). În contrast, la art.187 din Codul penal este incriminat falsul documentelor școlare, la art.188 din Codul penal – falsul documentelor legate de sănătate, la art.189 din Codul penal – falsul documentelor de identitate, pașapoartelor sau vizelor, iar la art.191 din Codul penal – falsul actelor de stare civilă.

În planul aplicabilității normelor stipulate la art.332 CP RM nu interesează care dintre tipurile sus-indicate de documente sunt falsificate: acte de identitate, acte de stare civilă sau alte tipuri de acte. Relevant e ca aceste acte să poarte un caracter oficial. Or, așa cum am relevat *supra*, documentele private nu pot forma obiect material/imaterial sau produs al infracțiunilor de fals în acte publice.

La fel, la calificarea celor săvârșite conform art.332 CP RM nu contează nici dacă documentul falsificat poartă un caracter național sau străin, adică dacă au fost emise de către autoritățile din Republica Moldova sau din alte state. Cel puțin acest lucru nu este specificat în textul art.332 CP RM. În lipsa unei distingeri, interpretând gramatical și logic dispoziția art.332 CP RM ajungem la concluzia că ambele categorii de documente pot evolua pe post de obiect material/imaterial sau de produs al infracțiunii. Același argument este evocat în doctrină: „Odată ce în niciuna din normele care prevăd infracțiuni având documentul oficial ca obiect material, produs sau mijloc de săvârșire nu se face specificarea vizând apartenența statală a autorității care eliberează un astfel de document, lipsesc temeiurile de a restrânge sub acest aspect întinderea obiectului material, a produsului sau a mijlocului de săvârșire a infracțiunii” [46, p.37]. În opoziție, legiuitorul bosniac a ținut să punteze neapărat în dispoziția normei de incriminare, în mod distinct, asupra posibilității de falsificare atât a documentului public național, cât și a celui străin. În opinia noastră, o asemenea distingere este superfluă. Este lesne de înțeles că atât unul, cât și altul sunt susceptibili de influențare infracțională.

Concluzii

Studiul legislațiilor penale ale statelor străine în materia infracțiunilor de fals în acte publice demonstrează prezența următoarelor trei mari orientări de amplasare a numitelor fapte în textul legii penale: a) localizarea infracțiunilor de fals în acte publice în cadrul segmentului din Partea specială a Codului penal similar Capitolului XV din Partea specială a Codului penal moldav; b) amplasarea infracțiunilor de fals în acte publice în cadrul segmentului din Partea specială a Codului penal dedicat tuturor incriminărilor de fals; c) fixarea infracțiunilor de fals în acte publice în segmentul din Partea specială a Codului penal destinat protecției relațiilor sociale cu privire la încrederea publică în autenticitatea documentelor.

Sfera publică (*alias* – sectorul public) nu se rezumă doar la sfera serviciului de stat și/sau serviciul în cadrul organelor publice locale. Cel puțin, în contextul legii penale a Republicii Moldova sfera publică include și alte sfere decât cea privind serviciul de stat și serviciul în cadrul organelor puterii de stat (e.g. sfera serviciului realizat de persoane autorizate sau investite de stat să presteze în numele acestuia servicii publice sau să îndeplinească activități de interes public).

Pentru Capitolul XV din Partea specială a Codului penal moldav este inoportună denumirea „Infracțiuni de serviciu”. În primul rând – deoarece nu reflectă sfera în care sunt săvârșite faptele infracționale (sfera publică sau cea privată). În al doilea rând – deoarece nu toate faptele penale înscrise în cadrul acestui capitol constituie veritabile infracțiuni de serviciu. O asemenea particularitate lipsește, de exemplu, faptei de corupere activă sau celei de cumpărare de influență. Prin urmare, legiuitorul a decis să situeze în acest capitol atât faptele penale (cu caracter general) săvârșite de anumiți subiecți de drept circumstanțiați în legătură cu activitatea lor serviciu, cât și cele care nu sunt săvârșite de atare subiecți, dar care au legătură cu activitatea de serviciu a subiecților circumstanțiați. Convențional, prima categorie formează lista infracțiunilor de serviciu. În contrast, cea de-a doua categorie formează lista infracțiunilor tangențiale activității de serviciu (i.e. care nu sunt de serviciu, dar care au legătură cu activitatea de serviciu).

Interesul nu poate apărea pe post de obiect al protecției penale. Este inadmisibil ca prin săvârșirea unei infracțiuni, în general, și a falsului în acte publice, în mod special, să se lezeze careva interese, motiv pentru care nu susținem abordarea acelor legiuitori care apreciază infracțiunile de fals în acte publice (și nu doar) în calitate de fapte apte să lezeze *interesele* de serviciu.

În conjunctura infracțiunilor prevăzute la art.332 CP RM documentul oficial *fals* nu poate apărea în postura de obiect material sau imaterial, ci doar de produs al infracțiunii. Din perspectivă comparată, în legislația unor state străine pe post de obiect material sau imaterial al infracțiunilor similare celor consemnate la art.332 CP RM pot apărea și documentele oficiale *false*, nu însă doar cele autentice. Acest lucru însă e valabil doar în ipoteza în care fapta prejudiciabilă poate îmbrăca și alte forme decât cele clasice (de fals material sau intelectual). Este cazul faptelor de „eliberare a documentelor false” și de „folosire a documentelor oficiale false” incriminate în legislațiile penale ale unor state străine.

În opoziție cu legislația penală a Republicii Moldova care nu cuprinde o definiție expresă a noțiunii „document oficial”, în legislația unor state străine întâlnim o asemenea definiție. Legiuitorul moldav ar trebui să se inspire după modelul legislațiilor statelor străine care conțin în Codul lor penal o definiție dată noțiunii „document oficial”, aceasta pentru a fi evitate problemele de interpretare și aplicare în practică a normelor prevăzute la art.332 CP RM. Este insuficientă definiția „informațiilor oficiale” înscrisă în textul Legii nr.982/2000; or, noțiunile „document oficial” și „informație oficială” nu sunt echipolente. Cea din urmă categorie este parte componentă a noțiunii „document oficial”. În același timp, practica judiciară a Republicii Moldova demonstrează existența anumitor dificultăți cu care se confruntă ofițerii de urmărire penală, procurorii și judecătorii la stabilirea conținutului termenului „documente oficiale”.

În corespundere cu legislația națională, doar documentul oficial, nu și cel privat poate constitui obiect material/imaterial sau produs al infracțiunilor de fals în acte publice. În plan comparat sesizăm că și documentul privat poate evolua în postura de obiect material/imaterial sau de produs al infracțiunilor de fals în acte publice. Pentru a încadra cele săvârșite în baza art.332 CP RM nu are relevanță tipul documentului oficial falsificat. În plan comparat însă, sesizăm modele legislative în care normele de incriminare similare celor de la art.332 CP RM disting între falsul unor sau altor documente oficiale. Mai exact, observăm orientarea unor legiuitori spre a incrimina în cadrul unor *nomen juris* distincte cazurile de falsificare a unor documente oficiale cu caracter special (i.e. cazuri speciale de falsificare a documentelor oficiale). O asemenea tehnică este inerentă legislației penale bulgare, franceze, italiene, finlandeze etc.

Referințe:

1. Codul penal al Republicii Moldova, adoptat de Parlamentul Republicii Moldova la 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.128-129, republicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.72-74.
2. *Уголовный кодекс Российской Федерации*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/40396ba20fb9faf9cd9a9f15a910341de5a0b2cd/
3. *Уголовный кодекс Республики Таджикистан*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30397325#pos=3273;-53
4. *Уголовный кодекс Республики Узбекистан*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: <https://lex.uz/docs/111457>
5. *Уголовный кодекс Республики Армения*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus>
6. *Уголовный кодекс Туркменистана*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/ru/tm/tm015ru.pdf>
7. *Уголовный кодекс Азербайджанской Республики*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30420353#pos=3616;-20
8. *Уголовный кодекс Кыргызской Республики*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111527>
9. *Уголовный кодекс Республики Казахстан*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252&doc_id2=31575252#pos=417;-116&pos2=5294;-62
10. *Уголовный кодекс Грузии*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdf>
11. *Уголовный кодекс Республики Беларусь*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: <https://xn----ctbcgviccvibf9bq8k.xn--90ais/statya-427>
12. *Уголовный кодекс Украины*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: <https://meget.kiev.ua/kodeks/ugolovniy-kodeks/razdel-1-17/>
13. POPENCO, A. *Aspecte teoretice și practice ale infracțiunii de neglijență în serviciu*: Teză de doctor în drept. Chișinău, 2020. 249 p.
14. *Criminal Code of the Republic of North Macedonia*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: https://www.legislationline.org/download/id/8145/file/fYROM_CC_2009_am2018_en.pdf
15. Legea Republicii Moldova cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 04.07.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr.230-232.
16. TIMOFEI, C. *Răspunderea penală pentru traficul de influență*. Chișinău: CEP USM, 2012. 322 p.
17. TIMOFEI, C. Obiectul juridic al infracțiunilor prevăzute la art.326 CP RM. În: *Revista Națională de Drept*, 2013, nr.4, p.48-53.
18. *Criminal Code of the Republic of Estonia*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: https://www.legislationline.org/download/id/8244/file/Estonia_CC_am2019_en.pdf
19. *Criminal Law of the Republic of Latvia*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: https://www.legislationline.org/download/id/8266/file/Latvia_CC_1998_am2018_en.pdf
20. *Convenția ONU împotriva corupției*, adoptată la New York la 31 octombrie 2003. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: <http://ani.md/sites/default/files/Conventia%20ONU.pdf>
21. *Convenția penală privind corupția*, adoptată la Strasbourg la 27 ianuarie 1999. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: https://www.cna.md/public/files/legislatie/conventia_penala_privind_coruptia_.pdf
22. BRÎNZA, S. *Obiectul infracțiunilor contra patrimoniului*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2005. 675 p.
23. Codul penal al României. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr.510.
24. *Criminal Code of the Kingdom of Sweden*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: https://www.legislationline.org/download/id/8662/file/Sweden_criminal_code_am2020_en.pdf
25. *Criminal Code of the Republic of Finland*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: https://www.legislationline.org/download/id/6375/file/Finland_CC_1889_am2015_en.pdf
26. *Criminal Code of the Federal Republic of Germany*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: https://www.legislationline.org/download/id/6115/file/Germany_CC_am2013_en.pdf
27. *Criminal Code of Lithuania*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: https://www.legislationline.org/download/id/8272/file/Lithuania_CC_2000_am2017_en.pdf
28. *Código penal de España*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: <https://www.conceptosjuridicos.com/codigo-penal/>
29. *Criminal Code of the Republic of Albania*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: https://www.legislationline.org/download/id/8235/file/Albania_CC_1995_am2017_en.pdf
30. *Criminal Code of the French Republic*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: <https://www.legal-tools.org/doc/418004/pdf/>
31. *Criminal Code of the Republic of Malta*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: https://www.legislationline.org/download/id/8555/file/Malta_Criminal_Code_amDec2019_en.pdf

32. *Criminal Code of the Kingdom of Norway*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: https://www.legislationline.org/download/id/8745/file/Norway_Penal_Code_2005_am2020_en.pdf
33. *Codice penale Italiano*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: <https://www.ipsoa.it/codici/cp/12/t7>
34. *Criminal Code of the Republic of Poland*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: https://www.imolin.org/doc/amlid/Poland_Penal_Code1.pdf
35. *Criminal Code of the Republic of Liechtenstein*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: https://www.legislationline.org/download/id/8268/file/Liechtenstein_Criminal_Code_1987_am2017_en.pdf
36. *Criminal Code of the Republic of Bulgaria*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: https://www.legislationline.org/download/id/8395/file/Bulgaria_Criminal_Code_1968_am2017_ENG.pdf
37. *Criminal Code of Montenegro*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: https://www.legislationline.org/download/id/8406/file/Montenegro_CC_am2018_en.pdf
38. *Criminal Code of the Swiss Confederation*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: https://www.legislationline.org/download/id/8561/file/Swiss_CC_1937_am112019_en.pdf
39. BRÎNZA, S., STATI, V., POPOV, R. Falsul în acte publice (art.332 CP RM): aspecte de drept penal. În: *Revista științifică a USM „Studia Universitatis Moldaviae”*. Seria „Științe sociale”, 2015, nr.8(88), p.64-73.
40. REȘETNICOV, A. Natura juridică a produsului infracțiunii. În: *Revista științifică a USM „Studia Universitatis”*. Seria „Științe sociale”, 2007, nr.6, p.185-191.
41. *Criminal Code of Bosnia and Herzegovina*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: https://www.legislationline.org/download/id/8499/file/CC_BiH_am2018_eng.pdf
42. *Recomandarea Rec(2002)2 a Comitetului Miniștrilor către statele membre privind accesul la documentele publice, adoptată de Comitetul Miniștrilor la 21 februarie 2002, cu ocazia celei de-a 784-a reuniuni a Delegațiilor Miniștrilor*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: [https://www.standarde-justitie.ro/presasijustitia/Recomandarea%20Rec\(2002\)2%20a%20Comitetului%20Ministrilor%20catre%20statele%20membre%20privind%20accesul%20la%20documentele%20publice.pdf](https://www.standarde-justitie.ro/presasijustitia/Recomandarea%20Rec(2002)2%20a%20Comitetului%20Ministrilor%20catre%20statele%20membre%20privind%20accesul%20la%20documentele%20publice.pdf)
43. *Convenția de la Haga din 5 octombrie 1961 cu privire la suprimarea cerinței supralegalizării actelor oficiale străine („Convenția privind apostila”)*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: https://apostila.gov.md/wp-content/uploads/2014/03/Conventia_de_la_Haga_cu_privire_la_suprimarea_cerintei_supralegalizarii_actelor_oficiale.pdf
44. *Regulamentul (UE) 2016/1191 al Parlamentului European și al Consiliului din 06 iulie 2016 privind promovarea liberei circulații a cetățenilor prin simplificarea cerințelor de prezentare a anumitor documente oficiale în Uniunea Europeană și de modificare a Regulamentului (UE) nr.1024/2012*. [Accesat: 09.11.2020] Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:32016R1191>
45. Legea Republicii Moldova privind accesul la informație, nr.982 din 11.05.2000. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2000, nr.88-90.
46. REȘETNICOV, A. Accepțiunea juridico-penală a noțiunii „document oficial”. În: *Revista Națională de Drept*, 2008, nr.2, p.35-42.
47. PÎRȚAC, C. Noțiunile „document oficial” și „actul public” în interpretarea instanțelor judecătorești din Republica Moldova. În: *Materialele Conferinței științifice naționale cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare” (Chișinău, 28-29 septembrie 2016)*. Chișinău: CEP USM, 2016, p.176-179.
48. Legea Republicii Moldova cu privire la informatică, nr.1069 din 22.06.2000. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2001, p.73-74.
49. REȘETNICOV, A. Pot oare documentele private să formeze obiectul material al infracțiunilor prevăzute la art.332 și 361 CP RM? În: *Revista Institutului Național al Justiției*, 2007, nr.1-3, p.87-91.
50. BRÎNZA, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol.II*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1300 p.
51. STATI, V. *Infracțiuni economice: note de curs*. Ediția a II-a, revizuită și actualizată până la data de 1 iulie 2016. Chișinău: Tipografia Centrală, 2016. 622 p.
52. STATI, V. *Infracțiuni economice: note de curs*. Ediția a III-a, revizuită și actualizată până la data de 1 mai 2019. Chișinău: Tipografia Centrală, 2019. 600 p.
53. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova privind excepția de neconstituționalitate a articolului 361 alin.(2) lit.c) din Codul penal (confeccionarea, deținerea, vânzarea sau folosirea documentelor de importanță deosebită false), nr.12 din 14.05.2018. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr.176-180.

Date despre autor:

Cristina PÎRȚAC, doctorandă, Școala doctorală Științe Juridice, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: kristina.pirtac@mail.ru

Prezentat la 17.11.2020

CZU: 343.61

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4572532>

PARTICIPAȚIA LA COMITEREA INFRAȚIUNILOR DE OMOR – DELIMITĂRI TEORETICO-METODOLOGICE

Alexandru ARCER

Universitatea de Stat din Moldova

La momentul actual în știința dreptului penal sub aspectul diferențierii participanților la infracțiune au fost și continuă să concureze până în prezent două teorii de bază ce caracterizează participația penală: una obiectivă și una subiectivă, dar este cunoscută și o teorie mixtă.

În acest context, în dreptul penal este unanim recunoscut principiul conform căruia, în caz de participație, nu se modifică temeiul general al răspunderii penale.

Asupra participanților la infracțiune se răsfrâng principiile generale ale răspunderii în dreptul penal, potrivit cărora temeiul răspunderii penale îl formează fapta prejudiciabilă ce conține toate elementele componenței infracțiunii prevăzute de Codul penal. Acest principiu are o importanță principală atât la stabilirea răspunderii pentru faptele săvârșite de o singură persoană, cât și pentru cele comise în participație.

Actualitatea prezentului studiu în limitele unui articol științific reiese din faptul că legea penală consideră participația la infracțiune drept una dintre cele mai periculoase forme de activitate infracțională după gradul de răspundere și gravitatea urmărilor penale, participația la infracțiune constituind un grad prejudiciabil sporit.

Cuvinte-cheie: *drept penal, participație, infracțiune, viața persoanei, sănătatea persoanei, activitate infracțională, grad prejudiciabil.*

PARTICIPATION IN THE COMMISSION OF MURDERS –THEORETICAL - METHODOLOGICAL BOUNDARIES

At present, in the science of criminal law, to differentiate participants in crime, there have been two basic competing theories that characterise the criminal participation: one is objective and the other one is subjective; however, a mixed theory is also known.

In this context, in criminal law, there is a unanimous recognition of the principle according to which, in case of participation, the general basis of criminal liability does not change.

The general principles of liability in criminal law are reflected on the participants in the crime. According to them, as we have already mentioned, the basis of criminal liability is formed by the prejudicial deed that includes all the elements of the crime provided by the Criminal Code. This principle is of fundamental importance both in establishing the liability for acts committed by a single person and for those committed in participation.

The relevance of this study carried out in this scientific article results from the fact that criminal law considers participation in crime as one of the most dangerous forms of criminal activity according to the degree of responsibility and seriousness of criminal consequences, participation in crime constituting a highly prejudicial degree.

Keywords: *criminal law, participation, crime, life of the person, health of the person, criminal activity, prejudicial degree.*

Introducere

La momentul actual, participația penală ridică numeroase probleme teoretice și de reglementare concretă juridico-penală [1]. Prin calificarea de ansamblu a participației penale urmează a se constata dacă activitatea infracțională desfășurată de către făptuitori poate fi calificată ca infracțiune săvârșită prin participație [2, p.331].

În continuare menționăm că legiuitorul operează, în condițiile normativității penale, cu mai multe modalități de apreciere a instituției participației penale, determinând în acest sens și gradul de pericol social al unor fapte (infracțiunile de omor) comise în asemenea forme. În legătură cu subiectul examinat în prezentul articol, ar fi cazul de a aborda, în primul rând, situația de incriminare a participației penale ca modalitate normativă de bază ori ca circumstanțială (accidentală) a infracțiunii. Este vorba despre previziunea expresă a diferitor forme ale participației în Partea specială a legii penale [3]. În al doilea rând, apare dilema referitor la soluționarea problemelor de încadrare juridică a faptelor de omor comise prin participație penală.

Astfel, din punctul de vedere al teoriei dreptului penal, omorul reprezintă fapta socialmente periculoasă săvârșită cu vinovăție și prevăzută de legea penală, care atentează la viața altei persoane și îi cauzează acesteia moartea [4, p.58]. În opinia lui E.F.Pobegailo, „... în timpul săvârșirii omorului intenționat, făptuitorul atentează

direct la viața unei alte persoane. Viața unei alte persoane constituie obiectul juridic special al omorului intenționat" [5, p.11]. După cum afirmă V.Balaican, omorul face parte din categoria infracțiunilor contra vieții, fiind cea mai periculoasă infracțiune care atentează la cel mai important bun al omului – viața acestuia, care îi este dăruită de natură, iar legea penală prevede pedepse foarte aspre pentru autor(i), până la detențiune pe viață, întrucât societatea manifestă „ură“ față de acest atentat [6, p.34].

Iar după cum afirmă V.Bujor, ca infracțiuni contra vieții persoanei (infracțiunile de omor) sunt recunoscute faptele socialmente periculoase îndreptate nemijlocit împotriva vieții persoanei, la a căror săvârșire lipsirea de viață sau determinarea la sinucidere a unei alte persoane se consideră temei al răspunderii penale. Pericolul social deosebit pe care îl prezintă infracțiunile contra vieții persoanei în general atinge gradul cel mai ridicat în cazul infracțiunii de omor intenționat, prevăzute la art.145 CP RM. Acest caracter al omorului intenționat a fost recunoscut de legiuirile penale din toate timpurile și în toate orânduirile sociale. Cu atât mai mult, afirmă V.Bujor, în societatea noastră, clădită și pătrunsă de spiritul umanitar, orânduire în care persoana este considerată valoarea cea mai de preț, lipsirea de viață cu intenție a unei persoane constituie una dintre cele mai intolerabile infracțiuni, ceea ce explică severa sancționare prevăzută pentru această infracțiune în dispozițiile Codului penal în vigoare [7, p.8].

În legislația Republicii Moldova, fapta de omor intenționat este incriminată în art.145 CP RM într-o variantă-tip și o variantă agravată. Omorul intenționat în varianta-tip este incriminat la alin.(1) art.145 CP RM [8]. La rândul său, omorul intenționat în varianta agravată este incriminat la alin.(2) art.145 CP RM, presupunând că infracțiunea prevăzută la alineatul (1) este săvârșită:

- cu premeditare (lit.a) alin.(2) art.145 CP RM);
- cu răpirea sau luarea persoanei în calitate de ostatic (lit.b) alin.(2) art.145 CP RM);
- în legătură cu îndeplinirea de către victimă a obligațiilor de serviciu sau obștești (lit.d) alin.(2) art.145 CP RM);
- cu bună știință asupra unui minor sau a unei femei gravide ori profitând de starea de neputință cunoscută sau evidentă a victimei, care se datorează vârstei înaintate, bolii, handicapului fizic sau psihic ori altui factor (lit.e) alin.(2) art.145 CP RM);
- asupra unui membru de familie (lit.e¹) alin.(2) art.145 CP RM);
- cu răpirea sau luarea persoanei în calitate de ostatic (lit.f) alin.(2) art.145 CP RM);
- asupra a două sau mai multor persoane (lit.g) alin.(2) art.145 CP RM);
- asupra unui reprezentant al autorității publice ori a unui militar, ori a rudelor apropiate ale acestora, în timpul sau în legătură cu îndeplinirea de către reprezentantul autorității publice sau militar a obligațiilor de serviciu (lit.h) alin.(2) art.145 CP RM);
- de două sau mai multe persoane (lit.i) alin.(2) art.145 CP RM);
- cu deosebită cruzime, precum și din motive sadice (lit.j) alin.(2) art.145 CP RM);
- cu scopul de a ascunde o altă infracțiune sau de a înlesni săvârșirea ei (lit.k) alin.(2) art.145 CP RM);
- din motive de ură socială, națională, rasială sau religioasă (lit.l) alin.(2) art.145 CP RM);
- prin mijloace periculoase pentru viața sau sănătatea mai multor persoane (lit.m) alin.(2) art.145 CP RM);
- cu scopul de a preleva și/sau utiliza ori comercializa organele sau țesuturile victimei (lit.n) alin.(2) art.145 CP RM);
- de către o persoană care anterior a săvârșit un omor intenționat prevăzut la alineatul (1) (lit.o) alin.(2) art.145 CP RM);
- la comandă (lit.p) alin.(2) art.145 CP RM).

La această constatare adăugăm opinia, conform căreia în cadrul infracțiunilor de omor intenționat clasificate de către legiuitor participarea mai multor persoane poate îmbrăca diferite forme, fapt ce se referă, în primul rând, la existența obligatorie a autorului și a instigatorului infracțiunii. În al doilea rând, după cum demonstrează practica judiciară privind omorurile, faptele în cauză pot fi comise atât cu participarea intermediarului, cât și fără participarea acestuia. În alte cazuri activitatea de organizare poate fi cumulată și cu cea de instigare ori de complicitate. Nu putem fi de acord pe deplin cu autorul român V.Dobrinoiu [9, p.77], care susține că ideea de a comite omorul vine de la organizator și că infracțiunea se comite în interesele lui și acesta din urmă, individual ori prin intermediul altor persoane, caută un autor concret, pregătit în schimbul unei recompense de a comite omorul în cauză.

Rezultate și discuții

Participația penală ridică la momentul actual numeroase probleme teoretice și de reglementare concretă [1]. Prin calificarea de ansamblu a participației penale urmează a se constata dacă activitatea infracțională desfășurată de către făptuitori poate fi calificată ca infracțiune săvârșită prin participație.

Se știe, menționează autorul român Petre Dungan, că marea majoritate a infracțiunilor sunt săvârșite de o singură persoană, altfel zis, sunt rezultatul acțiunii unui singur subiect activ. În cazul în care, însă, la comiterea unei infracțiuni își aduc contribuția (materială sau morală) mai multe persoane, adică rezultatul activității infracționale constituie produsul conlucrării tuturor acestor persoane, suntem în prezența unei participații penale [10, p.67]. M.Grama și S.Botnaru operează cu aprecieri asupra imposibilității imputațiunilor infracțiunilor comise cu vinovăție dublă asupra participației penale la rezultatul infracțional mai grav [11, p.38].

X.Ulianovschi, făcând aprecieri asupra situației când persoanele cooperează la săvârșirea infracțiunii cu o pluralitate de infractori care se poate realiza prin mai multe forme: pluralitatea necesară, constituită sau ocazională, consideră că aceasta generează discuții în legătură cu posibilitatea existenței participației ocazionale la infracțiunile praeterintenționate [12, p.13].

Autorul A.Mariș opinează că se cunosc mai multe forme de pluralitate de infractori la comiterea infracțiunii, printre care: pluralitatea ocazională (participație proprie și improprie) – există atunci când o infracțiune, prin conținutul său, se poate săvârși de o singură persoană, dar se comite în concret de mai multe. Existența participației proprii implică cu necesitate săvârșirea faptei cu aceeași formă de vinovăție de către participanți [13, p.49].

În literatura de specialitate s-a arătat că, sub aspect subiectiv, existența și caracterul participației penale sunt determinate de existența unei duble legături psihice între participanți; pe de o parte, voința lor comună de a coopera la săvârșirea aceleiași infracțiuni, iar, pe de altă parte, scopul sau rezultatul comun urmărit de participanți prin săvârșirea faptei. Însă, unii autori constată că la participația penală poate să lipsească în deplinul sens al cuvântului înțelegerea prealabilă sau vinovăția lor comună în sensul participației simple sau al celei fără înțelegere prealabilă, sau participația cu executarea diferitelor roluri, sau forma covinovăției [14, p.95].

Importanța studierii instituției participației penale este dată și de faptul că unii doctrinari o deosebesc de alte instituții ale dreptului penal. Astfel, autorii M.Grama și V.Timotin o deosebesc de instituția *implicării la infracțiune* [15, p.67]. *Implicarea se deosebește de participație prin faptul că comportamentul persoanelor implicate la infracțiune nu este în raport de cauzalitate cu rezultatul infracțional sau cu săvârșirea infracțiunii.* Activitatea acestor persoane nu trebuie în mod inevitabil să preceadă sau să însoțească procesul de comitere a faptei socialmente periculoase. Ea poate avea loc chiar și după săvârșirea infracțiunii, spre exemplu, în cazul favorizării nepromise în prealabil. În circumstanțele infracțiunii concrete, această activitate nu prezintă o cauză obligatorie a săvârșirii ei sau a survenirii rezultatului infracțional. De exemplu, nedenușătorul unui atac banditesc nu devine una dintre condițiile necesare ale săvârșirii banditismului ori ale survenirii rezultatului socialmente periculos. Astfel, legătura dintre activitatea persoanelor implicate și săvârșirea infracțiunii are un caracter nu atât de trainic ca în cazul activității participanților. Cu toate acestea, activitatea lor nu poate fi examinată izolat de comiterea infracțiunii de către alte persoane, întrucât *există o anumită legătură față de comiterea ei.* Suntem de acord cu autorii care susțin că implicarea la infracțiune presupune o faptă a persoanei care, deși se află într-adevăr într-un anumit raport cu săvârșirea infracțiunii, nu apare ca un catalizator al săvârșirii ei. Faptele persoanelor implicate la infracțiune, spre deosebire de faptele comise în participație, nu servesc drept cauză pentru survenirea rezultatului infracțional.

Punctele de tangență în acțiunile persoanelor implicate în săvârșirea infracțiunii se pot exprima prin următoarele:

1) persoana care, neparticipând la săvârșirea infracțiunii, se implică după săvârșirea ei în activitatea infracțională a terțelor persoane și ajută acestora să se ascundă sau să tăinuiască urmele infracțiunii comise, infractorul etc.;

2) persoana care știe, cu certitudine, despre o infracțiune în curs de pregătire sau săvârșire, nu o denunță organelor de drept și prin aceasta nu contribuie la prevenirea sau descoperirea ei;

3) persoana, care are posibilitatea să împiedice sau să prevină infracțiunea, nu a întreprins nicio măsură în acest sens.

Conform art. 41 CP RM, se consideră participație cooperarea cu intenție a două sau mai multor persoane la săvârșirea unei infracțiuni intenționate [16]. Din conținutul acestui articol rezultă că despre participație poate fi vorba numai în cazul în care la săvârșirea infracțiunii au participat două sau mai multe persoane. Indiferent

de numărul de persoane care au participat la săvârșirea infracțiunii, persoana trebuie să fie responsabilă și să atingă vârsta de la care legea penală prevede răspundere penală. Nu va fi participant dacă, în calitate de participant, va fi atrasă o persoană iresponsabilă sau de vârstă fragedă și nu se recunoaște ca subiect al infracțiunii persoana care se înșeală în caracterul acțiunilor săvârșite de ea. În asemenea cazuri e de față așa-numita „vinovăție mediată”. Persoanele care au utilizat asemenea mijloace de săvârșire a infracțiunii vor purta răspundere ca un singur autor (nemijlocit) al infracțiunii [17, p.55].

Legea penală consideră participația la infracțiune drept una dintre cele mai periculoase forme de activitate infracțională după gradul de răspundere și gravitatea urmărilor penale, participația la infracțiune constituind un grad prejudiciabil sporit. Astfel, mai mult de jumătate din infracțiunile intenționate, precum și 70-80% din infracțiunile săvârșite de minori sunt comise în participație. Activitatea prin cumul de eforturi a două sau mai multe persoane înlesnește săvârșirea infracțiunii, îngreunează depistarea infracțiunilor și, drept urmare, ele devin mai ferme în hotărârea de a continua activitatea lor comună criminală. Afară de aceasta, după cum mărturisește practica infracțiunilor grave, deosebit de grave și excepțional de grave săvârșite cu participație, ele sunt bine planificate, chibzuite și urmările lor sunt foarte grave.

Infracțiunea ce include participația este rezultatul unei activități comune a tuturor participanților la săvârșirea ei: a autorului, a organizatorului, a instigatorului și a complicelui. Acțiunile unui participant corespund condițiilor și înlesnește posibilitatea săvârșirii infracțiunii de către un alt participant, contribuind la survenirea urmărilor infracționale comune. Dacă, însă, participanții la una și aceeași infracțiune urmăresc diferite scopuri infracționale, participație nu există. Nu există participație și în cazurile în care activitatea în comun coincide după loc, timp și împrejurări, adică atunci când activitatea tuturor participanților are același caracter exterior, însă nu se află în legătură de reciprocitate cu acțiunea fiecărui participant, deci când între ei nu există o unire întreagă. Astfel, dacă două persoane fură fiecare în același timp, în asemenea caz vor fi trase la răspundere nu pentru participație la sustragerea bunurilor proprietarului prin furt, ci pentru furt săvârșit de fiecare persoană aparte.

Trăsăturile participației penale

Potrivit art.41 CP RM, participație se consideră cooperarea intenționată a două sau mai multe persoane la săvârșirea unei infracțiuni intenționate. Definiția legislativă a participației include trei semne distinctive, și anume: 1) participarea la una și aceeași infracțiune a două sau mai multe persoane; 2) activitatea lor comună și 3) caracterul intenționat al activității participanților. Primele două semne caracterizează latura obiectivă a participației, iar cel de-al treilea – latura subiectivă a infracțiunii săvârșite de participanți [17, p.55].

Din conținutul art.41 CP RM rezultă că despre participație poate fi vorba numai în cazul în care la săvârșirea infracțiunii au participat două sau mai multe persoane. Reiterăm că, indiferent de numărul de persoane care au participat la săvârșirea infracțiunii, persoana trebuie să fie responsabilă și să atingă vârsta de la care legea penală prevede răspundere penală. Nu va fi participant dacă, în calitate de participant, va fi atrasă o persoană iresponsabilă sau de vârstă fragedă și nu se recunoaște ca subiect al infracțiunii persoana care se înșeală în caracterul acțiunilor săvârșite de ea. În asemenea cazuri e de față așa-numita „vinovăție mediată”. Persoanele care au utilizat asemenea mijloace de săvârșire a infracțiunii vor purta răspundere ca un singur autor (nemijlocit) al infracțiunii.

Al doilea semn obiectiv al participației este activitatea în comun a tuturor participanților. Noțiunea de activitate în comun include trei momente, și anume: 1) informarea reciprocă a participanților la infracțiune; 2) survenirea unui rezultat infracțional urmărit de toți participanții și 3) raportul de cauzalitate dintre acțiunile fiecărui participant și urmările survenite [18, p.163].

Deoarece consecințele infracționale în caz de participație apar ca rezultat al cumulului de forțe ale tuturor participanților, al acțiunilor comune, dauna survenită se află în raport de cauzalitate cu acțiunile fiecărui participant, indiferent de gradul de participare a fiecărui participant la infracțiune. Urmările infracționale sunt generate nemijlocit de acțiunile autorului infracțiunii, însă lanțul legăturii cauzale este constituit din acțiunile tuturor celorlalți participanți. De aceea, toți participanții poartă răspundere penală pentru rezultatul infracțional al faptei săvârșite în comun.

Din punctul de vedere al laturii subiective, participația la infracțiune se caracterizează nu doar prin vinovăție intenționată, ci și prin comunitatea de intenție. Latura subiectivă a participației este complicată. Grupul de persoane care săvârșesc în comun infracțiunea acționează cu o intenție unică, ea este aceeași pentru toți, însă mult mai largă decât intenția unei persoane care săvârșește o infracțiune de sine stătător [19, p.129].

Forma intenționată de voință indică faptul că, în genere, participația este o unire a unui grup de persoane, care acționează într-o direcție, strâns legat printr-o unire internă cu o voință unică orientată spre săvârșirea unei infracțiuni premeditate. Unicitatea intenției tuturor participanților se manifestă prin faptul că fiecare participant înțelege că nu acționează de unul singur, ci în comun. De aici rezultă că participantul își dă seama nu doar de caracterul și eventualul pericol social al acțiunilor sale, ci și de acțiunile altor complici și, în primul rând, de caracterul prejudiciabil al activității autorului infracțiunii [20, p.108].

Părtașul la infracțiune prevede ca în urma activității comune vor surveni consecințele dorite de toți ceilalți participanți. Ceea ce-i unește pe participanți – intenția comună, unirea lăuntrică – în majoritatea cazurilor reprezintă, desigur, rezultatul. Înțelegerea prealabilă nu este caracteristică tuturor formelor de participație, ci numai celor mai principale. Între participanți întotdeauna este necesar să fie stabilită o legătură subiectivă, unilaterală: organizatorul infracțiunii, instigatorul și complicele, sau cel puțin să-și dea seama despre caracterul prejudiciabil al acțiunilor infracționale ale fiecărui participant aparte și despre tendința lor de a acționa în comun.

Referindu-se la intenție, în caz de participație, legiuitorul are în vedere ambele forme de intenție – directă și indirectă. Organizatorul și instigatorul acționează, de regulă, cu intenție directă, iar autorul și complicele pot acționa și cu intenție indirectă. Nu există participație nici în cazul în care o persoană acționează din imprudență, iar alta, folosindu-se de situație, acționează cu intenție. Iată de ce intenția comună a participanților nu înseamnă și identitate de motiv și scopuri ale participanților. Tot aici este oportună rațiunea că motivul și scopul participanților pot fi aceleași, însă pot fi și diferite. Ele pot fi diferite în cazul în care nu constituie semnele obligatorii ale componenței de infracțiune săvârșite de autor.

Ca o repliere a alineatului de mai sus, atașăm afirmația autoului rus A.M. Șargorodski, care afirmă că problema răspunderii pentru copricinuirea infracțiunilor contra vieții și sănătății din imprudență, precum și prevenirea ei devine tot mai actuală pe măsura tendinței de creștere a numărului infracțiunilor comise în acest mod [21, p.84]. În contextul dat se expune și autorul Al.Mariț, potrivit căruia, în realitate, mecanismul săvârșirii infracțiunilor din imprudență este mai complicat; în epoca progresului tehnico-științific se complică sistemele de conducere a proceselor tehnice, care sunt încredințate, de regulă, mai multor persoane ce acționează în concordanță [22, p.49].

În contextul celor expuse se aduce următorul exemplu: doi macaragii, înțelegându-se între ei, au mutat o încărcătură nestandardă. Fiind fixată incorect, încărcătura a căzut și în urma căderii a omorât un om. În acest caz, moartea ar fi putut fi evitată, dacă ar fi fost excluse acțiunile eronate comune ale acestor persoane. Fiecărui dintre făptuitorii se incriminează rezultatul infracțional ca și cum ar fi acționat de unul singur și acțiunile lui (independent de acțiunile celorlalți copricinuitori) s-ar afla în legătură cauzală cu consecințele.

În sens contrar, se remarcă că în acest mod se ignoră faptul că fiecare dintre copricinuitorii „contribuie” la comiterea infracțiunii.

O trăsătură a participației penale este faptul că participanții trebuie să întrunească semnele subiectului infracțiunii. În opinia autorului I.Oancea, subiectul infracțiunii include în primul rând acele persoane care săvârșesc aceste infracțiuni și sunt chemate la răspundere penală și pedepsite, dacă, bineînțeles, îndeplinesc și celelalte condițiuni pentru a fi făcuți răspunzători.

Autorul R.Miheev definește vârsta răspunderii penale în sens larg – ca perioadă de timp calendaristică ce se scurge din momentul nașterii până la un anumit moment cronologic al vieții unei persoane și, în sens restrâns – ca moment al vieții în care intervin anumite schimbări medicobiologice, social-psihologice și juridice în starea psihofiziologică a persoanei. Anume din acest ultim moment legiuitorul consideră că persoana are aptitudinea biopsihică de a înțelege și de a-și asuma obligațiile de comportare prevăzute de normele dreptului penal, precum și capacitatea de a-și stăpâni și dirija în mod conștient actele de conduită în raport cu acele exigențe [23, p.36].

În literatura de specialitate, prin „subiect al infracțiunii” se înțelege persoana care săvârșeste nemijlocit latura obiectivă a infracțiunii [24, p.135]. Subiectul infracțiunii trebuie să corespundă unor condiții generale (prevăzute în normele corespunzătoare din Partea generală a Codului penal) și, după caz, unor condiții speciale (care pot fi stabilite în norma corespunzătoare din Partea specială a Codului penal).

Subiecte ale raportului juridic penal sunt persoanele care participă la acest raport în calitate de beneficiari ai ocrotirii juridice penale sau de destinatari ai prevederilor legale. Raporturile juridice penale se împart în două grupuri: subiecte juridice penale de conformare și subiecte juridice penale de conflict [25, p.49].

Subiectele raportului juridic penal de conformare sunt, pe de o parte, statul, care, din momentul intrării în vigoare a legii penale, are dreptul să pretindă și să impună respectarea acesteia, iar, pe de altă parte, toate persoanele din societate care au obligația să se abțină de la săvârșirea faptelor ce cad sub incidența acestei legi. Din

momentul săvârșirii faptei prevăzute de legea penală (a infracțiunii) ia naștere raportul juridic penal de conflict în cadrul căruia subiecte sunt, pe de o parte, statul – în principal, precum și persoana fizică sau juridică vătămată – în secundar, iar, pe de altă parte, destinatarul normei incriminatoare în persoana celui care a săvârșit infracțiunea și care urmează să răspundă penal [26, p.63].

Astfel, acestea din urmă persoane, care nu sunt altele decât persoanele implicate în raportul juridic penal de conformare, transformat, prin săvârșirea infracțiunii, într-un raport juridic penal de conflict, sunt subiecții infracțiunii.

Deci, subiecții ai infracțiunii sunt persoanele implicate în săvârșirea unei infracțiuni, fie prin însăși săvârșirea infracțiunii, fie prin suportarea consecințelor, a răului cauzat prin săvârșirea acesteia. După poziția pe care o au în raport cu infracțiunea și, deci, după poziția pe care o ocupă în cadrul raportului juridic penal de conflict, se face distincție între subiecții activi, sau infractori, pe de o parte, și subiecții pasivi, sau persoane vătămate prin infracțiune, pe de altă parte [27, p.149]. (În continuare vom folosi termenul „subiect al infracțiunii” doar cu privire la subiecții activi ai infracțiunii, subiecții pasivi ai infracțiunii îi vom numi „parte vătămată”). De regulă, subiect al infracțiunii poate fi orice persoană care întrunește, cumulativ, cele trei condiții: vârsta, responsabilitatea și libertatea de voință și acțiune [28, p.78].

În cele ce urmează vom supune analizei un caz din practica judiciară care vizează participarea mai multor persoane la omorul victimei în scopul sustragerii bunurilor acesteia. Astfel, S.N. a negat faptul participării sale la omorul victimei. Aceasta deși la etapa urmăririi penale S.N. a explicat detaliat: cum s-a înțeles cu U. să săvârșească un atac asupra victimei B., în scopul sustragerii bunurilor acesteia; cum au confecționat în prealabil măști și s-au înarmat cu o rangă de metal. Ajungând la ușa casei lui B., ambii au înțeles că victima se află în casă, apoi au împărțit rolurile: U. a pătruns în casă pe fereastra din spate, iar S.N. – pe ușa de la intrare. Speriată, victima s-a îndreptat spre ieșirea unde se afla S.N. În acest moment, U. a lovit-o cu ranga în cap. După ce ea a căzut, au început a selecta obiectele de preț ce urmau a fi sustrate. La un moment, victima a încercat să se ridice, însă U. i-a mai aplicat câteva lovituri și ea a rămas nemișcată. După aceasta, ambii au încărcat obiectele sustrate în automobil și le-au adus în apartamentul lui U. La împărțirea bunurilor sustrate, S.N. și-a primit partea sa [29, p.11].

După cum se poate vedea, numai U., nu și S.N., i-a aplicat victimei loviturile mortale. În cercetarea aspectului dat este util să reproducem o recomandare din pct.16 al Hotărârii Plenului Judecătoriai Supreme a Ucrainei „Cu privire la practica judiciară în cauzele referitoare la infracțiunile contra vieții și sănătății persoanei”, nr.2 din 07.02.2003: pentru omorul săvârșit de un grup de persoane în urma înțelegerii prealabile poartă răspundere și acele persoane care, deși nu au luat parte nemijlocit la cauzarea morții victimei, totuși erau legate de ceilalți participanți prin intenția unică de a lipsi de viață victima, executând măcar o parte din activitățile pe care grupul le preconizase în vederea realizării acestei intenții. În funcție de circumstanțele concrete, aceste activități pot consta în: aducerea victimei în stare de neputință, astfel încât un alt participant la grup, profitând de această stare, să lipsească victima de viață; înfrângerea rezistenței victimei, astfel încât un alt participant la grup să înlesnească săvârșirea nemijlocită a omorului; înlăturarea piedicilor care, în situația concretă, fac imposibilă săvârșirea nemijlocită a omorului de către un alt participant la grup sau îngreunează considerabil această săvârșire; acordarea unui ajutor concret participantului la grup, care săvârșește nemijlocit omorul, în momentul comiterii acestuia (de exemplu, prin transmiterea armei); supravegherea victimei, altor persoane sau a ambianței înainte de omor sau în momentul săvârșirii acestuia, în scopul realizării intenției unice de a lipsi de viață victima etc. [30].

Aplicând aceste recomandări ultimei dintre spețele reproduse, remarcăm validitatea lor: S.N. a barat singura cale de refugiu a victimei B., pentru ca U. să-i poată cauza loviturile mortale. Chiar dacă B. nu a decedat după prima lovitură, intenția de a omorî este consemnabilă din start: 1) ca instrument al infracțiunii a fost folosită ranga; 2) lovitura a fost aplicată în cap. S.N. a admis, cel puțin, că U. va aplica lovitura anume în această parte vitală a corpului.

Așadar, S.N. a fost tras la răspundere întemeiat pentru săvârșirea omorului intenționat. Dar ce rol îndeplinește acesta în procesul săvârșirii omorului intenționat: de coautor al infracțiunii sau de complice la infracțiune? Or, de exemplu, la pct.9 din Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție cu privire la practica judiciară în cauzele despre omorul premeditat, nr.9 din 15.11.1993 [31], se menționează: „... în calitate de autori ai infracțiunii urmează a fi recunoscute persoanele care acționau în comun, în intenția îndreptată spre săvârșirea omorului, și au participat nemijlocit la procesul curmării vieții victimei”. În același timp, se stabilește: „Complici

urmează să fie considerate persoanele care nu au participat nemijlocit la curmarea vieții victimei, dar știau despre intenția executorului de a săvârși un omor și conștient au contribuit ... prin înlăturarea obstacolelor pentru săvârșirea infracțiunii".

În speță, S.N. nu a executat o parte a laturii obiective a infracțiunii de omor. Nu este o situație similară celei descrise în doctrina penală: „întrucât modul ascuns al sustragerii este un semn obligatoriu al laturii obiective a furtului, persoana care asigură modul ascuns al sustragerii (de exemplu, cel care stă „de șase” („de pază”)) trebuie recunoscută coautor al infracțiunii de furt, nu însă complice la această infracțiune” [32, p.631].

Împiedicarea victimei să se refugieze (ca și activitățile similare acesteia) nu este un semn obligatoriu al infracțiunii de omor.

În context, I.Ionescu susține: „În doctrina penală română s-a făcut deosebirea între coautorii care au o contribuție creatoare (săvârșesc acțiunea tipică din norma de incriminare) și cei care au o contribuție combativă (de paralizare a opunerii victimei, de înlăturare a obstacolelor din calea autorului care realizează contribuția creatoare). S-ar putea susține și teza contrară. Oricât de numeroase argumente s-ar aduce în favoarea asimilării contribuției combative cu cea creatoare, cu greu ar putea fi înlăturată constatarea că, totuși, cel care desfășoară sub orice formă o contribuție combativă (de înlăturare a obstacolelor) nu săvârșește nemijlocit infracțiunea, ci prin altul, adică prin acela care desfășoară contribuția creatoare” [33, p.420].

Subscriem acestui punct de vedere, deoarece la alin.(2) art.42 CP RM se stabilește: „Se consideră autor persoana care săvârșește în mod nemijlocit fapta prevăzută de legea penală, precum și persoana care a săvârșit infracțiunea prin intermediul persoanelor care nu sunt pasibile de răspundere penală din cauza vârstei, iresponsabilității sau din alte cauze prevăzute de prezentul cod”. S.N. nu a săvârșit fapta de omor în mod nemijlocit, nici nu a săvârșit infracțiunea prin intermediul lui U. Mai mult, U. este pasibil de răspundere penală și a fost tras la răspundere penală. S.N. a contribuit la săvârșirea faptei de omor, rolul său reducându-se la cel de complice. În mod regretabil, în sentința de condamnare nu s-a identificat acest rol. Fără temei, S.N. a fost recunoscut coautor al omorului intenționat.

Considerăm că în cazul analizat mai sus a fost încălcat principiul legalității: conform alin.(1) art.3 CP RM, „nimeni nu poate fi declarat vinovat de săvârșirea unei infracțiuni..., decât ... în strictă conformitate cu legea penală”. Aplicarea cu aproximație a legii penale (în particular, a alin.(2) art.42 CP RM) este nu altceva decât o ilegalitate și trebuie tratată ca atare.

Concluzii și recomandări

În concluzie vom menționa că în știința dreptului penal sub aspectul diferențierii participanților la infracțiune au fost și continuă să concureze până în prezent două teorii de bază ce caracterizează participația penală: una obiectivă și una subiectivă, dar este cunoscută și o teorie mixtă.

Teoria obiectivă a fost formulată pentru prima dată de către criminalistul german A.Feuerbach (începutul sec. al XIX-lea). El susținea că autor al infracțiunii trebuie considerat cel ce provoacă consecința infracțională, adică a fost cauza ei nemijlocită, iar complice este cel ce doar a contribuit la producerea acestui rezultat, adică a servit doar drept cauză auxiliară. Alți autori îi numeau vinovați principali pe cei care executau nemijlocit fapta infracțională, iar pe toți ceilalți participanți la infracțiune îi considerau complici.

Teoria subiectivă, ai cărei reprezentanți au fost Kestliș, Ghelișner, Buri, Bar ș.a., pune la baza diferențierii participanților latura pur psihică, subiectivă a faptei, ce se exprima prin interesul față de rezultatul infracțional. Potrivit susținătorilor teoriei subiective, acei care consideră fapta comisă ca personală trebuie calificați ca vinovați principali – autori (executori) ai infracțiunii, iar acei care doar participă la săvârșirea unei fapte străine trebuie considerați complici, deși caracterul participării la infracțiune nu are nicio importanță.

Teoria mixtă clasifică participanții la infracțiune atât după trăsăturile obiective, cât și după cele subiective. Legislația penală, codurile penale ale diferitor state s-au edificat în baza teoriilor menționate. Legislația germană și cea elvețiană, practica judiciară a acestor țări acceptă criteriul subiectiv al diferențierii participanților. În doctrina rusă a dominat în special teoria obiectivă a participației. Au existat și susținători ai teoriei mixte. În funcție de acest criteriu, legislația Republicii Moldova deosebește următoarele tipuri de participanți: autorul, organizatorul, instigatorul și complicele, totodată diferențiindu-i după caracterul acțiunilor executate, care formează latura obiectivă a componenței infracțiunii concrete, în cazul nostru – a infracțiunilor contra vieții și sănătății persoanei.

Recomandări

- Menționăm că, în corespundere cu alin.4 art.34 din Codul penal al Federației Ruse, persoana care nu este subiect al infracțiunii, special indicat în articolul corespunzător din Partea specială a Codului penal, și

care a participat la săvârșirea infracțiunii prevăzute de acel articol poartă răspundere pentru respectiva infracțiune în calitate de organizator, instigator sau complice. Considerăm oportună completarea art.42 CP RM cu alineatul (7), având un conținut similar celui de la alin.4 art.34 din Codul penal al Federației Ruse. Acest alineat proiectat ar veni în completarea alin.(6) art.42 CP RM, care stabilește: „Participanții trebuie să întrunească semnele subiectului infracțiunii”. Or, în lipsa unei asemenea completări, alin.(6) art.42 CP RM reflectă doar aproximativ realitatea juridică. Nu propunem recunoașterea existenței participației la infracțiunile comise din imprudență, ci doar efectuarea unor specificări legislative în privința infracțiunilor comise cu vinovăție dublă, pe care nu le putem nega.

- Includerea în Codul penal a unei norme referitoare la infracțiunile comise cu vinovăție dublă are o mare importanță pentru calificarea corectă a unor fapte socialmente periculoase, deoarece ne permite să facem o delimitare clară a infracțiunilor intenționate de cele săvârșite din imprudență. În ce privește existența participației la infracțiunile comise cu vinovăție dublă, ne putem expune astfel: potrivit prevederilor art.41 CP RM, participație se consideră cooperarea cu intenție a două sau mai multor persoane la săvârșirea unei infracțiuni intenționate. Termenii „cu intenție” și „intenționată”, utilizați în textul legii, exclud extinderea acestei norme asupra cazurilor de comportare imprudentă, care nu pot fi incluse în sfera de reglementare juridică a art.41 CP RM.

- Concluzionând cele expuse, accentuăm necesitatea unui studiu amplu al instituției participației în cadrul infracțiunilor de omor intenționat, scopul imediat fiind supunerea corectă și adecvată răspunderii penale a persoanelor vinovate de comiterea infracțiunii, însă scopul ulterior ar fi perfecționarea normelor juridice penale în vigoare referitoare la incriminarea faptelor de omor.

Referințe:

1. ANTONIU, G. Participația penală. Studiu de drept comparat. În: *Revista de drept penal* (București), 2000, Anul VII, nr.3 (iulie-septembrie), p.9-40.
2. BOTNARU, S., ȘAVGA, A., GROSU, V., GRAMA, M. *Drept penal. Partea generală*. Vol.I. Chișinău: Cartier Juridic, 2005, p.331.
3. ANTONIU, G. Participația penală. Studiu de drept comparat. În: *Revista de drept penal* (București), 2000, Anul VII, nr.3 (iulie-septembrie), p.9-40.
4. SOROCEANU, I. Omorul săvârșit asupra a două sau mai multor persoane. Abordări teoretice și drept comparat. În: *Revista Națională de Drept*, 2018, nr.1-3, p.58.
5. ПОБЕГАЙЛО, Э.Ф. *Умышленные убийства и борьба с ними: уголовно-правовое и криминологическое исследование*. Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1965, с.11.
6. BALAIKAN, V. Analiza juridică a omorului. În: *Legea și Viața*, 2010, nr.9, p.34.
7. БУЖОР, В., ГУЦУЛЯК, В. Умышленное убийство (ст.145 УК РМ) Комментарий. В: *Закон и жизнь*, 2011, №3, с.8.
8. Codul penal al Republicii Moldova. Legea nr.985-XV din 18.04.2002. Republicat în: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.72-74/195.
9. DOBRINOIU, V. *Drept penal. Partea specială*. Vol.I. *Teorie și practică judiciară*. București: Lumina Lex, 2000, p.77.
10. DUNGAN, P. Conceptul de participație penală. În: *Revista de drept penal*. (București), 2000, Anul VII, nr.2, p.67.
11. GRAMA, M., BOTNARU, S. Participația la infracțiunile săvârșite cu vinovăție dublă. În: *Revista Națională de Drept*, 2003, nr.5, p.38.
12. ULIANOVSKI, X. *Participația penală*. Chișinău: Asociația Judecătorilor din Moldova și Centrul de Drept, 2000, p.13.
13. MARIȚ, Al. Participația la actele infracționale imprudente. Concursul imprudențelor. Compensarea sau imprudența comună a infractorului și a victimei. În: *Revista Națională de Drept*, 2005, nr.8, p.49.
14. ИВАНОВ, И. *Аномальный субъект преступления*. Москва: Юнити, 1998, с.95.
15. GRAMA, M., TIMOTIN, V. Conceptul de implicare la infracțiune și delimitarea de instituția participației penale. În: *Revista Națională de Drept*, 2002, nr.5, p.67.
16. Codul penal al Republicii Moldova. Legea nr.985-XV din 18.04.2002. Republicat în: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.72-74/195.
17. MACARI, I. Noțiunea de participație la infracțiune. În: *Legea și Viața*, 2006, nr.8, p.55.
18. HOTCA, M.A. *Codul penal. Comentarii și explicații*. București: C.H. Beck, 2007, p.163.
19. IACUBOI, V. Pericolul social al faptelor săvârșite în sfera activității de întreprinzător. În: *Revista științifică a USM „Studia Universitatis”*. Seria „Științe sociale”, 2007, nr.6, p.128-132.
20. GAVAJUC, S. *Răspunderea penală pentru remunerații ilicite în îndeplinirea lucrărilor de deservire a populației*: Teză de doctor în drept. Chișinău, 2016, p.108.
21. ШАРГОРОДСКИЙ, М.Д. Общие задачи соучастия. В: *Правоведение* (Москва), 1960, №1, с.84-97.

22. MARIȚ, Al. Participația la actele infracționale imprudente. Concursul imprudențelor. Compensarea sau imprudența comună a infractorului și a victimei. În: *Revista Națională de Drept*, 2005, nr.8, p.49.
23. МИХЕЕВ, Р.И. *Проблемы вменяемости и невменяемости в советском уголовном праве*. Владивосток: Изд-во Дальневосточного университета, 1983, с.36.
24. BOTNARU, S., ȘAVGA, A., GROSU, V., GRAMA, M. *Drept penal. Partea Generală*. Chișinău: Cartier, 2005, p.135.
25. ULIANOVSKI, X. Considerațiuni generale cu privire la subiectul special al infracțiunilor militare. În: *Revista Națională de Drept*, 2006, nr.3, p.49.
26. DOBRINOIU, V., PASCU, I., LAZAR, V. și al. *Drept penal. Partea Specială*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1992, p.63.
27. BULAI, C. *Drept penal român. Partea Generală*. Vol.I. București: Casa de editură și presă „Șansa” SRL, 1992, p.149.
28. UNGUREANU, A. *Drept penal roman. Partea Generală*. București: Lumina Lex, 1995, p.78.
29. Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova nr.1ca-95/2003 din 10.06.2003, În: *Buletinul Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova*, 2003, nr.12, p.11.
30. Постанова Пленуму Верховного Суду України, №2 від 07.02.2003 „Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи” // www.crime.direx.org/e-library/pvsu/pvsu-2_07022003.htm [Accesat: 18.11.2020]
31. Culegere de hotărâri ale Plenului Curții Supreme de Justiție (mai 1974-iulie 2002). Chișinău, 2002, p.304-312.
32. BRÎNZA, S., STATI, V. *Drept penal: Partea specială*. Vol.I. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011, p.631.
33. ANTONIU, G., MITRACHE, C., STĂNOIU, R. și al. *Noul Cod penal comentat / Sub red. lui G.Antoniou*. București: C.H.Beck, 2006, p.420.

Date despre autor:

Alexandru ARCER, doctorand, Școala doctorală Științe Juridice, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: arcer06@mail.ru

Prezentat la 30.10.2020

CZU: [347.9 + 342.9](478)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4572536>**EXCEPȚIA DE ILEGALITATE ÎN PROCESUL CIVIL****Dumitru DUMITRAȘCU***Universitatea de Stat din Moldova*

Excepția de ilegalitate reprezintă un mijloc de apărare prin care partea interesată solicită verificarea legalității unui act administrativ ce urmează a fi aplicat la soluționarea unei cauze pendinte. Acest mijloc de apărare a fost introdus în legislația națională prin adoptarea Legii contenciosului administrativ din 2000. Însă, odată cu intrarea în vigoare a Codului administrativ, la 1 aprilie 2019, a fost exclusă posibilitatea invocării excepției de ilegalitate în cadrul procesului civil. Scopul prezentului studiu constă în examinarea utilității reintroducerii în legislație a instituției excepției de ilegalitate, având în vedere asigurarea celerității procesului civil și a securității raporturilor juridice.

Cuvinte-cheie: *mijloace de apărare, excepție procesuală, act administrativ, excepție de ilegalitate, contencios administrativ, incident procesual, drept la apărare.*

THE EXCEPTION OF ILLEGALITY IN THE CIVIL PROCEEDINGS

The exception of illegality is a means of defence by which the interested party requests the verification of the legality of an administrative act that must be applied to the settlement of a pending case. This mean of defence was introduced into national law by the adoption of the Administrative Litigation Law of 2000. However, with the entry into force of the Administrative Code on 1 April 2019, the possibility of invoking the exception of illegality was excluded in the civil proceeding. The purpose of this study is to examine the usefulness of reintroducing the institution of the exception of illegality into the legislation, given the celerity of the civil proceeding and the legal certainty.

Keywords: *means of defence, procedural exception, administrative act, the exception of illegality, administrative disputes, procedural incident, the right to defence.*

Introducere

La examinarea și soluționarea cauzelor civile, instanțele judecătorești se călăuzesc de legislația Republicii Moldova. La art.12 alin.(1) din Codul de procedură civilă (în continuare – CPC RM) [1] se prevede: „Instanța judecătorească soluționează cauzele civile în temeiul Constituției Republicii Moldova, al tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte, al hotărârilor și deciziilor Curții Europene a Drepturilor Omului, al hotărârilor Curții Constituționale, al legilor organice și ordinare, al hotărârilor Parlamentului, al decretelor Președintelui Republicii Moldova, al hotărârilor și ordonanțelor Guvernului, al actelor normative ale ministerelor, ale altor autorități administrative centrale și ale autorităților administrației publice locale”. La soluționarea unor cauze civile instanța judecătorească poate aplica prevederile actului administrativ cu caracter normativ. În doctrina de specialitate s-a susținut că „actele administrative normative prezintă un grad mare de generalitate, întrucât acestea conțin reguli generale de conduită, impersonale și de aplicabilitate repetată la un număr nedeterminat de subiecți de drept” [2, p.134]. În acest caz, actul administrativ normativ, după forța juridică, se aseamănă cu legea, aceste acte dau naștere, modifică sau sting anumite drepturi și obligații. „Ambele fiind acte juridice, de unde și trăsăturile comune în ceea ce privește manifestarea unilaterală de voință și obligativitatea de executare asigurată prin forța coercitivă a statului” [3, p.5]. Principala deosebire între legea și actul administrativ normativ constă în sfera de acțiune, „sfera de răspândire [a actului administrativ normativ] este mai restrânsă, referindu-se la o singură problemă sau la un grup de probleme determinate” [4, p.231]. De asemenea, după forța juridică actele administrative normative sunt inferioare legilor, actul administrativ normativ nu poate conține prevederi contrare legislației în vigoare. Pe când legile nu pot conține prevederi care ar fi în contradicție cu prevederile Constituției Republicii Moldova.

Codul administrativ al Republicii Moldova [5] ne oferă definiția legală a actelor administrative normative și individuale. Actul administrativ normativ „este actul juridic subordonat legii adoptat, aprobat sau emis de o autoritate publică în baza prevederilor constituționale sau legale, care nu se supune controlului constituționalității și stabilește reguli de aplicare obligatorii pentru un număr nedeterminat de situații identice” (art.12). Pe când actul administrativ individual „este orice dispoziție, decizie sau altă măsură oficială întreprinsă de autoritatea publică pentru reglementarea unui caz individual în domeniul dreptului public, cu scopul de a produce nemijlocit efecte juridice, prin nașterea, modificarea sau stingerea raporturilor juridice de drept public” (art.10 alin.(1)).

Respectiv, actele administrative, normative și individuale sunt producătoare de efecte juridice, acestea fiind obligatorii nu doar pentru destinatarii actului administrativ, dar și pentru instanța judecătorească.

Rezultate și discuții

În cadrul soluționării cauzelor civile, dacă una dintre părți consideră că o lege ce urmează a fi aplicată la speță este în contradicție cu Constituția, poate ridica excepția de neconstituționalitate în vederea verificării constituționalității prevederilor legale. Sub imperiul vechilor reglementări, în cadrul procesului civil, dacă una dintre părți considera că actul administrativ normativ ce urmează a fi aplicat la soluționarea cauzei este ilegal, avea la îndemână instituția excepției de ilegalitate. Articolul 13 din *Legea contenciosului administrativ*, nr.793 din 10.02.2000 [6], abrogată la 01.04.2019 (după adoptarea Codului administrativ al Republicii Moldova nr.116 din 19.07.2018) prevedea următoarele:

Articolul 13. Excepția de ilegalitate

(1) *Legalitatea unui act administrativ cu caracter normativ, emis de o autoritate publică, poate fi cercetată oricând în cadrul unui proces într-o pricină de drept comun, pe cale de excepție, din oficiu sau la cererea părții interesate.*

(2) *Încheierea prin care se ridică excepția de ilegalitate în fața instanței de contencios administrativ se întocmește în condițiile Codului de procedură civilă.*

(3) *În cazul în care instanța constată că de actul administrativ depinde soluționarea litigiului în fond, ea sesizează, prin încheiere motivată, instanța de contencios administrativ competentă și suspendă cauza.*

(4) *Instanța de contencios administrativ examinează excepția de ilegalitate în termen de 10 zile, pronunțând hotărârea corespunzătoare în numele legii.*

(5) *Hotărârea instanței de contencios administrativ poate fi atacată cu recurs în termen de 5 zile.*

(6) *Recursul declarat împotriva hotărârii pronunțate asupra excepției de ilegalitate se judecă în termen de 10 zile.*

(7) *După examinarea excepției de ilegalitate, instanța de contencios administrativ restituie dosarul cu hotărârea sa irevocabilă instanței care a ridicat excepția de ilegalitate.*

(8) *Actele administrative sau unele prevederi ale acestora declarate ilegale își pierd puterea juridică la data rămânerii definitive a hotărârii instanței de contencios administrativ și nu pot fi aplicate pe viitor.*

(9) *Consecințele juridice ale actului administrativ cu caracter normativ declarat ilegal sunt înlăturate de către organul de autoritate care l-a adoptat sau l-a emis.*

Controlul judiciar al legalității actelor administrative reprezintă „ultimul mijloc juridic pus la dispoziția celor vătămați, persoane fizice sau juridice, pentru apărarea drepturilor și intereselor legitime care au fost vătămate prin activitatea nelegală, uneori abuzivă, alteori indolentă, a organelor administrației publice” [7, p.102]. În literatura juridică excepția de ilegalitate este definită ca „o apărare a unei părți dintr-un proces de orice natură (civil, comercial, contencios administrativ) pe care aceasta înțelege să o invoce cu privire la un act administrativ incident în speță, instanța urmând a cenzura legalitatea actului administrativ, în sensul observării conformității sau neconformității acestuia cu normele legale” [2, p.11]. De asemenea, s-a considerat că excepția de ilegalitate este „un mijloc de apărare prin care, în cadrul unui proces pus în curgere pentru alte temeuri decât nevalabilitatea actului de drept administrativ, una dintre părți amenințată să i se aplice un asemenea act ilegal se apără invocând acest viciu și cere ca actul să nu fie luat în considerare la soluționarea speței” [8, p.260]. Doctrina franceză definește excepția de ilegalitate ca „o procedură specială ce permite justițiabililor, în anumite circumstanțe, să evite aplicarea unor acte ilegale care nu au făcut obiectul unui recurs în contenciosul administrativ în termenele legale” [9, p.139].

Prin intermediul excepției de ilegalitate, partea interesată putea să obțină înlăturarea actului administrativ normativ ilegal defavorabil de la aplicare la soluționarea cauzei civile. Sub imperiul vechilor reglementări, excepția de ilegalitate avea un caracter de ordine publică, putea fi invocată de orice parte interesată, inclusiv de către instanța din oficiu. Din momentul ridicării excepției de ilegalitate și transmiterii ei spre soluționare instanței de contencios administrativ competente, examinarea cauzei se suspenda până la devenirea irevocabilă a hotărârii instanței de contencios administrativ. După acest moment era reluată examinarea cauzei suspendate.

Actualmente, excepția de ilegalitate nu este reglementată de legislația în vigoare – de *Codul administrativ nr.116 din 19.07.2018*. Iar *Legea contenciosului administrativ*, nr.793 din 10.02.2000, care conținea definiția acestei instituții, a fost abrogată la 01.04.2019. Prin urmare, în cadrul examinării unei cauze civile nu mai este posibilă invocarea excepției de ilegalitate. Astfel, dacă o parte din proces consideră că este ilegal actul

administrativ normativ care urmează a fi aplicat la soluționarea cauzei civile, trebuie să sesizeze instanța de contencios administrativ cu acțiune de control normativ (conform art.206 alin.(1) lit.e) din Codul administrativ, prin acțiunea de control normativ se urmărește anularea în tot sau în parte a unui act administrativ normativ).

În acest caz, în cadrul acțiunii inițiale instanța de judecată va putea suspenda procesul, conform art.261 lit.h) CPC RM, până la momentul când hotărârea instanței de contencios administrativ va deveni definitivă. Or, potrivit art.228 alin.(2) din Codul administrativ, actul administrativ normativ anulat în tot sau în parte de către instanța de judecată nu produce efecte juridice din momentul în care hotărârea instanței de judecată devine definitivă. Însă, remarcăm faptul că instanța de judecată nu va fi obligată să suspende procesul inițial, ci va avea dreptul de a suspenda procesul reieșind din circumstanțele cauzei. Din acest punct de vedere, există probabilitatea ca la soluționarea cauzei civile să fie aplicat un act administrativ normativ ilegal.

Pe de altă parte, suspendarea cauzei inițiale va duce la tergiversarea procesului. Legislația în vigoare nu stabilește limitele temporare de examinare și soluționare a acțiunilor de control normativ, spre deosebire de vechea reglementare, unde era prevăzut că excepția de ilegalitate se examinează în termen de 10 zile. Cu atât mai mult, acest mijloc poate fi utilizat anume în scopul tergiversării examinării cauzei inițiale. De exemplu, pârâtul depune o acțiune de control normativ la instanța de contencios administrativ, având ca obiect actul administrativ ce urmează a fi aplicat la soluționarea cauzei inițiale, după care solicită instanței care examinează cauza inițială suspendarea procesului în virtutea art.261 lit.h) CPC RM. Considerăm că instanțele de judecată vor fi predispuse să accepte cererea de suspendare a procesului, pentru că hotărârea dată în contenciosul administrativ va crea efecte prejudiciale pentru cauza inițială, de legalitatea actului administrativ normativ depinzând soluționarea cauzei pendinte dintre reclamant și pârât.

În literatura de specialitate din România permanent s-a considerat că „este de admis ca o parte dintr-un proces, indiferent de natura acestuia, să se poată apăra, invocând excepția de nelegalitate a actului administrativ pe care partea adversă și-a întemeiat pretențiile, respectiv dreptul ori interesul legitim care a făcut obiectul acțiunii judiciare” [10, p.123]. Reieșind din cele arătate, considerăm că în legislația Republicii Moldova trebuie reintrodusă instituția excepției de ilegalitate. Propunem *de lege ferenda* introducerea în Codul de procedură civilă a art.12³ cu denumirea marginală „**Excepția de ilegalitate**”, care va avea următorul cuprins:

„(1) În cazul existenței incertitudinii privind legalitatea unui act administrativ normativ, care nu se supune controlului constituționalității, ce urmează a fi aplicat la soluționarea unei cauze, instanța de judecată, din oficiu sau la cererea unui participant la proces, sesizează instanța de contencios administrativ.

(2) La ridicarea excepției de ilegalitate și sesizarea instanței de contencios administrativ, instanța nu este în drept să se pronunțe asupra temeiniciei sesizării sau asupra legalității actului administrativ normativ, limitându-se exclusiv la verificarea întrunirii următoarelor condiții:

a) obiectul excepției intră în categoria actelor prevăzute la art.12 din Codul administrativ;

b) excepția este ridicată de către una din părți sau reprezentantul acesteia ori este ridicată de către instanța de judecată din oficiu;

c) prevederile contestate urmează a fi aplicate la soluționarea cauzei;

d) nu există o hotărâre anterioară a instanței de contencios administrativ având ca obiect prevederile contestate.

(3) Ridicarea excepției de ilegalitate se dispune printr-o încheiere care nu se supune niciunei căi de atac și care nu afectează examinarea în continuare a cauzei, însă până când hotărârea instanței de contencios administrativ asupra excepției de ilegalitate nu devine definitivă se amână pledoariile.

(4) Dacă nu sunt întrunite cumulativ condițiile specificate la alin.(2), instanța refuză ridicarea excepției de ilegalitate printr-o încheiere ce poate fi atacată cu recurs. Examinarea recursului nu afectează continuitatea ședinței de judecată, însă până la pronunțarea deciziei instanței ierarhic superioare se amână pledoariile.

(5) Instanța de judecată poate ridica excepția de ilegalitate doar dacă cererea de chemare în judecată sau cererea de apel a fost acceptată în modul prevăzut de lege ori dacă cererea de recurs împotriva hotărârii sau deciziei curții de apel a fost declarată admisibilă conform legii”.

Considerăm că modificarea propusă va exclude posibilitatea părților de a tergiversa examinarea cauzei inițiale. Dacă instanța de judecată admite ridicarea excepției de ilegalitate, va sesiza instanța de contencios administrativ competentă. Conform art.191 alin.(2) din Codul administrativ, curțile de apel sunt competente de a soluționa în prima instanță acțiunile în contencios administrativ împotriva actelor administrative normative, care nu se supun controlului de constituționalitate. De aceea, nu este posibil ca completul de judecată în fața căruia a fost ridicată excepția de ilegalitate să se pronunțe și asupra legalității actului administrativ contestat. Or, excepția de ilegalitate va putea fi ridicată în fața judecătorilor, pe când Codul administrativ specifică în mod expres că curțile de apel sunt competente de a examina legalitatea actelor administrative normative. În plus, legalitatea

actului administrativ normativ este examinată la curtea de apel de către un complet specializat de judecători (art.192 alin.(1) din Codul administrativ).

Ni s-ar putea reproșa că nu este oportună reintroducerea excepției de ilegalitate în procesul civil, reieșind din considerentul că judecătorul la soluționarea cauzei este obligat să aprecieze legalitatea actelor normative conform ierarhiei, conducându-se de prevederile art.12 alin.(2) CPC RM, care stipulează că dacă, la judecarea cauzei civile, se constată că o lege sau un alt act normativ nu corespunde unei legi sau unui alt act normativ cu o putere juridică superioară, instanța aplică normele legii sau ale altui act normativ care are putere juridică superioară.

Însă, în acest caz, pe de o parte, actul administrativ normativ este considerat în continuare legal și produce efecte pentru terți. Pe de altă parte, judecătorul nu îl ia în considerare la soluționarea cauzei, actul administrativ normativ nu produce efecte pentru părți în acest litigiu, dar, eventual, în altă acțiune civilă instanța va considera acest act ca fiind legal și îl va aplica. Respectiv, se creează incertitudine față de același act administrativ normativ: într-o cauză este considerat legal, produce efecte juridice, iar în altă cauză – nu produce efecte juridice. Deci, acest fapt aduce atingere securității raporturilor juridice, deoarece același act administrativ normativ pentru unii subiecți produce efecte, pentru alții nu produce aceste efecte. În acest caz, există riscul formării practicii judecătorești neuniforme, fapt ce ar afecta stabilitatea în cazurile juridice și încrederea publicului în instanțe judecătorești.

În plus, art.277 din *Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene* [11] prevede că obiect al excepției de ilegalitate îl constituie actele cu caracter general, adică normativ. De aceea, inclusiv în scopul ralierei la standardele europene, considerăm necesar de a reintroduce instituția excepției de ilegalitate în legislația națională.

Concluzii

Excepția de ilegalitate reprezintă mijlocul de apărare prin care, în cadrul unui proces pendinte, una dintre părți invocă ilegalitatea actului administrativ normativ ce urmează a fi aplicat la soluționarea cauzei, solicitând declararea nulității actului administrativ respectiv. Instituția excepției de ilegalitate contribuie la celeritatea procesului civil și la adoptarea hotărârilor judecătorești legale, reieșind din considerentul că prin admiterea acestei excepții se exclude aplicarea actului administrativ normativ ilegal.

Prin urmare, propunem *de lege ferenda* introducerea în Codul de procedură civilă a art. 12³ cu denumirea marginală „Excepția de ilegalitate”, care va avea cuprinsul prezentat în acest demers științific.

Referințe:

1. Codul de procedură civilă al Republicii Moldova, nr.225 din 30.05.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr.285-294.
2. DORNEAN PĂUNESCU, R.L. *Excepția de nelegalitate*. București: Universul Juridic, 2017. 283 p. ISBN: 978-606-39-0010-5
3. BELECCIU, Ș., COJOCARU, I. Deosebiri conceptuale între actul administrativ și alte categorii de acte juridice. În: *Legea și Viața*, 2015, nr.3 (279), p.4-8. ISSN: 1810-309X
4. CREANGĂ, I. *Curs de drept administrativ*. Vol.I. Chișinău: Epigraf, 2003. 334 p. ISBN: 9975-924-15-8
5. Codul administrativ al Republicii Moldova, nr.116 din 19.07.2018. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr.309-320.
6. Legea contenciosului administrativ, nr.793 din 10.02.2000. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2000, nr.57-58. Abrogată la 01.04.2019.
7. ALBU, E. *Dreptul contenciosului administrativ*. București: Universul Juridic, 2008. 376 p. ISBN: 978-973-127-099-9
8. DRĂGANU, T. *Actele de drept administrativ*. București: Editura Științifică, 1959. 298 p.
9. RÎCIU, I. *Procedura contenciosului administrativ: aspecte teoretice și repere jurisprudențiale*. București: Hamangiu, 2012. 459 p. ISBN: 978-606-522-440-7
10. IORGOVAN, A., VIȘAN, L., CIOBANU, A.S., PASĂRE, D.L. *Legea contenciosului administrativ (Legea nr.554/2004): cu modificările și completările la zi: comentariu și jurisprudență*. București: Universul Juridic, 2008. 400 p. ISBN: 978-973-127-024-1
11. *Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (versiune consolidată)*. [Accesat: 09.08.2020] Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0001.02/DOC_2&format=PDF

Date despre autor:

Dumitru DUMITRAȘCU, doctorand, Școala doctorală Științe Juridice, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: dumitrascu.dum@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6430-1342

Prezentat la 20.11.2020

CZU: 341.645.5(4-672UE):343.126(478)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4572564>

UNELE CONSIDERENTE CU PRIVIRE LA PROBLEMA BĂNUIELII REZONABILE ÎN MATERIA ARESTĂRII PREVENTIVE

Larisa DAVID

Institutul Național al Justiției

În acest articol va fi abordată problema privind prezența suspiciunii rezonabile ca o condiție care admite ingerințe în dreptul la libertatea și siguranța persoanei, protejat de art.5 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului. În acest context se va examina problematica constatată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în materia suspiciunii rezonabile și situația actuală în practicile din Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: *libertatea și siguranța persoanei, bănuială rezonabilă, riscuri justificative, prezumția de nevinovăție, termen rezonabil, grad și intensitate, observator independent, probe justificative.*

SOME CONSIDERATIONS ON THE ISSUE OF REASONABLE SUSPICION OF PRE-TRIAL DETENTION

This article examines the issue of the presence of a reasonable suspicion as a condition that admits the interference with the persons' right to liberty and security, protected by Article 5 of the European Convention on Human Rights. In this context, the issue identified by the European Court of Human Rights on the matter of reasonable suspicion and the current situation in the practices of the Republic of Moldova will be examined.

Keywords: *freedom and safety of the person, reasonable suspicion, justifiable risks, presumption of innocence, reasonable term, degree and intensity, independent observer, supporting evidence.*

Introducere

Articolul 5 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului reprezintă, alături de articolele 2, 3 și 4, unul dintre drepturile fundamentale care protejează integritatea fizică a individului [1] scopul său esențial fiind de a preveni privările de libertate arbitrare sau nejustificate. La §3 art.5 din CEDO se prevede necesitatea existenței unei bănuieli rezonabile precum că persoana a săvârșit o infracțiune. Cerința privind „bănuiala rezonabilă” se aplică în toate cazurile de privare de libertate, aceasta fiind completată cu alte condiții. Temeiurile bănuielii trebuie să fie justificate în mod obiectiv. Aceasta presupune că o simplă suspiciune a organelor de drept în privința unei persoane nu este suficientă pentru constatarea bănuielii rezonabile. Existența acesteia impune prezența unor circumstanțe de fapt care pot convinge un observator obiectiv că fapta pusă în discuție a existat în realitate și că persoana învinuită, cu suficientă probabilitate, are legătură cu această faptă. În mod firesc, la această etapă a procesului nu se pune în discuție probarea vinovăției care este o prerogativă a judecății.

Aceste standarde sunt menționate cu suficientă claritate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului și de legislația națională. Totuși, pornind de la faptul că în activitatea practică instituția bănuielii rezonabile are o dependență de circumstanțele fiecărui caz, actualitatea abordării nu poate fi pusă sub semnul dubității. În cercetările realizate în Republica Moldova au fost mai multe abordări generale ce tangențiază cu acest subiect [2], fiecare abordare având obiectivele și particularitățile sale. La fel au fost efectuate cercetări axate nemijlocit pe bănuiala rezonabilă la modul general în cadrul procesului penal [3].

Totuși, importanța instituției impune la noi cercetări, mai ales că unele studii empirice, actuale, semnalează anumite probleme la respectarea standardului respectiv.

Standarde în materia bănuielii rezonabile

Curtea Europeană în bogata sa jurisprudență ce vizează art.5 din Convenție a dezvoltat mai multe standarde în materia bănuielii rezonabile, inclusiv în jurisprudența ce vizează cauzele moldovenești. Conform jurisprudenței Curții, în temeiul art.5 §3, existența suspiciunii rezonabile este o condiție *sine qua non* a validității menținerii în starea de arest, dar, după o anumită perioadă de timp, aceasta nu mai este suficientă. Curtea stabilește în ce măsură motivele invocate de autoritățile judiciare continuă să justifice privarea de libertate și dacă aceste motive au fost „relevante” și „suficiente”, dacă autoritățile naționale au dat dovadă de „diligentă” în derularea procedurilor [4].

Într-o cauză mai veche [5] Curtea a menționat că articolul 5 din Convenție nu trebuie aplicat de așa o manieră încât să creeze dificultăți disproporționate pentru autoritățile polițienești ale statelor contractante în adoptarea măsurilor eficiente de combatere a crimei organizate. Rezultă că statele contractante nu pot fi solicitate să stabilească gradul de rezonabilitate a suspiciunii, care stă la baza arestului unei persoane suspectate de terorism, prin divulgarea surselor confidentiale de informații sau a faptelor care ar fi susceptibile de a indica astfel de surse sau identitatea lor. Cu toate acestea, Curtea trebuie să dispună de competența de a stabili dacă esența garanției acordate de articolul 5 a fost respectată. Prin urmare, guvernul respondent trebuie să furnizeze cel puțin unele fapte sau informații susceptibile să convingă Curtea că persoana arestată a fost suspectată în mod rezonabil de a fi comis pretinsele infracțiuni.

Într-o cauză ulterioară [6] Curtea a indicat că, suplimentar la partea sa faptică, existența unei *suspiciuni rezonabile* în sensul articolului 5 impune ca faptele invocate să fie considerate în mod rezonabil de a cădea sub incidența unuia dintre capitolele care descriu comportamentul penal. Astfel, nu poate fi vorba de o „suspiciune rezonabilă” în cazul în care actele sau faptele incriminate deținutului nu constituie crimă la etapa când acestea au avut loc. În cazul în care detenția reclamantului se baza numai pe suspiciunea pretinsei implicari a acestuia în infracțiunea de trafic de copii, legalitatea unei astfel de detenții, luând în considerare contradicțiile existente în interpretarea dreptului intern, ar fi dubioasă.

În recenta cauză *Buzadji c. Moldovei* Curtea a definit conceptul ce viza criteriile de aplicare a textului „o anumită perioadă de timp” din §3 art.5. Până la această cauză Curtea nu a definit în jurisprudență acest domeniu și nici nu a prevăzut vreun criteriu general în această privință. Marea Cameră a arătat că principiul dat a fost dezvoltat într-un număr de hotărâri succesive ale Curții. Principiul făcea distincția dintre prima etapă, în care existența suspiciunii rezonabile constituie temei suficient pentru arestare, și etapa ulterioară „unei anumite perioade de timp”, în care suspiciunea rezonabilă nu mai este de ajuns, fiind necesare alte motive „relevante și suficiente”. După o argumentare fundamentală Curtea a menționat că există argumente incontestabile pentru „sincronizarea” celor două seturi de garanții. Aceasta înseamnă că cerința ca judecătorul sau magistratul împuternicit prin lege să ofere temeiuri relevante și suficiente pentru detenție în plus față de menținerea suspiciunii rezonabile se aplică deja la momentul în care a fost dată prima decizie privind dispunerea arestării preventive, ceea ce înseamnă „de îndată” după arestare [7].

În analiza succintă a unor raționamente ale Curții se poate observa o evoluție a jurisprudenței Curții, inclusiv punându-se în discuție coroborarea art.5 §1 lit.1c) și art.5 §3 din Convenție.

Unele problemele constatate în raport cu Republica Moldova de către Curtea Europeană în materia bănuielii rezonabile

Există o jurisprudență consistentă în care Curtea Europeană a abordat și problema unor arestări aplicate în Republica Moldova în lipsa unei bănuieli rezonabile.

În cauze mai vechi, cum ar fi, spre exemplu, *Stepuleac c. Moldovei* [8], Curtea a remarcat în speță că niciuna dintre instanțe, examinând acțiunile procurorului și demersurile privind aplicarea arestării, nu a examinat chestiunea referitoare la existența unei suspiciuni rezonabile, singurul motiv invocat fiind declarațiile victimei că el este presupusul infractor, cu toate că în plângere nu era indicat direct numele reclamantului. Curtea a avut dubii în ce privește faptul că victima nu îl cunoștea pe directorul companiei pentru care lucra, reclamantul fiind chiar directorul companiei.

La fel, în cauza *Muşuc c. Moldovei*, Curtea a reiterat că nu este suficient ca suspiciunea să fie de bună-credință. Cuvintele „suspiciune rezonabilă” semnifică existența faptelor sau informației care ar convinge un observator obiectiv că persoana vizată ar fi putut comite infracțiunea. În opinia Curții, se pare că faptele descrise nu conțineau nicio dovadă în sprijinul teoriei că a fost săvârșită o infracțiune și că reclamantul ar fi vinovat de aceasta. În acte nu există nicio mențiune despre modul în care procuratura a adoptat concluzia că valoarea imobilului a fost subevaluată și că a existat o înțelegere între reclamant și banca care a vândut, făcându-se referință doar la un martor, fără a se indica totul despre depozițiile acestuia [9].

În ulterioarele cauze, în materia bănuielii rezonabile, Curtea la fel a insistat pe necesitatea existenței unei baze suficiente de date care ar convinge un observator obiectiv că persoana în cauză ar fi putut săvârși infracțiunea.

Ca exemplu ar fi cauza *Ignatenco c. Moldovei* [10], unde Curtea a reamintit că ceea ce poate fi considerat „rezonabil” va depinde de toate circumstanțele unei anumite cauze. De asemenea, Curtea a reiterat că faptele care creează suspiciunea nu trebuie să fie de același grad ca cele necesare pentru a justifica o condamnare,

sau chiar pentru a înainta o învinuire care reprezintă următorul pas al procesului de urmărire penală. În speță Curtea a considerat că informațiile existente la dosar („informație de investigare”, plângerea cu caracter penal a lui S.F ș.a.) a constituit o informație suficient de specifică în această cauză pentru a crea o suspiciune rezonabilă că reclamantul a săvârșit o infracțiune.

Revenind la cauza *Buzadji c. Moldovei* menționată *supra*, Curtea a mai menționat *inter alia* și faptul că chiar dacă s-ar presupune că reclamantul ar fi consimțit să fie arestat la domiciliu, această stare de fapt nu poate echivala cu o eliberare din starea de detenție. La fel, Curtea a continuat să precizeze că noțiunile „grad” și „intensitate” din jurisprudența sa, ca criterii de aplicabilitate a articolului 5, se referă doar la gradul de restrângere a libertății de mișcare, nu și la diferențele de confort sau de regim intern în diverse locuri de detenție [11].

În sfârșit, în cauza *Litschauer c. Moldovei* [12], unde reclamantul a fost arestat pentru comiterea infracțiunii de proxenetism, Curtea și-a propus în primul rând să examineze dacă faptele care i-au fost atribuite spre examinare se încadrează într-o definiție a unei infracțiuni care ar fi suficient de accesibilă și previzibilă. Astfel, principala dezbateră din cadrul procedurii penale se referea la problema dacă vânzarea de emisiuni erotice pe internet ar putea fi interpretată drept prostituție.

Instanțele care au procedat la procedurile de reținere nu au considerat că este necesar să se pronunțe asupra acestei chestiuni și să respecte argumentul reclamantului. Curtea a constatat că există poziții divergente între instanțele naționale privind atribuirea modelelor video-chat la prostituție. La rândul său și Curtea Constituțională a relevat că aceste fapte nu pot constitui o infracțiune. Această constatare a fost suficientă pentru Curte ca să ajungă la concluzia că arestarea reclamantului a fost contrară art.5 §1 din Convenție. Din aceste raționamente Curtea nici nu a considerat necesar de a examina dacă a fost prezentă o bănuială rezonabilă în temeiul art.5 §3 din Convenție.

Elemente de drept comparat

Statele membre ale Consiliului Europei în principiu impun prezența bănuielii rezonabile la momentul examinării chestiunii privind aplicarea arestării preventive.

În acest aspect considerăm totuși necesar de a menționa în primul rând procedura germană care face o diferențiere între nivelul suspiciunilor în funcție de materialul probant administrat. *Suspiciunea inițială* se stabilește în baza unor fapte concrete și bazându-se pe experiența criminalistică, fapt ce permite a presupune probabilitatea săvârșirii unei infracțiuni. *Suspiciunea esențială* se constată în situația când instanța, în temeiul probelor administrate, stabilește că există o probabilitate mare că învinuitul a săvârșit fapta care îi este incriminată sau a participat la săvârșirea acesteia. O a treia categorie este *suspiciunea suficientă* care permite să se considere că inculpatul mai degrabă va fi condamnat decât achitat. De nivelul suspiciunii depinde care măsuri procesuale vor fi aplicate persoanei și dacă dosarul este trecut la o altă fază a procesului. La existența suspiciunii inițiale procuratura sau poliția sunt obligate să pornească urmărirea penală. Acest nivel este suficient pentru a efectua o percheziție, ridicare, examinarea corporală sau expertiza medico-legală. În cadrul existenței suspiciunii suficiente poate fi întocmit rechizitoriu sau cererea de examinare în procedura sumară. Suspiciunea esențială constituie temei de aplicare a măsurii procesuale mai severe, cum ar fi arestarea [13].

În secțiunea 171 alin.(1) din Codul de procedură penală al Norvegiei se menționează că o persoană în justă cauză poate fi suspectată de comiterea unei infracțiuni punibile cu pedeapsă mai mare de 6 luni de închisoare. Criteriul de „justă cauză” oferă directive pentru evaluarea a două elemente centrale: fundamentul suspiciunii și forța/soliditatea suspiciunii. În privința ultimei, Curtea Supremă de Justiție a Norvegiei a statuat că „este suspectat în justă cauză” înseamnă că trebuie să fie mai probabil da decât nu că persoana a comis infracțiunea imputată, adică probabilitatea depășind 50%. Gradul bănuielii trebuie să se extindă atât la latura subiectivă a infracțiunii imputate, cât și la latura sa obiectivă. În cazul condițiilor cu privire la fundamentul bănuielii, în Norvegia există o exigență de prezență a informației faptice concrete și obiective referitoare la caz care să constituie fundamentul bănuielii [14].

Codul de procedură penală suedez stabilește în art.1 din Capitolul XXIV că drept temei pentru aplicarea arestării preventive servește prezența unei bănuieli justificate că persoana a săvârșit fapta incriminată, pentru care legea penală prevede pedeapsa cu închisoare pe un termen mai mare de un an cu condiția prezenței riscurilor [15].

Codul de procedură penală al României, în art.202 alin.(1), admite dispunerea măsurilor preventive dacă există probe sau indicii temeinici din care rezultă suspiciunea rezonabilă că o persoană a săvârșit o infracțiune și dacă acestea sunt necesare în scopul asigurării bunei desfășurări a procesului penal [16].

În cauza *Buzadji c. Moldovei* [17] citată *supra*, Marea Cameră a realizat o cercetare de drept comparat în materia bănuielii rezonabile arătând că în doar cinci din statele membre (Armenia, Bulgaria, Italia, Lituania și Elveția) se permite arestarea inițială numai pe temeiul existenței unei „*suspiciuni rezonabile*” privind comiterea unei infracțiuni. În aceste state membre autoritățile au la dispoziție între 24 și 96 de ore pentru a motiva prelungirea arestării inițiale. Celelalte 26 de state membre prevăd existența încă de la început a cel puțin unui temei relevant și suficient suplimentar. Cele mai frecvente condiții (în 17 state membre) prevăd riscul sustragerii sau ascunderii și nevoia de a se asigura prezența suspectului pe parcursul desfășurării urmăririi penale, urmate de riscul de a recidiva (13 state membre) și nevoia de a stopa săvârșirea de infracțiuni (2 state membre). Riscul obstrucționării justiției este prevăzut expres de către 14 state membre. În plus, în 12 state membre arestarea inițială este justificată dacă suspectul a fost surprins în timpul comiterii unei infracțiuni sau a unei alte fapte penale (în flagrant delict) sau imediat după acest moment (în 3 din aceste 12 state membre).

În ceea ce privește arestarea preventivă după momentul intervenției instanței de judecată, în toate statele membre în discuție (31) existența unei „*suspiciuni rezonabile*” privind comiterea unei infracțiuni este o condiție *sine qua non* privind legalitatea acestei măsuri. Cu toate acestea, toate statele membre în cauză consideră că, în general, „*suspiciunea rezonabilă*”, prin ea însăși, nu este suficientă pentru a justifica arestarea preventivă. Există o excepție limitată în 6 state (Austria, Belgia, Germania, Serbia, Elveția și Turcia), unde „*suspiciunea rezonabilă*” este, prin ea însăși și în mod excepțional, un motiv temeinic pentru dispunerea arestării în cazul unei infracțiuni grave. Cu excepția acestor 6 țări, o „*suspiciune rezonabilă*” nu este suficientă pentru dispunerea arestării.

Considerente cu privire la situația în practicile naționale

În prealabil este necesar de a menționa că în sistemul național termenul „bănuială rezonabilă” deja și-a găsit locul, chiar dacă inițial în prima variantă a Codului de procedură penală din 2003 era omis.

Articolul 176 dat într-o nouă redacție în 2016 [18] menționează în alin.(1) despre *temeiuri rezonabile*, susținute prin probe, la analiza riscurilor. La alin.(3) se impune obligația ca la soluționarea chestiunii privind necesitatea aplicării măsurii preventive respective procurorul și instanța de judecată să aprecieze și să motiveze dacă măsura preventivă este proporțională cu circumstanțele individuale ale cauzei penale, inclusiv luând în considerare *caracterul rezonabil al bănuielii*.

La soluționarea chestiunii privind arestarea preventivă, judecătorul de instrucție sau instanța de judecată are obligația, potrivit art.185 alin.(2) din Codul de procedură penală, să respingă demersul privind aplicarea arestării preventive atunci când acesta nu este motivat suficient sau dacă motivele invocate nu sunt susținute prin probe care confirmă *temeiurile rezonabile* de aplicare.

În cadrul procedurilor de solicitare și aplicare a arestării preventive, la fel potrivit normelor interne, se pune în discuție bănuiala rezonabilă.

Articolul 308 alin.(1) din Codul de procedură penală, în redacția Legii nr.100 [19], menționează despre obligativitatea indicării în demersul procurorului a circumstanțelor, însoțite de probe pertinente, din care rezultă *bănuiala rezonabilă* că învinuitul a săvârșit fapta. La fel, alin.(6) indică asupra obligației procurorului de a motiva în cadrul ședinței bănuiala rezonabilă, omiterea acesteia sancționându-se cu respingerea demersului. Alineatul (8) lit.f) obligă deja judecătorul să indice în mandatul de arest circumstanțele însoțite de probe pertinente, din care rezultă bănuiala rezonabilă că învinuitul a săvârșit fapta. Chiar dacă alin.(7) art.308 nu prevede obligația de a menționa și în încheiere probele din care rezultă bănuiala rezonabilă, în mod firesc *a fortiori* aceasta se prezumă.

Așadar, legislația națională conține norme onerative care obligă subiecții procesuali să respecte standardul art.5 §3 din Convenție în materia motivării bănuielii rezonabile.

Pe de altă parte, Curtea Supremă de Justiție a adoptat Hotărârea explicativă a Plenului nr.1 din 2013 [20], în care a fost ridicat standardul, menționându-se că bănuiala rezonabilă trebuie să fie bazată pe probe administrate în conformitate cu Codul de procedură penală. Prin urmare, anumite date care nu corespund după formă mijlocului de probă, administrate în conformitate cu Codul de procedură penală, nu ar putea sta la baza bănuielii rezonabile. Acestea ar putea fi date obținute prin anumite informații ale agenților sub acoperire sau date obținute până la pornirea procesului penal, sau, după caz, a urmăririi penale. Așadar, datele care stau la baza confirmării bănuielii rezonabile urmează a fi în toate cazurile mijloace de probă care corespund standardului admisibilității, pertinentei și concludenței.

La modul practic CSJ a venit cu anumite exemple din jurisprudența Curții Europene în materia bănuielii rezonabile, care urmau a fi utilizate de către instanțele naționale, cum ar fi, spre exemplu: obiectele găsite la domiciliul suspectului [21] sau suspectul arătat de către martori [22] etc. Curtea la fel a adus exemple de neconstatare a bănuielii rezonabile: martor anonim [23], serviciul de informații [24] sau raportul unui polițist în care se menționa că persoana mergea repede și se uita în jur [25].

Așadar, se pare că au fost întreprinși pași suficienți de către autorități pentru a asigura ca în procedura examinării unui demers de aplicare a arestării preventive problema bănuielii rezonabile să primească o soluționare suficientă.

Pe de altă parte, în cadrul unor cercetări, prezentate recent la un forum național, au fost constatate anumite lacune în practicile de aplicare a arestării preventive și arestării la domiciliu în Republica Moldova [26].

În urma unor cercetări empirice în care au fost intervievați în jur la o sută de specialiști (judecători, procurori, avocați) și examinate în arhivele judecătorilor dosarele de aplicare a arestărilor preventive, s-au constatat anumite probleme privind respectarea standardelor.

Se constată că în multe cazuri bănuiala rezonabilă se încearcă a fi probată doar prin actele procedurale (ordonanțe de începere a urmăririi penale, de punere sub învinuire etc.), baza probatorie a bănuielii rezonabile fiind într-un fel neglițată.

La fel, în anumite demersuri sunt prezentate date obținute în afara procesului penal. O asemenea situație duce la respingerea demersului înaintat de către procuror, chiar dacă victima insistă că acesteia i s-a cauzat un prejudiciu.

La fel se constată că în unele cazuri sunt prezentate liste cu anumite mijloace de probă fără a fi analizat conținutul probator al acestora.

În unele cazuri însuși faptul probării bănuielii rezonabile pare a fi suficient, fără a se pune în discuție probarea riscurilor.

Sunt constatate și alte situații care ne conduc la concluzia că problema privind bănuiala rezonabilă ca o condiție de aplicare a arestării preventive nu a fost soluționată definitiv.

Concluzii

În materia bănuielii rezonabile există o bogată jurisprudență a Curții Europene a Drepturilor Omului importantă pentru practicile din Republica Moldova.

Se pare că legislația națională corespunde standardelor internaționale și conține norme onerative care obligă atât procurorul, cât și judecătorul să menționeze și să descrie în actele emise de către acești subiecți conținutul bănuielii rezonabile. La fel, Curtea Supremă de Justiție a depus diligență pentru a susține informativ cu recomandări subiecții procesuali care examinează problema vizând bănuiala rezonabilă. Totuși, la nivel aplicativ se pare că mai pot exista probleme nerezolvate până la capăt. Formarea continuă a procurorilor și a judecătorilor contribuie esențial la soluționarea acestei probleme și, în consecință, la respectarea drepturilor persoanei și la evitarea unor hotărâri de condamnare la Curtea Europeană a Drepturilor Omului.

Referințe:

1. A se vedea, spre exemplu, *Kurt c. Turciei*, 25 mai 1998, §123, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58198> (Accesat: 20.09.2020)
2. A se vedea, spre exemplu: Deciziile de arestare pronunțate de judecătorii de instrucție în Republica Moldova. O analiză din punct de vedere internațional. Chișinău, 2011; Studiu al legislației și al practicii aplicării măsurilor preventive și a altor măsuri procesuale de constrângere, cu accent pe arestul preventiv, arestul la domiciliu și eliberarea pe cauțiune. Procuratura Generală a Republicii Moldova. Chișinău, 2012; Raport privind respectarea dreptului la libertate la faza urmăririi penale. Chișinău, 2013; Arestarea preventivă în Republica Moldova și în țările europene. Chișinău, 2014; Reforma instituției judecătorului de instrucție în Republica Moldova. Chișinău, 2015; Măsuri preventive alternative pentru arestarea preventivă. Chișinău, 2016; Raport asupra cercetării privind aplicarea arestării preventive în Republica Moldova, Consiliul European. Chișinău, 2020.
3. PÎNTEA, A. *Bănuiala rezonabilă: cadrul procesual penal național și jurisprudența Curții Europene pentru Drepturile Omului*: Teză de doctor în drept. Chișinău, 2018.
4. A se vedea, spre exemplu: *Idalov c. Rusiei* [GC], 22 mai 2012, nr.5826/03, Par.140, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110986> (Accesat: 20.09.2020)
5. *Murray c. Regatului Unit*, 28 octombrie 1994, nr.14310/88, Par.51, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162614> (Accesat: 20.09.2020)

6. *Wloch c. Poloniei*, 19 octombrie 2000, nr.27785/95, Par.109, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58893> (Accesat: 20.09.2020)
7. *Buzadji c. Moldovei*, 5 iulie 2016, nr.23755/07, Par.92-94,102, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-164928> (Accesat: 20.09.2020)
8. *Stepuleac c. Moldovei*, 6 noiembrie 2007, nr.8207/06, Par.70-81, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83085> (Accesat: 09.2020)
9. *Mușuc c. Moldovei*, 6 noiembrie 2007, nr.42440/06, Par.39,70-81, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112791> (Accesat: 20.09.2020)
10. *Ignatenco c. Moldovei*, 8 februarie 2011, nr.36988/07, Par.59,60, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-124098> (Accesat: 20.09.2020)
11. *Buzadji c. Moldovei*, 5 iulie 2016, nr.23755/07, Par.109, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-164928> (Accesat: 20.09.2020)
12. *Litschauer c. Moldovei*, 13 noiembrie 2018, nr.25092/15, Par.29-36, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187604>. (Accesat: 20.09.2020)
13. Par.112 din Codul de procedură penală al Germaniei.
14. A se vedea, spre exemplu: DOLEA, I., URUSU, S., LARSEN, B., ARCUȘA, D. *Arestarea preventivă în Republica Moldova și în țările europene. Cercetare comparativă*. Chișinău: Cartier juridic, 2014, p.18. ISBN N 978-9975-79-953-9 343.12(4) A 74
15. *Ibidem*, p.19.
16. A se vedea, spre exemplu: VOLONCIU, N. ș.a. *Noul Cod de procedură penală comentat*. Ediția a II-a. București: Hamangiu, 2015, p.441. ISBN 978-606-27-0312-7
17. Articolul 176 în redacția Legii nr.100 din 26.05.2016, în vigoare din 29.07.2016.
18. Articolul 308 în redacția Legii nr.100 din 26.05.2016, în vigoare din 29.07.2016.
19. Hotărârea explicativă a Plenului Curții Supreme de Justiție *Despre aplicarea de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale legislației de procedură penală privind arestarea preventivă și arestarea la domiciliu, nr.1 din 2013, pct.5*, http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=48 (Accesat: 20.09.2020)
20. *Sevk c. Turciei*, 11 aprilie 2006, nr.4528/02, Par.26, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-73185> (Accesat: 20.09.2020)
21. *Svetoslav Hristov c. Bulgariei*, 13 ianuarie 2011, nr.36794/03, Par.29, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-102619> (Accesat: 20.09.2020)
22. *Labita c. Italiei*, 6 aprilie 2000, nr.26772/95, Par.156-158), <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58559> (Accesat: 20.09.2020)
23. *Lazoroski c. Macedoniei*, 8 octombrie 2009, Par.43-49, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-94861> (Accesat: 20.09.2020)
24. *Nechiphoruk și Yonkalo c. Ucrainei*, 21 aprilie 2011, nr.42310/04, Par.177 etc., <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104613> (Accesat: 20.09.2020)
25. Conferința națională „Sistemul de aplicare a măsurilor preventive privative/restrictive de libertate. Inițierea procesului de identificare a problemelor de sistem din perspectiva persoanelor acuzate”. 30 septembrie 2020. On-line.Link-ul Zoom: <https://us02web.zoom.us/j/83066093293?pwd=SHIrWmpDL3ZDdHpROGoyT2VRU09Nz09>

Date despre autor:

Larisa DAVID, absolventă a Institutului Național al Justiției, candidat la funcția de procuror.

E-mail: davidlarisa@mail.ru

ORCID: 0000-0003-0385-9155

Prezentat la 12.10.2020

CZU: [311.312 + 314.02]:93

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4572576>**ANALIZA ISTORIOGRAFICĂ A RECENSĂMÂNTULUI POPULAȚIEI****Natalia BARGAN***Universitatea de Stat din Moldova*

Recensământul populației furnizează informații valoroase cu privire la populația unei țări, iar datele colectate sunt utilizate la elaborarea strategiilor și a programelor de dezvoltare socială, demografică și economică e țării, fiind un suport esențial în planificarea activității guvernului și pentru a sprijini sistemul statistic național. Necesitățile utilizatorilor pentru date calitative și complexe este tot mai mare, iar acestea pot fi colectate doar în cadrul unei cercetări exhaustive a populației unei țări, cum ar fi recensământul populației. Din acest considerent, cercetarea metodologiei de organizare a acestei complexe lucrări statistice devine un imperativ al timpului, iar analiza istoriografică a subiectului permite cercetarea comprehensivă a problemei și evidențierea principalelor tendințe științifice. Abordarea temei recensământului prin prisma ideologiilor politice reliefate necesită o analiză critică focusată pe selectarea esenței obiective a evoluției cercetării științifice în domeniu.

Cuvinte-cheie: recensământ, populație, statistică, metodologie, principii, registre.

HISTORIOGRAPHICAL ANALYSIS OF THE POPULATION CENSUS

The population census provides valuable information about a country's population, and the data collected are used in the country's demographic and economic development strategies and programmes, being an essential support in planning the government activity and supporting the national statistical system. The users' need for qualitative and complex data is growing, and they can only be collected in a comprehensive demographic survey such as the population census. For this reason, the research of the methodology for the organisation of this complex statistical work becomes an imperative of time, and the historiographical analysis of the subject allows to conduct a comprehensive research of the problem and to highlight the main scientific trends. Approaching the topic of census through the highlighted political ideologies requires a critical analysis focused on the selection of the objective essence of the evolution of scientific research in the field.

Keywords: census, population, statistics, methodology, principles, registers.

Introducere

Recensământul populației a fost un subiect ce a preocupat cercetători din diverse domenii – statistică, economie, demografie, sociologie, ce aveau legătură directă sau indirectă cu datele colectate prin intermediul acestei lucrări statistice. În literatura științifică românească primele abordări ale problemelor de metodologie statistică sunt atestate din secolul al XIX-lea. Cunoscutul economist și statistician (conducător al Direcției de Statistică a Moldovei) Ionescu de la Brad I. în lucrarea sa „Povățuiri pentru Catagrafia Moldovei” a făcut precizări cu privire la organizarea Recensământului din 1859 – 1860, accentuând rolul matematicii în metodologia statisticii [1].

Bazele studiilor științifice au fost puse de practicieni din domeniul de implementare a recensămintelor, fiind în căutarea unor metode, căi de îmbunătățire a calității datelor colectate, de perfecționare a programei recensământului, de reducere a costurilor, care erau în continuă creștere de la un deceniu la altul. Aceste probleme necesitau analize și verificări experimentale, care contribuiau la eliminarea erorilor și factorilor devianți ce în final duceau la efectuarea recensământului planificat la un nivel mai superior celui anterior. Unii dintre acești statisticieni, ca Ju.E. Yanson și P.P. Semionov, la începutul secolului al XX-lea au participat la elaborarea metodologiei recensământului populației din cadrul Congresului Statistic Internațional, iar rezultatele elaborărilor acestora și-au găsit reflectare în lucrările autorilor I.V. Vernadski, V.I. Veșneacov și S.I. Matveev.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Rusia au fost publicate articole dedicate experienței străine în desfășurarea recensămintelor populației din Saxonia, Prusia, Franța, Austria [2]. În contextul procesului de pregătire a primului recensământ din Imperiul Rus, în anul 1862 a fost publicat un articol ce descria experiența Marii Britanii la recensământul din 1861, făcându-se o precizare că J.Wilson și A.B. Bushen au fost delegați pentru a fi prezenți la acest recensământ, pentru învățarea directă în cadrul procesului de participare, în Rusia, în contextul pregătirii de un asemenea exercițiu, metodele utilizate în Marea Britanie nefiind aplicate până atunci [3, p.26].

Recensământul populației în etapa modernă

Experiența internațională în vederea organizării și efectuării recensămintelor a fost amplu descrisă în lucrările lui A.B. Bushen, care a descris recensămintele realizate în țări ca Belgia, Marea Britanie, Germania, Franța, SUA, Austro-Ungaria, Suedia, Prusia, Elveția și Italia din perioada modernă.

În una dintre lucrările sale – „Despre organizarea izvoarelor statisticii populației în Rusia” – este descris sistemul statistic existent în Elveția, Marea Britanie și în Belgia. Alegerea acestor țări este explicată prin prezența unui sistem statistic ce cuprinde întreg teritoriul acestor state, fiind utilizat un set de criterii și reguli unice de colectare și prelucrare a datelor. Practica acestor țări în evidența evenimentelor demografice, precum și în desfășurarea recensămintelor a fost analizată critic de către autor, explicând avantajele și dezavantajele modelelor statistice utilizate în aceste țări.

Valoarea acestei lucrări constă în analiza detaliată a diverselor sisteme statistice, dar și a modelelor de organizare a recensămintelor populației. Este de remarcat faptul că în ea autorul precizează că Belgia și Elveția deja din acea perioadă desfășurau recensământul în baza listelor de evidență a populației. De asemenea, se specifică că organizarea acestora se deosebea principal: în Elveția de completarea acestora erau responsabili reprezentanții religioși, iar în Belgia evidența statistică era concentrată în organele de administrare civilă comunitară. Cel de-al doilea model permitea separarea înscrierii ceremoniilor religioase de evenimentele civile, moment apreciat și de autor. O atenție sporită A.B. Bushen a acordat și descrierii evidenței deceselor în Marea Britanie, caracterizând aceste liste ca fiind foarte complexe, comparativ cu cele de evidență a nașterilor și căsătoriilor.

O contribuție la cercetarea domeniului organizării recensămintelor este adusă de Ju.E. Yanson, care în lucrarea „Teoria statisticii” a efectuat o analiză critică a deciziilor și recomandărilor Congreselor Internaționale ale Statisticienilor, prezentând istoria dezvoltării și aplicării principiilor recensământului și caracteristicile populației înregistrate în cadrul acestuia. Autorul a realizat o descriere detaliată a experienței internaționale în organizarea și elaborarea programei de recensare reprezentată de Anglia, Franța, Belgia, Germania, Prusia, Ungaria, Elveția și Italia.

O altă abordare a practicii internaționale axată pe diferite subiecte ale recensământului și nu pe țări separat este prezentată de P.I. Keppen în lucrarea „Despre recensămintele populației în Rusia”. Deși materialul prezentat nu are un caracter sistematic, cu o coerență logică, totuși sunt prezentate elemente noi, precum descrierea categoriilor de populație înregistrate la recensământ, sunt analizate perioadele și anii desfășurării recensămintelor conform recomandărilor și experienței statelor lumii [4].

În lucrarea lui V.Plandovski „Recensământul populației”, evoluția recensămintelor este examinată din perspectiva trecerii de la recensământul fiscal la cel metodico-științific, viziune care a fost mai târziu criticată de A.I. Gozulov [5, p.56]. Noutatea acestei publicații constă în expunerea teoriei și tehnicii metodice de desfășurare a recensământului populației, care a fost împărțită în câteva etape: 1) pregătirea teoretică și practică; 2) efectuarea nemijlocită și 3) analiza și publicarea rezultatelor.

Autorul descrie practica de organizare a recensămintelor în Marea Britanie, Franța, Germania și în Prusia, dar în relatarea evenimentelor și rezumarea lor se întrevide clar preferința savantului pentru modelul prusian. În schimb, critică modelul francez de recensământ, evidențiind că problema acestuia se găsește în lipsa implicării organelor centrale de conducere la nivelul municipalităților și în faptul că categoriile de populație recensată temporar prezentă și temporar absentă nu sunt bine definite. La fel au fost evaluate aspectele mai puțin pozitive ale organizării recensământului englez din cauza costului exagerat, în acea vreme fiind unul dintre cele mai mari state care au desfășurat o astfel de lucrare. Un alt aspect evidențiat de autor constituia lipsa în chestionarele de recensare a specificației categoriilor de persoane temporar prezente sau temporar absente. Astfel, persoanele instituționalizate, precum, spre exemplu, militarii sau marinarii, erau numărați dublu, moment irațional, deoarece se cheltuia timp și resurse suplimentare, care puteau fi direcționate în alte activități.

Totodată, V.Plandovski critică modelul de desfășurare a recensământului în Belgia din anul 1846, care s-a efectuat în baza principiilor metodologice elaborate de savantul Adolf Kettle (1796-1874). Autorul considera că acest recensământ abordează greșit înregistrarea categoriilor de populație: este înregistrată populația *de jure* și nu *de facto*. Din acest considerent, autorul plasa acest exercițiu de enumerare a populației pe o treaptă inferioară chiar de organizarea recensămintelor din statele neeuropene. Această metodologie a fost aprobată de legislația belgiană, deoarece, ca și în modelul SUA, în funcție de datele recensământului cu privire la populația înscrisă *de jure* erau repartizate locurile în forumul legislativ al statului, având un scop mai mult politic decât statistic.

Modelul belgian a fost critic analizat și de Ju.E. Yanson, care preciza că pe lângă munca complicată de a verifica listele de evidență curentă a populației, un aspect negativ era și personalul temporar angajat pentru efectuarea acestei lucrări, care nu era selectat după anumite rigori și chiar era total neinstruit [6]. Această modalitate de efectuare a recensământului s-a păstrat în Belgia până în anul 1980, când a fost introdus registrul național al populației ce a facilitat și efectuarea ulterioară după o metodă modernă nouă.

Modele de organizare a recensământului în secolul al XX-lea

O bogată analiză științifică a recensământului populației identificăm în literatura științifică sovietică și rusă. Un aport considerabil la descrierea experienței internaționale în materie de efectuare a recensămintelor l-au avut autorii A.Ia. Boiarski, V.K. Voblîi, P.I. Pustohod, A.I. Gozulov, M.G. Grigorianț în perioada anilor 30-70 ai secolului al XX-lea [7]. Aceștia prezintă o analiză complexă a recensămintelor populației cu structurări pe etape, perioade istorice, subiecte metodologice și reflecții focusate pe blocuri de probleme ce reflectă nivelul fiecărei țări, continent în scala realizărilor din domeniu, facilitând privirea de ansamblu asupra situației internaționale.

Un aport considerabil, chiar revoluționar, la analiza complexă a metodologiei de organizare a recensământului populației l-a avut lucrarea „Recensământul populației în țările capitaliste și în URSS”, publicată în anul 1936, în care A.I. Gozulov analizează experiența internațională, reprezentând-o din două poziții [8]: *prima* – din punctul de vedere al metodologiei și programei de organizare a recensămintelor, iar a *doua* se rezumă la descrierea enciclopedică a bunelor practici obținute în efectuarea acestei lucrări de state ca SUA, Marea Britanie, Franța, Germania și Italia, care aveau deja o experiență în acest sens de peste o sută de ani.

O cercetare științifică bazată pe studiul sistematic al organizării recensământului cu axarea preponderent pe aspectele metodologice se regăsește în monografia „Recensământul populației în țările capitaliste”, publicată în 1938 de A.Ia. Boiarski. Autorul realizează o analiză complexă a experienței internaționale, prezentând etapele consecutive de desfășurare a recensământului, precum: sectorizarea de recensământ, selectarea și instruirea recenzorilor, campania de informare a populației cu privire la recensământ. Un alt aspect important la care s-a referit a fost respectarea întocmai a metodologiei recensământului pentru obținerea rezultatului scontat și confidențialitatea datelor colectate. În lucrare a dezvoltat și subiectul cu privire la legătura dintre recensământ și alte cercetări ce au drept scop obținerea datelor statistice cu caracter demografic [9].

Cercetătorii A.Ia. Boiarski și A.I. Gozulov abordează și problema categoriilor de populație înregistrată la recensămintele, punând accentul pe abandonarea conceptului de *obligativitate a numărării populației prezente la momentul recensământului*, acesta fiind substituit cu *populația ce își are domiciliul după acte într-o anumită unitate administrativă*.

A.I. Gozulov susținea că pentru o evidență completă a populației și reproducerea întocmai a structurii sale înregistrarea populației stabile constituie soluția metodologică cea mai viabilă în efectuarea recensământului [10]. Această schimbare a fost dictată de realitatea istorică a momentului, când aveau loc schimbări esențiale la nivel mondial atât în sistemul economic, politic, cât și în cel statistic. Situația existentă înainta noi cerințe față de datele necesare în dezvoltarea societății, iar aceasta însemna și colectarea în cadrul recensămintelor a noi caracteristici ale populației, susceptibile de a se schimba de la un deceniu la altul, de la o generație la alta.

O altă concluzie la care a ajuns autorul este și incoerența colectării informației de la populație după criteriul prezenței sau absenței persoanei la domiciliul permanent, dat fiind faptul că în loc să fie prezentată situația reală, obiectivă la recensământ, se ajungea la dubla numărare a persoanelor. Această concluzie a fost dedusă dintr-o serie de argumente și constatări în baza rezultatelor unui studiu efectuat în Germania și în Marea Britanie, care au identificat lacune în metodologia de înregistrare a persoanelor prezente.

Prezintă interes și tratarea subiectului cu privire la evidența curentă a populației în bază de liste/registre, care periodic sunt verificate și completate. Autorul apreciază valoarea incontestabilă a datelor, dar unele caracteristici ale populației poartă un caracter subiectiv. În acest sens A.I. Gozulov susține că *numărarea corectă a populației depinde nu de prezența listelor de evidență a acesteia, ci de precizia datelor înscrise în ele*. Această sesizare este valabilă și în prezent, pentru statele care țin registre ale populației și mai ales intenționează să treacă la efectuarea recensământului doar în baza acestora.

O descriere mai detaliată a metodologiei recensămintelor unor state concrete cu privire la perioada desfășurării recensământului, a programului acestuia cu toate caracteristicile sale, precum și a modului de perfecționare a lui sunt prezentate în lucrările elaborate de B.Ț. Uralnis referitor la experiența SUA și de L.L. Kozlova cu privire la țările scandinave [11]. În lucrarea „Istoria recensămintelor americane”, apărută în 1938, B.Ț. Uralnis

arată scopul politic inițial al acestora și transformarea metodologiei și a programului, chiar la nivel de blocuri de întrebări. De asemenea, acordă o atenție deosebită momentelor organizatorice, precum alocarea și cheltuirea mijloacelor financiare la recensământ, selectarea personalului antrenat în această lucrare și publicarea rezultatelor finale.

Un loc special în această lucrare ocupă descrierea sistemului statistic al SUA, care își are originile de la recensămintele populației. Autorul evidențiază o caracteristică distinctă a acestui sistem, și anume – lipsa într-un timp îndelungat a evidenței evenimentelor demografice curente, care se instituie abia începând cu 1933. Din acest considerent, la recensămintele americane exista un chestionar pentru înregistrarea cazurilor de deces, iar numărul nou-născuților se calcula prin metoda indirectă.

Analizând instrumentarul utilizat în cadrul efectuării recensământului, autorul aprecia fișa de evidență ținută de recenzor, fișa pentru locuința închisă, fișa pentru familiile care au lipsit în perioada recensământului și pentru cei care la momentul vizitei nu erau la domiciliu, precum și raportul zilnic al recenzorului. Totodată, au fost analizate și unele limite/dificultăți în organizarea și desfășurarea recensământului: lipsa unei cercetări selective pentru verificarea calității datelor, vizitele de control în teren, unele cercetări repetate și unele amendamente, modificări în cazul subestimării numărului populației [12].

După publicarea lucrărilor valoroase din punct de vedere științific, dar și datorită abordării complexe a subiectului recensământului populației prin prisma experienței internaționale, timp de peste două decenii și-au făcut apariția doar articole analitice ce tratau problematica efectuării recensămintelor în unele state ale lumii, publicate în revista „Buletinul statistic”.

În anii '70-80 ai secolului al XX-lea sunt publicate lucrări în care se reflectă desfășurarea recensămintelor în SUA, fiind tratată problema privind precizia datelor colectate. Suprapunând rezultatele recensământului cu datele estimative obținute din evidența curentă a evenimentelor demografice din URSS, se constata o diferență de 0,25% pentru anul 1970, iar aceeași procedură aplicată recensământului organizat în SUA scoate în evidență o diferență de 1% pentru același an de referință [13]. Într-un mod tendențios s-a încercat demonstrarea calității datelor obținute în rezultatul recensământului sovietic, în comparație cu cel american. Însă, meritul acestor articole constă în prezentarea rezultatelor postrecenzare (în prezent Ancheta de control) desfășurată în SUA în anii 1950-1970. Aceasta este o metodă eficientă de verificare a calității datelor obținute de la populație în timpul recensământului și vizează nu doar coincidența datelor înscrise în chestionar de către recenzor, dar și respectarea întregii metodologii.

Alte publicații s-au axat doar pe cercetarea recensămintelor sovietice, care prezintă interes prin descrierea metodelor de pregătire și desfășurare a recensământului populației pe teritoriul URSS și oferă posibilitatea de a determina evoluția programului de recensământ [14]. Deși aceste lucrări conțin un bogat material demografic și statistic, totuși necesită o abordare critică, deoarece totul este prezentat într-o lumină propagandistă sovietică, iar ultimele cercetări [15] denotă falsificarea, la indicația partidului de guvernământ, a unor date colectate la recensământ și chiar a unor lucrări din acea perioadă.

Un rol incontestabil în analiza și prezentarea de ansamblu a practicii internaționale de efectuare a recensământului au avut publicațiile apărute sub egida Organizației Națiunilor Unite, care apar începând cu anul 1958 sub formă de „Principii și recomandări” pentru fiecare rundă, înglobând experiența acumulată de statele membre în runda anterioară [16]. Aceste recomandări sunt utile pentru toate statele, dar îndeosebi pentru cele care intenționează să implementeze o nouă metodă de recenzie; ele se pot informa fără a trece prin testări de lungă durată, în care nu se știe cu ce se vor termina. Aici sunt descrise aspectele pozitive, dar și provocările prin care au trecut statele ce au plecat pentru trecerea la o metodă alternativă. La fel sunt prezentate metodele și mijloacele de asigurare a calității datelor colectate la recensământ la toate etapele de desfășurare a acestuia, iar cu cât spectrul de metode alternative devine mai vast, cu atât este mai complicat de a aplica aceleași reguli ale calității, fără o testare complexă a acestora. Recomandările propuse de ONU vin să ajute la organizarea și desfășurarea recensămintelor, dar în egală măsură contribuie la uniformizarea cerințelor, regulilor de colectare a datelor, ceea ce asigură comparabilitatea acestora la nivel internațional.

Particularitățile recensământului la începutul secolului al XXI-lea

La sfârșitul sec. XX și începutul sec. XXI în publicațiile științifice cu privire la recensământul populației sunt tot mai des întâlnite subiecte ce abordează problemele actuale din domeniu, cum ar fi: efectuarea recensămintelor pe bază de registre ale populației, utilizarea internetului în recensământ, aplicarea tehnologiei moderne la colectarea datelor în teren și procesarea acestora (G.Bahmetov, A.Isupov, C.Vassenden, A.Lavrinenko, T.Ekjerix, M.Klupt, P.Valente, V.Bojko).

Metodologia utilizării registrelor administrative în efectuarea recensămintelor populației și gospodăriilor a fost abordată și discutată pe larg la începutul sec. XXI, după efectuarea unei totalizări a recensămintelor populației și locuințelor pentru Runda 2010. Beneficiile și lacunele acestor recensăminte, precum și etapele de pregătire a acestora, elaborate în baza experienței altor state, care deja au trecut printr-un astfel de exercițiu, au fost publicate în Recomandările Conferinței Statisticienilor Europeni cu privire la efectuarea Recensământului Populației și al Locuințelor în Runda 2020.

Conform acestora, registrele administrative sunt surse de date utilizate pentru rezolvarea necesităților administrative ale structurilor statului sau ale altor entități. Acestea sunt fie *registre de bază*, cum ar fi registrul de stat al populației, registrele clădirilor și locuințelor și registrele statistice ale afacerilor, sau *registre departamentale*, precum registrele din sistemul educațional, registrele din domeniul fiscal, registrele din domeniul sănătății și alte registre ale căror date sunt în legătură cu registrul populației. Colectarea datelor din registre permite crearea unei baze de date cuprinzătoare din diverse surse pentru a fi utilizate în recensământ, pentru a face publice astfel de informații. Mai multe țări, precum Austria, Danemarca, Finlanda, Olanda, Norvegia și Suedia, au reușit să efectueze recensământul prin utilizarea numai a registrelor administrative, fără a fi nevoie de anchete pe suport de hârtie sau electronice; în timp ce altele, precum Bahrain, Polonia, Qatar și Turcia, au combinat registrele administrative și anchetele gospodăriilor recenzate după un anumit eșantion. Experiențele au arătat că folosind numai registre administrative sau combinându-le cu alte surse de date, țara economisește timp și bani în comparație cu recensămintele tradiționale, permițând efectuarea recensămintelor la perioade scurte de timp, care vor fi efectuate la fiecare cinci ani și pentru publicarea lunară, trimestrială și anuală a datelor pentru alte scopuri.

Impactul pozitiv asupra calității informațiilor disponibile utilizatorilor prin utilizarea tehnologiei digitale pentru scanare, prelucrare, stocare și producere de date a fost reflectat în publicațiile științifice ale lui P.Valente. Autorul a făcut o analiză complexă a metodelor alternative de efectuare a recensământului, aducând cele mai recente exemple de aplicare a acestora. Utilizarea serviciilor poștale pentru livrarea de chestionare pe suport de hârtie a fost utilizată în Republica Cehă, în mare măsură din cauza importanței asigurării acoperirii și enumerării pe teren. Opțiunea de recenzare online a fost aplicată în moduri diferite; Malaysia s-a limitat la necesitatea expedierii unui cod de acces pentru a fi trimis la o adresă sau emis de către un recenzor la domiciliu. În Canada, recenzarea online a fost realizată prin trimiterea unui cod online doar în cazul în care nu s-a utilizat niciun chestionar de hârtie. P.Valente consideră că această metodă de înregistrare la recensământ ar putea avea efecte asupra coerenței interne și a caracterului complet al datelor [17]. O altă utilizare a tehnologiei în efectuarea recensămintelor a fost exemplificată prin recensământul din anul 2010 din Brazilia. Acest recensământ a ilustrat beneficiile operațiunilor de colectare automatizată a datelor în teren prin utilizarea dispozitivelor portabile echipate cu software-ul de poziționare globală, care a permis localizarea gospodăriilor. Dimensiunea teritorială a Braziliei, precum și provocările de teren, problemele de limbă și populațiile indigene mici și îndepărtate, au impus necesitatea introducerii unei noi metode de recenzare, automatizarea domeniului îmbunătățind rezultatele recensământului. În acest mod a fost sporită capacitatea de a realiza o acoperire a populației într-o manieră mult mai rapidă; dispozitivele portabile au făcut posibilă transferarea într-un mod rapid și eficient a datelor din teren direct în baza de date statistice naționale a recensământului [18].

Concluzii

Pe măsură ce societatea evoluează și tehnologiile moderne devin tot mai accesibile, vor fi efectuate și dezvoltate noi cercetări la subiectul metodologiei de efectuare a recensământului, care vor permite abordări noi prin prisma celor mai recente și relevante publicații, care vor ajuta la determinarea limitelor fiecărei metodologii și la elaborarea unor metodologii inovative care să răspundă exigențelor timpului și necesităților statului.

Referințe:

1. GÂLCEAVĂ, I., CHIRAN, C., DRĂGUȘIN, M. Statistică în România: de la Catagrafii la Recensăminte – trecut și actualitate. În: *Romanian Statistical Review*, 2010, nr.10, p.38-57. ISSN 1844-7694
2. БУШЕН, А.Б. *Об устройстве источников статистики населения в России*. Санкт-Петербург: Тип. В. Безобразова и К°, 1864. 124 с. ISBN 978-5-4460-1046-2
3. ВИЛЬСОН, И.И. *Народная перепись в Великобритании*. Санкт-Петербург: тип. МВД. (Записки Императорского Русского Географического общества), 1862. Книга 2.

4. КЕППЕН, П.И. О народных переписях в России. В: *Записки Императорского Русского географического общества по отделению статистики*. Том (6). Санкт-Петербург: тип. МВД, 1889.
5. ГОЗУЛОВ, А.И. *Переписи населения СССР и капиталистических стран. (Опыт историко-методологической характеристики производства переписей населения)*. Москва: Союзоргучет, 1936.
6. ЯНСОН, Ю.Э. *Сравнительная статистика России и западно-европейских государств*. Том 1. *Территория и население*. Санкт-Петербург: Типография М. Стасюлевича, 1878. 388 с. ISBN 9785998998249
7. БОЯРСКИЙ, А.Я. *Переписи населения в капиталистических странах*. Москва: Союзоргучет, 1938; ГОЗУЛОВ, А.И. *Переписи населения СССР и капиталистических стран. (Опыт историко-методологической характеристики производства переписей населения)*. Москва: Союзоргучет, 1936; ГОЗУЛОВ, А.И. *Переписи населения государств земного шара/ Вопросы баланса народного хозяйства и корреляции*. В: *Ученые записки по статистике АН СССР*. Том IV. Москва: Наука, 1959; ГОЗУЛОВ, А.И. *Переписи населения земного шара. Хронологические таблицы*. Москва: Статистика, 1970; ВОБЛЫЙ, В.К., ПУСТОХОД, П.И. *Переписи населения*. Ленинград: Госпланиздат, 1940; ГРИГОРЬЯНЦ, М.Г. *Переписи населения в капиталистических странах*. Москва: Статистика, 1976.
8. ГОЗУЛОВ, А.И. *Переписи населения СССР и капиталистических стран. (Опыт историко-методологической характеристики производства переписей населения)*. Москва: Союзоргучет, 1936.
9. БОЯРСКИЙ, А.Я. *Переписи населения в капиталистических странах*. Москва: Союзоргучет, 1938.
10. ГОЗУЛОВ, А.И. *Переписи населения СССР и капиталистических стран. (Опыт историко-методологической характеристики производства переписей населения)*. Москва: Союзоргучет, 1936.
11. УРЛАНИС, Б.Ц. *История американских цензов*. Москва: Госпланиздат, 1938; КОЗЛОВА, Л.Л. *Переписи населения в Швеции в 1970 и 1975 годах*. В: *Сборник научных трудов МЭСИ „Проблемы статистики населения и народного благосостояния”*, Москва: МЭСИ, 1977; КОЗЛОВА, Л.Л. *История переписей населения Скандинавских стран*. В: *Сборник научных трудов МЭСИ „Проблемы статистики населения и народного благосостояния”*. Москва: МЭСИ, 1978; КОЗЛОВА, Л.Л. *Выборочные переписи населения в Швеции*. В: *Сборник научных трудов МЭСИ „Проблемы статистики населения, торговли и жизненного уровня”*. Москва: МЭСИ, 1980.
12. УРЛАНИС, Б.Ц. *История американских цензов*. Москва: Госпланиздат, 1938.
13. ЛИТВИН, Ю.А. Вопросы точности переписей населения США. В: *Вестник статистики*, 1988, №3.
14. Всесоюзная перепись населения 1970 года. Москва, 1976 / Под ред. Г.М. Максимова; Всесоюзная перепись населения 1979 года. Москва, 1984 / Под ред. А.А.Исупова, Н.З. Шварцева, А.Г. Волков. Всесоюзная перепись населения 1989 года. Москва, 1987.
15. ТОЛЬЦ, М. *Тайны советской демографии*. Демоскоп Weekly, №171-172. 27 сентября - 10 октября 2004. [Accesat: 21.09.2020] Disponibil: <http://www.demoscope.ru/weekly/2004/0171/analit06.php>; ТОЛЬЦ, М. *Сколько же нас тогда было?* В: *Огонек*, 1987, №51; ЦАПЛИН, В.В. *Статистика жертв сталинизма в 30-е годы*. Письмо в редакцию. В: *Вопросы истории*, 1989, №4, с.175-181 [Accesat: 21.09.2020] Disponibil: <http://www.demoscope.ru/weekly/2003/0103/arxiv02.php>
16. *Принципы и рекомендации в отношении проведения переписей населения и жилого фонда*. Нью-Йорк: ООН. 1981, с.41.
17. BAFFOUR, B., KING, Th., VALENTE, P. *The Modern Census: Evolution, Examples and Evaluation*. [Accesat: 21.09.2020] Disponibil: <https://core.ac.uk/download/pdf/18448823.pdf>
18. Conference of European Statisticians. *The 2010 Brazilian Population Census: innovations and lessons learned*. https://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/2012/38-SP_Brazil.pdf

Date despre autor:

Natalia BARGAN, doctorandă, Școala doctorală Științe Sociale, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: natalya.bargan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4397-9541

Prezentat la 22.09.2020

CZU: 327

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4572582>

IDENTIFICĂRI CONCEPTUAL-TEORETICE ALE FENOMENULUI „PARADIPLOMAȚIE”

Svetlana CEBOTARI

Universitatea de Stat din Moldova

Deși fenomenului „paradiplomație” în literatura de specialitate autohtonă i s-a acordat insuficientă atenție, sau, mai bine zis, în spațiul științific din Republica Moldova rămâne a fi un fenomen necunoscut, pentru reprezentanții comunității științifice occidentale, dar și pentru spațiul estic, acesta nu este un fenomen nou. În ultimele decenii, conceptul de paradiplomație a fost prezent în discuțiile academice și în teoria relațiilor internaționale. Deși fenomenul „paradiplomație” a apărut în anii 1970, abia la începutul sec. XXI acest concept a devenit prezent în cercetările științifice și în discursurile politicianilor. Prezentul articol are drept scop de a scoate în relief principalele concepte cu referire la fenomenul „paradiplomație”.

Cuvinte-cheie: paradiplomație, diplomație, actori, relații internaționale.

CONCEPTUAL-THEORETICAL IDENTIFICATIONS OF THE PHENOMENON OF “PARADIPLOMACY”

Although the phenomenon of “paradiplomacy” has been paid insufficient attention in the local literature, or rather remains an unknown phenomenon in the scientific area of the Republic of Moldova, whereas it is not a new phenomenon for the representatives of the Western scientific community, and for the Eastern area. In recent decades, the concept of paradiplomacy was tackled in academic discussions and in the international relations theory. Although the phenomenon of “paradiplomacy” appeared in the 1970s, it was only at the beginning of the 21st century that this concept emerged in the scientific research and in the speeches of politicians.

This article aims to highlight the main concepts with reference to the phenomenon of “paradiplomacy”.

Keywords: paradiplomacy, diplomacy, actors, international relations.

Introducere

Ca răspuns la problemele prezente pe arena internațională, paradiplomației îi revine un spațiu aparte. Din această perspectivă, pentru o mai bună comprehensiune a paradiplomației apare necesitatea efectuării unor analize teoretice cu referire la acest fenomen în sine [1]. Deși fenomenului „paradiplomație” în literatura de specialitate autohtonă i s-a acordat insuficientă atenție, sau, mai bine zis, în spațiul științific din Republica Moldova rămâne a fi un fenomen necunoscut, pentru reprezentanții comunității științifice occidentale, dar și pentru spațiul estic, acesta nu este un fenomen nou. În ultimele decenii, conceptul de paradiplomație a fost prezent în discuțiile academice și în teoria relațiilor internaționale. Deși fenomenul „paradiplomație” a apărut în anii 1970, abia la începutul sec. XXI acest concept a devenit prezent în cercetările științifice și în discursurile politicianilor. Acest termen a fost inventat pentru a desemna activitățile internaționale ale instituțiilor necentrale ale unei țări: municipalități, state sau regiuni, companii private etc. Activitatea grupurilor subnaționale este un fenomen permanent, dar a căpătat forță odată cu sfârșitul Războiului Rece, descentralizarea politică și economică a statelor și deschiderile democratice care permit regiunilor să acționeze pe scena internațională. Odată cu prăbușirea blocului socialist, accelerarea proceselor de integrare, consolidarea globalizării ca fenomen permanent și o mai mare democratizare a proceselor internaționale, guvernele centrale au convenit să acorde o autonomie mai mare regiunilor, permițând grupurilor sub-statale să răspundă direct la nevoile lor cu acorduri și relații internaționale. Formarea blocurilor regionale transnaționale, ca în cazul regiunii Texas (Statele Unite), Nuevo León, Tamaulipas și Coahuila (Mexic), permite ca problemele locale să fie abordate direct de către autoritățile din regiune și să nu aștepte ca guvernul central să decidă asupra unor chestiuni departe de propria sa realitate [2].

Chiar dacă fenomenul este foarte răspândit și, deși paradiplomația a devenit într-adevăr un fenomen global, caracterul activităților paradiplomatice contribuie la menținerea acestui fenomen în umbră atât la nivel media, cât și la nivel academic, în special în Republica Moldova. Neologismul „paradiplomație” a apărut în literatura științifică în anii 1980. Totuși, până în prezent acestui concept nu i s-a atribuit o definiție clară, aceasta limitându-se la o descriere a activităților internaționale ale regiunilor, mai degrabă decât la o dezbateră conceptuală.

Abordări conceptual-teoretice ale paradiplomației

Neologismul „paradiplomație” apare în literatura generală și științifică din anii 1980 ca o modalitate de poziționare a diferitor relații și articulații de complementaritate exercitate de guvernele SUA și canadian. Astfel, cercetătorul nord-american Ivo Duchacek, profesor la Universitatea din New York [3], referindu-se la activitatea internațională a regiunilor, este preocupat de conceptualizarea fenomenului [2]. Termenul „paradiplomație” este constituit din prefixul „para” care semnifică „alături”, „într-o parte” sau „ceva secundar”; constituentul „diplomație” presupune ideea că statele, provinciile, cantoanele, lăndurile sunt unități constitutive ale politicii federale” [4, p.28]. Conceptul făcea parte din revigorarea studiului federalismului și al politicii comparate. A fost folosit pentru a descrie activitățile internaționale ale statelor federale canadiene și americane. Conceptul „paradiplomație” este folosit în anul 1988, a cărui paternitate i-a fost atribuită profesorului Panayotis Soldatos de la Universitatea din Montreal [*Ibidem*]. Din cauza absenței unui termen mai adecvat, termenul „paradiplomație” a fost rapid acceptat de comunitatea științifică. Totuși, ce înseamnă conceptul „paradiplomație” pentru profesorii Duchacek și Soldatos? Conform opiniei acestor autori, conceptul „paradiplomație” reprezintă activitățile internaționale ale entităților sub-statale. Pentru o mai bună comprehensiune a conceptului, apare necesitatea de a face o distincție a tipologiei paradiplomației înaintate de către Duchacek. Astfel, conform opiniei lui Duchacek, paradiplomația poate fi analizată din perspectiva a patru niveluri: primul nivel este microdiplomația regională transfrontalieră (inițial autorul a preferat termenul de microdiplomație); cel de-al doilea nivel este microdiplomația transregională; al treilea nivel este paradiplomația globală. Pentru al patrulea, ultimul nivel, Duchacek a folosit conceptul de protodiplomație [5].

Astfel, Duchacek continuă să definească conceptele principale în detaliu. În opinia sa, paradiplomația globală descrie acțiunea statelor federate care intră în contact nu doar cu centrele financiare, industriale sau culturale din afara țării, ci și cu agenții din țări străine. Protodiplomația, conform poziției lui Duchacek, este un termen folosit pentru a descrie politica externă a unui sub-stat, a unei regiuni care încearcă să întreprindă secesiunea. Duchacek confirmă celelalte trei tipuri ale paradiplomației. Pentru paradiplomația globală, acțiunile regiunilor/subregiunilor sunt derivate din unități subnaționale direct cu alte guverne centrale, centre culturale, instituții culturale și financiare. Paradiplomația transregională este recunoscută ca relații sau negocieri între regiuni necentrale și fără proximitate fizică. Paradiplomația regională de frontieră implică activitatea orașelor de frontieră prin contacte formale și informale care includ guverne locale, organizații publice, companii private și cetățeni ce susțin inițiative creative pentru rezolvarea problemelor comune. Condițiile de proximitate geografică cu densitate mare a populației sunt factori determinanți perfecți pentru ca unitățile de frontieră subnaționale să aibă elemente care să împărtășească interese, nevoi și să consolideze diferite semne de cooperare paradiplomatică [6].

În viziunea lui Duchacek, paradiplomația nu se rezumă doar la alianțe între sectorul public, dimpotrivă, aceasta construiește acorduri care conturează interesele publice și private ale regiunilor. În acești termeni, posibilitățile de articulare între companii, guverne și alte segmente, în cadrul modalității de cooperare internațională, dezvăluie noi strategii de acțiune posibilă în care paradiplomația pare oportună pentru dezvoltarea localității. În funcție de motivațiile regiunilor în care este practică, dobândește caracteristici deosebite. Aceasta are scopuri diferite, iar natura sa dinamică îi conferă o varietate de probleme care cu greu ar putea primi un spațiu în politica externă a statelor lor. Din acest motiv, paradiplomația devine un instrument oportun în elaborarea politicilor de dezvoltare a regiunilor de frontieră bazate pe cooperare detașată de tiparele rigide stabilite de diplomația tradițională [7].

Duchacek susține că paradiplomația trebuie înțeleasă ca unul dintre nenumăratele instrumente disponibile actorilor locali, al căror scop este de a promova dezvoltarea regiunii de frontieră. Deși rezultatele paradiplomației sunt diverse, acestea au fost puțin mediatizate. Pe de altă parte, una dintre caracteristicile principale ale „paradiplomației” este caracterul său volatil în ceea ce privește obiectivele sale. În termeni generali, este posibil să se observe existența a trei condiții la granițe care, spre deosebire de alte locuri, subsumează teritoriul și interferează în dinamica relațiilor sectoriale. Prima este suprapunerea unei ordini mondiale care dictează viteza și cuantumul fluxurilor globale de capital pe aceste granițe. Frontierele fiind punctele nodale ale materializării acestor fluxuri, agilitatea (sau încetineala) impusă duce, în mod neașteptat, la ascensiunea sau intensificarea vieții economice a locului; cu puterea de a genera practici zilnice noi și sănătoase, funcții regionale inovatoare și remarcabile, ca riscuri originale și periculoase capabile să afecteze teritoriul de frontieră [8].

În acest context, entitățile sub-statale pot căuta să deschidă protoambasade în străinătate. În aceeași ordine de idei, Duchacek precizează că paradiplomația presupune „relațiile guvernelor necentrale cu centrele culturale, comerciale și industriale ale altor state, inclusiv relațiile cu guvernele statelor străine. Paradiplomația diferă de diplomația normală prin faptul că este specifică sectorului, mai degrabă decât să reprezinte unitatea teritorială în ansamblu”. Întemeietorul paradiplomației în relațiile internaționale se concentrează pe analiza problemelor Quebecului când menționează relația cu „guvernele străine”, o caracteristică foarte particulară a provinciei franceze a Canadei, care s-a remarcat prin gradul său avansat de paradiplomație, inclusiv prin deschiderea de birouri în străinătate [9].

Martins Senhoras, analizând fenomenul „paradiplomație”, include toți actorii care efectuează o activitate internațională, indiferent dacă sunt sau nu de stat. Conform opiniei lui Senhoras, companiile și universitățile pot face la fel paradiplomație, în concepția lor particulară. Unii autori văd paradiplomația doar ca o activitate complementară a diplomației tradiționale, așa cum este definită de Hocking în diplomația sa pe mai multe niveluri sau în diplomația constitutivă a lui Kincaid, pentru care paradiplomația nu este o acțiune autonomă a entităților subnaționale, ci mai degrabă o politică de supunere față de puterea centrală. Deși este adevărat că guvernele subnaționale se aliniază în general cu guvernul central în diplomație multinivelă sau constitutivă, politica internațională a actorului local nu este întotdeauna o reflectare la scară mică a politicii naționale. Pot exista interese divergente în joc, care se reflectă în special în entitățile de frontieră care își apără propriile opinii [10, p.228-230].

Deși critica lui Kincaid are o anumită bază, acesta nu reușește să cuprindă analiza întregului fenomen internațional al unor regiuni precum protodiplomația, care, departe de a fi constitutivă, este perturbatoare. De fapt, nu toată activitatea internațională din regiuni este „constitutivă” a politicii federale și, în multe cazuri, poate fi, dimpotrivă, opusul, ca în cazul Cataluniei, de exemplu. Analizând paradiplomația Kincaid face referire și la diplomația paralelă, diplomația publică, diplomația convergentă, cu mai multe niveluri, microdiplomația, protodiplomația, diplomația identității etc. Cu toate limitările sale, paradiplomația ca un concept „umbrelă” include toate celelalte semnificații care reprezintă cazuri specifice de politică internațională în regiuni. Pentru Inaki Aguirre, paradiplomația este un fenomen recent legat de dezbateră politică privind ajustările și evoluțiile federalismului din anii 1970-1980 [11].

Fenomenul „paradiplomație” este analizat de Ribeiro din perspectiva a trei aspecte: *paradiplomația clasică*, unde „regiunile și orașele, care au mijloacele de a face acest lucru, încep să acționeze pe scena internațională pentru a susține exporturile, pentru a atrage investiții”; *paradiplomația integrării regionale*, condiționată de creșterea proceselor de integrare regională, duce la „un transfer de suveranitate la nivel regional, stimulând-o la acțiuni internaționale și la dezvoltarea legăturilor transnaționale care afirmă apărarea identității”. Cel de-al treilea aspect al „paradiplomației” este *paradiplomația identitară* care caută consolidarea sau construirea națiunii minoritare în contextul unei țări cu mai multe națiuni, fără interes de obținere a independenței. Multe activități paradiplomatice de natură identitară pot fi, de asemenea, asociate cu probleme de integrare sau comerciale, sau cu mișcări subnaționale care caută recunoașterea unei identități colective [12].

Analizând fenomenul „paradiplomație”, Oddone încearcă să extindă aria de cercetare. Astfel, Oddone analizează „paradiplomația” din perspectiva a cinci scenarii care se completează reciproc:

- ✓ din perspectiva *actorului internațional* – din momentul în care „unitățile subnaționale devin obiectul de studiu ca actori relevanți în politica internațională”;
- ✓ din perspectiva *proceselor de politică externă și de luare a deciziilor* – când se observă o fragmentare sau segmentare a politicii externe la care participă diferite puteri publice, executive, legislative și judiciare la nivelurile sale multiple și un grup în creștere de actori nestatali, provocând o transformare generală a diplomației pe baza flexibilității sale [*Ibidem*];
- ✓ din perspectiva *dezvoltării teritoriale* – când teritoriul este constituit numai dintr-un element de izolare și delimitare;
- ✓ din perspectiva *integrării regionale* – atunci când statul național nu mai monopolizează diferitele activități guvernamentale și există politici publice găzduite la diferite scări și niveluri de decizie, iar acestea sunt stabilite în contexte de decizie diferite;
- ✓ din perspectiva *guvernării* – când „se referă la interacțiunea dintre stat la nivelurile sale multiple și societate (locală sau transnațională) și multiplele sale forme de coordonare pentru a face posibilă acțiunea publică” [13].

Deoarece interesul și acțiunile sunt bine localizate, paradiplomația este fundamental înscrisă în condiția locală; adică, norme, comportamente, practici, proceduri, care de asemenea susțin o performanță de conversație privată în fiecare locație. În acest fel, paradiplomația apare ca rezultat al condiției regionale cauzate de articularea dintre actorii și instituțiile regionale, dar cu o intensitate mai mare în regiunile de frontieră [*Ibidem*].

Pentru Panayotis Soldatos, paradiplomația este o încercare de a imita adevărata diplomație, singura exercitată de statele suverane. Paradiplomația nu este destinată să atace sau să invadeze suveranitatea dominantă, deoarece sfera sa de acțiune este limitată la chestiuni de „politică joasă” și nu la „politică înaltă”. În acest sens, Stéphane Paquin consideră că „paradiplomația reprezintă un fenomen de intensitate redusă sau o politică externă de rangul doi”. Astfel, Paquin precizează că acest lucru nu ar trebui să ducă la minimizarea importanței acestui fenomen, ai cărui actori câștigă în mod constant mai multă autonomie și exercită din ce în ce mai multă influență. Acest fenomen a devenit foarte vizibil în cazul Quebecului, Cataluniei, Țării Bascilor, entităților federale din Belgia, landurilor germane, regiunilor din Mexic și Brazilia, precum și în multe alte state federale [14].

Profesorul Panayotis Soldatos, la rândul său, definește conceptul de paradiplomație ca fiind „o urmărire directă și în diferite grade a statelor federale implicate în activități străine”. Conceptul de paradiplomație nu este totuși acceptat de mulți cercetători. Astfel, pentru profesorul de relații internaționale Brian Hocking [15], conceptele „paradiplomație” sau „protodiplomație” au fost create pentru a întări distincția și elementele de conflict dintre guvernul național și guvernele sub-statale. Acest mod de a proceda este o greșală, deoarece, din nou, potrivit lui Hocking, este de preferat să se plaseze guvernele necentrale în „mediul lor diplomatic complex”. Hocking opinează că diplomația nu poate fi privită ca un proces segmentat între actorii dintr-un stat. Mai degrabă, diplomația ar trebui privită ca un sistem în care actorii sunt implicați într-o structură de stat. Actorii se schimbă în funcție de probleme, interese și capacitatea lor de a opera într-un mediu politic pe mai multe niveluri. Respingerea de către Hocking a conceptului de paradiplomație se bazează pe „imperativele de cooperare” care există între guvernele centrale și sub-statale [16]. Astfel, potrivit lui Hocking, ar fi mai corect să utilizăm conceptul „diplomație catalitică” sau „diplomație pe mai multe niveluri”. Chiar dacă abordarea lui Hocking este originală și foarte corectă, ea tinde totuși să subestimeze autonomia entităților sub-statale în urmărirea afacerilor lor externe. Mai mult, aceste concepte alternative nu descriu în mod specific acțiunile entităților sub-statale, ci întregul sistem diplomatic al unui stat care include, potrivit lui Hocking, guverne non-centrale. Alți autori vor încerca, de asemenea, să introducă concepte noi pentru a descrie dezvoltarea unei politici externe la nivel de sub-stat [17]. În Europa, de exemplu, conceptul de guvernanta pe mai multe niveluri va deveni foarte popular în anii 1990. Această abordare, care este foarte utilă și relevantă în contextul european, urmărește, în esență, să explice rolul regiunilor în dezvoltarea Uniunii Europene [18]. Conceptul este însă limitat, deoarece nu explică de ce și regiunile europene sunt active în afara Europei.

În general, se poate observa că paradiplomația este înțeleasă ca participarea guvernelor regionale la relațiile internaționale ca actori sub-naționali pentru a-și proteja interesele și identitatea. Conform poziției lui A.Lekur, guvernele regionale pot fi actori în relațiile internaționale. Acest fenomen de participare la relațiile internaționale ale guvernelor regionale, numit „paradiplomație”, este cel mai adesea utilizat în democrațiile liberale industrializate occidentale.

Cu toate acestea, paradiplomația există atât în țările în curs de dezvoltare, cât și în cele postcomuniste. Ținând cont de experiența unor regiuni precum Quebec, Catalonia, Țara Bascilor, Flandra și Valonia, paradiplomația poate fi definită ca un instrument multifuncțional menit să reprezinte interesele și identitatea regiunii. O definiție similară a paradiplomației a fost formulată de M.Sanalla. Paradiplomația pentru Sanalla este înțeleasă ca un fenomen modern care presupune activitatea unităților sub-statale ca participanți la relațiile internaționale. O altă definiție a paradiplomației a fost formulată de D.Krikemans. Paradiplomația, în opinia lui, reprezintă relațiile internaționale la care guvernele sub-naționale sau regionale participă independent pentru a-și promova propriile interese. După cum a remarcat S.Wolff, paradiplomația este un fenomen relativ nou și un subiect de studiu în cadrul științei relațiilor internaționale. Paradiplomația vizează reflectarea potențialului de politică externă al entităților sub-statale, activitățile lor independente de stat pe arena internațională pentru a-și atinge interesele specifice politicii externe [19, p.1-16]. Astfel, cercetătorii interpretează paradiplomația drept o activitate pe arena internațională a unei anumite unități teritoriale a statului, formată pe baza naționalității. Paradiplomația este adesea o consecință a prezenței unei unități teritoriale a unui stat, a anumitor caracteristici naționale, sugerează că procesele precum construirea identității, definirea / articularea intereselor și mobilizarea politico-teritorială a unei unități teritoriale a unui stat conduc în mod logic la formarea guvernelor regionale care se străduiesc să dezvolte caracterul de actor internațional al entității teritoriale. Astfel, paradiplomația

servește ca mijloc de stabilire a identității naționale, ajută la realizarea anumitor interese, precum conservarea culturii. O definiție similară a paradiplomației a fost formulată de către A.Zh. Mohammed, conform căruia paradiplomația caracterizează capacitatea grupurilor etnice de a intra în relații internaționale cu alte state și de a-și exprima identitatea etnică prin reprezentarea intereselor lor pe arena internațională [Ibidem, p.27].

J.M. Magone caracterizează paradiplomația ca un set de elemente formale și informale care determină participarea actorilor subnaționali la politica mondială alături de state, ceea ce conferă suveranității statului un caracter relativ [20]. Cu toate acestea, cercetătorul oferă posibilitatea de a participa în relațiile internaționale nu doar unităților teritoriale ale statului, ci și grupurilor etnice. J.M. Magone înaintea un set de elemente formale și informale care determină participarea actorilor subnaționali la politica mondială alături de stat, ceea ce conferă suveranității statului un caracter relativ.

Pentru Kuznetsov [21], studiul paradiplomației este o linie de gândire care contribuie la soluționarea problemelor contemporane în zona relațiilor internaționale. Pe baza acestui fapt, Kuznetsov însuși prezintă „paradiplomația” ca un element important pentru diplomația subregională, deoarece aceasta este considerată a fi un factor crucial pentru înțelegerea problemelor legate de interpretarea unor aspecte precum suveranitatea. Astfel, conform celor propuse de Kuznetsov, paradiplomația poate fi definită ca „forma de comunicare politică pentru a obține beneficii economice, culturale, politice sau orice alt tip de beneficii, al căror nucleu constă în acțiuni autosusținute ale guvernelor regionale cu guvernele străine și cu actorii neguvernamentali”. În acest context, paradiplomația va fi reprezentată de acțiunile actorilor nestatali în contextul politicii internaționale contemporane, cu scopul de a realiza o participare mai mare a comunităților lor în noua ordine mondială. Pentru a realiza această nouă participare, contextul paradiplomației este încadrat în interesul noilor actori de a realiza o apropiere mai mare de problemele politicii internaționale [22].

Pentru Cornago [23], paradiplomația este „participarea guvernelor necentrale la relațiile internaționale prin stabilirea de contacte *ad hoc* cu entități private sau publice din străinătate, pentru a promova problemele socioeconomice și culturale, precum și orice altă dimensiune externă a puterilor sale constituționale”. În definiția sa Cornago subliniază rolul entităților „non-centrale”, adică al guvernelor intermediare și nu al companiilor private sau al instituțiilor neguvernamentale.

America de Nord, care, deși nu are o coerență de integritate ca cea prezentă în Europa, menține dialogul federal și regional pe probleme precum securitatea, migrația și comerțul. În America Latină, deși procesele de regionalizare se concentrează pe integrarea regională, acordurile încheiate pe probleme de migrație pot fi salvate, ceea ce permite mobilitatea oamenilor și un flux mai mare de capital într-un mod mai activ. În plus, munca dezvoltată de țările care alcătuiesc Alianța Pacificului (Mexic, Columbia, Peru și Chile) permite schimbul de experiențe culturale, științifice, educaționale și de investiții într-un mod eficient și cu impact ridicat. În același mod, Cornago prezintă scheme de structură paradiplomatică bazate pe munca comună între Rusia, China și India, țările din Caucaz, pe eforturile de menținere a ASEAN-ului ca element de consolidare și dezvoltare economică. În mod similar, prezintă modul în care actorii, în special unele prefecturi din Japonia, mențin poziții nu doar pentru a realiza extinderea propriilor economii, ci și pentru participarea la chestiuni cu caracteristici globale, precum problemele denuclearizării și promovarea reconcilierii mondiale. Aceste aspecte pe care paradiplomația le lasă în diferite părți ale lumii susțin cele mai tradiționale gânduri ale paradiplomației. Cu toate acestea, Cornago subliniază că paradiplomația trebuie să fie conștientă de propriile condiții și posibilități. Dinamica relevanței nu este doar instrumentală. Dimensiunile normative importante sunt, de asemenea, foarte influente. Dezintegrarea socială și presiunea din partea elitei, atribuții conflictuale ale responsabilității politice, înstrăinarea colectivă față de guvernele centrale, noțiuni de loialitate constituțională, reafirmarea singularităților culturale, cereri sociale pentru o mai mare autonomie, necesități percepute de consolidare a legitimității instituționale – toți acești factori influențează modul în care guvernele subnaționale reacționează în noul context global [24].

Revenind la contextul paradiplomației, contribuțiile generale prezentate mai sus sunt câteva dintre elementele care pot fi analizate. Într-o profunzime mai mare, cazurile care prezintă structurile paradiplomatice urmăresc obținerea unei autonomii mai mari în gestionarea politicii internaționale a regiunilor și / sau localităților, astfel încât să permită realizarea unei productivități mai mari a acordurilor de stat în beneficiul propriilor lor interese. În această perspectivă, Soldatos susține că segmentarea politică (în chestiuni de politică externă) nu poate fi doar un element care permite participarea regiunilor și / sau localităților în chestiuni de politică externă care le privesc, dar și că acestea pot contribui la creșterea naționalismelor care urmăresc să obțină o autonomie

mai mare față de diferitele forme ale aceleiași paradiplomații [25]. În acest sens, unele dintre cazurile colectate de diferiți autori, precum Kuznetsov și Cornago, sunt concentrate în mișcări regionale cu caracteristici naționaliste, precum: cele ale Țării Bascilor din Spania și Franța, Quebec în Canada, Tatarstan în Rusia, regiunea bavareză a Germaniei și regiunea Cataloniei din Spania. Aceste teritorii sunt exemple ale modului în care procesele paradiplomatice au permis integrarea regiunilor interstatale în căutarea identităților culturale, geografice și economice, cu scopul realizării autonomiei în politica externă în beneficiul propriilor interese și al locuitorilor lor. Din această perspectivă, paradiplomația devine un instrument pentru analiza acestor fenomene ale naționalismului actual, întrucât odată cu integrarea politicilor regionale și locale s-a ajuns la acorduri care permit o mai bună utilizare a politicii externe a statelor cărora le aparțin, dar cu autonomia și participarea entităților guvernamentale din regiune la formularea proiectelor comune cu o caracteristică interstatală. În acest sens, este pertinent să ne întoarcem la abordările lui M.Keating [26], pentru care paradiplomația este un nou mod în care sistemele funcționaliste au intrat într-o nouă eră pentru dizolvarea disputelor politice, promovând avantajele de cooperare funcțională în beneficiul cetățenilor din regiune.

În această ordine de idei, este potrivit să subliniem că în relațiile paradiplomatice au fost întâlnite dificultăți în Europa (odată cu venirea mișcărilor separatiste și naționaliste, cum ar fi cele din Catalonia și Brexit în sine); relațiile comerciale, politice și sociale care există în localități și regiuni pot fi chiar mai puternice decât aceeași politică externă emanată de centralismul de stat. În acest context, merită atenție două cazuri care marchează astăzi o tensiune între regiuni și state: Catalonia și Gibraltar [27].

Studiul practicii ruse a paradiplomației este în mare parte asociat cu studiul cooperării transfrontaliere și al zonelor de frontieră ale Federației Ruse cu UE. Oamenii de știință ruși au formulat definiții ale paradiplomației. Astfel, N.M. Mukharyamov [28] remarcă faptul că termenul „paradiplomație”, cu toată convenționalitatea sa, servește ca instrument analitic relevant care descrie activitatea internațională a unor „actori din afara suveranității”, cum ar fi regiunile subnaționale, subiecții federali, provinciile, marile administrații – unități teritoriale. Yu.G. Akimov subliniază că diplomația „standard” subiect-teritorială (paradiplomație) este caracteristică majorității „unităților structurale” ale statelor federale [29, p.48-56]. Autorul consideră, de asemenea, că intrarea în arena mondială a unui număr mare de actori non-suverani / nestatali este o trăsătură distinctivă a relațiilor internaționale moderne. Orașe individuale, corporații transnaționale, regiuni stabilesc și dezvoltă contacte cu parteneri străini în diverse domenii. Potrivit opiniei lui A.Kuznetsov, pe baza discursului științific din ultimii douăzeci de ani paradiplomația poate fi definită ca participarea unităților subnaționale în relațiile internaționale [30, p.76-78]. N.V. Yakovleva și I.M. Levkin înțeleg paradiplomația ca una dintre formele de cooperare transfrontalieră, care se caracterizează prin interacțiunea dintre unitățile administrativ-teritoriale dintre două state care ocolesc frontiera [31, p.106-113]. I.S. Denilkanov înțelege paradiplomația ca un proces de descenralizare și creștere a contactelor internaționale între regiunile statelor [32, p.1930]. G.O. Yarovoy definește paradiplomația ca o creștere a influenței actorilor subnaționali (în primul rând regiuni, unități de diviziune administrativ-teritorială a statelor) în politica internă a statelor și în relațiile internaționale [33, p.28-41].

Astfel, analizând abordările conceptual-teoretice dedicate paradiplomației, trebuie remarcat faptul că problemele cooperării transfrontaliere ale subiecților Federației Ruse situate la frontiera Rusiei și a altor state sunt studiate mai des decât relațiile economice internaționale și externe ale regiunilor situate în partea de mijloc a Rusiei (cum ar fi regiunea Sverdlovsk, în pofida faptului că este un nod major de transport). Un astfel de interes al cercetătorilor pentru studiul relațiilor externe ale regiunilor de frontieră ale Rusiei poate fi explicat prin intensitatea acestor relații și, prin urmare, prin prezența unei cantități semnificative de material pentru lucrări analitice. În plus, cercetătorii ruși tind să evite utilizarea termenului „paradiplomație”, inclusiv atunci când studiază experiența străină a paradiplomației, mai ales atunci când vine vorba de regiuni care desfășoară activități separatiste. Ei consideră că utilizarea termenului „paradiplomație” este „periculoasă”, deoarece există o graniță între separatism și paradiplomație, apare o conexiune asociativă. Prin urmare, pentru a desemna paradiplomația, cercetătorii ruși folosesc termeni, precum: cooperare regională, relații economice internaționale și externe, cooperare transfrontalieră.

Cercetătorii ruși înțeleg paradiplomația ca fiind participarea actorilor subnaționali la relațiile internaționale. Acești actori includ, în primul rând, subiecții federațiilor. În același timp, ei au încercat să evite utilizarea termenului „paradiplomație” (care poate provoca asociații cu un fenomen atât de negativ precum separatismul) în favoarea unor formulări, precum: cooperare transregională, relațiile economice internaționale și externe, activitățile de politică externă ale regiunilor rusești și ale statelor și municipalităților străine. Totuși, în pofida faptului că conceptul de paradiplomație nu este un fenomen nou, el a evoluat, a devenit mai complex, răspunzând

provocărilor moderne (cum ar fi pierderea de către state a suveranității lor) și proceselor mondiale (în primul rând, de globalizare și regionalizare) [34].

Astfel, din cele remarcate *supra* putem defini **paradiplomația** drept *activitatea actorilor nestatali (regiuni ale statelor și municipalități) pentru a-și asigura interesele pe arena internațională*. De asemenea, studiind abordările conceptual-teoretice ale fenomenului „paradiplomație” putem constata că acesta are următoarele particularități:

- Este de natură publică – vizează reprezentarea intereselor actorilor sub-statali care acționează cu statut oficial;
- Este limitat de prerogativa statului de a exercita suveranitatea externă – activitățile actorilor sub-statali pe arena internațională nu ar trebui să contrazică interesele statului (să afecteze suveranitatea externă a țării);
- Este controlat de statul reprezentat de autoritățile competente pentru a preveni separatismul, întocmind o reprezentare a statului reprezentat de autoritățile competente cu privire la activitățile internaționale ale unităților sale teritoriale, prevenind insolvența financiară a unei regiuni sau a unei municipalități;
- Este întruchipat de autoritățile actorilor sub-statali, special creați pentru a asigura relațiile economice internaționale și externe ale actorilor sub-statali;
- În cadrul paradiplomației sunt asigurate interesele actorilor sub-statali (regiuni de state, municipalități), care constau în: construirea identității unei regiuni, a unei municipalități sau a unui anumit grup etnic, consolidarea statutului lor atât în țară, cât și în străinătate, separatism, secesiune, câștigând cvasisuveranitate.

Semnele stabilite de paradiplomație fac posibilă formularea unei definiții a acestui fenomen. Paradiplomația este activitatea de putere publică a actorilor sub-statali (regiuni ale statelor federale și municipalități) reprezentată de autoritățile competente pentru punerea în aplicare a relațiilor lor economice internaționale și externe pentru a-și realiza interesele pe arena mondială în limitele stabilite de stat, astfel încât suveranitatea statului să nu fie afectată. Astfel, termenul „paradiplomație” este un concept relativ recent utilizat pentru a desemna activitatea de politică externă a actorilor nestatali (regiuni ale federațiilor, municipalități).

Concluzii

Conceptul de paradiplomație este utilizat pe larg și se referă la activitatea internațională desfășurată de regiuni sau entități subordonate. Astfel, termenul „paradiplomație” este constituit din prefixul „para” pentru a-l deosebi de termenul „diplomație”, care în mod tradițional califică un instrument al politicii externe și „arta de a avansa interesele naționale” într-o logică de interacțiune și concurență între statele suverane. Termenul „paradiplomație”, cu toată convenționalitatea sa, servește ca instrument analitic relevant care descrie activitatea internațională a unor „actori din afara suveranității”, precum regiuni subnaționale, subiecți federali, provincii, mari unități administrativ-teritoriale. Participarea lor la interacțiunile politice, comerciale, economice, culturale cu partenerii străini devine din ce în ce mai vizibilă.

Studiul paradiplomației poate începe de la înțelegerea faptului că principalul actor în politica internațională, statul, a intrat într-o linie de slăbiciune, deoarece domeniul său de aplicare este limitat de aceleași sisteme liberale și realiste. În această perspectivă, dezvoltarea studiului paradiplomației se bazează pe ciocnirea teoretică existentă între liberalismul wilsonian, cu construcția de organizații multilaterale, și realismul clasic, apărător al schemei diplomatice, abordări clasice care arată statul ca fiind cel mai mare reprezentant al politicii internaționale. Incapacitatea statului de a realiza dezvoltarea într-un mod echitabil și durabil a ridicat noi perspective pentru acțiunea externă a actorilor locali în căutarea dezvoltării și atenuării dezechilibrelor teritoriale. Dintre acestea, putem menționa guvernele subnaționale și diferiții actori teritoriali care, prin activitățile lor – înțelese aici ca paradiplomație – au câștigat adesea legitimitate în relațiile internaționale.

Paradiplomația, chiar mai mult decât diplomația în sine, este o artă. Un set din ce în ce mai larg de actori și instituții sociale se angajează să coopereze. Acești actori împletesc un set de relații zilnice care, sub diferite forme și formate, modelează intențiile și interesele personale, competențele antreprenoriale și oferă oportunități alternative de cooperare socioinstituțională, în special în regiunile de frontieră.

Referințe:

1. SANTANA, C.O. *Algunos aspectos del desarrollo de la paradiplomacia en América del Sur vistos desde el caso chileno*. [Accesat: 03.11.2020] Disponibil: <http://www.dipriihd.ehu.es/revistadoctorado/n16/Ovando16.pdf>

2. ZERAOU, Z., CASTILLO VILLAR, F.R. La paradiplomacia de la ciudad. Una estrategia de desarrollo urbano. In: *Revista del CLAD Reforma y Democracia*, 2016, no.65, p.225-242. [Accesat: 03.11.2020] Disponibil: <https://www.redalyc.org/pdf/3575/357546620008.pdf>
3. JOHN, K. *Foreign relations of Constituent Units*. Research paper, Forum of Federations, Winnipeg, 2001. 678 p. [Accesat: 03.11.2020] Disponibil: <http://journal-management.com/en/issue/2018/02/02>
4. KUZNETSOV, A.S. *Theory and Practice of Paradiplomacy. Subnational governments in international politics*. New York: Routledge, 2015. 489 p.
5. MOHAMMED, A.J. *The Politics of Iraqi Kurdistan: Towards Federalism or Secession? Thesis is submitted in compliance with the requirements for the degree of the Doctor of Philosophy in the Government of the University of Canberra*. Australian Capital Territory, Australia, 2013. 153 p.
6. МИХАЙЛЕНКО, Е.Б., ВЕРБИЦКАЯ, Т.В. *Определение парадипломатии в российском и зарубежном политическом дискурсе*. [Accesat: 03.11.2020] Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/opredelenie-paradiplomatii-v-rossiyskom-i-zarubezhnom-politicheskom-diskurse>
7. PAQUIN, S. *Paradiplomatie et relations internationales. Théorie des stratégies internationales des régions face à la mondialisation*. P.I.E.-Peter Lang Bruxelles, 2004. 194 p.
8. DE OLIVEIRA, T.C., Do NASCIMENTO, R.F. *Paradiplomacy and cooperative relations in the border regions between Brazil, Bolivia, and Paraguay*. [Accesat: 03.11.2020] Disponibil: http://www.scielo.org.mx/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0187-73722018000200057
9. PAQUIN, S. *Op. cit.*
10. ZERAOU, Z., CASTILLO VILLAR, F.R. La paradiplomacia de la ciudad. Una estrategia de desarrollo urbano. In: *Revista del CLAD Reforma y Democracia*, 2016, no.65, p.225-242. [Accesat: 03.11.2020] Disponibil: <http://old.clad.org/portal/publicaciones-del-clad/revista-clad-reforma-democracia/articulos/065-junio-2016/Zeraoui.pdf>
11. AGUIRRE, I. *Making Sense of Paradiplomacy? An Intertextual Inquiry about a Concept in Search of a Definition. Paradiplomacy in Action: The Foreign Relation of Subnational Governments*. London: Frank Cass, 1999. 472 p. [Accesat: 03.11.2020] Disponibil: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13597569908421078>
12. WOLFF, S. *Paradiplomacy: Scope, Opportunities and Challenges*. SAIS European Journal, 2007. [Accesat 03.11.2020] Disponibil: 1–16. <https://www.e-ir.info/2020/03/17/the-rise-of-paradiplomacy-in-international-relations/>
13. DE OLIVEIRA, T.C. *Op. cit.*
14. SAIDY, B. *La paradiplomatie dans le projet marocain d'autonomie pour le Sahara occidental*. [Accesat: 03.11.2020] Disponibil: <https://sahara-question.com/sites/default/files/Saidy%20%28T304%29.pdf>
15. PAQUIN, S. *Op.cit.*
16. WOLFF, S. *Op.cit.*
17. ALDECOA, F., KEATING, M. *Paradiplomacy in Action: The Foreign Relation of Subnational Governments*. London: Frank Cass, 1999. 563 p. [Accesat: 03.11.2020] Disponibil: https://www.ucg.ac.me/skladiste/blog_9972/objava_31354/fajlovi/Paradiplomacy%20in%20Action,%20Foreign%20Relations%20of%20Subnational%20Governments.pdf
18. DEDUSHAJ, N. «Paradiplomatic» relations between the United States and Kosova: A friendship between an elephant and a mouse, 2013. 206 p. [Accesat: 03.11.2020] Disponibil: https://www.diplomacy.edu/system/files/dissertations/23082010104226_Dedushaj_%2528Library%2529.pdf
19. WOLFF S. *Op. cit.*
20. MAGONE, J. M. *Paradiplomacy revised: the structure of opportunities of global governance and regional actors*. [Accesat: 03.11.2020] Disponibil: http://www.paradiplomacia.org/upload/downloads/66fc7ecc666b857d415ee890-307ab79_cjosemagonefinal.pdf
21. SAIDY, B. *Op.cit.*
22. De OLIVEIRA, T.C. *Op. cit.*
23. CORNAGO, N. *Diplomacy and Paradiplomacy in the Redefinition of International Security: Dimensions of Conflict and Co-operation*. [Accesat: 03.11.2020] Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/240522063_Diplomacy_and_paradiplomacy_in_the_redefinition_of_international_security_Dimensions_of_conflict_and_co-operation/link/5a0d5c9da6fdcc39e9bfdd66/download
24. *Ibidem*.
25. МИХАЙЛЕНКО, Е.Б., ВЕРБИЦКАЯ, Т.В. *Определение парадипломатии в российском и зарубежном политическом дискурсе*. [Accesat: 03.11.2020] Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/opredelenie-paradiplomatii-v-rossiyskom-i-zarubezhnom-politicheskom-diskurse>
26. KEATING, M. *Paradiplomacy in action*. [Accesat: 03.11.2020] Disponibil: https://www.ucg.ac.me/skladiste/blog_9972/objava_31354/fajlovi/Paradiplomacy%20in%20Action,%20Foreign%20Relations%20of%20Subnational%20Governments.pdf
27. SANTANA, C.O. *Algunos aspectos del desarrollo de la paradiplomacia en América del Sur vistos desde el caso chileno*. [Accesat: 03.11.2020] Disponibil: <http://www.dipriiuhd.ehu.es/revistadoctorado/n16/Ovando16.pdf>

28. МУХАРЯМОВ, М.Н. ЗАКАМУЛИН, Н. *Парадипломатия в языковых измерениях: к построению концептуальной модели*. p.101-102. [Accesat: 03.11.2020] Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/paradiplomatiya-v-yazykovyh-izmereniyah-k-postroeniyu-kontseptualnoy-modeli>
29. АКИМОВ, Ю.Г. *Парадипломатия как средство выражения региональной идентичности субъектов федераций*. [Accesat: 03.11.2020] Disponibil: <https://www.acjournal.ru/jour/article/view/254/255>
30. KUZNETSOV, A.S. *Theory and Practice of Paradiplomacy. Subnational governments in international politics*. New York: Routledge, 2015. 489 p.
31. ЯКОВЛЕВА, Н.В., ЛЕВКИН, И.М. *Особенности сотрудничества между Германией и Россией в рамках парадипломатии*. [Accesat: 03.11.2020] Disponibil: <https://creativeconomy.ru/lib/7906>
32. ДЕНИЛЬХАНОВ, И.С. *Международные связи субъекта Федерации: опыт современных государств*. [Accesat: 03.11.2020] Disponibil: <https://www.science-education.ru/pd,f/2015/1/1216.pdf>
33. ЯРОВОЙ, Г.О. Парадипломатическая деятельность как инструмент регионального развития: к постановке вопроса. В: *Studia Humanitatis Borealis*, 2013, №1, с.241. [Accesat: 03.11.2020] Disponibil: <https://sthb.petrso.ru/journal/article.php?id=2903>
34. МИХАЙЛЕНКО, Е.Б., ВЕРБИЦКАЯ, Т.В. *Определение парадипломатии в российском и зарубежном политическом дискурсе*. [Accesat: 03.11.2020] Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/opredelenie-paradiplomatii-v-rossiyskom-i-zarubezhnom-politicheskom-diskurse>

Date despre autor:

Svetlana CEBOTARI, doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar, Facultatea de Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: svetlana.cebotari@mail.ru

ORCID: 0000-0001-9073-104X

Prezentat la 10.12.2020

CZU: [327 + 339.94](478:44)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4572591>

COOPERAREA MOLDO-FRANCEZĂ – O CALE SPRE EUROPENIZAREA REPUBLICII MOLDOVA

Violeta COTILEVICI

Universitatea de Stat din Moldova

Procesul de europenizare a Republicii Moldova depinde mult și de susținerea țărilor membre ale Uniunii Europene în stimularea reformelor democratice, a statului de drept și în dezvoltarea unei economii de piață viabile. Cooperarea Franței cu Moldova cuprinde astăzi două obiective prioritare, trasate în cadrul Planului de Acțiune al Ambasadei Franței în Republica Moldova: a contribui la apropierea țării de Uniunea Europeană și a contribui la dezvoltarea sa economică și la cursul spre prosperitate. La moment, se constată o consolidare a prezenței economice franceze pe teritoriul Republicii Moldova. Astfel, Franța este unul dintre cei mai mari investitori străini în Republica Moldova. Recent, autoritățile franceze și-au manifestat sprijinul ferm pentru implementarea agendei de reforme în Republica Moldova și interesul față de situația politică și parcursul european al țării noastre, oferind ocazia de a consolida diplomația parlamentară moldo-franceză. Dezvoltarea unor relații solide cu Franța, pe de o parte, și cu lumea francofonă, pe de altă parte, reprezintă o modalitate de apropiere și chiar europenizare a Republicii Moldova. Franța reprezintă partenerul privilegiat al Republicii Moldova în dezvoltarea capacităților de racordare la standardele europene anume prin intermediul acestui factor de verticalitate culturală – Francofonia. Este important a înțelege faptul că aceasta nu poate fi un substituent al politicii externe, însă este un instrument de colaborare multilaterală și bilaterală specific. Moldova, prin Francofonie, devine mai democratică, mai deschisă, mai tolerantă și are o poartă suplimentară către Europa, o altă cale pe care ea poate să se facă valorizată și să-și reafirme angajamentul față de valorile la care a aderat și pe care le declară de la cele mai înalte tribune.

Cuvinte-cheie: europenizare, cooperare bilaterală, standarde europene, reforme democratice, dezvoltare economică.

THE MOLDOVAN-FRENCH COOPERATION – A PATH TO THE EUROPEANISATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

The process of Europeanisation of the Republic of Moldova very much depends on the support of the member states of the European Union in stimulating democratic reforms, the rule of law and a viable market economy. Today, France's cooperation with the Republic of Moldova includes two priority objectives, outlined in the Action Plan of the Embassy of France to the Republic of Moldova: to help bringing the country closer to the European Union and to contribute to its economic development and prosperity. Currently, there is a consolidation of the French economic presence on the territory of the Republic of Moldova. Thus, France is one of the largest foreign investors in the Republic of Moldova. Recently, the French authorities have expressed their strong support for the implementation of the reform agenda of the Republic of Moldova and the interest in the political situation and the European course of our country, offering the opportunity to strengthen the Moldovan-French parliamentary diplomacy. The development of solid relations with France, on the one hand, and the French-speaking world, on the other hand, is a way of approaching and even Europeanising the Republic of Moldova. France represents the privileged partner of the Republic of Moldova in developing the capacity to comply with the European standards, namely through this factor of cultural verticality – the Francophonie. It is important to understand that this cannot be a substitute for foreign policy, but it is a specific tool for multilateral and bilateral cooperation. Moldova, through Francophonie, becomes more democratic, more open, more tolerant and has an additional gateway to Europe, another way in which it can be valued and it can reaffirm its commitment to the values it has adhered to and which it declares at the high-level fora.

Keywords: europeanisation, bilateral cooperation, European standards, democratic reforms, economic development.

Introducere

Colaborarea în diverse domenii, experiența interacțiunii acumulată până în prezent, simpatia reciprocă dintre popoarele Moldovei și Franței, activitatea comună în cadrul OIF, precum și în cadrul altor organizații regionale, europene și internaționale, determină perspectivele de dezvoltare a parteneriatului moldo-francez.

Actualmente, Franța este unul dintre actorii geopolitici importanți atât în spațiul european, cât și pe arena internațională. Astfel, la nivelul european, Franța este prima putere agricolă și a doua putere industrială. La nivel internațional, Franța este a patra putere economică mondială, a doua industrie alimentară și ocupă a doua poziție în prestarea serviciilor. Din punctul de vedere al evoluției istoriei, Franța a jucat un rol esențial în procesul de constituire a comunității europene. După cel de-al Doilea Război Mondial, Franța a jucat rolul de

a constitui un spațiu al păcii și securității pe continent și de a crea un spațiu economic comun favorabil cooperării statelor europene. De asemenea, Franța a fost fondatorul proiectului din 18 aprilie 1951 de creare a CECA (Comunitatea Economică a Cărbunelui și Oțelului). Un rol nu mai puțin important pe care îl are Franța în relațiile internaționale este participarea la semnarea Acordului de la Roma din 1957, scopul căruia a fost cel de a crea o cale comună în dezvoltarea cooperării economice între state, înlăturarea barierelor vamale care ar fi un obstacol în calea progresului economic. Franța este unul dintre membrii fondatori ai Uniunii Europene, ai spațiului Schengen, ai zonei euro. În același timp, este unul dintre cei cinci membri permanenți ai Consiliului de Securitate al Națiunilor Unite. Actualmente Franța este membru al NATO, OMC, G7, G20, Organizația internațională a Francofoniei [1, p.161-162]. Prin urmare, Republica Franceză reprezintă unul dintre statele cu o pondere decizională considerabilă în structurile Uniunii Europene și cu o poziție internațională importantă.

Dezvoltarea relațiilor bilaterale depinde în mare măsură de cooperarea eficientă în domeniul economic și sociocultural.

Odată cu obținerea independenței de către Republica Moldova, relațiile moldo-franceze s-au dezvoltat considerabil, acestea fiind caracterizate prin multiplicarea vizitelor oficiale și de lucru, prin crearea unui parteneriat comercial și economic permanent. Pentru o mai bună comprehensiune a relațiilor moldo-franceze, apare necesitatea analizei dimensiunii comercial-economice. Actualmente, relațiile moldo-franceze pășesc în interiorul formatului UE. În calitate de stat membru al Uniunii Europene, pentru Franța toate acordurile multilaterale ulterioare ale acesteia sunt, de asemenea, valabile. Astfel, Acordul de asociere (AA) între Moldova și UE, semnat în iunie 2014, a introdus un regim comercial preferențial – Zona de Comerț Liber și Complex (DCFTA), iar în luna aprilie 2015 Franța a ratificat Acordul.

Cooperarea moldo-franceză – o cale spre europenizarea Republicii Moldova

Cooperarea Franței cu Moldova cuprinde astăzi două obiective prioritare, trasate în cadrul Planului de Acțiune al Ambasadei Franței în Republica Moldova: a contribui la apropierea țării de Uniunea Europeană și a contribui la dezvoltarea sa economică și la cursul spre prosperitate.

Fiind o piață importantă pentru produsele Moldovei, în relațiile comercial-economice din ultimii cinci ani Franța s-a clasat pe locul al 11-lea și al 13-lea, ocupând în mod constant poziția a 11-a ca piață de aprovizionare pentru Moldova [2]. De asemenea, Franța este al treilea investitor străin în Republica Moldova, fiind una dintre primele țări care au investit în Moldova la sfârșitul anilor 1990.

Actualmente, Republica Moldova este atentă la găzduirea și sprijinirea investitorilor francezi, deoarece aceștia contribuie efectiv la prosperitatea țării. În această perspectivă, a fost creată Camera de Comerț și Industrie Franța-Moldova (CCIFM), al cărei obiectiv principal este de a participa la promovarea și dezvoltarea investițiilor și a comerțului între Franța și Moldova.

Dat fiind faptul că relațiile comerciale dintre Franța și Republica Moldova sunt stabile și durabile, acestea merită să se dezvolte considerabil. Prezența investitorilor francezi în țară este semnificativă. Franța este una dintre primele țări care au investit în Republica Moldova încă de la începutul anilor 90, datorită locului important pe care îl deține limba franceză în țară. Franța a fost al 5-lea investitor străin în Republica Moldova în 2018, după Rusia și Olanda, cu un procentaj similar cu cel al Ciprului și Spaniei, și înaintea României, Germaniei și Italiei. Investițiile franceze sunt distinctive și cu o mare vizibilitate pentru țară. În prezent, grupate în cea mai mare parte în cadrul CCI FRANCE MOLDAVIE care „instituționalizează” prezența economică franceză în țară, investițiile franceze contribuie la structurarea economiei locale și reprezintă un factor de atractivitate pentru țară.

Investițiile străine sunt încurajate, în special, de poziția geografică a țării, de apropierea europeană a țării, de resursele umane bine formate, muncitorii adesea multilingvi – mulți francofoni și anglofoni, un cost atractiv al forței de muncă și de măsurile guvernamentale specifice în favoarea investitorilor francezi, atât din punct de vedere fiscal, cât și economic.

De asemenea, Republica Moldova are una dintre cele mai scăzute taxe fiscale din regiune. În cele din urmă, țara a încheiat numeroase acorduri de liber schimb (cu 43 de țări în 2018), ceea ce permite multiplicarea capacității schimburilor comerciale între Europa și Asia [3].

UE este astăzi cel mai mare client și furnizor al țării (69,5% dintre exporturile Moldovei și 49,5% dintre importuri) și Franța are un rol semnificativ în dezvoltarea comerțului Republicii Moldova.

Situată între România și Ucraina, Republica Moldova se bucură de o poziție geografică avantajoasă la hotarele Uniunii Europene. Astfel, este o țară a oportunităților și se află la răscrucea unei rețele de transport care se dezvoltă mult, având un teren de implantare a întreprinderilor interesate pentru investitorii francezi.

În opinia ambasadorului Franței la Chișinău, investitorii francezi contribuie mult la dezvoltarea economică a Republicii Moldova, în sectoare destul de importante. Cooperarea economică moldo-franceză este vizibilă, importantă, dar totuși insuficientă. Ea este vizibilă și importantă, deoarece în Moldova sunt 4 grupuri franceze care sunt prezente în sectoare strategice ale economiei: Orange – în domeniul telefoniei mobile și Internet, Société Générale – în domeniul bancar, Lafarge – prima fabrică de ciment din țară și Pentalog, care oferă servicii informatice extrem de strălucitoare și care reușește foarte bine. Apoi, mai sunt o serie de întreprinderi mici și mijlocii. Pentru ca climatul afacerilor să fie propice pentru investițiile străine, statul trebuie să garanteze o securitate juridică și o justiție independentă.

Astfel, conform informațiilor oficiale prezentate de Camera Înregistrării de Stat la 01.01.2016, în Republica Moldova își desfășoară activitatea 225 de întreprinderi cu capital francez cu investiții de 137 mil. lei, plasându-se pe locul 12 după numărul întreprinderilor pe teritoriul Republicii Moldova [4]. Principalele întreprinderi cu capital francez care activează în Republica Moldova: Orange (telecomunicații), Fabrica de Ciment Lafarge (materiale de construcții), KazayakVin (industria alimentară/vinicola), Fabbri-Inox (utilaj industrial), Lactalis (industria alimentară), Société Générale (sectorul bancar). Bucher-Vaslin (soluții pentru viticultură) și Bongard (echipamente de panificație) își comercializează ofertele cu succes pe teritoriul Republicii Moldova. De asemenea, sunt prezente mai multe companii franceze din domeniul IT, call center și BPO: Pentalog, Youmesoft, Netizencall, Prestacall, Cyssea, Lagrange. Pentalog este considerat acum o poveste de succes franceză în domeniul IT. Mai recent, în 2014, Sade (Grupul Veolia) în domeniul apei și construcțiilor civile și EcoDelta - Grupul JC Montfort în domeniul energiilor regenerabile, în 2017 și 2018, Sistemul de integrare a cablării (Grupul Sofimeca) și T-Concept în domeniul cablajelor electrice pentru industria de automobile sau JVG Trading (Sourcing) au ales să se stabilească în Moldova.

Astfel, supunând analizei dimensiunea economică a relațiilor moldo-franceze, este de menționat faptul că, la un interval de aproximativ trei decenii de la obținerea independenței de către Republica Moldova, Franța rămâne a fi unul dintre principalii parteneri economici europeni pentru țara noastră.

Astfel, analizând activitatea tuturor instituțiilor francofone în Republica Moldova, putem afirma că relațiile bilaterale moldo-franceze continuă să se dezvolte pe cale ascendentă în domeniul sociocultural. Realizările obținute până acum în cadrul cooperării moldo-franceze se încadrează în fundamentul procesului de integrare europeană și reprezintă un început pentru modernizarea țării în baza modelului european. Un rol important în relațiile moldo-franceze este ocupat de Francofonie care prezintă un atu pentru o Moldovă democratică, europeană și prosperă. Poate fi menționat faptul că Francofonia reprezintă un vector de apropiere a Moldovei de Uniunea Europeană.

Datorită unei afinități istorice între Moldova și Franța, cooperarea culturală dintre cele două state este fundamentală. Relațiile dintre cele două popoare sunt străvechi. Pe parcursul mai multor secole, Franța a marcat istoria civilizației umane în mai multe domenii. Considerată un model de stat centralizat și de monarhie absolută, timp de câteva sute de ani Franța a fost țara cea mai întinsă din Europa, precum și cea mai populată, veritabilă putere continentală și ulterior veritabilă putere colonială. Puterea sa de atracție s-a organizat mai ales în jurul culturii și ideilor sale. Secolul al XVIII-lea, secolul luminilor, a fost prin excelență francez. Franța a promovat dintotdeauna în regiunea noastră idei politice moderne, iar operele intelectualilor francezi au fost bine cunoscute în aria noastră geografică. Relațiile franco-moldave s-au intensificat și grație comercianților francezi care au călătorit în Moldova. Mulți tineri din Moldova și-au făcut studiile la Paris, obținând cunoștințe vaste și idei moderne de schimbare a vieții politice [5, p.141-151].

Realizările obținute până acum în cadrul cooperării moldo-franceze ar putea reprezenta un început pentru modernizarea țării în baza modelului european. Francofonia reprezintă un cadru privilegiat al dialogului dintre Republica Moldova și Republica Franceză, relevant prin dimensiunea politică, economică de colaborare dintre statele cu statut de membru, asociat sau observator. Republica Moldova a aderat la mișcarea francofonă la 16 aprilie 1993. Pe parcursul următorilor doi ani Moldova a beneficiat de statutul de „invitat special”. În decembrie 1995 Moldova a obținut statutul de „membru-asociat”, iar în noiembrie 1997, la cea de-a 7-a Conferință a Francofoniei, la Hanoi, Moldova obține statutul de membru cu drepturi depline. Aderarea Republicii Moldova la Francofonie constituie un act legitim, un act de echitate. Există multiple motive de ordin etnolingvistic, sociopolitic, cultural și istoric care argumentează necesitatea aderării Republicii Moldova la Francofonie.

Se afirmă constant că „viitorul Francofoniei politice, economice și de asemenea culturale se joacă în mare măsură în jurul construcției europene, nu doar în jurul problemei persistenței unei politici externe franceze, dar și în interiorul Europei, prin locul pe care aceasta dorește să o acorde cooperării cu Sudul” [6, p.101]. În

discursul său la încheierea misiunii diplomatice la Chișinău, Excelența Sa E.Pamboukjian a reafirmat această legătură în contextul cooperării politice moldo-franceze: „Relațiile bilaterale se înscriu în două domenii largi, pentru că Moldova și Franța aparțin Spațiului Francofon. Sunt impresionat de angajamentul Moldovei în mișcarea Francofonă, [...]. Remarc lucrul acesta pentru că Francofonia nu e doar folosirea aceleiași limbi în comunicare, Francofonia e o forță motrice a tradițiilor și valorilor la care suntem atașați. Cel de-al doilea domeniu e cel al relațiilor țărilor noastre cu Uniunea Europeană. În acest sens vă pot spune ca Franța a făcut totul ca UE sa fie mai vizibilă în Moldova. Cu cât dialogul Moldovei cu UE se va aprofunda, dialogul bilateral se va intensifica la fel, ca sa putem schimba idei despre viitorul Moldovei în UE. Suntem foarte atenți la așteptările Dumneavoastră. Cred că atunci când vom soluționa problemele interne ale UE, la momentul potrivit, Moldova își va ocupa locul care-i aparține” [7].

Evident, Franța poate fi considerată avocatul perspectivei europene a Republicii Moldova, cu o anumită reticență de rigoare. În acest context, principala motivație de acțiune favorabilă a Parisului pentru Republica Moldova este Francofonia, un factor de luat în considerare în contextul în care expansiunea limbii franceze pe teritoriul statelor vecine Uniunii Europene este vădită.

E.Samson, asistent lingvistic și audiovizual al Ambasadei Franceze și al Alianței Franceze din Republica Moldova, susține într-un interviu că aderarea Republicii Moldova la Organizația Internațională a Francofoniei este o victorie pentru țara noastră, o victorie cu bătaie lungă, nu una de etapă. E o deschidere către lumea întreagă, o posibilitate de a se face auzită pe întreg globul prin tot ce are mai bun – știință, cultură, spiritualitate [8].

Pe lângă accesul la diverse programe culturale și educaționale, apartenența la marea familie a statelor francofone reprezintă încă o cale pentru integrarea europeană a Republicii Moldova. Corespondentul național pe lângă OIF din cadrul Ministerului de Externe al Republicii Moldova I.Novac menționa că afilierea la spațiul francofon comun a creat o serie de oportunități de dezvoltare, prin implementarea numeroaselor proiecte culturale și educaționale. OIF a depășit cadrul lingvistic, reprezentând o platformă eficientă de dialog în domenii prioritare, precum cel al drepturilor omului, democrației și menținerii păcii, protecției mediului, diversității culturale și lingvistice, care oferă largi oportunități de promovare a intereselor Moldovei pe plan internațional.

Vicedirectorul Alianței Franceze în Republica Moldova A.Cibotaru afirma că prin Francofonie Moldova devine mai democratică, mai deschisă, mai tolerantă și are o ușă suplimentară spre Europa, încă o cale pe care poate să se valorizeze și să-și reafirme atașamentul față de valorile la care a aderat și pe care le declară de la cele mai înalte tribune [9].

În anul 1992 a fost creată Alianța Franceză din Moldova, prima instituție culturală europeană ce și-a anunțat prezența la Chișinău, înainte chiar de deschiderea unei reprezentanțe diplomatice franceze în Republica Moldova. Rolul Alianței Franceze în dezvoltarea relațiilor dintre Republica Moldova și Franța este unul major. Astfel, Alianța Franceză a devenit astăzi un mijloc excelent de promovare a influenței franceze și francofone în Moldova și, de asemenea, un instrument de dezvoltare pentru Moldova și locuitorii ei. Alianța Franceză din Moldova este un actor important în viața culturală moldavă. Programul său cultural și artistic, ce servește deseori drept model altor actori culturali, este stabilit în acord cu Ambasada Franței și cu structurile culturale locale. Programul se articulează în jurul perioadelor de vârf, al activităților renumite și de înaltă calitate, destinate marelui public : „Zilele Francofoniei”, „Festivalul Filmului Francofon” și Festivalul „Noaptea pianistică din Moldova – Marea Neagră”. Programul cultural al Alianței Franceze este pe larg ghidat de voința de diversificare a publicului, în special a tinerilor [10].

Tinerii moldoveni care vorbesc limba franceză pot obține o bursă sau își pot găsi un loc de muncă bine plătit peste hotare sau în companiile mari deschise în țara noastră de investitori francezi. Anual, circa 1.000 de moldoveni merg la studii în universitățile din Franța, Belgia sau Elveția. Franceza rămâne prima limbă de studiu în Republica Moldova, chiar dacă în ultimii ani cedează teren în fața englezei. În anul de studii 2011-2012 franceza era studiată în Moldova de 163.461 de elevi și predată de 1.711 profesori. În plus, șapte licee din Chișinău, Bălți, Ungheni, Cahul și Soroca au clase bilingve. H.Gauthiere, responsabil de proiecte lingvistice la Alianța Franceză, precizează: „Cu Bacalaureatul lingvistic, absolvenții acestor licee pot intra la universitățile din Franța fără să susțină testul. Și alții o pot face, dacă dau un examen la noi”. Și adulții învață franceza. Unii pentru a emigra în Québec, alții – în interes de serviciu, pe cont propriu sau în cadrul unor proiecte. Bunăoară, timp de cinci ani, peste 600 de funcționari publici au beneficiat de cursuri gratuite de limbă franceză de specialitate, organizate de OIF [11].

Parteneră și animatoare a francofoniei, Alianța Franceză din Moldova participă în mod activ la procesul de apropiere a Republicii Moldova de Uniunea Europeană. Ea asigură, de asemenea, procesul de formare în limba franceză a funcționarilor, a cadrelor administrative și politice moldave în cadrul Planului plurianual pentru limba franceză în Europa, organizat de Organizația Internațională a Francofoniei. Acest plan este susținut financiar de către ministerul francez al Afacerilor străine și europene, Marele Ducat al Luxemburgului și Delegația Wallonie-Bruxelles. Fiind și sediul CCI Franța - Moldova, Alianța Franceză susține de asemenea dezvoltarea economică a țării [12].

La 13 octombrie 2008, în cadrul Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene a fost semnat Memorandumul cu privire la punerea în aplicare a „Proiectului Europa”, program multianual de formare în limba franceză a funcționarilor publici din Republica Moldova. Proiectul a fost lansat în anul 2002 în baza Acordului multilateral încheiat între Organizația Internațională a Francofoniei, Franța, Comunitatea franceză a Belgiei și Luxemburg, cu scopul sprijinirii statelor candidate în procesul de integrare europeană. Incluziunea Republicii Moldova printre beneficiarii planului multianual de instruire în limba franceză are loc cu titlu de excepție, întrucât „Proiectul Europa” este destinat doar statelor membre ale UE și celor candidate, indiferent de apartenența lor la Organizația Internațională a Francofoniei. Din partea Republicii Moldova, Memorandumul a fost semnat de către A.Stratan, Viceprim-ministru, Ministrul Afacerilor Externe și Integrării Europene, iar din partea Republicii Franceze – de către P.Andrieu, Ambasadorul Franței la Chișinău [13]. În opinia lui A.Stratan, scopul de bază al acestui proiect este acordarea asistenței Republicii Moldova prin consolidarea capacităților de utilizare a limbii franceze de către diplomații și funcționarii publici. Proiectul permite funcționarilor publici studierea documentelor în limba franceză emise în cadrul UE. În același timp, potrivit lui P.Andrieu, în cadrul programului „Proiectul Europa” paginile web ale ministerelor din Republica Moldova vor fi traduse în limba franceză. Traducerea va permite atragerea mai multor investiții franceze în Republica Moldova, fiind favorizat și un nou contact al țării cu UE [14].

În cadrul Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, în timpul unei dezbateri care a precedat adoptarea rezoluției cu privire la respectarea obligațiilor și a angajamentelor asumate de către Republica Moldova, R.Rouquet, membru al Adunării și deputat francez, a ținut să sublinieze, în discursul său, rolul Alianței Franceze din Moldova în ceea ce privește predarea limbii franceze în cadrul Parlamentului Republicii Moldova. El susține că, datorită discuțiilor despre funcționarea instituțiilor democratice din Republica Moldova, pentru prima dată în ultimii ani au apărut speranțe reale de stabilitate și progres. Datorită reformelor și planurilor întreprinse, situația drepturilor omului și a Statului de drept în Republica Moldova s-a îmbunătățit foarte mult. R.Rouquet a menționat în special crearea planului național de acțiune pentru drepturile omului și a programului privind egalitatea de gen. Deputatul francez a constatat că Republica Moldova duce încă o mare lipsă de resurse, însă ea a reușit să întreprindă o serie de acțiuni și cu foarte puține resurse. Aceasta s-a datorat unei reale voințe politice a noilor lideri. De asemenea, în opinia deputatului francez, deși problemele persistă, în special în domeniul justiției și al corupției, reformele vor continua și se vor consolida. În același discurs se amintește despre evenimentul major pentru viitorul european al Republicii Moldova, semnarea Acordului de asociere și de liber schimb între Republica Moldova și Uniunea Europeană, eveniment ce constituie o oportunitate pentru țară. R.Rouquet susține că acordurile de acest tip sunt de o importanță incontestabilă. Ele pot contribui la schimbări reale și pot deveni instrumente indispensabile pentru viitoarele reforme. De asemenea, deputatul francez salută decizia Uniunii Europene de a deschide piața sa pentru vinurile moldovenești. Astfel, Uniunea Europeană a demonstrat că Parteneriatul Estic nu ține doar de domeniul geostrategic și nici nu presupune doar o integrare economică: acesta este înainte de toate o adevărată solidaritate a valorilor comune pentru o Europă unită și liberă. În final, R.Rouquet a menționat că Franța va continua să susțină Republica Moldova pe calea integrării europene [15].

După cum se menționează în *Tratatul de înțelegere, prietenie și cooperare între Republica Moldova și Republica Franceză*, în perspectiva edificării unui ansamblu european, cele două state s-au angajat să creeze un climat favorabil aprofundării cooperării lor economice, care va avea o semnificație deosebită în realizarea reformelor economice în Republica Moldova [16]. În acest context Francofonia joacă un rol aparte.

În lucrarea „Moldavie: les atouts de la francophonie”, semnată de F.Parmentier, se vorbește despre ponderea Francofoniei în Moldova și despre impactul schimburilor în cadrul Francofoniei asupra dezvoltării politice și economice a țării. Datorită cadrului oferit de OIF, rețelelor de asistență reciprocă și cooperării europene, cetățenii Republicii Moldova se eliberează treptat de la o moștenire stalinistă muribundă și aspiră la zile mai bune.

Francofonia joacă un rol important în relațiile moldo-franceze și prezintă un avantaj pentru o Moldova democratică, europeană și prosperă. Potrivit autorului, Francofonia reprezintă un vector care ar putea conduce Moldova spre UE [17].

În lucrarea dată sunt câteva pagini destinate Republicii Moldova, care, conform autorului, poate fi considerată cea mai mare țară francofonă din Europa Centrală și de Est. Franceza nu este limba maternă, dar rămâne vorbită sau înțeleasă de o mare parte a populației. URSS a promovat aici învățământul francez (până la 80% dintre elevi învățau franceza în școală în ajunul independenței, publicația *Humanité* era diseminată în chioșcurile de ziare). Pentru mulți moldoveni, practicarea limbii franceze în epoca sovietică era o modalitate de a-și păstra latinitatea, cultura proprie, în timp ce vorbirea în public a limbii române era un lucru discriminatoriu. Astăzi, încă 45% dintre moldoveni învață franceza. Prezența unui număr mare de francofoni (10-20% din populație), bine pregătiți, pentru un salariu mediu modest, este în prezent o oportunitate pentru dezvoltarea de call centre și externalizarea anumitor activități de servicii. Aceasta permite unor companii franceze să-și reducă costurile, să-și îmbunătățească competitivitatea și rentabilitatea. Francofonia și francofilia în Moldova ar putea constitui niște atuuri pentru cucerirea unor noi cote de piață și pentru a facilita venirea unor noi investitori, urmând exemplul unor companii majore, cum ar fi Orange, Lactalis, Societe Generale și Lafarge, deja prezente cu succes de mai mult de zece ani. În pofida dimensiunii mici a pieței interne, Moldova are anumite avantaje: deja membră a unei zone de comerț liber cu Rusia și în CSI, țara a semnat la 27 iunie 2014 un acord de liber schimb complet și aprofundat cu Uniunea Europeană. Franța beneficiază de o imagine bună, dar rămâne puțin cunoscută, iar mass-media se concentrează în principal pe problemele locale sau pe programele de știri rusești. Nu există o școală franceză în Moldova, dar nevoia începe să se simtă mai ales în rândul elitelor moldovenești, într-un context dominat de singura școală internațională americană foarte scumpă. Odată cu creșterea nivelului de trai local, o școală franceză își va găsi locul în Moldova. Există totuși 8 filiere francofone în școli și licee. 3.711 elevi urmează o filieră bilingvă în limba franceză la nivel primar și 6.260 la nivel secundar. Există 6 filiere de limbă franceză la nivel de licență, care au fost înființate de AUF: medicină, informatică, tehnologii alimentare, relații economice internaționale, managementul și administrarea afacerilor și drept. În rândul funcționarilor publici de rang înalt, numărul de francofoni poate fi estimat între 10% și 20%. Cu toate acestea, dispariția treptată a programului OIF de formare pentru înalții funcționari (mai mult de 200 de funcționari instruiți) nu încurajează menținerea Francofoniei în elita administrativă a țării. Mulți au învățat franceza la școală și au încă o înțelegere pasivă, dar nu au ocazia să o practice. Pe măsură ce Moldova își intensifică cooperarea cu Uniunea Europeană, corpul său diplomatic și personalul ministerelor tehnice responsabile de relațiile internaționale se îndreaptă mai mult către limba engleză. Această francofonie moldovenească rămâne fragilă și în declin [18].

Concluzii

Din cercetările efectuate putem concluziona că voința politică a Franței de a aprofunda legăturile pe multiple planuri cu Republica Moldova, precum și de a susține eforturile de integrare a țării noastre în UE a fost reafirmată nu o singură dată. Sprijinul Guvernului Francez a fost confirmat în mod repetat în cadrul numeroaselor întâlniri dintre reprezentanții celor două state.

Franța reprezintă partenerul privilegiat al Republicii Moldova în dezvoltarea capacităților de racordare la standardele europene anume prin intermediul acestui factor de verticalitate culturală – Francofonia. Este important să se înțeleagă că aceasta nu poate fi un substituent al politicii externe, ci este un instrument de colaborare multilaterală și bilaterală specific. Prin Francofonie Moldova devine mai democratică, mai deschisă, mai tolerantă și are o poartă suplimentară către Europa, o altă cale pe care ea poate să se facă valorizată și să-și reafirme angajamentul față de valorile la care a aderat și pe care le declară de la cele mai înalte tribune.

Francofonia joacă un rol important în relațiile moldo-franceze, Franța având vocația de a fi un actor important în două zone integrate: Uniunea Europeană și lumea francofonă. Din cele menționate mai sus se poate concluziona că ponderea Francofoniei în Republica Moldova este majoră și are un impact asupra dezvoltării politice și economice a țării. Aderarea Republicii Moldova la Francofonie favorizează, în primul rând, accesul la valorile spirituale ale Francofoniei, ceea ce facilitează reanimarea culturii și civilizației franceze în țara noastră, consolidează situația limbii franceze în sistemul de învățământ, permite Republicii Moldova să participe la un șir de programe pentru dezvoltare, în domeniul pregătirii cadrelor, privind ajustarea structurală, comunicațiile, reforma sistemului de drept etc. Și, în sfârșit, contribuie la o reorientare rapidă a Republicii Moldova

spre modelul economic al țărilor occidentale. Francofonia în Moldova contribuie la formarea unor noi elite, la promovarea diversității culturale și la crearea de locuri de muncă pentru cetățenii francofoni. Francofonia reprezintă un mijloc evident de europeanizare a Republicii Moldova.

Referințe:

1. CEBOTARI, S., CĂLDARE, G. *Politica externă a Republicii Moldova*. Note de curs. Chișinău: CEP USM, 2018, p.161-162. ISBN 978-9975-142-08-3
2. Rezumat al sectorului de piață externă – mierea de albine în Franța. [online]. [Accesat: 29.06.2016]. Disponibil: http://miepo.md/sites/default/files/Honey-France-Market-Study_ro.pdf
3. *De ce Republica Moldova?* [online]. [Accesat: 19.05.2020]. Disponibil: <https://www.ccifm.md/ro/servicii/de-ce-republica-moldova.html>
4. Notă informativă privind relațiile comercial-economice între Republica Moldova și Republica Franceză pe durata anului 2015. [online]. [Accesat: 20.12.2016]. Disponibil: <http://www.mec.gov.md/ro/content/cooperare-economica-internationala>.
5. CEBOTARI, S., COTILEVICI, V. Socio-cultural dimension of relations between Republic of Moldova and France in the context of European integration process. In: *Țările post-sovietice între UE și Federația Rusă – analiza circumstanțelor specifice și tendințelor politice*. Conferință științifică internațională, 27 septembrie 2016 / Coord.: Valentina Teosa [et al.]. Chișinău: CEP USM, 2016, p.141-151. ISBN 978-9975-71-829
6. CHAUPRADE, A. *L'espace économique francophone. Pour une Francophonie intégrale*. Paris: Ellipses, 1996, p.101.
7. *La momentul potrivit, Moldova își va ocupa locul care-i aparține în UE*. Discursul Ambasadorului Franței, Edmond Pamboukjian, rostit cu ocazia încheierii misiunii sale în Republica Moldova, 19 martie 2007/ [online]. [Accesat: 24.05.2016]. Disponibil: http://europa.md/primary.php?d=rom&n=Interviuri.0_1214
8. *Prin Francofonie – în Europa și în lume*. [online]. [Accesat: 27.02.2016]. Disponibil: <http://www.moldova.md/md/relatile/2529/>
9. *Francofonia, o poartă suplimentară spre Uniunea Europeană*. [online]. [Accesat: 28.02.2016]. Disponibil: http://adevarul.ro/moldova/actualitate/francofonia-poarta-suplimentara-uniunea-europeana-1_51495eac00f5182b852e4ea3/index.html
10. *Alianța Franceză din Moldova: primul centru cultural străin în Republica Moldova*. [online]. [Accesat: 21.02.2016]. Disponibil: <https://www.alfr.md/spip.php?lang=ro§ion=65&subsection=83&article=115>.
11. *Francofonia, o poartă suplimentară spre Uniunea Europeană*. [online]. [Accesat: 28.02.2016]. Disponibil: http://adevarul.ro/moldova/actualitate/francofonia-poarta-suplimentara-uniunea-europeana-1_51495eac00f5182b852e4ea3/index.html
12. *Alianța Franceză din Moldova*. [online]. [citat: 27.02.2016]. Disponibil: <https://www.alfr.md/spip.php?lang=ro§ion=66&subsection=88&article=122>
13. *La Chișinău va fi semnat Memorandumul privind „Proiectul Europa”*. [online]. [Accesat: 21.02.2016]. Disponibil: <http://www.mfa.gov.md/comunicate-presa-md/475736>
14. *Funcționarii moldoveni vor învăța limba franceză în cadrul Proiectului Europa*. [online]. [Accesat: 27.02.2016]. Disponibil: <http://www.2011.europa.md/stiri/show/4239/functionarii-moldoveni-vor-invata-limba-franceza-in-cadrul-proiectului-europa>.
15. *Activitatea Alianței Franceze remarcată*. [online]. [Accesat: 21.02.2016]. Disponibil: <https://www.alfr.md/spip.php?lang=ro§ion=168&subsection=196&article=4500>.
16. *Tratat nr.1993 din 29.01.1993 de înțelegere, prietenie și cooperare între Republica Moldova și Republica Franceză*. [online]. [Accesat: 29.03.2016]. Disponibil: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&cid=360245>
17. PARMONTIER, F. *Moldavie: les atouts de la francophonie*, 2010. ISBN 9782352700760
18. ATTALI, J. *La Francophonie et la Francophilie, moteurs de croissance durable*. Paris, 2014. 246 p. ISBN: 978-2-11-009886-3

Date despre autori:

Violeta COTILEVICI, doctorandă, Școala doctorală Științe Sociale, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: violetterosca@yahoo.fr.

ORCID: 0000-0002-0485-9862

Prezentat la 13.01.2021

CZU: 343.98:654.17

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4572595>

PROGRAMELE TV CU CONȚINUT CRIMINALISTIC: PARTICULARITĂȚI TIPOLOGICE ȘI DISCURSIVE

Ludmila RUSNAC

Universitatea de Stat din Moldova

Posturile de televiziune comerciale își extind constant grila de emisie cu programe ce abordează tema criminalității, deoarece aceste produse asigură un rating ridicat. Cu toate că în ultimii ani interesul telespectatorilor se focalizează primordial asupra show-urilor de divertisment, totuși publicul asigură și audiența emisiunilor despre criminalitate. În spațiul audiovizual al Republicii Moldova accesul la această categorie de programe este asigurat de posturile de televiziune autohtone, dar, mai ales, de canalele care retransmit în teritoriu produs televizual străin, cu precădere din Federația Rusă. Un fapt este indubitabil – toate conținuturile de televiziune care înregistrează ratinguri înalte satisfac anumite cerințe și necesități ale publicului; prin urmare, popularitatea programelor cu tematică criminală este argumentată prin anumite necesități ale auditoriului de televiziune.

Cuvinte-cheie: post TV, program, produs, conținut criminalistic, public, rating, audiență.

TV CRIME PROGRAMMES: TYPOLOGICAL AND DISCOURSE PECULIARITIES

Commercial television channels are expanding their niche of contents that deal with crime, as this visual product sells well. Although during the last years the interest of the viewers has focused mainly on the entertainment shows, nevertheless, the rating of the crime programmes remains constant. In the audiovisual space of the Republic of Moldova, the access to this category of programmes is ensured by the local television channels, but, especially, by the channels that rebroadcast foreign television products, in particular, from the Russian Federation. It is undisputed that television content which registers high ratings satisfies certain demands and needs of the public, therefore, the popularity of crime programmes is motivated by certain needs of the television audience.

Keywords: television, programme, forensic, product, rating, public, audience.

Constant, posturile de televiziune comerciale își extind nișa conținuturilor ce abordează tema criminalității, deoarece acest produs vizual se vinde bine. Cu toate că în ultimii ani interesul telespectatorilor se focalizează primordial asupra show-urilor de divertisment, totuși ratingul emisiunilor despre criminalitate rămâne a fi constant. În spațiul audiovizual al Republicii Moldova accesul la această categorie de programe este asigurat de posturile de televiziune autohtone, dar, mai ales, de canalele care retransmit în teritoriu produs televizual străin, cu precădere din Federația Rusă. Canalele rusești propun spre vizionare telespectatorilor o gamă variată de programe cu conținut violent și senzational, care formează la unele dintre acestea, precum NTV și Ren-TV, baza grilei de emisie zilnică. Majoritatea dintre aceste emisiuni sunt proiecte realizate după scenarii în formatul filmului documentar sau a documentarului - anchetă, în care un rol central este rezervat intrigii și deznodământului structurilor narative. Telespectatorilor le sunt prezentate sistematic știri operative despre infracțiunile săvârșite în țară sau în Federația Rusă, precum și informații despre crime săvârșite în trecut. Cazurile sunt reflectate amănunțit, accentul pe detalii fiind esențial. Totuși, acest gen de programe niciodată nu s-a confruntat cu vreo criză de popularitate. Din contra, motivele popularității și-ar putea afla sorginea în chiar natura umană, odată ce din cele mai vechi timpuri oamenii simt o atracție inexplicabilă față de cruzime, violență și spectacolul morții. Bunăoară, luptele gladiatorilor erau foarte populare în Roma Antică, iar mai târziu, în Evul mediu, execuțiile publice adunau în piață sute de cetățeni. Exacerbarea violenței și a morții în produsele televizuale se pare că este încurajată și de publicul contemporan, care asigură o popularitate semnificativă acestor programe. De o importanță deosebită în declanșarea interesului pentru violența TV sunt și caracteristicile imaginilor, care, prin intermediul efectelor pe care le trasează, devin atractive pentru public. Asupra contextului în care se desfășoară acțiunile de violență insistă și cercetătorul J.Goldstain, care afirmă că „publicului i-a plăcut întotdeauna să vizioneze imagini efervescente despre război sau crime și acest lucru devine dublu atractiv când telespectatorul se simte în siguranță într-un anturaj cunoscut” [1, p.223]. Unii cercetători (S.Feshbah, R.D. Singer) chiar validează efectul pozitiv al violenței televizuale. La baza ipotezei sale, Feshbah plasează sentimentul de frustrație al indivizilor care apare în rezultatul eșecurilor zilnice, acestea constituind

un motiv pentru ca oamenii să devină agresivi cu cei din jur. Astfel, „dacă sentimentul de frustrație nu se epuizează, el poate constitui un imbold puternic în inițierea comportamentelor antisociale, iar vizionarea programelor cu conținut violent neutralizează aceste sentimente și comportamentul violent devine unul simbolic, fără a se produce în realitate” [2, p.232]. Un fapt este însă indubitabil – toate conținuturile de televiziune care înregistrează ratinguri înalte satisfac anumite cerințe și necesități ale publicului; prin urmare, popularitatea programelor cu tematică criminală este argumentată prin anumite necesități ale auditoriului de televiziune. Oamenii sunt preocupați de problema criminalității, deoarece instinctul de supraviețuire este unul primordial. Cu cât va cunoaște mai multe date și informații despre situația criminogenă din mediul în care trăiește, cu atât va putea mai ușor să evite anumite pericole și să-și asigure securitatea.

Din perspectivă conceptuală, programele despre criminalitate sunt acele produse de televiziune care abordează în calitate de subiecte diferite infracțiuni, cu precădere infracțiuni de ordin penal, administrativ, contravențional, precum și situații de urgență. Așadar, în zona de interes a jurnalismului pe teme de criminalitate pătrund următoarele evenimente: crime, jafuri, violuri, cazuri de agresiune, fapte de corupție, fraude financiare, crime ecologice, crime politice, crime de rezonanță comise în trecut (omoruri în serie), accidente de circulație și alte infracțiuni. La fel ca și celelalte produse televizuale, emisiunile despre criminalitate urmăresc realizarea anumitor obiective, printre care:

- informarea publicului despre evenimentele de acest gen, or, funcția de bază a mass-media este de a-și informa auditoriul despre tot ce se întâmplă într-o societate;
- avertizarea oamenilor cu privire la consecințele încălcării normelor de drept pe diferite segmente. Televiziunea satisface nevoia individului de securitate, oferindu-i toate informațiile despre evenimentele din lumea criminală;
- educarea morală a publicului prin etalarea ororilor ce se produc în lumea criminală, viața infectă a infractorilor, narcomanilor și a prostituatelor, consecințele adoptării unor anumite comportamente ilegale. Prin influențarea sistematică a audienței, programele criminale formează setările necesare pentru aceasta și învață regulile de comportament necesare, care pot contribui la reducerea numărului de infracțiuni din țară;
- focusarea atenției opiniei publice asupra problemei criminalității și determinarea implicării comportamentale a auditoriului;
- asigurarea suportului pentru organele de drept în activitatea de identificare și căutare a infractorilor, martorilor și a altor victime posibile;
- accelerarea veniturilor financiare ale posturilor de televiziune comerciale.

Problema privind tipologia programelor despre criminalitate a pătruns în zona de interes a cercetătorilor odată cu dezvoltarea imperioasă a diferitor formate, cu structuri compoziționale tot mai complexe și chiar hibridizate, toate având un singur scop – de a valorifica la maximum posibilitățile scenaristice ale televiziunii de transformare a informației inedite în spectacol de senzație. Astfel, cercetătoarea de origine rusă Е.Долгина deosebește următoarele tipuri de programe despre criminalitate: cronică operativă, talk-show-uri ce imită ședințe de judecată, programe - reconstrucție, investigații jurnalistice, programe documentare [3]. Dintre acestea, cronicile operative ocupă un loc de frunte în nișa programelor cu tematică criminală, acestea reprezentând informații și cadre documentare din activitatea cotidiană a forțelor de ordine (procuratură, poliție, poliția rutieră, poliția de frontieră, poliția anticorupție etc.), precum și revizuirea evenimentelor de trafic rutier. Uzual, din aceste programe telespectatorul află informații despre: accidente de circulație, atacuri banditești, jafuri, furturi de apartamente, cazuri de contrabandă cu droguri și țigări, încercări de traversare ilegală a frontierei de stat, șantaj, trafic de organe, proxenetism și răpiri de persoane. În calitate de exemplu servesc emisiunile „Echipa 902” (NTV) și „Unitatea de gardă”(Canal 3).

De asemenea, o popularitate în creștere înregistrează și programele ce imită ședințe de judecată, bazate uneori pe cazuri reale, doar că locul eroilor este preluat de către actori. Totuși, în marea lor majoritate, scenariile acestor talk-show-uri sunt redactate de către oameni de televiziune, deci:

- ✓ conțin detalii inventate de către redactori, pentru a spori baza senzațională a conținutului;
- ✓ sunt scrise de către persoane care nu posedă cunoștințe solide în domeniul jurisprudenței, de aceea deseori se strecoară erori de diferit gen. Dar acest fapt pune la îndoială mai degrabă valoarea informațională a acestor produse de televiziune și mai puțin valoarea recreativă: «До суда» („Până la judecată”, NTV), «Суд присяжных» („Judecata juraților”, NTV), «Прокурорская проверка» („Probele acuzării”, NTV) «Федеральный судья» („Judecătorul federal”, Первый канал), «Суд идет» („Ședința de judecată”) (PTP) etc.

Un alt tip de conținut de acest gen este reprezentat de programul-reconstrucție, o emisiune cu caracter documentar, în care sunt reconstituite artistic crimele de anvergură săvârșite cu decenii în urmă. Structura scenaristică combină atât elemente artistice (filmări cu actori), cât și caracteristici inerente genurilor analitice (interviuri cu anchetatori, procurori, martori, infractori, precum și filmări operative, materiale din arhive etc.). Astfel, telespectatorii au posibilitatea să urmărească pas cu pas modalitățile de comitere a crimelor și etapele anchetei penale. Cele mai reprezentative momente ale anchetei sunt reconstituite artistic. În rolul victimelor și al agresorilor sunt filmați actori care reproduc acțiunile eroilor reali. De regulă, aceste cadre sunt prezentate în imagine alb-negru, pentru a reda spiritul trecutului. Cronologic sunt restabilite toate etapele anchetei – de la comiterea crimei până la prinderea ucigașului. Exemplificăm cele enunțate mai sus prin emisiunea „Anchetau cazul... cu Leonid Kanevsky”, difuzată de canalul NTV Moldova.

O popularitate constantă înregistrează și programele de investigație jurnalistică, în care anume jurnaliștii sunt cei care anchetează cazuri de infracțiuni de diferit gen: fraude financiare, abuz de putere, malpraxis, crime ecologice, scandaluri în mediul politic etc. De regulă, acest tip de programe reprezintă niște filmulețe documentare despre cele mai reprezentative dosare penale din ultimii ani. Genul de anchetă jurnalistică este reprezentat de programe precum: «Специальный корреспондент» („Correspondent special”, Rossia), «Честный детектив» („Detectiv onest”, RTR Moldova), «Профессия репортер» („Profesia: Reporter”, NTV) ș.a.

În grila de emisie a mai multor posturi de televiziune pot fi găsite și emisiuni analitice despre criminalitate, acestea având ca obiectiv evidența evenimentelor din mediul infracțional, precum și analiza cauzelor și a consecințelor comportamentelor infracționale. Această categorie de programe este reprezentată de emisiunea «Человек и закон» („Omul și legea”, PRIME TV).

În egală măsură, în grila de emisie a posturilor de televiziune pot fi găsite și emisiuni de educație juridică, programe în care specialiștii în domeniu, uzual avocați, oferă telespectatorilor sfaturi cu privire la probleme din diferite domenii ale dreptului și analizează probleme de natură juridică. În calitate de exemplu servește emisiunea „Sfaturile juristului” (Publika TV).

Sub aspect discursiv, conținuturile televizuale ce abordează aspectul criminogen al vieții sociale își organizează discursul pe două direcții: de a informa și a impresiona. Datorită faptului că aici zona ficțională se îngustează simțitor, sunt necesare procedee de scenarizare care să compenseze deficitul de ficțiune. După cum afirma și cercetătorul Jean Baudrillard, „perversiunea telespectatorului constă în faptul că nu își dorește niciodată evenimentul real, ci spectacolul acestuia” [4, p.182]. În acest sens, istoriile preluate din realitate și în care nu întotdeauna predomină elementul spectacular sunt încadrate în structuri epice, în care accentul este fixat pe modalitățile de organizare a discursului televizual. Plasticitatea discursului verbal se extinde până în punctul în care se realizează o intruziune planificată în zona beletristicului, care conferă aspectului textual un caracter publicistic literaturizat. Acest fenomen face posibil împrumutul de elemente din alte stiluri funcționale, inclusiv cel colocvial. În structurarea discursului imagistico-verbal se recurge uzual la combinarea unităților lingvistice cu încărcătură neutră cu cuvinte și expresii marcate stilistic în scopul intensificării expresivității. O practică obișnuită ține de valorificarea unităților frazeologice, a expresiilor ideomate, proverbelor și zicătorilor, diminutivelor, jargoanelor și argourilor. Deseori se recurge la tehnica citatului direct (poetii, scriitorii, filozofii) sau indirect (fragmente din melodii sau micro-pasaje din producții artistice arhicunoscute). Astfel că transferul evenimentelor din sfera informațională în sfera informațional-expresivă reprezintă un procedeu caracteristic pentru programele cu conținut criminalistic.

În sfera limbajului, din perspectivă morfologică, categoria nominală plasată cel mai des în contextul violenței este reprezentată de substantive. Ca exemplu servesc: «убийца» (ucigaș), «смерть» (moarte), «бесы» (demoni), «мясник» (măcelar), «душегуб» (ucigaș), «кровь» (sânge), «мечь» (răzbunare), «лезвие» (țaiș), «палач» (călău), «пленник» (prizonier), «осужденный» (condamnat) etc. Un spațiu mai restrâns de utilizare aparține categoriei verbului, fiind reprezentat de verbe: «убить» (a ucide), «зарезать» (a înjunghia), «взорвать» (a exploda), «застрелить» (a împușca), «уничтожить» (a extirpa), «задушить» (a strangula), «захватить» (a captura), «похитить» (a fura), «раздавить» (a strivi), «грабить» (a jefui) ș.a. Categoria adjectivelor este reflectată în conținuturi într-o măsură mai restrânsă, acestea fiind utilizate pentru a exterioriza latura apreciativă a discursului, prin intermediul îmbinărilor de genul: «дерзкое ограбление» (jaf impertinent), «неведомый убийца» (ucigaș necunoscut), «таинственный убийца» (ucigaș misterios), «чудовищное преступление» (crimă oribilă), «кроважодные преступники» (criminali sângeroși), «окровавленный нож» (cuțit în sângerat), «зловещее преступление» (crimă odioasă), «изуродованный труп» (cadavru deformat) ș.a.

În aceeași ordine de idei, specificăm că o caracteristică de limbaj ține de utilizarea abundentă a proverbelor și unităților frazeologice ca tehnică de început: «Клятву скрепляют кровью» (Prietenia se sigilează cu sânge), «Тише едешь дальше будешь» (Mai încet mergi, mai departe ajungi), «Седина в бороду бес в ребро» („Е cu părul sur, dar caută probleme”), «Бесплатный сыр только в мышеловке» („Brânză pe gratis este doar în saracana”), «Дело пахнет керосином» („Miroase a probleme”), sau modificarea parțială a unităților frazeologice: «Сердцу можно и приказать» („Inimii îi poți dicta unele”), «У страха глаза сужаются» („De frică ochii se îngustează”), «Хотели как лучше, а вышло даже хуже чем всегда» („Au dorit cum e mai bine, dar a ieșit mai rău ca de obicei”) etc.

O altă strategie discursivă ține de utilizarea generoasă a jargoanelor și unităților argotice. Dat fiind faptul că aceste conținuturi televizuale elucidează într-o formă extinsă lumea criminală, expresiile pretențioase caracteristice limbajului specific anumitor categorii sociale se pretează reușit structurilor discursive de acest gen. Exemple de genul: «кинуть» (a trăda), «лечь на дно» (a se ascunde), «братва» (frăție), «дать дуба» (a muri), «гудеж» (beție) «бабки» (bani), «врубиться» (a pătrunde în esență), «калбасится» (a petrece), «вышка» (pedeapsă cu moartea) ocupă un spațiu relativ vast în compoziția programelor, fiind susținute, în sporirea expresivității, și de formații lexicale diminutive: «уколчик» (injecție mică), «скандальчик» (vălvișoară), «наполеончик» (napolienas), «ментенок» (polițienas), «дельце» (trebușoară) ș.a. În alte cazuri discursul jurnalistului conține presupozii: «Левый сосок был отрезан, вероятно ножом» („Sfârscul stâng era tăiat, probabil cu cuțitul”), «На полу валялась окровавленная палка, вероятно орудие убийства» („Pe podea stătea o prăjină plină de sânge, probabil arma crimei”), «У девочки было вырезано сердце, по всей видимости ножом» („Fetița avea inima extrasă, probabil cu un cuțit”) ș.a. Totodată, se cere menționat faptul că o atenție deosebită în conceperea discursului se acordă detaliilor de comitere a crimei: «Недолго думая, задушил обезумевшую от ужаса женщину бельевой веревкой» („Fără să se gândească mult, a strangulat-o pe femeia înnebunită de spaimă cu o frânghie”), «Голова погибшего была буквально разможена многочисленными ударами от тупого предмета. На шее затянут шнур от электроприборов, а в ухо была воткнута вязальная спица» („Capul victimei era strivit prin multiple lovituri cu un corp contondent. Gâtul îi era înfășurat cu un șnur electric, iar în ureche i-a fost băgată o andrea”) etc. De obicei, în contexte în care se recurge la tehnica detaliului concret pot fi atestate și figuri de stil în scopul de a amplifica expresivitatea limbajului, de exemplu, parafraza: «Я покончил бы с собой, пусть меня научат» („M-aș sinucide, învățați-mă cum”), sau antonomaza: «новые Раскольниковы» („noi Raskolnikov”), «новый ворошиловский стрелок» („noul lunetist al generalului Voroișilov”), «неудачный Отелло» („un Otello nereușit”).

Spațiul de manifestare a unităților lingvistice plasate în contexte ce denotă violența se extinde și dincolo de conținuturile propriu-zise ale programelor, acestea putând fi observate și în titulatura edițiilor, având scopul de a atrage atenția și de a suscita interesul pentru vizionare al telespectatorilor. Exemplificăm în cele ce urmează cu câteva titluri ale edițiilor emisiunii „Anchetau cazul...cu Leonid Kanevsky” (NTV): «Господин отравитель» („Domnul ucigaș”), «Билет в преисподнюю» („Bilet în iad”), «Маска смерти» („Masca morții”), «Влюбленный маньяк» („Un ucigaș în serie îndrăgostit”), «Убить в полнолуние» („Omor într-o noapte cu lună plină”), «Метатели ножей» („Aruncătorii de cuțite”), «Абсолютное зло» („Răul absolut”) ș.a. Este evident că aderența la spectacular este inerentă pentru acest tip de programe care „vând emoții la un preț foarte bun” [5, p.202]. Fapt pentru care și sunt realizate în formă de show-uri senzaționale ce satisfac cererea telespectatorilor pentru „reprezentare teatrală” [6]. În acest context, subscriem la spusele cercetătorului C.Cannon că aceste modalități de prezentare veridică a informației pe bune s-a transformat într-o „teroare” [7, p.17] care șochează mai mult decât evenimentele care se produc în realitate și care sunt propriu-zis protagoniste ale reportajelor.

Discursurile ce însoțesc conținuturile cu caracter violent sunt inserate și în contexte umoristice, în cazurile în care acțiunile de violență comise nu comportă un caracter grav, ireversibil. La această tehnică de organizare a discursului se recurge când jurnalistul – autor sau reporter – vrea să ia în zeflema infractorul, demonstrând o ușoară ironie față de acesta sau față de situația creată. În programele cu tematică criminală deseori se face uz de plasarea discursului în context umoristic. Iată câteva exemple: «Необычному преступнику и почет особый» („Unui criminal deosebit și o primire aleasă”), «Генерал поддельный, но удостоверение настоящее» („Un general fals cu certificat veritabil”), «Не бросил своего боевого друга в беде и набросился на обидчика своим естественным оружием – бутылкой» („Nu și-a lăsat prietenul la ananghie și s-a năpustit asupra atacatorului cu propria armă – cu sticla”), «Гуляли так, что дом рухнул» („Așa au petrecut încât s-a surpat casa”), «В драке дед Матвей оказался слабее, теперь молодого соперника ищет милиция. А девушка осталась

в избе у Матвея, видимо кулаки у мужчины не самое главное. Значит есть еще у ветерана порох в пороховнице» („Moșul Matvei a pierdut lupta, acum tânărul rival este dat în căutare. Iar fata a rămas în căsuța moșului, pe semne că la bărbat nu pumnii sunt cel mai principal. Deci, mai are veteranul praf în pușcă) ș.a.

În mod evident, la redactarea discursului verbal autorii acordă o atenție semnificativă exploatării procedeelelor stilistice, responsabile de artistismul și expresivitatea expunerii. În descrierea detaliilor se mizează mult pe fetișizarea mijloacelor de expresie, prin apelul frecvent la proverbe și la unități frazeologice, precum și la jargoane și la unități argotice, a căror utilizare este argumentată prin însăși tematica programelor. Totodată, prezentarea detaliilor prin prisma umorului este, în accepțiunea noastră, un procedeu utilizat în mod intenționat, pentru a distra atenția telespectatorului de la gravitatea întâmplării; or, umorul distinge și relaxează. Evenimentele devin, în conștiința telespectatorului, mai puțin dramatice decât sunt în realitate, iar predilecția pentru vizionarea a astfel de programe crește.

În concluzie, subliniem că emisiunile cu conținut criminalistic constituie o sursă de violență. Emisia difuzorilor locali este monopolizată primordial de filme și seriale străine ce pătrund în sfera autohtonă a audiovizualului pe calea retransmisiei. O particularitate specifică a programelor cu conținut documentar, orientate pe mediatizarea violenței reale, este organizarea scenariilor după principiile artei cinematografice, în acest sens fiind utilizate procedee și tehnici de prezentare a discursurilor imagistic și verbal împrumutate de la arta filmului. Violența discursivă din emisiunile cu conținut criminalistic este situată în contextele de prevenire socială, de exaltare emoțională și umoristice.

Referințe:

1. GOLDSTEIN, J. Why We Watch. În: *Why We Watch: The Attractions of Violent Intertainment*. New York: Oxford University Press, 1998, p.212-227.
2. FESHBACH, S. The Catharsis Hypotesis and Some Consequences of Interaction With aggressive and neutral play objects. In: *Journal of Personality*, 1986, no.24, p.449-462.
3. ДОЛГИНА, Е., СИТНИКОВА, М. Криминальная журналистика: теоретический аспект. В: *Молодой ученый*, 2015, №7(87), с.111-114.
4. BAUDRILLARD, J. *Strategiile fatale*. Iași: Polirom, 1996. 216 p.
5. BOK, S. Violent Entertainment and Censorship. In: TORR, J.D.(ed.) *Violence in Film and Television*. San Diego: Greenhaven Press Inc., 2002, p.163-170.
6. ЗБЕРЕВА, В. Репрезентация и реальность. В: *Отечественные записки*, 2003, №4.
7. CANNON, C. Media Violence Increases in Society. In: WEKESSE, C.(ed.) *Violence in the Media*. San Diego: Greenhaven Press, 1995, p.17-24.

Date despre autor:

Ludmila RUSNAC, doctor în științe filologice, lector universitar, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: rusnac.contacte@gmail.com

Prezentat la 04.01.2021